

Uniwersytet Łódzki
Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych
Wydział Filologiczny
Katedra Filologii Słowiańskiej

mgr Lech Ceran

**Język bułgarskich i macedońskich utworów hip-hopowych:
dialektalno-gwarowe i funkcjonalno-stylistyczne zróżnicowanie tekstów**

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
dr. hab. Ivana N. Petrova, prof. UŁ

Łódź 2024

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Rozdział I: Charakterystyka systemów języka bułgarskiego i języka macedońskiego	9
1.1 Zarys powstania i obszar występowania współczesnego języka bułgarskiego.....	11
1.2 Zarys powstania i obszar występowania współczesnego języka macedońskiego.....	15
1.3 Bułgarski i macedoński jako języki południowosłowiańskie	19
1.4 Bałkanizmy w języku bułgarskim i macedońskim.....	20
1.5 Wybrane różnice między standardowym językiem bułgarskim i macedońskim	21
1.6 Zróżnicowanie gwarowo-dialektalne	22
1.6.1 Podstawowy podział dialektów bułgarskich	24
1.6.2 Podstawowy podział dialektów macedońskich	31
Rozdział II: Materiał źródłowy	39
2.1 Charakterystyka utworów hip-hopowych	39
2.2 Typy odmian języka w tekstach utworów hip-hopowych.....	40
2.2.1 Styl artystyczny	41
2.2.2 Styl potoczny	42
2.2.3 Żargon (Slang).....	44
2.2.4 Charakterystyka żargonu hip-hopowego.....	48
2.3 Zebrany materiał źródłowy	49
2.3.1 Materiał bułgarski.....	51
2.3.2 Materiał macedoński	56
2.4 Etapy pracy z materiałem źródłowym.....	61
Rozdział III: Zróżnicowanie leksykalne	63
3.1 Wykaz analizowanych jednostek leksykalnych	65
3.2 Wykorzystane słowniki	69
3.3 Analiza wybranych jednostek leksykalnych	73
3.4 Podsumowanie	150
Rozdział IV: Zróżnicowanie fonetyczne.....	159
4.1 Wzorcowe modele gwar (Bułgaria)	162
4.1.1 Region Montany (gwara widyńsko-łomska)	162
4.1.2 Region Plewenu (gwara białosłatińsko-pleweńska).....	163
4.1.3 Region Sofii (gwara sofijska).....	165
4.1.4 Region Warny (gwara erkecka).....	166
4.2 Wzorcowe modele gwar (Macedonia Północna)	167
4.2.1 Region Bitoli (gwara bitolska)	167

4.2.2 Region Kumanowa (gwara kumanowska)	169
4.2.3 Region Skopja (miejska gwara skopiańska).....	170
4.2.4 Region Welesu (miejska gwara weleska).....	171
4.3 Materiał bułgarski	173
4.3.1 Region Montany (gwara widyńsko-łomska)	173
4.3.2 Region Plewenu (gwara bjałosłatińsko-pleweńska).....	189
4.3.3 Region Sofii (gwara sofijaska).....	208
4.3.4 Region Warny (gwara erkecka).....	231
4.4 Materiał macedoński	245
4.4.1 Region Bitoli (gwara bitolska)	245
4.4.2 Region Kumanowa (gwara kumanowska)	275
4.4.3 Region Skopja (miejska gwara skopiańska).....	310
4.4.4 Region Welesu (miejska gwara weleska).....	332
4.5 Podsumowanie	357
Wnioski końcowe.....	363
Bibliografia	369
Dyskografia	379
Streszczenie.....	387
Summary	388
Резюме	389
Резиме.....	390
Aneks.....	391
Materiał bułgarski	391
Materiał macedoński	403

WSTĘP

Na przestrzeni ostatnich lat teksty utworów hip-hopowych stały się przedmiotem badań i licznych opracowań naukowych. Zjawisko to nie ogranicza się wyłącznie do obszaru anglo-amerykańskiego (przykładem mogą być publikacje wskazane w bibliografii portalu *Hip Hop Archives*, co obrazują m.in. prace Mikkela S. W. Boysena (*Et studie af dansk rap musik*, 2002), Maksymiliana Barana (*Einfluss szenespezifischer Hip-Hop-Sprache auf die deutsche Umgangssprache. Warum das Wort 'dissen' heute im Duden steht*, 2021) oraz łódzkiego romanisty Andrzeja Napieralskiego (*La langue du rap en France et en Pologne*, 2014). Natomiast opracowania poświęcone tej tematyce na obszarze południowoślowiańskim ilustrują m.in. artykuł *Между чалгата и рана* autorstwa Kirila Cankowa (2008), artykuł *Уличният език в рап музиката – митове и реалност* Cwetomiry Wenkowej (2008), monografia *Mala crna muzika. Hip-hop nacija, nacionalna istorija, država i njeni neprijatelji* Dragana Đorđevića (2016). Wartym odnotowania jest również publikowane od 2023 roku w Macedonii Północnej czasopismo naukowe „Балкански хип-хоп студии”, na łamach którego znajdują się artykuły poświęcone charakterystyce języka i subkultury hip-hopowej na Bałkanach, np. *Македонскиот хип-хоп: колку што може да биде* Sławcza Kowiloskiego (2023), *Вториот бран на бугарскиот хип-хоп: анализа на музичките издавачки куќи Sniper и R'N'B* Dejana Metodijeskigo (2023). Widać zatem, że samo badanie charakterystyki, historii i języka subkultury hip-hopowej stało się interesującym przedmiotem badawczym i frapuje uczonych z wielu państw i instytucji badawczych. Mimo to istnieje jeszcze wiele pól problemowych, które warto przeanalizować dogłębniej.

Lukę tę staram się wypełnić w niniejszej rozprawie doktorskiej, której celem jest nie tylko przedstawienie językowej relacji bułgarskiej i macedońskiej sceny hip-hopowej i na które się składają poszczególne ośrodki miejskie stanowiące znaczące centra subkultury hip-hopowej, lecz również próba wskazania charakterystycznych dla nich regionalnych i stylistycznych dystynktywnych cech języka. Niniejsza rozprawa doktorska ma zatem na celu udzielenie odpowiedzi na pytania: „Jaki jest stopień zróżnicowania funkcjonalno-stylistycznego i dialektalno-gwarowego analizowanych tekstów?” oraz „Co decyduje o tym zróżnicowaniu?”.

Analizie językoznawczej poddane zostały przede wszystkim niestandardowe zjawiska leksykalne oraz fonetyczne (i niektóre wywodzące się z nich zjawiska morfologiczne), wraz z próbą wyjaśnienia ich wykorzystania oraz wskazania najistotniejszych różnic dla poszczególnych ośrodków miejskich. Ze względu na specyfikę materiału źródłowego analizą nie zostały objęte osobliwości składniowe, gdyż znaczący wpływ na ich kształt mają czynniki pozajęzykowe. Teksty utworów hip-hopowych podporządkowane są bowiem towarzyszącej im muzyce, a przede wszystkim występującej w niej rytmice (Kukołowicz 2014: 34). Choć możliwe wydaje się ramowe wskazanie zróżnicowania tekstów na poziomie składniowym, wnioski z takich obserwacji mogłyby się odnosić do idiolektów poszczególnych artystów (tj. różnice w tzw. *flow*) czy podgatunków muzyki hip-hopowej, a nie do

poszczególnych ośrodków miejskich lub – w szerszej perspektywie – do narodowych scen hip-hopowych. Pominęto również systematyczną analizę niestandardowych zjawisk morfologicznych niewywodzących ze zmian fonetycznych, gdyż nie tylko wymagałoby to opracowania i zastosowania dodatkowego aparatu metodologicznego, lecz również dlatego, że różnice te zdają się nie odgrywać znaczącej roli w większej części materiału źródłowego.

Należy podkreślić, że mimo wciąż żywego sporu językowo-politycznego między Bułgarią a Macedonią Północną, który wyrażany jest m.in. poprzez aktywną publikację opracowań manifestujących poglądy niektórych lingwistów z obu państw (np. bułgarska monografia *За официалния език на Република Северна Македония* z 2020 roku pod redakcją Gerogiego Nikołowa oraz macedońska *Македонскиот јазик – континуитет во простор и време* z 2020 roku pod redakcją Katicy Kjulakowej), niniejsza praca nie ma na celu prezentacji tych poglądów ani próby krytycznego rozważania przedstawianych przez obie strony argumentów.

Na niniejsza rozprawę doktorską składają się cztery rozdziały, pogrupowane w ramach dwóch głównych części. W pierwszej zawarta została baza teoretyczna przygotowana na podstawie zebranej literatury przedmiotu, która niezbędna jest do przeprowadzenia odpowiednich analiz leksykalnych i fonetycznych. Rozdział pierwszy zawiera zarys rozwoju i charakterystykę systemów standardowych języka bułgarskiego i macedońskiego, wraz z prezentacją ogólnego stanu badań poświęconych ich różnicowaniu gwarowo-dialektalnemu. W rozdziale drugim przedstawiona jest charakterystyka utworów hip-hopowych. Te, jako że stanowią specyficzną formę wypowiedzi artystycznej, wymuszają wykorzystanie odpowiednich odmian języka standardowego. Z tego powodu rozdział ten obejmuje charakterystykę tych odmian, tj. stylów funkcjonalnych języka (artystycznego, potocznego) oraz żargonu (slangu). Rozdział ten w szczegółowy sposób prezentuje również analizowany materiał źródłowy, na który składają się teksty 246 utworów artystów hip-hopowych, związanych z ośmioma ośrodkami miejskimi w Bułgarii (Montana, Plewen, Sofia, Warna) i Macedonii Północnej (Bitola, Kumanowo, Skopje, Weles).

Część drugą (analityczną) rozprawy rozpoczyna rozdział trzeci poświęcony analizie różnicowania leksykalnego. Zaprezentowano siedemdziesiąt sześć jednostek leksykalnych charakteryzujących się najpowszechniejszym w całości materiału źródłowego użyciem, wysoką frekwencją i/lub znacznym potencjałem analitycznym. Ich przynależność do poszczególnych odmian języka (żargonowej, potocznej, wulgarnej, dialektalnej) stwierdzana i weryfikowana oraz definiowana jest na podstawie wykorzystanego i opisanego zbioru dostępnych opracowań leksykograficznych.

Przeprowadzona analiza materiału źródłowego pod kątem różnicowania fonetycznego zaprezentowana została w rozdziale czwartym rozprawy. Na podstawie literatury slawistycznej przygotowano niezbędne narzędzia: w oparciu o alfabet slawistyczny zaproponowany przez Henryka Wróbla (2001) opracowany został specjalny zapis fonetyczny odpowiadający dialektom i gwarom języka bułgarskiego i macedońskiego. Bazując na opracowaniach dialektologicznych (z przewodnią rolą prac Stojko Stojkova, Jordana Iwanowa i Bożidara Widoeskiego) sporządzone zostały modele gwar

uwzględniające zasób charakterystycznych i dystynktywnych cech fonetycznych (i wywodzących się z nich cech morfologicznych) dla każdego z regionów, do których należą omawiane w niniejszej rozprawie ośrodki miejskie. Umożliwia to konsekwentną i powtarzalną analizę tekstów.

Pracę kończy podsumowanie przedstawiające konkluzje oraz wskazanie możliwych innych kierunków badawczych. Ponadto praca zawiera streszczenie w czterech językach (polskim, angielskim, bułgarskim i macedońskim) oraz aneks obejmujący przygotowane przeze mnie transkrypcje 25 z 246 utworów (ze względu na brak ich dostępności w trakcie realizacji rozprawy doktorskiej).

Chcę wyrazić wdzięczność wszystkim osobom, które wspomogły mnie i bez których niniejsza rozprawa doktorska nie osiągnęłaby swego ostatecznego kształtu. Przede wszystkim chciałbym podziękować profesorowi Ivanowi N. Petrovowi za stworzenie komfortowych warunków pracy, wynikających z Jego zaangażowania i wiary, jaką pokładał w tym projekcie badawczym, a także za cenne rady i podpowiedzi.

Za wsparcie chciałbym również podziękować wszystkim pracownikom i doktorantom Katedry Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Łódzkiego. Szczególne słowa wdzięczności kieruję w stronę profesora Georgiego Minczewa, który nie tylko wykazywał zainteresowanie tematem, lecz również niejednokrotnie oferował swoją pomoc merytoryczną, a także okazywał wsparcie podczas moich staży zagranicznych.

Chciałbym również wyrazić wdzięczność osobom, które gościły mnie w ośrodkach akademickich podczas odbywanych wyjazdów naukowych oraz przyczyniły się do powstania niniejszej rozprawy doktorskiej poprzez wskazywanie nowych kierunków i perspektyw badawczych. Dziękuję docentowi Milenowi Tomowowi za przyjęcie mnie i opiekę podczas stażu w Instytucie Języka Bułgarskiego Bułgarskiej Akademii Nauk w ramach programu Erasmus+ oraz doktor Borislawie Petkowej i docentowi Borjanowi Janewowi. Bez nich niemożliwe byłoby odbycie stażu w Uniwersytecie Płowdiwskim im. Paisjusza Chilendarskiego w ramach rządowego bułgarskiego programu „Rozwój i walidacja bułgarystyki za granicą” (bułg. *Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина*).

Nieocenioną pomoc okazali się również doktor Petar Lyanguzov z Bułgarskiego Instytutu Kultury przy Ambasadzie Republiki Bułgarii w Warszawie oraz magister Zvonko Dimoski z Macedonii Północnej, którzy nie tylko byli pomocni w zgromadzeniu wykorzystanej w pracy bibliografii, a także na etapie zbierania materiału źródłowego.

Za życzliwość i wsparcie słowa wdzięczności kieruję również w stronę dyrektora Szkoły Doktorskiej Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Łódzkiego, profesor Joanny Sowy. Dziękuję także za pomoc w sprawach administracyjnych pracownikom sekretariatu Szkoły – magistrów Dariuszowi Osówniakowi i magister Agnieszce Kosickiej-Jóźwiak.

ROZDZIAŁ I

CHARAKTERYSTYKA SYSTEMÓW JĘZYKA BULGARSKIEGO

I JĘZYKA MACEDOŃSKIEGO

Niniejszy rozdział poświęcony został przedstawieniu ogólnej charakterystyki i genezy dwóch literackich języków południowosłowiańskich – języka bułgarskiego i macedońskiego, z podkreśleniem tego, co je odróżnia na tle pozostałych języków słowiańskich, jak również tego, co sprawia, że mimo wzajemnej bliskości mówimy o dwóch różnych standardach literackich. Zaprezentowany zestaw twierdzeń został zaczerpnięty z literatury slawistycznej autorów polskich (m.in. Magdalena Błaszak, Bartosz Dziewiałtowski-Gintowt, Marian Jurkowski, Zygmunt Saloni, Robert Sendek, Irena Stawowy-Kawka) bułgarskich (m.in. Todor Bojadżiew, Iwan Charałampijew, Katja Czaralozowa, Krasen Krastew, Angeł Paczew, Walentin Stankow, Stojan Stojanow, Ekaterina Tarpomanowa, Michaił Widenow), macedońskich (np. Simona Gruewska-Madžoska, Maksim Karanfilowski, Dimitar Pandew, Gjorgi Pop-Atanasow, Blaże Ristowski), rosyjskich (Jurij S. Masłow, Aleksandr M. Mołdowan, Rina P. Usikowa) i brytyjskich (Roland Sussex, Paul Cubberley). Sięgnięcie po opracowania autorów z różnych państw nie tylko pozwala na obszerniejsze opisanie tematu, lecz również na przedstawienie omawianych zagadnień w sposób możliwie obiektywny.

Część rozdziału poświęcona zróżnicowaniu dialektalnemu oparta została o opracowania literatury autorów polskich (Kazimierz Polański), bułgarskich (Todor Bojadżiew, Iwan Duridanow, Jordan Iwanow, Diana Iwanowa-Mirczewa, Wasil Nikolow, Canko Serafimow, Stojko Stojkow, Michaił Widenow, Władimir Żobow), macedońskich (Stojka Bojkowska, Blaże Koneski, Weselinka Labroska, Kosta Peew, Elenka Stoewska-Denczowa, Bożidar Widoeski), amerykańskich (Ronelle Alexander) i serbskich (Iza Maljevac). Opisy rozwoju dialektologii uzupełnione zostały o prace wcześniejsze (Wiktor Iwanowicz Grigorowicz, Argir Kuzow, Mieczysław Małecki, André Mazon, Konstantin i Dimityr Miładinowi, Gjorgi Miłoszew, Petr Draganow, Stjepan Werkowić).

Według definicji Zygmunta Saloniego „językiem literackim” nazywa się odmianę (zazwyczaj spotykaną w formie pisanej) danego języka narodowego, stanowiącą podstawę wykształcenia się literatury, wraz z którą stale się rozwija. Ze względu na swój charakter często przeciwstawiany jest dialektom ludowym i regionalnym, a także językowi potocznemu (Saloni 1999b: 271), cechuje go bowiem ponadregionalność i niezwiązanie z konkretnymi warstwami społecznymi, co sprawia, że jego użytkownikami są wszyscy członkowie danej grupy etnicznej lub narodowej. Charakteryzuje go szeroki zakres spełnianych funkcji, musi bowiem być narzędziem komunikacji w różnych sferach życia i dla różnych grup społecznych, np. w administracji, nauce, publicystyce i sztuce (Бояджиев 2012: 39-40). Język literacki posiada zatem szeroki zakres środków wyrazu. W wyniku zmian ekonomicznych i kulturowych wymagających m.in. nowych leksemów nazywających nieznane wcześniej przedmioty oraz zjawiska pozostaje on w ciągłym rozwoju. Zachodzić w nim mogą również stopniowe zmiany

w słowotwórstwie i strukturze gramatycznej (Станков 2000: 174). Dodatkowym czynnikiem odróżniającym go od innych odmian języka jest kodyfikacja, która realizuje się poprzez ścisłe reguły m.in. pod względem fonetycznym, gramatycznym i leksykalnym (Бояджиев 2012: 38). Język literacki wywodzić się może z tzw. „dialektu kulturalnego” (czyli języka wykształconych warstw społecznych danego narodu), stanowiąc jego formę pisaną lub pozostając z nim w wyraźnym współoddziaływaniu (Saloni 1999a: 118). Względnie tożsamym terminem jest tzw. „język standardowy” (od str.-fr. *estandort* ‘miejsce zebrania’ lub ‘flaga do oznaczania miejsca zebrania’), którym oznacza się jedną lub kilka standaryzowanych form komunikacji powstałych w wyniku zdarzeń historycznych lub pozajęzykowych (Пачев 1993: 282-283). Wśród języków posiadających więcej niż jedną standardową normę można wymienić np. angielski (amerykański, brytyjski etc.), hiszpański (hiszpański, meksykański etc.) czy norweski (bokmål i nynorsk). W opozycji do nich stoją języki z jednym standardem, które określić można „językiem ogólnym” lub „językiem ogólnonarodowym” (Saloni 1999a: 118). Terminy te jednak bywają przez część badaczy (np. Todora Bojadżiewa) używane zamiennie i określają system zawierający w sobie wszystkie odmiany danego języka, którym jako ojczystym posługują się członkowie danej społeczności, tak więc obejmuje jednocześnie język literacki, jak i dialekty i gwary regionalne oraz język potoczny (Бояджиев 2012: 161). W tym znaczeniu w tradycji polskiej używa się również określenia „język etniczny” (Polański 1999d: 270). Każdy „język literacki” posiada dwie realizacje: ustną (mówioną) i pisemną, które pozostają w ścisłym związku i ciągłym oddziaływaniu ze względu na fakt, że wykorzystywane są przez tych samych użytkowników (Бояджиев 2012: 38).

Język bułgarski i macedoński należą do wschodniej podgrupy języków południowosłowiańskich. Charakteryzują się występowaniem nieobecnych wśród innych systemów słowiańskich (w tym innych południowosłowiańskich) cech. Część z nich jest wynikiem przynależności obu języków do tzw. bałkańskiej ligi językowej (zob. 1.4 *Balkanizmy w języku bułgarskim i macedońskim*).

Oba systemy wywodzą się bezpośrednio z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Nazwa ta funkcjonuje m.in. w literaturze polskiej, angielskiej (ang. *Old Church Slavonic*), niemieckiej (niem. *Altkirchenslawisch*) i rosyjskiej (ros. *староцерковнославянский*), choć istnieją również inne konkurencyjne terminy. Nazywany jest on również językiem „starobułgarskim” w tradycji bułgarskiej (bułg. *старобългарски*) i czasem w niemieckiej (niem. *Altbulgarisch*). W niektórych państwach dominuje natomiast termin „język „starosłowiański”, m.in. we Francji (franc. *le vieux slave*) czy w pozostałych państwach słowiańskich, np. w Macedonii Północnej (mac. *старословенски јазик*) i na Słowacji (słow. *staroslovienčina*). W starych tekstach, jednakże żadna z tych nazw się nie pojawiała i sam język nazywany był *ѡ҃зѣкъ словѣньскъ*, co oznacza po prostu „język słowiański” (Молдован, Сунпрун 2005: 29). Historia języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (ze względu na język niniejszej pracy wykorzystywany będzie termin polskiej tradycji językoznawczej) można podzielić na kilka okresów: cyrylo-metodiański (lata 60-80. IX wieku) – obejmuje on działalność Konstantyna-Cyryla i Metodego (w tym stworzenie głagolicy i tłumaczenie tekstów religijnych) i ich uczniów; symeonowski

(przełom IX i X wieku) – związany z okresem panowania cara Symeona (863/4-927) i przemieszczeniem się uczniów Cyryla i Metodego po wygnaniu z Wielkich Moraw, tj. Klemensa, Nauma, Gorazda etc. W tym okresie powstały dwie ważne dla rozwoju piśmiennictwa szkoły – Ochrydzka (na zachodzie) i Presławska (na wschodzie), kontynuowały one tłumaczenie tekstów religijnych i tworzenie nowych, jak na przykład traktat *O literach* (scs. *O писменехъ*) Czernorizca Chrabra z Presławia. Pod koniec X wieku wschodnia (Presław), a na początku XI wieku zachodnia (Ochryda) Bułgaria zostają włączone do terytorium Cesarstwa Bizantyńskiego. Doprowadziło to ostatecznie do oficjalnego zakazu kultu w języku staro-cerkiewno-słowiańskim, nie spowodowało jednak całkowitego zaprzestania tworzenia słowiańskich tekstów (np. utwory Prezbitera Kozmy) (Молдован, Сунпун 2005). Istotnym faktem dla nauki jest przekonanie, że w czasie Pierwszego państwa bułgarskiego (681-1018) na jego terenach panował jeden spójny system językowy z ewentualnie niewielkimi różnicami regionalnymi, które obejmowały głównie osobliwości leksykalne (Виденев 2020: 105) – mowa tu właśnie o języku starobułgarskim lub (synonimicznie) języku cyrylo-metodiańskim (bułg. *кирилометодиев език*) (Виденев 2020: 105-106).

Powstanie pierwszego pisma słowiańskiego, a zatem i pierwszego słowiańskiego języka literackiego było wynikiem wytworzenia się sprzyjających temu okoliczności społecznych i politycznych. Wymienić można też dwa główne językowe cele jego stworzenia: zapoznanie ludności słowiańskiej z chrześcijańskimi tekstami (na przykład Biblią) oraz systematyzacja i zapis języka Słowian, bowiem wykorzystanie pism innych narodów i ludów nie mogło w pełni posłużyć jego zapisowi ze względu na specyfikę fonetyki języka Słowian (Поп-Атанасов 2015: I-IV).

Języki narodowe stały się interesującym tematem dla naukowców (głównie filologów – językoznawców, literaturoznawców i kulturoznawców) na przełomie XVIII i XIX wieku. Początkowo głównym przedmiotem badań były stare teksty (Пандев 2009: 10), lecz z czasem istotną stała się również kwestia współczesnych w owym czasie systemów, która doprowadziła do prób kodyfikacji języka jako istotnego czynnika łączącego członków poszczególnych narodów, a także jako podłoża do tworzenia nowej kultury narodowej.

1.1 ZARYS POWSTANIA I OBSZAR WYSTĘPOWANIA WSPÓŁCZESNEGO JĘZYKA BUŁGARSKIEGO

Język bułgarski już w trakcie odrodzenia narodowego (bułg. *Българско възраждане*, 1762-1878) wykształcił formę uznawaną powszechnie za standardową – mimo braku posiadania przez nią oficjalnego statusu. Za jej podstawę posłużyły gwary bałkańskie należące do kompleksu wschodniego – mowa tu głównie o gwarach środkowobałkańskich – z przewagą gwary z okolic miast Gabrowo, Łowecz i Trojan (gwara gabrowsko-łowecko-trojańska) z pewnymi wpływami gwar z okolic miast Kotel, Elena i Drjanowo (gwara kotelsko-eleńsko-drjanowka) oraz Kopriwsticy i Klisury (gwara

pirdopska). Poszczególne cechy zaczerpnięte zostały również z innych regionów, na przykład forma imiesłowu przysłówkowego współczesnego (bułg. *деенпичастие*) zaczerpnięta z gwar południowo-zachodnich (Маслов 2005: 70-71). Część badaczy (np. Michaił Widenow) uważa, że język standardowy powstał na bazie swoistego miejskiego naddialektu, który wykształcił się w wyniku konwergencji. Jego centrum stanowić miało miasto Tyrnowo (obecnie Wielkie Tyrnowo) (Виденев 2019: 79-80). Mimo tego w społeczeństwie bułgarskim pojawiła się potrzeba unormowania pisowni i ortografii nowego i „czystego” języka bułgarskiego jako języka narodowego łączącego poszczególne grupy społeczne w jedną całość i odróżniającego Bułgarów od innych sąsiadujących narodów (Бояджиев 2012: 41-42). Już w latach 50. i 60. XIX wieku przedstawiciele szkół literackich (Tyrnowskiej i Płowdiwskiej) zwracali uwagę m.in. na fakt, że grafem jać w zależności od swojej pozycji posiadał dwie różne realizacje fonetyczne [ja] i [e], które odpowiadały już innymi grafemom występującym w cyrylicy, tj. kolejno я i е. Trudność stanowiło jednak przedstawienie jasnych zasad wykorzystania jednego lub drugiego grafemu. Dodatkową kwestią było ustanowienie jednego obowiązującego na całym obszarze języka bułgarskiego akcentu, jednej wymowy i zapisu spółgłosek i samogłosek, ustandaryzowanie wymowy i pisowni grup *ъp/pъ* i *ъл/ль*, użycia pełnej i krótkiej formy rodzajnika męskiego oraz wprowadzenie zasad słowotwórstwa, jednolitych końcówek w czasownikach I i II koniugacji w czasie teraźniejszym i imiesłowie przymiotnikowym czynnym, form wołacza, zaimków; a także ustalenie zasad pisowni – w tym wielką i małą literą oraz wyrazów obcych, a także interpunkcji (Чаралозова 2022: 34-35, 54, 65, 76, 80, 82, 84-85, 89, 104).

Prace nad kodyfikacją rozpoczęły się jednak dopiero po 1890 roku, tj. już po uzyskaniu niepodległości przez Księstwo Bułgarii. W 1892 roku ówczesny minister oświaty Georgi Żiwkow powołał komisję ds. ujednolicenia ortografii języka bułgarskiego. Do ogłoszenia oficjalnych zasad ortografii w 1899 roku obradowały w sumie dwie komisje przedstawiające zupełnie odmienne projekty. Pierwsza („filologiczna”) w 1893 roku przedstawiła tzw. ortografię drinowską (bułg. *Дриновският правопис*), a druga („ortograficzna”) swoją propozycję zaprezentowała w 1895 roku. Dodatkowo w styczniu 1899 roku swoją propozycję pisowni bułgarskiej zaprezentował pisarz Iwan Wazow. Żadna z nich nie uzyskała jednak oficjalnego statusu. Na bazie ostatniej z nich stworzono tzw. ortografię drinowsko-iwanczewską (bułg. *Дриновско-Иванчевският правопис*), która 5 lutego 1899 roku została oficjalnie przyjęta jako standardowa (tzw. *Упътване за общо правописание*). Mimo ustanowienia oficjalnej ortografii i unormowania języka bułgarskiego z czasem zaczęły pojawiać się kolejne propozycje reform. Starły się one przeważnie uregulować nierozwiązane wcześniej kwestie użycia pewnych form i pisowni. W latach 1921-1923 oficjalną stała się ortografia wg projektu Stojana Omarchewskiego, tzw. ortografia omarchewska (bułg. *Омарчевският правопис*). W 1923 roku swoją propozycję przedstawił oddział historyczno-filologiczny Bułgarskiej Akademii Nauk, jednakże rolę oficjalnego otrzymała stworzona w tym samym roku tzw. ortografia cankowska (bułg. *Цанковският правопис*), będąca zmodernizowaną wersją ortografii drinowsko-iwanczewskiej (Бояджиев 2012: 16-17, 130). Jedną z głównych kwestii poruszanych przez wspomniane ortografie było wprowadzenie tzw.

grażdanki do zapisu języka bułgarskiego. Poszczególne propozycje różniły się między sobą głównie traktowaniem statusu kilku grafemów, tj. ж, ѝ, ѣ, і, ъ oraz ѹ (Харалампиев 2000: 47).

Po odzyskaniu niepodległości przez Bułgarię istotnym aspektem rozwoju języka było przeniesienie jego centrum z Tyrnowa do nowej stolicy – Sofii (od 3 kwietnia 1879 roku). Należy mieć jednak na uwadze fakt, że ówczesna bułgarska inteligencja (tj. główni użytkownicy języka literackiego) pochodziła przeważnie ze wschodu, podczas gdy użytkownicy zachodniego pochodzenia (w tym użytkownicy miejskiej gwary Sofii) stanowili przeważnie niższe klasy społeczne (Виденов 2019: 80). Już po ustanowieniu oficjalnego języka zaczęły się wytwarzać poszczególne nieobecne do tej pory style, w tym m.in. administracyjny i biznesowy, a inne zaczęły się rozwijać i wzbogacać, np. styl naukowy i publicystyczny. Jednakże ze względu na ograniczoną edukację społeczeństwa w tym okresie duża jego część (zamieszkująca przeważnie tereny wiejskie, czasem też miejskie) wciąż wykorzystywała poszczególne gwary i dialekty. Sytuacja językowa zamieniła się jednak po drugiej wojnie światowej, gdyż dążenie do oczyszczania, wzbogacenia i unormowania języka wyszło poza społeczność naukową (językoznawczą), m.in. dzięki kręgom kulturalnym, które uznały, że język literacki jako środek komunikacji stanowi podstawę kulturalnej, a także społeczno-politycznej i profesjonalnej aktywności w społeczeństwie. Utwierdziła się zatem teza, że język narodowy ma stanowić element łączący różne warstwy społeczne. W rezultacie użycie standardowego języka stało się bardziej powszechne niż kiedykolwiek do tej pory, zaczął być bowiem wykorzystywany poza kręgami inteligencji i części mieszkańców miast. Upowszechniło się nie tylko jego wykorzystanie w piśmie, lecz również w mowie. Kolejnym czynnikiem zmiany była również postępująca industrializacja, która przyczyniła się do znaczących zmian społecznych – zaczęły się bowiem rozwijać i rozrastać ośrodki miejskie, do których zaczęli napływać ludzie z różnych zakątków kraju. Użycie języka standardowego stało się zatem obligatoryjne w celu porozumiewania się w wymieszanym społeczeństwie. Z czasem język zaczął przyjmować liczne zapożyczenia z języków zachodnioeuropejskich, głównie w publicystyce, polityce, nauce i technice, co pozwoliło na jego europeizację i internacjonalizację. Mimo to nie były one zawsze pozytywnie odbierane przez użytkowników języka, którzy preferowali zapożyczenia np. z języka rosyjskiego ze względu na wspólną tradycję obu systemów, a także ze względu na ideologię panującą w owym czasie w Bułgarii (Бояджиев 2012: 42, 48). W 1945 roku oficjalną normą stała się tzw. ortografia frontu narodowego (bułg. *отечественофронтовският правопис*) (Чаралозова 2022: 17), której głównym atutem było zmodernizowanie i uproszczenie pisowni, m.in. poprzez usunięcie szeregu grafemów (Jurkowski 1999b: 80), którym nie odpowiadał już żaden fonem, jak np. znajdującego się na końcu leksemów etymologicznego jeru. Wprowadzony wówczas alfabet wykorzystywany jest w języku bułgarskim do dziś (zob. 1.5 *Niektóre różnice między standardowym językiem bułgarskim i macedońskim*). Reforma ta jednak pozostawiła kilka nierozwiązanych kwestii ortograficznych i graficznych – część z nich została rozwiązana przez kolejne mniejsze reformy w następnych latach, między innymi poprzez zmniejszenie różnic między językiem pisanym a mówionym, a także usunięcie niektórych archaicznych dubletów (Бояджиев 2012: 47).

Kolejne znaczące zmiany w języku bułgarskim rozpoczęły się po obaleniu systemu komunistycznego w kraju w 1990 roku. Z czasem różnice między poszczególnymi stylami językowymi rozróżniającymi mowę oficjalną i nieoficjalną zaczęły słabnąć. W rezultacie zachodzących zmian społeczno-kulturowych zaczęła się również osłabiać autocenzura i językowa samokontrola, a do samego języka zaczęła napływać znaczna ilość nowych zapożyczeń z języków zachodnioeuropejskich, przy czym dominującą rolę w tym aspekcie przejął język angielski. Spotęgowało to rozpoczętą po drugiej wojnie światowej europeizację i internacjonalizację języka bułgarskiego (Бояджиев 2012: 53).

Wartą wspomnienia jest inicjatywa „Dla bułgarskiej cyrylicy” (bułg. *За българска кирилица*), rozpoczęta w 2014 roku. Ma ona na celu popularyzację zmodernizowanej wersji cyrylicy, która byłaby ekskluzywna dla języka bułgarskiego. Początki jej powstania sięgają lat 50. XX wieku, a jednym z jej głównych inicjatorów i zwolenników był Wasił Jonczew z Narodowej Akademii Sztuki (bułg. *Национална художествена академия*). Cyrylica ta nie tylko znacząco różni się od stworzonej w Rosji grażdanki, lecz również wprowadza do alfabetu znaczące różnice między wielkimi i bazowanymi na piśmie ręcznym małymi literami (Кръстев 2012: 6). Wariant ten, mimo braku oficjalnego poparcia, często jest wykorzystywany w życiu publicznym czy w wytworach sztuki, np. w stacjach telewizyjnych (również państwowych, jak np. BNT), gazetach (np. „Kultura”), książkach i wydawnictwach muzycznych (np. na albumie Ica Hazarty pt. *Неправилен пан* z 2019 roku), a także stanowi domyślną formę zapisu dla języka bułgarskiego (nie odnosi się to do innych języków używających cyrylicy, np. serbskiego lub macedońskiego) w niektórych urządzeniach mobilnych (np. Apple).

Obecnie bułgarski jest językiem ojczystym dla około 9 milionów ludzi, z czego największy odsetek jego użytkowników notowany jest w Republice Bułgarii, gdzie posiada status języka urzędowego i większościowego. Poza granicami kraju używany jest również w sąsiadujących z nim regionach w Grecji, Macedonii Północnej, a także w Turcji, Rumunii (głównie w regionie Banat), Mołdawii, południowej Ukrainie, na Węgrzech, Słowacji, w Czechach, Rosji, poza tym znacząca diaspora bułgarska posługuje się nim również w USA, Kanadzie i Australii (Маслов 2005: 69). Standard języka dopuszcza wiele podwójnych form – głównie jednak w mowie potocznej, np. wykorzystywanie krótkiej formy rodzajnika rodzaju męskiego w miejsce pełnej lub różna realizacja samogłosek (szczególnie [a] i [ъ]) i różne natężenie spółgłosek palatalnych (zob. 1.6.1 *Podstawowy podział dialektów bułgarskich*) (Маслов 2005: 70-71).

Instytut Języka Bułgarskiego przy Bułgarskiej Akademii Nauk w 1978 roku w pracy *Единството на български език в миналото и днес* opublikował stanowisko w sprawie bułgarskiego obszaru językowego. Prócz istnienia normy obowiązującej w Bułgarii wymienia się tam również dwie regionalne normy poza jej obszarem, tj. w rumuńskiej części Banatu oraz w Macedonii Wardarskiej (IBEBAN 1978). Badacze bułgarscy również dziś starają się dowieść tej tezy, m. in. poprzez publikacje takie jak *Лингвистични студии за Македония* z 1996 roku pod redakcją Dory Iwanowej-Mirczewej i Iwana Koczewa (Иванова-Мирчева, Кочев 1996), *За официалния език на Република Северна Македония* z 2020 roku pod redakcją Wasiła Nikołowa i *Бяла книга за езиковия спор между*

България и Република Северна Македонија z 2021 roku pod redakcją Canko Serafimowa. Stanowisko to nieraz popierane jest również w Grecji – np. w pracy *Falszowanie historii Macedonii: hebrajskie źródła i świadectwa o Macedonii* autorstwa Nikolaosa K. Martisa (Martis 1993).

1.2 ZARYS POWSTANIA I OBSZAR WYSTĘPOWANIA WSPÓŁCZESNEGO JĘZYKA MACEDOŃSKIEGO

Tak samo jak językoznawcy bułgarscy, lingwiści macedońscy postulują, że ich język jest najstarszym słowiańskim systemem literackim – tym samym określają język staro-cerkiewno-słowiański jako jego najstarszą formę. Jednocześnie nie negują faktu, że na tle pozostałych języków słowiańskich stosunkowo późno przybrał on współcześnie skodyfikowaną normę (Ристовски 2001: 7). Ta miała ścisły związek z tzw. kwestią macedońską (mac. *македонско прашање*) i macedońskim odrodzeniem narodowym (mac. *македонска преподба*) w latach 1802-1944. Już na początku XIX wieku pojawiały się pierwsze próby zapisu języka. Co ciekawe, w początkowym okresie (do drugiej połowy XIX wieku) do zapisu języka używano nie tylko alfabetu cyrylickiego, lecz również greckiego. Przykładem może być osmański dokument *Kanoname za selata bitolski* (cyr. *Канонаме за селата Битолски...*, org. *Κανοναμε за селата Μπιτωλσκοι...*) z 1851 roku oraz Ewangelii Konikowskiej (mac. *Кониковско евангелие* lub *Неделното евангелие*) z 1852 roku przetłumaczonej przez Pawła Bożigrobskiego (Ристовски 2000: 55-56).

Pierwsze znane próby standaryzacji zaczęły się pod koniec XIX w. i wspierane były przez niektóre lokalne towarzystwa nauczycielskie i cerkiewne, ale nie osiągnęły skutku ze względu na interwencję władzy osmańskiej. W następnych latach podejmowano kolejne próby, lecz te ograniczały się jednak zazwyczaj do reformy alfabetu cyrylickiego, a nie na standaryzacji samego systemu (Olszewski 2010: 10). Wartym wspomnienia jest dramat z 1900 roku pt. *Krwawy macedoński ślub* (mac. *Македонска крвава свадба*) autorstwa Bojdana Czernodrinskiego, którego analizy pokazują, że wykorzystany w nim język nie posiada cech typowych dla jednego dialektu, a również do pewnego stopnia przypomina współczesny standard literacki (nie dotyczy się to jednak wykorzystanego w niej alfabetu), dzięki takim cechom jak np. akcent proparoksytoniczny, potrójny rodzajnik i reduplikacja subiektu i obiektu. Z tego powodu uznaje się go często za pierwszy współczesny tekst napisany w ponaddialektalnym języku macedońskim (Груевска-Маџоска 2020: 241).

Za pierwszego i jednego z najważniejszych kodyfikatorów języka uznaje się dzisiaj Kyrste Petkowa Misirkowa. W 1903 roku opublikował on swoje największe dzieło pt. *O sprawach macedońskich* (mac. *За македонските работи*), będące zbiorem tekstów i referatów dotyczących standaryzacji języka, a także nawołujące do utworzenia narodu i państwa macedońskiego. Na podstawie części z przedstawionych w książce postulatów przeprowadzona została później kodyfikacja 1944 roku. Najistotniejszymi z nich są: wykorzystanie dialektu centralnego jako podstawy językowej, przyjęcie

ortografii fonetycznej i włączenie leksyki z gwar całego obszaru językowego (Груевска-Маџоска 2020: 241-242). Sam Misirkow zachęcał do wykorzystywania użytego przez niego w pracy alfabetu bazującego na rosyjskiej graždance, różniącego się jednak od niej brakiem charakterystycznych dla języka bułgarskiego i rosyjskiego samogłosek jotowanych (я, ю), jerów/znaków (ѣ, ъ) i ligatury ѣ, а także typowych dla języka serbskiego palatalnych spółgłosek (ѣ, њ), joty (ј) i dże (џ). Misirkow zaimplementował jednak pewne graficzne innowacje, tj. łacińską literę *i* odpowiadającą fonemowi [i], a także apostrof służący do oznaczania palatalności spółgłosek [k], [g], [l] i [n]. Dodatkowo kodyfikacja zawierała takie cechy jak pomijanie interwokalicznych głosek [v], [χ] i [d] (np. *праа, дуот, создаим*) oraz wykorzystywanie grupy *ич* (np. *ичо*) oraz przyrostku *-џи* zamiast *-ски* (np. *македонџи*) (Мисирковъ 1903). Dodatkowo w 1905 roku Kyrste Miriskow za pośrednictwem gazety „Wardar” (mac. „Вардар”) chciał dodać jeszcze jeden grafem do stworzonego przez siebie alfabetu – tj. а. Miał on odpowiadać fonemowi [ǣ] wywodzącemu się ze starego wielkiego jusu ([ǣ]). Warto zwrócić uwagę, że kontynuant ten w macedońskim występuje wyłącznie w gwarze ochrydzkiej (Каранфиловски 2019: 49).

W trakcie II wojny światowej w większej części Macedonii Wardarskiej rolę języka urzędowego odgrywał język bułgarski, na mniejszym terenie na zachodzie natomiast język albański i włoski. O popularyzację wykorzystywania języka macedońskiego walczyli działacze nielegalnego wówczas ruchu komunistycznego. Wykorzystywany przez nich alfabet składał się z 25 liter. Różnił się on od dzisiejszego brakiem grafemów odpowiadających palatalnym spółgłoskom [kʲ], [gʲ], [lʲ] i [nʲ] oraz [ǣ], [ǣ]. Podobnie jak wykorzystywany dziś alfabet nie zawierał obecnych m. in. w języku bułgarskim grafemów samogłosek jotowanych я i ю oraz ѣ, а także wykorzystywał łacińską jotę dla fonemu [i]. Istotną rolę w popularyzacji języka i nowego pisma miały rozmaite stowarzyszenia kulturalno-edukacyjne i grupy teatralne (Груевска-Маџоска 2020: 244). 2 sierpnia 1944 roku utworzone zostało Antyfaszystowskie Zgromadzenie Narodowego Wyzwolenia Macedonii (mac. *Антифашистичко собрание за народно ослободување на Македонија*). Tego samego dnia odbyło się jego pierwsze posiedzenie, na którym przedstawione zostały postulaty utworzenia Republiki Macedonii w ramach federacyjnej Jugosławii. Wśród nich istotne miejsce zajmowała kwestia kodyfikacji języka macedońskiego i nadania mu statutu oficjalnego. Było to zgodne z decyzją Narodowego Komitetu Wyzwolenia Jugosławii (mac. *Национален комитет за ослободување на Југославија*) z 1943 roku, który zadeklarował równouprawnienie państw federalnych, zamieszkujących ich narodów (Serbii, Chorwacji, Słowenii, Macedonii i Czarnogóry) oraz trzech głównych języków (serbsko-chorwackiego, słoweńskiego i macedońskiego) (Stawowy-Kawka 2010: 241). W 1944 roku Pawle Rakowski (mac. *Павле Раковски*) stworzył nowy alfabet składający się z 24 liter (А, Б, В, Г, Д, Е, Ѕ, Ж, И, К, Л, М, Н, О, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш i Ъ), który z założenia miał się „różnić od greckiego i bułgarskiego”. W tym czasie próby popularyzacji języka macedońskiego w Macedonii Piryńskiej uważane były za przejaw tzw. „serbomanii” ze strony Komunistycznej Partii Bułgarii, podczas gdy władze włoskie

w Macedonii Egejskiej pozwalały ludności słowiańsko-macedońskiej na jego użycie (Груевска-Маџоска 2020: 239-256).

Po uzyskaniu niepodległości rozpoczęto prace nad kodyfikacją języka. W pierwszej kolejności zdecydowano się na stworzenie nowego alfabetu i na unormowanie gramatyki. Zgodnie z postulatami Kyrste Miriskowa leksyka miała być wzbogacana przede wszystkim słownictwem pochodzącym z gwar, dialektów, jak i języka potocznego. Alfabet bazował na tym stworzonym przez Pawle Rakowskiego, lecz grafemy *ж* i *з* zostały zamienione miejscami oraz dodano do niego zaczerpniętą z alfabetu serbskiego jotę (*j*), która prócz oznaczania fonemu [j] służyć miała również do określania palatalności spółgłosek [k], [g], [l] i [n]. „Filologiczna konferencja” obradowała od 27 listopada do 4 grudnia 1944 roku, uczestniczyli w niej Risto Prodanow (mac. *Ристо Проданов*), Gjorgi Szoptrajanow (mac. *Ѓеорѓи Шоптрајанов*), Mihail Petruszewski (mac. *Михаил Петрушевски*), Risto Zografow (mac. *Ристо Зографов*), Dare Džambaz (mac. *Даре Џамбаз*), Wenko Markowski (mac. *Венко Маркоски*), Marko Pawłowski (mac. *Марко Павлоски*), Krum Toszew (mac. *Крум Тосев*) i Blaže Koneski (mac. *Блаже Конески*) (Груевска-Маџоска 2020: 246). Sporną okazała się kwestia ustanowienia nowego alfabetu i pisowni, która doprowadziła do podziału komisji na dwa obozy. Pierwszy skupiony wokół Blaže Koneskiego postulował opracowanie go na bazie pisma serbskiego, który miał być w tamtym czasie najpowszechniejszym wśród ludności Macedonii Wardarskiej. Drugi popierający Wenka Markowskiego domagał się natomiast oparcia alfabetu i pisowni na dorobku międzywojennych poetów regionu. Zwycięską okazała się wizja Koneskiego (Dziewiałtowski-Gintowt 2005: 139). Pod koniec obrad ustanowiono zatem alfabet składający się z 32 grafemów. Stanowił on wzbogaconą wersję ostatniego o grafemy *џ* i *ќ* dla palatalnych [ǰ] i [ǰ̑] oraz zaczerpnięte z serbskiego grafemy *љ*, *њ* i *џ*. Przywrócono również jer (*ѣ*) (Груевска-Маџоска 2020: 246). Dodatkowo podobnie jak w kodyfikacji Misirkowa przyjęto zapis fonetyczny, a także zasadę „jedna głoska – jedna litera” przejętą z języka serbskiego (Dziewiałtowski-Gintowt 2005: 140).

Kodyfikacja ta była rozpatrywana na posiedzeniu prezydium ASNOM 7 grudnia 1944 roku, lecz przed ostatecznym jej zaakceptowaniem zdecydowano się skontaktować z rosyjskimi slawistami Samuilem Bernsztejnem (Samuel Bernstein) i Nikołajem Dierżawinem. Ci jednak nie odpowiedzieli. Strona macedońska postanowiła zatem sama dokonać zmian. Powołano nową komisję (Dziewiałtowski-Gintowt 2005: 140), a w jej skład weszli Wenko Markowski, Wasil Iljoski (mac. *Васил Иљоски*), Marko Pawłowski, Blaže Koneski, Krum Toszew, Iwan Mazow (mac. *Иван Мазов*), Gustaw Wlachow (mac. *Густав Влахов*), Wlado Maleski (mac. *Владо Малески*), Kiro Chadżiwasilew (mac. *Киро Хадживасилев*) i Ilja Topalowski (mac. *Илија Топаловски*). 3 maja 1945 roku przedstawiła ona ostateczną formę alfabetu macedońskiego, która składa się z 31 grafemów. Względem poprzedniej zmieniono kształt grafemów odpowiadających fonemom [ǰ] i [ǰ̑] na *ѝ* i *џ*, dodano pochodzący z staro-cerkiewno-słowiańskiego znak *ѕ* odpowiadający fonemowi [ʒ], a także ponownie usunięto jer. Kodyfikacja bazowała w głównej mierze na założeniach przedstawionych przez Kyrste Misirkowa w 1903 roku. Zasób leksykalny był wzbogacany poprzez jednostki występujące we wszystkich gwarach

terytorium językowego. Zdecydowano również o wprowadzeniu zapożyczeń z bardziej „prestżowych” języków – w tym greckiego, tureckiego, serbsko-chorwackiego i bułgarskiego (języki te ten status na terenie Macedonii posiadały już w XIX wieku z powodu ich użycia w cerkwi i edukacji), a także rosyjskiego. Za ich pośrednictwem do macedońskiego napłynęło wiele leksemów z zachodnioeuropejskich języków. Początkowo głównie z francuskiego, lecz z czasem główną rolę przejął angielski. Z czasem Blaže Koneski proponował zastępowanie w miarę możliwości zapożyczeń z języka rosyjskiego i cerkiewnosłowiańskiego leksyką gwarową i dialektalną (która często podlegać miała neosemantyzacji lub generalizacji). Dodatkowo proponował on częste kalkowanie słów i konstrukcji z innych języków. Większa część leksyki pochodzącej z języka tureckiego została zachowana tylko w rejestrze potocznym. Ustanowiono również zasady słowotwórstwa (Dziewiałtowski-Gintowt 2005: 137-142). Ustandaryzowany język stopniowo się upowszechniał wśród ludności Macedonii Wardarskiej, a także zaczął coraz częściej się pojawiać w szkolnictwie i kulturze. Dzięki temu po uzyskaniu przez region niepodległości język stał się ważnym elementem identyfikującym obywateli z państwem. Warto wspomnieć, że zmiana statusu politycznego Macedonii Wardarskiej, prócz zmian symboliki, przyczyniła się do poruszenia w społeczeństwie kwestii reformy języka. Część językoznawców wytykała silne upolitycznienie reformy z 1945 roku – głównie w warstwie ortograficznej języka. Żadna z nowych proponowanych reform jednak nie doszła do skutku ze względu na pogląd głoszący, że język stanowi część dziedzictwa kulturowego i nie powinien podlegać rewizji. Wśród językoznawców przeciwnych reformom byli Teodor Dimitrowski, Blaže Koneski i Trajko Stamatovski (Dziewiałtowski-Gintowt 2005: 140).

Obecnie język macedoński używany jest głównie w Republice Macedonii Północnej, gdzie funkcjonuje jako język urzędowy i większościowy od 1992 roku. Jego znaczące użycie zanotować można również w sąsiednich regionach, tj. w Bułgarii (Macedonia Piryńska), Grecji (Macedonia Egejska), Serbii, Kosowie i Albanii. Ze względu na emigrację ekonomiczną użytkownicy języka macedońskiego zamieszkują również część państw zachodnioeuropejskich (tzw. mac. *застапбџмепу*), jak również w państwach byłego Związku Radzieckiego (np. Uzbekistan), co jest następstwem wojny domowej w Grecji w 1949 roku. Język używany jest również przez diasporę macedońską poza Europą, głównie w USA, Kanadzie, Australii i Nowej Zelandii (Каранфиловски 2019: 39). Często używaną nazwą języka macedońskiego funkcjonującego w Republice Macedonii Północnej jest w języku bułgarskim „macedoński standard literacki” (bułg. *македонска литературна норма, македонска книжовна норма* etc.), w greckim natomiast „język słowianomacedoński” (grec. *Σλαβομακεδονική γλώσσα*). Warto przy tym zauważyć, że język i gwary macedońskie używane na terenie Republiki Grecji nazywane są „dialektem słowiańskim” (grec. *Σλαβικά διάλεκτος*), a osoby nim się posługujące „Słowianofonami” (grec. *Σλαβόφωνοι*) (Усикова 2005: 103).

Tak jak językoznawcy bułgarscy, również macedońscy starają się udowodnić zasadność swojego stanowiska w sporze o status języka. Tak np., w odpowiedzi na wspomnianą wyżej pracę *За официалния език...* Macedońska Akademia Nauk i Sztuk w 2020 roku wydała

monografię *Македонскиот јазик – континуитет во простор и време* pod redakcją Katicy Kjulawkowej. Ponadto opublikowano również monografię *Погледи за македонскиот јазик* w 2020 pod redakcją Sneżany Welkowskiej (Велковска 2020).

1.3 BULGARSKI I MACEDOŃSKI JAKO JĘZYKI POŁUDNIOWOSŁOWIAŃSKIE

Język bułgarski i macedoński jako jedyne południowosłowiańskie systemy zachowały do dziś wywodzącą się ze starych mocnych/silnych jerów głoskę średnio-centralną [ǣ] (w początkowym okresie oddzielenia/utworzenia się grupy) – ta w języku bośniackim, chorwackim, czarnogórskim i serbskim rozwinęła się i zlała z fonemem [a]¹. Utracony został sonant [l] – rozwinął się w różne grupy wg schematu „samogłoska + [l]” lub „[l] + samogłoska” w języku bułgarskim, macedońskim i słoweńskim, podczas gdy w pozostałych południowosłowiańskich w [u]. We wszystkich językach południowosłowiańskich zachował się sonant [r] – z wyjątkiem języka bułgarskiego, w którym pojawiły się grupy [ǣr] i [ǣrǣ]. Typowe jest również stwardnienie spółgłosek palatalnych np. [š] > [ʃ], [č] > [tʃ], [c] > [c]. Podobnie jak w językach wschodniosłowiańskich, stare grupy *tl i *dl się uprościły do [l]. Przetawka spółgłoskowa (metateza) została zrealizowana według schematu TorT > TraT (Sussex, Cubberley 2006: 43-44).

Znany jest podział języków południowosłowiańskich na dwie grupy, tj. zachodnią (bośniacki, chorwacki, czarnogórski, słoweński i serbski) i wschodnią (bułgarski i macedoński). Spowodowane jest to m.in. (ale nie tylko) różnymi kontaktami językowymi, np. na wschodzie silniejsze są wpływy języka tureckiego (zob. 1.4 *Balkanizmy w języku bułgarskim i macedońskim*). Cechami typowymi dla wschodniej grupy są: przejście inicjalnego [je] w [e] (np. [ezero], por. serb. *jezero*), przejście silnego/mocnego jera *ǣ w [e]/, utrata iloczasu oraz występowanie głoski średnio centralnej niepowiązanej ze starymi mocnymi/silnymi jerami (występuje również w języku słoweńskim) (Sussex, Cubberley 2006: 44-45).

Prócz wymienionych niżej bałkanizmów obejmujących cechy morfologiczne wymienić należy występowanie zaimka osobowego dla trzeciej osoby liczby pojedynczej [toj] (bułg. *той*, mac. *той*), który powiązany jest z zaimkiem wskazującym *моя* w j. bułgarskim i *мой* w macedońskim. Występowanie końcówki osobowej [-at] w trzeciej osobie liczby mnogiej czasowników w czasie teraźniejszym (co jest refleksem starego *-ǣ-t) (Sussex, Cubberley 2006: 44). Języki te charakteryzują się również występowaniem specjalnej formy liczby mnogiej dla nieżywotnych rzeczowników rodzaju męskiego (bułg. *бройна форма*, mac. *избројана множина*) – np. bułg. *многу столове, два стола* i mac. *многу столови, два стола* (Бояджиев 2012: 162). Dodatkowo oba języki posiadają specjalne formy liczebników wykorzystywanych przy liczbie mnogiej osobowych rzeczowników rodzaju

¹ Standardowy języka macedoński nie dopuszcza użycia tej samogłoski. Spotykana jest jednak w regionalnych odmianach języka (Савицка, Травињска, Лаборска, Цихнерска, Геразов 2022: 112).

męskiego, np. bułg. *много мъже, двама мъже, трима мъже* i mac. *много маже, двајца маже, тројца маже*.

1.4 BAŁKANIZMY W JĘZYKU BUŁGARSKIM I MACEDOŃSKIM

Język bułgarski i macedoński (wraz z albańskim, rumuńskim, nowogreckim i południowo-wschodnimi gwarami języka serbskiego) należy do tzw. bałkańskiej ligi językowej (czasami do ligi tej zaliczany jest też do pewnego stopnia język turecki). Systemy te na przestrzeni długotrwałego wzajemnego oddziaływania wytworzyły tzw. „bałkanizmy”, czyli wspólne cechy, przeważnie gramatyczne, często wskutek kalkowania z języka nowogreckiego i rumuńskiego (Jurkowski 1999a: 71). To właśnie one w największym stopniu „oddzielają” współczesny język bułgarski i macedoński od reszty Słowiańszczyzny. Wśród tych cech wymienić należy przede wszystkim daleko posunięty analityzm, zanik bezokolicznika, występowanie postpozycyjnego rodzajnika (tzw. poimek, który jednak nie występuje w języku nowogreckim) oraz tworzenie czasu przyszłego za pomocą czasownika posiłkowego o etymologicznym znaczeniu ‘chcieć’. Ponadto systemy należące do ligi charakteryzują się pewnym wspólnym zasobem leksykalnym wywodzącym się przeważnie z języka nowogreckiego, tureckiego i tzw. bałkańskiej łaciny ludowej (Jurkowski 1999a: 71).

Język bułgarski i macedoński charakteryzują się zatem zanikiem fleksji imiennej, który można zaobserwować m. in. w uproszczonym systemie deklinacyjnym (bardziej niż inne języki bałkańskie). Podstawową formą rzeczowników jest w nich tzw. *casus generalis* (przypadek wspólny), lecz mogą również występować formy wołacza. Relacje międzywyrazowe wyrażane są poprzez zastosowanie przyimków i rodzajników, a nie końcówek jak w innych językach słowiańskich, np. bułg. *дадох хляб на едно дете*, mac. *му дадов леб на детето* (Sendek 2011: 241-242). Uproszczeniu uległ również system deklinacyjny zaimków, w którym zachowały się trzy przypadki, tj. mianownik, biernik i celownik, przy czym krótkie formy dwóch ostatnich przypadków mogą być wykorzystane w celu zaznaczenia podwójnego dopełnienia lub (w wypadku celownika) przynależności – co nie jest obecne np. w innych językach słowiańskich (Търпоманова 2020: 7). Ponadto oba systemy charakteryzują się brakiem bezokolicznika, który zastąpiony został konstrukcją z partykułą „da” (bułg. i mac. *да*) – występującą w tej samej postaci w południowowschodnich gwarach serbskich, np. bułg. *искам да дойда*, mac. *сакам да дојдам*. Czasy przyszłe tworzone są za pomocą czasownika *ще* w języku bułgarskim i *ќе* w języku macedońskim. Analityzm obecny jest również w formach stopnia wyższego i najwyższego przymiotników i przysłówków, np. bułg. *добър – по-добър – най-добър*, mac. *добар – подобар – најдобар* (Търпоманова 2020: 241-242).

Język bułgarski i macedoński jako systemy bałkańskie wytworzyły również gramatyczne środki wyrażające kategorię określoności. Jest ona wyrażana za pomocą tzw. poimka, wywodzącego się

z występujących w języku staro-cerkiewno-słowiańskim zaimków wskazujących, np. scs. *домъ тѣ* > bułg. *домът* i mac. *домот*, scs. *трѣва та* > bułg. *тревата*, mac. *тревата* (Бояджиев 2012: 162).

Podobnie jak część pozostałych języków bałkańskich, oba systemy przejęły z języka tureckiego tzw. tryb nieświadka (imperceptivus, auditivus, evidentialis, bułg. *преизказаност*, mac. *прекажаност*). Posiada on niezależny od innych trybów zestaw form służący do przekazywania informacji, do których nadawca nie ma pewności czy są prawdziwe (Sussex, Cubberley 2006: 44) i/lub nie był ich bezpośrednim świadkiem. Należy podkreślić, że imperceptywność może być (podobnie jak w innych językach, również słowiańskich) wyrażana także za pomocą środków leksykalnych: przysłówków i czasowników modalnych (Błaszak 2014: 41). Do pierwszej grupy zaliczyć można jednostki *може би*, *вероятно*, *сякаш* w j. bułgarskim i *бездруго*, *вероятно*, *секако* w j. macedońskim, do drugiej zaś czasowniki, np. *вярвам*, *предполагам*, *смятам* w j. bułgarskim i *верува*, *претпоставува*, *се чини* w j. macedońskim.

1.5 WYBRANE RÓŻNICE MIĘDZY STANDARDOWYM JĘZYKIEM BUŁGARSKIM I MACEDOŃSKIM

Oba języki posiadają różne systemy graficzne oparte na cyrylicy (graždance). Język bułgarski posiada jeden z najbardziej rozbudowanych systemów fonetycznych wśród języków słowiańskich (Dalewska-Greń 1997: 19). Składa się na niego 45 fonemów (6 samogłosek i 39 spółgłosek): [a], [b], [b'], [v], [v'], [g], [g'], [d], [d'], [e], [ž], [ž'], [z], [z'], [z], [z'], [i], [i], [k], [k'], [l], [l'], [m], [m'], [n], [n'], [o], [p], [p'], [r], [r'], [s], [s'], [t], [t'], [u], [f], [f'], [χ], [χ'], [c], [c'], [č], [š], [ǎ] (Стоянов 1994: 11). Do jego zapisu wykorzystuje się obecnie alfabet składający się z 30 grafemów: А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Ъ, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ь, Ю, Я. Trzy z nich posiadają specjalne nazwy: Ъ – duży jer (bułg. *ер голям*), Ь – mały jer (bułg. *ер малък*), Й – krótkie i (bułg. *и кратко*) (Бунева 2011: 9-10). Zapis leksemów opiera się przeważnie na zasadzie morfologicznej, tj. poszczególne elementy wyrazów takie jak tematy, prefiksy, sufiksy etc. zawsze się pisze w ten sam sposób bez względu na ich wymowę, np. *разкош* [raskoš], *хляб* [χhl'ap], *сграда* [zgrada] i *сватба* [svadba]. W pewnych okolicznościach wykorzystywany jest również zapis fonetyczny – zgodny jednak z wymową literacką. Mowa tu przede wszystkim o wyrazach zawierających kontynuanty starej głoski jać – tzw. *променливо я*: np. *мляко* – *млечен*; oraz grupy -ър/-ръ, -ъл/-лъ-: *грък* – *гърци* (Бунева 2011: 14). Zasada syntaktyczna zapisu obowiązuje głównie w wyrazach złożonych (bułg. *словосъчетание*) i w obrębie zdania (mowa tu np. o pisowni małych i wielkich liter). Niewielka część wyrazów w języku bułgarskim zapisywana jest zgodnie z zasadą historyczną/tradycyjną, która zazwyczaj nie odpowiada współczesnej wymowie i budowie. Do tej grupy należą takie wyrazy jak np. *втори*, *евтин*, *Георги* i *Евтимий*. Wiąże się to również z wykorzystaniem znaków *щ*, *ъ*, *ю* i *я* (Бунева 2011: 15).

Współczesny alfabet macedoński składa się natomiast z 31 grafemów: А, Б, В, Г, Д, Ѓ, Е, Ж, З, С, И, Ј, К, Л, Љ, М, Н, Њ, О, П, Р, С, Т, Ќ, У, Ф, Х, Ц, Ч, Џ, Њ. Służy on do zapisu 31 fonemów (5 samogłosek i 26 spółgłosek) (Dalewska-Greń 1997: 20): [a], [b], [v], [g], [d], [ǵ], [e], [ž], [z], [ʒ], [i], [j], [k], [l], [l'], [m], [n], [ǹ], [o], [p], [r], [s], [t], [k'], [u], [f], [χ]/, [c], [č], [ž], [š] (Савицка, Травињска, Лаборска, Цигнерска, Гераров 2022: 11, 93; Усикова 2005: 109). Zapis jest przeważnie fonetyczny – co z jednej strony zgodne jest z kodyfikacją Misirkowa, a z drugiej przybliża go do języka serbskiego (Dziewiałowski-Gintowt 2005: 138, 140). Charakterystyczną cechą fonetyczną języka macedońskiego jest przejście [χ] > [v] (np. bułg. *ухо*, mac. *уво*) – występuje ona również w językach systemu serbsko-chorwackiego jako możliwy wariant. W niektórych przypadkach (najczęściej w pozycji inicjalnej) j. macedoński utracił głoskę [χ] (np. bułg. *хлеб*, mac. *леб*). W macedońskim przeważa występowanie kontynuantów [k'] i [ǵ] na miejscu starych grup spółgłoskowych *tj i *dj. Warto odnotować też wytworzenie się w języku macedońskim stałego akcentu wyrazowego (proparoksytonicznego) (Sussex, Cubberley 2006: 45-46), który jest wyjątkowy wśród wszystkich języków słowiańskich (nie tylko południowosłowiańskich). Należy mieć na uwadze, że cecha ta została zaczerpnięta z dialektów zachodnich i nie występuje w mowie potocznej na terenie całego kraju (Груевска-Маџоска 2020: 250).

W języku bułgarskim istotną rolę odgrywa redukcja, a także występowanie [e] i [ja] jako kontynuantów starej głoski jać (jest to charakterystyczne dla języka literackiego i gwar na wschód od tzw. granicy jaci). Obserwowana jest przewaga kontynuantów [št] i [žd] starych grup spółgłoskowych *tj i *dj. Występuje również swobodny i ruchomy akcent, który zbliża go do języków wschodniosłowiańskich (Sussex, Cubberley 2006: 45-46). Język macedoński natomiast, jak wspomniano wyżej, cechuje występowanie stałego akcentu proparoksytonicznego (oraz inicjalnego w wyrazach dwusylabowych) (Усикова 2005: 110).

Wspomniana wyżej gramatycznie wyrażana kategoria określoności typowa dla języków bałkańskich różni się w obydwu systemach. W standardowym języku bułgarskim występuje wyłącznie pojedynczy rodzajnik informujący wyłącznie o określoności danego obiektu lub kategorii ogólności, np. *човекът/човека, жената, детето*. W języku macedońskim (jak i w części dialektów bułgarskich) występuje z kolei potrójny rodzajnik, który prócz określoności, informuje również o stopniu oddalenia obiektu, np. *човеко/човеков/човеко, жената/женава/женана, детето/детево/детено* (Sendek 2011: 241-242).

1.6 ZRÓŻNICOWANIE GWAROWO-DIALEKTALNE

Dialektem (od gr. *διάλεκτος*) nazywa się odmianę języka ogólnonarodowego używaną głównie przez ludność wiejską na określonym terytorium. Charakteryzuje się swoistymi cechami przeważnie fonetycznymi i leksykalnymi lub zborem takich cech. W językoznawstwie polskim termin ten zamieniany występuje wraz z terminami *narzecze* lub *gwara* (Polański 1999a: 118). W polskiej tradycji

językoznawczej często jednak odróżnia się terminy *gwara* i *dialekt*. Tym pierwszym nazywa się przeważnie mowę ludności z niewielkiego obszaru obejmującego zazwyczaj kilka lub kilkanaście wsi albo jedno miasto, podczas gdy tym drugim ich zespół (składający się zazwyczaj z większej liczby jednostek terytorialnych). Terminem *gwara* nazywa się niekiedy również środowiskowe odmiany języka niezwiązane z żadnym konkretnym obszarem geograficznym - zob. 2.2.3 *Žargon (Slang)*, lecz mimo to bywają one również przedmiotem badań dialektologów (Polański 1999c: 232). Jednym z nich jest bułgarski badacz Stojko Stojkow. W swoich pracach wymienia on dialekty terytorialne i socjalne (społeczne). Te pierwsze dotyczą zasięgu geograficznego i posiadają specyficzny dla siebie zestaw cech leksykalnych, fonetycznych, składniowych i morfologicznych. Te drugie zaś używane są przez oddzielone (w większym lub mniejszym stopniu) od reszty społeczeństwa grupy ludzi powiązanych ze sobą np. poprzez wykonywany zawód, wspólne interesy etc. Są tworzone na podstawie dialektów terytorialnych lub języka literackiego (standardowego), lecz różnią się od nich dzięki własnemu zasobowi leksykalnemu i frazeologicznemu (Стойков 2002: 25). Dialekty i gwary – w porównaniu do języka literackiego realizowane są przede wszystkim w formie mówionej. Podobnie jak język literacki posiadają one pewną zorganizowaną normę przyjętą przez ich użytkowników, ta jednak jest mniej ścisła. Mowa tu przede wszystkim o stałych cechach fonetycznych, gramatycznych i leksykalnych charakteryzujących każdy dialekt i gwarę (Бояджиев 2012: 38-39). Należy mieć na uwadze, że różnice między dialektami a danym językiem standardowym (literackim) nie zawsze są jednakowe systemowo. Zależy to zazwyczaj od warunków historycznych w jakich rozwijał się język etniczny. Zróżnicowanie fonetyczne, morfologiczne czy leksykalne nie powinno jednak stwarzać trudności w komunikacji między użytkownikami różnych gwar czy dialektów, bowiem mimo pewnych różnic (pojedynczych cech lub ich zestawów) stanowią one odmiany jednego systemu językowego. Różnice między nimi wynikają przeważnie z odmiennej realizacji ogólnonarodowych elementów, np. fonetycznych (Бояджиев 2012: 161).

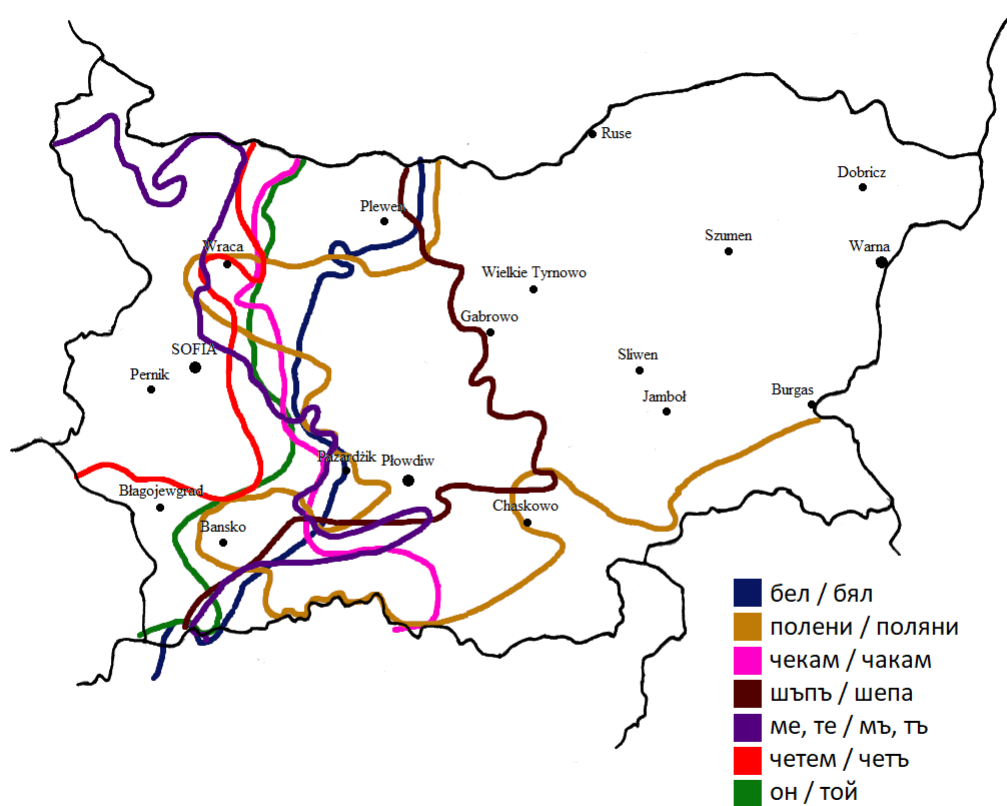
Todor Bojadżiew na przykładzie języka bułgarskiego stwierdza, że po zakończeniu drugiej wojny światowej gwary terytorialne przeszły znaczącą zmianę. Popularyzacja języka standardowego przyczyniła się bowiem do stopniowego odejścia od ich wykorzystywania – bez zmian zachować się miały jedynie gwary najdalej położonych regionów. W dalszej kolejności rolę odegrały wprowadzenie nowych technik rolniczych, podniesienie statusu ekonomicznego, wyższy stopień edukacji i nasilające się procesy migracyjne. Czynniki te prowadzą między innymi do zastąpienia lokalnych leksemów literackimi i do utraty lub naruszenia strukturalnych cech gwar (Бояджиев 2012: 115). Coraz częściej młode (i średnie) pokolenie mieszkańców wsi zaczyna korzystać z języka standardowego, porzucając (niemalże całkowicie) swoje gwary regionalne – pomaga w tym edukacja szkolna oraz kontakty z mieszkańcami miast. Sytuacja ta prowadzi również do inkorporowania pewnych, nierzadko licznych, cech gwarowych (np. fonetycznych) do używanej przez daną osobę potocznej odmiany języka standardowego. Taką formę języka nazwać można *półdialektem* (bułg. *полудиялект*) lub *mezolektem* (bułg. *мезолект*) (Бояджиев 2012: 117). Mezolekt stanowi więc formę języka, której trzonem jest

struktura dialektalna, z której usunięte zostały najbardziej charakterystyczne i niezgodne z językiem standardowym cechy, w tym np. elementy leksykalne. Ze względu na swój charakter nie istnieje jeden bądź kilka strukturalnie identycznych mezolektów – brak im takiej samej stabilności (ta również może wariować), a także są one de facto rodzajem idiolektu. Jednymi z najbardziej typowych cech są cechy fonetyczne – należą do najtrudniej kontrolowalnych w języku, tj. użytkownicy mezolektu często wypowiadają standardowe słowa za pomocą miejscowej fonetyki/artykulacji. Może to być np. palatalność czy akcent. Dalsze miejsce zajmują leksyka, składnia etc. (Бояджиев 2012: 117-118).

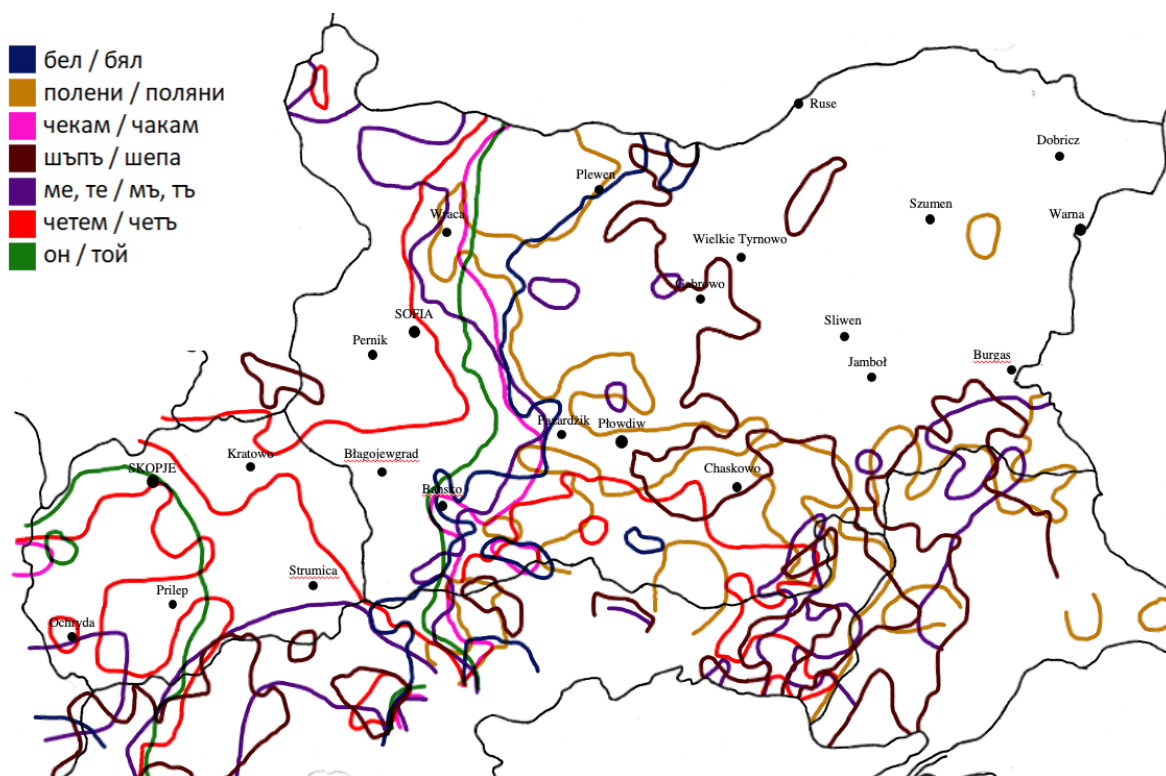
1.6.1 PODSTAWOWY PODZIAŁ DIALEKTÓW BULGARSKICH

Uznawany dziś za tradycyjny podstawowy podział gwar języka bułgarskiego ustalony został przez dialektologów już w XIX wieku. Wśród pierwszych badaczy, którzy go stosowali, wymienić można Ljubomira Mileticza i Benja Conewa oraz Konstantina Jirečka. Podział ten określa dwie główne grupy dialektów ze względu na ich położenie względem izofony tzw. granicy jaci, rozciągającej się od Dunaju do Salonik. Umieszczenie na zachód lub wschód od niej determinuje w większości gwar występowanie odmiennych kontynuantów starej samogłoski jać (Стойков 1963: 105). Gwary zachodnie charakteryzują się tzw. *ekaniem*, czyli przekształceniem starej głoski [ě] w [e] bez względu na jej pozycję, np. **běl-*: бел - бела - бели), podczas gdy gwary wschodnie tzw. *jakaniem*, które polega na przekształceniu starej głoski w jotowane [‘a], bądź występujące po spółgłosce miękkiej [a], [e] lub szerokie [ê], które uzależnione jest od kilku czynników, m.in. od następującej po niej sylaby, np. jeśli ta zawiera w sobie samogłoskę przednią, np. **běl-*: б‘ала ~ бели, б‘ала ~ бѐли, бѐла ~ бѐли (Виденев 2010: 501, Стойков 1963: 105). Część badaczy, jak na przykład Ljubomir Miletič i Konstantin Jireček w swoich pracach wskazuje szereg dodatkowych cech różnicujących gwary zachodnie i wschodnie. Rosyjski sławista Wiktor Grigorowicz już w latach czterdziestych XIX wieku sporządził listę właściwości różnicujących bułgarskie gwary zachodnie i wschodnie. Wśród tych cech prócz wspomnianej różnej realizacji starej głoski jać znajduje się kontynuant [a] starej samogłoski ѧ w gwarach zachodnich i [ã] w gwarach wschodnich oraz występowanie różnych końcówek osobowych dla pierwszej osoby czasu teraźniejszego: -ем/-ум w gwarach zachodnich, a także tzw. „głuche” а w gwarach wschodnich. Z tą listą (jak i jej rozszerzoną wersją przygotowaną przez Konstantina Jirečka) nie zgadza się Stojko Stojkow, gdyż – jak podkreśla – w większości przypadków zasięg występowania tych cech nie pokrywa się z faktycznym położeniem gwar (Григорович 1877: 164-165, Стойков 1963: 106). Na przestrzeni lat było podjętych wiele prób znalezienia pokrywających się (w jak największym stopniu) izoglos na terenie bułgarskiego terytorium językowego (Стойков 1963: 107). Autor jednego z nowszych podręczników akademickich dialektologii bułgarskiej Jordan Iwanow uważa, że główną przeszkodą jest niewielkie ich nagromadzenie, a także fakt, że im więcej charakterystycznych cech dla danej gwary jest wskazywanych, tym coraz mniejszy obszar one obejmują. Mimo to za Stojkowem Jordan Iwanow wymienia kilka izoglos, które określa jako „bliskie

do granicy jaci”, tj. izofony ‘a/e (пол‘ани – полени), a/e (чакам – чекам), e/ъ (шепа – шѣпъ), ме – мъ, те – тѣ, izomorfę м/ъ (четем – чета – четъ) i izoleksę той/он (Иванов 1994: 35-36).

Мапа 1. Мапа izoglos wymienionych przez Jordana Iwanowa na podstawie pracy Stojko Stojkova *Основното диалектно деление на български език*. Opracowana na podstawie map do niej załączonych (Стойков 1963). N.B. Mapy zawarte w pracy Stojkova z 1963 r. przedstawiają dystrybucję izoglos wyłącznie na terytorium Bułgarii – w niewielkim stopniu wychodząc poza jej południową granicę z Grecją.

Mapa 2. Uproszczona mapa izoglos przedstawionych na poprzedniej mapie opracowana na podstawie atlasu dialektów Bułgarskiej Akademii Nauk (BDA 2001: 86, 92-93, 105, 112, BDA 2016: 86, 88, 122). N.B. W porównaniu do map Stojkowa, atlas BAN ukazuje rozmieszczenie izoglos również poza granicami Bułgarii, tj. również w Albanii, Grecji, Kosowie, Macedonii Północnej, Serbii i Turcji.

W swoich kompleksowych opracowaniach bułgarskich dialektów Stojko Stojkow i Jordan Iwanow wymieniają szereg najbardziej charakterystycznych cech dla zachodniego obszaru. Cechy fonetyczne obejmują brak redukcji; występowanie palatalnych głosek [kʲ] i [gʲ] wywodzących się ze zmiękczonek głosek [tʲ] i [dʲ]: *цвѣк'е* [cvékʲe], *зѡск'е* [gʲóskʲe], *ливѡг'е* [livágʲe], *з'ѡдо* [gʲádo]; przejście miękkiego [lʲ] w [j]: *ѡѡа* [jeja], *зѡѡе* [zéje]; występowanie miękkiego [nʲ] w rzeczownikach odczasownikowych: *орѡн'е* [oránʲe], *косѡн'е* [kosénʲe]; występowanie miękkiego [kʲ] w przyrostku -к'а powstałe w wyniku asymilacji progresywnej: *мѡѡк'а* [májkʲa], *закѡчѡлк'а* [zakáčalkʲa]; występowanie twardych spółgłosek przed końcówkami czasowników w 1 sg. i 3 pl. w czasie teraźniejszym: *вѡда/вѡдим* [vída/vídím], *кѡла/кѡлим* [kóla/kólim], *ѡда/ѡдим* [óda/ódím] – *вѡдат* [vídát], *кѡлат* [kólat], *ѡдат* [ódát]. Cechy morfologiczne obejmują natomiast występowanie końcówki -e w formach liczby mnogiej wielosylabowych rzeczowników rodzaju męskiego: *ѡрѡгѡре* [drugáre], *ѡфѡчѡре* [ofčáre], *мѡѡстѡре* [májstore]; występowanie końcówki -me dla form czasownika w 1 pl. w czasie teraźniejszym: *чѡмѡме*, *мѡлимѡ*, *сѡѡримѡ*; brak występowania imiesłowu przeszłego niedokonanego czynnego zakończonego za [-l] (Стоѡков 2002: 144-145, Иѡѡѡѡѡ 1994: 112-113). Dodatkowo Stojkow wymienia występowanie przedrostka [u-] zamiast [v-]: *уѡлѡзне* [ulézne], *уѡнѡпре*

[unétre], jak i przyimka [u] zamiast [v]: *y goráta* [u goráta], *y célo* [u sélo] (Стойков 2002: 145), Iwanow natomiast podkreśla również, że w wielu gwarach zachodnich występuje stały akcent–przeważnie o charakterze paroksytonicznym: *облáчно* [obláčno], *пътни́ци* [pătńíci], *точéно* [točéno], choć czasem spotyka się również akcent proparoksytoniczny: *гра́дове* [grádove], *не́веста* [névesta], *си́нове* [sínove] (Иванов 1994: 113).

Podobnie obaj badacze przedstawiają ogólną charakterystykę dla wschodniego obszaru (należy podkreślić, że charakterystyki obu badaczy są tożsame). Podkreślają przy tym jednak, że gwary wschodnie charakteryzują się o wiele większą różnorodnością niż zachodnie, tak więc niektóre z wymienionych cech mogą nie występować w części z nich. Stojkow i Iwanow przedstawiają zatem zasób najpowszechniejszych zjawisk językowych na tym obszarze. Pierwszą z cech jest istotna rola, którą odgrywa redukcja nieakcentowanych samogłosek – ta jednak nie obejmuje wszystkich gwar i również różnić się może w poszczególnych regionach stopniem nasilenia. Ogólnie można ją jednak zdefiniować jako zmianę artykulacji szerokich głosek [a], [e] i [o] oraz ich częściowe lub całkowite upodobnienie do [ǣ], [i] i [u]: *бащá/бъщá* [bǣštá/bǣštá], *зелéно/зилéну* [zǣlénǫ/zilénu]. Dodatkowe cechy fonetyczne obejmują występowanie samogłoski [ǣ] w miejscu starej głoski [ъ]: *дъш* [dǣš], *сън* [sǣn]; występowanie jednego kontynuantu starych głosek nosowych [ǫ] i [ę] będącego wynikiem ich wcześniejszego wymieszania – najpowszechniejszym kontynuantem jest samogłoska [ǣ]: *жѣ́тва* [žǣtva], *иѣ́на* [šǣpa]; zredukowana wymowa nieakcentowanego [e] jako [‘ǣ] w sąsiedztwie sonantów [l], [r], [m] i [n] – co stanowi wyjątek od redukcji do [ę] i [i]: *бóл’ѣн* [ból’ǣn], *глад’ѣн* [glád’ǣn], *нѣн’ѣл* [pép’ǣl], *дѣн’ѣм* [dén’ǣm]; przegłos miękkiego [‘a] do [e] w pozycji po miękkiej spółgłosce lub [š], [ž], [č] i [dž] przed „miękką” sylabą: *пол’ána - пол’эни* [pol’ána – pol’eni], *ша́пка - шѣ́пки* [šǣpka – šǣpki]; występowanie palatalnych wariantów wszystkich spółgłosek: *зет’* [zet’], *кон’* [kon’], *сол’* [sol’], *крѣ́ф’* [krǣf’], *д’áду* [dádu], *трѣ́н’ѣ* [trǣp’ǣ], *вѣ́рв’ѣ* [vǣrv’ǣ], *грѣ́б’ѣн* [grǣb’ǣ], *нѣ́н’ел* [pép’el] itd. – podczas gdy w gwarach zachodnich występują wyłącznie palatalne spółgłoski [l’], [n’], [k’] i [g’]: *зѣ́л’е* [zél’e], *сирѣ́н’е* [sirén’e], *цвѣ́к’е* [cvék’e], *лѣ́г’е* [lúg’e]; występowanie grup spółgłoskowych [št] i [žd] jako kontynuantów starych *tj i *dj. Dodatkowo Stojkow zwraca uwagę, że w gwarach wschodnich samogłoski przednie [e] i [i] zazwyczaj powodują palatalizację poprzedzających je spółgłosek, ta jednak nie jest silna: *n’em* [p’et], *n’upó* [p’iró], *xód’u* [hód’i], *д’umé* [d’ité]. Do cech morfologicznych należy częstsze niż na zachodzie występowanie skróconej formy bezokolicznika: *ходѣ́иць* [hodí štǣ], *писáиць* [pisá štǣ]; przeważne występowanie końcówki osobowej -ѣ i -ѣ́ w 1 sg. praes. w czasownikach I i II koniugacji: *чѣ́тѣ́* [čǣtǣ], *вѣ́рвѣ́* [vǣrvǣ]; występowanie dwóch czynnych imiesłówów przeszłych – dokonanego i niedokonanego: *чел/чѣ́тал* i *хóдил/хóдѣл*; występowanie form deklinacyjnych wyrażających zależność w nazwach własnych i nazwach pokrewieństwa rodzaju męskiego w liczbie pojedynczej: *вид’áл* *Гóча*, *и́ди с Пѣ́нча*, *т’а дáла на Пѣ́тка* (Стойков 2002: 97-100, Иванов 1994: 66-67). Obaj badacze podkreślają również, że czynnikiem różnicującym obie grupy jest zasób leksykalny, podając takie opozycje jak – wschodnie *кóтка*, *рѣ́за*, *крак*, *и́скам*, *той* i zachodnie *мáчка*, *кошѣ́л’а*, *ногá*, *сáкам*, *он* (Стойков 2002: 100, Иванов 1994: 67, 113).

Szczegółowy podział gwar bułgarskich różnić się może od ujęcia danego autora. Przykładowo Stojko Stojkow i Jordan Iwanow dzieli gwarę zachodnią na północno- i południowozachodnią (bułg. *северозападни* i *югозападни говори*), lecz ten pierwszy wyodrębnia jeszcze gwary przejściowe (bułg. *пребродни говори*) na pograniczu bułgarsko-serbskim, jako grupę niezależną od gwar północnozachodnich (Стойков 2002: 145, Иванов 1994: 63-64). Brak jest różnic w podziale gwar wschodnich na główne grupy pomiędzy opracowaniami Stojkowa i Iwanowa. Obaj naukowcy wymieniają gwary mizijskie (bułg. *мизийски говори*), bałkańskie (bułg. *балкански говори*) i rupskie (bułg. *рупски говори*) (Стойков 2002: 101, Иванов 1994: 63). Inny podział proponuje Bułgarska Akademia Nauk, przedstawiając bardziej złożoną mapę gwar (zob. *Мапа 2*). Ta wprowadza również pewną symetrię między gwarami zachodnimi i wschodnimi. Podobnie jak w przypadku podziału Jordana Iwanowa, dzieli gwarę na północno- i południowozachodnią, włączając gwary przejściowe do gwar północnozachodnich, podczas gdy gwarę wschodnią dzieli na dwie główne grupy, tj. północno- i południowowschodnią (bułg. *североизточни* i *югоизточни говори*) (ИДБКЕ).

Warte wzmiankowania są liczne atlasy poświęcone zróżnicowaniu gwar języka bułgarskiego. W wyniku prac Sekcji Dialektologii Bułgarskiej przy Instytucie Języka Bułgarskiego Bułgarskiej Akademii Nauk w 2001 roku wydane zostały trzy tomy atlasu obejmujące zróżnicowanie regionalne języka bułgarskiego pod kątem fonetyki, akcentologii i leksyki (BDA 2001) oraz w 2016 roku tom czwarty poruszający kwestie morfologiczne (BDA 2016). Równolegle, w wyniku badań amerykańsko-bułgarskiego zespołu badawczego prowadzonego przez Georgiego Kolewa (bułg. *Георги Колев*), Władimira Żobowa (bułg. *Владимир Жобов*) i Ronelle Alexander udostępniony został w 2011 roku internetowy atlas „Bulgarian Dialectology as Living Tradition”, który rozwijany był do 2016 roku. Stanowi on przede wszystkim interaktywną bazę danych, na którą składają się nagrania tekstów gwarowych z lat 1986-2013 (choć najbardziej znaczącą część stanowi materiał zebrany w latach 1993-1996) i ich całkowitych transkrypcji reprezentujących szeroki zakres dialektów bułgarskich, na który składa się 204 jednostek z 78 wiosek na terenie Republiki Bułgarii. Głównym deklarowanym celem projektu jest udostępnienie materiału z dialektów bułgarskich szerszej międzynarodowej publiczności, prezentującego jak najbardziej naturalną i spontaniczną formę wypowiedzi (BDLT 2011, Ronelle, Zhobov 2022: 7-9).

W 2021 udostępniony został również atlas „Digital Linguistic Atlas of Eastern Serbia and Western Bulgaria” autorstwa Andrewa N. Sobolewa i Nikity G. Gorlowa z Instytutu Badań Językoznawczych przy Rosyjskiej Akademii Nauk. Interaktywna mapa obejmuje najbardziej zachodnie tereny Republiki Bułgarii, a więc większą część gwar północno-zachodnich języka bułgarskiego, jak i część gwar przejściowych serbsko-bułgarskich (DLASB 2021).

Dodatkowo warto wspomnieć, że według większości bułgarskich autorów język bułgarski posiada trzy główne regionalne normy literackie bazujące na różnych dialektach, tj. – oprócz właściwej bułgarskiej – banacką (bułg. *банатска книжовна/писмена норма*) w regionie Banat w Rumunii oraz macedońską (bułg. *македонска литературна норма*) w Macedonii Północnej. Autorzy tych prac

zwracają uwagę na potrzebę tworzenia tej pierwszej dla celów m.in. edukacyjnych i kulturowych w oddalonym od Bułgarii regionie i jednocześnie podkreślają „nienaturalny” i polityczny charakter tej drugiej. Poprzez „nienaturalny” charakter badacze mają na myśli szereg reform mających na celu jak największe oddalenie normy macedońskiej od języka bułgarskiego (Виденев 2019: 114-115) – zob. *1.1 Zarys powstania i obszar występowania współczesnego języka macedońskiego*. Badacze (jak np. Michaił Widenow) przyrównują to do sytuacji języka angielskiego (m.in. w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych i byłych brytyjskich koloniach) lub niemieckiego (m.in. w Niemczech, Austrii i Szwajcarii (Виденев 2019: 115-116). Regularnie w Bułgarii publikowane są monografie poświęcone temu zagadnieniu, wśród nich wymienione już wyżej *Лингвистични студии за Македония* z 1996 pod redakcją Dory Iwanowej-Mirczewej i Iwana Koczewa (Иванова-Мирчева, Кочев 1996), *За официалния език на Република Северна Македония* z 2020 w redakcji Georgiego Nikołowa (Николов 2020) oraz *Бяла книга за езиковия спор между България и Република Северна Македония* z 2021 w redakcji Canko Serafimowa (Серафимов 2021).

1.6.2 PODSTAWOWY PODZIAŁ DIALEKTÓW MACEDOŃSKICH

Jak pisze Bożidar Widoeski, za prekursorów macedońskiej dialektologii uznaje się Wuka Karadžića, który swoją pracę *Додатак к Санктпетербургским сравнительным рјечницима свију језика и наречја с особитим огледима бугарског језика* opublikował w 1822 roku i wspomnianego już w kontekście gwar bułgarskich Wiktora Iwanowicza Grigorowicza (Видоески 2013: 143). Wzrost zainteresowania gwarami Macedonii w drugiej połowie XIX wieku spowodowany był publikacją zbiorów pieśni ludowych, m.in. Stjepana Werkowicia (1860), braci Miładinowów (1861) i Petara Draganowa (1894). Do końca drugiej wojny światowej gwary i dialekty macedońskie były chętniej badane przez naukowców spoza regionu, np. Argira Kuzowa (1921), André'a Mazona (1923), jak również polskiego badacza Mieczysława Małeckiego (1934). W samej Macedonii rodzima dialektologia rozwija się od drugiej połowy lat 40. XX wieku. Do pionierów zaliczyć można m. in. Gjorgjiego Miłoszewa (1947) i Blaże Koneskiego (1949). Do dziś dialektologia macedońska jest aktywnie rozwijana. Wśród badaczy młodszego pokolenia są m. in. Stojka Bojkowska (2003), Elenka Stoewska-Denczowa (2004) i Weselinka Laborska (2008).

Dialektolodzy macedońscy zgodni są co to obszaru występowania gwar macedońskich. Te obecne są na terenie całego regionu Macedonii, tj. prócz występowania wewnątrz granic Macedonii Północnej (tożsamej z regionem Macedonii Wardarskiej) używane są również na ziemiach, które po wojnach bałkańskich weszły w skład Bułgarii – Macedonia Piryńska i Grecji – Macedonia Egejska (Дуриданов 1996: 166). Jeden z najważniejszych dialektologów - Bożidar Widoeski, wyróżnia na tym obszarze trzy wyraźnie oddzielone od siebie grupy dialektalne: zachodniomacedońską (mac. *западномакедонско наречје*), wschodniomacedońską (mac. *источномакедонско наречје*) i północnomacedońską (mac. *северномакедонско наречје*). Dodatkowo wymienia on grupę dialektów przejściowych (mac. *преодни гоњори*) usytuowanych między kompleksem zachodnim i wschodnim (Видоески 1998: 92-93) (zob. *Мара 4*).

W swoim syntetycznym opracowaniu Bożidar Widoeski nakreśla ogólną charakterystykę obszaru północnego (mac. *северно наречје, северномакедонски говори*). Ten obejmuje swoim zasięgiem przygraniczny obszar z Serbią i stanowi według Widoeskiego typowy przykład gwar przejściowych między dwoma systemami językowymi (podkreśla również, że wiele z tych cech obecnych jest również w prizrensko-południowomorawskich gwarach języka serbskiego). Większość cech łączących poszczególne gwary w jeden kompleks ogranicza się do zjawisk fonetycznych. Stary sonant [l] przechodzi w nich w [u]: *вуна, вук, жуто, кук, пуно*. Wyjątkiem jest jednak jego pozycja po spółgłoskach przedniojęzykowo-dziąsłowych i zębowych, gdy jego kontynuantem staje się grupa [lu] lub [lǎ]: *длуго - длаго, слуза - слаза, тлуце - тлаче*. Ponadto zachowana została stara wymowa palatalnej głoski [l'] we wszystkich pozycjach: *љути, недеља, кошуља, шљада* oraz palatalnej głoski [n'] przed samogłoską przednią: *њива, књига, његово*. Etymologiczne głoski [ɬ] i [ʈ] przechodzą w [ǎ]: *даш, даң, коңац, петак*. Samogłoska [ǎ] zastępuje sekundarną półsamogłoskę we wszystkich

pozycjach: *лѣже, мѣгла, ветѣр*. Stara głoska nosowa [ɔ] w każdej pozycji przechodzi w [u]: *зуби, мука, понуда, рука*. Kolejne cechy: rozwój starych grup *вѣ i *вѣ w [u]: *иде у Скопје, унесе, улезе, унук*, oraz brak przegłosu [a] *трава* i w formie *ора* [*ораѫ*]; szeroka wymowa akcentowanych samogłosek [e] i [o]: *бело, месо, нѣга, џа*; prejotacja samogłoski [e] w nagłosie: *јеш, јелен, језик*; utrata spółgłoski [h] we wszystkich pozycjach: *лагно, соа, гра*; jotacja grupy [l] + [j] w leksemach typu *зеље, коље*; zachowanie grupy spółgłoskowej [bn]: *дебне, себне*; dysymilacja grupy [mn] w [ml]: *млого, млозина*; przejście grupy [mj] w [mn’]: *земња, ламња*; półdźwięczna wymowa dźwięcznych spółgłosek w wygłosie: *дуб* [dub], *благ* [blaḡ], *суд* [sud]. Rzeczowniki zakończone na -a w liczbie mnogiej zyskują końcówkę -e: *јабуке, куке, убаве њиве, судије*. Rzeczowniki rodzaju nijakiego zakończone na -e w liczbie mnogiej zyskują przeważnie końcówkę -ику (-ику); *пилики – пилику, праски – прасику, телики – телику*. Występuje tzw. *izbrojana množina* (mac. *izbrojana množina*) z końcówką -a. W gwarach tych często spotyka się także przyrostek -y dla rzeczowników zakończonych na -a w formie *casus generalis*: *жену, њиву*. Wyłącznie w tej grupie gwar występuje rozróżnienie formy *casus generalis* i mianownika w rzeczownikach nazywających obiekty żywe rodzaju męskiego zakończonych na spółgłoskę: *човек – човека, добар човек – доброга човека*. Występuje zaimek *сваки* i jego pochodne, np. *свакога, свакакав*. Występują formy *њојзе* i *њојно* (względem *нејзе* i *нејзоно/нејно* występujące w innych gwarach). Kolejne cechy: występowanie krótkiej formy zaimka osobowego *zy* (rzadziej również *ga*); występowanie form zaimków męskich *њега, га*; występowanie końcówki -ога w formach zaimkowo-przymiotnikowych: *тога, њега, сѧс борога коња, свакога, некога, никога*; zrównanie się tematu preasentis we wszystkich osobach: *вика, вика-в; носи, носи-м, носи-в; иде, иде-м, иде-в*, wobec form *носу – ношу, иду – иу* dla pierwszej osoby liczby pojedynczej. Czasowniki w czasie teraźniejszym w pierwszej osobie liczby mnogiej posiadają końcówkę -мо; *имамо, носимо, сечемо*, zaś w trzeciej osobie liczby mnogiej -в lub -ѣ: *имав - имаѣ, носив - носиѣ, идев – идеѣ*. Przyrostek -смо i -сте wobec form -мо i -те dla czasowników w formach imperatywno-aorystowych w pierwszej i drugiej osobie liczby mnogiej: *викасмо - викамо, викасте – викате*. Czasownik w czasie przeszłym dokonanym (aoryście) w trzeciej osobie liczby mnogiej otrzymuje końcówkę -ше: *рекоше, дојдоше*, wobec form *рекоа, дојдоа*. Futurum praeteriti tworzone jest według modelu *теше/кеше да иде, теше/кеше да работи* lub *тел (е) да иде, тел (е) да работи*. Inne cechy: końcówka imiesłowu -ја: *доија/доиѧја/доијаја, имаја – доиѧл, имал*; przyimki – уз: *пројде ус куку, отиѧл уз реку, уз њега пројде; више: замина више село, више пут се накачи, проз: пројде прос цело, проз њиву идеше; из: врнаја се из Скопје, кѧд отидоше из Врање*; spójniki – *буди: Буди сам сиром на сам и болѧн; неголи* (ze znaczeniem komparatywnym): *поарно је да копам у рудник неголи да седим без работу*. Produktywne są słowotwórcze formanty: -ача: *вампирача, мрсољача, крстача*; -уша: *водаруша, овчаруша, козаруша*; -оња: *лигоња, сивоња, -ока: лошока, глубока, старока*; -иња: *добриња, јакошиња, лошотиња*. Wewnętrzne zróżnicowanie północnego obszaru jest w dużej mierze wynikiem wpływów znajdujących się na południu pozostałych obszarów językowych. Z tego powodu Widoeski zwraca uwagę, że obszar ten można podzielić na zachód (gwara

skopiańsko-crnogorska i wratnicka) i wschód (region Kumanowa, Kratowa i Kriwej Pałanki). Wśród różnic, które je dzielą, wymienić można akcent: stały na zachodzie i ruchomy na wschodzie. Osobną część stanowi gwara w okolicach Tetowa, która posiadać ma jeszcze większe nagromadzenie cech zachodnich (Видоески 1998: 26, 65-67).

Gwary zachodnie (mac. *западномакедонски говори, западно наречје*) w porównaniu do pozostałych stanowią najbardziej jednolity zespół. Posiadają dwie grupy cech, które w największym stopniu odróżniają je od innych zespołów gwar. Pierwszą stanowi nagromadzenie archaizmów morfologicznych (ich liczba wzrasta wraz z kierunkiem zachodnim), np. zachowanie starej formy genetywno-akuzatywnej nazw własnych, nazw stopni pokrewieństwa i ekspresywnych nazw nosicieli cechy w funkcji w tzw. casus generalis: *Го виде Стојана, Марка, татка, тетина, грбла, мрсулка*. Ta sama forma występuje również przy derywatach na *-ко* i *-ло* dla nomina attributiva: *Го викна грбла, мрсулка*. W części gwar spotykane są również formy datywne od nazw własnych i określeń stopni pokrewieństwa rodzaju męskiego i żeńskiego: *Му реков Стојану, Илију / Јане / тетке*. Za archaizm uważane jest występowanie potrójnych form rodzajnikowych zakończonych na *-в*, *-н* i *-т*: *лебов, лебон, лебот* (w innych regionach występować ma tylko ostatnia z tych form), występowanie wołacza: *браме / браму, зете, мажу*. Ponadto w gwarach zachodnich spotykane są również zachowane formy datywne zaimków osobowych oraz wskazujących: *мене ми, нему му, ним/ними им, кому, некому, овему, онему, овејзе/овејзи*. Dodatkowo zachował się tutaj system potrójnych zaimków wskazujących (co powiązane ma być z potrójnym rodzajnikiem). Pod kątem fleksji czasownikowej gwary te charakteryzują się występowaniem końcówki osobowej *-т* w 3. sg w czasie teraźniejszym: *имат, носат* oraz końcówki samogłoskowej w pierwszej osobie liczby pojedynczej w czasie teraźniejszym: *копа, носа, бера*. Jeśli zaś chodzi o fonetyczne archaizmy to występuje zachowanie spółgłoski [dz] i starej spółgłoski [č] w grupach *čr- i *črě-, grup *-cm* [-st] i *-um* [-št] w wygłosie. Te jednak pojawiają się wyłącznie w niewielkim pasie przy granicy z językiem albańskim. Ponadto stary przyimek *vъ zachował się wyłącznie w formach *в, во*: *во Скопје, в грам, в село (ф село)*. Przyimek *со* nie podlega podwojeniu: *со сила, со мака*.

Drugą i zarazem większą ze wspomnianych grup cech gwar zachodnich stanowią innowacje. Wśród najbardziej reprezentatywnych należy wymienić stały proparoksytoniczny akcent wyrazowy: *планина – планината, братучед – бату́чедом* oraz jego syntagmatyczny charakter: *н'е-гледа, не-с'е-гледа, не-му-с'е-гледа*. Istotną właściwością gwar zachodnich jest brak redukcji nieakcentowanych głosek. Na całym obszarze występuje kontynuant [e] starej głoski jać we wszystkich pozycjach: *цена, цедило, цени, цевка*. Doszło tu również do pojawienia się protetycznej głoski [j] przed kontynuantem starej głoski [ɔ]. Powstała w ten sposób grupa *jɔ przekształciła się w *jě: *јазик, јампва, јачмен, јазлен* (obok form *јозик, јăзик, jăзик*). Następną cechą to utrata fonemu [h] i jego przejście w [v] przed spółgłoską lub w wygłosie sylaby: *бефте, греф, моф, нивно, чевли*, a także zanik interwokalicznego [v]: *Јоан, осноа, биол, столој*. W wyniku tego we wszystkich gwarach zachodnich doszło do zmian w rozmieszczeniu samogłosek. Między nimi powstały nowe korelacje w ramach danej formy

wyrazowej. Z tego powodu występują czasem sekwencje dwóch (lub więcej) samogłosek – takich samych lub różnych, czyli dyftongów. Najpopularniejszymi są dyftongi z [j] jako drugim komponentem: [ej], [aj], [oj], [yj]: *леј, лебој, снај, муј*. Sekwencje z podwójnymi samogłoskami skróciły się do pojedynczych długich fonemów – powstał zatem iloczias, który jednak nie stanowi cechy relewantnej fonologicznie: *сна* [sna:], *неста* [ne:sta] (< *невеста* [nevesta]), *прогори* [progo:ri] (< *проговори* [progovori]). Oba zjawiska doprowadziły do zmniejszenia się liczby sylab w formach wyrazowych, zwłaszcza w wielosylabowych: *пол’ојна* < *полоина* < *половина*. Często, gdy nie występują żadne fonologiczne i semantyczne przeszkody, samogłoski mogą zostać pominięte w wymowie ze względu na występowanie klityki wyrazowej – warunkiem jest, że jeden wyraz kończy się na samogłoskę, a drugi też się nią rozpoczyna: *з-остај* < *зо остави*, *с-умена* < *се умена*, *д-ојт* < *да одит*. Dodatkowo w gwarach tych doszło do przejścia starej grupy **svъ* w *цy*: *цyт*, *цyти(м)*, *рaцyти*, grupy **zvъ* w *sy*: *сyнит*, *сyнком*, *сyмкат* oraz grupy **svъ* w *cy*: *оcуна*, *оcунување*. Dodatkowo zamiana głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w pozycji przed [c] i [č] z [h], a następnie w [f]: *мофче*, *кpуфче*, *зpофче*, *мафца*, *пpафци*. Neologizmy morfologiczne obejmują wariantywną końcówkę *-oj* dla rzeczowników jednosylabowych rodzaju męskiego (obok spotykanej również w innych regionach *-ови/-еви*): *лебови* – *лебој*, *клучеви* – *кчушoј*, występowanie zaimka osobowego *moј* i pochodnych od niego form (*таа*, *тоа*, *тue*) dla trzeciej osoby, pominięcie czasownika posiłkowego dla trzeciej osoby w formach czasu przeszłego niedokonanego, tj. formy czasu teraźniejszego od czasownika ‘być’: *јас сyм читал*, *moј читал*, *ниe сме читале*, *тue читале*, wykorzystywanie form czasu teraźniejszego od czasownika ‘być’ w formach imiesłowów przymiotnikowych zakończonych na *-н/-т*: *сyм дојден*, *бев дојден*, *сyм бил дојден*, *бев бил дојден* lub czasownika *имам* ‘mieć’ / *немам* ‘nie mieć’ i imiesłowów przymiotnikowych zakończonych na *-н/-т* w rodzaju nijakim: *имам одено*, *имаv одено*, *сим имал одено*, *бев имал одено*, występowanie licznych form z partykułą futuralną *ке*: *ке одеv*, *ке сyм одел*, *ке бев одел* / *ке има(м) одено*, *ке имаv одено*, *ке сyм имал одено*. W porównaniu do innych, zachodni obszar charakteryzuje się również swym bogatym zasobem sufiksów tworzących deminutiva. Prócz typowych dla całego obszaru językowego sufiksów (*-e*, *-це*, *-енце*, *-че*, *-иче*, *-ичка*) posiada on również *-уле* z kilkoma derywatami: *-улче*, *-уленце*, *-учуле*: *брадуле*, *брадулче*, *детуленце*, *детенциле*. Dodatkowo w zachodnim obszarze klityki (przeważnie zaimkowe i czasownikowe) zazwyczaj znajdują się w prepozycji względem czasownika – w tym również na początku zdania: ***Му рече Стојану да го чекаш***, ***Се фатија под рака***, ***Те имам видено***, ***Сум рекол нешто за тебе***. Występowanie krótkiej formy zaimka dla trzeciej osoby liczby mnogiej *и*: *и виде луѓето*, datywnej formy dla zaimka rodzaju żeńskiego *нејзе* (*нејзи*, *нези*) oraz pochodzącego od niej zaimka dzierżawczego *нејзин* (*незин*), syntetycznej datywnej formy w zaimkach osobowych: *мене ми*, *тебе ти*, *нему му*, *нејзи и* (*је*) oraz przy nazwach własnych i członków rodziny: *татко(в)e*, *Петре(в)e*, *Петрeту*, *Мари*, *Маре*, *тетки*, *тетке*. Gwary zachodnie posiadają formę *се* dla trzeciej osoby liczby mnogiej czasownika ‘być’ (podczas gdy wschodnie mają *ca*). Charakterystyczną dla obszaru zachodniego jest również forma imiesłowu *донесол*, która w gwarach północnych i wschodnich przyjmuje formę *донел*.

Pod kątem fonetycznym zachodni obszar nie jawi się jako jednolity, gdyż kontynuanty starej głoski [ɔ] i starych sonantów [r] i [l] doprowadziły do wytworzenia się osobnych wariantów wokalicznych. Ponadto poszczególne gwary mogą się charakteryzować występowaniem lub brakiem fonemów [f], [dz] i [dž], różną realizacją grup spółgłoskowych [št] i [žd] i samogłoskowych [ea], [oa] i [oe]. Podobnie pod kątem fleksji poszczególne gwary zachodnie różnią się końcówkami dla 3 osoby liczby mnogiej w czasie przeszłym dokonanym i niedokonanym, tworzeniem imiesłów, przynależnością czasowników do poszczególnych koniugacji, jak i sporadycznie sufiksami czasowników. Pod względem dystrybucji tych cech Widoeski nakreśla dwie główne podgrupy zachodniego obszaru, tj. gwary centralne (mac. *централни говори*) oraz obejmujące resztę zachodniego obszaru gwary zachodnie peryferyjne (mac. *западни периферни*). Wskazuje też na całkowity brak przyimka *врз* (ale za to w większości gwar występuje przyimek *кон*), wykorzystanie przyimka *од* w celu wyrażenia przynależności: *детето от сестра ми, куќата од мајка ми* oraz regularne wykorzystanie podwójnego dopełnienia (Видоески 1998: 16-21, 70-71).

Gwary wschodnie charakteryzują się większym zróżnicowaniem wewnętrznym niż pozostałe. Mimo to możliwe jest opracowanie zbioru cech, które są najbardziej dla nich reprezentatywne. Zaobserwować można tu przejście starej grupy *zvъ w *сво*: *своне, свони*, brak pozostałości po mieszanii się samogłosek nosowych: *език, ечмен (ичимен), ече, етпеа, заек*. Nieakcentowane samogłoski [a], [e] i [o] podlegają redukcji i upodabniają się w artykulacji do [ǣ], [i] i [u]: *голѣм / гулѣм, мѣсеѣ / мѣсиѣ, колибѣта / колибѣта / кулибѣта*. Stopień nasilenia się tego zjawiska nie jest jednak równy na całym obszarze. Gwary wschodnie zachowują interwokaliczną spółgłoskę [v]: *говедар, јавор, глава, јазовец*. W części gwar brak zamiany głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w pozycji przed [c] i [č]: *мосче, масца, месце* - w części gwar mogą się jednak zamienić w [š]: *мошче, кришче, пушче*. Występuje tu zaimek osobowy dla trzeciej osoby w rodzaju męskim *он* i pochodne formy dla rodzaju żeńskiego i nijakiego, jak i dla liczby mnogiej (*она, оно, они*). Dodatkowo zaimek dla trzeciej osoby liczby mnogiej w bierniku przyjmuje formę *зу*. Zaimki dzierżawcze dla trzeciej osoby rodzaju żeńskiego nie posiadają afiksu *-zu* (*-ze*): *нејн, нејна, нејно, нејни*. Przyimkiem *на* wyraża się przynależność: *детето на сестра ми, куќата на мајка ми*. Czasowniki w trzeciej osobie liczby pojedynczej w czasie teraźniejszym nie posiadają końcówki *-т*: *вика, сече, носе / носи*. Czasownik 'być' w trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym przyjmuje formę *са* [sa]. W porównaniu do gwar zachodnich, wschodnie zazwyczaj nie wykorzystują czasowników *има/нема* w konstrukcjach temporalnych. Stary przyimek *v zastąpiony został formą *y* [u]: *y грам [u grat], y село [u selo]*. Przyimek *со* bez względu na otoczenie fonetyczne podlega tzw. podwojeniu, tj. spółgłoska [s] występuje w nim dwa razy: *сос нош [sos noš], сос рака [sos raka]*. Występuje przyimek *врз*, ale za to brak jest przyimka *кон*. Całkowity jest brak sufiksów tworzących deminutiwa: *-уле, -чуле, -уле*. Na wschodnim obszarze klityki (przeważnie zaimkowe i czasownikowe) zawsze znajdują się w postpozycji względem czasownika: *караа се, пече му на Марка, расуна се работата*. Ma miejsce zachowanie posiłkowego czasownika 'być'

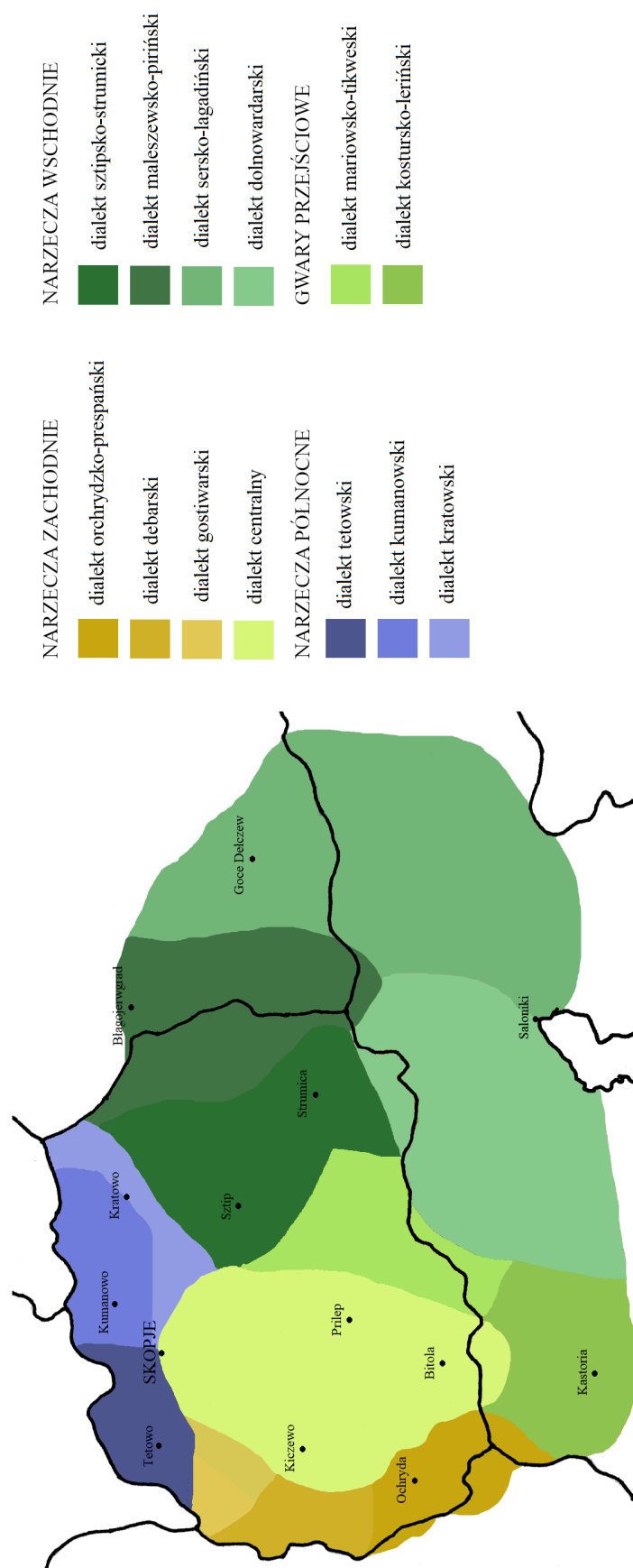
w złożonych konstrukcjach typu: *он е донел, ќе е донел, работил е бил, ќе е играл бил*. Dodatkowo, użycie podwójnego dopełnienia w tych gwarach nie jest obligatoryjne (Видоески 1998: 71-73).

Ze względu na szereg cech, które łączą obszar wschodni i przejściowy, Widoeski grupuje je w jeden większy, który określa mianem obszarem południowo-wschodnim (mac. *југоисточно наречје*). Większość gwar południowo-wschodnich zachowała głoskę [h]: *бех, кожих, бехме*, chociaż w części z nich zanika w wygłosie: *ме, вр, кожу* lub przeszła w głoskę [j]: *чејли, нијно*. Jednosylabowe rzeczowniki rodzaju męskiego w liczbie mnogiej przyjmują końcówkę *-ове*: *волове, столове, вирове*. Dodatkowo większość tego obszaru posiada swobodny akcent. Na mniejszym obszarze spotkać można również takie archaiczne cechy jak występowanie końcówki liczby mnogiej *-е* w rzeczownikach rodzaju męskiego zakończonych miękką (lub etymologicznie miękką) spółgłoską: *коне, маже, крае, сел'ане*; końcówkę *-ема* dla rzeczowników rodzaju nijakiego w lm: *працема, нилема*. Rzeczowniki rodzaju męskiego posiadają specjalną formę liczby mnogiej zakończoną na *-а* przy liczebnikach (mac. *избројана множина*): *два, пет, сто леба*. Gwary te zachowują posiłkowy czasownik 'być' w trzeciej osobie (liczby pojedynczej i mnogiej) w formach czasu niedokonanego: *он е донел, они са донеле*; wykorzystują formy *неperfekten презент* w zdaniach niezależnych w znaczeniu powtarzalności: *Шчом флезе баишката ф каиши, детето се уплаши, земе книгата и зафане да работи*. Widoeski przytacza część z występujących innowacji, tj. występowanie protetycznej głoski [v] przed kontynuantem starej głoski [q]: *ваглен – вѣглен*, Pojawienie się sekundarnej samogłoski w starych grupach **cvъ* i **svъ*, tym samym ich przejście w *цав/цаф (цафте, прецафтело)* i *сав (осавнало)*. Stara grupa **cъ* przechodzi w *ца*: *цал, цадило, цалина*. Gwary południowo-wschodnie nie rozróżniają mianownika i *casus generalis* w rodzaju męskim w nazwach własnych i nazwach członków rodziny: *Јован – на Јован, сос Јован*. Zależności datywne (tj. konstrukcje odpowiadające celownikowi) wyrażane są za pomocą przyimka *на*: *на мене ми, на тебе ти, на него му, на нас ни, на кого му рече, рече му на Стојан, на Марко, на Мара*. Gwary te utraciły formy rodzajników zakończonych na *-в* i *-н* (Видоески 1998: 21, 71-73).

Warte wspomnienia są także atlasy poświęcone różnicowaniu gwar języka macedońskiego. Jednym z pierwszych tego typu projektów był stworzony pod kierownictwem Bożidara Widoeskiego *Macedoński atlas dialektów* (mac. *Македонскиот дијалектен атлас*). Prace nad nim rozpoczęły się w 1959 roku z inicjatywy Kongresu Jugosłowiańskich Slawistów w Zagrzebiu. Warto wspomnieć, że jednym z pierwszych etapów jego realizacji było utworzenie Oddziału dialektologicznego w ramach Instytutu Języka Macedońskiego im. Kyrste Misirkowa w 1960 roku. Po śmierci Widoeskiego w 1998 roku prace koordynacyjne nad projektem przechodziły w różne ręce, m.in. Marijany Kisz (1998-2000), Kosty Peewa (1998-2002), Biljany Malenko (2002-2004), Stoji Pop-Anatasowej (2004-2005) i Ubawki Gajdowej (od 2005). Ze względu na ogrom prac, wynikających m.in. z dokładnego określenia zasad, według których mają być zbierane i analizowane materiały gwarowe, w celu przedstawienia najbardziej szczegółowego obrazu gwar macedońskich na wszystkich płaszczyznach językowych (fonologia, prozodia, fleksja, składnia, słowotwórstwo, leksyka), wymierny rezultat prac ukazał się w 2008 roku

wraz z publikacją pierwszego atlasu. Jego celem jest przedstawienie aktualnego obrazu gwar macedońskich (MDA 2008: 7-10, Maljevac 2017: 110). Znaczącym ułatwieniem w tych badaniach są także zasoby przygotowane i udostępnione przez Centrum Badań Lingwistyki Arealnej im. Bożidara Widoeskiego. Zasoby internetowe przedstawiają w dużej mierze wyniki prac nad wspomnianym *Macedoniskim atlasem dialektów*. Obejmują zatem wybrane monografie (w tym Bożidara Widoeskiego, Weselinki Laborskiej i Kosty Peewa), kwestionariusz do zbierania materiałów wykorzystywany w realizacji projektu, zbiór tekstów gwarowych, digitalną mapę z nagraniami i transkrypcjami oraz mały atlas na bazie danych zaczerpniętych z *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* (DRMD, Maljevac 2017: 108).

W 2020 roku MANU opublikowała drugi atlas – *Лингвистички атлас на македонските дијалекти (според материјалите на Општословенскиот лингвистички атлас – ОЛА)*. Zawarte w nim informacje bazują na tych zaczerpniętych z *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego*. Obejmuje on 50 map, które ukazują różnorodność leksyki gwar macedońskich oraz ich powiązania z innymi słowiańskimi systemami językowymi. Poszczególne jednostki leksykalne opatrzone zostały komentarzem zawierającym m.in. odwołanie do OAJ, literacki odpowiednik w standardowym języku macedońskim (jak i w pozostałych literackich językach słowiańskich), etymologiczną (i semantyczną) analizę oraz opis rozmieszczenia geograficznego (również, gdy dany leksem w takiej samej lub podobnej formie występuje poza macedońskim obszarem językowym). W razie potrzeby opis uzupełniony jest także definicją słownikową (LAMD 2020: 6).

Мапа 4. Podział dialektów macedońskich określonych przez Božidara Widoeskiego (Видоески 1998: 92-93)

ROZDZIAŁ II

MATERIAŁ ŹRÓDŁOWY

Niniejszy rozdział poświęcony jest przedstawieniu analizowanego w pracy materiału źródłowego. Przy jego przygotowywaniu wykorzystano literaturę naukową autorów polskich (Magdalena Błaszak, Adrianna Chorąży, Stanisław Gajda, Monika Kozłowska, Tomasz Kukołowicz, Roman Laskowski, Arkadiusz S. Mastalski, Zygmunt Saloni, Sylwia Sojda, Tadeusz Szczerbowski, Aleksander Wilkoń), amerykańskich (Melissa Ursula Dawn Goldsmith, John Fenn, Anthony J. Fonseca, Tony Mitchell, Alex Perullo), bułgarskich (Georgi Armjanow, Todor Bojadżiew, Cwetana Krastojczewa, Mosko Moskow, Angeł Paczew, Stojko Stojkow, Michał Widenow), macedońskich (Oliwera Jaszar-Nastewa, Liljana Minowa-Gjurkova, Blaže Ristowski), słoweńskich (Mojca Smolej) i ukraińskich (Lesja Stawicka).

2.1 CHARAKTERYSTYKA UTWORÓW HIP-HOPOWYCH

Muzyka hip-hopowa w porównaniu do innych gatunków nie podlega sztywnym ramom definicyjnym, co wynikać może m.in. z powodu częstego wykorzystywania w niej podkładów sięgających po zapętlone fragmenty nagranych wcześniej utworów (nierzadko z różnych gatunków muzycznych) (Kukołowicz: 2014: 22). Tym, co łączy poszczególne utwory hip-hopowe jest warstwa wokalna obejmująca techniki poetyckie i recytatorskie, z dużą rolą rymów i instrumentacji głoskowych, a także specyficznym sposobem artykulacyjnym. Istotną jest również silna rytmiczność (obecna np. w muzyce tanecznej) (Kukołowicz: 2014: 24).

Teksty utworów hip-hopowych wykazują się literackością poprzez wykorzystywanie w nich pewnych wyznaczników, takich jak uporządkowana struktura (odbiegająca od typowej sytuacji komunikacyjnej), elementy fikcji literackiej czy odwołania do innych dzieł kultury (Chorąży 2017: 131). Choć spotykane są utwory wykorzystujące prosty i nierzadko wulgarny język (mający odzwierciedlić mowę ulicy), to niektórzy artyści sięgają po takie zabiegi jak użycie metafor czy przenośni (Kozłowska 2013: 122, 130). Do najbardziej charakterystycznych tematów poruszanych przez artystów hip-hopowych należą (od początku powstania tego gatunku muzycznego) wyrażanie roli w społeczeństwie, opis perspektyw lub ich braku, lecz również próba przekazania słuchaczowi pewnych prawd oraz porad lub wskazówek, jak również opisywanie konkretnych sytuacji mających miejsce w środowisku hip-hopowym (Kozłowska 2012: 130-131; Mastalski 2014: 109). Coraz częściej widocznym zjawiskiem w tekstach utworów hip-hopowych jest przejście od opisu najbliższego otoczenia (życie podwórkowe, problemy środowiskowe) w stronę zagadnień szerszych, wychodzących poza nie. Zmiana ta niesie ze sobą wzrost napięcia elementów językowych i artystycznych wywodzących się spoza subkultury (Chorąży 2017: 144). Z powodu tego specyficznego przekazu

występującego w tekstach utworów hip-hopowych, gatunek ten cechuje się unikatowością, a zatem też niemożnością sprowadzenia go do innych gatunków muzycznych i literackich (Kukołowicz 2014: 21).

Istotną charakterystyką tekstów utworów hip-hopowych jest ekspresywność wypowiedzi wyrażająca negatywne emocje. Z tego powodu częstym jej elementem jest wykorzystywanie wulgaryzmów (Wójciuk 2017: 71). Zgodnie z definicją Zygmunta Saloniego stanowią one nieakceptowane przez ogół użytkowników danego języka (niezależnie czy ogólnego, czy odmiany regionalnej) odpowiedniki leksemu neutralnego, ze względu na ordynarność i nieprzyzwoitość (jak i wyraźną przynależność do odmiany języka grupy społecznej uznawanej za niższą). Podkreśla przy tym, że ich wykorzystanie może być umotywowane celami ekspresywnymi lub stylizacyjnymi (Saloni 1999f: 644).

Charakterystyką rytmicznej deklamacji (tzw. *rapowania*) w utworach hip-hopowych jest zgrywanie się akcentów w warstwie wokalne z podkładu muzycznego (którymi są zazwyczaj uderzenia werbla) (Kukołowicz 2014: 34). Tym, co odróżnia teksty utworu hip-hopowego od poezji jest zatem ich ściśle powiązanie z muzyką. Od innych form śpiewanych różni je natomiast pośrednie powiązanie między śpiewem a zrytmizowaną mową (Mastalski 2014: 109). Typowa struktura utworu hip-hopowego wykorzystuje standardowe elementy występujące w innych gatunkach muzycznych. Obejmują one instrumentalny wstęp (*intro*) i zakończenie (*outro*), pomiędzy którymi pojawiają się zazwyczaj szesnastowersowe zwrotki oddzielone powtarzającym się refrenem. Istotne jest, by kolejne frazy utworu wprowadzały nową treść, zaś całość powinna stanowić jedną spójną kompozycję (Kukołowicz 2014: 31-32).

2.2 TYPY ODMIAN JĘZYKA W TEKSTACH UTWORÓW HIP-HOPOWYCH

Każdy język posiada kilka funkcjonalnych stylów (od łacińskiego *stilus* ‘przyrząd do pisania’), nazywanych również czasem *językami funkcjonalnymi* (Пачев 1993: 283, Виденов 2019: 134). Każdy z nich z kolei posiada charakterystyczny dla siebie zasób środków językowych kształtujących tekst, np. leksykalnych, frazeologicznych czy składniowych (Saloni 1999c: 567). W grupie pięciu podstawowych stylów znajdują się: *urzędowy*, *publicystyczny*, *naukowy*, *artystyczny* i *potoczny* (Błaszak 2018: 11-12), chociaż warto zwrócić uwagę, że część badaczy, jak na przykład Michaił Widenow, wymienia również tzw. *styl neutralny*, opierający się wykorzystaniu cech bez silnego nacechowania stylistycznego, tj. głównie zaczerpniętych z języka ogólnego, które obecne są w większości stylów funkcjonalnych (Виденов 2019: 133). W tym miejscu należy podkreślić, że funkcjonalne style nie muszą wyłącznie bazować na języku literackim (choć uważa się, że jego cechy występują we wszystkich stylach), a mogą być tworzone na podstawie rozmaitych odmian języka ogólnego, np. styl potoczny swoje podłoże ma w języku literackim, jak i regionalnych odmianach, dialektach, a np. bułgarski styl wojskowy dodaje do standardu nieobecne w nim nietypowe i archaiczne rusycyzmy (Виденов 2019: 135). Liljana Minowa-

Gjurkova podkreśla, że nadawca wypowiedzi ze względu na sytuację, w jakiej się znajduje, może (bardziej lub mniej świadomie) wykorzystywać różne funkcjonalne style, np. innego stylu użyje w kontaktach prywatnych i profesjonalnych (Минова-Гуркова 2003: 199), co wynikać może z kilku charakterystycznych cech dla każdego z nich. Styl stanowi językową realizację w określonej funkcji, zadowala indywidualne i społeczne potrzeby jednostki w społeczeństwie. Ponadto style posiadają własne systemy, które nie są jednak ostro rozgraniczone między sobą. Tym, co decyduje o ich odmienności, nie zawsze są odrębne cechy językowe, lecz różny stopień ich nagromadzenia. Funkcjonalne style powiązane są również z rozwojem społeczeństwa, jak i języka. Badaczka podkreśla, że istnienie stylów wynika z czynników wewnątrz języka, lecz ważniejszą rolę mają tutaj czynniki pozajęzykowe, jak np. forma komunikacji – mówiona lub pisana, albo sytuacja, w jakiej komunikacja się odbywa – prywatna lub masowa, publiczna (Минова-Гуркова 2003: 201).

W tekstach artystycznych (tak więc i w tekstach utworów hip-hopowych) spotkać można również elementy stylizacji językowej, czyli świadomego i celowego kształtowania tekstu w celu nadania mu zamierzonej postaci stylistycznej. Według definicji Zygmunta Saloniego stylizacja może polegać na świadomym wprowadzaniu do tekstu środków o określonym zabarwieniu (np. groteskowym) lub o wyraźnej przynależności stylowo-gatunkowej. Do jej najczęstszych odmian należą archaizacja (wykorzystanie środków charakterystycznych dla danej epoki) oraz dialektyzacja (wykorzystanie środków charakterystycznych dla danej regionalnej odmiany języka). Stylizacja językowa związana jest ściśle z treścią i celem danego utworu. Może obejmować jego całość (np. pastisz i parodia) lub ograniczać się do wprowadzania pojedynczych elementów do tekstu osadzonego w innej odmianie języka (Saloni 1999d: 568).

2.2.1 STYL ARTYSTYCZNY

Styl artystyczny stanowi odmianę języka spotykaną zazwyczaj w literaturze pięknej. Z powodu silnego związku z pisaną formą języka nazywany jest również „stylem artystyczno-literackim” (Минова-Гуркова 2003: 231). Aleksander Wilkoń stylem artystycznym nazywa całość tekstotwórczych odmian języka. Tzw. „artystyczność” stanowi jeden z jego głównych wyróżników, jest on typową formą pisanego języka literackiego, czyli ogółu znaków i środków językowych obecnych w tekstach literackich. Badacz wymienia kilka odmian, w tym język folkloru, czyli artystyczny język gwarowy (Wilkoń 2000: 67-68). Stanisław Gajda dodaje również, że styl artystyczny dopuszcza wykorzystanie różnych zmian językowych, jak na przykład nowych środków lub użycie tych obecnych w innych odmianach języka ogólnego (Gajda 2001: 187). Istotną cechą języka / stylu artystycznego jest również jego zmienny i niejednorodny charakter. Wynika to ze ścisłego związku z kulturą i twórczością (jest bowiem jedną z jej części składowych), a zatem każda zmiana w niej zachodząca dotyka również stylu (Wilkoń 2000: 69).

Styl artystyczny oparty jest zazwyczaj na języku literackim / standardowym, lecz ze względu na tematykę danego utworu może zostać wzbogacony o dodatkowe aspekty, jak np. archaizmy, historyzmy, profesjonalizmy, dialektyzmy, neologizmy i inne niestandardowe elementy (Минова-Ѓуркова 2003: 234). To łączy się zazwyczaj z pojęciem *licentia poetica*, czyli swobody twórczej pisarza, poety, autora etc., którym prócz dowolności w kreowaniu treści określa się również swobodę artysty w wykorzystywaniu środków językowych. Liljana Minowa-Gjurkova podkreśla przy tym, że nie oznacza to, że swoboda ta jest nieograniczona. Badaczka zwraca uwagę, że każde wykorzystanie w dziele elementów niezgodnych ze standardem literackim musi zostać umotywowane. Przykładem umotywowania może być np. chęć autora do wprowadzenia do utworu odpowiedniej atmosfery, elementów ironii lub ekspresji (Минова-Ѓуркова 2003: 215).

2.2.2 STYL POTOCZNY

Styl potoczny (nazywany również „potoczną odmianą języka” lub „językiem potocznym”) określa do pewnego stopnia indywidualną odmianę systemu językowego każdego jego użytkownika i obejmuje głównie nieoficjalną, prywatną, niekontrolowaną i spontaniczną realizację języka ogólnego (Минова-Ѓуркова 2003: 215). Często towarzyszy mu zabarwienie emocjonalne, przejawiające się m.in. w wykorzystaniu elementów intensyfikujących, np. odpowiednich przymiotników, przysłówków lub czasowników i rzeczowników. Odmiana ta kształtuje się poprzez intensywny napływ nowej leksyki i związków wyrazowych z innych systemów językowych lub poprzez neosemantyzację (Sojda 2018: 349-350, 352-353). Charakterystyczną cechą stylu potocznego jest nagromadzenie elementów niezgodnych ze standardem literackim, co spowodowane jest przede wszystkim brakiem wcześniejszego przygotowania do wypowiedzi. Istotną rolę w spontanicznej mowie spełnia bezwarunkowość i jasny cel pragmatyczny (Smolej 2012: 17). Styl potoczny posiada szerokie grono użytkowników, lecz spotykany jest przeważnie w formie mówionej, używany jest bowiem najczęściej podczas spotkań o charakterze nieoficjalnym, np. rozmów z rodziną, przyjaciółmi, kolegami z pracy, w trakcie uprawiania sportu, na wakacjach. Spotykana jest jednak również jego pisana forma, np. w prywatnej korespondencji (Виденов 2019: 137). W porównaniu do innych stylów nie jest jednorodny i może posiadać trzy realizacje: bazującą na języku literackim, na gwarze miejskiej (tzw. *interdialekt*) oraz na gwarach i dialektach terytorialnych (Виденов 2019: 138).

Według niektórych autorów (np. Teodora Bojadżiewa) z powodu różnic znaczeniowych nie można zamiennie używać terminów „styl potoczny” i „język potoczny”. „Styl potoczny” stanowi bowiem środek komunikacyjny zarezerwowany dla sfer życia codziennego, podczas gdy „językiem potocznym” określa się zjawisko socjolingwistyczne, będące odmianą języka o znacznie szerszym zakresie użycia i funkcji. Stanowi on samodzielną i samowystarczalną odmianę języka ogólnego, posiadającą swój własny zasób środków językowych oraz zasad ich użycia i łączenia. Nie wykorzystuje się go wyłącznie w kontaktach nieoficjalnych (np. rodzinnych), lecz w każdym innym kręgu, którego

temat nie musi się ograniczać do spraw bytowych. Cechuje go wysoka wariantywność i nacechowanie ekspresywne (Бояджиев 2012: 97). Z drugiej zaś strony część badaczy (np. Liljana Minowa-Gjurkova) nie rozróżnia tych dwóch pojęć i używa ich naprzemiennie (Минова-Гюркова 2003: 215).

Jednym z elementów stylu potocznego jest wykorzystanie tzw. okazjonalizmów. Ich znaczenie może stanowić sumę znaczeń poszczególnych morfemów. Może być jednak inaczej i dany leksem otrzymuje zupełnie nowe znaczenie (np. bułg. *намотя – ще ти дам да разбеуи!*). Użycie okazjonalizmów związane jest zazwyczaj z ekspresją wypowiedzi, która osiągnięta jest poprzez homonię z innymi jednostkami leksykalnymi, np. bułgarski leksem *бански* związany jest słowotwórczo z wyrazem *баня* ('łazienka'), lecz jako okazjonalizm może odnosić się do abrewiatury БАН ('BAN', 'Bułgarska Akademia Nauk'). Okazjonalizmy mogą zatem zmieniać znaczenia i/lub formy istniejących wyrazów. Pod kątem struktury i genezy przypominają neologizmy, lecz w porównaniu do nich nie utrzymują się w standardzie językowym i nie tracą swojej „nowości” i „świeżości” (Виденов 2019: 201-202). Trudność stanowi ich odróżnienie i rozgraniczenie – m.in. z powodu faktu, że dany okazjonalizm może z czasem stać się neologizmem ze względu na możliwą jego popularyzację (Gajda 2001:187). Dodatkowym aspektem jest możliwość występowania danego wyrazu w powiązaniu z konkretnym znaczeniem, które w jednym środowisku uznawane jest za standardowe, lecz gdy użyte zostanie w innym, może być potraktowane jako okazjonalizm. Neologizmy co do zasady należą do całego środowiska / zasobu językowego, podczas gdy okazjonalizmy są wynikiem jednokrotnego spontanicznego aktu mowy (Gajda 2001: 204).

Michaił Widenow zwraca uwagę także na fakt, że każdy użytkownik języka literackiego zachowuje w swojej mowie elementy typowe dla regionu, z którego pochodzi i nazywa regionalnym uzusem (bułg. *регионален узус*). Elementy te jednak zauważalne są przeważnie w sytuacji, w której zderzają się użytkownicy dwóch różnych odmian regionalnych. Różnice obejmują zazwyczaj cechy fonetyczne i leksykalne, np. w kontekście języka bułgarskiego mówić można o różnym stopniu nasilenia się palatalności przed głoskami /e/ oraz /i/ lub różnym stopniu nagromadzenia się turcyzmów w mowie potocznej (Виденов 2019: 116). Cechy te mogą pochodzić głównie z otaczających centralne miasta regionów gwar terytorialnych, lecz mogą również stanowić tzw. innowacje interdialektalne, a nawet literackie, które do regionalnego standardu wchodzić poprzez ich użycie w języku potocznym. Większość z tych cech jest wykorzystywana w sposób nieświadomy, lecz niekiedy użytkownicy sięgają po pewne cechy mimo pełnej świadomości ich regionalnego charakteru (w języku bułgarskim można w tym kontekście wymienić chociażby tzw. *ekanie* na zachodzie i *jkanie* na wschodzie obszaru językowego). Pozwala to im m.in. na stworzenie swego rodzaju „kolektywnego uzusu” i na odróżnienie w stosunku do użytkowników z innych regionów (Виденов 2019: 117). Gwary miejskie stanowią niezależne systemy, złożone z elementów odmiennych od tych w języku standardowym i dialektach. Wytwarzają się w ośrodkach o wyższym statusie kulturowym i ekonomicznym, tj. w większych miastach, do których emigruje duża liczba osób średniego i młodego pokolenia. Ruchy te powodują z jednej strony zwiększenie się liczby użytkowników języka literackiego, z drugiej zaś niektórzy z tych

ludzi (z pewnych powodów) nie są w stanie w pełni przyjąć standardu i stają się twórcami i użytkownikami tzw. naddialektu miejskiego (lub gwary miejskiej). Co ciekawe, gwary miejskie (mimo swojego elastycznego charakteru) posiadają pewne cechy, które są dla nich „standardowe”, a także „peryferyjne”. Można więc mówić o występowaniu tzw. miejskiego uzusu – każda gwarę miejską go posiada. Istotną cechą naddialektów jest również ich ekspansywność – z czasem stają się „językowymi przedstawicielami” regionów, których dany ośrodek miejski stanowi centrum (Виденов 2019: 82, 84).

Jednym z istotniejszych pozaleksykalnych zjawisk występujących w mowie potocznej jest zjawisko tzw. ekonomii w języku. Charakteryzuje się ono oszczędnym wydatkowaniem energii wymaganej do komunikacji poprzez eliminację cech redundantnych przy jednoczesnym zachowaniu cech znaczących (Polański 1999b: 137). W wyniku tego zjawiska styl potoczny charakteryzować się może zmniejszonym znaczeniem systemu fonetycznego i brakiem precyzji w wymowie, co ma wynikać z faktu, że głoski mogą zmieniać w nim swoją artykulację, siłę lub mogą być całkowicie pomijane (Минова-Гуркова 2003: 220). W potocznym języku bułgarskim i macedońskim produktywnym zjawiskiem związanym z ekonomią językową jest tzw. elipsa fonetyczna (zwana również elizją), której istotą jest opuszczanie mniej istotnych głosek (samogłosek, jak i spółgłosek) lub sylab. Podzielić ją można na trzy odmiany ze względu na położenie opuszczanego elementu w wyrazie, tj. na aferezę (w nagłosie), synkopę (w śródgłosie) i apokopę (w wygłosie). Należy mieć jednak na uwadze, że niekiedy elizja może stanowić element standardu językowego. Trzeba zatem podkreślić, że język potoczny charakteryzuje się większym nagromadzeniem leksemów, w których dochodzi do usunięcia mniej istotnych elementów fonetycznych (głosek i sylab), nierzadko w większym natężeniu, np. obejmującym usunięcia do dwóch lub trzech fonemów, np. bułg. *кво и каиш* (*какво ще кажеш*), *кво и праим* (*какво ще правим*), *ко тий* (*какво ти е*). Jak dodaje Mosko Moskow, zjawisko to może występować również w tekstach literackich lub muzycznych, gdzie poprzez usunięcie fonemów prowadzić może do zachowania eufonii, melodyczności lub rytmu ze względu na manipulację liczbą sylab w wyrazie, np. trzysylabowa forma zaimka dzierżawczego z rodzajnikiem *нашата* może przybrać formę dwusylabową *нашта* (Москов 1974: 130-133). Ze względu na fakt częstej elizji w pewnych leksemach te utrwalają się w języku potocznym, por. *кво* (*какво*), *тва* (*това*), *са* (*сега*) w języku bułgarskim i *коа* (*кога*), *шо* (*што*), *сеа* (*сега*) w języku macedońskim (Минова-Гуркова 2003: 220). Należy podkreślić, że w potocznej odmianie języka macedońskiego istotną rolę odgrywa również tzw. kontrakcja polegająca na ściągnięciu dwóch sąsiadujących samogłosek w jedną, np. *мало* – *маало*, *саат* – *сам* (Минова-Гуркова 2003: 220).

2.2.3 ŽARGON (SLANG)

Według części badaczy (np. Lesji Stawickiej) termin *žargon* wywodzi się od francuskiego *jargon*, co definiować można jako ‘mowa ptaków, ćwierkanie’ lub ‘niezrozumiały język’ (Ставицька 2005: 31). Według innych uczonych (np. Anieli Paczewa) pochodzić ma ze starofrancuskiego

gargoniller ‘grzmieć’ lub ‘płukać gardło’ (Пачев 1993: 117). Mimo że termin ten używany jest przez większość europejskich szkół językoznawczych, np. w Bułgarii, Rosji, Serbii i Chorwacji (Армяннов 1995: 21), część polskich badaczy nie zawsze uznawała go jednak za termin naukowy (np. Henryk Ułaszyn), co wynika z jego w pewnym sensie pejoratywnego nacechowania w języku polskim (czego przejawem jest chociażby funkcjonujące w czasach PRL określenie *żargon funkcjonariuszy bezpieczeństwa*). Z tego powodu w językoznawstwie polskim często zastępuje się go terminem pochodzenia angielskiego *slang* – głównie ze względu na brak pejoratywnego nacechowania, lecz również dlatego, że w porównaniu chociażby do socjolektu, profesjolektu czy tzw. argotu termin ten znany jest przeciętnemu użytkownikowi języka, posiada krótką formę i podlega deklinacji, w tym również odmianie przez liczby (Szczerbowski 2018: 20).

Wśród językoznawców brak jest zgody co do definicji żargonu/slangu. W niniejszej rozprawie będę stosował to pojęcie zgodnie z definicją przedstawioną przez Georgiego Armjanowa, który w swojej pracy *Българският жаргон* (1995) określa go jako rodzaj socjolektu oddziałujący na inne systemy i podsystemy w obrębie języka ogólnego. Wykorzystywany jest przez osoby związane ze sobą poprzez wykonywany zawód, wykształcenie, zainteresowanie etc., których leksyka i frazeologia powstała na podstawie przekształconych elementów języka literackiego, dialektów i gwar terytorialnych, języków obcych lub została stworzona przez samych użytkowników. Charakteryzuje się wyrazistą ekspresją, często wadliwą strukturą gramatyczną i swobodą użycia. Ekspresja odróżnia żargon od gwar zawodowych i tym samym zbliża do gwar określonych grup społecznych (Армяннов 1995: 11, 21). Badacz podkreśla, że jego użycie ograniczone jest do specyficznych okoliczności i nie jest on wykorzystywany przez użytkowników przez cały czas (Армяннов 1995: 13). W podobny sposób żargon definiuje serbski badacz Ranko Bugarski, który określa go jako nieformalną odmianę języka (przeważnie w formie mówionej), służącą identyfikacji i komunikacji wewnątrz danej grupy społecznej połączonej poprzez wykonywany zawód, status społeczny, wiek etc., która może, lecz nie musi być ograniczona terytorialnie. Tak samo jak Armjanow uważa, że prócz posiadania specyficznego zasobu leksykalnego i frazeologicznego, żargon może charakteryzować się (w szczególnych przypadkach) również osobliwościami gramatycznymi i fonologicznymi (Bugarski 2003: 9). W tym kontekście można mówić zatem chociażby o żargonach zawodowych (np. mechaników samochodowych, prawniczym, dziennikarskim), żargonach ze względu na wykształcenie (np. uczniowskim, studenckim), żargonach subkultury (np. hip-hop), żargonie przestępczym czy miejskim (np. belgradzkim). Ponadto Bugarski jako istotną cechę wymienia niezrozumiałość (lub niską zrozumiałość) dla użytkowników danego języka nienależących do grupy posługującej się żargonem (Bugarski 2003: 10).

Niektórzy badacze natomiast jako jedyną lub dominującą cechę żargonu wymieniają wykorzystywanie leksyki stworzonej za pomocą konstrukcji charakteryzujących się silnym nacechowaniem emocjonalno-ekspresywnym. Wymienić tu można chociażby bułgarskiego językoznawcę Stojko Stojkova, który uznaje żargon za jedną z dwóch podstawowych odmian socjolektów bazujący na języku ogólnonarodowym (Стойков 2002: 347, 355). Zgodnie z tą definicją

należałoby uznać, że brak jest w żargonie jakichkolwiek specyficznych i charakterystycznych wyłącznie dla niego konstrukcji gramatycznych, a wszystkie elementy w nim występujące mogą być zatem zgodne z systemem języka ogólnego. Podobnie definiuje go Tadeusz Szczerbowski, lecz podkreśla, że jest to odmiana języka danej grupy społecznej uznawanej przeważnie za *niższą* pod względem wykształcenia, jak slang młodzieży szkolnej, sportowców lub żołnierzy (Szczerbowski 2018: 14-15). Warto zwrócić ponadto uwagę, że macedoński językoznawca Blaže Ristowski uważa żargon (slang) za odmianę języka występującą głównie wśród ludności miejskiej (Ристовски 2001: 11). Tak samo twierdzi m.in. bułgarski badacz Michaił Widenow, który określa go jako rezultat różnych przyczyn społecznych, które nie występują na terenach wiejskich – wśród nich wymienia np. brak prestiżu tych terenów (Виденев 1999: 120).

Warto zwrócić uwagę, że część badaczy rozdziela zakres znaczenia żargonu i slangu. Np. wg Stojko Stojkova *slang* jest jednym z typów *żargonu*, utożsamiany z gwarami grupowymi. W porównaniu do innych określonych przez niego odmian żargonu (*argot* i *gwary klasowe*) opiera się na zabawie językiem w celu urozmaicenia mowy, wprowadzenia do niej elementu humorystycznego, wyrażania ekspresji, a czasem również jest wynikiem „nihilistycznego podejścia do życia”. Wykorzystywany jest w każdej zamkniętej grupie, a swoją leksykę czerpie z neosemantyzacji czy neologizacji (Стойков 2002: 347). Z powyższymi nie zgadza się Georgi Armjanow (który utożsamia terminy *żargon* i *slang*). Uważa bowiem, że ze względu na brak empirycznych dowodów nie można mówić o *zabawowej* genezie neologizmów i konstrukcji występujących w slangu. Podobnie nie zgadza się z określeniem go jako wyrazu „bezceremonialnego egoizmu” i „nihilistycznego podejścia do życia”. Stwierdza, że takie podejście do użytkowników slangu (żargonu) ujmuje ich jako ludzi z ograniczonymi możliwościami intelektualnymi lub niską wrażliwością estetyczną (Армяннов 1995: 12-13). Macedońska badaczka Oliwera Jaszar-Nastewa w pracy *Лексиката на македонските тајни јазици од морфологија и семантичко-стилистички аспект* deklaruje istnienie *żargonu* i *slangu* jako dwóch odrębnych, aczkolwiek posiadających wiele podobieństw, odmian mowy potocznej. Ich głównym wyróżnikiem od pozostałych ma być przede wszystkim rola w odróżnianiu członków danej grupy od ludzi spoza. *Slang* ponadto ma cechować się częstym wykorzystaniem ironicznych i deprecjonujących zwrotów (Јашар-Настева 1978: 48). Ponadto terminy te występują oddzielnie w macedońskim sześciotomowym słowniku *Толковен речник на македонскиот јазик* (2003-2014). Według niego *żargon* stanowi odmianę języka używaną przez ludzi należących do jednego zawodu, klasy lub grupy społecznej oraz charakteryzuje się specyficznymi leksemami (nierzadko wywodzącymi się ze standardowego języka, lecz ze zmienionym znaczeniem) i wyrażeniami (TPMJ 2003: 615). Z drugiej strony *slang* stanowi według słownika odmianę języka zamkniętej grupy ludzi, niezrozumiałą przez osoby z zewnątrz. Często wykorzystywane w nim leksemy różnią się znaczeniem od języka standardowego (TPMJ 2011: 432).

Żargonizmu to każdy leksem lub konstrukcja należąca do danego żargonu (TPMJ 2003: 615). Georgi Armjanow również jako *żargonizm* określa każdy leksem lub rzadziej konstrukcję gramatyczną

charakterystyczną dla danego żargonu. Podkreśla przy tym, że znacznik ten nie jest powiązany z etymologią, lecz wyłącznie z użyciem elementu leksykalnego (Армяннов 1995: 26). Według tej definicji za *żargonizm* uznać można każdy element zaczerpnięty z innych odmian języka (np. *gwar terytorialnych* lub *profesjolektów*), a także posiadający różną etymologię (np. *wulgaryzm* lub *okazjonalizm*).

Według Cwetany Krastojczewej jednym z podstawowych źródeł wzbogacania leksyki żargonowej jest neosemantyzacja leksemów literackich i potocznych. Ta jest zazwyczaj wynikiem metaforyzacji, tj. leksemy otrzymują nowe znaczenie ze względu na ich podobieństwo pod względem kształtu lub znaczenia do innego obiektu, np. bułgarskie żargonowe określenia *библия* ('biblia') i *тухла* ('cegła') dla określenia *grubej książki*. Neosemantyzacja może być również wynikiem hiperbolizacji. Ta w istocie przypomina poprzedni proces, lecz zachodzi gdy podobieństwo między danymi obiektami jest nieproporcjonalne/przesadzone, np. bułgarskie *зечmano* ('gestapo') na określenie *gabinetu dyrektorskiego*. Zjawisko transformacji semantycznej często związane jest z emocjonalnym nacechowaniem wypowiedzi. W tym kontekście można wymienić np. leksemy o charakterze ironicznym, np. *витамино* ('witamina') dla określenia *papierosów* oraz eufemizmy, np. czasownik *вдужам* ('podnosić') zamiast *kraść*. Podobnie czasem wykorzystywana jest w żargonie metonimia, przy czym związek między obiektami może odbywać się na różnych płaszczyznach (zazwyczaj wg zasady *pars pro toto*), np. *бедпо* ('biodro') dla określenia *dziewczyny*, *мозък* dla określenia *mądrej osoby*. Często w żargonie ma miejsce również eponimizacja, tj. nazwa producenta staje się ogólną nazwą produktu (również innego wytwórcy), np. *цайцу* (od nazwy niemieckiego producenta sprzętu optycznego Carl Zeiss) dla określenia *okularów*. Istotnym czynnikiem bywa również specyfika danego środowiska ze względu na położenie geograficzne. Przykładowo, użytkownicy danego żargonu z miejscowości nadmorskich (np. Warny) często będą do swojej mowy wprowadzali pojęcia, które w swym podstawowym znaczeniu związane są z morzem, np. *сардела* ('sardynka') i *шамандура* ('boja') dla określenia *głupka*. Specjalne miejsce w zjawisku neosemantyzacji żargonowej ma wykorzystanie leksemów typowych dla języka literackiego lub również archaicznych (obejmujących zazwyczaj tzw. historyzmy), np. *юлап* ('kantar', 'uzda') dla określenia *krawatu* (Крастойчева 1988: 32-34, 37-38, 40, 42-44).

Nieliczną część leksyki żargonowej stanowią zazwyczaj dialektyzmy. Te, podobnie jak leksemy z języka literackiego, podlegają neosemantyzacji (tj. m.in. metaforyzacji, metonimizacji i hiperbolizacji). Ponadto mogą wchodzić w skład leksyki żargonowej poprzez ich występowanie w języku potocznym. Sporadycznie dialektyzmy mogą występować w danym żargonie, lecz nie w lokalnej gwarze – to spowodowane jest zazwyczaj przejściem leksemu przez dany żargon z innego. Najczęściej spotykanymi dialektyzmami są te, które obejmują duży teren. Np. *нуу* ('bękart' m.in. w gwarze Chaskowa i Kazanłyku, 'niemoralny człowiek' w gwarze Eleny) w znaczeniu 'fajny chłopak' i *ообраз* ('twarz' m.in. w gwarze Płowdiwu i Chaskowa) w znaczeniu 'człowiek o dziwnym zachowaniu' (Крастойчева 1988: 44-48).

Wśród kolejnych źródeł wzbogacania leksyki można wymienić wykorzystanie procesów słowotwórczych zachodzących w języku literackim (np. *спанаджия, чейчаджия, тираджия* w języku bułgarskim), wykorzystanie zapożyczeń z gwar terytorialnych, zapożyczenia z innych odmian językowych, np. argotu (np. *пандиз, тараиш, петлярка*) oraz zapożyczenia i kalki z języków obcych (np. *оприсане, чукане*). Wartym zwrócenia uwagi jest upodabnianie się słów żargonowych do zapożyczeń, np. *селиджър, бачкейро* (Виденов 1999: 120-121). Dodatkowym sposobem rozszerzania zasobu leksykalnego żargonu może być również wskazana przez Ranko Bugarskiego *kontaminacja* (ang. *blend*), polegająca na zlaniu się dwóch leksemów lub ich części w nową całość, przy jednoczesnym zachodzeniu na siebie ich formalnych segmentów. Jednymi z najpopularniejszych przykładów tego zjawiska mogą być angielskie leksemy *motel* od *motor* + *hotel* czy *smog* od *smoke* + *fog* (Bugarski 2003: 121-122; Bugarski 2012: 237).

2.2.4 CHARAKTERYSTYKA ŻARGONU HIP-HOPOWEGO

Ze względu na amerykański rodowód muzyki hip-hopowej artyści z wielu państw stoją przed wyborem języka, w którym będą tworzyć i wykonywać swoje utwory. Jak podkreślają badacze John Fenn i Alex Perullo, podstawowymi trzema opcjami są: wykorzystanie lokalnego języka, języka angielskiego lub ich mieszkanki (stopień dominacji jednego z nich zależy od danego twórcy). Wybór ten zazwyczaj odzwierciedla światopogląd, jak i bezpośrednie inspiracje twórcy. Utwory wykonywane w języku angielskim zatem starają się zazwyczaj poruszać popularne w amerykańskich utworach tematy (jak np. zabawa, relacje międzyludzkie), podczas gdy utwory w językach narodowych koncentrują się przeważnie na tematach lokalnych (jak np. problemy społeczne i polityczne). Oczywiście nie stanowi to reguły, lecz pewien trend (Fenn, Perullo 2000: 74). Spotkać można również utwory wykonywane w innych językach (najczęściej zachodnioeuropejskich), np. *Baba* (2020) autorstwa bułgarskich raperów Lil Stena (Stanisław Dimitrow) i Ario (Mario Jordanow) w języku niemieckim oraz *Samokontrola* (2020) autorstwa macedońskiego rapera El Makedonera (Stefan Jozifowski). Zazwyczaj utwory te mogą stanowić próbę internacjonalizacji twórczości danego artysty.

Włodzimierz Moch stwierdza, że tym, co odróżnia język subkultury hip-hopowej od innych żargonów jest przede wszystkim zasób leksykalny i frazeologiczny, a także osobliwości składniowe. Nie charakteryzują go jednak własne cechy gramatyczne, morfologiczne. Moch stwierdza, że ze względów m.in. rytmicznych, język hip-hopowców posiada swego rodzaju odrębność składniową. Od żargonów młodzieżowych subkultur związanych z innymi gatunkami muzycznymi (np. rocka) wyróżnia go charakterystyczne słownictwo (Moch 2008: 32), które może czerpać ze wspólnej leksyki całej młodzieży (tzw. slangu młodzieżowego), języka potocznego, grypsery, a także zawierać innowacje leksykalne (przeważnie neologizmy) stworzone na bazie słownictwa slangowego i potocznego, a także zapożyczenia językowe, głównie z języka angielskiego w odmianie amerykańskiej (Moch 2008: 50; Wójciuk 2017: 71). Tak jak Moch, również Ewa Kołodziejek zwraca uwagę na główną rolę slangu

młodzieżowego w tworzeniu żargonu hip-hopowego. Tym, co ma go jednak odróżniać od języków innych grup, jest leksyka odnosząca się konkretnie do aktywności i zjawisk typowych dla subkultury (Kołodziejek 2015: 131). Badaczka podkreśla również, że w żargonie hip-hopowym – tak jak w przypadku języków innych subkultur – istotną rolę odgrywa opozycja „my-oni” lub „swój-obcy”, co jest wynikiem faktu, że żargon ten stanowi wytwór zwartej grupy społecznej i odzwierciedla charakterystyczny stan myślenia jej członków (Kołodziejek 2015: 38). Dodajmy, że w języku członków subkultury hip-hopowej mogą występować również inne leksemy zapożyczone z języka angielskiego, które nie wywodzą się lub nawet nie odnoszą się do zjawisk typowych dla tego środowiska (Wójciuk 2017: 71).

2.3 ZEBRANY MATERIAŁ ŹRÓDŁOWY

Zbieranie materiału źródłowego odbywało się w kilku etapach. W pierwszej kolejności zgromadzone zostały teksty artystów i utworów już mi znanych, z którymi miałem styczność chociażby podczas pisania pracy magisterskiej w latach 2018-2019². Następnie dobór raperów został uzupełniony dzięki opracowaniom poświęconym muzyce hip-hopowej, w tym amerykańskim monografiom *Global Noise Rap and Hip Hop outside the USA (Music / Culture)* pod redakcją Toby’ego Mitchella (Mitchell 2001) oraz *Hip Hop around the World. An Encyclopedia* pod redakcją Melissy Ursuli Dawn Goldsmith i Anthony’ego J. Fonseci (Goldsmith, Jonesca 2019), w których są części poświęcone lokalnym scenom hip-hopowym, w tym bułgarskiej i macedońskiej. Dodatkowy wybór materiału źródłowego dokonany został dzięki dodatkowym poszukiwaniom oraz kontaktom z lokalnymi odbiorcami muzyki hip-hopowej. Pozwoliło to na uzupełnienie materiału o nowe pozycje, jak i weryfikację tego, które z nich nie powinny zostać pominięte. O popularności niektórych artystów świadczą również ich częste występy gościnne w różnych utworach (tzw. *featuring*) tak innych twórców muzyki hip-hopowej, jak i przedstawicieli innych gatunków muzyki popularnej.

Jednym z celów rozprawy doktorskiej jest uwzględnienie jak najbardziej aktualnego stanu muzyki hip-hopowej w Bułgarii i Macedonii Północnej, dlatego podczas zbierania materiału źródłowego ograniczyłem się do utworów pochodzących z okresu 2013-2022, przy czym główny nacisk kładłem na najnowsze utwory ze względu na rok ich wydania. Poszczególne ośrodki miejskie zostały wybrane pod kątem liczby artystów jako znaczący ośrodek traktuję taki, w którym działa i jest z nim związanych przynajmniej pięciu artystów. Ograniczyłem liczbę utworów, w których uczestniczy dany raper do dziesięciu. Oba te zabiegi pozwoliły na uwzględnienie różnorodności w obrębie danego miasta i nie dopuściły do dominacji jednego muzyka, a tym samym do niebezpieczeństwa przeprowadzenia analizy jednego idiolektu jako mowy całego ośrodka.

² Praca magisterska pt. *Potoczna odmiana sofijskiej gwary na podstawie utworów wybranych wykonawców muzyki hip-hopowej* przygotowana została pod kierunkiem dr hab. prof. nadzw. UŁ Agnieszki Zatorskiej oraz dr. hab. Ivana Petrova i obroniona w 2019 roku.

Ze względu na fakt, że większość badanego materiału nie została wydana na nośnikach fizycznych, ich transkrypcje nie zostały zawarte w tzw. książeczkach do płyt. Największa część zebranych tekstów zaczerpnięta została ze stron poświęconych hip-hopowi (128). Te stanowią przeważnie transkrypcje przygotowane przez rodzimych odbiorców – a tym samym posiadają charakter nieoficjalny i mogą w znacznym stopniu zawierać nieścisłości względem materiału dźwiękowego: Genius (103), Textove.com (14), Tekstove.bg (3), Tekstomanija (2), Textove.org (1), Textove.com (1), Lyrics.com (1), Lyrics-letra (1), Tekstovipjesamalyrics.com (1), Musixmatch (1). Drugą część stanowią transkrypcje z oficjalnych kanałów w serwisie YouTube, gdzie sami twórcy je zamieszczają (83) – w tym również są teksty umieszczane przez w artystów w oficjalnych klipach muzycznych nazwanych *lyric video* (9). Jedna transkrypcja została przysłana mi przez samych autorów utworu. Pozostałą część stanowią transkrypcje wykonane przeze mnie samodzielnie (dwadzieścia pięć utworów)³.

Na zebrany materiał składa się 246 utworów, które podzielone zostały na części nazywane dalej *tekstami*. Podział ten wynika z występowania w utworach fragmentów, które wykonywane są przez raperów z różnych miast i państw, a także artystów, którzy muzycznie nie są związani z muzyką hip-hopową (reprezentują np. pop). Zatem, uwzględniając wyłącznie fragmenty wykonywane przez raperów, teksty bułgarskie obejmują 135 jednostek (wykonywanych przez czterdziestu czterech raperów i raperek), macedońskie 112 (wykonywanych przez czterdziestu dwóch raperów i raperek), zaś bułgarsko-macedońskie 2⁴.

Tabela 1. Całość materiału źródłowego z podziałem na miasta, raperów, teksty i wersy.

Bułgaria				Macedonia Północna			
Miasto	Raperzy	Teksy	Wersy	Miasto	Raperzy	Teksy	Wersy
Montana	10	15	905	Bitola	8	18	951
Plewen	9	17	854	Kumanowo	13	23	1243
Sofia	14	61	3680	Skopje	11	57	2725
Warna	9	44	2398	Weles	6	16	910
	42	137	7837		42	114	5829

³ Wszystkie przygotowane przeze mnie transkrypcje zawarte zostały w dołączonym do pracy aneksie.

⁴ W rzeczywistości utworów bułgarsko-macedońskich jest więcej, jeśli uwzględnimy współpracę duetu 2Bona z bułgarskimi raperami Emilem TRF i V:RGO w utworze *Paralia* (2022), a także Slatkaristiki z bułgarską popową piosenkarką Gery-Nikol w utworze *Gledai Me* (2020) i z bułgarskim raperem Mom4eto w utworze *Get Down More* (2020). Fragmenty tych artystów nie zostały uwzględnione w ostatecznej liczbie tekstów, gdyż pochodzą z ośrodków, które nie są analizowane w niniejszym badaniu (Emil TRF, V:RGO – Burgas, Mom4eto – Ruse) lub nie należą do subkultury/muzyki hip-hopowej (Gery-Nikol). Warto jednak wspomnieć, że w części utworów występuje również współpraca z artystami z innych państw, tj. Francji (David Guetta), Grecji (Lil Barty) i Serbii (Brzo Trči Ljanmi, Rasta).

2.3.1 MATERIAŁ BULGARSKI

Na materiał źródłowy z Montany składa się 15 utworów i wszystkie w całości wykonywane są przez raperów pochodzących z tego miasta (obejmują 905 wersów). Analizowane są teksty wykonywane przez dziesięciu raperów: Iz, PMM, Beckz, SKF, Ceneto, Morja, Grim, Albert, Raibar i Boko.

Tabela 2. Materiał źródłowy (Montana, Bułgaria)

Rok	Utwór	Wykonawca	Wersy
2022	<i>#MCLiveSession</i>	Iz	32
2021	<i>Изия Апостол</i>	Бoko	75
	<i>Между редовете</i>	Бoko	40
2020	<i>Монтана сайфър 2</i>	PMM, Iz, Beckz, SKF, Ceneto, Morja, Grim, Albert, Raibar, Бoko	163
	<i>Мармалад</i>	Ceneto, Morja	45
	<i>Мръдни</i>	Бoko	70
2019	<i>Eat The Beat #DanceChallenge</i>	Бoko	48
	<i>Когато сърцето води</i>	SKF	60
	<i>Спомен на листа</i>	Бoko	80
2018	<i>Баланс</i>	PMM	56
	<i>Имам нужда</i>	PMM	48
	<i>Моят ден</i>	PMM	40
	<i>Някъде там</i>	PMM	52
	<i>Последно време</i>	Бoko	48
	<i>Прашинка</i>	PMM	48

Na materiał źródłowy z Montany składa się 17 tekstów wykonywanych przez raperów pochodzących z tego miasta (obejmują 854 wersów). Analizowane są teksty wykonywane przez dziesięciu raperów: Kokicha OSV, Lykicha, Plameniko, Slaninata, Spens (Спенс) i Duli, Muden i Stefoto (przy czym trzech ostatnich tworzy zespół DMS). W dwóch utworach wykonywane są również fragmenty piosenek niebędących wykonawczyniami muzyki hip-hopowej (Minna i Cvetina), zatem ich fragmenty są pominięte w analizie.

Tabela 3. Materiał źródłowy (Plewen, Bułgaria)

Rok	Utwór	Wykonawca	Wersy
2022	<i>Brumchim</i>	Kokicha OSV, Lykicha, Slanianta	76
2021	<i>Asthma Freestyle</i>	Plameniko	64

	<i>Samo za den</i>	Lukicha, Kokicha OSV	72
	<i>Биполярно поведение</i>	Muden	53
	<i>Време за любов</i>	Спенс, Minna	30
	<i>Когато ме няма</i>	Plameniko, Kokicha OSV	44
	<i>На косъм</i>	Slaninata	37
	<i>Ненужни страници</i>	Plameniko	44
	<i>Трудни решения</i>	Muden	20
2020	<i>Jägermeister PROMO</i>	Slaninata	41
	<i>Крииви ризи</i>	Plameniko	52
	<i>Не ти ли писна</i>	Cvetina, Kokicha OSV, Lykicha	40
2018	<i>Щит</i>	DMS (Duli, Stefoto)	48
2017	<i>Pleven</i>	DMS (Duli, Muden, Stefoto)	77
	<i>Старият рап</i>	DMS (Duli, Muden, Stefoto)	58
2015	<i>Who You Bol</i>	Спенс	33
	<i>Ф.А.В.Р.</i>	Спенс	65

Na materiał źródłowy z Sofii składa się 61 fragmentów (obejmujących 3680 wersów) wykonywanych przez czternastu raperów i raperek: Alex P., DJAANY, FYRE, Grigovor (Григовор), Homelesz, Jluх (Жлъч), Milioni, Pro2type, STARTERAs, Wosh MC, Yoko (BASSYMAМАта), Buch, Bat' Ventsi i Itso Hazarta – przy czym trzech ostatnich tworzy zespół Uspurt (Ъпсурт). Część z fragmentów tekstów nie podlegała analizie, gdyż wykonana została przez piosenkarkę niezwiązaną bezpośrednio z muzyką hip-hopową (Valentina), raperów pochodzących z Warny (Sekta, Madmatic) i Skopja (Raus) – ich fragmenty przyporządkowane zostały odpowiadającym im ośrodkom miejskim, lub raperów, których pochodzenia i/lub powiązania z daną sceną hip-hopową nie udało się ustalić (Pamela, Splitkid).

Tabela 4. Materiał źródłowy (Sofia, Bułgaria)

Rok	Utwór	Wykonawca	Wersy
2022	<i>ABRACADABRA</i>	DJAANY	57
	<i>All Eyez on Me</i>	DJAANY	47
	<i>Besen</i>	DJAANY	54
	<i>MISS МАХЛЕНСКА КИФЛА</i>	DJAANY, Секта	24
	<i>No Hook</i>	DJAANY, Splitkid	21
	<i>PITBULL</i>	DJAANY, FYRE	84
	<i>Zasaady</i>	DJAANY	44
	<i>Депутата Христо</i>	Ицо Хазарта	76

	<i>Здрав. Як. Силен. Стабилен.</i>	FYRE	57
	<i>Искат да падна</i>	FYRE	72
	<i>Момче от нардоа</i>	FYRE	69
	<i>Откровение 3</i>	FYRE	84
	<i>Кавзаки</i>	Alex P.	66
	<i>Назад Назад</i>	DJAANY, Pamela	34
	<i>Ще бъдеш ли там</i>	DJAANY, Milioni	80
2021	<i>15 септември</i>	Григовор	74
	<i>Cash money</i>	RAUS, FYRE	12
	<i>Made in Lulin</i>	Alex P.	69
	<i>А пък аз</i>	Йоко, STARTERAs	117
	<i>Вкъщи</i>	Григовор	52
	<i>Довиждане</i>	Григовор	73
	<i>Долу</i>	Григовор	53
	<i>Драконов плод</i>	Григовор	53
	<i>Кажу си</i>	Йоко	39
	<i>Мечти</i>	Йоко	24
	<i>Младост ЕООД</i>	Григовор	43
	<i>Пожари</i>	Wosh MC, Секта	38
	<i>Просто фаза</i>	Григовор	62
	<i>Речта на президента</i>	Григовор	57
	<i>Само споко</i>	Ицо Хазарта, Valentina	50
	<i>София е гадна</i>	Milioni, FYRE, DJAANY	114
	<i>Трябва да затварям</i>	Григовор	77
2020	<i>Healthy</i>	MADMATIC, Жлъч	24
	<i>Бумер 7</i>	FYRE	56
	<i>Всекиму своето</i>	FYRE	79
	<i>Държава Чао</i>	Alex P.	50
	<i>Живей със тва</i>	Жлъч	60
	<i>Гръбнака на медузата</i>	Buch	76
	<i>К.Б.К.С.</i>	Жлъч	77
	<i>Любов</i>	Жлъч	65
	<i>Небостъргач</i>	Жлъч	57
	<i>Ням-ням</i>	Жлъч	56
	<i>Праат се (компромиси)</i>	Жлъч	59

	<i>Ред</i>	Жлъч, Григовор	109
	<i>Ти и Тя</i>	BASSYМАМАта (Йоко)	52
	<i>Три живота</i>	Жлъч	74
	<i>Тутанкамон</i>	FYRE	56
	<i>Чистилище</i>	Жлъч	51
2019	<i>Браво</i>	Ицо Хазарта	40
	<i>Гладен</i>	Ицо Хазарта	29
	<i>До пара</i>	Alex P.	71
	<i>Заради тебе</i>	Ицо Хазарта	82
	<i>Известна</i>	Mascota&D-Трах, Ицо Хазарта	45
	<i>Имам човек</i>	Ицо Хазарта, Homelesz	79
	<i>Името е ЙОКО</i>	Йоко	57
	<i>Нафта</i>	Ицо Хазарта	66
	<i>Тежкото = Леко</i>	Йоко	43
2018	<i>Страшно</i>	Wosh MC, Йоко, Pro2type	71
2017	<i>Benefiza</i>	Alex P.	62
	<i>Този Танц</i>	Ъпсурт (Buch, Бат' Венци, Ицо Хазарта)	91
2013	<i>Ослушай се</i>	Ъпсурт (Buch, Бат' Венци, Ицо Хазарта)	67

Na materiał źródłowy z Warny składają się 44 fragmenty (obejmujące 2398 wersów) wykonywane przez dziewięciu raperów: 100 Kila, Big Sha, Chefo, Dim4ou, Secta (Секта), Boro Purvi, Madmatic i Qvkata DLG (przy czym trzech ostatnich tworzy zespół Голям Юс). Część z fragmentów tekstów nie podległa analizie, gdyż wykonana została przez piosenkarkę niezwiązaną bezpośrednio z muzyką hip-hopową Gery-Nikol, raperów związanych z Sofią (DJAANY i Wosh MC) i Skopjem (2Bona), innych państw (Brzo Trči Ljanmi, Lil Barty) oraz raperów, których pochodzenia i/lub powiązania z daną sceną hip-hopową nie udało się ustalić (Chibook, MBT).

Tabela 5. Materiał źródłowy (Warna, Bułgaria)

Rok	Utwór	Wykonawca	Wersy
2022	<i>2SI</i>	100 Kila	55
	<i>MISS МАХЛЕНСКА КИФЛА</i>	DJAANY, Секта	38
	<i>Fortuna</i>	2Bona, Боро Първи, Brzo Trči Ljanmi & Lil Barty	10
	<i>Kofti</i>	Dmi4ou, EVG	56

	<i>Бизнес</i>	Боро Първи	56
	<i>Имам работа</i>	Dim4ou, EVG	47
	<i>Кръстопът</i>	Dim4ou, EVG	49
	<i>Помня</i>	Dim4ou, EVG	47
	<i>С кого говориш</i>	Боро Първи	59
	<i>Леш 3</i>	Секта	68
2021	<i>Get Together (Tuborg Open Mix)</i>	David Guetta, Боро Първи	43
	<i>Lanes na vrata mi</i>	100 Kila	66
	<i>Prodigy</i>	100 Kila	64
	<i>NMZ</i>	Боро Първи	49
	<i>Една История</i>	Секта	68
	<i>Пожари</i>	Wosh MC, Секта	43
2020	<i>Healthy</i>	MADMATIC, Жлъч	24
	<i>Varna</i>	Chefo	70
	<i>Злодеят</i>	MADMATIC	58
	<i>Искам да ми кажеш</i>	MADMATIC	71
	<i>Лични теми</i>	MADMATIC	33
	<i>Морска Гара Варна</i>	MADMATIC	52
2019	<i>Elmaz</i>	Явката ДЛГ	56
	<i>Wagwan</i>	Секта, Chibook	82
	<i>Входно ниво</i>	Секта	53
	<i>Дръжте се мъжки</i>	Gery-Nikol, 100 Kila	23
	<i>Живот</i>	Секта	60
	<i>Казах не</i>	Секта	36
	<i>Класно</i>	Секта, MBT	38
	<i>Лазур</i>	Явката ДЛГ	31
	<i>Леш 2</i>	Секта	86
2018	<i>Chujdi grehobe</i>	100 Kila	80
	<i>Di Boss</i>	100 Kila	58
	<i>No Юс</i>	Голям Юс (MADMATIC, Боро Първи, Явката ДЛГ)	66
	<i>Slivenskiat kashkaval</i>	100 Kila feat. DJ Emotion & DJ Diamondz	69
	<i>Бахър</i>	Голям Юс (MADMATIC, Боро Първи, Явката ДЛГ)	55

	<i>Братски нож</i>	Голям Юс (MADMATIC, Боро Първи, Явката ДЛГ)	72
	<i>Гърми Брат</i>	Big Sha	48
	<i>Събрация на първенци</i>	Голям Юс (MADMATIC, Боро Първи, Явката ДЛГ)	70
	<i>Три вкуса</i>	Голям Юс (MADMATIC, Боро Първи, Явката ДЛГ)	62
2017	<i>Naprao Gi Ubivat</i>	Gery-Nikol, 100 Kila	16
	<i>Well Paid</i>	100 Kila	85
	<i>Няма Такава Жена</i>	100 Kila	77
2014	<i>Пожарогасител</i>	Явката ДЛГ	49

2.3.2 MATERIAL MACEDOŃSKI

Na materiał źródłowy z Bitoli składa się 18 i wszystkie w całości wykonywane są przez raperów pochodzących z tego miasta (obejmują 951 wersów). Analizowane są teksty wykonywane przez ośmiu raperów: Bob Mc, Bon Praskiza, Don Antoni, Donplaya, Gengo, Prince\$\$ Donatsu oraz Dejan TPC i Jove tworzący duet Poetika. W utworze występuje fragment wykonany przez rapera o pseudonimie Sexy Marsa, którego pochodzenia i/lub powiązania z ośrodkiem miejskim nie udało się ustalić.

Tabela 6. Materiał źródłowy (Bitola, Macedonia Północna)

Rok	Utwór	Wykonawca	Wersy
2021	<i>Blok</i>	Don Antoni	47
	<i>Zivotot</i>	Don Antoni	16
2020	<i>I Dvete Gi Sakam</i>	Donplaya	32
	<i>Ne E Legalno</i>	Donplaya, Prince\$\$ Donatsu, Bon Praskiza	51
	<i>Toterina</i>	Bon Praskiza	51
2019	<i>Neam Totko Vreme</i>	Bon Praskiza, Donplaya	91
	<i>PEESE</i>	Donplaya	32
2018	<i>Istrel</i>	Poetika (Дејан ТПЦ, Јове), Bob Mc	76
	<i>Chuma</i>	Poetika (Дејан ТПЦ, Јове), Генго	83
	<i>Keva Brat</i>	Bon Praskiza	62

	<i>Problem?</i>	Poetika (Дејан ТППЦ, Јове), Bob Mc	45
	<i>Sake 酒</i>	Donplaya,	45
	<i>Vtor Dom</i>	Poetika (Дејан ТППЦ, Јове), Bob Mc	57
	<i>Zlatna Bubamara</i>	Poetika (Дејан ТППЦ, Јове), Bob Mc	68
2017	<i>Hustlam ko ZAEV</i>	Donplaya	63
	<i>TAJA</i>	Bon Praskiza, Donplaya	65
2015	<i>Rap Game Verica Pandilovska (demo)</i>	Prince\$\$ Donatsu	26
	<i>Neka Pusat Kur</i>	Bon Praskiza	41

Na material zródlowy z Kumanowa skłádajú sę 23 utwory i wszystkie w całości wykonywane sá przez raperów pochodzących z tego miasta (obejmują 1243 wersów). Analizowane sá teksty wykonywane przez trzynastu raperów: Bronson, Chedo, Don Rikardo, Enigma, REIGN, Leopard, Luka Chombe, Manto, Mistri, Pikac, SVMRAK, Španac i TyZee.

Tabela 7. Material zródlowy (Kumanowo, Macedonia Pólnocna)

Rok	Utwór	Wykonawca	Wersy
2022	<i>Ne ga kri tam</i>	Bronson, SVMRAK	44
	<i>Crime</i>	Enigma, SVMRAK	39
	<i>Kumanovo Cypher 2022</i>	Bronson, Enigma, Don Rikardo, Manto, Mistri, REIGN, SVMRAK	68
	<i>Pharaoh</i>	Enigma	40
	<i>Restart</i>	Bronson, Chedo, Mistri	73
	<i>Južna Koreja</i>	Luka Chombe	56
	<i>Pagani Zonda</i>	Španac	34
	<i>Ironija</i>	TyZee	37
	<i>Suvenir</i>	TyZee	47
2021	<i>Boomerang</i>	Chedo	58
	<i>Gas</i>	Enigma	36
	<i>Kumanovo Cypher 2021</i>	Don Rikardo, Enigma, Leopard, Luka Chombe, Mistri, Pikac	124
	<i>Paradox</i>	TyZee	46
	<i>Ronnie Coleman</i>	Luka Chombe	74
2020	<i>Sine</i>	TyZee	83

	<i>Trap Bebe</i>	Luka Chombe	35
	<i>Tango s's gjavola</i>	Enigma	61
2018	<i>Paranoja</i>	TyZee	30
2017	<i>Gospodin Fuck Off</i>	Enigma	24
	<i>Josh Neko Dim</i>	Enigma	65
	<i>Omilena</i>	TyZee	49
	<i>Samo Jako</i>	Enigma	66
2013	<i>Kumanovo</i>	TyZee	54

Na materiał źródłowy ze Skopja składa się 57 fragmentów (obejmujących 2690 wersów) wykonywanych przez jedenastu raperów i raperek: Dijana OG, RAUS, Slatkaristika, Srna, Strajk, Tasko, Toni Zen, Traker, TyTE oraz Kun i Bontoni tworzący duet 2Bona. Część z fragmentów tekstów nie podlegała analizie, gdyż wykonana została przez piosenkarkę niezwianą bezpośrednio z muzyką hip-hopową (Gery-Nikol), rapera związanego z Warną (Boro Purvi), Ruse (Mom4eto – którego fragment nie został poddany analizie w niniejszej pracy), raperów pochodzących z innych państw (Brzo Trči Ljanmi, Lil Barty, DNK, Cvija, Rasta) oraz rapera, których pochodzenia i/lub powiązania z daną sceną hip-hopową nie udało się ustalić (Josif).

Tabela 8. Materiał źródłowy (Skopje, Macedonia Północna)

Rok	Utwór	Wykonawca	Wersy
2022	<i>Bad Boy</i>	Tasko	53
	<i>Bezobrazna si ti</i>	Slatkaristika	48
	<i>ENZO</i>	2Bona (Kun, Bontoni)	55
	<i>Fortuna</i>	2Bona (Kun, Bontoni), Боро Първи, Brzo Trči Ljanmi & Lil Barty	30
	<i>Gasolina</i>	2Bona (Kun, Bontoni)	66
	<i>Gusari</i>	Slatkaristika	44
	<i>Lava</i>	DNK, Tasko	16
	<i>Ma idemo</i>	Cvija, Tasko	16
	<i>Mon Chéri (Bonbon)</i>	2Bona (Kun, Bontoni)	30
	<i>Nemo</i>	2Bona (Kun, Bontoni)	49
	<i>Not sorry</i>	2Bona (Kun, Bontoni)	59
	<i>Novo BMW</i>	Slatkaristika	60
	<i>OnlyFans</i>	Dijana OG	33
	<i>Ostaj toa</i>	2Bona (Kun, Bontoni)	41

	<i>Planot</i>	Toni Zen	42
	<i>Prvata nota</i>	Toni Zen, Nino Vaskov	37
	<i>Raj</i>	2Bona (Kun, Bontoni)	47
	<i>Tajne</i>	Rasta x Tasko	26
	<i>Zeus</i>	2Bona (Kun, Bontoni)	48
	<i>Великани</i>	Страјк	50
2021	<i>Bypass</i>	Slatkaristika	54
	<i>Cash money</i>	RAUS, FYRE	36
	<i>Pit Stop</i>	TyTE, Srna	75
2020	<i>19</i>	Dijana OG	51
	<i>Belja</i>	Dijana OG	45
	<i>Get Down More</i>	Slatkaristika, Mom4eto	42
	<i>Gledai Me</i>	Gery-Nikol, Slatkaristika	18
	<i>Jas imam nekoj</i>	Slatkaristika	49
	<i>Распукала Шар Планина</i>	Slatkaristika	49
	<i>Ратама</i>	Зјест, Тони Зен	74
2019	<i>Alo</i>	Tasko	44
	<i>Batman</i>	Slatkaristika	63
	<i>Barbie</i>	Dijana OG	47
	<i>Crna Mecka</i>	Traker, Tasko	76
	<i>Feshti</i>	Dijana OG, Srna	52
	<i>Medrano</i>	Dijana OG	52
	<i>OG</i>	Dijana OG	44
	<i>Odisea</i>	Slatkaristika	56
	<i>Sampioni</i>	Traker	36
	<i>Sim Simma</i>	Страјк	45
	<i>Vendetta</i>	Tasko, Josif	20
	<i>VWBMW</i>	Traker	36
	<i>Вистина</i>	Тони Зен	44
	<i>Градом липа</i>	Тони Зен	66
	<i>Карма</i>	Тони Зен	41
	<i>Коан</i>	Тони Зен	72
	<i>Луѓе зловни</i>	Страјк	31
	<i>Низ мојот живот</i>	Страјк	70
	<i>Поблиску до Бог</i>	Страјк	50

	<i>Середана</i>	Тони Зен	56
	<i>СУМ</i>	Тони Зен	48
	<i>Тишина</i>	Тони Зен	24
	<i>Уште еднаш</i>	Страјк	30
2018	<i>Air Max</i>	Tasko, Kun	63
	<i>Ne me boli</i>	Traker	68
	<i>Rutina</i>	Tasko	53
2015	<i>Носталгија</i>	Страјк	60

Na material zródlowy z Welesu składa się 16 tekstów (obejmujących 910 wersy). Analizowane są teksty wykonywane przez dziesięciu raperów: Danev, Diko, Dopamine, El Makedoner, Leon, Nešo, Piksi, Sasha, Sime Kifa, Urbanski. W jednym z utworów udzieliła się również piosenkarka Valery – lecz wykonywany przez nią fragment nie wchodzi do analizy, gdyż ta nie jest raperką.

Tabela 9. Materiał źródłowy (Weles, Macedonia Północna)

Rok	Utwór	Wykonawca	Wersy
2022	<i>Ne Znam Sto Ti Stana</i>	Dopamine	48
2020	<i>Reshetki</i>	Urbanski, Sasha	46
	<i>Uslov</i>	Sahsa	48
2019	<i>Nasheto Maalo</i>	Danev	48
	<i>Mamo</i>	Danev	72
	<i>RAPCORE</i>	Нешо	60
	<i>Балканизам</i>	Нешо	87
	<i>Борба</i>	Нешо	64
	<i>Дистанца</i>	Нешо	76
	<i>Ќе Биде</i>	Нешо, Valery	48
2017	<i>Mojot svet</i>	El Makedoner	47
	<i>Slepilo</i>	Нешо	48
	<i>Македонија</i>	Авторизација (Дико, Леон, Пикси, Урбански, Симе Кифа, Саша, Нешо, Дј Попај)	60
2015	<i>Beng Beng</i>	Sasha, Нешо	71
	<i>Vekje E Dosta</i>	Saha, Urbanski	43
2014	<i>Realizam</i>	Нешо	44

2.4 ETAPY PRACY Z MATERIAŁEM ŹRÓDŁOWYM

Praca z materiałem źródłowym, na który składają się wybrane teksty utworów hip-hopowych, podzielona została na kilka etapów, które w sposób uporządkowany pozwoliły na ciągłą i zarazem usystematyzowaną analizę.

Pierwszy, wykonany równolegle ze zbieraniem tekstów i wstępną weryfikacją nagrań audio w wersji studyjnej z zebranymi transkrypcjami (oraz w poszczególnych wypadkach z przygotowaniem własnych transkrypcji), opierał się na dwuetapowym podziale zebranego materiału źródłowego na reprezentujący poszczególne państwa oraz ośrodki miejskie, z jakimi dani artyści są związani. Niezbędnym było również odrzucenie fragmentów wybranych utworów, które nie podlegają analizie z powodu czynników nieodpowiadających postawionym w niniejszym badaniu celom. Te objęły teksty raperów związanych z innymi ośrodkami miejskimi (np. Ruse), z innych państw (np. Serbii) oraz muzyków niepowiązanych bezpośrednio z hip-hopem (np. Gery-Nikol). Równolegle przygotowany został wykaz słowników (m.in. języka ogólnego, dwujęzykowe, żargonowe) oraz ustalony stosowany w pracy alfabet fonetyczny.

Drugim etapem była całkowita i ciągła analiza zebranego materiału pod kątem występowania niestandardowych jednostek leksykalnych, dokonana z wykorzystaniem odpowiednich programów komputerowych. Każdy z analizowanych fragmentów tekstów został indywidualnie sprawdzony w edytorze tekstowym pod kątem leksemów niezgodnym z odpowiadającym mu standardem literackim – przy ponownej weryfikacji transkrypcji z nagraniem audio, w celu upewnienia się co do jego występowania i wykorzystanej formy. W celu dodatkowej weryfikacji wykorzystany został program wspomagający tworzenie korpusów językowych. Wyekscerpowane w ten sposób leksemy wstępnie podzielone zostały w arkuszu kalkulacyjnym na cztery główne kategorie odpowiadające lekсыce żargonowej, potocznej, wulgarnej i dialektalnej. Uwzględnione zostały przy tym najważniejsze dane, tj. wykonawca, utwór, rok, cytaty wraz z najbliższym otoczeniem leksykalnym, liczba powtórzeń leksemu, ośrodek miejski, z którym związany jest dany artysta. Wyekscerpowane jednostki uporządkowane zostały następnie pod kątem liczby ich całkowitego użycia, by można było przygotować ostateczną listę jednostek, które zostały poddane analizie⁵. W trakcie analizy dokonano weryfikacji przynależności danego leksemu do danej odmiany języka przy pomocy zebranych wcześniej słowników, a także próba objaśnienia jego funkcji w tekstach.

Trzecim etapem było przygotowanie teoretyczne umożliwiające systematyczną pracę analityczną na poziomie zróżnicowania fonetycznego. W związku z przyporządkowaniem utworów do poszczególnych regionów i ośrodków miejskich na podstawie zebranej literatury naukowej przygotowane zostały tzw. *wzorcowe modele gwar*, które stanowią spis typowych gwarowych cech

⁵ Dokładną listę i sposób wyboru leksemów poddanych analizie przedstawiam w Rozdziale III.

fonetycznych (oraz wynikających z nich niektórych cech morfologicznych), które mogą być poświadczone w analizowanym materiale.

Czwartym etapem było porównanie transkrypcji utworów z przygotowanymi *wzorcowymi modelami gwar*. Ze względu na nieuwzględnienie pewnych zjawisk językowych w tekstach (zapisanych przeważnie pismem odpowiadającym standardowemu językowi bułgarskiemu i macedońskiemu), jak np. akcent czy redukcja, niezbędna była ponowna słuchowa weryfikacja zapisanych tekstów z nagraniami audio. Każdy z utworów przesłuchany został wielokrotnie pod kątem poszczególnych cech fonetycznych uwzględnionych we *wzorcowych modelach gwar*, które zostały następnie uporządkowane w zależności od frekwencji ich występowania: cechy występujące regularnie, często, rzadko i niewystępujące wcale. Dodatkową kategorię (*cechy inne*) stanowią występujące w tekstach zjawiska fonetyczne, które nieuwzględnione zostały we *wzorcowych modelach gwar*. Wyniki analizy zjawisk w poszczególnych ośrodkach miejskich zostały porównane między sobą w celu wskazania cech najbardziej charakterystycznych dla każdego z nich, a także podjęta została również próba wyjaśnienia uzyskanej w wyniku analizy zgodności tekstów (lub jej braku) w stosunku do odpowiadającego mu *modelu*. Egzemplifikacja zjawisk fonetycznych została dokonana przy użyciu alfabetu fonetycznego.

ROZDZIAŁ III

ZRÓŹNICOWANIE LEKSYKALNE

Jednostki leksykalne wyekscerpowane zostały w wyniku analizy całkowitej i ciągłej, a więc obejmującej wszystkie badane teksty w całości. Do jej wykonania wykorzystane zostały programy komputerowe, które usprawniły pracę z materiałem źródłowym. Każdy z tekstów w pierwszej kolejności został indywidualnie sprawdzony w edytorze tekstowym pod względem występowania niezgodnych ze standardem literackim leksemów: jednostek należących do żargonowej, potocznej, wulgarnej i dialektalnej odmiany języka. W celu dodatkowej weryfikacji wykorzystano program wspomagający tworzenie korpusów językowych (zob. Grafika 1).

The screenshot displays the KWIC (Key Word In Context) software interface. On the left, a 'Target Corpus' list includes various files like 'Alex P - 2017 - Benefiza', 'Alex P - 2019 - Do para', etc. The main window shows search results for the query 'pan'. The results are presented in a table with columns: File, Left Context, Hit, and Right Context. The 'Hit' column shows the word 'pan' in blue. The 'Right Context' column shows the surrounding text, such as 'твa e махленска литургия Ако душа има'.

File	Left Context	Hit	Right Context
1 FYRE - 20...	Не съм MC, аз съм МеСия Т'ва не е	пан,	твa e махленска литургия Ако душа има
2 FYRE - 20...	Не съм MC, аз съм МеСия Т'ва не е	пан,	твa e махленска литургия Ако душа има
3 FYRE - 20...	Не съм MC, аз съм МеСия Т'ва не е	пан,	твa e махленска литургия Ако душа има
4 FYRE - 20...	Не съм MC, аз съм МеСия Т'ва не е	пан,	твa e махленска литургия Ако душа има
5 Григовор ...	ча работа Вече три години си записвам	пан	албума Котката се сби с богомолка Паз
6 Жлъч - 20...	а грукти, не искам да слушам опити за	пан,	бегай със тея тъпотии, да не те заболи I
7 Yoko - 20...	то И не виждаш щото някой ударил кьо	пан	волтон Стилиен е гига като силен ритми
8 Ицо Хазар...	и хора за диети, хора за банкети Имам	пан	за пенсионери и за пубертети [Ицо Хаз
9 Жлъч - 20...	ачалото, за да се запозная с Бог Малки	пан	звезди, пара и коли, кожения салон ше
10 DJAANY - ...	рисъства Все едно сме в порно филм и	пан	играта е доведената ми сестра Коят за :
11 Buch - 20...	е си ти със кафява корист, най-добрия	пан,	лили майко Чък Норис. И ся като дръпн
12 Alex P - ...	нещо от на плажа. Шампионска лига, БГ	пан,	недосегаем, даже и за НАП. Аз го праа
13 Buch - 20...	фена пишат на рапстарски састки, твоя	пан	неправилен е, шот е педерастки. Стана.

Below the table, there are controls for 'Search Query' (Words, Case, Regex), 'Results Set' (All hits), 'Context Size' (10 token(s)), and 'Sort Options' (Sort to right, Sort 1, 1R, Sort 2, 2R, Sort 3, 3R, Order by freq).

Гrafika 1. Zrzut ekranu z programu wpierającego tworzenie korpusów językowych. W środkowej części widoczne są wyniki zapytania dla leksemu *pan* ('rap') wraz z najbliższym otoczeniem leksykalnym w tekstach artystów związanych z Sofią. Program nie pokazuje form pochodnych (np. *рапър* 'rapper', *рапърски* 'raperski/rapowy'), w tym również tych samych leksemów w formie liczby mnogiej lub zawierających rodzajnik (np. *рапът*, *пана*).

Zebrane leksemy w najbliższym otoczeniu kontekstowym (obejmującym cytaty do dwóch wierszy) zostały uporządkowane w arkuszu kalkulacyjnym, który nie tylko pozwolił na uwzględnienie wszystkich niezbędnych parametrów dotyczących wyekscerpowanych leksemów (tj. wykonawca, utwór, rok, cytaty, leksem, liczba powtórzeń leksemu, kraj/miasto), ale również na sprawne sortowanie wyników i przeszukiwanie tabel pod ich kątem (zob. Grafika 2). Cytowane fragmenty utworów nie

zawierają powtórzeń: wers, który w utworze został wykonany kilka razy (np. w refrenie), przytoczony zostanie w badaniu wyłącznie raz. Jednakże każdy opis leksemu został opatrzony informacją o liczbie jego wystąpień we wszystkich utworach, a także o liczbie użyciu w unikalnym otoczeniu leksykalnym. W pierwszym przypadku każde powtórzenie danego wersu (np. w refrenie) dodane zostało do całkowitej liczby, zaś w drugim wszelkie repetycje są uwzględniane tylko raz.

	A	B	C	D	E	F	G
	Wykonawca	Utwór	Rok	Cytat	Leksem	Liczba powt. leksemu	Kraj / Miasto
1	SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri	Kumanovo Cypher 2022	2022	1300 сайфър гнев у себе	cypher	1	Kumanovo (Macedonia)
63	PMM,IJ,BECKZ,SKF,CENET O,MORJA,GRIM,ALBERT,R AIBR и BOKO	Монтана сайфър 2	2020	Ето че време дойде и за сайфър номер две [...] / Монтана Сайфър 2 проект целящ обединение [...] / Тоя сайфър ще ви докара инсомния!	cypher	3	Montana (Bulgaria)
64	Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac	Kumanovo Cypher 2021	2021	У сайфър цела екипа соберена [...] / Сайфа виулица, еј поглеј	cypher	2	Kumanovo (Macedonia)
65	Wosh MC feat. SECTA	Пожари	2021	Правя cypher с Мишел Пфайфър и един графити writer	cypher	1	Warna (Bulgaria)
66	Нешо	Дистанца	2019	Rest in Peace, ниски удари ова е дисс	diss	1	Weles (Macedonia)
67	Секта	Леш 2	2019	Пуснах им твој diss track и не спрях 'се кискат	diss	1	Warna (Bulgaria)
68	PMM,IJ,BECKZ,SKF,CENET O,MORJA,GRIM,ALBERT,R AIBR и BOKO	Монтана сайфър 2	2020	Ајде разпали го да не влизам на фит	feat	1	Montana (Bulgaria)
69	Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac	Kumanovo Cypher 2021	2021	Лео наброја ги сви што су на фит [...] / Убиство на фит, с'с умислу е	feat	2	Kumanovo (Macedonia)
70	Wosh MC feat. SECTA	Пожари	2021	По viber, с Хиосейн striker, на feat на Street fighter	feat	1	Warna (Bulgaria)
71	Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac	Kumanovo Cypher 2021	2021	Секси трип, флекс и комплекси shiit	flex	1	Kumanovo (Macedonia)
72	Slaninata	Jägermeister PROMO	2020	Репрезентинг Плевен гент [???], флекс	flex	1	Pleven (Bulgaria)
73	2Bona	Zeus	2022	Veni, vidi, vici, горилата е движење, флекс	flex	1	Skopje (Macedonia)
74	2Bona	Gasolina	2022	До мене да седиш ти флекс си	flex	1	Skopje (Macedonia)
75	2Bona	Enzo	2022	Тоа е флекс, на врат ми е тоzia	flex	1	Skopje (Macedonia)
76	Donplaya	TAJA	2017	Flowto mi plovì ko KAJAK KAJAK	flow	1	Bitola (Macedonia)
77	Plameniko	Asthma Freestyle	2021	Флоуа ми нелогичен, затва ми пишат отличен.	flow	1	Pleven (Bulgaria)
78	Slaninata	Jägermeister PROMO	2002	Флоуа ми е черен, не съм бял като извара	flow	1	Pleven (Bulgaria)
79	Prince\$S Donatsu	Rap Game Verica Pandilovska (demo)	2015	Имам флоу како Врчак	flow	1	Bitola (Macedonia)
80	Mistri x Chedo x Bronson	Restart	2022	flow е болан болше носи маску	flow	1	Kumanovo (Macedonia)
81							

Grafika 2. Zrzut ekranu zawierający fragment arkusza kalkulacyjnego z wyekscerpowaną leksyką żargonową (*cypher*, *diss*, *feat*, *flex* i *flow*) w kolejności alfabetycznej. Widoczne są kolumny określające podstawowe parametry utworów, w których wykorzystane zostały leksemy.

W początkowym etapie badania rozważano wykorzystanie podziału wyekscerpowanych jednostek leksykalnych na podstawie ich przynależności do poszczególnych pól semantycznych. Ze względu jednak na nieistotną rolę tej kategoryzacji w kontekście niniejszej rozprawy zrezygnowano z tego zamiaru. Podział ten, prócz pewnego dodatkowego uporządkowania zebranych leksemów, nie przyczyniłby się do ukazania różnicowania w tekstach bułgarskich i macedońskich raperów. Istotniejszym od samego znaczenia tych jednostek, a tym bardziej ich przynależności do pól semantycznych, jest ich przynależność do poszczególnych rejestrów funkcjonalno-stylistycznych (slang, język potoczny, wulgaryzmy, dialektyzmy/regionalizmy). Wyekscerpowane leksemy zostały zatem uporządkowane w sposób alfabetyczny, a nie według klucza tematycznego.

3.1. WYKAZ ANALIZOWANYCH JEDNOSTEK LEKSYKALNYCH

Ostateczna lista analizowanych jednostek leksykalnych obejmuje 76 jednostek: 60 stanowi jednostki podstawowe, a pozostałe 16 jednostki bliskoznaczne o mniejszym użyciu (nie wyszczególniono poszczególnych form pochodnych, które zostały wliczone do ogólnej liczby użyć danego leksemu, np. bułgarskie rzeczowniki *гъзолизец* i *гъзар* połączone są w ten sposób z ich pierwotnym rzeczownikiem *гъз*):

1. Брат (159/114)	12. Курва (55/30)	39. Кака (20/8)
a. Бро (/7/7)	13. Ёе / Же (53/39)	40. Дупара (20/11)
b. Братле /
Братленце (8)	14. Hustle / Хъсьл / Хасл
(50/22)	41. Фаца (20/18)
c. Брато (8/8)	15. Рима (50/34)	42. МС / Емси (18/15)
d. Братче (2/2)	16. Бате / Бато (45/36)	43. Некад (18/18)
e. Брачо / Брачко
(2/2)	17. Боцуна (40/22)	44. Позади (18/8)
2. Рап (117/80)	18. К'д (40/38)	45. Свак (17/15)
a. Рапърски /
Раперски (3/3)	19. Увек (40/31)	46. Кучка (16/11)
3. Сав (115/92)	20. Рапър / Рапер (39/38)	47. Майк / Мајк (14/9)
4. Еба / Ебе (85/71)	21. Уо / Ёо (32/13)	48. Беља (14/10)
a. Fuck (23/11)	22. Никад (32/23)	49. Више (14/9)
b. Ебавам (4/4)	23. Кеф / Кеиф (31/22)	50. Мойче (14/11)
c. Заеби (8)	24. Боље (29/29)	51. Рапирам / Репам /
Рапува (14/14)
d. Ебахти / Ебаси
(10)	25. Кофти (29/9)	52. Underground /
Ѕндърграунд (13/10)
e. Јебига (3/3)	26. Путка (29/10)	53. Курац (13/8)
5. Тотек (88/40)	27. Бумер / Бембара
(28/7)	54. Сера / Сера (9/9)
6. Газ / Гъз (67/22)	28. Tatto (28/3)	a. Срање (13/10)
7. Beat / Бийт / Бит
(64/50)	29. Трак / Трака (27/20)	b. Shit (7/7)
8. Кур (64/48)	30. Flow / Флоу (26/26)	c. Bullshit (2/2)
9. Махала / Маало
(62/42)	31. Бело (24/9)	55. Д'ге (9/2)
a. Худ (7/6)	32. Камса (24/4)	56. Сайфър / Сајфер
(7/7)
b. Гето (5/4)	33. Хуй (23/7)	57. Фийт / Фит (4/4)
10. Бе (61/40)	34. Хип-хоп (22/19)	58. Парче (4/4)
11. Фешт (58/11)	35. Трап (21/14)	59. Дромец (1/1)
	36. Схема (21/12)	60. Пустиняк (1/1)
	37. Baby / Бейби / Бейбе
/ Бејби (20/16)	
	38. Прича (20/14)	

Analizowane leksemy wybrane zostały pod kątem ich frekwencji, a także reprezentatywności oraz potencjału analitycznego. Na podstawie przygotowanego spisu wszystkich leksemów, które zostały uznane przeze mnie za niestandardowe, wybrane zostały przede wszystkim jednostki o najczęstszym użyciu na tle łącznej liczby wykorzystania (nie zaś pod kątem ich użycia w unikalnym otoczeniu leksykalnym). W ten sposób opracowane zostały leksemy, których użycie zostało poświadczone przynajmniej dwadzieścia razy, uznano je za najbardziej reprezentatywne dla badanego materiału. Ich lista prezentuje się następująco (pierwsza liczba odnosi się do całkowitego ich użycia, druga natomiast do użycia w unikalnym otoczeniu leksykalnym):

1. Брат (159/114)	14. Hustle / Хъсьл / Хасл (50/22)	28. Tatto (28/3)
2. Рап (117/80)	15. Рима (50/34)	29. Трак / Трака (27/20)
3. Сав (115/92)	16. Бате / Бато (45/36)	30. Flow / Флоу (26/26)
4. Еба / Ебе (85/71)	17. Боцуна (40/22)	31. Бело (24/9)
5. Тотек (88/40)	18. К'д (40/38)	32. Камсај (24/4)
6. Газ / Гъз (67/22)	19. Увек (40/31)	33. Хуй (23/7)
7. Beat / Бийт / Бит (64/50)	20. Рапър / Рапер (39/38)	34. Fuck (23/11)
8. Кур (64/48)	21. Уо / Йо (32/13)	35. Хип-хоп (22/19)
9. Махала / Маало (62/42)	22. Никад (32/23)	36. Трап (21/14)
10. Бе (61/40)	23. Кеф / Кеиф (31/22)	37. Схема (21/12)
11. Фешт (58/11)	24. Боље (29/29)	38. Baby / Бейби / Бейбе / Бејби (20/16)
12. Курва (55/30)	25. Кофти (29/9)	39. Прича (20/14)
13. Ёе / Је (53/39)	26. Путка (29/10)	40. Кака (20/8)
	27. Бумер / Бембара (28/7)	41. Дупара (20/11)
		42. Фаца (20/18)

Listę uzupełniono o dodatkowe jednostki. Po pierwsze – formy pochodne lub znaczeniowo powiązane z wyżej wymienionymi, których całkowita liczba wykorzystania nie przekraczała dwudziestu. Część z nich została dołączona do opisów haseł (lecz nie jest uwzględniona w łącznej liczbie wykorzystania). Jednostki te obejmują leksemy powiązane z rzeczownikiem *брат*: *бро* (7/7), *братле/братленце* (8/8), *брато* (8/8), *братче* (2/2) i *брачо/брачко* (2/2), związane z rzeczownikami *тахала/маало*: *зето* (5/4) i *хуџ* (7/6) oraz jednostki powiązane z czasownikami *еба* i *ебе*: *ебавам* (4/4), *заеби* (8), *ебахти/ебаси* (10), *јебуга* (3/3), przy czym uwzględniono również występujący na powyższej liście angielski czasownik *fuck*.

Analizie zostały poddane również niektóre inne jednostki leksykalne, ze względu na ich zbliżone znaczenie lub formę do leksemów wymienionych wyżej. Nie są one jednak tożsame (reprezentują np. inne części mowy), dlatego zostały zanalizowane osobno:

1. МС / Емси (18/15)	10. Рапирам / Репам /	17. Сайфър / Сајфер (7/7)
2. Некад (18)	Рапува (14/14)	18. Фийт / Фит (4/4)
3. Позади (18/8)	11. Underground /	19. Парче (4/4)
4. Свак (17/15)	Ъндгрaунд (13/10)	20. Рапърски / Раперски (3/3)
5. Кучка (16/11)	12. Курац (13/8)	21. Bullshit (2/2)
6. Майк / Мајк (14/9)	13. Срање (13/10)	22. Дромец (1/1)
7. Белџа (14/10)	14. Д'ге (9/2)	23. Пустиняк (1/1)
8. Више (14/9)	15. Сера / Сеpe (9/9)	
9. Мойче (14/11)	16. Shit (7/7)	

Wszystkie powiązania w znaczeniu lub formie z innymi leksemami zostały oznaczone w opisie analitycznym danej jednostki.

Tabela 10. Wykaz analizowanych w rozprawie leksemów (wraz z zaznaczeniem ich występowania w poszczególnych ośrodkach miejskich).

LEKSEM	OŚRODKI BULGARSKIE				OŚRODKI MACEDOŃSKIE			
	Monta.	Plew.	Sofia	Warna	Bitola	Kuman.	Skopje	Weles
Baby								
Beat								
Bullshit								
Flow								
Fuck								
Hood								
Hustle								
МС								
Shit								
Tatto								
Underground								
Yo								
Бате / Бато								
Бе								
Бело								
Белџа								
Боље								
Боцуна								
Брат								
Братле								
Братленце								

Брато								
Братче								
Брачо, Брачко								
Бро								
Бумер / Бембара								
Више								
Гето								
Гъз / Газ								
Д'ге								
Дромец								
Дупара								
Еба / Ебе								
Ебавам								
Ебахти, Ебаси								
Заебава								
Йе / Је								
Јебига								
К'д								
Кака								
Камса								
Кеф / Кеиф								
Кофти								
Кур								
Курац								
Курва								
Кучка								
Майк / Мајк								
Махала / Маало								
Мечка								
Мойче								
Некад								
Никад								
Парче								
Позади								
Прича								
Пустиняк								
Путка								

Рап								
Рапирам / Репам...								
Рапър / Рапер								
Рапърски / Раперски								
Рима								
Сав								
Сайфър / Сајфер								
Свак								
Сера / Серс								
Срање								
Схема								
Тотек								
Трак / Трака								
Трап								
Увек								
Фаца								
Фешт								
Фийт / Фит								
Хип-Хоп								
Хуй								

	Пошвидчено употреба лексему во ороуду миејским
	Брак пошвидченоја употреба лексему во ороуду миејским

3.2 WYKORZYSTANE SŁOWNIKI

Wykorzystane podczas analizy opracowania leksykograficzne obejmują słowniki ogólnego języka, słowniki dwujęzyczne, słowniki języka potocznego, żargonowe oraz zapożyczeń, a więc tych odmian języka, które w największym stopniu zostały poświadczone w analizowanym materiale źródłowym.

Słowniki ogólne języka bułgarskiego to: *Речник на българския език*, dostępny na stronie Instytutu Języka Bułgarskiego Bułgarskiej Akademii Nauk (wyk. skrót RBEBAN), *Съвременен тълковен речник на българския език с приложения* Stojana Burowa (wyk. skrót. STRBE), internetowy słownik *Читанка. Речник на българския език* (wyk. skrót CRBE).

Macedońskie ogólne słowniki obejmują natomiast: *Дигитален речник на македонскиот јазик* (wyk. skrót DRMJ), sześciotomowy *Толковен речник на македонскиот јазик* wydany w latach

2003-2014 pod redakcją Kirila Koneskiego, Žiwka Cwetowskiego i Snežany Welkowskiej (wyk. skrót TRMJ) oraz *Речник на македонскиот јазик* autorstwa Zoze Mugorskiego (wyk. skrót. RMJ). Dodatkowo (ze względu na widoczny już we wstępnej analizie wpływ języka serbskiego w tekstach artystów macedońskich) sięgano po *Речник српскога језика* pod redakcją Mirosława Nikolicia (wyk. skrót. RSJ).

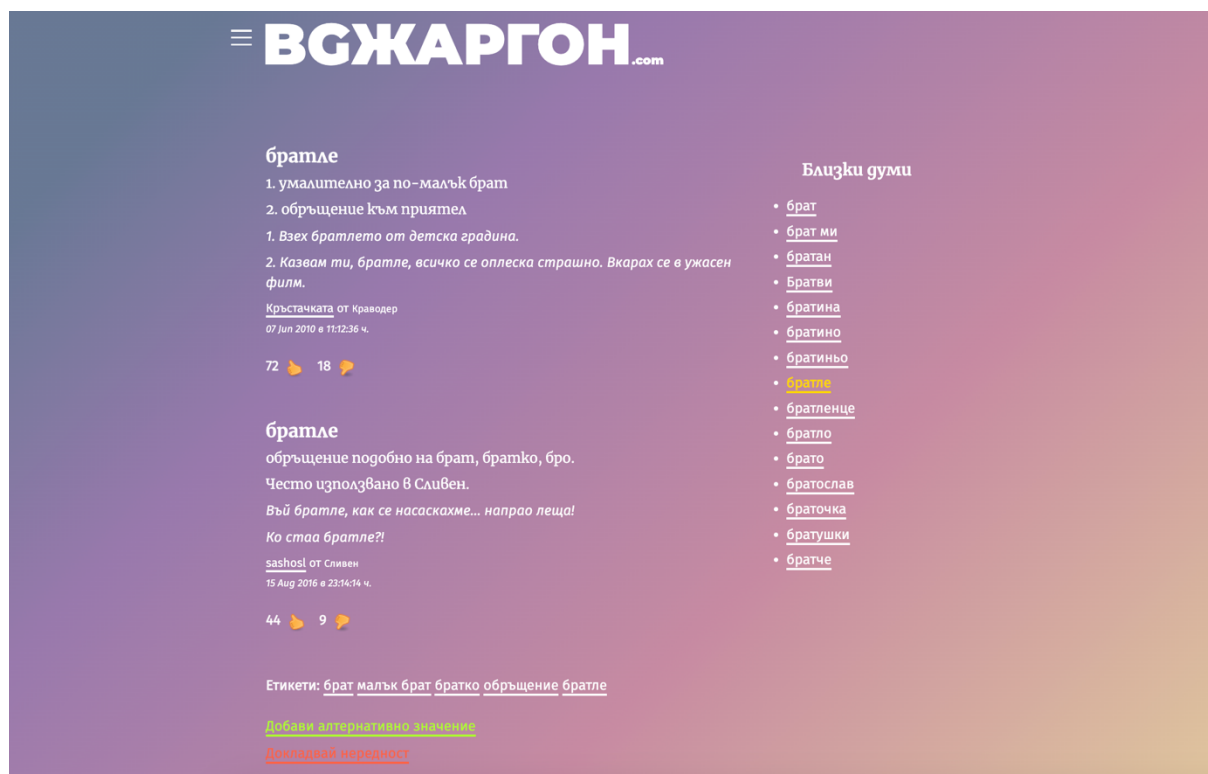
Jako uzupełnienie do powyższych wykorzystano słowniki dwujęzyczne: *Podręczny słownik bułgarsko-polski* (wyk. skrót PSBP) Franciszka Sławskiego oraz *Słownik macedońsko-polski i polsko-macedoński* (wyk. skrót SMPPM) Włodzimierza Pianki, Zuzanny Topolińskiej i Bożidara Widoeskiego.

Słowniki języka potocznego i żargonu „ogólnego” (niezależnego od konkretnej subkultury) obejmują: *Речник на българския жаргон* z 1993 roku autorstwa Georgiego Armjanowa (wyk. skrót RBZ), dwutomowy (trzeci tom nie został opublikowany) *Bułgarsko-polski słownik leksyki potocznej* z 2011 i 2013 roku autorstwa Petara Sotirowa, Marioli Mostowskiej i Agaty Mokrzyckiej (wyk. skrót BPSLP), *Нов речник на уличния жаргон* z 2017 roku pod redakcją Neli Stoimenowej (wyk. skrót NRUZ) oraz (ze względu na widoczny już we wstępnej analizie wpływ języka serbskiego w tekstach artystów macedońskich) *Rečnik srpskog žargona* z 2012 roku autorstwa Boriwoja Gerzicia (wyk. skrót RSŽ). Wykorzystano również dwa słowniki amerykańskie: trzecie wydanie *Dictionary of American Slang* pod redakcją Roberta L. Chapmana z 1998 roku (wyk. skrót DAS) oraz ósme wydanie *The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English*, z 2009 roku pod redakcją Toma Dalzella (wyk. skrót RDMAS).

Słowniki żargonu hip-hopowego obejmują: internetowy *Rap Dictionary. An A-Z guide to Rap/Hip-Hop* (wyk. skrót RD), *Hip-hop: słownik angielsko-polski* z 2006 roku autorstwa Piotra Ratajczaka (wyk. skrót HHSAP) i *Hip-hop słownik* z 2007 roku autorstwa Piotra Flicińskiego i Stanisława Wójtowicza (wyk. skrót HHS). Planowałem również wykorzystać macedoński słownik *Xun xon речник* z 2008 roku autorstwa Slawcza Kowiloskiego, Aleksandara Kowiloskiego i Emiliji Kowiloskiej, ale ze względu na jego ograniczoną dostępność, nie udało się do niego dotrzeć.

Ostatnią grupę stanowią słowniki wyrazów obcych. Obejmują one dwie pozycje: bułgarski *Речник на чуждите думи* z 2008 roku pod redakcją Iwana Gaberowa i Diany Stefanowej (wyk. skrót RCD) oraz macedoński *Речник на турцизми, архаизми, дијалектизми и ретко употребувани зборови во македонскиот јазик* z 2016 roku autorstwa Tole Belczewa (wyk. skrót RTADR).

Ze względu na swoją specyficzną funkcjonalność osobną kategorię stanowią słowniki języka potocznego dostępne w Internecie. W pracy zostały wykorzystane trzy takie słowniki: bułgarskojęzyczny *BGЖаргон. Речник на улицата* (wyk. skrót RNU), macedońskojęzyczny *ЖаргонМК* (wyk. skrót ŽMK) oraz anglojęzyczny *Urban Dictionary* (wyk. skrót UD). Zasada ich działania jest zbieżna. Poszczególne hasła (zawierające zazwyczaj od jednej do kilku definicji) pisane są przez użytkowników portalu. Inni użytkownicy natomiast mogą oceniać każde z haseł – pozytywnie lub negatywnie. Wyniki wyszukiwania sortowane są pod względem najbardziej korzystnego stosunku ocen (zob. Grafika 3).

Гrafika 3. Zrzut ekranu ukazujący stronę słownika RNU (*Речник на улицата / BGЖаргон*) z wynikami dla hasła *братле*. Prócz samych definicji widoczne są pseudonimy ich autorów (wraz z miejscem pochodzenia), a także liczba głosów „za” i „przeciw” tym definicjom, oddanych przez użytkowników portalu.

Ze względu na możliwe wielokrotne definicje (nierzadko się dublujące) przy analizie poszczególnych leksemów podaję do trzech najpopularniejszych wyników, które eksplikują odpowiednie znaczenie (ustalane na podstawie treści utworu, a także definicji z innych słowników – o ile takie są dostępne). W przypadku RNU i UD wykorzystane definicje opatrzone są również informacją o ich „autorstwie”, pseudonimy te umieszczone są w nawiasach kwadratowych po cytowanej definicji, np. dla rzeczownika *flow/флоу*:

RNU: 'вдъхновение, муза' [фейки фронтсайд от казичане]

UD: 'The slang usage of "Flow" in Hip-Hop changed [...]' [ErkTheJerk].

RNU i UD w dalszym ciągu są rozwijane (moją pracę z nimi zakończyłem 16.04.2024). Natomiast strona ŻMK od kilku lat pozostaje niedostępna. Z tego powodu w niniejszej pracy została wykorzystana jej wersja zarchiwizowana przez portal *Internet Archive. Wayback Machine*. Posługuję się ostatnim tzw. *snapshotem*, czyli zapisem strony ze wszystkimi danymi wprowadzonymi jako ostatnie (21 maja 2019).

Przy analizie poszczególnych jednostek leksykalnych zacytowane zostały wyłącznie definicje znajdujące się w odpowiednich słownikach.

Jak wspomniałem wcześniej, opis każdego z analizowanych leksemów zawiera informację o łącznej liczbie jego użycia, jak też użycia w unikalnym otoczeniu leksykalnym. Tym otoczeniem może być wers lub fragment utworu, który mógł zostać powtórzony wielokrotnie w danym utworze w dokładnie takiej samej formie. Przykładowo, w utworze *Samo Jako* macedońskiego (kumanowskiego) rapera Enigmy trzykrotnie występuje czasownik *ebe*, ale fragment go zawierający pochodzi z refrenu utworu (*Ениџма ии да хаџс, ке ву за **еби** с'клет*). Zatem łączna liczba tego leksemu użycia wynosi 3, lecz użycie w unikalnym otoczeniu leksykalnym wynosi 1 (w odniesieniu do tej drugiej liczby stosowany jest skrót *uol* (= *unikalne otoczenie leksykalne*)).

3.3 ANALIZA WYBRANYCH JEDNOSTEK LEKSYKALNYCH

Wyszczególnione w niniejszym rozdziale leksemy przedstawiono w kolejności alfabetycznej (przy czym pierwszeństwo mają jednostki zapisane alfabetem łacińskim, a następnie cyrylicą). Opis każdego z nich przygotowany został przy pomocy powtarzającego się klucza analitycznego. W pierwszej kolejności zaprezentowane zostały dane liczbowe obejmujące całkowitą liczbę powtórzeń, liczbę powtórzeń w unikalnym otoczeniu leksykalnym (dalej jako *uol*), następnie definicje słownikowe, przykłady oraz analizę. Definicje ze słowników języka bułgarskiego i macedońskiego zostały zamieszczone przed tekstami z analizowanych utworów. Nierelevantne definicje, czyli te przeważnie nieodpowiadające treści leksemu z utworu i/lub rejestrowi stylistycznemu, nie są podawane. Choć przedstawione zostały różnice w zapisie (w tym odmienna adaptacja graficzna) zapożyczonych leksemów (np. żargonowych), kwestia ta nie została poddana dodatkowej analizie, przede wszystkim ze względu na odmienną źródła, z których pochodzą wykorzystane transkrypcje tekstów. Różnice w zapisie mogą być związane np. z odmiennym podejściem artystów lub autorów transkrypcji do zapożyczonych leksemów, a także ogólnie do wykorzystanego w całości alfabetu (np. spotykane są różne warianty zapisu alfabetem łacińskim). Egzemplifikacja leksemów ogranicza się do trzech utworów z bułgarskiej oraz trzech z macedońskiej części materiału źródłowego.

BAVY, БЕЙБИ, БЕЙБЕ (BG) / БЕУВИ, БЕЈБ, БЕЈБИ (MK)

Angielski rzeczownik *baby/babe* występuje łącznie 20 razy (*uol* 16). HHSAP definiuje go jako 'coś upragnionego' i 'kochanie (czułe słówko)'; RD: 'An attractive woman' oraz 'A girlfriend or boyfriend'; DAS: 'a girl or woman, esp a sexually desirable one', 'a wife, girlfriend, or other cherished woman; also, less frequently, a husband', 'any cherished or putatively cherished person', 'a term of address for man or woman', 'anything regarded with special affection, admiration, pride, or awe' oraz 'a thing referred to, esp something one does not know the name of'; RDMAS: 'an attractive young woman', 'an attractive young male' oraz 'used as a term of address', 'used as a friendly term of address', 'a sweetheart, a girlfriend' (między innymi znaczeniami); UD: 'The most beautiful gift anyone can ever have. A result of love, and giving love to one another' i 'An accident' [Palermo180], 'What you call someone who means the absolute world to you' [BlueAngel101] oraz 'A person you love a lot and want to call them a cute name. As in the word 'baby' [Brittany].

Powyższe znaczenie w języku bułgarskim zostało zapożyczone wraz z samym leksemem. Zarejestrowane zostało przez RBZ: 'Привлекателно, красиво момиче', RNU: 'обръщение към готина мацка, в израз на одобрение или при свалка' oraz 'обръщение към гадже, секс партньор и т.н., в момент на нежност, страст, разгорещаване, развихряне' [Чико от София]. RNU podaje jednak dodatkowe znaczenie, które na podstawie umieszczonych poniżej fragmentów tekstów można uznać za

częściej wykorzystywane w twórczości hip-hopowej: '(най-често неадресирано към никого конкретно) след възклицание, изразяващо триумф, въодушевление, ентусиазъм. От англ. baby – бебе, бебчо, бебче' [Чико от София]. Leksem ten nie występuje w żadnym tekście raperów związanych z Montaną. W bułgarskim materiale występuje łącznie 17 razy (*uol* 13) w dziewięciu utworach. Ilustrują to poniższe przykłady:

*Аз съм di boss-a **baby**, машала*
Well Paind, 100 Kila

*Lulin Squad, **baby**! [...] / Lulin Squad **Baby**, а съм праен там [...] / Alex Peezy, **baby***
Made in Lulin, Alex P.

*Кажу ми **бейбе** кой до теб спи или е тайна?*
Когато ме няма, Plameniko x Kokicha OCV

Leksem nie został zarejestrowany przez żaden z macedońskich słowników, choć w tej części materiału występuje trzykrotnie (łącznie oraz *uol*), wyłącznie w dwóch utworach raperów związanych z Kumanowem:

*He sam Tory Lanes ама дојди **бејб** и отвори карте (y) / Много ми гори у vein, пуни торбу **бејбу**,*
брзам терам after (y)
Crime, Enigma x SVMRAK

*a ja all star **beybi** vikajte me rondo*
Pagani Zonda, Španac

Rzeczownik *baby/babe* jest przykładem leksemu niewywodzącego się z żargonu hip-hopowego. Jego częste wykorzystanie przez artystów hip-hopowych umotywowane może być m.in. chęcią skrócenia dystansu między nimi a odbiorcami utworu, a zatem wprowadzeniem elementu zażyłości. Wynikać może również z innych zjawisk leksykalnych lub fonetycznych, a także z samej treści utworu. W poszczególnych przypadkach wykorzystany został w celu zachowania rytmu utworu (np. w *Made in Lulin* rapera Alexa P.), co upodabnia go do leksemów takich jak *yo* i *yeah*. Dodatkowo leksem ten stanowi część rejestru potocznego w języku bułgarskim (co poświadczają słowniki), a zatem jego użycie pozwala wykonawcy na podkreślenie autentyczności języka i budowanie bliższej więzi między wykonawcą a słuchaczem. Chociaż nie został on poświadczony przez żaden z wykorzystanych słowników macedońskich, na podstawie zacytowanych fragmentów uznać można, że jego użycie i znaczenie są tożsame w obu częściach materiału źródłowego.

BEAT (BG, MK) / Бийт (BG) / Бит (MK)

Żargonowy leksem *beat* występuje łącznie 64 razy (*uol* 50). Obecny jest w tekstach artystów związanych z każdym z omawianych ośrodków miejskich. HHS definiuje go (zapisane *bit*) jako 'podkład muzyczny w utworze hiphopowym', a DAS jako 'The basic meter of a piece of music, esp the insistent percussive rhythm of some jazz styles and rock and roll'; RD: 'The rhythmic speed of music' oraz 'The instrumental of a song; the song with no lyrics'. Rzeczownik ten nie jest rejestrowany w żadnym z bułgarskich i macedońskich słowników.

W materiale bułgarskim występuje łącznie 29 razy (*uol* 26) w osiemnastu utworach. Obrazują to poniższe przykłady:

*Отдавна не бях влизал във **бийт** / Ще постъпя пак рими във новият шийт [...] / Този **бийт**
гърми, брат
Гърми брат, Big Sha*

*Айде разпали го да не влизам на фийт / Скачай мощно, щото няма основи за този **бийт** [...] /
/ Бекса влиза в **бийта** както винаги със поздрав [...] / Щам **бийта** гали сърцето [...] /
Отключи съзнанието си, нека **beat**-а ти говори
Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR
и BOKO*

*Питат ме как ми е **бийта** / **Бийта** ми е ЕКСТРА
Ред, Жлъч с Григовор*

W macedońskim materiale występuje łącznie 35 razy (*uol* 24) w siedemnastu utworach. Obrazują to poniższe fragmenty:

*Понесу се у **бит**, на понесе ме тј vibe [...] / **Бит** к'т застане на продужи
Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK*

*немаш скил да можеш да дизаиш на **бит**, гитла бе лик, глупа ти прича [...] / Викав дек сам луд,
кд ке ме слушнев на **бит** (и) / мислив играм кур кд кажу не сам тачан ич (ич)
Samo Jako, Enigma*

сме песови што гризат **бум**, ко да си Арчи ќе скокаш од суд [...] / Возам на **бум** бесно ко русин, ако ми пречиш на патот ме тепа

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

Charakterystyczny dla subkultury hip-hopowej żargonizm *beat* jest jednym z kilku leksemów występujących w tekstach artystów związanych ze wszystkim analizowanymi w rozprawie ośrodkami miejskimi. Jego użycie stanowi środek identyfikacji wewnątrz subkultury hip-hopowej, a zatem też element budowania więzi z odbiorcą, który również do niej należy. Znaczeniowo bliski jest niektórym innym występującym w materiale źródłowym rzeczownikom, tj. *напуче*, *instrumental* i *трака*, lecz w porównaniu do nich posiada (podobnie do *трак*) krótszą jednosylabową formę, a zatem jego użycie może być umotywowane również potrzebą zachowania rytmu utworu. W kilku przypadkach umotywowany został także potrzebą zachowania rymu (np. w utworze *Гърми брат* autorstwa Big Sha). Jego wykorzystanie nie jest nacechowane emocjonalnie (np. *Бекса влиза в бийта както винаги със поздрав* w utworze *Монтана сайфър 2*), sporadycznie może jednak spełniać funkcję tzw. *dissu* – krytyki (np. *Бийта ти плаче! Как си маняче?* w utworze *Старият пан*) oraz *bragga* – samochwalstwa (np. *Vaka sega vozam posho sine bitot jak e (jak e)* w utworze *Sake 酒*). W tekstach bułgarskich i macedońskich jego użycie (jak i znaczenie) jest tożsame.

Flow / Флоу (BG, MK)

Żargonowy leksem *flow* występuje 26 razy (całkowicie oraz *uol*). Nie występuje w tekstach artystów związanych z Montantą (Bułgaria) i Welesem (Macedonia Północna). RD definiuje go jako: 'A rappers rhythm and rhymes on a beat'; HHS 'sposób wykonywania piosenki hiphopowej'. Potwierdza to RDMAS: 'the style in which a rap artist creates lyrics and/or performs'. HHSAP nadaje mu natomiast węższe znaczenie 'dobrze rapować', ale również i bardziej ogólne 'rap, melodia'. UD podaje natomiast: 'The slang usage of "Flow" in Hip-Hop changed thru out the years. its meaning is constantly evolving thru out the generations. but some people today still use the old terms to express certain things [...] (1989 to 1996) To rap fast in a straight line and to roll your tongue to make it sound even faster [...] (1996 to 2005) To "Rap." at this time it was simplified and bastardized to its simplist meaning. (2005 to now) To Rap with a Unique Melodic Rap Style.' [ErkTheJerk].

W bułgarskim materiale występuje 10 razy (całkowicie oraz *uol*) w dziesięciu tworach. Warto zauważyć, że obecność leksemu w RNU świadczyć może o jego występowaniu w potocznej odmianie języka bułgarskiego. Podana definicja 'вдъхновение, муза' [фейки фронтсайд от казичане] pokazuje jednak, że nie odnosi się on bezpośrednio do żargonu hip-hopowego i jego użycie jest szersze. Obrazują to poniższe przykłady:

Флоуа ми те кримира и те продава в спресебаг-ове на пуберите след като на прах си...
PITTBULL, DJAANY X FYRE

Флоуа ми е черен, не съм бял като извара
Jägermeister PROMO, Slaninata

Флоуа ми заразен като вариола
С кого говориш, Боро Първи

Leksem nie został zarejestrowany przez żaden z macedońskich słowników, choć w tej części materiału poświadczony został 16 razy (całkowicie oraz *uol*) w dziewięciu utworach. Obrazują to poniższe przykłady:

na binu flow da ga ispustu [...] / da se budiv svi ss flow brat [...] / samo non stop da flowa (yeah)
Boomerang, Chedo

Упада герила, на флоу ни варира / Флоу ми ванила, франира [...] / Возу флоу како волан, болан
Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

Флоу е ластик, ја знаеш мојата тактика
Беликани, Страјк

Żargonizm *flow* (zapisywany w obu częściach materiału również jako *флоу*) wykorzystany jest w materiale źródłowym wyłącznie w funkcji tzw. *bragga* – samochwalstwa (pozytywne znaczenie potwierdzone zostało przez wykorzystane słowniki). Rzeczownik ten odnosi się stricte do sposobu wykonywania utworu, więc poprzez jego użycie raperzy mogą podkreślić swój związek z wykonywaną przez nich muzyką. Podobnie jak inne leksemy należące do żargonu hip-hopowego stanowi środek identyfikacji i wyrażenia przynależności do subkultury hip-hopowej. Chociaż nie został poświadczony przez żaden z wykorzystanych słowników macedońskich, na podstawie przytoczonych fragmentów uznać można, że jego użycie i znaczenie są tożsame w obu częściach materiału źródłowego.

Hustle (BG, MK) / Хъсьл (BG) / Хасл (MK)

Leksem *hustle* (zapisywany w tekstach bułgarskich przeważnie jako *хъсьл* i sporadycznie w macedońskich jako *хасл*) wykorzystany został w trzynastu utworach. Całkowita liczba jego powtórzeń wynosi 50 razy (*uol* 22). RD określa go jako czasownik: 'To work hard and put in work to

get money by any means' oraz rzeczownik: 'A job or something that makes you money'. HHSAP definiuje go jako: 'praca; zajęcie zarobkowe (legalne lub nielegalne)'. DAS: 'To hurry', 'To behave, play, perform, etc, very energetically and aggressively', 'To beg', 'To work as a prostitute', 'To cheat; swindle; victimize' oraz 'To steal'. RDMAS: 'to seduce', 'to engage in prostitution' oraz 'to obtain after a diligent effort, especially one using unorthodox, if not illegal, means'. Urban Dictionary: 'To strive headstrong and voraciously towards a goal', 'To seek out and acquire sums of money, preferably large sums, often by unscrupulous means' i 'To prostitute one's self for monetary gain.' [Nikki Stixx], 'A faster way to make money also known as the Come up, Usually done illegally.' [CAP IM FREE HA GRAND HUSTLE PIMP] oraz 'To do things to get closer to the point you want to get.' [Thenonhead]. Nie został zarejestrowany przez żaden z bułgarskich i macedońskich słowników.

W materiale bułgarskim przyjmuje on wyłącznie form rzeczownika (*hustle*, *хъсьл*). Wykorzystany został w czterech utworach przez dwóch raperów – jednego sofijskiego (FYRE) i jednego montańskiego (Бого). Obrazują to poniższe fragmenty:

Хъсьлът върви ми като линия поточна

Искат да падна, FYRE

Хъсьла разпространявам - махленския мисионер [...] / Ей, казах ви, че тва дотук беше демо версия на хъсьла / Няа' ви се верва кво идва тепърва

Момче от народа, FYRE

Тва до тука беше демо версия на хъсьла / Не можеш да ме бутнеш, преодолял съм и Пъкъла Откровение 3, FYRE

*Всяка вечер пъзел подреждам не спирам **hustle** / Игра на думи пореден бийт безмилостно **късал***

Между редовете, Бого

Leksem poświadczony został w dziewięciu tekstach macedońskiej części materiału (poza tekstami raperów związanych z Welesem). Prócz formy rzeczownika (*hustle*, *хасл*) przyjmuje on również formę czasownika (zapisywaną jako *hustlam*, *hustle-am*, *хаслам*). Obrazują to poniższe przykłady:

***Hustlam, hustlam, hustlam, hustlam** [...] / Сине си **hustlam** ко Заев / Сине си **hustlam** ко Гружо [...]*

*/ **Hustlam** како Гружо сине [...] / **Hustlam** како Бучко сине / **Hustlam** како Тачи*

Hustlam ko ZAEV, Donplaya

Дваесчетири седам **хаслам**, премного сам вредан
Trap Bebe, Luka Chombe

Иам скоро 25 **хаслот** е 300
VWBMW, Traker

Angielski leksem *hustle* przyjmuje w badanym materiale formę rzeczownika (*hustle*, *хъсьл*, *хасл*), a w materiale macedońskim również czasownika (*hustlam*, *hustle-ам*, *хаслам*) i jest przykładem jednostki należącej do żargonu hip-hopowego. Jego wykorzystanie umotywowane może być zatem próbą samoidentyfikacji i wyrażenia przynależności do subkultury. Poświadczona przez słowniki wieloznaczność leksemu może również być przyczyną braku jego zastąpienia przez rodzime jednostki. W tekstach bułgarskich i macedońskich jego użycie (jak i znaczenie) jest tożsame.

MC (BG) / ЕМСИ (МК)

Leksem *MC* (zapisywany w tekstach macedońskich jako *емси*) występuje łącznie 18 razy (*uol* 15) w jedenastu tekstach. Zgodnie z definicjami słowników żargonu hip-hopowego leksem ten tożsamy jest z *raperem*. RD podaje: 'Master of Ceremonies' oraz 'Mic Controller'. DAS (podając alternatywny sposób zapisu *emcee*) rozwija go jako 'A master of ceremonies', lecz nie podaje dodatkowego znaczenia. Tożsamy rekord widnieje w RDMAS, lecz uzupełniony jest o drugą definicję: 'a rap artist'. Tak samo Urban Dictionary: 'Short for master of ceremonies or mic controller. Essentially a word for a rapper but the term is not limited to hip hop [...] [G], 'Master of Ceremonies or Microphone Controller. A rapper who is either the host of an event; someone with enough flow and skill to be considered a master of the art of rap' [Marshal Hopkins] oraz 'Mic controller- usually reffered to in underground rap. Mic controller being the one with the mic, rapping' [DJ Whispa]. Oba z wykorzystanych słowników żargonowych potwierdzają definicję oraz rozwinięcie jednego ze skrótów. HHSAP rozwija skrót jako "Master of Ceremonies" i definiuje go jako 'rapper'. HSS tłumaczy go jako 'skrót od ang. *master of ceremony*, lecz tłumaczy go szerzej jako 'wykonawca utworów hiphopowych'. Choć nie został zarejestrowany przez żaden z bułgarskich i macedońskich słowników, zauważalne jest jego tożsame znaczenie z wykorzystywanym w materiale źródłowym rzeczownikiem *панър* / *панер*.

W tekstach bułgarskich spotykany jest wyłącznie oryginalny zapis łacinką (*MC*). Występuje w tekstach autorów pochodzących ze wszystkich bułgarskich miast. Poświadczony został 14 razy (*uol* 11) w ośmiu utworach. Obrazują to poniższe fragmenty:

Не съм **МС**, аз съм МеСия
Всекиму Своето, FYRE

*От както си взе статуетката, за най-доброто **МС** [...] / Най-доброто **МС** за 2017 година
[...] / С някой изключения днешните **МС**, рападжий са по-банални
Леш 2, Секта*

*и да преливат **МС**-тата от празното във пустото [...] / **МС**-та диджеи и бездомен гей ме
ползват за ракета носител
Време за любов, Спенс feat. MINNA*

W materiale macedońskim leksem poświadczony został 4 razy (łącznie i *uol*) w trzech tekstach (po jednym ze Kumanowa, Skopja i Welesu). Zauważalne jest, że w tekstach tych występuje wyłącznie cyrylicycki zapis:

*Неколко **емсиња**, други раус [...] / б **емсиња**, рутинска контрола, контрола!
Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac*

***емсиња** за'рѓани во потрага по сонда
RAPCORE, Нешо*

*Нема никогаш **емсињата** да стивнат, не престанав да играм
СУМ, Тони Зен*

Leksem *MC* znaczeniowo bliski jest jednostce *панър* / *панер*, choć jego znaczenie jest węższe i odnosi się wyłącznie do osoby deklamującej teksty muzyki hip-hopowej. Zatem prócz funkcji indentyfikacyjnej może służyć jako swego rodzaju odróżnienie wykonawców od odbiorców muzyki. W większości analizowanych tekstów użyty został w funkcji *bragga* (np. *Най-доброто МС за 2017 година* w utworze *Леш*), co odróżnia go od rzeczownika *rapper*, po który artyści częściej sięgają, by dyskredytować innych twórców. W poszczególnych przypadkach wykonawcy odrzucają to określenie w stosunku do samego siebie. Wynikać to może wówczas z chęci podkreślenia swojego większego znaczenia (a także umiejętności w tworzeniu utworów) względem innych wykonawców (np. *Не съм МС, аз съм МеСия* w utworze *Всекиму своето*). W tekstach bułgarskich i macedońskich jego użycie (jak i znaczenie) jest tożsame.

TATTO (BG)

Leksem *tatto* występuje wyłącznie w jednym utworze warneńskiego rapera 100 Kila. Wykorzystany został łącznie 28 razy (*uol* 3). Choć w istniejącej transkrypcji wykorzystany został

angielski zapis, wyraz ten może równocześnie stanowić skrócony wariant występującego w języku bułgarskim leksemu *татуировка*. Ten definiowany jest przez RBEBAN jako 'Изписване по кожата на човешко тяло особени знаци, рисунки; татуиране' oraz 'Самите татуирани знаци и образи'. Potwierdzają to również inne słowniki – PSBP: 'tatuazh'; RNU: "Основен ритуален знак на полинезийската култура. Местното население на Австралия и Нова Зеландия. В съвременият свят татуировки си правят войници от американските специални части, руските криминални престъпници ...както и неудовлетворени от живота български мъже и техните недоебани жени" [Иван Генчев от София]; STRBE (jak i CRBE): 'Изписване на неизтриваеми рисунки по тялото' i 'Изписан с неизтриваемо багрило образ по човешкото тяло'. Zgodnie z RCDBE, rzeczownik *татуировка* pochodzi od polinezyjskiego *tattoo* (za pośrednictwem francuskiego *tatouer*). Słownik definiuje go jako 'Украсяване на лицето или други части на човешкото тяло с неизтриваеми от кожа образи и знаци'. Kwalifikuje go przy tym jako leksem literacki.

Tattoo на гърба ми, Tattoo, Tattoo на гърба ми

Lanec na vrata mi, 100 Kila

Wykorzystanie angielskiego leksemu *tatto* może stanowić próbę upodobnienia tekstu do utworów artystów anglojęzycznych. Jego użycie może być również umotywowane zbliżoną formą do występującego w języku bułgarskim rzeczownika *татуировка* w postaci skróconej o tożsamym znaczeniu (jak i pochodzeniu). Z tego względu, choć jest zapożyczeniem, nie stanowi problemu dla odbiorcy w zrozumieniu tekstu, a jednocześnie posiada krótką formę, co zapewne pozwoliło wykonawcy na dopasowanie go do rytmu utworu.

Underground (BG, MK) / Ъндърграунд (BG)

Rzeczownik *underground* (zapisywany w tekstach bułgarskich przeważnie jako *ъндърграунд*) występuje łącznie 13 razy (uol 10). RD definiuje go jako 'Unknown or not as popular'; HHS: 'niezależna scena muzyczna'. Leksem odnosić się może do wszelkich odłamów kultury, co potwierdzają pozostałe definicje – RDMAS: 'a hidden counter culture'.

Poświadczony został również przez słowniki bułgarskie. RNU definiuje go jako: 'Термин, отнасящ се предимно до по-малко популярни произведения на масовата култура (като музика, филми, рисуване, театър), както и до самите творци. „Ъндърграунд” е всеки тип изкуство, което е някак си „по естествен начин” предназначено за по-малък брой и по-ограничен кръг от хора, алтернативно на масовия вкус, служещо си с по-различни (често експериментаторски) средства, в различна степен неприемливи за по-традиционното изкуство и понякога дори шокиращи за масовия зрител. Съвкупността от всичко това прави така, че такъв тип изкуство трудно си

пробива път до голямата сцена (ако изобщо си го поставя за цел), а - условно казано - остава някъде долу, „в низините”, дори „под земята” (от буквалното значение на англ. "underground" - „подземен”) i 'Понякога терминът може да се прикачи неправилно към тип изкуство, което всъщност си е „мейнстрийм” (масово), но поради някаква причина не се е сдобило с достатъчно популярност (най-често - когато става въпрос за аматьори' [IndiΔgnosis от София]; DRMJ (gdzie zapisany został jako *андерграунд*): 'Нешто непризнато, вон општествените норми'. Zgodnie z RCDBE, pochodzi od angielskiego *underground* (*under* + *ground*). Ten słownik definiuje go jako 'Нетрадиционен, алтернативен за изкуство или форма на култура стил' i kwalifikuje jako leksem literacki.

W materiale bułgarskim występuje łącznie 12 razy (*uol* 9) w siedmiu otworach (nie jest wstępnie w żadnym tekście raperów związanych z Montaną). Obrazują to poniższe przykłady:

Ъндърграунда го праим' да се продава

Здрав. Як. Силен. Стабилен., FYRE

*Средно положение няма, или си комерс или си от **undergrounda***

Who You Bol, Spens feat. Polly

*Истински рап неща брат / **Underground** [...] / К'ъв, ти комерс, к'ъв ти **underground***

Леш 2, Секта

Nie został poświadczony przez żaden z macedońskich słowników i w tej części materiału występuje jedynie 1 raz (w utworze rapera związanego z Kumanowem):

*kisnu na asvalt, josh uvek sam **underground***

Tango s's Gjavola, Enigma

Choć angielski rzeczownik *underground* nie wywodzi się z żargonu hip-hopowego, to często wykorzystywany jest przez artystów związanych z tą subkulturą. Używany jest wyłącznie w funkcji *bragga*, gdyż umotywowany jest chęcią podkreślenia autentyczności w kontraście do wykonawców tzw. „mainstreamu”, a zatem tworzenia muzyki i pisanie tekstów niejako z powołania, a nie z chęci zyskania sławy i popularności. W tekstach bułgarskich i macedońskich jego użycie (jak i znaczenie) jest tożsame.

Yo (BG, MK) / Ыо (BG)

W materiale źródłowym wykrzyknik „yo” występuje łącznie 32 razy (*uol* 13). Nie jest poświadczony w bułgarskich i macedońskich słownikach. HHS określa go jako 'powitanie lub wykrzyknienie', co potwierdza DAS: 'A greeting' oraz RDMAS: 'used as a greeting'. Tak samo Urban Dictionary: 'A greeting' [rickjm], 'the smooth way to say hi because its cool' [404 not fucking found] oraz 'Another Way of saying "hey" or "hi"' [Alex Rissiter]. HHSAP podaje natomiast trzy definicje, które jednak nie pokrywają się z powyższymi: dla *yo* = *yes*: 'tak', dla *yo* = *you*: 'ty; wy' oraz dla *yo* = *your*: 'twój; wasz'. RD podaje: 'A greeting or attention getter' oraz 'You or your'.

W bułgarskim materiale wykorzystany został 26 razy (*uol* 8) w czterech utworach (po dwa z Plewenu i Sofii). Obrazują to poniższe przykłady:

*ВЛИЗАМ АЗ, ТАКА ЧЕ СЛАГАЙ ЩИТ ЫО / ДЕТСТВОТО ЗАПАЛЕНО С КИБРИТ ЫО /
НАВИТ ДА ТЕ ПРЕЦАКАМ И СМЕ КВИТ ЫО / ИЗЛИЗАМ И КРЕЩЯ ВИСОКО Fuckin
Gangsta shit ЫО
Щит, DMS*

*това е нещо като зъбобол само че се намира / малко по надолу [yo]
Who You Bol, spens feat. Polly*

*Yo! Дали разбираш?
А пък аз, YOKO x STARTERAS*

W macedońskiej części materiału wykorzystany został 6 razy (łącznie i *uol*) w trzech utworach (jednym skopiańskim i dwóch weleskich):

*YO ! YO ! YO ! [...] / Ej YO! Se dila belo na veliko BENG BENG !
Beng Beng, Sasha ft. Nesho*

*Yo ова е за сите реални фаци
Дистанца, Нешо*

*дека неможе да допре плагијат [yo]
Носталгија, Страјк*

W analizowanym materiale wykrzykник *yo* wykorzystywany jest wyłącznie w dwóch funkcjach. Przeważnie stanowi dopełnienie brakujących sylab w wersie w celu zachowania odpowiedniego rytmu utworu (np. *Yo! Дали разбихаи?*) lub również – powtórzony kilkakrotnie – stanowić może wypełnienie całego wersu (np. *YO ! YO ! YO !* w utworze *Beng Beng*). Dodatkowo podkreśla wyrażaną przez wykonawcę myśl (np. *това е нещо като зъбобол само че се намира / малко по надолу [yo]* w utworze *Who You Bol?*). Leksem stanowi przy tym część leksyki żargonu hip-hopowego, a zatem może również być wykorzystywany w celu identyfikacji i wyrażenia przynależności do subkultury. Swym znaczeniem i użyciem przypomina również występujący w materiale źródłowym wykrzykник *yeah*. W tekstach bułgarskich i macedońskich jego użycie (jak i znaczenie) jest tożsame.

БАТЕ (BG) / БАТО (MK)

Oba rzeczowniki występują łącznie czterdzieści 45 razy (*uol* 36). Bułgarski rzeczownik *бате* definiowany jest przez RBEBAN jako 'Обикн. като обръщение' oraz 'Обикн. в съчет. с мъжко собствено име — за интимно, свойско назоваване на по-възрастен мъж или за обръщение към него'. Natomiast *батенце* określa jako: 'Умал. гальов. от бате (в 1 знач.)'. Słownik nie przyporządkowuje leksemu do żadnego ze specyficznych rejestrów językowych. PSBP określa ten leksem jako potoczną odmianę leksemu 'бацьо', definiując go jako 'starszy brat; też używane przy zwracaniu się do starszego człowieka przed imieniem, zamiast polskiego „pan”'. Podobnie BPSLP: '1. Poufały zwrot do mężczyzny; bracie, brachu, stary', w Chitanka: 'Разг. Обикн. в съчетание с мъжко собствено име — за свойско назоваване на малко по-възрастен мъж или в обръщение към него вм. официалното господин.' Inaczej sytuacja wygląda w RNU. Jedna z definicji określa ten leksem jako typowy dla Sofii i okolic: 'Обръщение в софийско.' [Аа от София] lub jako to, które wyszło już z użycia: 'Обръщение, вече тотално скъсано от употреба. Използвано навсякъде и от всички, ежеминутно и ежечасно. Съществува и формата „батенце”.' [как беше от София], albo typowe dla Romów: 'Типичното обръщение, използвано от ромите, когато искат нещо от българин - най-често пари. Възрастта рядко играе съществена роля. (не е опит за дискриминация, просто така е в голям процент от случаите)' [Тимофей от София]. Dodatkowo: 'Това е също цензуриран вариант на куле, визиращо пола.' [марин от софия]. Występuje jeszcze jedna definicja leksemu, dodana przez użytkownika strony pochodzącego spoza Sofii: 'обръщение, което се използва основно при възкликване' [Драго от Божурище].

W bułgarskim materiale występuje łącznie 36 razy (*uol* 32) w osiemnastu teksach: piętnastu z Sofii i trzech z Warny. Dwukrotnie zauważyć można formę zdrobniałą poprzez dodanie przyrostka '-енце' (*бате + енце*). Obrazują to poniższe przykłady:

*Обичам я от дъното на душата си **бате** само тъ, деба, името ѝ ми избяга*
DJAANY x Secta, MISS МАХЛЕНСКА КИФЛА

*Кажи бе **батенце**?*
Злодеят, MADMATIC

*Пак Гената, **бате** [...] / **Батенце**, лъжат ви, тревите дете гле'ат тука не са добри*
Праат се, Жлъч

W trzech analizowanych utworach występuje odpowiadający mu leksem *бато*. Powtórzony został łącznie 9 razy (uol 4). Żaden ze słowników nie przypisuje go do rejestru potocznego, lecz jego wykorzystanie w utworach hip-hopowych może być powiązane z jego bliskim (według niektórych słowników nawet tożsamym) znaczeniem z leksemem *брат*. Słowniki DMRJ i TRMJ określają go jako hipokorystyk od leksemu *брат*. Natomiast RMJ (który zrównuje go z leksemem *батко*) określa go jako 'начин за обраќање кон постар брат или постаро непознато момче'. SMPPM podaje wyłącznie definicję dla formy 'батко': 'starszy brat'.

*alo **bato** kako e tamu vo tvojoj grad*
Realizam, Nesho

*У прву рунду упада Енигма и још два-троица **бато** / Идеш под мач или електрична столица*
***бато**!*
Kumaovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

*Ова е Скопје **бато** тука сè се дешава*
Crna Mecka, Traker ft. Tasko

Głównym czynnikiem wykorzystania wyżej wymienionych leksemów jest skrócenie dystansu między członkami subkultury – w tym wypadku wykonawcami muzyki hip-hopowej między sobą oraz z odbiorcami (podobnie jak w przypadku np. leksemu *брат*). Użycie nie zawsze jest motywowane potrzebą zachowania rymu, choć może – podobnie jak np. leksem *yo* – spełniać funkcję fatyczną oraz umożliwiać zachowanie rytmu utworu. Bułgarski rzeczownik *бате* jest zaliczony do rejestru potocznego, co może stanowić dodatkowy środek do podkreślenia autentyzmu języka wykonawcy.

БЕ (BG, MK)

Leksem *бе* występuje łącznie 61 razy (*uol* 40). RBEBAN określa go jako potoczny i definiuje jako: 'При обръщение или самостоятелно. За изразяване на близост, фамилиарност, благоразположение', 'Обикн. при обръщение или самостоятелно. За усилване с отсянка на фамилиарност [...]’ oraz 'Като *съотносителен съюз* (повторен към всяка част или към всяко изречение *бе ... бе*). За свързване на еднакви части на изречение или на прости изречения в едно сложно (към всяка част или към всяко изречение) — за усилване на недоумение, изненада и др. от многото действия, факти при изреждане на предмети, последователно извършвани действия или противоположни възможности; *бре... бре, и... и, ту... ту, а... а*'. Podobnie określają go inne słowniki, m.in. BPSLP: "part. wzmacniająca wypowiedź wyrażającą wolę mówiącego; no, że", RNU: "Звателна частица, която присъства паразитно почти във всяко едно обръщение на разговорен език - дотолкова, че малко хора изобщо ѝ обръщат внимание, а още по-малко са онези, които смятат употребата ѝ за признак на неуважение към събеседника [...] [Е'так'бвия'е от София], 'По принцип е прието, че „бе” е типичното фамилиарно обръщение към мъж (на което съответства в женски вариант „ма”), но поради паразитния му характер се използва почти поравно и към двата пола, поради което е и изгубило почти изцяло обидния си характер, за разлика от „ма” [Тенчо от София]. STRBE i CRBE: 'При обръщение обикн. към мъж или дете — за подсилване на обръщението и изразяване на близост, фамилиарност', 'За обръщение като израз на фамилиарност или пренебрежение' oraz 'За подсилване при изразяване на присъединяване към мнението, становището на събеседника'. Jedynie PSBP nie określa tej partykuły jako potocznej: 'же, no (zwykle w zwrocie do mężczyzn)'. W bułgarskim materiale występuje łącznie 47 razy (*uol* 30) w szesnastu utworach, co obrazują poniższe fragmenty:

"Ма не е верно тва бе, аз им се кефя"

Гръбнака на медузата, Buch

Засилих те, бе, к'во се притесни? (АЙДИ, УЕ!) [...] / Малко бой си ял и ти личи! (КАЖИ, БЕЕ!) / А ти ходил ли си в Плевен ми кажи? (ПИТАМ, БЕ!) [...] / Засилих те, бе, к'во се притесни? [...] / ПИТАМ БЕ!

Pleven, DMS

Силата е в мен, нека силата е с теб срещу мене, бе [...] / Ама сме дошли за всичко пазете си дъщерите, бе! / Ъндърграунд-шмърдърграунд, седи бе rareboi

Казах не, Секта

Macedońskie słowniki DRMJ i TRMJ definiują ten leksem jako: 'За истакнување, за нагласување на исказот.', 'За засилување при обраќањето.' oraz 'За согласување, одобрување.'. SMPPM: ' no, -že, -ž'. Jedynie RMJ określa go jako nieformalny: 'за нагласување или засилување, најч. при обраќање кон лице од машки пол за да се искаже блискост, нетрпеливост, презир, согласност, итн.'. W materiale macedońskim występuje łącznie 14 razy (*uol* 10) w pięciu utworach. Obrazują to poniższe fragmenty:

*Таков е **бе** брат (брат) [...] / Не **бе** сине, апче нека дат (дат)*

Keva Brat, Bon Praskiza

*Highlighter-ов бoде у очи **бе** брат*

Feshti, Dijana OG x Srna

*парите се слатки здравјето у курац е **бе** рапер / сакаш да си Нешо тогаш пробaj оди сам **бе**
/ со план бев , од старт **бе** , сум убеден и крај **бе** / не го правам ова ни за публика **бе** шериф
Дистанца, Нешо*

Jako że partykuła *бе* wywodzi się z potocznej odmiany języka bułgarskiego i macedońskiego, można uznać, że jej użycie podyktowane jest m.in. próbą podkreślenia autentyzmu wykorzystywanego przez artystów języka. Podobnie jak np. rzeczownik *брат* służyć może również skróceniu dystansu między wykonawcą a słuchaczem utworu. Jego pojawienie się przeważnie nie było motywowane potrzebą zachowania rymu, choć może – podobnie jak np. leksem *yo* – spełniać funkcję fatyczną oraz umożliwiać zachowanie rytmu utworu.

БЕЛО (BG, MK)

Posiadający potoczne (i zarazem odmienne od standardowego) znaczenie rzeczownik *бело* (wywodzący się od przymiotnika *бял/бел*) występuje łącznie 24 razy (*uol* 9).

BPSLP definiuje bułgarski rzeczownik *бяло* jako 'kokaina; koka, białe'. Potwierdza to NRUZ: "Кокаин [...] Произход от цвета на кокаина" oraz RNU: 'едно от названията на кокаина заради белия му цвят' [пано от София]. Tożsame znaczenia występują również w języku angielskim, co poświadczono zostało przez RD: 'Coke or Cocaine'; DAS: 'Cocaine', RDMAS: 'a capsule of Benzedrine™ (amphetamine sulfate) or any other central nervous system stimulant', a także UD: 'A street name for cocaine' [White], 'another word for the drug cocaine' [short shit] oraz 'A term used for amphetamines during the seventies... This term was mainly used by truckers, who used "whites" to stay awake for long trips....' [malecat].

W bułgarskim materiale źródłowym występuje wyłącznie forma z obserwowalnym typowym dla gwar zachodnich przegłosem jaci, tj. *бело*. Z wyjątkiem jednego wykorzystujące je utwory są autorstwa raperów związanych z Sofią. W tym przypadku zmiana ta spowodowana może być lokalizacją miasta na zachód od granicy jaci. Prawdopodobnie forma z tą zmianą fonetyczną utrzymała się w ogólnym języku potocznym, można ją usłyszeć w utworze warneńskiego rapera Sekty. W materiale bułgarskim występuje łącznie 23 razy (uol 8):

*Кат я знам твойта, не със **бело** брат, треа да си мажеш кура със имуностимуланти*
No Hood, DJAANY feat. Splitkid

*Курвите и **белото**, къде сте? [...] / Курви, **бело**, Красно село*
К.Б.К.С., Жлъч

*Приоритетите не са **белото** и парите*
Казах не, Секта

Macedoński rzeczownik *бело* definiowany jest przez ŽMK jako: 'Кокаин'. Znaczenie to potwierdza RSŽ: 'kokain', lecz dopuszcza również drugie znaczenie: 'heroin'. W badanym materiale leksem wykorzystany został raz:

*Ej YO! Se dila **belo** na veliko BENG BENG !*
Beng Beng, Sasha ft. Nesho

Użycie przyporządkowanego do rejestru potocznego rzeczownik *бело* stanowi środek podkreślenia autentyzmu języka. Jego wykorzystanie związane jest jednak przede wszystkim z treścią (całości lub fragmentu) danego utworu, poświęconą opisowi otaczającej artysty przestrzeni i zjawisk wewnątrz subkultury lub w przestrzeni miejskiej. W tekstach bułgarskich i macedońskich jego użycie (jak i znaczenie) jest tożsame.

БЕЉА (МК)

Potoczny rzeczownik *беља* występuje wyłącznie w jednym utworze. Wykorzystany został 14 razy, przy czym w unikalnym otoczeniu leksykalnym 9. DRMJ definiuje go jako: 'зло, несреќа, штета', SMPPM jako: 'bieda, niedola, opresja', TRMJ jako: 'Зло, несреќа; штета'. Choć RMJ podaje tożsamą definicję do pozostałych, jako jedyny nie określa leksemu jako potoczny: "1. пакост; несреќа [...], 2. тешкотија, проблем'.

*Мириса на **беља** игра ко рулет / **Беља**, нема да те мењам / Имав памет ми го зема, сеа ќе ти
бидам **беља, беља** / **Беља**, нема да те делам [...] / Сеа ќе ти бидам **беља, беља** [...] / Немора да
бегам ќе бидам твоја **беља** [...] / Има памет ми го зема, сеа ќе ти бидам **беља, беља***
Belja, Dijana OG

Ужycie przyporządkowanego do rejestru potocznego rzeczownik *беља* stanowić może środek podkreślenia autentyzmu języka. Jego wykorzystanie związane jest jednak przede wszystkim z treścią utworu (poświęconego tematowi miłości).

БОЉЕ (МК)

Przysłówek *боље* oraz przymiotnik *бољи* nie zostały zarejestrowane w żadnym z wykorzystanych słowników języka macedońskiego. Stanowić może zatem zapożyczenie z języka serbskiego lub regionalizm, o czym świadczy ich wyłączone wykorzystanie w tekstach raperów z Kumanowa i Skopja, czyli miastach w północnej części macedońskiego obszaru językowego, graniczącego z obszarem języka serbskiego. RSJ przysłówek ten definiuje jako: 'комп. од добро. 2. на бољи начин, ефикасније. 3. боље рећи, тачније речено'. Wykorzystany zostały 29 razy (łącznie, jak i uoI) w dwudziestu jeden utworach, co obrazują poniższe przykłady:

***Боље** убиј се, пред љубомора да те убие*
Not sorry, 2Bona

*Нема **бољи** склоп за **бољи** хоп [...] / За **боље** дане не постоив нигде зачувани тајне*
Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

*Ти викам не сум бил од ова **боље** никад [...] / А нема **боље** тука нема ни каде [...] / А ова **боље**
да го знаат [...] / **Боље** симни капа!*
Sim Simma, Страјк

Ze względu na ograniczone terytorialnie użycie (teksty raperów związanych z Kumanowem i Skopjem) leksemy te stanowić mogą element lokalnej gwary lub grupy gwar. Mogą też stanowić bezpośrednie zapożyczenie z języka serbskiego, m.in. ze względu na jego bliskość geograficzną. Może z jednej strony być wykorzystany nieświadomie przez artystów hip-hopowych, z drugiej może być umotywowany chęcią podkreślenia autentyzmu używanego przez nich języka. Wykorzystanie regionalizmu pozwala artyście nie tylko na zasygnalizowanie pochodzenia (lub silnego

зwiązku z danym miastem lub regionem), a w konsekwencji na budowanie silniejszej więzi ze słuchaczami o tym samym pochodzeniu lub posługującymi się tą samą odmianą języka.

БРАТ (BG, MK)

Leksem *брат* obecny jest w obu językach literackich, lecz posiada również niestandardowe (potoczne) znaczenia. Należy on do grupy jednostek, które występują w tekstach artystów należących do każdego z omawianych ośrodków miejskich. Biorąc pod uwagę liczbę jego występowania (i to wyłącznie w podstawowej formie) należy do najczęściej występujących jednostek w materiale źródłowym. Poświadczony jest łącznie w 66 tekstach (na które składa się 65 utworów: 33 bułgarskie, 31 macedońskich i 1 bułgarsko-macedoński). Łącznie powtórzony został 159 razy (*uol* 114). Z wykorzystanych słowników slangu hip-hopowego jego definicja występuje wyłącznie w HHS: 'zwrot adresatywny do bliskiego znajomego'.

W języku bułgarskim to znaczenie zarejestrowane zostało przez RBEBAN: 'Обикн. ед. Разг. Интимно, приятелско обръщение към мъж'; RNU: 'Емоционално обръщение към близък човек без значение от какъв пол е. Често употребявана от младежта в Русе ... и не само' [Мирослав от Русе] oraz STRBE (i CRBE): 'Разг. Фамилиарно или приятелско обръщение към мъж.'. W bułgarskiej części materiału został poświadczony 86 razy (*uol* 52) w trzydziestu czterech utworach. Obrazują to poniższe przykłady:

*Пишат ми **брат** кога ще дойде пак [...] / Така Килата **брат** излезе от махалата [...] Вдигаме нагоре **брат**, вдигаме нагоре*

Prodigy, 100 Kila

*Животът, **брат** ми, е к'вто си го напра'иш [...] / Имам болест, **брат** ми, имам болна амбиция [...] / Няа' спирам да се уча, да работя, щото, **брат** [...] / Друга порода, **брат**, с мойте идвам да ви обереме*

Момче от народа, FYRE

*Аре **брат** давай разкърши се [...] / **Брат** за **брат** е захват една любов, реасе!*

Eat The Beat #DanceChallenge, Боко

W języku macedońskim poświadczony został w DRMJ: '2. Другар, пријател, човек близок по нешто, обично во обраќање', '3. При фамилијарно обраќање кон непознат човек', przy czym drugie znaczenie zostało określone jako należące do rejestru potocznego. Słownik ŽMK definiuje go jako: 'Скопски термин со кој му се обраќаш на секој машки и женски лик со кој добро стоиш,

освен на вистинскиот брат', TRMJ: '3. (разг.) При фамилијарно обраќање кон непознат човек', RMJ: '2. *inf.* (често како начин на обраќање) близок другар, соработник, или пријател'. Tożsamą definicję podaje również słownik Gerzicia: 'muškarac, momak, muško'. W materiale macedońskim rzeczownik poświadczony został łącznie 73 razy (*uol* 62) w trzydziestu dwóch utworach. Obrazują to poniższe fragmenty:

Брат, брат, брат, брат, брат, брат [...] / Таков е бе брат (брат) [...] / Кева брат, куро ми го јат (јат) / Кева брат, пола град муабет ми прат (прат) [...] / Праска како си? Пријатно е брат (брат) [...] / Незнат брат како да го прат (прат) [...] / Има шортиња ват тоол па праиват брат / Манав седум вувузели сине, зато каишам брат [...] / Леле брат се препуши во сурато си блед
Keva Brat, Bon Praskiza

Highlighter-ов боде у очи бе брат
Feshti, Dijana OG x Srna

Пара главна тема, фала слава не ми треба (не брат) [...] / Браќа гинев [...] / Важи само ако си ми брат [...] / Лега за пакети, али не су брат карго
Južna Koreja, Luka Chombe

Wykorzystanie leksemu *брат* w bułgarskich i macedońskich tekstach hip-hopowych może być determinowane jego tożsamym znaczeniem z angielskim rzeczownikiem *bro* (w tekstach bułgarskich spotykany jest przeważnie zapis cyrylicy *бро*). DAS definiuje go jako: 'Brother', 'A black person' oraz 'A man'; RDMAS: 'a brother, in the sence of a fellow in a given situation or condition; especially of a fellow black'; UD: 'The teller of cool stories; the coolest storyteller' [Counter Sanity]; 'A brother, or close firend' [Stanta]; 'What a chick calls you when she's not interested in you. Usually this happens when you're just about to ask her out' [notonxans]; RD: 'Brother. Bro is slang and short for Brother'; HHSAP: 'kumpel; koleś; stary; brach (zwł. w zwrotach do faceta)'. Znaczenie to potwierdza RNU: 'Обръщение към индивид от мъжки пол, обикновено в положителен контекст. От английски език, съкр. от "brother". Използва се със същото значение зад океана. [dod ot]; бро (Бр'о) идва от Бр(ат)о, близък приятел. някои хора го причисляват към английското Bro, съкратено от brother' [Qwerty Yop от Sofia]. Forma ta nie została uwzględniona w żadnym ze słowników macedońskich. Występuje w łącznie siedmiu utworach (pięciu bułgarskich i dwóch macedońskich). Obrazują to poniższe przykłady:

Можеше докат караи 'ти прай френско, бро
Zasaady, DJAANY

*Колко песни да направим **бро**, за да ни разберат
Всекиму своето, FYRE*

***Бро**, кажи ми накъде си тръгнал споко*

Тежкото = Леко, Йоко

*Моли се, моли се, моли се **бро***

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

*Флоу ќе направи милиони **бро**, од риме storyboard*

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

Raperzy sięgają również po inne jednostki o zbliżonym znaczeniu, wykorzystując procesy słowotwórcze w języku bułgarskim i macedońskim, m.in. z użyciem sufiksów należących do rejestru potocznego tych języków. Forma *братле* (*брат* + *ле*) rejestrowana jest przez RBEBAN i definiowana jako: 'Умал. от брат (в 1 знач.); малък брат, братче', przy czym słownik określa również jej potoczne znaczenie: 'Разг. Галъов. или црон. Интимно обръщение към близък човек или към приятел, другар; братче, братленце'. Forma ta została poświadczona również w PSBP (który nie nadaje jej potocznego kwalifikatora, a określa ją jako deminutivum od leksemu *брат*): 'dem. braciszek *m* (też w serdecznym zwrocie do przyjaciela)' oraz RNU: '1. умалително за по-малък брат / 2. обръщение към приятел' [Кръстачката от Краводер]; 'обръщение подобно на брат, братко, бро. / Често използвано в Сливен.' [sashosl от Сливен]. STRBE do hasła *брат* dodaje informację: *същ. умал. братле, мн. братлета, ср. (в 1 и 3 знач.)*, zaś CRBE odsyła do definicji słowa *брат*. W jednym utworze wykorzystana została również rozszerzona forma *братленце* (definiowana przez RNU jako: 'приятелско обръщение м/у (млади) мъже, момчета (обикновено с емоционална нотка – извинително, загрижено). Умалително от „братле“ (което пък е умалително от „брат“)' [Дан от София]). Formy te występują 8 razy (łącznie i uol) w siedmiu tekstach, co obrazują poniższe przykłady:

*Хейтърри от яд **братле**, пукат, пукат, пукат се*

Lanec na vrata mi, 100 Kila

*Обаче имай го това на ум **братле** [...] / Ако пръснеш, по теб ще ги пръсна по два пъти, **братле**!*

*Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и
ВОКО*

*Ами **братленце** не знам! Не знам! Не знам!*

А пък аз, YOKO x STARTERAs

Inną formą deminutywu od rzeczownika *брат* występującą w materiale źródłowym jest *братче* (*брат* + *че*). PSBP definiuje go jako: ‘*dem. braciszek m*’, podczas gdy RNU bardziej podkreśla jego nieformalny charakter: ‘1. свойско обръщение между мъже (най-често близки приятели)’ [Дан от София]. CRBE wyłącznie odsyła do definicji słowa *брат*. STRBE z kolei do hasła *брат* dodaje informację: *същ. умал. братче, мн. братчетата, ср. (в 1 и 3 знач.)*’. Derywat poświadczony został dwukrotnie w dwóch utworach:

*Недей ми знаа много - check-ва реномето **братче***

Морска гара Варна, MADMATIC

*С'а слушат Сектата, но Жлъчезар е Чарлс Менсън - няма как да увисна, **братчето**, тотално откачен съм (тотал)*

Три живота, Жлъч

W bułgarskiej części materiału źródłowego spotykana jest również forma *брато*. Zdefiniowana została wyłącznie przez RNU: ‘1. свойско обръщение към мъж – по-често познат, но също и към непознат; във втория случай може да е от фамилиарно (уважително) до неуважително или дори враждебно’ [Хей‘човек! от София]. Występuje 8 razy (łącznie i *uol*) w siedmiu utworach:

*Идеално е! Перфектно е, **брато!** / Ш ги убия **брато!***

Brumchim, Kokicha OSV & Lykicha ft. Slaninata

*Ръцете ме болят **брато** и знаеш ли защо*

Последно време, Боко

*Е аз и в момента го правя, **брато***

Ослушай се, Тпсурт

W materiale macedońskim pojawiają się natomiast formy rzeczownika *брат* z przyrostkami *-чо* oraz *-ко*. Żaden z wykorzystanych słowników nie definiuje tych form. Najpewniej zatem, choć wykorzystują pewne zjawiska słowotwórcze, nie zakorzeniły się one w języku potocznym jako do pewnego stopnia odrębne jednostki na wzór bułgarskich *братле*, *брато*. Spotykane są w dwóch utworach:

*Леле бе **бра4ко** за што ли се сматраш?*

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

Нико не може, а сви у WC брачо

Куманово, TyZee

Mimo mnogości form i czasem nieco odmiennych znaczeń (np. w przypadku zdrobnień) wszystkie powyższe leksemy z tej grupy posiadają taką samą funkcję w badanym materiale. Przede wszystkim stanowią element języka potocznego wykorzystywanego również przez samych odbiorców muzyki hip-hopowej. Pozwala to na podkreślenie autentyczności wykorzystywanego przez artystów języka (odzwierciedlającego nieformalną mowę ulicy), a tym samym nawiązania więzi między nimi a słuchaczami. Ta podkreślona jest również przez samo znaczenie oraz formę (lub funkcję), w jakiej przeważnie występuje, tj. przez wołacz. U odbiorcy zabieg ten powodować może odczucie prowadzenia dialogu z wykonawcą utworu, który bezpośrednio się do niego zwraca (np. *Всичко живо браме тукатърци cash money* w utworze *Cash money*). Niejednokrotnie nie jest to jednak prymarna funkcja tych leksemów, gdyż artyści sięgają po nie, zapożyczając brakujące sylaby w wersie w celu zachowania rytmu utworu i tym samym nie wprowadzając dodatkowej treści prócz bezpośredniego zwrotu do odbiorcy (np. *Можееш докат караи 'ти прај френско, бро* w utworze *Zasaady*). Warto zwrócić uwagę na rzeczownik *бра*, który stanowić może zapożyczenie z języka angielskiego (wg większości przytoczonych definicji) i wpływać na użycie pozostałych (rodzimych) form, gdyż artyści upodabniają teksty swoich utworów do tekstów artystów amerykańskich.

W bułgarskim materiale występują dwa dodatkowe leksemy, które poprzez bliskość znaczeniową z rzeczownikiem *брам* w języku standardowym są wykorzystane przez raperów. Pierwszym z nich jest leksem *баме*, który w podstawowym znaczeniu określa 'starszego brata', drugim zaś *кака*, który w części z omawianych tekstów funkcjonuje jako jego żeński odpowiednik *кака*, tj. 'starsza siostra'. Leksem *бамо* w podstawowym znaczeniu 'starszego brata' występuje również w macedońskiej części materiału.

БУМЕР (BG) / БЕМБАРА (MK)

W bułgarskiej i macedońskiej części materiału występują dwie jednostki *бумер* i *бембара*, które mimo odmiennych form można uznać za znaczeniowo i etymologicznie tożsame. Odpowiadają polskiemu żargonowemu określeniu *beema* (HHS: 'samochód marki BMW') oraz angielskiemu *beemer* (UD: „Name for a motorcycle by the manufacturer BMW”).

Rzeczownik *бумер* definiowany jest przez RNU jako: 'BMW (от руски)' [мехо от C]. Poświadczony został w jednym utworze sofijskiego rapera FYRE 21 razy (*uol* 5):

Натискам бумера и всичко остава зад мене [...] / Шот карам бумер 7, това е бумер 7 [...] / Седмица бумер гордо носи се по булеварда [...] / С бумера си горд съм, това е top choice

W materiale macedońskim występuje natomiast rzeczownik *бембара*. Choć nie został odnotowany w żadnym z wykorzystanych słowników macedońskich, to RSŽ definiuje go jako 'automobil BMV'. Wykorzystany został wyłącznie przez rapera Slatkaristikę pochodzącego z północnej części kraju (Skopja), a zatem można przypuszczać, że stanowi on zapożyczenie z języka serbskiego (podobnie jak *бумер* z języka rosyjskiego). Poświadczony został łącznie 7 razy (*uol* 2) w dwóch utworach:

*U crna **Bembara** se vozam kako Batman*

Batman, Slatkaristika

*Возат мечка и **бемвара** [bémbara]*

Raspukala Šar Planina, Slatkaristika

Oba rzeczowniki określają markę samochodów postrzeganą zazwyczaj jako droższą i bardziej prestiżową. Wykorzystanie tej nazwy w utworze ze zwróceniem uwagi na posiadanie stanowić może przede wszystkim chęć podkreślenia statusu materialnego, który ma być ponadprzeciętny, a zatem wywołania u odbiorcy poczucia zazdrości (ewentualnie zachęcenia go do naśladowania w celu uzyskania podobnego statusu). W macedońskim materiale źródłowym występuje również rzeczownik *мечка* o podobnej funkcji, określający samochód marki Mercedes-Benz.

ВИШЕ (МК)

Jako że leksem *више* nie został poświadczony przez żaden ze słowników macedońskich, stanowić może regionalizm lub zapożyczenie z języka serbskiego. Przemawia za tym jego wyłączone wykorzystanie w tekstach raperów z Kumanowa i Skopja, czyli miastach w północnej części obszaru językowego, graniczącego z obszarem języka serbskiego. RSJ definiuje go jako: 'а. *комп. од високо*. б. *комп. од много*', 'у влезі с именицама, прилозима или изразима (синтаagmaма) који значе неку количину, меру изриче и рекорачење те количине', 'изриче време [...]' a także 'предл. (с ген.) а. и горње стране, близу а на већој висини, изнад, поврх; узбрдо од, узводно од [...]' / б. у поредбеном значењу кад се нешто нечему претпоставља: пре, изнад [...]' / 2. кад се нешто надодаје једно на друго: поврх, на'. W materiale źródłowym występuje łącznie 14 razy (*uol* 9) w siedmiu utworach. Obrazują to poniższe przykłady:

*Pogledu u tebe **povishe** od dovoljno dlaboko*
Gospodin Fuck OFF, Enigma

*Mamo vetiv deka nema **više** nikad ja*
Novo BMW, Slatkaristika

*1300 **више** нема стоп , нема дно [...] / Од трап до хип-хоп **више** не е битно*
Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

Przysłówek *више* występuje wyłącznie w tekstach raperów związanych z Kumanowem i Skopjem, a zatem stanowi element lokalnych odmian języka. Jego użycie w badanym materiale może być w części przypadków nieświadome. Należy podkreślić, że odpowiada on standardowej formie *повеќе*, którą posługują się jako jedyną skopijscy raperzy Strajk (np. *Повеќе светат свезди, што потемна си ти* w utworze *Поблиску до Бог*) i Toni Zen (np. *иако повеќе не можам да те препознаам* w utworze *Градом луна*), przy czym forma ta nie występuje w żadnym z tekstów artystów związanych z Kumanowem. Wykorzystanie regionalizmu leksykalnego pozwala artyście nie tylko na zasygnalizowanie swojego pochodzenia (lub silnego związku z danym miastem lub regionem), lecz także do pewnego stopnia na podkreślenie autentyczności języka – zamiast używania jednostek literackich lub standardowych sięga bowiem po żywy język mówiony. Dodatkowym aspektem jest budowanie silniejszej więzi z słuchaczami pochodzącymi z tego samego regionu, którzy również posługują się tą odmianą języka.

ГЪЗ (BG) / ГАЗ (MK)

Bułgarski rzeczownik *гъз* i macedoński *газ* wraz z formami pochodnymi występują w materiale źródłowym łącznie 67 razy (*uol* 22).

RBEBAN definiuje *гъз* jako: 'Задник, дупе' nadając mu oznaczenie 'грубо'. Tak samo RNU: "1. задни части / 2. тъп, неприятен, неотзивчив човек; задник / 3. смотан, несериозен човек, който осира работата; смотаняк / 4. обидно или приятелско обръщение (в зависимост от тона)“ [ЗайдЕл от София], 'лоша дума за дупенце' [Ети, 5 годишна от Ети 5 годишна], 'задник' [Бат Митю от Пловдив]. Dodatkowo trzy ze słowników określają go jako wulgarny, tj. PSBP: 'тыłek', 'дупа', BPSLP: 'поśladki', 'тыłek, дупа, cztery litery', STRBE (i CRBE): 'Задник, дупе', lecz oznacza go jako leksem potoczny oraz RBZ: 'Глупав, прост човек'. Wywodzący się od niego rzeczownik *гъзар* w RBEBAN definiowany jest jako: 'Екстравагантен, модерно облечен младеж'. W RNU jako: "човек, който много се тежкари пред другите" [жоре гъзаро от радомир], 'В повечето случаи - селяк, с голф

двойка, който гледа лошо и е облечен с евтин аналог на "модни" дрехи. Има специфични маниери. Синоним: гъзе. / Реално значение - човек с много пари, който кара хубава кола и се облича със скъпи дрехи. / Вероятно произлиза от "гъз" - човек, който се държи надменно и неприятно за околните.' [Кмета от .], 'Основна форма на живот в големите градове в България до 1995, а след нея и единствена.' [Ади от Варна], w PSBP jako: 'człowiek ekstrawagancki w ubiorze i sposobie bycia' oraz 'człowiek bogaty; dziany, nadziany, forsiasty'. W RBZ jako: "Екстравагантен човек, обикн. младеж с подчертано презвзето, странно, неестествено, предизвикателно поведение". Natomiast pochodny od niego rzeczownik *гъзолизец* w BPSLP definiowany jest jako: "pochlebca; podlizuch, lizus, włazidupa" oraz w RNU jako: "Подмазвач. Човек, който повдига самочувствието на околните, очаквайки лична облага." ['rumi`wiki` от dmgrad]. Jednokrotnie występuje pochodny czasownik *нагъзя се* (forma dokonana od *нагъзвам се*). Przez RBEBNA definiowany jest jako: 'Заставам приведен с издаден, изпъкнал задник, гъз; надупвам се, изгъзвам се, издупвам се, нагъзурвам се'. SRBE określa rzeczownik jako potoczny i definiuje go jako: 'Задник, дупе'. BPSLP nadaje czasownikowi walifikator wulgarności: 'obarczać / obciążać, zwykle ciężką pracą; zwałać [...], upierdolić' oraz 'uprawiać seks, odbywać stosunek [...]; bzykać, ciupciać, dymać, ruchać, rżnąć'. Wymienione wyżej formy występują łącznie 63 razy (*uol* 18) w czternastu utworach. Obrazują to poniższe fragmenty:

гъзолизец, аз за тебе имам gasolina

Бизнес, Боро Първи

На такива като тебе тука викаме такива дето ходат гъза да си дават за грам [...] / Не се цени таланта, а да си готин и да си гъзар

Леш 2, Секта

Гъзи бузи, боцуни, боцуни, гъзи бузи. [...] / Гъзи бузи, моцуни, леле каква маймуна / Найш кво те чака, я пак се нагъзи

Този танц, Ъпсург

Macedoński rzeczownik *gaz* definiowany jest przez SMPPM jako 'tyłek; zad'. Trzy inne słowniki określają go jako potoczny, tj. DRMJ jako: 'Заден дел од човековото тело меѓу половината и нозете', TRMJ jako 'Заден дел од човековото тело меѓу половината и нозете, задник' oraz RMJ jako 'задник', przy czym ten ostatni słownik podkreśla dopuszczalną forę zapisu *z'z* (która jednak nie pojawia się w transkrypcjach badanych utworów). W badanym materiale nie występują inne pochodne od niego rzeczowniki. Występuje łącznie (oraz *uol*) 4 razy w czterech utworach (nie został poświadczony w żadnym z tekstów raperów związanych z Kumanowem). Obrazują to poniższe przykłady:

*тоа ти е сине напосто секој **газот** го дал*
Македонија, Авторизација

*Мјалко на **газо** си седи*
Rap Game Verica Pandilovska (demo), Prince\$\$ Donatsu

*денес си газда, друг **гз** а истите фотели*
Карма, Тони Зен

Wykorzystanie obu leksemów pozwala na wzmocnienie przekazu poprzez silną ekspresję (w języku bułgarskim silniejszą, gdyż według słowników tego języka stanowi on wulgaryzm, zaś w macedońskim potocyzm). Dzięki temu artyści mogą dosadniej wyrazić swoją dezaprobatę lub również pogardę. Związane jest to ze zjawiskiem *dissu* (np. *гъзолизец, аз за тебе имам gasolina* w utworze *Бизнес*). W poszczególnych przypadkach wykorzystany został jednak w funkcji *bragga* (np. *Гъзо ми в Maybach, wunderbar!* w utworze *Well Paid*). Podobnie jak w przypadku regionalizmów, leksem ten pozwala dodatkowo podkreślić autentyczność języka i przekazu.

Д'ГЕ (BG)

Charakterystyczny dla utworów raperów związanych z Plewenem rzeczownik *д'ге* występuje łącznie 9 razy (*uol* 2). Jest jednym z czterech występujących w materiale źródłowym leksemem powiązany z określeniem charakterystycznym dla mieszkańców danego miejsca (*zob. też. ДРОМЕЦ; МОЙЧЕ; ПУСТИНЯК*). RNU definiuje go jako: 'Дге, или деге / Съкратено на израза Да го Еба' [Кольо от Плевен]. W analizowanych tekstach zauważyć można, że przyjmuje on funkcję zbliżoną (jeśli nie identyczną) z *бе*.

*Нашето градче си е най-прекрасно / и даже, **д'ге**, и на баба ти е ясно*
Pleven, DMS

*Ей! Бръмчим на шано тук във Плевен **д'ге***
Brumchim, Kokicha OSV & Lykicha ft. Slaninata

Tak samo jak m.in. leksemy *брат* i *бе*, rzeczownik *д'ге* pozwala na skrócenie dystansu między wykonawcą utworu a jego odbiorcą. W porównaniu do nich jednak pozwala również na samookreślenie się jako mieszkańca Plewenu, a zatem jeszcze większe zrównanie się z słuchaczami

również z tego miasta pochodzącymi. Wykorzystanie swoistego regionalizmu leksykalnego pozwala artyście nie tylko na zasygnalizowanie pochodzenia (lub silnego związku z miastem lub regionem), lecz do pewnego stopnia również do podkreślania autentyczności języka, zamiast używania jednostek literackich lub standardowych sięga się bowiem po żywy język mówiony o podłożu wulgarnym.

ДРОМЕЦ (МК)

Rzeczownik występuje raz w tekście skopiańskiego rapera Toni'ego Zena. Jest jednym z czterech występujących w materiale źródłowym określeń charakterystycznych dla mieszkańców danego miejsca (zob. też. Д'ТЕ; МОЙЧЕ; ПУСТИНЯК). Leksem ten nie posiada definicji w żadnym z wykorzystywanych słowników.

*Сум **дромец**, сум другарот Македонец*

СУМ, Тони Зен

Leksem stanowić może skróconą formę demonimu *Аеродромец* powstałego od Aerodromu, czyli nazwy jednej z dzielnic Skopja. Wykorzystanie regionalizmu leksykalnego pozwala wykonawcy na zasygnalizowanie pochodzenia (lub silnego związku z danym miastem lub regionem) i podkreślenia autentyczności języka.

ДУПАРА (BG)

Bułgarski rzeczownik *дупара* występuje łącznie 20 razy (*uol* 11) w sześciu utworach (przy czym nie został poświadczony w żadnym z utworów wykonywanych przez raperów związanych z Montaną). RBZ definiuje go jako: 'Задник'. Potwierdza to RNU: 'дупе, пищни задни части (глутеус максимус) на жена/девојка, които се споменават със сексуални намерения' [Отец Нафарфорий от Урейньс]. Jego użycie obrazują poniższe przykłady:

*Uno, dos, tres, **до пара** [...] / **До пара, до пара** / **до пара брат, до пара**... [...] / аз искам единствено яка **до пара***

До пара, Alex P.

*Пред пагона насра **дупарата***

Ще бъдеш ли там?, DJAANY x Milioni

*Една, две, три, четири кучки само по **дупара***

Wydaje się, że analizowanym materiale rzeczownik *dynapa* nie posiada istotnego nacechowania emocjonalnego. W części utworów (np. *До napa* i *Jägermeister PROMO*) może być elementem tzw. *bragga*. Opis otoczenia się młodymi kobietami może stanowić element „popisywania się” – podobnie jak w przypadku wcześniej przytoczonych leksemów *бумер*, *бембара* / *бемвара* i *мечка*. W innych kontekstach natomiast może to być chęć wyśmiania lub wprowadzenia elementu humorystycznego do utworu (np. *Ще бъдеш ли там?* i *Този танц*).

ЕБА (BG) / ЕБЕ (MK)

Łączna liczba powtórzeń bułgarskiego czasownika *еба* i macedońskiego *ебе* wynosi 85 razy (*uol* 71).

Odnutowany został przez bułgarskie słowniki, przy czym RBEBAN definiuje go jako: 'Извършвам полов акт; сношавам се, съвкупявам се. еба се страд. и взаим' i określa go jako wulgarny i niegrzeczny. BPSLP tłumaczy go jako 'odbywać stosunek płciowy; jebać, pieprzyć, pierdolić', co potwierdzone zostało także w RNU: 'Правя секс' [Л.Але от Свиленград], 'чукам' [цветелина от софия аз съм най-яката админката на ultimate-dlovato.com]. Bułgarski czasownik poświadczony został w dwudziestu dwóch tekstach (z wyłączeniem tekstów raperów związanych z Montaną), przy czym powtórzony został łącznie 38 razy (*uol* 36). Ilustrują to poniższe przykłady:

*Ебал съм ти Бояна, до живот съм във блока [...] / Ангелите ми са слаби, щот дяволите ми са силни, да си **ебе** майката! [...] / Предвиждам пропуските, бате, пак ще си спрял, пак си насран, пак **пребан***

PITBULL, DJAANY X FYRE

*Мойчето ми каза "я **еби** ги, я **еби** ги, я"*

Искам да ми кажеш, MADMATIC

*Брат, дай ми микрофона, ще те **ебем** и ще боли [...] / Като умирам от глад, не ме **ебе**, че сте гнусна сган*

Речта на президента, Григовор

Podobnie jest w dwóch słownikach macedońskich. DRMJ podaje dwie definicje, obie oznaczone kwalifikatorem wulgarności: 'Има сексуален однос' oraz drugą dla konstrukcji z zaimkiem zwrotnym ('се ебе'): 'Е во сексуален однос'. RMJ nadaje mu kwalifikator „tabu” i podaje następujące

definicje: 'има сексуален однос (со)', 'Во разни изрази за искажување нетрпение, лутина, несогласување, итн.'. Sformułowane są również dodatkowe definicje w formach z zaimkiem zwrotnym: 'има сексуален однос (со)', 'промискуитетен е' oraz 'знае добро да води љубов', a także znaczenie w konstrukcji 'ебе некого': 'има сексуален однос со некого' i 'се шегува со или заведува некого'. Leksem poświadczony został 47 razy (uol 35) w dziewiętnastu tekstach.

*Mi go **eba** filmo [...] / Vpichka ne te **ebam** / Vo facata te **ebam**
Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya*

*Може да те **сјебам** и нема ни да сконташ
I9, Dijana OG*

*Мора повеќе да трае да не **ебаат** толку кратка [...] / Па покрај се **ебе** зашто други да обоим
Ne Znam Sto Ti Stana, Dopamine*

Podobnie jak w przypadku leksemu *брам*, wykorzystanie czasownika *еба / ебе* przez wykonawców muzyki hip-hopowej powiązane jest z angielskim czasownikiem *fuck* (w jednym z bułgarskich tekstów spotykana jest również cyryliczna pisownia *фак*). W analizowanych tekstach wyraz ten występuje łącznie 23 razy (uol 11). Leksem zdefiniowany został w RD jako czasownik 'To have sex' oraz wykrzyknik: 'An expression of dismay'; HHSAP podaje dwie formy: *fucked* – 'skrzywdzony; pobity' oraz 'w kłopotach; w tarapatach', *fucked up* – 'odurzony narkotykiem', oraz 'pijany'. Występuje również w dwóch słownikach slangowych języka angielskiego. DAS: 'To do the sext act with or to someone', 'To cheat; swindle; maltreat, take advantage of', 'To curse and vilify; revile extremely', 'An exclamation of disgust, disappointment, dismay, etc.' oraz 'To botch and confuse'. RDMAS: 'the act of sex', 'a person objectified as a sex-partner' oraz 'used as an intensifier'. W materiale źródłowym leksem ten występuje zarazem w formie czasownika, jak i wykrzyknika.

RBZ tłumaczy go łacińskim czasownikiem 'Futuo', lecz zgodnie z nim cyryliczny zapis przybiera formę 'фѣк' (nieobecna w materiale źródłowym). Leksem poświadczony został w trzech tekstach bułgarskich, a całkowita liczba jego wykorzystania wynosi 17 razy (uol 5):

***FUCK FUCK FUCK** и влиза Крис
Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и
BOKO*

*От хелуин костюм на **fucking** Harley Quinn
Леш 2, Секта*

Фак Америка, Viva Русия

Ф.А.В.Р., Спенс

Mimo że leksem nie został poświadczony w żadnym z wykorzystanych słowników macedońskich, w macedońskiej części materiału wykorzystany został 6 razy (łącznie i *uol*) w trzech utworach:

*Ej, ej, ej, тргни ми се од куров, **fuckoff***

Not sorry, 2Bona

*Dobrovecher.. ja sam Gospodin **Fuck Off***

Gospodin Fuck Off, Enigma

*Dobrovecher, ja sam gospodin **Fuck Off** / shto znachi **Fuck off**, ostavi me na samo [...] / problem e toj shto grad e **fucked up** [...] / prijatna vecher, milo mi beshe, **fuck off***

Josh Nekoј Dim, Enigma

W materiale źródłowym występują również inne formy pochodne od czasowników *еба* i *ебе*. Jedną z nich jest bułgarski czasownik *ебавам*. Poświadczony został przez cztery słowniki. RBEBAN definiuje go jako: 'Подигравам или разигравам някого, като обикн. се опитвам да го заблудя, да го излъжа; будалкам' oraz 'С отриц. и следв. съюз да. Не обръщам внимание на нещо, не върша никакво действие' (oba s kwalifikatorami *грубо* i *разговорно*). BPSLP pod hasłem 'ебавам {някого}' podaje trzy definicje: 'odbywać stosunek płciowy {z kimś}; jebać, pierdolić {kogoś}', 'Niepokoić, zaczepiać {kogoś}, dokuczać {komuś}; przypieprzać się, przypierdalać się {do kogoś}' oraz 'rugać {kogoś}; opierdalać {kogoś}'. Georgi Armjanow natomiast podaje dwie: 'Зачитам някого, проявям уважение към някого' oraz 'Подигравам'. RNU: 'подигравам се, правя си шеги' [Зоя Пазарджиклиева от Пловдив]. Ponadto każdy ze słowników podaje również definicje dla formy z zaimkiem zwrotnym ('ебавам се'). RBEBAN: 'Подигравам се на някого или го разигравам, като обикн. се опитвам да го заблудя, да го излъжа; будалкам се'; BPSLP (przy czym tylko tej przypisuje kwalifikator wulgarności): 'naśmiewać się, kpić, drwić {z kogoś}; nabijać się, natrzasać się, robić sobie jaja / podśmiewać {z kogoś}'. Armjanow podaje: 'Подигравам се на някого, закачам се с някого, вземам го на майтап'; RNU: 'Шегувам се, бъзикам се' [Ники от Варна] oraz 'Подигравам се.' [Иван Петров Пешев от Пловдив]. Czasownik ten występuje w czterech tekstach: dwóch artystów związanych z Sofią i dwóch z Plewenem. Obrazują to poniższe przykłady:

*Много са ме псували, но аз не **отебавах***

Brumchim, Kokicha OSV & Lykicha ft. Slaninata

*Доста ги **ебавяхме** оказа се мащерка*

Младост ЕООД, Григовор с Trombobby & С-МО

*Става правило, знам си го, твърде лесно ми е да пра'а, само аз да го и'ам (смазан), се **еба'ам**
с глупаци цял живот*

Три живота, Жлъч

Podobny czasownik *заебе/заебавам* występuje w tekstach macedońskich. Jego tożsame znaczenie z bułgarskim *ебавам* poświadczone jest przez DRMJ, który definiuje go jako 'изигра, искористи, злоупотреби' (dodając kwalifikator wulgarności) oraz RMJ: 'направи грешка; згреши' i 'направи неред од или со; уништи' oraz 'се шегува или подбива, си игра или здодева или малтретира (некого)'. Opisane są także formy z zaimkiem zwrotnym ('заебава се'): 'Несериозно или небрежно се однесува' oraz 'се шегува или подбива (со)'. Czasownik ten występuje łącznie w sześciu utworach ze wszystkich ośrodków miejskich. Łącznie (wraz *uol*) wykorzystany został 7 razy. Obrazują to poniższe przykłady:

*иам став не се **заебавам** (брат)*

Medrano, Dijana OG

***zaebi**, sranja i mrachni misle stavi gi u blant...*

Josh Nekoј Dim, Enigma

***zaebi** politika i bidi malku bistar*

Slepilo, Нешо

W bułgarskim materiale występują również zbudowane na bazie tego czasownika wykrzykniki – *ебах ти* (jak i wywodzące się z niego połączenie lub skrócone formy) oraz jednokrotnie *ебаси*. Pierwszy z nich w RNU definiowany jest jako: 'израз, използван за подчертаване на негативни изказвания, но и на такива, изразяващи възторг от нещо. Обикновено няма сексуален подтекст.' [малкия от .], '(и слято - ебахти) Израз, от който най-вероятно произлиза „ебати” (а не от „еба ти”, както може би си мислят някои, което в устната реч би било „ебъ ти”). Ако това наистина е така, фактът, че е станало след отпадането на „Х”, говори, че изразът „ебати” почти сигурно се е появил първоначално в шопския говор, за който това е типично.' [Димо Бургията от шопско]. Ten słownik podaje również definicję dla *ебаму*: 'употребява се когато когато видиш нещо което не можеш да го повярваш или те е изкефило на макс' [Георги от Пазарджик]. *Ебаси* w RNU definiowane jest podobnie: 'Възклицание, най-често изразяващо досада, разочарование (1) или пък точно обратното - възторг (2). Използва се и за подсилване на различни емоции, определения

и качества (3). Слято от „еба си”.' [Жаргонавт от София]; възклицание на нещо на което не може да се повярва [марян от пловдив]. Formy te poświadczane zostały 11 (łącznie i uol) w dziewięciu utworach. Obrazują to poniższe przykłady:

*Принципно съм готино момче, ма петъка се превръщам в **ебати** утайката!*

PITBULL, DJAANY X FYRE

*и да ти напрая **бахти** скеча! [...] / ..съдейки по себе си, брат съм **бахти** ВЕЛИКАНА!!!*

13ия Апостол, Боко

*Боря се за къща със **ебахти** гьола [...] / Казваш, квото мислиш, тва е **бахти** автогола*

С кого говориш, Боро Първи

Trzykrotnie w tekstach macedońskich występuje leksem *јебига*, będący wykrzyknikiem tożsamym z przytoczonym wcześniej angielskim *fuck*. Nie został on zarejestrowany przez żaden z wykorzystanych języków języka macedońskiego. Można go traktować jako zapożyczenie z języka serbskiego (lub regionalizm). Odnutowany został w RSŽ, który definiuje go w następujący sposób: 'uzvik lutnje/žaljenja'. Występuje on łącznie 3 razy – po jednym w trzech utworach.

***Јебига** ова е моја прича*

Sim Simma, Страјк

*И така иде **јебига** сине ќе биде*

Ќе Биде, Нешо ft Valery

***јебига** така сум праен*

Планот, Тони Зен

Wszystkie powyższe wulgaryzmy (choć posiadają różne formy, a czasem także znaczenia) wykorzystane zostały w analizowanych tekstach w celu wzmocnienia przekazu poprzez ich silne nacechowanie stylistyczne. Dzięki temu artyści mogą dosadniej zademonstrować swoje niezadowolenie (np. *Кам са сетя бях ебахти тѣното нишлеме* w utworze *Kofti*) lub dezaprobatę, a zatem w sprawny sposób wzbogacić utwór w konwencji *dissu* (np. *Голф стика у мене са убатиме, панепите уце си изнатиме* w utworze *Benefiza*). Podobnie jak w wypadku użycia innych wulgarnych wyrazów, pozwala podkreślić autentyczność języka i przekazu utworu i budowania więzi z odbiorcami. Po pierwsze poprzez użycie języka używanego przez nich na co dzień, ale też poprzez antagonizowanie osób lub zjawisk, wobec których oni również mogą być negatywnie nastawieni (np. *политиката е курва* - *na*

eбу ja! w utworze *Zlatna Bubamar*). W poszczególnych fragmentach formy te wykorzystywane są jednak w funkcji *bragga*, a zatem wulgaryzmy podkreślają zjawiska pozytywne, jak na przykład umiejętności w pisaniu tekstów (np. *Нарцис съм верно, щот съм бати якия* w utworze *All Eyez on Me*). W przypadku czasownika *fuck* (i jego pochodnych) należy podkreślić użycie podyktowane chęcią upodobnienia języka i/lub tekstu do utworów raperów amerykańskich.

ЊЕ (BG) / JE (MK)

Wykrzyknik *Њe/je* poświadczony został całkowicie 53 razy (*uol* 39). Jedynie dwa z wykorzystanych słowników rejestrują ten leksem. RD (jako „ya”, „yea” i „yeah”): 'A variation/form of Yes, a term said in agreement'. Potwierdza to DAS: 'Yes, certainly; right' oraz UD: 'Adapted from a nefarious, celebratory expression of fulfillment and pleasure during a Palpatinian Galactic Republic conflict, YEAH illicit the paradoxical, primordial feeling of satisfaction with the demise of a foe/adversary', 'A spontaneous and vociferous articulation of exuberance shared in 'call and response' reciprocity during any appreciative interaction with a friend. Occasional pitch inflection (lower or higher octave) used as a discretionary option to incite laughter' i 'A term used to greet a friend' [Charitable Disguise]. Leksem nie został odnotowany przez żaden z bułgarskich i macedońskich słowników.

W materiale bułgarskim występuje 5 razy (łącznie oraz *uol*) w trzech tekstach (raperów związanych z Montaną i Plewenem):

Ње! [...] / За тва не чувствам умора! Ње!

Когато сърцето води, SKF

Хич! Ње!

Jägermeister PROMO, Slaninata

Поemi тоа сeт! (Ње) Е, то било могло, бе! (Ње)

Eat The Beat #DanceChallenge, Боко

W materiale macedońskim natomiast występuje łącznie 48 osiem razy (*uol* 34) w jedenastu utworach. Wykorzystany został przeważnie w utworach raperów związanych ze Skopjem oraz jednokrotnie w utworze rapera związanego z Kumanowem:

У, je, je, jea [...] / Сам со себе се борам, увек кажувам ствари што болат, je [...] / Je, je, jea /

Мирисот на твоја коса (je, je, jea) [...] / Не ми е нај, не ми е рај, je

Raj, 2Bona

samo non stop da flowa (yeah)

Boomerang, Chedo

Како секој здив да ми е прва и последна вечер [yeah] [...] / Ја највеќе те знам, како платно слика [yeah]

Поблиску до Бог, Страјк

W analizowanym materiale (bułgarskim i macedońskim) wykrzyknik *yeah* wykorzystywany jest wyłącznie w dwóch funkcjach. Stanowi wypełnienie brakujących sylab w wersie w celu zachowania odpowiedniego rytmu utworu (np. [Yeah] *Палици во рацете на мојот народ* w utworze *Луѓе злобни*) lub powtórzony kilkakrotnie stanowić może wypełnienie całego wersu (np. *У, je, je, jea* w utworze *Raj*). Dodatkowo podkreśla wyrażaną przez wykonawcę treść (np. *За тва не чувствувам умора! Ые!* W utworze *Когато сѐрцето воду*). Leksem stanowi przy tym część leksyki żargonu hip-hopowego, a zatem może również być wykorzystany w celu zaznaczenia przynależności do subkultury. Pod względem znaczenia i użycia przypomina również występujący w materiale źródłowym wykrzyknik *yo*. Brak jest różnicy w znaczeniu i użyciu w tekstach bułgarskich i macedońskich.

КАКА (BG)

Występujący w materiale źródłowym bułgarski rzeczownik *кака* posiada dwa niestandardowe znaczenia. Ich wykorzystanie uwarunkowane jest samą treścią utworu. Jedno ze znaczeń definiowane jest przez RBEBAN jako: 'Като частица. Разг. За изразяване на интимност'. Potwierdzają to też dwa słowniki języka potocznego (gdzie samo włączenie tego leksemu już świadczy o jego przynależności do danego rejestru stylistycznego), tj. BPSLP: 'wraz z imieniem żeńskim – zwrot do każdej nieco starszej kobiety z tego samego pokolenia', 'В съчетание с женско име. Всяка по-голяма жена от същото поколение' oraz RNU: 'Обръщение към приятел, познат, близък човек, обикновено жена. (Видоизменение на "батка"; използва се в Бургас.)' [hallowman от]'. STRBE i CRBE określają go jako potoczny: 'В съчетание с женско име. Всяка по-голяма жена от същото поколение.'. To znaczenie poświadczane zostało w trzech utworach – we fragmentach wykonywanych przez dwójkę raperów związanych z Sofią (Yoko, Starteras):

Кака не чака тълпата / Кака и сама ше запали зарята / Кака си праи ташака
Страино, Wosh MC x YOKO x Pro2type

Шото кака ти има също некой интереси фатки [...] / Здравсти! См батко на кака ти
А пък аз, YOKO x STARTERAS

Кака ти Њоко говори си в рими
Името е ЊОКО, Њоко

Drugie ze znaczeń również opisane zostało w BPSLP: '2. dziewczyna, kobieta; laska, babka, kociak' oraz RNU: '1. Привлекателна (и невинаги по-възрастна от теб) жена, с която би правил секс с удоволствие. / 2. Жена, която е изключително умела в секса и от която по-младите и неопитни партньори могат да научат много.' [N'est-Спас от София]. Posiada zatem znaczenie zbliżone do trzech innych występujących w materiale źródłowym rzeczowników (tj. *dynapa*, *napче*, *нутка*). W tym znaczeniu leksem ten poświadczony został wyłącznie w dwóch utworach rapera Alexa P. (również związanego z Sofią).

фен съм на яката кака
До пара, Alex P.

Бях с много / Секви каки
Кавазаки, Alex P.

Jako że leksem ten w obu przedstawionych powyżej znaczeniach stanowi element języka potocznego, jego użycie podkreśla autentyzm języka i przekazu. W pierwszym z przedstawionych znaczeń funkcja oraz użycie jest niemal tożsama z rzeczownikiem *брам* (i jego pochodnymi). W drugim znaczeniu natomiast posiada funkcję tożsamą z rzeczownikiem *dynapa* (i tym samym podobną do leksemów *бумер*, *бембара* / *бемвара* i *мечка*). Opis otoczenia się młodymi kobietami stanowi przykład „popisywania się” autora / wykonawcy.

К’д (МК)

Leksem *к’д* poświadczony łącznie 40 razy (*uol* 38). Występuje wyłącznie w tekstach raperów związanych z Kumanowem (Macedonia Północna). Najprawdopodobniej stanowi regionalizm lub pochodzić może od serbskiego przysłówka *када/kada* lub *кад/kad*. RSJ definiuje je jako 'прил. везн.и речца 1. као упитни и упитновезнички прилог: за време: у које добра, у које време; у узвичним реченицама, при чуђењу, изненађењу [...] / 2. у у неодређеном значењу: некад, неком ириликом; понекад; час једном час гругом; ириликом; давно, одавно [...] / 3. кад указује га иостоји или не иосшоји време за нешто [...] / 4. у везничком значењу, у зависним реченицама а. означава време: у време у којрем, у часу у којем. [...] / б. услов, погодбу. [...] / в. потшо [...] / г. истовременност, непоредност [...] / 5. као изрочни везник: зато што, пошто, јер [...] / 6. На почетку вељне, емоционалне реченице [...] / 7. За истицање нечега необичног неочекивног, у значењу

супротности: а, али [...] / 8. у прилошким конструкцијама: а. у свако време, свакад [...] / б. у било које време, било кад'. Jego użycie obrazują poniższe przykłady:

kd e sranje gusto svi se trzav negde [...] / sto su bile tuj kd kjutu [...] / sg kd rokam svite tuj su [...] / kd pocnu ne ni zastanuju [...] / kje uspee kd si postar
Boomerang, Chedo

kd vidish zrachu ladno i pokazhuju slabost [...] / k'd demoni pobesnev i srushiv mi ga plan [...] / Kd nemam nishto u ist moment izgubu sve [...] / kd ti e preko kur i / Kd ne mislish na nishto a glava ti churi / Kd ne mislish na nishto a glava ti churi / kd stiskash zubi [...] / kd stavljash sve pri srce i pukne od ljubav [...] / (Izbegam u mrak) kd gu iskoristu situaciju [...] / (kd imam sve)...nishto ne mi znachi / kd imam kesh imam dzoint na pobrz nachin
Josh Neko Dim, Enigma

Kd за час би кажале све што знаете на глас (ajde)
Ronnie Coleman, Luka Chombe

Ze względu na skróconą formę (synkopa), wyraz ten łączy w sobie dwa z występujących w materiale źródłowym rejestrów. Przede wszystkim leksem ten stanowić może element gwary miejskiej (lub okolic) Kumanowa, jako że występuje wyłącznie w tekstach związanych z nim artystów, choć sam wywodzić się może z języka serbskiego. Dodatkowo wykorzystano zjawisko fonetyczne występujące w języku niestandardowym (potocznym), tj. elizję.

КЕФ (BG) / КЕИФ (MK)

Bułgarski rzeczownik *кеф* (wliczając także pochodne od niego czasowniki *кефя* i *кефя се*) i macedoński *кеуф* występują łącznie 31 razy (*uol* 22).

Rzeczownik poświadczony został w PSBP i definiowany jako: 'humor' i 'dobry nastrój'; w RNU jako: 'неподправено удоволствие от живота', 'момент на интензивно наслаждение, свързано най-често с плътски удоволствия (а) или силни усещания (б); купон; адреналин, тръпка и т.н.', 'удоволствие от извършването на любима дейност, която най-често е и хоби' oraz 'спокойствие, рахатлък' [МАКСИмалист от София]; '(тур. keyif от ар.) удовольствие, приятно усещане' [Жоро от Бургас]; w BPSLP: 'przyjemność, radość; uciecha, frajda, radocha', 'dobry humor / nastrój; uciecha, radocha' oraz 'wola, chęć, ochota; kaprys, chętka, zachciewajka' oraz w CRBE: 'Удоволствие, доволство, спокойствие', 'Добро настроение' oraz 'Воля, желание'. Czasownik *кефя* rejestrowany jest natomiast przez BPSLP: 'sprawiać przyjemność / radość [...]; dawać radochę [...],

kręcić' oraz RBZ: 'Доставям удоволствие на някого'. BPSLP podaje również osobną definicję dla *кефя се*: 'cieszyć się; jarać się'. STRBE określa rzeczownik jako potoczny i definiuje go jako: 'Удоволствие, доволство, спокойствие', 'Добро настроение' oraz 'Воля, желание'. Definiuje także czasownik 'кефва ми' (potoczny) – 'Изпитвам желание за нещо, хрумва ми'.

W materiale bułgarskim leksemy te występują łącznie 30 razy (*uol* 21) w czternastu utworach (rapierów związanych z Sofią i Warną), co obrazują następujące przykłady:

"Ма не е верно тва бе, аз им се кефя"

Гръбнака на медузата, Buch

*За кеф цена няма ама има закон [...] / Кеф ти на плажа кеф ти в махлата / За кеф да ти
кажа ме пускат в колата [...] / Виж знам че ти е кеф да ти кажа каква е цената*
Kofti, Dim4ou x EVG

И кат' гледам колко ме кефят от тоя рап батальон

Събрания на първенци, Голям Юс

W materiale macedońskim rzeczownik *кеиџ* występuje raz – w utworze weleskiego rapera Nesho. W transkrypcji widoczny jest niepoprawny (wobec formy słownikowej) zapis *кеиџ*. RMJ pod hasłem *кејџ* definiuje leksem jako: 'уживање, задоволство, или добро расположение'. Słownik ten jednak nie przydziela go do żadnego ze specyficznych substandardów językowych.

не го правам ова ни за публика бе шериф / тежина на гради имам версов не е ни од кеиџ
Дистанца, Нешо

Użycie rzeczowników *кеф* (wraz z derywatami) i *кеиџ* stanowiących element stylu potocznego umotywowane zostało zapewne (podobnie jak w przypadku innych potoczizmów) próbą oddania w tekście niestandardowej odmiany języka używanej w nieformalnych kontaktach oraz na ulicy. Dodatkowo rzeczownik ten (jak i wywodzące się z niego czasowniki w języku bułgarskim) pozwala w sposób podobny do wulgaryzmów na ekspresję, a więc oddanie emocji odczuwanych przez autora tekstu. W porównaniu do większości wulgaryzmów jednak ten leksem przekazuje emocje pozytywne, co również może zbliżyć do wytworzenia się pozytywnej więzi z słuchaczem. W tekstach bułgarskich i macedońskich użycie leksemu (jak i znaczenie) jest tożsame.

Кофти (BG)

Według wykorzystanych słowników leksem *кофти* przynależeć może do dwóch odmiennych części mowy. Jako nieodmienny przymiotnik rejestrowany jest przez RBEBAN i definiowany jako: 'Лош', BPSLP jako 'zły, zły jakości; kiepski, denny, fatalny, marny, lichy, beznadziejny'; RBZ jako: 'За човек – лош, неприятен', 'За предмет или произведение на изкуството – лош, грозен, слаб, с ниска естетическа стойност'. Zaś jako przysłówek przez RBEBAN jako: 'Лошо', BPSLP jako: 'źle, nieprzyjemnie; kiepsko, dennie, fatalnie, marnie, beznadziejnie, niefajnie', RBZ: 'Лошо, неприятно, недобре' oraz RNU: 'Лошо, неприятно' [Nowah~ от Пловдив], 'неуютно' [Костадин Рангелов Манолов от с Огняново общ Пазарджик]. Wszystkie definicje określają leksem jako potoczny – z wyjątkiem RBEBAN, który uznaje go za żargonowy. Wyraz występuje łącznie 29 razy (*uol* 9) w czterech utworach raperów powiązanych z Sofią i Warną. Obrazują to poniższe przykłady:

Има кофти пари няма кофти милион / Има Кофти клиент няма кофти сезон [...] / кофти на плажа и кофти в махлата
Kofti, Dim4ou x EVG

И се забърках в много кофти схема
Една История, Secta

Кофти, идват нови кобри
Известна, Mascota&D-Trax feat. Ицо Хазарта

Wykorzystanie rzeczownika *кофти* będącego elementem języka potocznego pozwala wykonawcom podkreślić autentyczność swojego języka oraz przekazu. Dodatkowo leksem ten pozwala w sposób podobny do wulgaryzmów na wzmocnienie ekspresji i oddanie negatywnych emocji.

Кур (BG, MK)

Rzeczownik *кур* w materiale źródłowym został poświadczony łącznie 64 razy (*uol* 48).

Rejestrowany jest przez słowniki bułgarskie – w RBEBAN definiowany jest jako: 'Мъжки полов член' (z oznaczeniem substandardowości) oraz jako 'В обръщение — за изразяване на грубо, обидно отношение към някого' (z oznaczeniem wulgarności). Jedna definicja z tymi oboma znaczeniami odnotowana została w PSBP: "lud. wulg. członek męski". BPSLP definiuje go jako wulgarny: 'członek męski, penis; chuj, kutas' oraz RNU: "мъжки полов орган" [Марги** от Русе], 'Вулгарно название на мъжкия полов орган. Запазило се от старобългарския, в който се

е използвало със значение „петел”*. / (в руския език например думата «курица» означава кокошка; в българския се е запазила и до днес думата „курник” - кокошарник) [С‘кок‘льо от София], 'мъжки полов орган, използва се при обида' [неда от враца], 'най-популярният графити надпис в България (а благодарение на родолюбиви българи - все по-популярен и в чужбина). / Показателен е изразът „Пиши КУР и да си ходим”.' [Недоразумяващ от София]. W materiale bułgarskim występuje 13 razy (całkowicie oraz uol) w trzynastu utworach (raperów związanych z Sofią i Warną). Obrazują to poniższe cytaty:

*И ще ти продам, **кура** сиропиран*

Slivenskiat Kashkaval, 100 Kila feat. DJ Emotion & DJ Diamondz

*Тук пишеш „**кур**”, вместо да си пишеш подписа*

Младост ЕООД, Григовор с Trombobby & С-МО

*Определено не Митьо Пищова и ман'кенките като 'кажа **кур** за всеки установен модел' [...]*

*/ Тъпак такъв, от менструална кръв по задника ли имаш червени петънца, или са от **кура**, на който си седнал сам?*

Три живора, Жлъч

Tożsame definicje przedstawiają słowniki macedońskie – DRMJ definiuje go jako: "машко полов орган" (z oznaczeniem wulgarności); TRMJ: 'Машки полов орган; пенис' oraz '1. а. машки полов орган, пенис. б. нешто што може да се спореди со ова. в. одвратен или глупав човек. 2. за засилување изрази што искажуваат лутина итн.' (z oznaczeniem tabu). ŽMK podaje natomiast trzy definicje: 'Тоа ти е македонска негација со 3 букви', '(1) Машки полов орган (2) Прилог за немање', '(1) машки полов орган, (2) единица мерка на глупока кај чоек.' W materiale macedońskim występuje łącznie 51 razy (uol 35) w czternastu utworach, co obrazują poniższe przykłady:

*Еј, еј, еј, тргни ми се од **куров**, fuckoff [...]* / *Пуши **кур**, не си кул, комплексот те јаде*

Not Sorry, 2Bona

***Куро** не ме боли! [...]* / *Сине! Нека пушат **кур** [...]* / ***Кур** ме боли / Дали пушат **кур** [...]* / ***Кур** ме боли Исток (исток) / **Кур** ме боли Запад (запад) / **Кур** ме боли дал се лапат [...]* / ***Кур** ме боли попуст сине [...]* / ***Кур** ме боли Скопје-Шкупи / **Кур** ме боли Монастири / **Кур** ме боли камикази / **Кур** ме боли харакири*

Neka Pusat Kur, Bon Praskiza

*ја сам ја, а ви сте **кур** мој [...] / Сви сте жими **кур**... [...] / мислив играм **кур** ко кажу не сам
тачан ич (ич)*

Samo Jako, Enigma

W materiale źródłowym występują również dwa inne tożsame znaczeniowo leksemy. W bułgarskiej części materiału wykorzystany został wyraz *хуй*. Jest on odnotowany wyłącznie przez jeden z użytych słowników – RNU: 'пенис' [kircata от sofia], 'Наказание, трудна манипулация...' [Галилей от Белослав], '1.полов орган / 2.жалък тъпанар' [Ходещ речник от Варна], 'Освен мъжки полов орган, думата „хуй“ може да бъде използвана за възмущение по даден въпрос.' [Гобо от Пловдив], 'обръщение към някого, който е направил грешка с цел натякване на грешката му/ѝ' [Калоян от София]. Występuje łącznie 23 razy (*uol* 7) w trzech utworach (rapperów związanych z Sofią, Warną i Plewenem):

*По устата да целуваи след кат' **хуя** си ми ял*

Slivenskiat Kashkaval, 100 Kila feat. DJ Emotion & DJ Diamondz

*Стил нов, зараза, **хой** в ъгъла си, рапър, DJAANY те наказва*

Besen, DJAANY

*If you don't no има **who you bol**, / **who you, who you, who you who you bol**, това е нещо като
зъбобол само че се намира / малко по надолу*

Who You Bol, Spens feat. Polly)

Natomiast w macedońskiej części występuje również tożsamy znaczeniowo leksem *курац*, który stanowi prawdopodobnie zapożyczenie z języka serbskiego lub regionalizm, gdyż jego występowanie ogranicza się wyłącznie do Kumanowa i Skopja, czyli dwóch najbardziej na północ położonych ośrodków miejskich. Rzeczownik ten nie został on odnotowany w żadnym ze słowników języka macedońskiego. Definiowany jest natomiast przez RSŽ: 'maški polni organ'. Łączna liczba jego użycia wynosi 13 razy (*uol* 8) w sześciu utworach:

*Отидени у **курац** ние сме / Отидени у **курац** вие сте / Отидени у **курац** сите сме*

Patama, 3ject ft. Тони Зен

*sam na klupu furash? neka ide sve u **kurac***

Tango s's Gjavola, Enigma

*Niv gi boli srce mene me boli **kurac** (mrš)*

Batman, Slatkaristika

Wykorzystanie w analizowanych tekstach wszystkich trzech wulgaryzmów (w tym „internacionalnego” w świecie słowiańskim *xyŭ*) pozwala na wzmocnienie przekazu poprzez silną ekspresję i tym samym na dosadniejsze pokazanie dezaprobaty i pogardy (*diss*). Podobnie jak w przypadku regionalizmów i potocyzmów, wyraźnie podkreśla autentyczność języka i swojego przekazu. Warto zwrócić uwagę, że rzeczownik *кyp* jako jedyny z poświadczonych w materiale źródłowym wulgaryzmów został dwukrotnie ocenowany w transkrypcji tekstów (obu skopiańskich) – jako *kŭr* w utworze *Novo BMW (što bilo včera denes e golem kŭr)* oraz jako *к*р* w utworze *Ne me boli (Дур ја молиш да се видите, она на к*р ми твερка)*, przy czym obie zawierające cenzurę transkrypcje zostały opublikowane przez samych autorów utworów. W tekstach bułgarskich i macedońskich jego użycie i znaczenie leksemu jest tożsame.

КУРВА (BG, MK)

Rzeczownik *курва* w całości analizowanego materiału źródłowego poświadczony został łącznie 55 razy (*uol* 30).

Rejestrowany jest przez słowniki bułgarskie. RBEBAN podaje kilka definicji: 'Развратна жена; курварка, курветина', (z oznaczeniem substandardowości i niegrzeczności 'В обръщение или приложение във възкл. изр. За изразяване на неприязнено отношение, обикн. към жена' (z oznaczeniem wulgarności), 'Курвар' (z oznaczeniem dialektalności i wulgarności) oraz 'Развратен, долен' (NB z określeniem leksemu jako neodmiennego przymiotnika). Wulgarny kwalifikator przypisuje mu również PSBP: 'kurwa', ' prostytutka' oraz BPSLP: 'Kobieta, która prowadzi rozwiązły tryb życia, prostytutka; kurwa, zdzira, szmata, dziwka, wywłoka'. Reszta słowników nie określa rejestru, do którego leksem należy. STRBE i CRBE podają dokładnie taką samą definicję: "Жена, която живее развратно". RNU: 'жена с безразборни сексуални връзки, склонна към изневери, измами и номера. Една от основните житейски ценности на курвата е ебането. Курва е отрицателна характеристика. Служи и за прякор на мъж, който се произнася само зад гърба му, например Георги Курвата. Означава, че в произволен момент може да се откаже от поети обещания и ангажименти.' [Кръстачката от София], 'Жена с нисък морал, която спи с различни мъже', 'Проститутка (професионалистка, платена)' i 'Обида към жена.' [Дикси Пич от], 'Жена, която е спала с някого, различен от теб самия, а в това време ти си ѝ бил много навит.' [неИскрен от София]. W bułgarskim materiale występuje łącznie 34 razy (*uol* 14) w dwunastu utworach raperów związanych z Sofią i Warną. Obrazują to poniższe fragmenty:

*ШЕ БЪДАТ ДЛЪЖНИ ДА НИ ПРИЕМАТ, **КУРВИИИ!***

No Hook, DJAANY feat. Splitkid

*Само докоснете мойто **курви**, ше ви разкатая [...] / Наркомани и **курви** по-безполезни и от скайпа*

Здрав. Як. Силен. Стабилен., FYRE

*Денсим танго и румба с неква супер долна **курва***

Пожари, Wosh MC feat. СЕСТА

Rzeczownik ten rejestrowany jest również przez słowniki macedońskie. DRMJ podaje trzy definicje, które określa jako wulgarne: 'блудница, развратница' (вулгарно, перјоратив) 'неверна жена' oraz 'Човек на кој не може да му се верува, бескарактерен човек' (вулгарно, преносно значење). TRMJ podaje trzy: 'Блудница, развратница; проститутка' (z oznaczeniem potoczności i pejoratywności), 'Неверна жена' (z oznaczeniem potoczności i przenośni), 'Човек на кој не може да му се верува, бескарактерен човек' (z oznaczeniem przenośni). Wyłącznie jako pejoratywny określa go RMJ również podając trzy definicje: 'промискуитетна жена', 'проститутка' oraz 'Кукавица', co potwierdza ŽMK: 'Секоја жена која ќе те одбие пошто си грд, а не можеш да го прифатиш тоа.'. RSŽ podaje trzy: '*prostjtutka* [...] *kurava*', 'podlac, prevarant, prjtvorna, podmukla osoba, nedrug' oraz 'plasljjvac, kukavjca.' W materiale macedońskim występuje łącznie 21 razy (*uol* 16) w trzynastu utworach, co obrazują poniższe przykłady:

*У градов не се дише сегде од **курва** до **курва***

OG, Dijana OG

*Prashanje bez odgovor, zhivot e samo **kurva** [...] / sad da zborime za ljubav, svaka cura e **kurva***

Tango s's Gjavola, Enigma

*политиката е **курва** - на еби ја! / политичар чесен е редок колку **курва** невина*

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

Wykorzystanie wulgaryzmu pozwala na wzmocnienie przekazu poprzez silną ekspresję. Dzięki temu artyści mogą dosadnie wyrazić dezaprobatę i pogardę. Związane jest to zatem ze zjawiskiem tzw. *dissu*. W tekstach dominuje przenośne znaczenie, tj. rzeczownikiem tym określane są osoby (lub również miejsca czy zjawiska), do których artysta ma negatywny stosunek. Sporadycznie wykorzystany może być jednak w funkcji samochwalstwa (*bragga*), jak np. w tworze *Samo Jako* Enigmy: *Само јако, напе, флаше, кола, курве*. W części tekstów jednostka posiada podobną funkcję

do wykrzykników *yeah* i *yo*, tj. wykorzystana została jako wypełnienie brakujących sylab w wersji w celu zachowania rytmu utworu i równocześnie jako podkreślenie wyrażanej przez wykonawcę treści (np. *Да мо'е да се ебете за пари [*купви!]** w utworze *Всекому своето*). Nie stwierdzono różnic w użyciu i znaczeniu w tekstach artystów bułgarskich i macedońskich (wyraz jest podobny znaczeniowo do rzeczowników *кучка* i *пътка*).

КУЧКА (BG, MK)

Rzeczownik *кучка* w całości analizowanego materiału źródłowego poświadczony został łącznie 16 (*uol* 11).

Zarejestrowany jest przez słowniki bułgarskie – w RBEBAN jako 'Обикн. във възкл. изр. и често в съчет. с разпасана, побесняла. Развратница, курва' (z kwalifikatorem niegrzeczności); w BPSLP jako 'rozpustna kobieta; suka', 'zła, mściwa, podła kobieta; żmija, gnida', lecz również i jako 'Piękna dziewczyna / kobieta zachowująca się obcesowo i wyzywająco w stosunku do innych'; w RNU jako: 'Жена с агресивно и разглежено поведение едновременно. Произлиза от аналогията с кучето, което трябва да храниш, но може да ти отхапе ръката по някаква причина, ако например малките кученца са наоколо. / Не всички жени са кучки, но в последните години това е мода. В 99% процента от случаите жена се превръща в кучка след неуспех в контактите с другия пол.' [младеж от София], '2. 2. Агресивна, нахална и лъжлива жена' [Лора от София], 'курва' [Дедо от София], STRBE (oraz CRBE): 'Лоша, зла жена' i 'Развратна жена' (przy czym to drugie uznane jest za lekceważące, a nie potoczne). W materiale bułgarskim występuje łącznie 9 razy (*uol* 6) w sześciu utworach raperów związanych z Plewenem i Warną. Prezentują to poniższe fragmenty:

Тя е в образа на гадна кучка

Не ти ли писна, Kokicha OSV

С кучки като тия да направим литургия

Ф.А.В.Р., Спенс

Моля? и кучката спира да бъде генгста

Elmaz, Явката ДЛГ

Podobnie potoczne znaczenie rejestrowane jest w słownikach macedońskich DRMJ i TRMJ jako: 'Зла, лоша, погана жена' (jako nieuprzejme), w RMJ jako: 'опака, злобна, или развратна жена' (jako pejoratywne). W materiale macedońskim rzeczownik występuje łącznie 6 razy (*uol* 5) w pięciu utworach raperów związanych z Bitolą i Skopjem. Obrazują to następujące przykłady:

Кучко тебе сум ти daddy не мама

Barbie, Dijana OG

Kuchkive se lepat, sin go sakat toa sake ej

Sake 酒, Donplaya x Sexy Marsa

Toj e кучкин син

Rap Game Verica Pandilovska (demo), Prince\$\$ Donatsu

Wykorzystanie wulgaryzmu, podobnie jak w innych wypadkach, pozwala na wzmocnienie przekazu poprzez silną ekspresję dezaprobaty lub pogardy. Związane jest to zatem ze zjawiskiem tzw. *dissu*, sporadycznie wykorzystane może być jednak w funkcji samochwalstwa (*bragga*). Brak różnic w użyciu i znaczeniu w tekstach artystów bułgarskich i macedońskich (wyraz jest podobny znaczeniowo do rzeczownika *курва* i *нутка*).

МАЙК (BG) / МАЈК (MK)

Żargonowy rzeczownik *mic / mike* (zapisywany w języku bułgarskim jako *майк*, a w macedońskim jako *мајк*) występuje w całości analizowanego materiału łącznie 14 razy (*uol* 9). RD definiuje go jako 'Microphone. Mic is short for Microphone'. Potwierdzają to angielskie słowniki języka potocznego, podając definicje 'a microphone' do haseł *mic* (RDMAS) i *mike* (DAS, RDMAS). Rejestrowany jest z tym samym znaczeniem w HHS (zapisany jako *majk*): 'mikrofon'.

W materiale bułgarskim występuje 2 razy (łącznie i *uol*) w dwóch utworach raperów związanych z Montaną:

Звуците отекват в небето, зад майка съм Бин Ладен!

Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и БОКО

На лайка с билки с майка и бийта свивам паля викам търся време

Когато сърцето води, SKF

RSŽ definiuje go jako: 'mikrofon' i nadaje mu kwalifikator „żargonu muzycznego”. W macedońskiej części materiału poświadczony został 12 razy (*uol* 7) w sześciu utworach raperów związanych z Bitolą, Kumanowem i Weleşem, co obrazują poniższe przykłady:

мајк чек, флоу чекирам

Samo Jako, Enigma

мајкот дај го, psycho јас ко Ефтов [...] / кога е мајкот во моите раце сум Крали Марко со боздоган

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

НЕ САКАМ ДА БИДЕМЕ РАЗДЕЛЕНИ СО МАЈКОТ

Дистанца, Нешо

Należący do zasobu leksykalnego żargonu muzycznego rzeczownik *mike/mic* pełni w materiale źródłowym kilka funkcji. Po pierwsze wykorzystanie specyficznej (tajnej) leksyki przynależność do subkultury. Leksem ten odnosi się stricte do muzyki (mikrofon), więc poprzez jego użycie artyści bezpośrednio wskazują na swój zawód. Wykorzystanie tego żargonizmu stanowić może swego rodzaju wyzwanie dla odbiorcy, który dopiero poprzez jego zrozumienie może utwierdzić się w przynależności do tej grupy, stanowi więc element budowania więzi między nadawcą a odbiorcą utworu. W kontekście treści utworów leksem ten wykorzystany został w sposób neutralny emocjonalnie (np. *мајк чек, флоу чекирам* (w utworze *Samo Jako*) oraz w funkcji *bragga* (np. *Звуците отекват в небето, зад майка съм Бин Ладен!* w utworze *Монтана сайфър 2*). W tekstach bułgarskich i macedońskich jego użycie (jak i znaczenie) jest tożsame.

МАХАЛА (BG) / МААЛО (MK)

W materiale źródłowym występują dwa rzeczowniki *махала* (bułgarski) i *маало* (macedoński), które mimo odmiennych form znaczeniowo i etymologicznie są tożsame. Łącznie (wraz z derywatami) poświadczone zostały 62 (*uol* 42).

Leksem *махала* rejestrują słowniki bułgarskie – w RBEBAN (z kwalifikatorem potoczności): 'част от населено място (град или село); квартал', 'Хората, които живеят в тази част на населеното място', 'Малко отдалечено селище, което административно се отнася към по-голямо село или град' oraz 'Място, където се водят празни приказки, където се клюкарства, одумва и под'; w PSBP: 'dzielnica', 'przysiółek' (dodatkowo rejestruje on dopuszczalną pisownię *махла*); w RNU: 'квартал от турски محله (махале), и арабски محلة (махала)' [Шаранов от Варна], 'подобно значение на английското (the hood)' [Georgi Petrov Ivanov от София], '"Махалля" в Средна Азия означава двама стари хора със синовете си, снахите и внуците си и всички животни. Може да се няколко такива семейства.' [Трифон Трифонов от Варна]; w STRBE (i CRBE): 'Част от населено място, квартал' oraz 'Малко селище, отдалечено от по-голямо селище, в чийто състав влиза'. W materiale

bułgarskim rzeczownikiem *махала* (oraz derywaty *махленски* i *махленец*) poświadczony jest 53 razy (*uol* 36) w osiemnastu utworach raperów związanych z Sofią i Warną. Obrazują to poniższe przykłady:

*Кеф ти на плажа кеф ти в **махлата** [...] / кофти на плажа и кофти в **махлата** [...] /
а с торбата кат бях в **махлата** аз бях набутан*
Kofiti, Dim4ou x EVG

*От **махалата** събра се бригада, готова на крайности [...] / **Махлата** напрай' от децата
мъжкарите дет грам въобще не им пука [...] / **Махлата** щито стане тясна, София, брат, са най-
харабия момчетата [...] / Време да направим хит за **махалата** [...] / Чуваши плачеици майки
на гладни, **махленски** деца*
София е гадна, Milioni x FYRE x DJAANY

*да премахна на **махлата** пипалата [...] / слизам във **махлата**, влизам във матрицата*
Бизнес, Боро Първи

Macedoński leksem *маало* definiowany jest przez DRMJ jako "Одделен дел на градска или селска населба"; przez RTADRUD jako '(тип. mahalle) одделен дел на градска или селска населба' (słownik ten potwierdza jego tożsamość etymologiczną z bułgarskim *махала*); przez SMPP jako: 'dzielnica', 'część miasta <wsi>'; przez TRMJ jako: 'Одделен дел на градска или селска населба' oraz przez RMJ jako: 'дел од град или село што претставува посебна заедница'. Poświadczony jest 9 razy (*uol* 6) w pięciu utworach raperów związanych z Kumanowem, Skopjem i Weleşem. Obrazują to poniższe przykłady:

***Маалски** дилер [...] / Бија сам по **маале**, добро знаев ме сине*
Južna Koreja, Luka Chombe

*BENG BENG I VO TVOJTO **MAALO** IMA SAMO SAMO*
Beng Beng, Sasha ft. Nesho

***Маалото** има закон различен од твоите сказни*
Rutina, Tasko

Wykorzystanie obu tych leksemów motywowane może być ich bliskim znaczeniem do pochodzącego z amerykańskiego slangu rzeczownika *hood*, który również występuje w macedońskiej części materiału źródłowego (w zapisie oryginalnym oraz cyrylicznym jako *хѹд*). RD opisuje ten wyraz jako rzeczownik 'Neighborhood. Hood is short for neighborhood' oraz jako przymiotnik 'To be in the

streets'. Potwierdza to HHSAP: 'sąsiedztwo; dzielnica (potocznie, od *neighborhood*)' oraz DAS: 'Neighborhood' i RDMAS: 'A neighborhood, especially in an urban ghetto'. Odnotowany jest również w RSŽ (zapisany jako *hud*): 'kraj (grada)'. Występuje łącznie 7 razy (*uol* 6) w czterech utworach (raperów związanych z Kumanowem i Skopjem), co obrazują poniższe fragmenty:

*Само слушааш на **хуџ**, ти си луд*

Zeus, 2Bona

*Ја сам корак испред, веруј ми бајо главан сам у **хуџ**! / А у **хуџ** - Лео Енигма, Дејо Мистри [...]*

*Мој бракарда у твој **хуџ** баратав*

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

Hood смо како Бруклин

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

Ponadto w dwóch macedońskich utworach wykorzystano żargonowe określenie *ghetto*, które pod względem znaczenia podobne jest to wyżej wymienionych. RD definiuje go jako: 'A poor or low-income part of a city or town. Typically a place with minorities' oraz 'To be or act poor'. Potwierdza to HHSAP: 'dzielnica wielkiego miasta, zwł. uboga i pełna przemocy'; UD: '1) A run down area of any town or city, but most often used in terms of the inner city. Any area with low or non-existent property value. May or may not refer to a high-crime area, but often does. 2) Anything that is jury rigged, broken in some way, or otherwise of generally poor quality. Refers to the frequency at which poverty-stricken people must improvise to survive on low income' [King Asshat XVIII of Asshatia]; ' 1. A section of a city in which a large population of a minority is confined to a small space, usually due to economic status. Many residents of these areas are less financially stable than other areas. 2. Of or pertaining to "the ghetto"' [Anthomonic]; ' 1. (n.) an impoverished, neglected, or otherwise disadvantaged residential area of a city, usually troubled by a disproportionately large amount of crime. 2. (adj.) urban; of or relating to (inner) city life. 3. (adj.) poor; of or relating to the poor life. 4. (adj.) jury-rigged, improvised, or home-made (usually with extremely cheap or sub-standard components), yet still deserving of an odd sense of respect from ghetto dwellers and non-ghetto dwellers alike' [k1]; RSŽ: 'ozloglašeni kraj grada', a także RMJ: "дел од голем град (осб. Сиromашен) населен од една или повеќе најч. Малцински заедници' (lecz nie określa leksemu jako potoczny). Rzeczownik występuje 4 razy (*i uol*):

*OG, **ghetto**, дредови, чуриме ко Паста*

OG, Dijana OG

Гето принцип – гето концепт [...] / Бенг бенг исто како гето

Vekje E Dosta, Sasha & Urbanski

Wszystkie wyżej wymienione jednostki stanowią element języka potocznego, a zatem samo ich użycie w tekstach może być związane z próbą podkreślenia silniejszej więzi między wykonawcą a odbiorcą utworu. Artyści utożsamiają się z określonymi częściami miasta (lub swego rodzaju archetypem środowiska w danym mieście), co prowadzi także do utożsamienia się odbiorcy, związanego z tym samym lub podobnym miejscem. Dodatkowo użycie tych leksemów (wykorzystywanych na co dzień zarówno przez artystów, jak i odbiorców) pozwala na podkreślenie autentyczności utworu.

МЕЧКА (МК)

Rzeczownik *мечка* w potocznym znaczeniu występuje w analizowanym materiale 8 razy (uol 3). Wśród definicji podanych przez RSŽ tylko jedna odpowiada kontekstowi wypowiedzi zawartych w analizowanych utworach: 'automobil "mercedes"'. Nie został zarejestrowany przez żaden ze słowników macedońskich (i wykorzystany jest wyłącznie przez raperów pochodzących z północnej części kraju) można więc uznać, że stanowi zapożyczenie z języka serbskiego (podobnie jak *бембара*).

Возат мечка и бемвара

Raspukala Šar Planina, Slatkaristika

Нова мечка од Германија ме чека за на настан

Bad Boy, Tasko

Се гледам у црна Мечка

Crna Mecka, Traker ft. Tasko

Rzeczownik *мечка* podobnie jak macedoński *бембара* / *бемвара* i bułgarski *бумер* wykorzystany został w tekstach w celu podkreślenia ponadprzeciętnego statusu materialnego, który ma wywołać u odbiorcy poczucie zazdrości (ewentualnie zachęcić go do naśladowania i uzyskania podobnego statusu). W porównaniu do wspomnianych wyrazów określa inną markę, Mercedes-Benz, której samochody również są postrzegane za droższe i bardziej „prestizowe”. Użycie potocyzmu umożliwia wykonawcy podkreślenie autentyczności języka i przekazu.

МОЙЧЕ (BG)

Rzeczownik *мойче* (oraz jego odpowiednik *мойка*) jest jednym z czterech występujących w materiale źródłowym określeń charakterystycznych dla mieszkańców danego miejsca (tj. *о'зе, дромец, пустиняк*). Charakterystyczny jest wyłącznie dla tekstów raperów związanych z Warną. RNU definiuje go jako: "мой човек, аверче, приятел' [викиту от Варна], a jego żeński gramatycznie odpowiednik *мойка* jako: 'близък човек, другар, приятел. произлиза от жаргонното обръщение „мой“.' [Няма от Няма]. Leksem ten wywodzi się od zaimka *мой* poprzez dodanie do niego sufiksu *-че*. Poświadczony został łącznie 14 razy (*uol* 11) w siedmiu utworach, co obrazują poniższe przykłady:

Мойчето ми каза "я еби ги, я еби ги, я"

Искам да ми кажеш, MADMATIC

*Мойче, предлагам да направим тая трампа [...] / Да видя де са **мойките** - няма един на крак*

Събрания на първенци, Голям Юс

*Я са спри, тука нещо църка, **мойка** май си ти [...] / Я са скрий, нещо пак скимти, **мойка** май си ти [...] / **Мойка** секи ред е тона, ей [...] / **Мойка** секи ред е тона*

Класно, Секта feat. MBT

Formy te wykorzystane zostały wyłącznie przez artystów związanych z Warną. Ich związek z tym miastem potwierdza również jedna z definicji podanych przez RNU, jej autor (викиту) również określa się jako mieszkaniec tego miasta. Wykorzystanie regionalizmu leksykalnego pozwala artyście nie tylko na zasygnalizowanie pochodzenia lub silnego związku z miastem lub regionem, lecz również na podkreślenie autentyczności języka.

НЕКАД (МК)

Wyraz *некад* poświadczony został łącznie 18 razy (*uol* 14). Występuje wyłącznie w tekstach raperów związanych z Kumanowem i Skopjem, co świadczyć może o jego regionalnym/dialektalnym charakterze. Nie został odnotowany w żadnym ze słowników macedońskich. Może stanowić zapożyczenie z języka serbskiego – od przysłówka *некад(a)/nekad(a)*, który przez RSJ definiowany jest jako 'у ранија времена, давно', 'једном, неки пут' oraz 'понекад, каткад'. Jego użycie w tekstach obrazują poniższe fragmenty:

*По **некад** вика сум loco*

Fortuna, 2Bona ft. Боро Първи, Brzo Trči Ljanmi & Lil Barty

*позајмен од негде и **некад** па имам време да губу*

Gas, Enigma

*Нели **некад** ти е скурца? [...] / **Некад** не ми треба ни близок, ни другар*

Поблиску до Бог, Страјк

Przysłówek *некад* stanowić może element gwary miejskiej (lub okolic) Kumanowa i Skopja – jako że występuje wyłącznie w tekstach związanych z tymi miejscami artystów, wywodzi się z języka serbskiego. Wykorzystanie regionalizmu pozwala artystom na zasygnalizowanie pochodzenia i związku z danym miastem lub regionem oraz na podkreślenie autentyczności swojego języka.

НИКАД (МК)

Przysłówek *никад* występuje w materiale źródłowym łącznie 32 razy (*uol* 23). Wykorzystany został w tekstach raperów pochodzących z Kumanowa, Skopja oraz Welesu (w przypadku ostatniego miasta tylko w jednym utworze). Nie jest odnotowany w żadnym ze słowników macedońskich. Może stanowić element lokalnych gwar lub ich wpływu na inne (np. wpływ gwary miejskiej Skopja na gwarę weleską). Można go wywodzić od serbskiego przysłówka *никад(а)/nikad(a)*, który przez RSJ definiowany jest jako 'ни у које време, ни у каквој прилици'. Jego użycie w tekstach obrazują poniższe fragmenty:

*Живот има пад, **никад** да сам гад [...] / Тече добро план нема **никад** да застане [...] / И ме диза ко кран, **никад** нема да престане*

Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK

*Не се предаде **никад** на таа болест*

Мато, Danev

*Носталгија, нема **никад** да се видиме ли пак и нема веќе ништо да е исто [...] / кога ќе остарат понатака **никад** да не забораваат*

Носталгија, Страјк

Подобnie jak wyраз poprzedni, przysłówek *никога* stanowić może element gwary miejskiej (lub okolic) Kumanowa i Skopja, ponieważ często występuje w tekstach związanych z nimi artystów (użycie w tekście „weleskim” jest jednostkowe, a zatem może stanowić wpływ wspomnianych gwar na gwarę weleską), wywodzi się zapewne z języka serbskiego. W utworach dwóch skopijańskich raperów występuje również jego standardowy odpowiednik *никогаши* (np. *Па спомените нема никогаши да се бледи!* w utworze *Великани* rapera Strajka oraz *Кoj никогаши не умира и никогаши не се ни раѓа* w utworze *Вистина* Toniego Zena).

ПАРЧЕ (BG)

Na podstawie wykorzystanych słowników można zauważyć, że bułgarski rzeczownik *парче* ‘kawałek’ posiada kilka substandardowych znaczeń. Znaczenie żargonowe odnotowane zostało przez HHS, który definiuje go (*kawalek*) jako: ‘utwór muzyczny’. Tożsamą definicję podają również słowniki bułgarskie (wszystkie nadają mu również kwalifikator potoczności) – STRBE i CRBE: ‘Мелодия, песен, музикално изпълнение’; RBZ: ‘Музикално изпълнение, песен, мелодия’ oraz RNU: ‘Музикално произведение’ [пор от Бургас] i ‘Песен’ [Деян ІYІ от София].

W potocznym języku bułgarskim posiada również dodatkowe potoczne znaczenia – STRBE: ‘Хубаво момиче’. RNU: ‘Красив екземпляр от мъжки или женски пол.’ [пор от Бургас], ‘Привлекателно момиче’ [Деян ІYІ от София] oraz ‘мацка’ [Пешко от София]. W niektórych kontekstach podawane również inne definicje, np. RNU ‘Негативно определение за човек, но се използва само с прилагателни като тъпо, кофти, селско и т.н.’ [Деян ІYІ от София] oraz ‘кур, обикновено едър и дебел’ [Цеци Змията от Пловдив]. Zgodnie z UD, występuje również w języku angielskim (*piece*): ‘a hot or sexy lady; often used when checkin' out bitches in public places’ [LORO STRANGELOVE], a także wg RD w slangu hip-hopowym: ‘A beautiful woman’. Leksem poświadczony został 4 razy w czterech bułgarskich utworach (dwóch raperów związanych z Sofią i dwóch związanych z Warną). Obrazują to poniższe przykłady:

*Щом в картинката си само ти и тъпото **парче***

Kofti, Dim4ou x EVG

*Имам не една, а много любими **парчета***

Името е ЙОКО, Йоко

*С едно **парче** ги прая, Август месец да вали сняг*

Леш 2, Секта

W analizowanym utworze poświadczono zostało wyłącznie pierwsze (tj. żargonowe) z przytoczonych znaczeń rzeczownika. Z tego powodu możemy uznać jego użycie za środek identyfikacji wewnątrz subkultury hip-hopowej i muzycznej. Znaczeniowo bliski jest innemu występującym w materiale źródłowym rzeczownikom, tj. *beat*, *трак*, lecz w porównaniu do nich (i podobnie do *instrumental*) posiada dłuższą (niejednosylabową) formę. Wykorzystywany jest w funkcji *bragga* (np. *С едно парче ги прая, Август месец да вали сняг* w utworze *Леу 2*) oraz *dissu* (np. *Шом в картинката си само ти и твоето парче* w utworze *Kofti*).

ПОЗАДИ (МК)

Przysłówek *позади* występuje w materiale źródłowym łącznie 18 razy (*uol* 8) w ośmiu utworach raperów związanych z Bitolą, Skopjem i Weleşem. Przez DRMJ definiowany jest jako 'одзади' i określony jako gwarowy. Słownik podaje przy tym tłumaczenie na język serbski – *позади*, co może świadczyć o zapożyczeniu. RSJ definiuje go jako: 'одостраг, огстада' oraz 'покажује га се нешто налази иза онога што значи именица у ген'. Jego użycie obrazują poniższe przykłady:

*изгрејсонце последно **позади** чадот*

Chuma, Poetika ft. Gengo

*stilot vas e od **pozadi** grb*

Pit Stop, Tyte x Srna

*Несакаш да бидеш ти **позади** таа кожа*

Борба, Нешо

Przysłówek *позади* stanowić może z jednej strony element gwary miejskiej Bitoli, Skopja i Weleşu (lub ogólnie gwar centralnych), ponieważ często występuje w tekstach związanych z nimi artystów, z drugiej zaś związany jest z językiem serbskim. Wykorzystanie regionalizmu pozwala artystom na zasygnalizowanie pochodzenia (lub silnego związku z danym miastem lub regionem) i na podkreślenie autentyczności swojego języka.

ПРИЧА (МК)

W materiale źródłowym rzeczownik *прича* występuje łącznie 20 razy (*uol* 14) w jedenastu utworach raperów związanych z Kumanowem i Skopjem. Świadczyć to może o jego

regionalnym/dialektalnym charakterze. Nie został poświadczony w żadnym ze słowników macedońskich, może stanowić zapożyczenie z języka serbskiego. RSJ definiuje ten wyraz jako: '1. Кратка приповетка као уметничка творевина; приповест која се преноси с колена на колено, бајка, легенда. 2. а. причање, приповедање, саопштавање. [...] / б. (обично и мн.) непроверено казивање, гласина'. Jego użycie obrazują poniższe fragmenty:

*Да не беше он таков друга ќе ми беше **причата***

19, Dijana OG

***Прича** е херојска - Бајрам Шабани*

Ronnie Coleman, Luka Chombe

*Знам гу добро твоју **причу**, не ти га знам име п*gga / Знам гу добро твоју **пичку**, па не ми га диза п*gga*

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

Rzeczownik *npuca* stanowić może element gwary miejskiej (lub okolic) Kumanowa i Skopja, występuje wyłącznie w tekstach związanych z nimi artystów. Wyłącznie raz (w utworze *Zeus* skopiańskiego duetu 2Bona) pojawia się w materiale jego literacki odpowiednik *историја*: *Пишуваме историја, што напраиле у десет направиле у година*. Występuje on jednak w utartym związku wyrazowym.

ПУСТИНЯК (BG)

Rzeczownik *пустиняк* występuje wyłącznie 1 raz w analizowanym materiale. Jest jednym z czterech używanych określeń charakterystycznych dla mieszkańców danego miejsca (*zob. też.* Д'ТЕ; ДРОМЕЦ; МОЙЧЕ). RNU definiuje go jako: 'В северозапада това е комплимент... но НИКОГА ОБИДА !!!' [Християн от Видин], 'Това е една от малкото конвертируеми думи от Северозапада в цялата страна. Пустиняк, към днешна дата, освен че е една от истинските бири у нас е и душевност, изградена у среда на човечност, добродушие, среда непознаваща алчност и равнодушие, среда, ценяща личността, без значение общественото му положение, среда, естествено изградена от природните прелести, дарени на това географско място Северозапада. Пустиняка е груб и наивен добряк, готов да те завре там, къде най-малко моа си представиш и в следващия момент, да ти подаде безрезервно ръка, да те потупа по рамото и дружески, с усмивка да ти промълви: *Да те ебем у Пустиняка, що се занимаваш с дивотии, като не моа носиш майтан!*' [Баце Симо от Враца], 'Човек, от който нищо не става: пропаднал пияница,

крадец, побойник, отрепка, стар ерген, също. В Лом е обида, не комплимент и не поздрав.' [борунчанин от Лом ndash паланка].

Пуст пустиняк / Знаеш, че с Кико Райбера няма ташак!

Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и БОКО

Rzeczownik użyty przez jednego artystę (Raibara) związanego z Montaną. Związek wyrazu z tym miastem (szerzej – z północno-zachodnią Bułgarią) potwierdzają również definicje zarejestrowane w RNU. Wykorzystanie regionalizmu leksykalnego pozwala artyście nie tylko na zasygnalizowanie swojego pochodzenia i silnego związku z danym miastem lub regionem.

ПУТКА (BG)

Bułgarski rzeczownik *путка* występuje łącznie 29 razy (*uol* 10) w ośmiu utworach raperów związanych z Sofią i Warną. Z wykorzystanych słowników jedynie RNU podaje definicje: 'женския полов орган на жаргон' [Анонимет от София], '(вулг.) 1. Женски полов орган; жаргонно название, има връзка със сигурност с испанската дума puta* (която означава „курва“). / 2. Готино момиче/жена, мацка; но винаги с подсилващ епитет отпред. Комплимент, използван най-често когато мъже обсъждат някоя жена (т.е. не се казва почти никога директно). / 3. Квалификация за жена, охарактеризираща я като леснодостъпна или с доста ниска класа; и изобщо за жена с ниска самооценка – без значение дали е разпусната по отношение на секса, или не. Примерно в някои работни колективи (от по-ниско ниво) се използва от най-големите простаци като обръщение към всички колежки, които отговарят на това описание... / 4. Обида за жена, охарактеризираща я като тъпа, загубена, смотана или дразнеща и неприятна; обикновено с негативен епитет отпред. Донякъде развнзначно на „патка“. / 5. Обида за мъж – охарактеризираща го като немъжествен, слабохарактерен, мекушав, нерешителен, страхлив... / 6. Квалификация за мъж, който не държи на думата си, постъпва нелоялно с приятелите си и пр. / * и която на свой ред произхожда от латински, където puta е означавало някога просто „момиче“, преди да придобие негативната си конотация на „лека жена“, „проститутка“. В българския е по-вероятно да е навлязло през италиански (puttana) или френски (putain, pute) – като малко по-близки (чисто географски) езици...' [ЗайдЕл от София], '1. външните женски полови органи, вулва. / 2. нерешителен и неумел мъж [Кръстачката от София]. Jego użycie obrazują poniższe fragmenty:

*Пачки трупат се, **путки** яко бутат се*

Lanec na vrata mi, 100 Kila

Са на пиедестала в общество от тѣни **путки** [...] / К'ви махленци, т'ва са пълни мъжки **путки**, бате

Всекиму своето, FYRE

Всяка **путка** ги киризи и дано няма марици [...] / Отвратен съм от тоз **путкопоток**

Elmaz, Явката ДЛГ

Wykorzystanie wulgaryzmu (w różnych znaczeniach) pozwala na wzmocnienie przekazu poprzez silną ekspresję. Dzięki temu artyści mogą dosadniej wyrazić swoją dezaprobatę lub pogardę. Związane jest to ze zjawiskiem tzw. *dissu*. W tekstach dominuje przenośne znaczenie, tj. rzeczownikiem tym określane są osoby (lub również miejsca czy zjawiska), do których artysta ma negatywny stosunek. Jego użycie (podobnie jak w przypadku regionalizmów i potoczizmów), pozwala dodatkowo podkreślić autentyczność języka i przekazu. Brak różnic w użyciu i znaczeniu w tekstach artystów bułgarskich i macedońskich (wyraz podobny znaczeniowo do rzeczowników *курва* i *кучка*).

РАП (BG, MK)

Żargonizm *pan* poświęcony został 117 razy (*uol* 80) i występuje w tekstach artystów związanych ze wszystkimi ośrodkami miejskimi. RD definiuje go jako: 'To rhyme and flow' i 'Hip-Hop music', co potwierdzają HHS 'gatunek muzyki' oraz HHSAP (wywodząc go od angielskiego zwrotu 'rhythm aggressive poetry') jako 'agresywny styl wypowiedzi'. Podobnie tłumaczą go żargonowe słowniki angielskojęzyczne – DAS: 'rap song'; RADMAS: 'a popular music genre in which a rhythmic lyric is spoken over a musical background' oraz UD: 'Rap is a form of music, and so is Rock, they both sound very different, but sometimes you can't distinguish the difference in some songs! [...]' [Ponyboy OH YEАHH!!!], 'The act of talking over a beat. [...]. Rap started out as a form of lyrical poetry emphasizing the daily struggles of life in the American urban society [...]' [NaibArifMansour], 'Rap is a music genre [...]' [The Intelligent].

Definicje leksemu obecne są również w słownikach bułgarskich. RBEBAN definiuje go jako: '1. Стил в попмузиката, възникнал в Ню Йорк през 70-те год. на XX в. въз основа на негърската музика, при който римувани фрази се изговарят или пеят като речитатив под съпровода на нахъсана, монотонно повтаряща се музика с ударен ритъм. [...] / 2. Музикално изпълнение, музика в този стил.', co potwierdza STRBE (oraz CRBE): 'Направление в музиката с натрапчива ритмичност, подражавана от участие на ударни инструменти' i RCDBE: '(англ. амер. *rap*, *жаргон* 'говоря остро, критикувам') Муз. Вид музика и танци, създадени от американските чернокожи, с характерен ритъм и речитативен текст с провокативен смисъл и бързо темпо'. W bułgarskiej

części materiału rzeczownik ten występuje łącznie 80 razy (uol 47) w trzydziestu dwóch utworach, co obrazują poniższe fragmenty:

*С тва умрело **рапче** ще прежабиш бързо [...] / твоя **рап** неправилен е, шот е педерастки [...]
/ най-добрия **рап**, лили майко Чък Норис
Гръбнака на медузата, Buch*

*Истински **рап** неща брат / Underground [...] / К'ъв ти hip hop ве мой, к'ъв ти **рап**, к'ъв ти trap,
к'ъв ти swag [...] / К'ъв ти hip hop ве брат, к'ъв ти trap, к'ъв ти **рап**, к'ъв ти swag [...] / За мен
си никой в **рапа**, ако не знаеш Varna Sound [...] / От както съм в **рапа**, нещо нивата май рядко
се вдигат
Леш 2, Секта*

*Обичам **рап**-вегани стририни във два куплета [...] / Като се върна зад във дните обичах **рап**
тон / Сега обичам да слушам **рап** Дует Ритон
Време за любов, Спенс*

Rzeczownik ten rejestrowany jest również przez słowniki macedońskie. DRMJ definiuje go jako: 'Музички стил што се карактеризира со звучно рецитирање, придружено со наметлив ритам во кој доминираат ударните инструменти.', со потwierdza RMJ: 'mus. (и рап-музика f.) стил главно црнечка популарна музика со изразен ритам и текст што ритмички повеќе се рецитира отколку пее' oraz RSŽ (pod hasłem *rep*): 'muz. vrsta popularne muzike, nastale među američkim crncima, karakteristične po tome što se uz instrumentalnu podlogu ritmično izgovara tekst'. W macedońskim materiale leksem występuje 37 razy (uol 33) w piętnastu utworach, co obrazują poniższe fragmenty:

*Звук е добар на **рап**, како zaza на тенане [...] / **Рап** е вештина што ќе служи
Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK
нов левел мак **рап**.. [...] / ти треба интелект, додека тапкаш во место си изземен, **рапот** твој
истребен! [...] / не беше мода да бидеме рапери, бевме малкумина, **рапот** се креваше [...] /
Тониш во калта, а **рапот** твој тежи и лице ти валка
Problem?, Poetika & Bob Mc*

*но на крајот на пораката ја праќам преку **рапов** [...] / ч очигледно тука **рапов** нема профит
дал е така?
Дистанца, Нешо*

Dwukrotnie w materiale macedońskim pojawia się dodatkowo forma *rap game*. HHS (pod hasłem *rapgra*) tłumaczy go jako 'ogół zjawisk związanych z muzyką rap, które mają wpływ na wykonawcę hiphopowego'. Podobnie definiuje go UD: 'the hardest 9 to 5 you'll ever have, motherfucker...the rap industry' [Nick D], 'The game where wannabe rap artists 1. get record deals 2. sing songs that somebody else produced (that's right, most of the hits we hear are produced not by the artists themselves) 3. get rich and 4. claim that they represent the mean streets of America' [Ryan "Homie G"] oraz 'The wave of new artists that is grinding at the moment. Just like UNDERGRUNN from Norway' [Plaza a.k.a unge picazzo].

Rap Game Верица Пандиловска / *Rap Game* Boy Color или зли зли

Rap Game Verica Pandilovska (demo), Prince\$\$ Donatsu

Przymiotnik od rzeczownika *rap* pojawia się 3 razy w tekstach z Sofii i Warny (Bułgaria) oraz z Welesu (Macedonia Północna). HHS (pod hasłem *rapowy*) definiuje go: 'dotyczący rapu'. RBEBAN: 'Който се отнася до рап и до рапър'. Choć słownik RMJ nie podaje definicji tego derywatu, to dokumentuje jego występowanie w języku macedońskim pod hasłem *panep*, z zaznaczeniem, że stanowi on przymiotnik odnoszący się do tego wyrazu. Jego użycie prezentują poniższe fragmenty:

Двама фена пишат на *рапстарски* састки

Грѣбнака на медузата, Buch

Ако ме намесят в някой *рапърски* конфликт

Пожарогасител, Явката ДЛГ

затоа ви презентирам школа *раперска* у живо

RAPCORE, Нешо

Sama nazwa gatunku muzycznego wyszła poza unikalne użycie między osobami z nim związanymi (co potwierdza jego odnotowanie w słownikach ogólnych). Z tego powodu w porównaniu z innymi żargonizmami nie można stwierdzić, że użycie tych leksemów stanowi środek podkreślania przynależności lub uznać je za „tajną leksykę” (rzeczownik ten używany jest także przez osoby „z zewnątrz”). Rolę tę pełni najczęściej treść utworu, w którym leksem występuje (np. *Сум мајката на панот зошто секој ден го живеам* w utworze 19). W materiale źródłowym stanowi synonim rzeczownika *hip-hop*, który posiada szersze znaczenie i może oznaczać również całą subkulturę, a nie tylko jej poszczególne elementy. W kontekście leksemu *rap* istotne jest jego poprawne semantycznie użycie, tj. nie zawsze synonimiczne wobec leksemu *hip-hop*, którego znaczenie jest szersze. HHS tłumaczy różnicę między pojęciami *hip-hop* i *rap*. Ten pierwszy „jest pojęciem szerszym i obejmuje

całość kultury skupionej wokół muzyki hiphopowej (taniec *breakdance*, tworzenie *graffiti*, specyficzny ubiór)”, a ten drugi „odnosi się wyłącznie do muzyki. Dlatego mówimy o kulturze hip-hopowej (nie *rapowej*)”. Sporadycznie rzeczownikiem *pan* artyści określają również sam utwór muzyczny (np. *Pana му е порно клип във полята на зеи строи* w utworze *Казах не*). Brak jest różnic między użyciem i funkcją w tekstach bułgarskich i macedońskich.

РАПИРАМ (BG) / РЕПАМ / РАПУВА (МК)

Czasownik określający czynności wykonywania piosenki hip-hopowej wykorzystany został w materiale źródłowym 14 razy (łącznie oraz *uol*). Angielski czasownik *to rap* (w którego wywodzą odpowiedniki bułgarskie i macedońskie) definiowany jest przez RD jako: 'To rhyme and flow'. Potwierdzają to słowniki żargonowe – HHSAP: 'rapować; opowiadać rytmicznie' i DAS: 'To chant a rap song', a także HHS (pod hasłem *rapować*): 'wykonywać utwór hiphopowy'.

W języku bułgarskim czasownik powstał poprzez dodanie przyrostka *-upam* do zaadaptowanego rzeczownika *pan*. W bułgarskim materiale występuje 11 razy (łącznie i *uol*) w dziesięciu utworach raperów związanych z Plewenem i Sofią, co obrazują poniższe przykłady:

*He, че аз **панирам** бързо, те **панирам** бавно!*

Besen, DJAANY

***Панирам** и ти нея, как хващам си тролея*

Brumchim, Kokicha OSV & Lykicha ft. Slaninata

*Уважавах и слушах трима стари дет ' **тпанирам***

Време за любов, Spens feat. Minna

W macedońskiej części materiału źródłowego występują dwa warianty czasownika. Jednokrotnie wykorzystana została forma (analogiczna do występującej w języku bułgarskim), powstała poprzez dodanie przyrostka *-увам* do zaadaptowanego w języku macedońskim rzeczownika *pan*. Dwukrotnie poświadczona została też forma *пенам*, na którą mogła wpłynąć *repovati* (definiowana przez RSŽ jako 'pevati/svirati rep'). Jest to jedyny leksem w materiale macedońskim odnoszący się do tego gatunku muzycznego, w którym podstawę słowotwórczą stanowi serbski rzeczownik *rep/pen*, zamiast zaadaptowanego w języku macedońskim *pan* (który z kolei obecny jest np. w formie *панывам* oraz *панеп*). Formy te obecne są łącznie w trzech utworach artystów związanych ze Skopjem:

*ja **rep-ам** укс се дур се нервираш не ме дупа*

Ne me boli, Traker & Tasko

*Стрвни ко волци, у глаа нон стоп ми е само дај, само дај, муабетот им беше само **panyvaj***
Sampioni, Traker

*Ја и да не пеам 100% е дека **репам***
VWBMW, Traker

Użycie czasownika określającego wykonywanie utworu hip-hopowego (podobnie jak w przypadku samego rzeczownika *pan*) wyszło poza sferę ograniczoną do osób związanych z subkulturą, a zatem w porównaniu z innymi żargonizmami nie można arbitralnie stwierdzić, że samo w sobie stanowi jednoznaczny środek walidacji przynależności lub jest „tajną leksyką” (rzeczownik ten używany jest bowiem również przez osoby „z zewnątrz”). Rolę identyfikującą przyjmuje częściej treść utworu lub fragmentu, w którym leksem występuje (np. *Panuram u ti neja, как хвацям си тролея* w utworze Brumchim). Mimo różnic w formie, użycie i znaczenie leksemu w tekstach utworów bułgarskich i macedońskich jest tożsame.

РАПЪР (BG) / РАПЕР (MK)

Żargonowe określenie wykonawcy muzyki hip-hopowej (ang. *raper*) zostało łącznie poświadczane 39 razy (uol 37). Występuje w tekstach artystów związanych ze wszystkimi omawianymi ośrodkami miejskimi w Bułgarii i Macedonii Północnej. RD definiuje rzeczownik jako: 'Someone who raps or makes rap/hip-hop music', co potwierdza HHSAP 'raper; poeta ulicy', HHS 'wykonawca utworów hiphopowych' oraz DAS 'A person who converses and chats, esp a member of a rap (discussion) group [...], The chanter of a rap song [...], A devotee of rap music and its attendant styles of dressing, dancing, etc'. Według UD leksem charakteryzuje się przede wszystkim pejoratywnym znaczeniem (być może wyłącznie wśród użytkowników portalu: 'someone who cannot sing..therefore speaks [...], someone with no originality' [nate], 'Someone with no talent who goes to jail a lot and shoots people. [...], Someone who only talks about anal sex, shooting people, and how much money they have' [J] oraz 'A talentless performer who resorts to talking because he cannot sing'.

Rzeczownik rejestrowany jest przez bułgarski słownik RBEBAN, który definiuje go (podobnie do DAS) jako: 'Музикант, който създава или изпълнява музика в стил рап; рападжия' oraz 'Последовател на рапа; рападжия'. Słownik podaje również możliwą alternatywną formę zapisu, tj. *panep* (która pojawia się jednokrotnie w badanym materiale). Warto nadmienić, że w słowniku Armjanowa odnotowane jest inne (niewystępujące w badanym materiale źródłowym) określenie wykonawcy muzyki hip-hopowej w języku bułgarskim, tj. *пападжия* (oraz jego żeńska forma *пападжийка*), powstałe poprzez połączenie nazwy gatunku muzycznego (*rap*) z przyrostkiem

pochożenia tureckiego (-джия). W materiale bułgarskim występuje 25 razy (łącznie i uol) w osiemnastu utworach. Obrazują to poniższe fragmenty:

***Рапър** ли да стана или да стана декан*

Биполярно поведение, Muden

*Гле'ам ги намазани, дрехи и накити, бахти смешните **рапери** [...] / Тия **рапери**, къде праих тракове с тех, беше с най-коварната цел да пусна пипала*

Праат се (компромиси), Жлъч

*Любимите ви **рапъри** са на медикаменти!*

Леш 3, Секта

Rzeczownik rejestrowany jest również przez DRMJ, który definiuje go jako: 'Музичар што изведува и твори рап' oraz 'Љубител на рап музика', a także RMJ jako: 'музичар што пее или љубител на рап', co potwierdza również RSŽ: 'osoba koja stvara, izvodi ili sluša rep musiku'. W macedońskim materiale występuje łącznie 14 razy (uol 12) w dziewięciu utworach:

*секој **рапер** нека крии чаши во оваа мизерија*

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

*Ми смо **рапери**, не робови, официјално тражимо спонзори*

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

*кога **рапер** дупа, е тоа дига*

Prvata Nota, Toni Zen ft. Nino Vaskov

Występujące w materiale źródłowym rzeczowniki *рапър* i *панер* (oraz w języku angielskim, z którego pochodzi) posiada szersze od polskiego znaczenie. Prócz samego wykonawcy utworu można nim określić każdą osobę związaną z subkulturą hip-hopową, tj. grafficiarzy, tancerzy, odbiorców sztuki etc. Zatem jego znaczenie zbieżne jest z polskim określeniem *hip-hopowiec*. W materiale źródłowym wykorzystywany jest (podobnie jak w przypadku innych żargonizmów) głównie w celu samoidentyfikacji (np. *Стул нов, зараза, хой в ъгъла си, рапър, DJAANY me наказа* w utworze *Besen*) oraz identyfikacji innych osób (np. *panapume kapam Mercedes или greintlol* w utworze *Who You Bol*). W badanym materiale zauważalne jest przeważnie pejoratywne znaczenie leksemu. Często artyści używają go w funkcji *dissu* – poprzez „odcięcie się” od reszty artystów lub otwartą krytykę osób tak się określających (*Сви рапери су фејкери, а мене тој ме дави* w utworze *Ronnie Coleman*) i tylko w kilku

przykładach posiada on pozytywne znaczenie, np. *най добрите рятъри* (sic!) *които в нѐта срецнаа* w utworze *Монтана сайфър 2* oraz *Ми смо рапери, не робови, официјално тражимо спонзори* w utworze *Kumanovo Cypher 2022*. Różni go to od analizowanego wcześniej rzeczownika *MC*, który artyści przeważnie wykorzystują w funkcji *bragga*, a zatem chętniej sami siebie nim określają. Brak jest różnic między użyciem w materiale bułgarskim i macedońskim.

РИМА (BG, MK)

Rzeczownik *puma* poświadczony został łącznie 50 razy (*uol* 34), choć jego żargonowe (lub substandardowe) znaczenie nie jest rejestrowane przez żaden z wykorzystanych słowników bułgarskich i macedońskich. RD definiuje wyraz jako: 'A word that sounds similar to another word' I 'To say words that sound the same or similar by sound syllables', co potwierdza HHS: 'tekst hiphopowy' oraz UD: 'A verse that flows' [Brendan].

W materiale bułgarskim występuje łącznie 44 razy (*uol* 28) w dwudziestu dwóch utworach raperów związanych ze wszystkimi analizowanymi ośrodkami miejskimi. Jego użycie obrazują poniższe przykłady:

Рими *вадя аз дори от кал*

Slivenskiat Kashkaval, 100 Kila feat. DJ Emotion & DJ Diamondz

Тези рими се търсят, даже от патрули! [...] / Пустите ви имат кисти, римите ви имат глесту!

Старият рап, DMS

Нюанси, римови куплети, цветни плетки

#MCLiveSession, Iz

W materiale macedońskim natomiast poświadczony został 6 razy (całkowicie, jak i *uol*) w pięciu utworach raperów związanych z Kumanowem i Skopjem, co obrazują poniższe fragmenty:

ne e sve za tebe pazi ruku rime sushu

Boomerang, Chedo

Флоу ќе направи милиони бро, од риме storyboard

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

скитање, улица, скилз и **рима**

Носталгија, Страјк

Chociaż rzeczownik *рима* występuje także w standardowym języku bułgarskim i macedońskim, jego żargonowe znaczenie można uznać za bezpośrednie zapożyczenie z języka angielskiego. Podobnie jak reszta żargonizmów, może stanowić środek uwiarygodnienia przynależności do subkultury (w tym związków z muzyką hip-hopową). Przeważnie użyty jest w funkcji *bragga* (np. *Рими вадя аз дору от кал* w utworze *Slivenskiat Kashkaval*), z podkreśleniem umiejętności w pisaniu utworów, ale występuje także w funkcji *dissu* (np. *Кач нара, ѝок нара, системата е халифакс. / Путьо, миришеш ми на стария ми AirMax / Она, това си беше твоя рима* w utworze *Гръбнака на медузата*). Jego użycie i funkcje nie różnią się w materiale bułgarskim i macedońskim.

САВ (BG, MK)

Leksem *сав* stanowi trzeci najczęściej występujący w całym materiale źródłowym po *брат* i *пан*, gdyż łączna liczba jego użyców wynosi 115 razy (*uol* 92).

W materiale bułgarskim występuje wyłącznie 1 raz. Jego wykorzystanie związane może być z podobną formą i tożsamym znaczeniem z występującym w języku standardowym leksemem *все*, *всичко*. Warto jednak zauważyć, że forma ta poświadczona została przez RBEBAN i określona jako dialektalna: zaimek ('Всичко; все [...], Всички; все [...]), nieodmienny przymiotnik ('Все'), a także jako przysłówek ('Все').

Ше нахрана све, само и само да ям-ям

Ням-ням, Жлъч

W materiale macedońskim występuje natomiast 114 razy (*uol* 91) w dziewiętnastu utworach raperów związanych z Kumanowem i Skopjem. Nie został poświadczony przez żaden z macedońskich słowników. Stanowić może zapożyczenie i wpływ sąsiadującego języka serbskiego. Słownik RSJ określa go w sposób zbliżony do RBEBAN: 'Кojу је без изузетка, целокупан [...], цео, читав [...], велик, голем. [...], исти'. Jego użycie obrazują poniższe przykłady:

svi se brzav negde [...] / kd e sranje gusto svi se trzav negde [...] / svak za sebe gleda ego svi gi vleche [...] / ne e sve za tebe pazi ruku rime sushu [...] / uvek rokam sve od dushu, brakja da su [...] / tuj e sve u mozda [...] / nasha borba vika posmstra sve sto kloca / sve sto ide prema propast do njega [...] / sve drugo e hipnoza [...] / otvori oci sve e fora

Boomerang, Chedo

*Здраво Лео ја би тебе све комплетно [...] / Половина узнемирана на сви четири сране [...] /
Пред све нацрта две да замрзне све*
Pharaoh, Enigma

Све за тебе љубави за мене ништо не треба!
Raspukala Šar Planina, Slatkaristika

Wykorzystanie regionalizmu leksykalnego pozwala artystom na zasygnalizowanie pochodzenia. Niektórzy raperzy związani ze Skopjem wykorzystują literackie odpowiedniki tego leksemu (*ce* oraz *cume*), np. Dijana OG w utworze *Medrano* (*Околу мене ce e циркуз*), Slatkaristika w utworze *Raspukala Šar Planina* (*Ha cume ce заљубивме у неа*). Cześć z nich sięga wyłącznie po literackie formy, np. Trakter w utworze *Ne me boli* (*НЕ МЕ БОЛИ ce e кул*) i Strajk w utworze *Нуз мојот живот* (*Сега молчат cume*). W materiale skopiańskim forma *cume* występuje łącznie 46, zaś *ce* 58 razy. W materiale kumanowskim leksemy te występują w większości tekstów rapera TyZee (prócz utworów *Ironija* i *Kumanovo*) – *ce* (13 razy), np. w utworach *Omilena* (np. *Da si moja i onaa koja ќе mi bide se*), i *Suvenir* (np. *Ne mi vikaj deka vreme leci se*) oraz *cume* (6 razy), np. w utworach *Paradox* (np. *Site sanjaat za karieri slava i pari*) i *Sine* (np. *da im bides sluga - ovca kako site ista*). Oba literackie leksemy w badanym materiale występują łącznie 123 razy, a więc częściej niż formy *сав*. Zaimek *сав* występuje jednokrotnie w materiale bułgarskim (w utworze *Ням-ням*), jednakże jego wykorzystanie nie zostało podyktowane potrzebą zachowania rytmu lub rymu i może być potraktowane jako okazjonalizm.

САЙФЪР (BG) / САЈФЕР (MK)

Żargonowy rzeczownik *cypher* (zapisywany w tekstach bułgarskich jako *сајфър* oraz w macedońskich jako *сајфер/сајфа*) wykorzystany został w materiale źródłowym 7 razy. Przez RD definiowany jest jako: 'A freestyle rap session which goes in a circle between rappers'. Potwierdza to UD: 'Anything cyclical. If your freestyling, you rap in a cypher (one after the other). Interrupting another man will break that cypher (unless he's next in line and the dude behind him is falling off). [...]' [Bruce Banner], 'A group of songs made by the three legendary BTS rappers: [...] They gather and jam to infire new rappers and kill every A.R.M.Y's hearteu' [Jhope.hates.snakeu], 'Cypher is a wonderful rap tetralogy made so other armys like me could attempt and fail to recreate the wonder that is Kim Namjoon, Jung Hoseok and Min Yoongi rapping together' [TaehyungMahBoi].

Poświadczony został 4 razy w dwóch utworach bułgarskich raperów związanych z Montaną i Warną:

*Ето че време дойде и за **сайфър** номер две [...] / Монтана **Сайфър 2** проект целящ обединение [...]* / Тоя **сайфър** ще ви докара инсомния!

Монтана **сайфър 2**, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и ВОКО

*Правя **cypher** с Мишел Пфайфър и един графити writer*

Пожари, Wosh MC feat. СЕКТА

W macedońskiej części materiału ogranicza się do 3 użyc w dwóch utworach raperów związanych z Kumanowem:

*У **сайфър** цела екипа соберена [...] / **Сайфа** виулица, еј поглеј*

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

*1300 **сайфър** гнев у себе*

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

Cypher stanowi swego rodzaju rozwinięcie popularnego w muzyce (nie tylko w rapie) zjawiska *featuringu*, lecz w porównaniu do niego odnosi się przeważnie do twórczości hip-hopowej. W analizowanym materiale leksem ten artyści wykorzystują przeważnie w utworach nagranych właśnie w tej konwencji, podkreślając i niejako przypominając odbiorcy, z jakim utworem ma on do czynienia. W jednym z analizowanych utworów (*Пожари*) pojawia się w znaczeniu synonimicznym do rzeczownika *feat*, co podyktowane mogło być jego dwusylabową formą, a zatem potrzebą zachowania rytmu utworu. Wykorzystanie leksemu stanowiącego część żargonu hip-hopowego stanowi wyraz przynależności artysty do subkultury, a także pokreślenie związków z muzyką. Ze względu na charakter zjawiska, do jakiego się odnosi, może również sygnalizować znajomości i koneksje w subkulturze (znaczenie podobne do rzeczownika *crew*). Użycie i znaczenie jest tożsame w tekstach bułgarskich i macedońskich.

СВАК (МК)

Leksem *свак* poświadczony został 17 razy (*uol* 15) w dziesięciu utworach raperów związanych z Kumanowem. Podobnie jak *сав*, nie został odnotowany przez żaden z macedońskich słowników i stanowi zapożyczenie i wpływ sąsiedniego języka serbskiego. RSJ definiuje go jako: 'општа именичка заменица за лица којом се указује на сваког поединца, сваку особу без изузетка,

на све до једнога' огаз '(често у пеј. значењу) било ко; сав свет; сви'. Јего уżycиe образују пони́жше приклады:

боли, нека, нека боли, свака трака пролив, куртони и морони [...] / ааа... они, свака трака иста, викаш креативна-криза синка

Samo Jako, Enigma

Трчу свак д'н глеј по њума, на разбирам, не се карам [...] / Добро знај свак лајн е мој и на улицу
Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

Свака втора клупа има премного дим

Куманово, TyZee

W materiale źródłowym zaimek *свак* charakterystyczny jest wyłącznie dla tekstów artystów związanych z Kumanowem, a zatem wykorzystanie tego regionalizmu pozwala artystom na podkreślenie pochodzenia lub silnego związku z miastem lub regionem. Standardowy odpowiednik (*секој*) występuje w trzech utworach rapera TyZee (np. *Ovde sekoj sanja pari a nikoj nejke rabota* w utworze *Ironija*, *I od sekoj porok da se odrekne* w utworze *Omilena* oraz *Koja (koja) puka od sekoja tvoja*, *pojava* w utworze *Paranoja*). Warto zaznaczyć, że leksem ten wyszczególniony został przez Bożidara Widoeskiego, jako charakterystyczny dla gwar północnych (a zarazem oddzielający je od reszty terytorium językowego) (Видоески 1998: 66).

СЕРА (BG) / СЕРЕ (MK)

Bułgarski czasownik *cepa* i macedoński *cepe* (wraz z derywatami) poświadczone zostały w materiale źródłowym łącznie (i *uol*) 9 razy.

Rejestrowany jest przez słowniki bułgarskie – RBEBAN: 'За човек или животно – изхвърлям испражнения през ануса' (z określeniem potoczności i nieuprzejmości); STRBE: 'Изпускам испражнения' (potoczne, poświadczony w ten sam sposób również w CRBE) i 'Провалям нещо, което е почти готово' (z określeniem potoczności). RNU definiuje go natomiast jako: 'акам' [Павел Луидия от Раднево; Богдан от Шишманов oraz Добромир Ізу от Варна]. W bułgarskiej części materiału wraz z derywatami występuje 4 razy (łącznie oraz *uol*) i obejmuje trzy teksty raperów związanych z Sofią:

Предвиждам пропускайте, бате, пак ше си спрян, пак си насран, пак преебан

PITBULL, DJAANY X FYRE

*Викаш, че бил си бабан, обаче видях те **осран***

Искат да падна, FYRE

*От дюнерите **сера** шарени лайна [...] / Кой не обича да **изсере** едно лайно?*

Ослушай се, Ъпсурт

Часовник ten odnotowany jest również przez słowniki macedońskie – przez DRMJ jako: 'Врши празнење на цревата, исфрлање на изметот од телото', 'Треска глупости' oraz '(се сере) Си ги испразнува цревата' (wszystkie z kwalifikatorem wulgarności), a także przez RMJ jako: 'исфрла фекалии од телото', 'зборува глупости' oraz osobna definicja *сере се*: 'сере' i 'извалка (облека, себе, итн.) со фекалии' (wszystkie oznaczone kwalifikatorem „tabu”). Potwierdza to również RSŽ: 'govoriti koješta/глупости, brbljati', 'držati lekcije, pridikovati'. Часовник poświadczony został 5 razy (łącznie i uol) w trzech tekstach raperów związanych z Kumanowem i Skopjem:

*вино за доручак, ручак и вечеру, место мене збори вино, на све да се **посеру***

Samo Jako, Enigma

*zatoj svite ti **serev**, tija dupki svoj komad [...] / ja te sakam, ja te mrzu, hahaha, ne **seri** [...] / a ti si*

*Leo, milo mi e, ebi se be **serator***

Tango s's Gjavola, Enigma

*нека не се понаша и не многу **сере***

Планот, Тони Зен

Dodatkowo w materiale macedońskim występuje rzeczownik odczasownikowy *срање*. Jedynie RSŽ ujmuje go jako osobną od czasownika (choć związaną z nią znaczeniowo) formę leksykalną: 'глупост, koještarija, besmislica, laž', 'nešto loše, bezvredna stvar', 'nered, gužva', 'loše dešavanje, neprijatnost, nepritika, problem, nevolja', 'droga' oraz [biće sranja]: 'neprilike na vidiku', [teško sranje]: 'velika nevolja, veliki problem'. Poświadczony został on 13 razy (uol 10) w dziesięciu utworach raperów związanych ze wszystkimi analizowanym ośrodkami miejskimi. Obrazują to poniższe fragmenty:

*Дека како се праж **срањето** најдобро знат (знат)*

Keva Brat, Bon Praskiza

*Персона си нон грата у играва и **срањево***

I9, Dijana OG

neka go smiri nekoj sranjevo shito trae

Slepilo, Нешо

W bułgarskim i macedońskim materiale występuje również angielski odpowiednik tego leksemu. Część słowników (np. DAS i RDMAS) wyróżniają znaczenia rzeczownika *shit* związane z narkotykami – te jednak nie występują w tekstach analizowanych utworów. DAS: 'Nonsense; pretentious talk; bold and daveitful', 'Offensive and contemptuous treatment; disrespect; insults', 'Anything of shoddy and inferior quality; pretendous and meretricious trash', 'One's possessions; one's personal effects', 'An obnoxious, disgusting, or contemptible person; a despicable wretch', 'Nothing, the least quality'. RDMAS: 'things; possessions', 'anything at all', 'used as a basis for extreme cinoarusions', 'trouble', 'a contemptible person', 'abuse; unfair treatment', 'nonsense', 'used as a term of endearment', 'business' I 'in the recording industry, a hit single'. UD definiuje go jako: 'One of the most popular swear/cuss/curse words/profanities' [1069], 'When combined with "the," used to describe something that is the best, greatest' i 'Without a preceeding the, is use to describe something that is the worst' [Andy] oraz 'the most versitile word in the english language' [pawzbunny24]. Odmienie definiuje go HHSAP: 'chełpienie się; przechwalanie się', 'rzeczy osobiste', 'dobry; świetny; ekstra; cool'.

W bułgarskim materiale występuje 4 razy (i *uol*) w czterech utworach raperów związanych z Plewenem i Warną. RNU definiuje go jako: 'Кофти работа' i 'Некачествен продукт (най-често хранителен)' [Добри от София], 'нешо, което сте очаквали да е добро, а то не е' [Поегар от София] oraz '(мн. ч. *шитове*)' Идва от популярната английска дума „shit“ с нейните много значения, предимно негативни. Но също се ползва като универсален заместител на допълнението в изреченията' [Гошо момче лошо от Варна]. NRUZ: 'Нешо, което сте очаквали да е добро, а то не е'. Użycie leksemu obrazują niniejsze przykłady:

гледаш тяхни клипове, слушаш тяхни шитове

Lanec na vrata mi, 100 Kila

Ще постъпя пак рими във новият шийт

Гърми брат, Big Sha

9-та прайм с Гнома шибан gangsta shit

Pleven, DMS

Rzeczownik ten nie został zarejestrowany przez żaden z wykorzystanych słowników macedońskich. RSŽ definiuje go natomiast jako: 'loša, nekvalitetna stvar; bilo šta loseg kvaliteta'.

W macedońskim materiale poświadczony został 3 razy (jak i uol) w trzech utworach raperów związanych z Kumanowem i Skopjem:

Секси трип, флекс и комплекси **shiit**

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

Мотам ву уз бит бокс / *real shit* ко хичкок

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

Се што вадам е хит, се што вадиш е **shit**

Alo, Tasko

Dodatkowo w jednym utworze skopiańskim występuje dwukrotnie rzeczownik *bullshit*. DAS definiuje go jako: 'Nonsense; pretentious talk; bold and deceitful absurdity' oraz jako wykrzyknik: 'An exclamation of disbelief, derision, and contempt in retort to some proposition'. RDMAS jako: 'nonsense'. Potwierdza to UD: 'A term that is used to describe lies or untrue stuff' i 'A term used to describe stupid things people do' [QuakeSplash26], 'Stupid or untrue talk or writing; nonsense' [swags mcgee] oraz 'when something is a lie or wrong, or just some shit a cow let loose' [Fortniteport.com].

Толку многу **bullshit**, ист сум јачи [...] / Тринаат на **bullshit**

Sim Simma, Страјк

Wykorzystanie wyżej wymienionych wulgaryzmów pozwala na wzmocnienie przekazu poprzez silną ekspresję. Artyści mogą dosadniej wyrazić dezaprobatę lub pogardę, a zatem wykorzystać leksem w funkcji *dissu*, niezależnie od formy (również pochodnej), w jakie te jednostki występują. Służyć mogą m.in. wyśmianiu innej osoby (np. *Викаш, че бил си бабан, обаче видях те оскан* w utworze *Искат да падна*). Czasem mogą występować w funkcji *bragga*, gdy autor stawia się w opozycji wobec kogoś (np. *после сите срања пробувам да стојам бистар БУМММ* w utworze *Дистанца*), a także w celu wprowadzenia elementu humorystycznego (np. *От джонерите сега шарени лайна* [...] / *Кой не обича да исцере едно лайно?* w utworze *Ослушай се*). Podobnie jak w przypadku regionalizmów, leksemy te pozwalają podkreślić autentyczność języka i przekazu. Dodatkowo jednostki zaczerpnięte z języka angielskiego (*shit* oraz *bullshit*) stanowią próbę upodobnienia tekstów do utworów artystów amerykańskich. Znaczenie i funkcje są tożsame w języku bułgarskim i macedońskim, choć niektóre formy występują tylko w jednym z tych języków, np. *срање* i *bullshit* dla tekstów w języku macedońskim.

СХЕМА (BG, MK)

Žargonowy rzeczownik *схема* występuje w materiale źródłowym 21 razy (*uol* 12). Definiowany jest przez RD (*scheme*) jako: 'An idea or plans you have to make money' oraz 'To make a plan to do something', co potwierdza UD: 'to devise a devious plan. To be shady or otherwise use intellectual power to deceive or carry out a plan for a personal interest. A plan with a twisted plot' [thundercat3307], 'To hit on a woman in a devious fashion. Often used in reference to a younger woman, or a friend's girl' [James P Higgins, SJ], 'To plan to do something to get someones money, most often by cheating' [AC].

Odmienne potoczne znaczenie w języku bułgarskim rejestrowane jest przez słowniki – NRUZ: "Включва времето от зареждане на идеята за покупка до консумирането на наркотици"; RNU: "1. Потенциално забавно събитие, което може да развенчае залегалата скука. / 2. Използва се като синоним на хашиш, канабис, марихуана или самия акт на напушване. / 3. Употребява се с цел изразяване на възхищение спрямо материални продукти и ценности. / 4. Изразява удивление от нематериални услуги, оставили траен ефект у потребителя. (често с производна "схематично")' [Варна и Владиславово от Варна], 'врътка, шашма' [стаси от бургас], 'Акт на покупко-продажба на наркотични вещества; включва времето от зараждане на идеята за покупко-продажба до консумирането на гореспоменатите.' [pufel от .].

W materiale bułgarskim występuje łącznie 20 razy (*uol* 11) w jedenastu utworach raperów związanych ze wszystkimi analizowanymi ośrodkami miejskimi, co obrazują poniższe przykłady:

*Тва е музиката, **схемите** и дилърството*

Кръстопът, Dim4ou x EVG

*Горе главата, високо я дръж и аванта на никој, такава е **схемата***

Ще бъдеш ли там?, DJAANY x Milioni

***Схеми** за сцени / следваме засмени*

Ненужни страници, Plameniko

Rzeczownik ten w znaczeniu potocznym nie został zarejestrowany przez żaden ze słowników języka macedońskiego i w macedońskiej części materiału poświadczony został tylko 1 raz:

*Topkam dve tri **shemi** novi*

Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya

Potoczne znaczenie rzeczownika *cxema* w języku bułgarskim i macedońskim związane jest z zażywaniem narkotyków, a zatem może nie stanowić zapożyczenia z języka angielskiego (znaczenie to nie zostało odnotowane w słownikach tego języka). Jego wykorzystanie w tekstach utworów hip-hopowych służy przeważnie swoistemu budowaniu narracji, lecz również pozwala pokazać artyście zaznajomienie ze środowiskiem, które może (lecz nie musi) być tożsame z całością subkultury hip-hopowej. Może zatem stanowić wyraz nawiązania relacji z odbiorcami o podobnych uzależnieniach. Z drugiej strony leksem ten może przyjmować w niektórych tekstach znaczenie tożsame z tym wskazywanym przez słowniki anglojęzyczne. Nie zawsze jednak kontekst pozwala na jednoznaczne określenie, które z obu znaczeń jest aktualne. Leksem nie został odnotowany przez żaden z macedońskojęzycznych słowników, ale jego użycie w utworze *Neam Totko Vreme* zdaje się pełnić taką samą funkcję, jak w tekstach bułgarskich.

ТРАК (BG) / ТРАКА (MK)

Wywodzące się z angielskiego żargonowego *track* rzeczowniki *трак* i *трака* występują w materiale źródłowym 27 razy (*uol* 20). Przez RD definiowany jest jako: 'A single song', co potwierdza HHS (*trak*): 'utwór muzyczny', a także HHSAP: 'nagranie; płyta' oraz UD: ' "Track" in the context of music simply means a song. A reference to the track on a compact disc. "Track" could also refer to an individual instrument track in the song' [Holgr] i 'A song or a beat with or without vocals' [Episcopus]. Tego znaczenia nie rejestruje żaden z wykorzystanych słowników bułgarskich i macedońskich.

W materiale bułgarskim pojawia się 19 razy (*uol* 15) w dwunastu utworach raperów związanych ze wszystkimi badanymi ośrodkami miejskimi. Obrazują to poniższe przykłady:

*Цигара паля и избухвам в този мазен **трак***

Мармалад, Morja & Ceneto

*Не бе, такъв е **трака**: Тъндърляка-тъндърляка!*

Нафта, Ицо Хазарта

***Трака** ми - grime великан*

Wagwan, Секта feat. Chibook

W materiale macedońskim natomiast występuje łącznie 8 razy (*uol* 5) w pięciu utworach raperów związanych z Kumanowem i Skopjem. Obrazują to poniższe przykłady:

Драм сваку **траку** за да имам боли д'н
Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK

aaa... они, свака **трака** иста, викаш креативна-криза синка
Samo Jako, Enigma

SrnaNana e na **track**
PitStop, Tyte x Srna

Chociaż rzeczowniki *трак* i *трака* występują odpowiednio w standardowym języku bułgarskim i macedońskim, ich żargonowe znaczenie stanowi bezpośrednie zapożyczenie z języka angielskiego. Podobnie jak reszta żargonizmów, stanowią środek uwiarygodnienia przynależności do subkultury (w tym związków z muzyką hip-hopową). Używane są w funkcji *bragga* (np. *Цузара наля и избухвам в този мазен трак* w utworze *Мармалад*), lecz także *dissu* (np. *Секу трак е катастрофа, ей* w utworze *Класно*). Znaczeniem zbliżone do żargonowego *beat* oraz potocznego *нарче*. Użycie i znaczenie leksemu nie różnią się w tekstach bułgarskich i macedońskich.

ТРАП (BG, MK)

Żargonizm *трап* poświadczony został 21 razy (*uol* 14). Traktować go można jako hiponim leksemu *пан*, ponieważ odnosi się on do konkretnego stylu tej muzyki. Ze względu na fakt, że jest to odmiana dosyć młoda, jej nazwa nie figuruje w większości wykorzystanych słowników. Leksem rejestrowany jest wyłącznie przez UD, który definiuje go jako: 'A genre of urban music that has wicked grimey beats and wonderful bass.' [leatherboigrl oraz pod hasłem *trap music* jako: 'Trap is a branch of rap music, and is about life on the streets. Trap lyrics are about manufacturing, selling, and using drugs, as well as some other aspects of life on the street. [...] [Its_Butters], 'Trap music is based on use of the 808 Roland drum machine, pitched and re-sampled hiphop/rap vocals, pipe flutes, gangsta synth leads, and various FX [...] [EDM Historian], 'Someone said "crap music" but a music vampire misheard it as Trap music and the shitty combination of rap dub and dubstep was born into a the magnificently terrible new music genre mainstream era have come to love for retarded lyrics and meaningless creation.' [shagg10].

W bułgarskiej części materiału źródłowego poświadczony został łącznie 6 razy (*uol* 4) w dwóch tekstach raperów związanych z Sofią i Warną:

Балкани нея **трап**, не е "Nuta Nuta Yei"
Fortuna, 2Bona ft. Боро Първи, Brzo Trči Ljanmi & Lil Barty

*К'џе ту hip hop ве мой, к'џе ту rap, к'џе ту **trap**, к'џе ту swag [...] / К'џе ту hip hop ве брам,
к'џе ту **trap**, к'џе ту rap, к'џе ту swag*
Леу 2, Секта

Użycie rzeczownika *mpan* jest częstsze w macedońskiej części materiału, gdyż poświadczony został łącznie 16 razy (*uol* 11) w siedmiu utworach raperów związanych z Kumanowem i Skopjem. Obrazują to poniższe przykłady:

*Праву **mpану** љаву, у главу некој план*
Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK

*Све још од пелене ја сам бија **mpан** бебе [...] / Не ме пипа што ќе каже глупача за **mpан** бебе
[...] / (Pppp) **Тпан** бебе, роден у есен*
Trap Bebe, Luka Chombe

*Nie ne sme **trap**, / **trapot** ne prai da zvucime hardcore [...] / mnogu blabla, malku **trap***
Pit Stop, Tyte x Srna

W odróżnieniu do określenia całego gatunku muzyki hip-hopowej (*rap*), nazwa podgatunki *trap* nie wyszła poza użycie wewnątrz subkultury. Z tego powodu, podobnie jak inne żargonizmy, służy przede wszystkim do samoidentyfikacji, która odnosi się do przeważnie do węższej grupy osób wewnątrz subkultury związanej z tą konkretną odmianą muzyki, mimo że jej funkcja w tekście jest tożsama z innymi rzeczownikami określającymi gatunek lub utwór muzyczny (np. *Све још од пелене ја сам бија mпан бебе* w utworze *Trap Bebe*). Rzeczownik ten może zostać użyty w funkcji *dissu*, lecz tylko wtedy, gdy wykorzystywany jest przez artystów związanych z innymi odmianami hip-hopu (np. *К'џе ту hip hop ве брам, к'џе ту trap, к'џе ту rap, к'џе ту swag* w utworze *Леу 2*). Brak różnic między użyciem i funkcją w tekstach bułgarskich i macedońskich.

Фаца (МК)

Potoczny rzeczownik *фаца* występuje 20 razy (*uol* 18) w piętnastu tekstach artystów związanych ze wszystkimi omawianymi w rozprawie macedońskimi ośrodkami miejskimi. Przez DRMJ definiowany jest jako 'Лице со специфичен изглед' oraz 'важна личност' (z kwalifikatorem potoczności) oraz przez RMJ jako: 'човек или лице со наведените карактеристики' (z kwalifikatorem żargonowości). Rejestrują go również wykorzystane słowniki serbskie (oba określają go jako żargonowe), tj. RSŽ: 'lice, izgled, fizionomija' i 'osoba na glasu, važna osoba' oraz RSJ: 'лице, образ;

изглед', podając również informację, że wyraz pochodzi z języka włoskiego. Jego użycie obrazują poniższe przykłady:

*He ke se умарам со такви **фаџи** прости*

Not sorry, 2Bona

*Vo **facata** te ebam*

Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya

*Легај доле улаза gang, маскирани **фаџе** и пун шаржер е (y)*

Crime, Enigma

Choć potoczny rzeczownik *фаџа* posiada dwa znaczenia, to w materiale źródłowym przeważa znaczenie fizjonomiczne ('twarz'), gdyż pojawia się w 11 utworach. W tym przypadku wykorzystany jest głównie w funkcji *dissu* (np. *Vo facata te ebam* w utworze *Neam Totko Vreme*) oraz w negatywnym kreowaniu obrazu świata (np. *Graski faci i seljaci bogatasi siromasi* w utworze *Ironija*). Drugie ze znaczeń ('osoba' lub 'osobistość') użyte zostało w 5 utworach. W tym przypadku występuje nacechowanie tak negatywne, jak i pozytywne (np. oba spotykane są w utworze *Дистанџа: Јо ова е за сите реални фаџи [...]* / *MaY DaY , May Day многу фаџи фејк*). Niezależnie od konkretnego znaczenia, wykorzystanie elementu języka potocznego stanowi próbę podkreślenia autentyczności języka i przekazu, a zatem budowania więzi z odbiorcami, którzy używają podobnego języka na co dzień.

Фешт (МК)

Leksem *феџм* występuje wyłącznie w jednym utworze (Skopje) i wykorzystany został łącznie 58 razy (*uol* 11). Stanowi najprawdopodobniej zapożyczenie z potocznej odmiany języka serbskiego. RSŽ definiuje go jako przymiotnik: "многo dobar, izuzetan". Jednokrotnie wykorzystana została również forma *феџма*, która traktowana może być właśnie jako przymiotnik (w kongruencji z rzeczownikiem *вечера*), lecz także jako rzeczownik *феџма*. Wyraz ten występuje w standardowym języku serbskim i RSJ definiuje go jako 'свечана приредба, свечаност, весеље'.

*Праиме **феџти** (феџти, феџти, феџти) Праиме **феџти** (феџти, феџти) / (Феџти, феџти, феџти) / Со нас вечера е **феџта**, праиме фестивали*

Feshti, Dijana OG x Srna

Wykorzystanie potocyzmu nienotowanego przez żaden ze słowników macedońskich oraz niewystępującego w pozostałym materiale źródłowym (a zatem najpewniej niewystępującego w tym języku) stanowić może próbę upodobnienia tekstu i języka utworu do twórczości artystów serbskich.

Фийт (BG) / Фит (MK)

Leksem *feat* poświadczony został w materiale źródłowym 4 razy. Przez RD definiowany jest jako: 'Featuring or a feature' (pod hasłem *feature* zaś): 'A rapper or musician who appears on a song but is not the song's main artist'), co potwierdza UD: 'Featuring an artist or group. Commonly used by DJs and other artists that create and mix music (techno, dance, trance, other mixes and cardio.)' [xSer], 'short for "featuring".' [Nate C] oraz 'short for featuring. When an artist/band brings another artist/band into one of their songs, normally to make it more popular or for the second artist to make easy \$\$' [brian]. HHSAP pod hasłem *feature* podaje definicję 'artysta na gościnnym występie', zaś HHS (pod hasłem *featuring*): 'występ gościnny'. HHS prócz definicji podaje dodatkowy kontekst: „Gościnne występy można znaleźć prawie na każdej płycie hiphopowej. *Raperzy* współpracują z innymi *raperami*, zapraszają wokalistów i wokalistki śpiewających refreny. *Featuring* owocują powstaniem połączeń różnorodnych stylów *rapowania* i wzbogacają *hip-hop* o brzmienia soul, reggae i in.”.

W materiale bułgarskim występuje 2 razy (w formach *feat* i *фийт*) w tekstach artystów związanych z Montaną i Warną:

*Айде разпали го да не влизам на **фийт** / Скачай мощно, щото няма основи за този бийт*
Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и
ВОКО
*По вйбер, с Хюсейн striker, на **feat** на Street fighter*
Пожари, Wosh MC feat. СЕКТА

W macedońskiej części materiału występuje on w 1 utworze raperów związanych z Kumanowem. Poświadczony przy tym został wyłącznie zapis cyryliccki (*фум*):

*Финта Мартин, николо фул клип / Лео наброја ги сви што су на **фум** [...] / Убиство на **фум**,*
с'с умислу е
Куманово Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

Oprócz tekstów utworów zwrot ten występuje również w ich tytułach lub obok nazwy/nazwiska wykonawcy, na przykład w cytowanym utworze *Пожари* autorstwa Wosh MC feat. СЕКТА. Zapis ten bywa czasem zastępowany innym oznaczeniem, co widoczne jest również

w badanym materiale: skrócone do *ft*, np. Bon Praskiza **ft** Donplaya, *TAJA*; zastąpienie znakiem ‘et’, np. Gery-Nikol & 100 Kila, *Дръжте Се Мъжки*; zastąpienie literą *X*, np. DJAANY **X** FYRE, *PITTBULL*; zastąpienie spójnikiem ‘i’, np. *Монтана сайфър 2*, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR **и** BOKO; zastąpienie przyimkiem ‘z’, np. Жлъч – *Ред* (с Григовор); całkowite pomijanie, np. SVMRAK, Reign, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri, *Kumanovo Cypher 2022*. Należy jednak zwrócić uwagę, że współprace tego typu nie są charakterystyczne wyłącznie dla autorów hip-hopowych, zdarzają się też w innych gatunkach muzycznych. Wykorzystanie rzeczownika stanowi zatem nie tylko wyraz przynależności do subkultury hip-hopowej, lecz również pokreślenie związków z konkretnym typem wykonywania muzyki i przemysłem muzycznym.

Увек (МК)

Przysłówek *увек* występuje 40 razy (*uol* 31). Charakterystyczny jest dla tekstów raperów związanych z północnymi ośrodkami Macedonii Północnej, tj. Kumanowem i Skopjem. Nie został odnotowany przez żaden z wykorzystanych słowników języka macedońskiego, stanowi wpływ języka serbskiego. RSJ definiuje go jako: 'у свако време; стално, непрекидно'. Jego użycie obrazują poniższe przykłady:

Сам со себе се борам, увек кажувам ствари што болат, је [...] / Но, увек кажувам ствари што болат [...] / Сам со себе се борам, увек кажувам ствари што болат
Raj, 2Bona

kisnu na asvalt, josh увек sam underground [...] / увек sam bija prv kd nije imalo koj drug [...]
ti josh увек si shupak, ne ti dovagja pamet
Tango s's Gjavola, Enigma

Увек uam respect uam бонтон
Crna Mecka, Traker ft. Tasko

Leksem stanowi regionalizm związany z Kumanowem i Skopjem, a zatem jego wykorzystanie w analizowanym materiale źródłowym może być nieświadome. Zastępuje on tożsamy znaczeniowo literacki przysłówek *секогаш*, który ani razu nie został poświadczony w materiale kumanowskim, a w skopijskim obejmuje wyłącznie trzy utwory Toniego Zena (*Градот луна*, *Коан* i *Серенада*) z albumu *Од изворот на изборот*, który jednak, w porównaniu do np. utworów *Prvata Nota* oraz *Планот* (w których wykorzystany został przysłówek *увек*), wykonany został w innym stylu muzyki

hip-hopowej (tzw. *jazz-hop*), co mogło wywrzeć wpływ na wybór bardziej standardowej formy. Wykorzystanie regionalizmu leksykalnego pozwala artyście na zasygnalizowanie pochodzenia lub silnego związku z miastem o regionem oraz na podkreślenie autentyczności języka.

Хип-Хоп (BG, MK)

Rzeczownik *hip-hop* w analizowanym materiale pojawia się łącznie 22 razy (*uol* 19). Wykorzystane słowniki rejestrują kilka znaczeń. Najobszerniejsze (a zarazem najpopularniejsze) odnosi się do całości subkultury. RD podaje: 'A culture consisting of the four elements; DJing, MCing, breakdancing, and graffitiing' oraz 'Rap music', co potwierdza HHSAP: 'kultura hip-hopu'; UD: 'Hip Hop is a culture to give people who grew up in the ghetto a voice, songs in hip hop are spoken from personal experience[...]' [Madison P], 'A name for the 4 elements of the late 70's New York City renaissance which includes break dancing, emceeing, (rapping) graffiti, and turntablism' [Mate Hamer], 'culture in which there are 4 elements that compose it. Breakdancing, graffiti, Mcing, and DJing. [...]' The real hip hop stays underground and never sells out to be mainstream. Once its mainstream, it should be called just rapping, not hip hop [...]' [Snoop1]; HHSAP: 'kultura hip-hopu', RDMAS: 'a loose amalgamation of black urban youth culture, encompassing breakdancing, graffiti, DJin and rap music' I DAS: 'Of or pertaining to contemporary black urban youth culture' i 'The activities that are emblematic of contemporary black urban youth culture'. Rzeczownik ten odnosić się może bezpośrednio do związanej z subkulturą odmianą muzyki, co opisane zostało przez HHS: 'gatunek muzyczny lub ogólnie: kultura związana z muzyką hiphopową' oraz w RSŽ: 'pravac u savremenoj muzici'. Ponadto leksem może oznaczać również taniec breakdance – DAS: 'BREAK DANCING', a także stanowić synonim do nazwy utworu muzycznego – DAS: 'RAP SONG'.

W bułgarskim materiale występuje łącznie 15 razy (*uol* 12) w ośmiu utworach raperów związanych z Montaną, Sofią i Warną, co obrazują poniższe przykłady:

Банда ветерани от Хип Хона събрани

*Монтана сайфър 2, PMM, IŽ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR
и БОКО*

*Стойностен хип хоп [...] / Време е да си яко хип хоп (хип хооп) [...] / К'ъв ти **hip hop** ве мой,
к'ъв ти rap, к'ъв ти trap, к'ъв ти swag*

Леш 2, Секта

Когато ще разгадаем мистерията около българската хип-хон сфера!

Името е ЙОКО, Йоко

W macedońskiej części materiału poświadczony został natomiast 7 razy (łącznie i uol) w czterech utworach raperów związanych z Kumanowem, Skopjem i Weleşem, co obrazują poniższe przykłady:

*Нема боли склоп за боли **хон** [...] / Од трап до **хун-хон** више не е битно [...] / Разбивам,
наснифан, упадам на ритам, не сам натрипан, за **хун хон** ке ринтам, и кт не
Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri*

*Нема да броеме на ситно, многу даов сеа ќе ми вратиш **хун хон**
Sampioni, Traker*

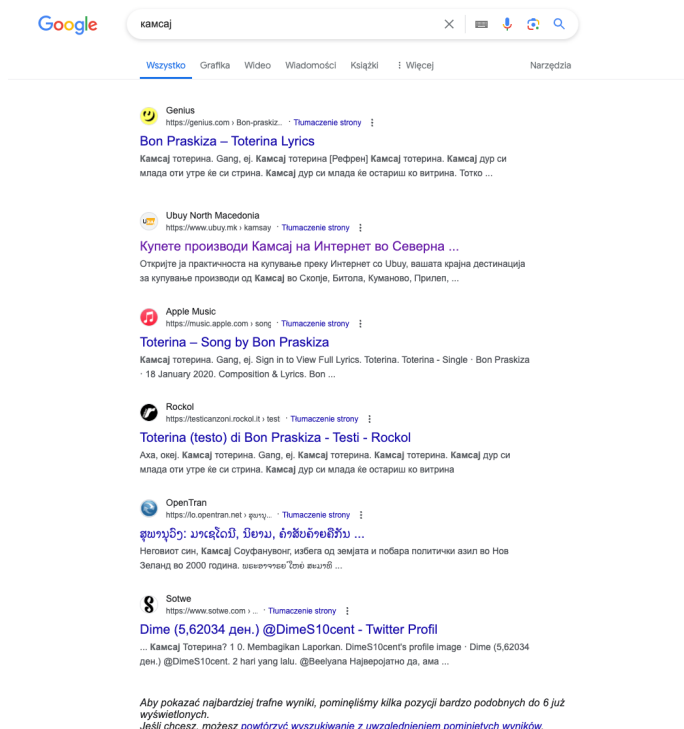
*megju preponi vo shirokite **Hip Hop** pantaloni [...] / mojot zivot e baziran potочно na **HIP HOP**
Realizam, Nesho*

Sama nazwa gatunku muzycznego, jak i całej subkultury wyszła poza użycie wyłącznie między osobami z nią związanymi. Z tego powodu w porównaniu z innymi żargonizmami nie można stwierdzić, że samo użycie leksemu stanowi wyraz przynależności lub określić go jako specyficzną „tajną leksykę” (rzeczownik ten używany jest również przez osoby „z zewnątrz”). Rolę identyfikującą przyjmuje treść utworu lub fragmentu, w którym wyraz występuje (np. *a ako немаш појма ја сум XIII ХОП активист* w utworze *Дистанца*). Choć swym znaczeniem obejmuje całość subkultury, to artyści najczęściej (lecz nie wyłącznie) traktują go jako synonim leksemu *rap* (oraz *trap*), a zatem określają nim gatunek muzyki. Sporadycznie występują odniesienia do innych elementów subkultury, np. ubioru w utworze *Realizam* autorstwa Nesho: *megju preponi vo shirokite Hip Hop pantaloni*. Brak różnic między użyciem i znaczeniem w tekstach wykonawców bułgarskich i macedońskich.

* **НАРАКС ЛЕГОМЕНА**

Zygmunt Saloni w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* definiuje „hapaks legomenon” tak: „jednostka jęz. występująca w danym korpusie tekstowym tylko jeden raz” (Saloni 1999e: 233). Terminem tym umownie określam 3 z występujących w materiale źródłowym jednostek leksykalnych. Z jednej strony cechuje je użycie przez jednego rapera lub grupę ściśle powiązanych ze sobą raperów, z drugiej natomiast nie udało mi się ustalić ich znaczenia i kwalifikacji stylistycznej (w odróżnieniu np. do leksemów-hapaksów *tatto* i *фeум*). Zatem do tej grupy nie zaliczam leksemów, które mimo użycia w jednym tekście lub przez jednego rapera zostały odnotowane w wykorzystanych źródłach leksykograficznych. Dążąc do ustalenia znaczenia, sprawdziłem występowanie leksemów w wyszukiwarce internetowej, lecz jedynym rezultatem były analizowane w niniejszym badaniu utwory

je zawierające (zob. Grafika 4). Wśród wyeksцерpowanych jednostek trzy określam jako hapaks legomena: bułgarski leksem *боцуна* oraz macedońskie wyrazy *камсај* i *момек* (wraz z derywatami).

Grafika 4. Zrzut ekranu z widocznymi rezultatami dla wyszukania leksemu *камсај* w wyszukiwarce internetowej. Pięć z sześciu wyników odnosi się do utworu *Toterina*, z którego pochodzi. Jeden natomiast przenosi do sklepu internetowego oferującego m.in. termometry elektroniczne firmy Kamsay.

Bułgarski rzeczownik *боцуна* występuje łącznie 40 razy (*uol* 2) i poświadczony został w utworze *Този танц* sofijskiego zespołu Upsurt: *Гъзи бузи, боцуни, боцуни, гъзи бузи*. Stanowić on może opisaną przez Ranka Bugarskiego kontaminację złożoną z rzeczownika *муцуна* (RBEBAN: '1. Предната издадена част от главата на животно; морда; 2. Неодобр. Лице, физиономия; мутра; 3. Гримаса, физиономия, мутра) oraz *буца* (RBEBAN: 'Жарг. Едра, груба жена').

Macedoński leksem *камсај* wykorzystywany jest natomiast 29 razy (*uol* 5) wyłącznie w utworze *Toterina* bitolskiego rapera Bona Praskizy: *Камсај мотерина [...] / Камсај дур си млада оти утре ќе си стрина / Камсај дур си млада ќе остариш ко витрина [...] / Тотко, капитен сум во камсо ко John Terry (For sure) oraz w utworze I Dvete Gi Sakam: Cela vecher kamsam Nemom da se soberam*. Ostatnią jednostką leksykalną umownie określaną przeze mnie jako hapaks jest wyraz *момек* (wraz ze wszystkimi pochodnymi formami). Łącznie występuje 88 razy (*uol* czterdzieści). W porównaniu do dwóch poprzednich wykorzystywana jest w pięciu utworach dwójki raperów pochodzących z Bitoli o pseudonimach Bon Praskiza i Donplaya. Warto przy tym zaznaczyć, że obaj związani są z wytwórnią MVRSVR oraz niejednokrotnie tworzą utwory razem. Jego ograniczone użycie

może świadczyć o przynależności do zamkniętego (związanego z wytwórnia) unikalnego żargonu: *Плени **тотки** мали, мали **тотки** гали [...]* / *На **Тотка** давааш цвѐт, на **Тотка** давам Мет (Keva Brat, Bon Praskiza), Камсај **мотерина** [...]* / ***Тотко**, ќе те носам на одмор во Florina [...]* / ***Тотко** глупа во Lerin* / ***Тотко**, дали пееска камен в прслук ти бери?* / ***Тотко** ветерани сме, брат, не сме аматери* / ***Тотко**, капитен сум во камсо ко John Terry (For sure)* / ***Тотко**, не ме викај peach* / *Јас сум Кицо Праска, ти си **тотка**, не си bitch* / *Уствари сѐ уште си мало **моте*** / ***Тотко** една ајде сега пушти нуди фоте* / ***Тотко** глупа не се јуди со кроте со моте* / ***Тотко**, најуба игра Senator Burning Hot е (Жим се) [...]* / *Обожавам кога **тотки** со камен шармирам (Шарм, шарм, шарм) [...]* / *Мразам **тотка** родена ко имаше брат марки (Ugh, ugh, ugh)* / *То се стрини стари, мразам **тотка** ко ќе мисли од мене да кáри (Toterina, Bon Praskiza), Nemam **totko** vreme [...]* / *Tvojta grda enerdzija **totko** mava v teme* / *Zato da se zirnime neam **totko** vreme [...]* / ***Totko** mi si ma4na [...]* / *Nekam jas da zaplivam vo voda **totko** bra4na* / *Zato ne mi pisi poke **totko** mi si ma4na [...]* / *Koj da si zasledis, **totko** slabo vredis [...]* / *Pola sat te 4ekav nekni **totko** da se sredi6 [...]* / *Zato ne mi pi6i **totko** znae6 kolku vredić* / ***Totko** tupani ke jadis ko ousmane dabo [...]* / *Posle **totko** gitla [...]* / *Vkraj me razocara **totko** [...]* / ***Totko** ne sum horny vecherva ne mi se pikaá* / *Znaes **totelina** deka vredić slabo* / *Znaes **totelina** deka ziveam na rabo* / *Znaes **totelina** deka ziveeam za 6tabo (Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya), Зему си за тебе, зему за **момка** (Ne E Legalno, Donplaya ft. Prince\$\$ Donatsu & Bon Praskiza), **Totkite** na after me tretirat ko zhigolo* / *Imam **tote** malo golo sviram diram ko pikolo [...]* / *Imam **totka** fina sine sekogash e yolo (PEESE, Donplaya).*

3.4 PODSUMOWANIE

Przeprowadzona analiza zasobu leksykalnego najpopularniejszych substandardowych jednostek wykazuje znaczną zgodność z wykorzystaną literaturą przedmiotu i opracowaniami leksykograficznymi. Ze względu na utrwaloną formę utworów można uznać, że wykorzystanie niezgodnych ze standardem jednostek leksykalnych przez artystów hip-hopowych nie wynika z braku wcześniejszego przygotowania do wypowiedzi – co uznawane jest za jedną ze specyfik stylu potocznego (Smolej 2012: 17), a może być niejednokrotnie świadomą formą stylizacji. Wykorzystywana leksyka potoczna odpowiadać może zatem próbie oddania w tekstach elementów języka, używanego na co dzień w kontaktach nieformalnych w celu wywołania u odbiorcy konkretnych odczuć (pozytywnych i negatywnych). Michaił Widenow podkreśla niejednorodny charakter stylu potocznego, który łączy w sobie wszelkie poziomy języka – zarówno nieformalne jak gwary terytorialne, jaki i elementy zgodne ze standardem literackim. Podobną definicję Stanisław Gajda przypisuje z kolei stylowi artystycznemu (Виденов 2019: 138; Gajda 2001: 187). Główną różnicę między nimi może zatem stanowić forma, w jakiej zostały one użyte: ustna w przypadku stylu potocznego oraz pisemna w przypadku stylu artystycznego. Istotna jest również umyślność i motywacja

w wykorzystaniu danych elementów językowych. Przypadkowość ich występowania możliwa jest w stylu potocznym, zaś w artystycznym niedopuszczalna (Минова-Ѓуркова 2003: 215). Analizowany materiał ilustruje obie te tendencje.

Zgodnie z ustaleniami Włodzimierza Mocha, znaczącą część leksyki żargonu subkultury hip-hopowej stanowią zapożyczenia z języka angielskiego, głównie w jego odmianie amerykańskiej (Moch 2008: 50). Ma to odzwierciedlenie także w materiale źródłowym niniejszej pracy, gdyż w wyniku przeprowadzonej analizy udało się wyszczególnić 18 jednostek (z ogólnej liczby 76), które stanowią bezpośrednie zapożyczenie z języka angielskiego. 11 z nich to określenia związane z elementami i sposobem wykonywania utworu: *beat* (биѳт / бѳт), *flow* (флѳу), *MC* (емси), *underground* (ѳндѳрграунд), *маѳк* / *маѳк* (ang. *mic* / *mike*), *пан* (ang. *rap*), *панѳрам* / *пенам* / *панѳва* (ang. *to rap*), *саѳфѳр* / *саѳфѳер* (ang. *cypher*), *трак* (ang. *track*), *трапан* (ang. *trap*), *фѳѳт* / *фѳт* (ang. *feat*). Pozostałe natomiast odnoszą się do całości subkultury lub jej przedstawicieli: *панѳр* / *панѳр* (ang. *rapper*), *панѳрски* / *панѳрски* (ang. *rap*), *хѳн-хѳн* (ang. *hip-hop*); przestrzeni utożsamianej z subkulturą (wyłącznie w macedońskiej części materiału): *хѳд* (ang. *hood*) i *ѳѳѳѳ* (ang. *ghetto*); stanowią charakterystyczne wykrzyknienia: *ѳѳ* (ѳѳ), *ѳѳ* / *ѳѳ* (ang. *ya* / *yea* / *yeah*); opisują aktywność członków subkultury: *хѳстлѳ* / *хѳслѳ*. Jeszcze 3 jednostki można uznać za kalki językowe. Ich znaczenie przeważnie jest zbieżne lub tożsame z występującym w żargonie hip-hopowym. Można tu mówić o zjawisku neosemantyzacji, które według Cwetany Krastojczewej jest zjawiskiem typowym dla slangu młodzieżowego (Крастойчева 1988: 32-34): *махаѳа* / *маѳаѳѳ* (por. ang. *hood*, *ghetto*), *нарѳѳѳѳ* (por. ang. *piece* lub pol. *kawałek*) i *рѳма* (por. ang. *rhyme*).

Wykorzystana przez artystów leksyka żargonowa spełnia przede wszystkim rolę dyferencjalną, która zgodnie z twierdzeniem Ewy Kołodziejek prowadzi do zbudowania opozycyjności „my-oni” lub „swoј-obcy” pomiędzy członkami subkultury a ludźmi spoza niej (Kołodziejek 2015: 38). Choć żargonizmy same w sobie nie wprowadzają rozróżnienia wewnątrz subkultury, to w wyniku przeprowadzonej analizy warto uwagi może być nieco nierówne nagromadzenie tych jednostek w tekstach z omawianych ośrodków miejskich. W bułgarskiej części materiału największym zasobem, liczącym 16 jednostek żargonowych, charakteryzują się teksty raperów związanych z Sofią (*flow*, *hustle*, *MC*, *underground*, *ѳѳ*, *биѳт*, *махаѳа*, *нарѳѳѳѳ*, *пан*, *панѳр*, *панѳрски*, *панѳрам*, *рѳма*, *трак*, *трапан*, *хѳн-хѳн*). Drugim (15 jednostek) – teksty raperów związanych z Warną (*flow*, *MC*, *underground*, *биѳт*, *махаѳа*, *нарѳѳѳѳ*, *пан*, *панѳр*, *панѳрски*, *рѳма*, *саѳфѳр*, *трак*, *трапан*, *фѳѳт*, *хѳн-хѳн*). Trzecim (14 jednostek) – teksty raperów związanych z Montaną (*flow*, *hustle*, *MC*, *ѳѳ*, *биѳт*, *ѳѳ*, *маѳк*, *пан*, *панѳр*, *рѳма*, *саѳфѳр*, *трак*, *фѳѳт*, *хѳн-хѳн*). Najmniejszym zasobem leksyki żargonowej w bułgarskiej części materiału źródłowego charakteryzują się teksty raperów związanych z Plewenem, gdyż obejmują 10 jednostek (*flow*, *MC*, *underground*, *биѳт*, *ѳѳ*, *пан*, *панѳр*, *панѳрам*, *рѳма*, *трак*). W tekstach utworów macedońskich największym ich nagromadzeniem (17 jednostek) cechują się teksty raperów związanych ze Skopjem, co może być wynikiem najobszerniejszego w tej części materiału wynoszącego pięćdziesiąt siedem tekstów (*flow*, *hood*, *hustle*, *MC*, *underground*, *ѳѳ*, *бѳт*, *ѳѳѳѳ*, *ѳѳ*, *маѳк*, *пан*, *панѳр*,

penam/panyva, puma, mpaKa, mpan, xun-xon). Drugi najliczniejszy zasób leksyki żargonowej (16 jednostek) poświadczony został w tekstach raperów związanych z Kumanowem (*flow, hood, hustle, MC, underground, bum, je, majk, pan, panep, puma, cajtfer, mpaKa, mpan, fum, xun-xon*). Trzeci (10 jednostek) w tekstach raperów związanych z Welesem (*flow, MC, yo, bum, gemo, majk, pan, panep, panepcku, xun-xon*). Najmniejszym zasobem leksyki żargonowej w macedońskiej części materiału źródłowego charakteryzują się teksty raperów związanych z Bitolą, gdyż obejmują 6 jednostek (*flow, hustle, bum, majk, pan, panep*).

W zasobie analizowanych leksemów znajduje się ponadto 6 jednostek, które nie wywodzą się bezpośrednio z żargonu hip-hopowego, ale stanowią zapożyczenia z języka angielskiego: *baby* (бейбу / бейбе / бейбу), *bullshit, fuck* (фак), *shit* (uum), *tatto, bro* (ang. *bro*). W przypadku ostatniego z nich występuje 6 leksemów rodzimych (bułgarskich i macedońskich), które swym znaczeniem mu odpowiadają, co można uznać za kalkę semantyczno-funkcjonalną, również ze względu na ich liczne występowanie w analizowanym materiale: *брат, братле / братленце, брато, братче, брачо / брачко, бате / бато*. Wynikać może to z jednej strony z coraz większego napływu zapożyczeń z języka angielskiego do potocznych odmian języka bułgarskiego i macedońskiego, z drugiej zaś z dążenia do upodobnienia języka do tekstów artystów wykonujących swoje utwory w języku angielskim. Należy podkreślić, że obie te tezy nie wykluczają się nawzajem.

Widoczne jest zatem, że wykorzystanie specyficznej leksyki żargonowej (jak i kilku dodatkowych leksemów zaczerpniętych z języka angielskiego) umotywowane jest przede wszystkim potrzebą identyfikacji, która przez Ranka Bugarskiego uznawane jest za jedną z głównych cech żargonu (Bugarski 2003: 9). Wykorzystując je, raperzy mogą potwierdzić swoją przynależność do subkultury hip-hopowej, a zatem wytworzyć mocniejszą więź ze słuchaczami – także członkami tej samej subkultury. Jest to również jedna z podstawowych funkcji żargonizmów (Bugarski 2003: 9; Армяннов 1995: 11, 21).

Jak zwraca uwagę Włodzimierz Moch, zasób leksykalny utworów hip-hopowych wzbogacają jednostki charakterystyczne dla innych odmian języka, w tym języka potocznego (Moch 2008: 50). To także oczywiście ma swoje odzwierciedlenie w materiale źródłowym. W bułgarskiej części zidentyfikowano 15 takich jednostek: *бате, бе, бело, брат, братле, братленце, брато, братче, бумер, дупара, кака, кеф, кофти, схема*. Najmniej (5) potoczizmów występuje w tekstach raperów związanych z Montaną (*бе, брат, братле, брато, схема*), z Plewenem – 6 (*бе, брат, брато, дупара, кучка, схема*). W tekstach *warneńskich* poświadczono ich 10 (*бате, бе, брат, братле, братче, дупара, кеф, кофти, кучка, схема*). Największym nagromadzeniem charakteryzuje się materiał *sofijski*, gdyż obejmuje 13 jednostek (*бате, бе, брат, братле, братленце, брато, братче, бумер, дупара, кака, кеф, кофти, схема*). W macedońskiej części materiału źródłowego wyszczególniono 14 potoczizmów: *бато, бе, бело, беля, бембара, брат, брачо / брачко, газ, кеиф, кучка, маало, схема, фаца, феум*. Najmniejszym nagromadzeniem się (4 jednostki) charakteryzują się teksty raperów związanych z Welesem (*бато, брат, кеиф, фаца*). Po 5 jednostek występuje w materiale *bitolskim*

(бе, брат, кучка, схема, фаца) oraz *kumanowski* (бато, брат, брачо / брачко, маало, фаца). Największe ich występowanie odnotowują teksty raperów związanych ze Skopjem, gdyż obejmują 10 jednostek (бато, бе, беля, бембара, брат, газ, кучка, маало, фаца, феиш).

Użycie wyżej wymienionych jednostek leksykalnych wnika z charakterystycznej dla muzyki hip-hopowej próby odzwierciedlenia mowy ulicznej, a zatem używanej na co dzień (Kozłowska 2012: 130). Umotywowane to jest chęcią wywołania u słuchaczy poczucia bliskości, co z kolei wynika zapewne z poczucia równości i unikaniem leksyki standardowej, literackiej, mogącej być uznana za wyższą, co z kolei mogłoby być odebrane jako próba dystansowania się. Poczuciu budowania relacji sprzyja wykorzystanie elementów mowy skierowanej wprost do słuchaczy i wzmacnianej poprzez bezpośrednie zwroty takie jak *бе, брата* etc. Oczywiście, samo to podejście do twórczości wywodzi się ze specyfiki gatunku, w którym utwory są wykonywane, a zatem może być interpretowane jako swoista stylizacja i upodobnienie (świadome i bezpośrednie lub nie) do tekstów artystów amerykańskich.

W materiale źródłowym zidentyfikowano 16 wulgaryzmów, z czego 11 stanowią jednostki rodzime (гъз, еба / *ebe*, ебавам, ебахти/ебаси, заебава, кур, курва, нутка, сера / *сере*, срање, хуй), 3 zapożyczenia z języka angielskiego (*bullshit, fuck, shit* (*ium*)) oraz 2 z języka serbskiego (*јебига, курац*). Również w przypadku tej kategorii leksemów widoczne jest pewne zróżnicowanie między tekstami raperów związanych z poszczególnymi ośrodkami miejskimi. W bułgarskiej części materiału występuje 11 wulgaryzmów *fuck, shit, гъз, еба, ебавам, ебахти/ебаси, кур, курва, нутка, сера, хуй*). Najmniejszym nagromadzeniem się tych leksemów charakteryzują się teksty raperów związanych z Montaną – 2 jednostki (*fuck, ебахти/ебаси*), zaś największym teksty raperów związanych z Warną – 9 jednostek (*fuck, shit, гъз, еба, ебахти/ебаси, кур, курва, нутка, хуй*). 8 wulgaryzmów poświadczonych zostało w utworach *sofijskich* (*гъз, еба, ебавам, кур, курва, нутка, сера, хуй*), 7 w tekstach raperów związanych z Plewenem (*fuck, shit, гъз, еба, ебавам, ебахти/ебаси, хуй*). Z macedońskiej części materiału źródłowego również wyekscerpowano 11 jednostek wulgarnych (*bullshit, fuck, shit, ебе, заебава, јебига, кур, курац, курва, сере, срање*). Najmniejszym nagromadzeniem się tych leksemów cechują się teksty raperów związanych z Bitolą i obejmują 5 jednostek (*ебе, заебава, кур, курва, срање*), największym zaś teksty raperów związanych ze Skopjem – 11 (*bullshit, fuck, shit, ебе, заебава, јебига, кур, курац, курва, сере, срање*). 7 występuje w tekstach *weleskich* (*ебе, заебава, јебига, кур, курац, курва, срање*) oraz 9 w *kumanowskich* (*fuck, shit, ебе, заебава, кур, курац, курва, сере, срање*).

Wykorzystanie przez raperów wulgaryzmów ma przede wszystkim na celu wyrażenie silnych i najczęściej negatywnych emocji, co stanowi jedną z charakterystyk języka utworów hip-hopowych (Wójciuk 2017: 71). Ze względu na to, że większość tych leksemów posiada odpowiedniki nienacechowane (lub mniej nacechowane) emocjonalnie, należy ich użycie uznać za świadomy zabieg ze strony artystów hip-hopowych. Nie tylko bowiem pozwalają na ukazanie negatywnego stosunku do pewnych zjawisk czy osób, lecz również znacząco ubarwiają przekaz utworu. Zgodnie z obserwacją Zygmunta Saloniego, użycie wulgaryzmów umotywowane może być – oprócz celów ekspresyjnych –

również zabiegiem stylizacji (Saloni 1999f: 644). Ordynarność i nieprzystojność prowadzić może zatem do wywołania zupełnie innych odczuć u słuchacza, na przykład rozbawienie (np. *От дюнерите сера шарени лайна [...] / Кой не обича да изсере едно лайно?* w utworze *Ослушай се* zespołu Upsurt). Należy mieć również na uwadze, że stosowane mogą być również (podobnie żargonizmy, potocyzmy i dialektyzmy) w celu wywołania u słuchacza poczucia większej bliskości z wykonawcą. W przypadku tej grupy leksemów dodatkowym aspektem jest też wprowadzenie klarownego wartościowania rzeczywistości, które odbiorca może podzielać (najczęściej) lub nie.

13 z wyekscerpowanych jednostek uznano za regionalizmy leksykalne, gdyż nie tylko ilustrują zróżnicowanie językowe pomiędzy poszczególnymi ośrodkami miejskimi, ale też dlatego, że taki kwalifikator nadają mu wykorzystane słowniki. Najbardziej pod tym względem odstają dwa miasta – Kumanowo i Skopje, które wspólnie tworzą wyróżniający się w materiale swoisty region językowy. W tekstach raperów z nimi związanych zidentyfikowano 7 charakterystycznych dla nich jednostek: *боле, више, некад, никад, прича, сав* (jednokrotnie spotkany również w materiale *sofijskim*) oraz *увек*, przy czym cztery z nich sporadycznie zastępowane są literackimi odpowiednikami (*више – повеќе; никад – никогаш; сав – се; увек – секогаш*). W tekstach raperów związanych z Kumanowem występują ponadto dodatkowe 2 jednostki: *κ'д* i *свак*, przyimek *нозад* obecny jest natomiast w tekstach artystów związanych z Bitolą, Skopjem i Welesem. Należy ponadto zwrócić uwagę na występowanie wyżej wymienionych leksemów w tożsamej formie w języku serbskim: z tego powodu stanowić mogą one zapożyczenia, a nie wyłącznie dialektyzmy. Teksty utworów bułgarskich pod kątem regionalizmów stanowią bardziej zwartą całość. Różnice dotyczą przede wszystkim wyrazów związanych z określeniami mieszkańców – *д'зе* (Plewen), *мојче* (Warna) i *нустинак* (Montana). Tego typu leksem występuje tylko raz w materiale macedońskim, tj. *дромец* (Skopje).

Podobnie jak w przypadku żargonizmów, wzmacniających budowanie tożsamości środowiskowej, użycie regionalizmów leksykalnych prowadzi do budowania tożsamości lokalnej, jak i relacji z odbiorcami, w tym przypadku pochodzącymi z tego samego regionu lub używającymi tej samej odmiany regionalnej języka. Niewykluczone jednak, że regionalizmy mogą stanowić swego rodzaju bazę językową dla artystów hip-hopowych.

Jeśli chodzi o derywację, która przez Michaiła Widenowa określana jest jako jeden ze środków wzbogacenia leksyki żargonowej (Виденов 1999: 120-121), to w materiale znalazło się niewiele takich przypadków. Najczęściej wykorzystywanym zabiegiem słowotwórczym jest zdrobnienie. Deminutywy bułgarskie obejmują formy wywodzące się od rzeczownika *брат* – poprzez dodanie przyrostku [če] (*братче*) oraz przyrostku [le] (*братле*). W jednym przypadku występuje forma z dwoma formantami [le] oraz [nce] (*братленце*). Podobną formą jest rzeczownik *мојче*, który wywodzi się prawdopodobnie od zaimka *мој* z przyrostkiem [če] – w tym jednak wypadku dochodzi do wytworzenia się całkowicie nowego znaczeniowo leksemu (RNU: 'мој човек, аверче, приятел'). Kolejne zjawisko słowotwórcze obejmuje zapożyczenia z języka angielskiego (żargonizmy), w których procesy adaptacyjne wymusiły wykorzystanie rodzimych dla języka bułgarskiego i macedońskiego

formantów. W ten sposób powstał bułgarski czasownik *panupam* (*rap* + *upam*) oraz macedońskie (*rap* + *yvam*) i *hustlam* (*hustle* + *am*), a także przymiotnik *панърски* (*rapper* -> *панър* + *ски*) / *панерски* (*rapper* -> *панер* + *ски*).

Część z występujących w materiale źródłowym jednostek powstała w wyniku neosemantyzacji funkcjonujących w języku bułgarskim i macedońskim leksemów. Zjawisko to, zgodnie z autorami cytowanej literatury, jest ogólną cechą stylu potocznego będącą również charakterystyką slangu młodzieżowego, a zatem też slangu hip-hopowego (Sojda 2018; Крastoйчева 1988: 32). Tego typu zmiana dotyczy leksemów, których nowe znaczenie zostało zaadaptowane z leksemów żargonowych pochodzących z języka angielskiego i przeniesione do bliskoznacznych (w podstawowym znaczeniu) jednostek rodzimych, tj. *махапа* / *маало* – *hood* / *ghetto*, *нарче* – *piece*, *пума* – *rhyme*, *схема* – *scheme*. Spotykane są również leksemy, które nowe znaczenie mogły pozyskać poprzez (znaczne lub częściowe) podobieństwo fonetyczne leksemu obcego z rodzimym, np. macedoński rzeczownik *тпака* (pol. *taśma*) i angielski *track* (pol. *ścieżka*), *мечка* (pol. *niedźwiedź*) – *Mercedes Benz*. Niektóre inne jednostki natomiast swoją nową funkcję zyskały dzięki podobieństwu znaczeniowemu. Wykorzystanie potocyzmu w tym wypadku ma na celu podkreśleniu wagi lub dosadności, np. *бпам* (wraz z derywatami), *баме* / *бамо* jako określenie przyjaciela lub bliskiej osoby; *кака* jako określenie przyjaciółki lub bliskiej osoby, ale również atrakcyjnej/pociągającej kobiety; *сепе* / *срање* w znaczeniu ‘gadania niepotrzebnych głupot’.

Ograniczoną kategorię wyekscerpowanych leksemów stanowią okazjonalizmy. Z powodu ich właściwości i braku poświadczenia w słownikach (lub innych dostępnych źródłach) uznać je można za tzw. hapaks legomena. Choć niektóre spotykane są wielokrotnie w materiale źródłowym, to ich użycie ograniczone jest jedynie do poszczególnych utworów lub artystów. Dwa macedońskie leksemy *камцај* i *момек* (wraz z derywatami) występują wyłącznie w tekstach dwóch powiązanych ze sobą raperów z Bitoli (Bona Praskizy i Donplayi związanych z wytwórnią MVRSVR). Podobnie bułgarski rzeczownik *боуна* poświadczony został wyłącznie w utworze *Този Танц* zespołu Upsurt. Leksem ten stanowić może jednak przykład wyszczególnionej przez Ranko Bugarskiego kontaminacji, tj. „złania się dwóch słów” (Bugarski 2012: 237), gdyż przypomina dwa występujące w języku bułgarskim rzeczowniki: *муцуна* (pol. *morda*, *ryj*) oraz *буца* (pol. *gruba kobieta*).

Ze wszystkich wyekscerpowanych substandardowych jednostek leksykalnych tylko 4 obecne są w materiale pochodzącym ze wszystkich ośmiu ośrodków miejskich. Obejmują one 3 żargonizmy wywodzące się z języka angielskiego: *буѝм* / *бум* (ang. *beat*), *пан* (ang. *rap*) oraz *панър* / *панър* (ang. *rapper*), a także 1 potocyzm *бпам* (wyłączając z tego wszelkie derywaty). 5 kolejnych leksemów łączy teksty ze wszystkich bułgarskich ośrodków miejskich. Obejmują one 3 żargonizmy: *MC*, *пума* (ang. *rhyme*) i *тпак* (ang. *track*) oraz 2 potoczmy: *бе* i *схема*. Natomiast 6 kolejnych jednostek spotykanych jest w tekstach wszystkich macedońskich ośrodków miejskich. Obejmują one 5 wulgaryzmów: *ебе*, *заебава*, *кур*, *курва* i *срање* oraz 1 potocyzm *фаца*.

Utwory raperów związanych z Montaną zawierają 22 z listy wyekscerpowanych niestandardowych leksemów, przy czym dominują w nich żargonizmy liczące 14 jednostek. Teksty te cechują się również najmniejszym zasobem potocyzmów wynoszącym 5 i wulgaryzmów wynoszącym 2 jednostki. Jedynie 1 leksem w nich poświadczony nie został odnotowany w pozostałej części materiału (*нустиняк*). Warto odnotować również fakt, że na tle pozostałego materiału bułgarskiego ten ośrodek jako jedyny poświadcza żargonowy leksem *майк* (ang. *mic / mike*).

25 substandardowych leksemów spotykanych jest w utworach raperów związanych z Plewenem. Największą grupę stanowią żargonizmy (przy czym stanowi to najmniejsze ich nagromadzenie w bułgarskiej części materiału), których liczba wynosi 10 jednostek. W materiale występuje również 6 potocyzmów i 7 wulgaryzmów, a także 1 dodatkowe zapożyczenie z języka angielskiego *беѝбе* (ang. *bebe*). Jedynie 1 regionalizm z Plewenu nie został odnotowany w pozostałej części materiału (*ѝ'ze*).

W tekstach raperów związanych z Warną występuje łącznie 38 niestandardowych leksemów. Charakteryzują się one przede wszystkim największym nagromadzeniem wulgaryzmów na tle wszystkich ośrodków miejskich w Bułgarii, wynoszącym 9 jednostek. Ponadto w tekstach tych poświadczono 15 żargonizmów, 11 potocyzmów oraz występujące wyłącznie w nich rzeczowniki *tatto* i *моѝче*, a także 1 dodatkowe zapożyczenie z języka angielskiego *беѝбу / baby*.

Największa liczba niestandardowych leksemów w bułgarskiej części materiału źródłowego poświadczona została w tekstach raperów związanych z Sofią i obejmuje 42 jednostki. Charakteryzują się największym nagromadzeniem żargonizmów wynoszącym 16, a także potocyzmów wynoszącym 14 jednostek. Ponadto poświadczono 8 wulgaryzmów, 2 dodatkowe zapożyczenia z języka angielskiego, tj. *беѝбу / baby* oraz *бро* (ang. *bro*), a także 1 regionalizm *све* (z jednokrotnym użyciem) i 1 jednostką stanowiącą (prawdopodobnie) kontaminację, tj. *боѝуна* (hapax legomenon). Wartymi podkreślenia są 4 leksemy, których użycie unikalne jest dla tego ośrodka miejskiego, tj. potoczmy *брамленѝе*, *бумер*, *кака* oraz hapax legomenon *боѝуна*. Dodatkowo na tle całego materiału bułgarskiego teksty raperów związanych z Sofią jako jedyne poświadczają użycie anglicyzmu *бро*, wulgaryzmu *сера* oraz regionalizmu *све*.

Utwory raperów związanych z Bitolą charakteryzują się 20 z listy wyekscerpowanych niestandardowych leksemów, a zatem najmniejszym ich nagromadzeniem z całości materiału źródłowego. Poświadczono w nich wyłącznie 6 żargonizmów, 6 potocyzmów, 5 wulgaryzmów oraz 1 dialektyzm (*нозаду*). Unikalnym dla nich jest użycie 2 hapaks legomena (*камсаѝ*, *момек*), a także – na tle całego materiału macedońskiego – rzeczownika *схема*.

22 niestandardowe leksemy spotykane są w utworach raperów związanych z Welesem. Największą grupę stanowią żargonizmy, których liczba wynosi 10 jednostek. W materiale występują również 4 potoczmy i 7 wulgaryzmów, a także 1 dialektyzm (*нозаду*). Na tle materiału macedońskiego teksty te wyróżniają się poświadczeniem leksemu *кеуѝ*, a także żargonizmu *панепсѝку* (od ang. *raper + сѝку*).

W tekstach raperów związanych z Kumanowem występuje łącznie 41 niestandardowych leksemów. Charakteryzują się one przede wszystkim największym nagromadzeniem dialektyzmów w całym materiale źródłowym liczącym 9 jednostek. W tekstach tych zostało ponadto poświadczonych 16 żargonizmów, 5 potocyzmów, 9 wulgaryzmów oraz 2 dodatkowe zapożyczenia z języka angielskiego *бейб(и) / beybi i бпо*. Unikalnymi dla tego ośrodka leksemami są potocyzmy *бпачо / бпачко*, żargonizm *цајфеп / цајфа* (ang. *cypher*) oraz dialektyzmy *κ'δ*, i *свак*. Na tle materiału macedońskiego wyróżniają go dodatkowo 2 żargonizmy (*underground, фум*) oraz wspomniane 2 zapożyczenia z języka angielskiego.

Największa liczba niestandardowych leksemów w całości materiału źródłowego poświadczona została w tekstach raperów związanych ze Skopjem, gdyż obejmuje 47 jednostek. Charakteryzują się one największym nagromadzeniem żargonizmów wynoszącym 17 jednostek, a także wulgaryzmów liczącym 11 jednostek i regionalizmów liczącym 9 jednostek. Występuje w nich również 10 potocyzmów, co stanowi największą ich liczbę ze wszystkich macedońskich ośrodków miejskich. Unikalnymi dla Skopja leksemami są potocyzmy *беля, бембара, мечка*, regionalizm *дромец* oraz zapożyczenie z języka angielskiego *bullshit*. Ponadto na tle pozostałej części macedońskiego materiału wyróżnia się wykorzystaniem potocyzmu *заз* oraz żargonizmu *penam / паныа* (ang. *to rap*).

Mimo nieco odmiennego występowania substandardowych jednostek leksykalnych w poszczególnych ośrodkach miejskich nie stanowią one o całkowitym ich zróżnicowaniu. Jest to spowodowane przede wszystkim pokąsną, ale ograniczoną liczbą tekstów składających się na analizowany materiał, a także samą ich treścią, która może motywować użycie poszczególnych jednostek leksykalnych. W wyniku analizy wskazać można jednak na pewne tendencje, którymi charakteryzuje się język raperów związanych z poszczególnymi ośrodkami miejskimi. Na tle całości materiału źródłowego zauważyć można, że artyści związani z macedońskimi miastami Kumanowem i Skopjem w największym stopniu sięgają po regionalizmy, podczas gdy w innych ich zasób ogranicza się wyłącznie do pojedynczych jednostek. Zauważalny jest również większy zasób potocyzmów w tekstach raperów związanych ze Skopjem, Sofią i Warną na tle pozostałej części materiału. W pozostałych ośrodkach ich liczba ograniczona jest wyłącznie do kilku jednostek. Interesujący jest natomiast większy zasób jednostek wulgarnych w tekstach artystów macedońskich, przy czym największy występuje w tekstach raperów związanych ze Skopjem. Najliczniejszym zasobem wulgaryzmów w bułgarskiej części materiału cechują się teksty raperów związanych z Warną. Mniej klarowne wydaje się natomiast rozróżnienie pod względem użycia żargonizmów. Może to być wynikiem samej treści utworów, która motywuje ich występowanie: w tekstach dotyczących elementów i zjawisk subkultury (częściowo lub w całości) ich występowanie jest bardziej prawdopodobne, niż w przypadku utworów poruszających inne tematy, jak miłość czy polityka. Zatem pod tym kątem wykorzystanie żargonizmów związane nie jest bezpośrednio z samym językiem raperów, tylko z poruszonymi przez nich tematami.

ROZDZIAŁ IV

ZRÓŻNICOWANIE FONETYCZNE

Rozdział ten poświęcony jest przedstawieniu cech fonetycznych oraz niektórych powiązanych z nimi cech morfologicznych, które występują (lub spodziewamy się, że powinny występować) w materiale źródłowym. Pierwszym etapem tej części analizy było sporządzenie tzw. *wzorcowych modeli gwar* na podstawie dostępnej literatury dialektologicznej. Kolejnym etapem było wielokrotne przesłuchanie zebranych materiałów audio oraz ich konfrontacją z istniejącymi (niefonetycznymi) transkrypcjami utworów. Dzięki temu możliwe były wyekscerpowanie oraz następna analiza poszczególnych cech w sposób konsekwentny i uporządkowany.

Z pomocą pojęcia *wzorcowy model gwary* określam zbiór (listę) najczęściej występujących cech danej regionalnej odmiany języka, która występuje na terenie (i w okolicy) danego ośrodka miejskiego. Mimo że badanie co do zasady nie uwzględnia cech suprasegmentalnych takich jak akcent czy iloczasy (gdyż najłatwiej podlegają one celowym lub przypadkowym zniekształceniom w analizowanym typie artystyczno-muzycznych wypowiedzi), najistotniejsze z nich zostały przedstawione w poniższych zestawieniach, ponieważ często w znaczący sposób stanowią o odrębności danej gwary. Wszystkie zestawienia podzielone zostały na dwie części: wokalizm i konsonantyzm.

Przedstawione zestawy cech językowych (głównie fonetycznych) sporządzone zostały na podstawie opracowań Stojko Stojkova i Iwana Iwanowa (dla gwar na terenie Bułgarii) oraz Bożidara Widoeskiego (dla gwar na terenie Macedonii Północnej). Odpowiednie przykłady zaczerpnięte zostały z dodatkowych źródeł dialektologicznych (wymienionych przy każdym z *modeli*). Podkreśleniem zostały wyróżnione cechy, które są charakterystyczne jednocześnie dla poszczególnych gwar, jak i odpowiadających im językom standardowym – a zatem należy mieć na uwadze, że ich poświadczenie w materiale źródłowym może nie dawać obrazu zróżnicowania gwarowo-dialektalnego.

W części analitycznej rozdziału cechy uwzględnione w *modelach gwar* podzielone zostały na pięć kategorii: występujące regularnie (dopuszczające jedynie jednostkowe odchylenia), występujące często (przynajmniej w połowie przypadków), występujące rzadko (mniej niż połowa przypadków), cechy niewystępujące (całkowity brak poświadczenia). Dodatkowo uwzględniłem jeszcze jedną kategorię (cechy inne), która obejmuje cechy występujące w języku raperów związanych z danym ośrodkiem miejskim, lecz które nie zostały uwzględnione we wzorcowych *modelach gwar*, tj. według wykorzystanej literatury nie występują w danej gwarze terytorialnej.

Zapis fonetyczny wykorzystany w niniejszej pracy oparty jest przede wszystkim o alfabet sławistyczny zaproponowany przez Henryka Wróbla. Charakteryzuje się on dwoma głównymi założeniami: każdej głosce odpowiada jedna litera (znak) oraz dana głoska zawsze zapisywana jest w ten sam sposób (Wróbel 2001: 26-27). Odróżnia go to chociażby od międzynarodowego alfabetu

fonetycznego (IPA), którym np. afrykaty zapisuje się za pomocą dwóch symboli połączonych kreską łączącą (Rybka 2015: 20).

Choć alfabet fonetyczny wykorzystany przez H. Wróbla składa się z kilkudziesięciu znaków (opartych o alfabet łaciński i znaki diakrytyczne), zabrakło w nim pewnych symboli, które potrzebne są do opisu fonetyki języka bułgarskiego i macedońskiego (nieobecne są natomiast w języku polskim). Mowa tu np. o kropce dolnej służącej oznaczeniu częściowej redukcji samogłosek (np. w wyniku ich nieakcentowanej pozycji): [a], [e] i [o]. Ten sposób zapisu wykorzystywany jest m.in. przez Stojko Stojkova (Стойков 2002: 42) oraz Bożidara Widoeskiego (Видоески 1998: VII).

Symbol dla oznaczenia samogłoski średniej centralnej [ǣ] zaczerpnięty został z opracowań Bożidara Widoeskiego – choć zaadaptowany został do reszty znaków bazujących na alfabecie łacińskim. On sam bowiem swój alfabet fonetyczny bazował na macedońskiej odmianie cyrylicy (Видоески 1998: VII). Znak ten wykorzystywany jest m.in. w bazującej na alfabecie łacińskim najnowszej „macedońskiej transkrypcji dialektycznej” (mac. македонската дијалектна транскрипција) (Савицка, Травињска, Лаборска, Цигнерска, Геразов 2022: 11). Stojko Stojkow natomiast dla oznaczenia tego fonemu używa grafemu „ъ”, co związane jest z wykorzystanym przed niego alfabetem fonetycznym, który oparty jest na bułgarskiej odmianie cyrylicy (Стойков 2002: 42).

Wprowadzone zostały także pewne dodatkowe znaki w oparciu o zaproponowane przez Henryka Wróbla. Przykładowo, dla oznaczenia palatalnych spółgłosek [k] i [g] Wróbel wykorzystuje symbole [k'] i [g']. W analizowanym w niniejszej rozprawie materiale występować mogą różne warianty tych głosek, z czego głównymi realizacjami są: częściowe (lekkie) zmiękczenie, zapisywana przeze mnie przy pomocy apostrofu jako [k'], [g'] oraz pełne, zapisywana jako [k̟], [g̟]. Rozróżnienie tych fonemów jest zatem podobne np. do występujących w języku polskim [s'] i [ś] w wyrazach [s'inus] i [śiua] (Wróbel 2001: 26-27). Podobne rozróżnienie występuje również w opracowaniach Stojko Stojkova i Bożidara Widoeskiego (Стойков 2002: 43, Видоески 1998: VII).

Stosowany przeze mnie alfabet fonetyczny składa się z 60 znaków. Podaję je w tabeli z przykładowymi wyrazami w zapisie ortograficznym (wykorzystanym w niefonetycznych transkrypcjach materiału źródłowego) oraz w zapisie fonetycznym w nawiasach kwadratowych. Przy każdym z wyrazów znajduje się dodatkowo adnotacja określająca z jakiego ośrodka miejskiego został zaczerpnięty. Ośrodkom bułgarskim odpowiadają znaki: MT (Montana), PL (Plewen), SO (Sofia) i WA (Warna), zaś macedońskim: BT (Bitola), KU (Kumanowo), SK (Skopje) i WE (Weles).

Tabela 11. Alfabet fonetyczny

Znak	Przykłady		Znak	Przykłady	
	J. bułgarski	J. macedoński		J. bułgarski	J. macedoński
a	това [tuvà] ^{WA}	сво̀ни [ʒvon'i] ^{WE}	m'	минал [m'inal] ^{WA}	земи [zèm'i] ^{BT}
а	ба̀ща [bāštà] ^{PL}	црвена [cřivena] ^{KU}	n	дѐн [den] ^{MT}	дѐнес [denes] ^{WE}
ă	къ̀де [kădè] ^{MT}	с'н [săn] ^{KU}	n'	песни [pèsn'i] ^{PL}	нико̀ј [n'ikoj] ^{BT}
b	бъ̀ди [băd'i] ^{SO}	лѐб [leb] ^{SK}	ń	съ̀бранието [săbràńeto] ^{SO}	почѝням [pòč'ínam] ^{SK}
b'	бях [b'ăx] ^{WA}	за̀би [zab'i] ^{WE}	o	сво̀ето [sfòeto] ^{MT}	чо̀век [čovek] ^{BT}
c	ръ̀цете [răcète] ^{MT}	ра̀це [race] ^{BT}	o	скъ̀по [skăpo] ^{SO}	до̀бро [dòbrɔ] ^{KU}
c'	ця̀ло [c'alo] ^{SO}	глу̀вци [glùfc'i] ^{SK}	p	пъ̀т [păt] ^{PL}	а̀пче [apče] ^{BT}
ć	-	вѐке [veće] ^{BT}	p'	пѝсък [p'isăk] ^{SO}	пѝва [p'iva] ^{WE}
č	чу̀дя [čùd'a] ^{MT}	вѐчно [vèčno] ^{SK}	r	ръ̀ка [răkà] ^{MT}	ра̀ка [ràka] ^{WE}
č'	очи [uč'i] ^{PL}	очи [oč'i] ^{SK}	r'	крѝза [kr'iză] ^{WA}	збо̀рив [zbòr'iv] ^{KU}
d	гра̀дът [građăt] ^{MT}	гра̀дов [gradov] ^{WE}	ř	-	цр̀тав [cřtaf] ^{SK}
d'	пан̀диза [pănd'iză] ^{WA}	судив [sùd'iv] ^{KU}	s	сло̀во [slòvo] ^{SO}	ст̀рана [strana] ^{WE}
e	мѐжду [meždù] ^{SO}	мѐгу [mègu] ^{SK}	s'	тъ̀рси [tărs'i] ^{MT}	сѝне [s'ine] ^{BT}
ę	нѐща [nęštà] ^{WA}	-	š	хва̀неш [xřaneš] ^{SO}	тѐшка [teška] ^{WE}
f	фѐнка [fěnkə] ^{PL}	фа̀ца [faca] ^{BT}	š'	свъ̀рши [sfărš'i] ^{MT}	ча̀ши [čaš'i] ^{BT}
f'	сва̀т [sf'at] ^{MT}	фѝлм [f'ilm] ^{SK}	t	ту̀ка [tuká] ^{MT}	мѐсто [mèsto] ^{SK}
g	игра̀я [igràa] ^{SO}	дру̀га [druga] ^{BT}	t'	тя̀сна [t'asna] ^{SO}	вр̀ти [vřt'i] ^{WE}
g'	дру̀ги [drùg'i] ^{WA}	knigi [kni'g'i] ^{KU}	t'	ко̀фти [kòft'i] ^{WA}	-
ǵ	-	лу̀ге [lu'ge] ^{WE}	u	удо̀бно [udòbno] ^{SO}	ку̀че [kuče] ^{WE}
ħ	въ̀рху [vărħù] ^{MT}	ду̀хот [duħot] ^{BT}	v	вѐчно [vèčnu] ^{PL}	мр̀тов [mřtov] ^{BT}
i	има̀х [imaħ] ^{PL}	ил̀јади [il'jad'i] ^{WE}	v'	вѝдят [v'id'at] ^{WA}	вѝдиш [v'id'iš] ^{SK}
ĭ	сво̀й [sfoj] ^{MT}	ја̀зик [jâz'ik] ^{SK}	z	зна̀ят [znàjat] ^{SO}	каз̀на [kazna] ^{BT}
k	скъ̀по [skăpo] ^{SO}	слѝка [slika] ^{WE}	z'	бъ̀рзи [bărz'i] ^{WA}	сол̀зи [solz'i] ^{WE}
k'	сты̀пки [stăpk'i] ^{MT}	ма̀алски [màlsk'i] ^{KU}	ž	вѝжда [v'ižda] ^{SO}	ко̀жа [kòža] ^{SK}
ķ	кѐ летиш [ke-letiš] ^{SO}	вѐке [vèke] ^{SK}	ž'	жѝвота [ž'ivòtă] ^{WA}	жѝвот [ž'ivot] ^{WE}

l	слепец [slɛpɛc] ^{SO}	лет [let] ^{BT}	з	дзен [zen] ^{SO}	свонат [ʒvɔnat] ^{SK}
l'	хляба [χl'aba] ^{MT}	лице [l'ice] ^{WE}	з'	дзадзики [zàz'ik'i] ^{SO}	сид [ʒ'id] ^{BT}
l̥	-	боље [boɫe] ^{SK}	ž	-	gjubre [žùbre] ^{KU}
l̥	-	hustle [χasɫ] ^{BT}	ž	джоба [žòba] ^{MT}	цабе [žabe] ^{WE}
m	млад [mlád] ^{MT}	само [samo] ^{WE}	ž'	вагаджии [vagaž'ii] ^{PL}	чин [ž'in] ^{SK}

W zapisie fonetycznym uwzględnione zostały również dwa znaki diakrytyczne w celu oddania cech suprasegmentalnych. Jednym jest grawis, którego umieszczenie nad samogłoską określa jej pozycję akcentowaną, np. [ne-mu-è-zav'ist sàmo nàv'ika mù-stana] (*Ne Znam Sto Ti Stana*, Dopamine), [fsèk'i se-čùd'i kfo-stàvə] (*Мръдни*, Бобо). Wykorzystany został m.in. ze względu na jego użycie przez Stojko Stojkova (Стойков 2002: 43)⁶. Ponadto odróżnia się wizualnie od akutu, który w wykorzystanym przeze mnie alfabecie określa pełną palatalność spółgłoski, nad którą się znajduje.

Drugim dodatkowym znakiem jest makron, którego wykorzystanie sygnalizuje wyłącznie wydłużenie artykulacji danego fonemu (samogłoski lub spółgłoski), np. [eṭ-tō-m'i-vok'i] (*Vtor Dom*, Poetika & Bob Mc), [strañō mèn'i-se tvòetu mnèn'ie] (*Биполярно поведение*, Muden). Ten sposób zapisu wykorzystywany jest m.in. przez Stojko Stojkova (jednak wyłącznie w stosunku do samogłosek) w celu odróżnienia iloczasu od sekwencji tych samych samogłosek, np. [ā] – [aa] (Стойков 2002: 42).

4.1 WZORCOWE MODELE GWAR (BULGARIA)

Przedstawione poniżej przykłady dla danych zjawisk językowych z opracowań Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa uzupełnione (i w dużej mierze zastąpione) zostały pochodzącymi z dodatkowych źródeł, tj. *Zarysu dialektologii południowosłowiańskiej...* Franciszka Sławskiego (1962), digitalnej mapy języka bułgarskiego przygotowanej przez Bułgarską Akademię Nauk oraz ze źródeł strony „Bulgarian Dialectology as Living Tradition” (ИДКБЕ; BDLT 2011).

4.1.1 REGION MONTANY (GWARA WIDYŃSKO-ŁOMSKA)

Gwara widyńsko-łomska (bułg. видинско-ломски говор) jest jedną z dwóch gwar należących do północnej podgrupy (bułg. северозападни говори) gwar zachodnich (bułg. западни говори). Z tego

⁶ W celu oznaczenia akcentu Božidar Widoeski wykorzystuje w swoim opracowaniu apostrof (') w pozycji po akcentowanej samogłosce (Видоески 1998: VII). W pracy symbol ten (za Henrykiem Wróble) wykorzystany został w celu oznaczenia zmiękczenia spółgłoski.

powodu posiada szereg cech zbieżnych z sąsiednią gwarą bjałosłatińsko-pleweńską oraz w mniejszym stopniu z gwarą sofijską i innymi. Na jej terenie znajduje się m. in. miasto Montana.

Wokalizm

- brak redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. [dřva], [obèsila], [rekà];
- tzw. *ekanie*, czyli stara głoska jać [ě] rozwinęła się w [e] bez względu na jej pozycję w wyrazie, np. [izbèga], [pèsāk];
- stare akcentowane głoski [ɔ] i [ɤ] przechodzą w tzw. samogłoskę jerową [ǎ], np. [sǎn], [zǎp];
- stara głoska [ɔ] może jednak przejść w [u], np. [put], [mùtili];
- stara głoska [ɤ] przeważnie przechodzi w [e], lecz w poszczególnych przypadkach również w samogłoskę jerową [ǎ], np. [den], [orèl], [tǎnǎk].

Konsonantyzm

- zachowanie starego sonantu [r], przy jednoczesnym sporadycznym występowaniu formy z [ʳ], np. [navřže] : [navʳže];
 - rozwój starych miękkich głosek [tʲ] i [dʲ] w [k] i [g], np. [gòske], [gròžge];
 - występowanie miękkiego sufiksu [-ka] powstałego w wyniku progresywnej asymilacji, np. [komšika], [devòka];
 - występowanie miękkiej końcówki [-ne] w rzeczownikach odczasownikowych, np. [orańe], [učène];
 - przejście miękkiej głoski [lʲ] w [i], np. [kǎdèja], [iùto];
 - występowanie twardych spółgłosek w końcówkach czasownikowych w pierwszej osobie liczby pojedynczej i trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym, np. [vìda], [òda] – [òdat], [tǔrpàt];
 - występowanie afrykatów [dz] i [dž], np. [dzùrne], [džubè];
 - progresywna asymilacja [v] do [f] po [s], np. [sfe], [prosfèta];
 - rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj w [št] i [žd], np. [svèšta], [kǎšta], [prèžda], [vèždi].
- Wyjątkiem jest partykuła futuralna, w której grupa *tj przekształciła się w [č], dając w rezultacie formę [če], np. [jà če kàžām nój] (Стойков 2002: 144, 146, 148, Иванов 1994: 112-113, 114, 116-117).

4.1.2 REGION PLEWENU (GWARA BJAŁOSŁATIŃSKO-PLEWEŃSKA)

Gwara bjałosłatińsko-pleweńska (bułg. белослатинско-плевенски говор) jest jedną z dwóch gwar należących do północnej podgrupy (bułg. северозападни говори) gwar zachodnich (bułg. западни говори). Z tego powodu posiada szereg cech zbieżnych z sąsiednią gwarą widińsko-łomską oraz w mniejszym stopniu z gwarą sofijską i innymi. Na jej terenie znajduje się m. in. miasto Plewen.

Wokalizm

- słaba redukcja nieakcentowanych samogłosek [a] do [a], [o] do [o]/[u], np. [baštà], [zelèno] : [zelènu];
- tzw. *ekanie*, czyli stara głoska jać [ě] rozwinęła się w [e] bez względu na jej pozycję w wyrazie, np. [mlèko], [tèsen];
- występowanie końcówki *-ь* pod akcentem i *-a* bez akcentu w formach czasowników pierwszej i drugiej koniugacji w pierwszej osobie liczby pojedynczej, np. [čèta], [štǎ], to samo zjawisko zauważalne jest również w rzeczownikach rodzaju męskiego z rodzajnikiem, np. [mǎžǎ], [vlàka];
- przejście końcówki *-a* w [ǎ] w rzeczownikach rodzaju żeńskiego, np. [ženǎ] – [ženǎta];
- stare akcentowane głoski [o] i [ɤ] przechodzą w samogłoskę jerową [ǎ], np. [sǎn], [zǎp];
- częściowe przejście starej głoski [ę] w [ɔ] w pozycji przed palatalnymi spółgłoskami [š] i [ž] oraz w krótkich formach zaimkowych [mǎ], [tǎ] i [sǎ], np. [šǎpa], [žǎtva];
- stara głoska [ɤ] przeważnie przechodzi w [e], lecz w poszczególnych przypadkach również w samogłoskę jerową [ǎ], np. [den], [orèl], [tǎnǎk].

Konsonantyzm

- zachowanie starych sonantów [r] i [l], jak i wykształcenie się grup [rǎ]/[ǎr] i [lǎ]/[ǎl], np. [žlǎt], [tǎlst] [vrǎvi], [drǎdóri];
- rozwój starych miękkich głosek [tʹ] i [dʹ] w [k] i [g], np. [cvèke], [gróžge];
- występowanie miękkiego sufiksu *-ka* powstałego w wyniku progresywnej asymilacji, np. [komšika], [devóka];
- występowanie miękkiej końcówki *-ne* w rzeczownikach odczasownikowych, np. [orǎne], [učène];
- przejście miękkiej głoski [lʹ] w [l], np. [bèjek], [pojànata];
- występowanie twardych spółgłosek w końcówkach czasownikowych w pierwszej osobie liczby pojedynczej i trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym, np. [vǎda], [óda] – [ódat], [tǎrpǎt];
- występowanie afrykatów [dz] i [dž], np. [dzǎndzalki], [džǎlʹak];
- progresywna asymilacja [v] do [f] po [s], np. [sfǎčko], [sfède];
- utrata spółgłoski [χ] w formach aorystu czasowników w pierwszej osobie liczby pojedynczej i mnogiej, np. [ču] – [čùme], [be] – [bème];
- rozwój starych grup spółgłoskowych **tj* i **dj* w [št] i [žd], np. [kǎšta], [vèždi]. Wyjątkiem jest partykuła futuralna, w której grupa **tj* przekształciła się również w [š], dając w rezultacie dwie oboczne formy [šte] i [še], np. [šte dónesa], [še kǎže] (Стойков 2002: 144, 146-147, Иванов 1994: 112-113, 115-116).

4.1.3 REGION SOFII (GWARA SOFIJSKA)

Gwara sofijska (bułg. софийски говор) należy do południowej podgrupy (bułg. югозападни говори) gwar zachodnich (bułg. западни говори). Posiada zatem pewne cechy wspólne z omawianymi powyżej gwarami północnozachodnimi. Na jej terenie znajduje się m. in. miasto Sofia.

Wokalizm

- oksytoniczny akcent w formach aorystu w pierwszej osobie liczby pojedynczej oraz w imiesłowach, np. [mislih], [donesàl];
- brak redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. [cvèke], [oràne], [svèšta];
- tzw. *ekanie*, czyli stara głoska jać [ě] rozwinęła się w [e] bez względu na jej pozycję w wyrazie, np. [mlèko], [tèsen];
- stare głoski [ɔ], [ɤ] i [ɛ] w każdej pozycji zazwyczaj przechodzą w tzw. samogłoskę jerową [ǎ], np. [zǎb], [dǎš], [pǎn];
- stara głoska [ɤ] w sufiksie -ѣк; przedrostkach *ѣз-* i *сѣ-* oraz przyimkach *ѣѣ*, *ѣз*, *сѣс* przechodzi w [o], np. [sobèra], [vof sèlo];
- stara głoska [ɔ] w formach czasowników w trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym przechodzi w długie [ā] przy jednoczesnej utracie wygłosowej spółgłoski [t], np. [onì nósā], [onì glèdā];
- jotacja samogłosek w wygłosie i nagłosie, np. [jùtre], [ozdravèje];
- utrata spółgłoski [χ] i spowodowane tym wydłużenie się samogłoski przed nią w formach aorystu, np. [jadosvāme], [tražīme].

Konsonantyzm

- stare sonanty *r i */ przechodzą przeważnie w [rǎ] i [lǎ], chociaż spotykane są również formy z [ǎr]/[r] i [ǎl]/[l], np. [frǎlil], [isfǎrli], [brzo], [vlǎk], [mlk];
- rozwój starych miękkich głosek [tʼ] i [dʼ] w [k] i [g], np. [cvèke], [grózge];
- występowanie miękkiego sufiksu [-ka] powstałego w wyniku progresywnej asymilacji, np. [komšika], [devóka];
- występowanie miękkiego zakończenia [-ne] w rzeczownikach odczasownikowych, np. [oràne], [učène];
- przejście miękkiej głoski [lʼ] w [i], np. [kǎdèja], [jùto];
- występowanie twardych spółgłosek w końcówkach czasownikowych w pierwszej osobie liczby pojedynczej i trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym, np. [vida], [óda] – [ódat], [tǎrpāt];
- występowanie afrykatów [dz] i [dž], np. [nódze], [džundžurik];

- rozwój starych grup spółgłoskowych **tj* i **dj* w [št] i [žd], np. [svèšta], [prèžda]. Wyjątkiem jest partykuła futuralna, w której grupa **tj* przekształciła się w [č], dając w rezultacie formę [če], np. [če idem], [če bèrem] (Стойков 2002: 144-145, 148-150, 154, 220; Иванов 1994: 112-113, 124, 128-129).

4.1.4 REGION WARNY (GWARA ERKECKA)

Gwara erkecka (bułg. еркечки говор) wg Stojkova lub gwara wschodniobałkańska (bułg. източнобалкански говор) wg Jordana Iwanowa należy do bałkańskiej grupy (bułg. балкански говори) gwar wschodnich (bułg. източни говори). Jako jedyna z omawianych tutaj gwar bułgarskich stoi w opozycji do reszty, posiadając szereg cech przeciwstawnych.

Wokalizm

- występowanie podwójnego akcentu, przy czym ten drugi ma charakter oksytoniczny, np. [mamùlet'è], [nawòjt'è], [kulànet'è];
- wydłużenie artykulacji akcentowanych samogłosek, np. [jadèm], [mumàta], [kòn];
- silna redukcja nieakcentowanych szerokich samogłosek [a], [e] i [o], które swą artykulacją zbliżają się do [ǎ], [ǐ] i [ǔ] lub samogłoski przejściowej [ǎ], [ǐ] i [ǔ]. Wyjątkiem jest wymowa nieakcentowanej głoski [e] jako [ʔ] w sąsiedztwie sonornych [l], [r], [m] i [n], np. [bǎštǎtǎ], [zilènu], [sèlu];
- tzw. *jakanie*, czyli stara głoska jać [ǣ] posiada dwie realizacje, tj. [ʔa] w pozycji akcentowanej przed twardą spółgłoską oraz w wygłosie czasowników; [e] w pozycji akcentowanej przed miękką spółgłoską, w pozycji nieakcentowanej i w wygłosie przysłówków i liczebników, np. [b'èlim], [gul'èmi], [bàla], [màra];
- przegłos palatalizowanego [ʔa] do [e] w pozycji po miękkiej spółgłosce lub [š], [ž], [č] i [dž] lub przed miękką sylabą, np. [pol'ǎna] – [polèni], [žàba] – [žèbi];
- stare głoski **ǫ*, **ǫ* i **ǫ* przechodzą w szerokie [è] w pozycji akcentowanej oraz w [a] w nieakcentowanej, np. [k'èšta], [d'èp] – [dǎb'è], [d'èš] – [dǎžd'è]; ze względu na stare mieszanie się samogłosek nosowych, transformacja ta obejmować może również starą samogłoskę **ǫ*, np. [ž'ètva], [š'èpa];

Konsonantyzm

- stare sonanty **r* i **l* rozwinęły się podobnie jak w języku literackim, np. [d'èrti], [tr'ègnali], [p'èl'nim];
- słaba palatalizacja spółgłosek przez następujące po nich samogłoski przednie [e] i [ǐ] (tym samym występowanie palatalnych wariantów wszystkich spółgłosek), np. [kǎrf], [p'èpǎl], [šǎren];

- przejście spółgłoski [f] w [χ] we wszystkich pozycjach (z wyjątkiem tego, które powstało z ubezdźwięcznienia [v]), np. [χēs], [kaχāh], sporadycznie u starszych informatorów spotykane są również formy z kontynuantem [φ], np. [φlēze], [φēs];
- przejście [v] do [f] (najczęściej w przyimkach), [w] i [ũ], np. [fkěšte], [nawòn], [prāũda];
- rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj w [št] i [žd], np. [kěšta], [mèždā] (Стойков 2002: 97-100, 107, 116, 220; Иванов 1994: 66, 70-71, 77-78).

4.2. WZORCOWE MODELE GWAR (MACEDONIA PÓLNOCNA)

Przedstawione poniżej przykłady dla danych zjawisk językowych z opracowań Bożidara Widoeskiego uzupełnione (i w dużej mierze zastąpione) zostały pochodzącymi z dodatkowych źródeł, tj. *Говорите во Скопско* Rady Ugrinowej (1951), *Кумановски говор* Bożidara Widoeskiego (1962), *Zarysu dialektologii południowosłowiańskiej...* Franciszka Sławskiego (1962), *Българска диалектология* Jordana Iwanowa (1994) oraz rozdziału *Българските диалекти във Вардарска и Егейска Македония* Michaiła Mladenowa (2002).

4.2.1 REGION BITOLI (GWARA BITOLSKA)

Gwara bitolska (mac. битолски говор) znajduje się na obszarze pelagońskiej grupy gwar (mac. пелагониска група говори) zwanej również grupą gwar pilepsko-bitolskich (mac. прилепско-битолска група говори), należącej do gwar środkowych (mac. централни говори) będących częścią narzecza zachodniego (mac. западно наречје, западномакедонски говори). Z tego powodu posiada szereg cech występujących również w omawianych poniżej gwarach miejskich skopiańskiej i weleskiej.

Wokalizm

- stały proparoksytoniczny akcent wyrazowy oraz jego syntagmatyczny charakter, np. [plànina] – [planinata], [nè-gleda] – [ne-sè-gleda];
- brak redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. [dèset], [créša];
- występowanie nerelevantnego fonologicznego iloczasu dzięki zmianom w rozmieszczeniu samogłosek, m. in. poprzez utratę interwokalicznej spółgłoski [v], wytworzyły się niespotykane wcześniej sekwencje samogłoskowe, przy czym złożenia z dwóch takich samych fonemów spowodowały ich zlanie się i wydłużenie, np. [nēsta], [progōri];
- stara głoska jać [ĕ] rozwinęła się w [e] bez względu na jej pozycję w wyrazie, np. [dèdo], [vèra];
- stara głoska [o] rozwinęła się w [a], a jej pozycja w nagłosie powoduje pojawienie się przed nią protetycznej spółgłoski [j], np. [ràka], [zàbi];
- przejście starej głoski [ĕ] w [e], np. [dèset], [klètva];

- przejście starej grupy **je* w **jo*, np. [iàzik], [iàčmen];
- przejście starych jerów **b* i **b* w [o] i [e], np. [son], [petok] i [den], [tesen];
- przejście starego **b₂* w [e] przed [r] na południowym obszarze, np. [bister], [veter];
- wymowa sekwencji [ea] jako dyftongu [e^a] i w niektórych lokalnych gwarach jako szerokiego [ɛ] lub jako długiego [ē];
- wymowa sekwencji [oa] jako dyftongu [o^a], otwartego [ɔ] lub jako długiego [ō], np. [ne^a], [osno^a] : [osnō];
- sekwencje samogłoskowe [ae] i [oe] wymawiane jako [ai] i [oi], np. [dvaǐse]; [inaǐt], [goǐdo];
- pomijanie samogłosek w wymowie ze względu na występowanie klitki wyrazowej, gdy pierwszy wyraz kończy się, a drugi rozpoczyna się samogłoską, np. [g-ostaǐ], [s-utepa].

Konsonantyzm

- zachowanie starego sonantu **r*, podczas gdy **l* rozwinął się w [ol], np. [pǐrvo], [sǐrce], [volk];
- tendencja do symetrii między spółgłoskami zwarto-szczelinowymi, tj. występowanie ich dźwięcznych i bezdźwięcznych odpowiedników [c] : [ʒ] i [č] : [ž];
- przejście [č] > [c] w starych grupach **čr* i **črě*, np. [crévo], [crěša];
- przejście [v] w [u] w starych grupach **cvb*, **svb*, **žvb*, np. [cunit], [osunit], [dzunit];
- przejście [s] > [c] w przyrostku *-ck(u)* w pozycji za spółgłoską, np. [selcki], [prilepcki];
- przejście starych głosek [lʹ] i [lʲ] w [lʹ], np. [bitoľ'a], [kľuč], [soľʹ];
- przejście miękkiego [ń] do [in], np. [koǐn], [sireǐne];
- utrata labializowanego alofonu [l] na południowym obszarze, a także występowanie dwuwargowego alofonu [ũ] w wygłosie na obszarze zachodnim i północnozachodnim, np. [voũ] : [vou], [voũna] : [vouna];
- zachowanie starego przyimka **vb* wyłącznie w przyimkach *o*, *eo*, np. [vo skopǐe], [v grat];
- brak podwojenia przyimka *co*, np. [so sila], [so maka];
- zamiana głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w pozycji przed [c] i [č] w [χ] a następnie w [f], np. [grofče], [prafci];
- utrata spółgłoski [χ] i jej przejście w [v, f] w wygłosie sylaby i przed spółgłoskami, np. [gref], [čevli];
- utrata interwokalicznej spółgłoski [v], np. [osnoa], [čoeck];
- brak nowej jotacji w leksemach typu [drenǐe], [tǐnǐe] na południowym obszarze;
- rozwój starych grup spółgłoskowych **tj* i **dj* w [k] i [g], np. [sveka], [meɡa], przy czym formy [št] i [žd] rozwinęły się w [šč] i [šž] (oraz [šk] i [žg] na południowym zachodzie), np. [gušker], [vežga] (Видоески 1998: 12-13, 16-19, 69-71, 189-190, 193-194, Видоески 1999b: 41, 55).

4.2.2 REGION KUMANOWA (GWARA KUMANOWSKA)

Gwara kumanowska (mac. кумановски говор) znajduje się na obszarze kumanowsko-kratowskiej grupy gwar (mac. кумановски-кратовска група говори), należącej do gwar północnych (mac. северни говори). Posiada pewne cechy łączące ją z omawianą poniżej gwarą miejską Skopja.

Wokalizm

- akcent ruchomy, lecz przeważnie stały pod względem morfologicznym, np. [vodeničàri] - [vodeničàrite], [zelèno] – [zelènoto];
- bardziej otwarta wymowa akcentowanych głosek [o] i [e] niż w języku standardowym, a na niektórych obszarach głoski te wymawiane są jako dyftongi [o^a] i [e^a], podczas gry nieakcentowane głoski wymawiane są krócej i podlegają redukcji, np. [rùčàk], [šàpnúje];
- występowanie samogłoski [ǎ], np. [cǎvti], [dlǎgo], [sǎ^as-mlèkoto];
- stara głoska jać [ě] rozwinęła się w [e] bez względu na pozycję w wyrazie, np. [kolèno], [mlèko];
- stara głoska [ǫ] przechodzi w [u], sporadycznie występują odstępstwa i kontynuantem jest [a] (występować mogą również oboczności, np. [dùga] : [dàga]), np. [rùka], [mùtǎn];
- stara głoska [ę] przechodzi w [e], np. [iètrva], [ièčmèn];
- prejotacja samogłoski [e] w nagłosie, np. [ièdemo], [nè je];
- brak starego mieszania się samogłosek nosowych, np. [rùka], [ièčmèn];
- przejście starych głosek *ǎ i *ǣ w [ǎ] oraz w [a] w pozycji nieakcentowanej i formach rodzajnikowych, sporadycznie występują również inne samogłoski, np. [cǎvti], [bǎčva].

Konsonantyzm

- zachowanie starego sonantu *r, np. [vr̩ba], [dr̩vo] oraz przejście starego sonantu */ w [u] po spółgłoskach wargowych oraz w [lǎ]/[lu] po spółgłoskach dziąsłowych; np. [jǎbuka]; [dlǎgo] : [dlùgo], [slǎza] : [slùza].
- przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě, np. [crèvo], [crven];
- częste przejście [f] do [v], np. [vrancùski], [vùta], ale [kùfer], [oficìr];
- zachowanie starej głoski [l'], np. [nedel'a], [kl'učar];
- występowanie trzech wariantów spółgłoski bocznej: miękka spółgłoska [l'] powstała w wyniku starego *l', nowej jotacji [l] + [i], a czasem zastępuje również etymologiczne [l]; średnia – przed samogłoskami średnimi; twarda – „normalne twarde macedońskie” [l], np. [kl'uč] : [kliuč], [molu];
- rozwój starych grup *vb i *vb w [u], np. [unùk], [idu u-plàninu];
- podwojenie przyimka [so] – [sàs], np. [sǎ^as-mlèkoto], [s-kóla];
- dysymilacja grupy [mn] w [ml], np. [mlogo], [mlozina];

- przejście grupy [mi] w [mn'], np. [zèmnja], [tamniàn];
- półdźwięczna wymowa dźwięcznych spółgłosek w wygłosie: [dub], [sud];
- zachowanie starej głoski **h*, np. [nìèga], [knìiga];
- zachowanie grupy spółgłoskowej [bn], np. [dèbne], [izdebnà];
- utrata spółgłoski [χ] we wszystkich pozycjach, np. [siromà], [lep], [mùa];
- rozwój starych grup spółgłoskowych **tj*, **dj* i **kt*' w [k] i [g], np. [svèka], [vèga], przy czym w niektórych leksemach zachowały się kontynuanty [št] i [žd], np. [ognište], [moždálnik] (Видоески 1998: 12, 26, 65-66, Видоески 1999a: 160-171, Видоески 1999b: 19, 53, 60, 55).

4.2.3 REGION SKOPJA (MIEJSKA GWARA SKOPIAŃSKA)

Skopje jest jednym z omawianych w pracy ośrodków miejskich (obok Welesu), które posiadają odrębną opisaną gwarę miejską (mac. скопски градски говор). Ta należy do skopiańskiej podgrupy (mac. скопски говор) gwar środkowych (mac. централни говори) będących częścią narzecza zachodniego (mac. западно наречје, западномакедонски говори). Posiada zatem zespół cech łączący ją z gwarą bitolską i miejską weleską. Ze względu na swoje położenie przy granicy z gwarami północnymi posiada pewne cechy łączące ją również z gwarą kumanowską.

Wokalizm

- stały proparoksytoniczny akcent wyrazowy oraz jego syntagmatyczny charakter, np. [kažète mi], [plànina] – [planìnata];
- brak redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. [plànina], [nemàše go];
- występowanie nerelevantnego fonologicznie iloczasu – dzięki zmianom w rozmieszczeniu samogłosek, m. in. poprzez utratę interwokalicznej spółgłoski [v], wytworzyły się niespotykane wcześniej sekwencje samogłoskowe, przy czym złożenia z dwóch takich samych fonemów spowodowały ich zlanie się i wydłużenie, np. [nēsta], [progōri];
- występowanie samogłoski [ǎ], np. [dǎnǎska], [dlǎbok];
- stara głoska jać [ǣ] rozwinęła się w [e] bez względu na jej pozycję w wyrazie, np. [dèdo], [vèra];
- stara głoska [ɔ] zazwyczaj przechodzi w [u] w morfemach tematycznych, lecz może również przejść w [a] (gdy stara głoska [ɔ] wywodzi się ze starej [ǣ]) oraz w poszczególnych przypadkach w [ǎ], jej pozycja w nagłosie powoduje pojawienie się przed nią protetycznej spółgłoski [i], np. [ruka], [dlǎbok], [pajǎk];
- przejście starej głoski [ɛ] w [e], np. [dèset], [klètva];
- przejście starej grupy **jɛ* w **jɔ*, np. [jàzik], [jàčmen];
- przejście starych jerów **ь* i **ѣ* w [o] i [e], np. [son], [kròtok] i [den], [tèmen];

- pomijanie samogłosek w wymowie ze względu na występowanie klitki wyrazowej, gdy pierwszy wyraz kończy się, a drugi rozpoczyna się samogłoską, np. [g-ostaɪ], [s-utepa].

Konsonantyzm

- zachowanie starego sonantu *r, np. [etɾva], [vr̥čka], przejście starego sonantu */ w [u], np. [vuk], [žuto];

- tendencja do symetrii między spółgłoskami zwarto-szczelinowymi, tj. występowanie ich dźwięcznych i bezdźwięcznych odpowiedników [c] : [dz] i [č] : [dž];

- przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě, np. [crn], [crevo];

- przejście [v] w [u] w starych grupach *cvb, *svb, *žvb, np. [cunit], [osunit], [dzunit]

- przejście starej miękkiej głoski *l' w [l], chociaż sporadycznie występuje również miękka wymowa [l'], np. [košula], [žalost], [liuǵe], [nedelja];

- zamiana głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w pozycji przed [c] i [č] w [χ] a następnie w [f], np. [grofče], [prafci];

- rozwój starych grup *vb i *vb w [u] – również w przyimkach *vb i *vbzb, które przeszły w [u] i [uz], sporadycznie spotyka się jednak leksemy, w których stare grupy zachowały spółgłoskę [v], np. [vnuk], [vleze], [uz kuća], [dojdo u nas];

- podwojenie przyimka [so] – [sos];

- częste występowanie miękkiej głoski [n'] w śródgłosie i wygłosie, np. [kameni], [sirenje];

- zachowanie spółgłoski [f], np. [se fali], [faka];

- utrata spółgłoski [χ] i jej przejście w [v] w wygłosie sylaby i przed spółgłoskami, np. [ubavo], [tivko];

- utrata interwokalicznej głoski [v] w bardziej złożonych formach przyrostkowych, podczas gdy często zachowuje się ona w morfemach tematycznych, np. [tolkao], [prajam], [glàva], [tovar];

- rozwój starych grup spółgłoskowych *tj, *dj i *kt' (oraz nowszych grup) w [k] i [g], np. [braća], [cveke], [liuǵe] (Видоески 1998: 12-13, 17-19, 70-71, 187, 189-190, 199-204, Видоески 1999b: 19-21, 53, 55, 60).

4.2.4 REGION WEŁESU (MIEJSKA GWARA WEŁESKA)

Weles jest kolejnym z omawianych w pracy ośrodków miejskich (obok Skopja), które posiadają swoją odrębną gwarę miejską (mac. велешки градски говор). Ta należy do tzw. właściwej gwary weleskiej (mac. прав велешки говор) należącej do gwar centralnych (mac. централни говори) będących częścią narzecza zachodniego (mac. западно наречје, западномакедонски говори).

Wokalizm

- stały proparoksytoniczny akcent wyrazowy oraz jego syntagmatyczny charakter, np. [plànina] – [planinata], [ne-sè-gleda];
- brak redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. [plànina];
- występowanie nerelevantnego fonologicznie iloczasu – dzięki zmianom w rozmieszczeniu samogłosek, m. in. poprzez utratę interwokalicznej spółgłoski [v], wytworzyły się niespotykane wcześniej sekwencje samogłoskowe, przy czym złożenia z dwóch takich samych fonemów spowodowały ich zlanie się i wydłużenie, np. [nēsta], [progōri];
- występowanie samogłoski [ǎ], np. [jàbǎlko], [vǎlna];
- stara głoska jać [ě] rozwinęła się w [e] bez względu na jej pozycję w wyrazie, np. [dèdo], [vèra];
- stara głoska [ǫ] przechodzi w [a], a jej pozycja w nagłosie powoduje pojawienie się przed nią protetycznej spółgłoski [j], np. [ràka], [jàglen];
- stara głoska [ę] przechodzi w [e], np. [dèset], [klètva];
- przejście starej grupy *je w *jo, np. [jàzik], [jàčmen];
- przejście starych jerów *b i *b w [o] i [e], np. [son], [krótok] i [den], [tèmen];
- przejście starego *b₂ w [a] przed [r] na południowym obszarze, np. [itar], [iadar];
- pomijanie samogłosek w wymowie ze względu na występowanie klitki wyrazowej, gdy pierwszy wyraz kończy się, a drugi rozpoczyna się samogłoską, np. [g-ostaj], [s-utepa].

Konsonantyzm

- zachowanie starego sonantu *r, np. [pr̩sti], [vr̩f] oraz przejście starego sonantu */ w [ǎl], np. [jàbǎlko], [vǎlna];
- tendencja do symetrii między spółgłoskami zwarto-szczelinowymi, tj. występowanie ich dźwięcznych i bezdźwięcznych odpowiedników [c] : [dz] i [č] : [dž];
- przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě, np. [crn], [crevo];
- przejście [v] w [u] w starych grupach *cvb, *svb, *žvb, np. [cunit], [osunit], [žunit];
- przejście starego *l' w [l];
- rozwój starych grup *vb i *vb w przyimkach do [v], [vo] i [u], np. [vo skopje], [v grat];
- brak podwojenia przyimka co, np. [so sila], [so maka];
- czasem spotykane jest przejście [n] w [n'] (przeważnie w wygłosie), np. [koń], [dińa];
- przejście [k] i [g] przed samogłoskami przednimi w [k'] i [g'], np. [sekira], [zağine];
- zachowanie etymologicznych grup [str], [zdr] i [sr], [zr];
- zachowanie sekwencji [vd], [mn] i [vn], np. [vdovec], [mnogu], [vnuk];
- zanik fonemu [f] oraz jego przejście w [v] w leksemach obcego pochodzenia, np. [vùrna], [vildžan];

- zamiana głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w pozycji przed [c] i [č] w [χ] a następnie w [f], np. [grofče], [praŋci];

- brak asymilacji w grupie [li], np. [zeŋ'ie], [liŋ'iaŋ];

- utrata spółgłoski [χ] i jej przejście w [v] w wygłosie sylaby i przed spółgłoskami, np. [lādno], [bāa], [straŋ];

- utrata interwokalicznej spółgłoski [v], np. [osnoa], [biol];

- rozwój starych grup spółgłoskowych *tj, *dj, *kt', *tɕj- i *dɕj (oraz nowszych grup [ti] i [di]) w [k] i [g] (typowym dla tego regionu jest „antycypacja miękkości” w wymowie), np. [svèka], [mèga], przy czym w niektórych leksemach zachowały się kontynuanty [št] i [žd], np. [ognište], [doždɔt] (Видоески 1998: 12-13, 17-19, 189-190, 205-206, Видоески 1999b: 41, 53, 55).

4.3 MATERIAŁ BULGARSKI

4.3.1 REGION MONTANY (GWARA WIDYŃSKO-ŁOMSKA)

Cechy występujące regularnie

1. Przejście starych akcentowanych głosek [ɔ] i [ɤ] w [ɤ]

Cechą zbieżną między gwarą widyńsko-łomską a standardowym językiem bułgarskim jest przejście starych akcentowanych głosek [ɔ] i [ɤ] w tzw. głoskę jerową [ɤ] (Стойков 2002: 146; Иванов 1994: 114, 116). Zjawisko konsekwentnie jest obecne w materiale źródłowym, co obrazują poniższe przykłady:

За някой пътека [pătəkə] порочна, а за някой бесило [...] / Не знам от къде [kǎdè] да започна, но тя за мен е светило [...] / Дори да изпитваши умора, търси [tǎrs'i] вътрешния [vǎtrešen] баланс [...] / За мен музиката е упора и ти давам във аванс [vǎv-ǎvǎns] [...] / Като пътник [păt'nik] във времето отново назад се връщам / Където [kǎdètɔ] посято е семето там в бащината къща [...] / Разпаля ли пожара, всичко по пътя [păt'ɔ] си опустошавам
Баланкс, РММ

пътека [pătəkə]

къде [kǎdè]

търси [tǎrs'i]

вътрешния [vǎtrešen]

във аванс [vǎv-ǎvǎns]

пътник [păt'nik]

Където [kädètɔ]

пътя [păt'a]

Събота [săbɔtə] *вечер, брат, се прая мармалад [...]* / *Не съм голяма гад, Монтана е градът*
[grədăt] [...] / **Събота** [săbɔtə] *вечер я чакам [...]* / *Главата ми пълна със звуци* [săs-zvùc'i]
[...] / *И стрелвам се пак към небето* [kăm-nebétɔtɔ] [...] / *което със рими* [săs-r'im'i] *ти*
прави решето [...] / **Със зъби** [săs-zăb'i] *отварям бутилки*
Мармалад, Morja & Ceneto

Събота [săbɔtə]

градът [grədăt]

Събота [săbɔtə]

със звуци [săs-zvùc'i]

към небето [kăm-nebétɔtɔ]

със рими [săs-r'im'i]

Със зъби [săs-zăb'i]

2. Kontynuanty starej gloski *ъ

Cechą zbieżną między gwarą widyńsko-łomską (jako gwarą północnozachodnią) jest częste przejście starej gloski *ъ w [e], lecz w poszczególnych przypadkach zauważalne jest również przejście w samogłoskę [ă] (Стойков 2002: 146). Według Jordana Iwanowa przechodzi ona wyłącznie w [ă] (Иванов 1994: 117). Analizowany materiał nie wykazuje odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

И в този ден [den] *отново със усмивка се събудих* / **Вдъхновен** [vdăχnɔvén] *за нещо ново грам*
не се зачудих [...] / *Първо ще записвам, пък* [păk] *после ще закусвам [...]* / *Нещата се случват*
в денят [den'at] *ми точно както трябва [...]* / **Вървя замислен** [zăm'islen] *стъпвайки във*
локвите дъждовни
Моят ден, PMM

ден [den]

Вдъхновен [vdăχnɔvén]

пък [păk]

денят [den'at]

замислен [zăm'islen]

Виновен [v'inòven] *за ваши* [???] [...] / *Очите червени* [červén'i] *на снимки* [...] / **Червена** [červéna] *точка и минимум от осемнайсет* [ɔsemnàiset]
Мармалад, Morja & Ceneto

Виновен [v'inòven]

червени [červén'i]

Червена [červéna]

осемнайсет [ɔsemnàiset]

3. Ubezdźwięcznienie [v] w pozycji po [s]

Zgodnie z opracowaniem Jordana Iwanowa, charakterystyczną cechą dla gwary widyńsko-łomskiej jest progresywna asymilacja [v] do [f] w pozycji przed [s] (Иванов 1994: 117). Zjawisko to zachodzi w całości analizowanego materiału, choć występuje jeden wyjątek od tej reguły:

*Но, ето че и този ден бавно и сигурно се **изнисува*** [isn'ízvə]

Моят ден, PMM

изнисува [isn'ízvə] spg⁷ > [izn'ísfa]

Konsekwencja w pozostałej części materiału (również w utworze *Моят ден*) widoczna jest w poniższych fragmentach:

*Колоните си пуснах, микрофона беше **свързан*** [sfärzəɲ] / *Първо ще **записвам*** [zəpísfəɲ], *пък*
*после ще **закусвам*** [zəkúsɤfəɲ] [...] / *Аз намерих **своето*** [sfòetɔ] *и не ми се скита по **света***
*[sfetə] [...] / Дали във търсенето открил съм **своето*** [sfòetɔ] *призвание-*
Моят ден, PMM

свързан [sfärzəɲ]

записвам [zəpísfəɲ]

закусвам [zəkúsɤfəɲ]

своето [sfòetɔ]

света [sfetə]

своето [sfòetɔ]

⁷ Tu i w dalszej części rozprawy skrót „spg” oznacza spodziewaną formę gwarową (zgodną ze wzorcowymi modelami gwar).

За тва излизайки навън насякъде със [???] **свой** [sfoi] / Дори [???] **свърши** [sfärš'i] спасение
е го измислил Ной [...] / Пускаме вокали **обесващи** [ɔbèsfəšt'i] инструментали [...] / На лайка
с билки с майка и бийта **свивам** [sf'ivəm] паля викам търся време / Отнето **свиквам**
[sf'ikfəm] [???] под небето

Когато сърцето води, SKF

свой [sfoi]

свърши [sfärš'i]

обесващи [ɔbèsfəšt'i]

свивам [sf'ivəm]

свиквам [sf'ikfəm]

Красотата дори съм **свикнал** [sf'iknəl] да виждам в тъмнината, / и щом се **свечери** [sfèčer'i]
на листа си изливам душата! [...] / **светът** [sfetăt] е прекрасен , не забивай глава в пясъка
и ти! [...] / Всеки тук призван е да изпълни **своята** [sfɔjətə] мисия [...] / Научих се да бъда
позитивен, не ме прави **свой** [sfoi] идол

Спомен на листа, Боко

свикнал [sf'iknəl]

свечери [sfèčer'i]

светът [sfetăt]

своята [sfɔjətə]

свой [sfoi]

4. Występowanie afrykatów [ʒ] i [ʒ]

Gwara cechuje się tendencją do zachowania symetrii między spółgłoskami zwaro-
szczelinowym, a zatem do występowania dźwięcznych odpowiedników głosek [c] i [č], tj. [ʒ] i [ʒ]
(Иванов 1994: 117). Cecha ta występuje również w standardowym języku bułgarskim – choć nie zawsze
w leksemach rodzimych. Jedynie takie jednostki zostały poświadczone w analizowanym materiale i to
w wyłącznie w jednym utworze:

24 7 напрайл съм се на **джанка** [ʒánkə] [...] / Кинтите в **джоба** [ʒòbə], а в сака нося прах
Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и
BOKO

джанка [ʒánkə]

джоба [ʒòbə]

5. Rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj w [št] i [žd]

Zgodnie z opracowaniami Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa, grupa gwar północnozachodnich (w tym i gwara widyńsko-łomska) cechuje się występowaniem kontynuantów [št] i [žd] starych grup spółgłoskowych *tj i *dj, a zatem pod tym kątem jest zbieżna ze standardowym językiem bułgarskim (Стойков 2002: 146; Иванов 1994: 114). Obrazują to poniższe przykłady:

*Пада се честта на мен отново да **повеждам** [pɔvɛʒdɐm] хорото [...] / **Виждам** [v'izdɐm] чистотата, стоя далеч от хора **играещи** [igrɛʃt'i] лоши роли [...] / Разклати земята из основи с **мощните** [mɔʃtn'i] трусове / **Изтриващи** [iztr'ivɔʃt'i] всички гнусотиин от високите постове [...] / Скачай **мощно** [mɔʃtnɔ], щото няма основи за този бийт*
Монтана сайфър 2, PMM, Iz, Beckz, SKF, Ceneto, Morja, Grim, Albert, Raibar, Боко

повеждам [pɔvɛʒdɐm]

Виждам [v'izdɐm]

играещи [igrɛʃt'i]

мощните [mɔʃtn'i]

Изтриващи [iztr'ivɔʃt'i]

мощно [mɔʃtnɔ]

*Всичко **крещи** [kreʃt'i], че **крещят** [kreʃt'ət] в мен словата [...] / Красотата дори съм свикнал да **виждам** [v'izdɐm] в тъмнината [...] / не искам да те **убиждам** [ub'ždɐm] по-добре спокойни да си легнем !*

Спомен на листа, Боко

крещи [kreʃt'i]

крещят [kreʃt'ət]

виждам [v'izdɐm]

убиждам [ub'ždɐm]

Jedynym wyjątkiem od tej reguły (który również występuje w analizowanym materiale) są formy partykuły futuralnej, w której grupy te posiadają inne kontynuanty. Według Stojko Stojkova gwara widyńsko-łomska (podobnie jak np. gwara sofijaska) zachowała starą formę [če] (Стойков 2002: 146, 148). Georgi Armjanow zauważa jednak, że forma [še] z czasem zaczęła stopniowo zastępować starą [če], przy czym podkreśla, że alternacja ta stanowi cechę typową dla potocznego języka w zachodniej części bułgarskiego terytorium językowego (Армянов 1989: 26).

Това как **ще действаш** [še-déjstvəš] си е изцяло твоя схема [...] / Ако пръснеш, по теб **ше ги пръсна** [še-g'i-prəsnə] по два пъти, братле! [...] / "Върви народе възродени", другото сърцето **ще го стори!** [še-gə-stòr'i]

Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и БОКО

ще действаш [še-déjstvəš], spg > [če-déjstvəš]
ше ги пръсна [še-g'i-prəsnə], spg > [če-g'i-prəsnə]
ще го стори! [še-gə-stòr'i], spg > [če-go-stòr'i]

и един ден **ще си тръгнем** [še-s'i-trǎgnem]

Изя Апостол, Боко

ще си тръгнем [še-s'i-trǎgnem], spg > [če-s'i-trǎgnem]

W utworze Монтана сайфър 2 tylko dwójka artystów wykorzystuje formę [še], tj. Boko oraz Iz (należy zwrócić uwagę, że raperka ta w tym samym utworze wykorzystuje również literacką formę [šte]). W reszcie materiału (w tym w pozostałych utworach rapera Boka) artyści wykorzystują wyłącznie formy tożsame ze standardem literackim, co obrazują poniższe przykłady:

Първо **ще записвам** [šte-zəp'isfəm], пък после **ще закусвам** [šte-zəkùsfəm] [...] / Оставам тук, приятел, **ще гоня** [šte-gòn'a] величие / До последно **ще се боря** [šte-se-bòr'a] за моя райски кът / Квото трябва **ще го сторя** [šte-gə-stòr'a], не могат да ме спрът [...] / Ако се налага морето на две за мен **ше разцелям** [šte-rəzcép'ət]

Моят ден, PMM

ще записвам [šte-zəp'isfəm], spg > [če-zap'isfam]
ще закусвам [šte-zəkùsfəm], spg > [če-zakùsfam]
ще гоня [šte-gòn'a], spg > [če-gòna]
ще се боря [šte-se-bòr'a], spg > [če-se-bòra]
ще го сторя [šte-gə-stòr'a], spg > [če-go-stòra]
ше разцелям [šte-rəzcép'ət], spg > [če-rəzcépat]

Запалиха ми фитила и не **ще допусна** [šte-dəpùsnə] ново поражение [...] / Не отключиш ли топлинката вътре в теб **ще става** [šte-stàvə] все по-зле [...] / И всички карти пак на масата **ще сложа..** [šte-slòžə] [...] / Тоя сайфър **ще ви докара** [šte-v'i-dəkàrə] инсомния!

Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR
и БОКО

ще допусна [šte-dɔpʊsnə], spg > [če-dɔpʊsnə]

ще става [šte-stàvə], spg > [če-stàvə]

ще сложа.. [šte-slòžə], spg > [če-slòžə]

ще ви докара [šte-v'i-dɔkàrə], spg > [če-v'i-dɔkàrə]

Forma [šte] zgodna ze standardem literackim występuje łącznie 36 razy, podczas gdy forma [še] wyłącznie 4 razy.

Cechy występujące rzadko

6. Zjawisko *ekania*

Jednym z najbardziej charakterystycznych zjawisk wokalicznych występujących w gwarze widyńsko-łomskiej (wyszczególnionych m.in. przez Stojko Stojkova) jest stały kontynuant [e] starej głoski jać – bez względu na jej pozycję wyrazową. W gwarach zachodnich (zapewne ze względu podobieństwa do leksemów typu *някой, някога* etc.) zjawisko *ekania* obejmuje również czasownik *нямам* powstały od złożenia *не + имам* (Иванова 2021: 91). W materiale źródłowym zjawisko to poświadczono zostało w dwóch tekstach autorów związanych z Montaną:

*С бързи темпове напред **седа** [sèdə] в мен падение*

#MCLiveSession, IZ

седа [sèdə], spl⁸ > *сяда*

*Че голем [gɔlèm] играч си, само ти знаеш си, играй си [...] / Нема [nèmə] shout out за теб, смени си аурата! [...] / Не вярвам в глупости и некви [nèkf'i] детски приказки.. [...] / Папа ви на теория / Е неква [nèkəkfə] пародия [...] / И преди да си **повервам** [pɔvèrvəm, spl > pɔv'árvəm] първо яко повървах!*

Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR
и БОКО

голем [gɔlèm], spl > *голям*

нема [nèmə], spl > *няма*

⁸ Tu i w dalszej części rozprawy skrót „spl” oznacza spodziewaną formę literacką.

некви [nèkf'i], spl > **някви**

неква [nèkʌkfʌ], spl > **няква**

повервам [povèrvʌm], spl > **повярвам**

Монтаńska rapperka Iz w utworze *#MCLiveSession* jednokrotnie używa alternacji. Wartym podkreślenia jest fakt, że w utworze tym nie sięga po inne leksemy, w których widoczna jest etymologiczna głoska jać. W drugim z tekstów (*Монтана сайфър 2*) wymawia leksemy zgodnie ze standardem (*няма, изцяло*). Niezgodne ze standardem formy poświadczane w utworze *Монтана сайфър 2* użyte zostały przez raperów Beckza, Morję, Grima i Raibara. Pierwszy z nich używa dwukrotnie leksemów z alternacją do [e] (*голем, нема*), ale też dwóch leksemów zgodnych ze standardem (*хляба, свят*), drugi natomiast jednokrotnie używa formy gwarowej (*некаква*) i standardowej (*всяка*). Raibar jednokrotnie używa formy z przegłosem (*повервам*) i sześć zgodnych ze standardem (*сянка, дрямка, лянка, полянка, няма*). Jedynie Grim używa wyłącznie formy dialektalnej (*некви*). Użycie form z pełną alternacją wynikać może z samej treści utworu, która odnosi się do miasta Montana (co podkreślane jest również przez jego tytuł), a zatem ich użycie może stanowić próbę oddania używanego w nim na co dzień języka. Użycie jest zatem zapewne świadome, mimo faktu, że przeważnie raperzy wykorzystują formy literackie.

W materiale występuje 159 przypadków leksemów, w których widoczne jest zachowanie głoski [ʼa], podczas gdy formy z kontynuantem [e] występują wyłącznie 6 razy. Ogrom form zgodnych ze standardem obrazują poniższe przykłady:

Скачай мощно, щото **няма** [n'àmʌ] основи за този бийт [...] / Това как ще действаш си е **изцяло** [izc'əlɔ] твоя схема [...] / Неестествено си повлиян от егото и на **хляба** [χl'əbʌ] мекоето [...] / Моя **свят** [sf'at] ти не е познат, а говориш ми на брат [...] / Всичко е преходно, никой си ако **нямаш** [n'àmʌʃ] средства [...] / **Няма** [n'àmʌ] съмнение че тука влиза Ценето [...] / Който би продал **всяка** [fs'əkʌ] тухла в името на царя [...] / Всяка втора дете грабне микрофона мисли си, че е седнала на трона! [...] / Не **вярвам** [v'árʌvʌm] в глупости и некви детски приказки.. [...] / Скрил съм се на **сянка**, не ме хваща **дрямка** [dr'àmʌkʌ] [...] / Събирам като банка, кифла с мене **лянка** [l'ànʌkʌ] [...] / Имам повече трева от колкото **полянка** [pɔl'ànʌkʌ]

Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и BOKO

няма [n'àmʌ], spg > [néma]

изцяло [izc'əlɔ], spg > [izcélo]

хляба [χl'əbʌ], spg > [χléba]

свят [sf'at], spg > [sfét]

нямаиш [n'àməʃ], spg > [némaʃ]

Няма [n'àmə], spg > [néma]

всяка [fs'əkə], spg > [fséka]

вярвам [v'árɤəm], spg > [vèrvəm]

дрямка [dr'àmka], spg > [drémka]

лянка [l'ánkə], spg > [lénka]

полянка [pɔl'ánkə], spg > [polénka]

нямаиш [n'àməʃ] избор наведи се!!! [...] / със **сяра** [s'ərə] ти чупи става!!! [...] / с кубинката
голяма [gɔl'àmə] [...] / и ала бала **няма** [n'àmə] [...] / И ако **някой** [n'əkɔj] осмели се
Мръдни, Боко

нямаиш [n'àməʃ], spg > [némaʃ]

сяра [s'ərə], spg > [séra]

голяма [gɔl'àmə], spg > [goléma]

няма [n'àmə], spg > [néma]

някой [n'əkɔj], spg > [nékɔj]

7. Twarda wymowa w wygłosie w końcówkach czasownikowych

Jedną z cech charakterystycznych dla gwary widyńsko-łomskiej jest twarda wymowa spółgłosek w wygłosie czasowników w czasie teraźniejszym w 1 os. lp. i 3 os. lm., np. *вѹда/вѹдим*, *мѹла/мѹлим* — *вѹдат*, *мѹлат* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 113). W analizowanym materiale zjawisko zauważalne jest wyłącznie w czasownikach pierwszej i drugiej koniugacji, lecz poniżej przedstawiam wyłącznie przykłady zjawiska na leksemach, które w języku standardowym w 1 os. lp. posiadają końcówkę [-a], gdyż w przypadku pozostałych (jak np. *чета*) rozróżnienie dialektalne i literackie jest niemożliwe. Cecha występuje w pięciu utworach „montańskich”:

Но не устата **прават** [právət] такъв, а дела без брой
Когато сърцето води, SKF

прават [právət] spl > правят

Я ги гледай **водят** [vòdət] се като овце по падаря [...] / Кинтите в джоба, а в сака **нося** [nòsə]
прах [...] / Бесен съм и **ханя** [χápə] като самбернар!
Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR
и ВОКО

водят [vòdɔt]

нося [nòsɔ]

хапя [χápɔ]

*Ръцете ме **болят** [bòlɔt] брато и знаеш ли защо [...] / някои **висят** [visɔt] над "паник бутона"
а ние в ритъм се люлеем!*

Последно време, Боко

болят [bòlɔt]

висят [v'isɔt]

*Съсредоточи се и тръгни по правилния път, / НЕДЕЙ ДА СПИШ, СЪБУДИ СЕ
И БЛАГОДАРИ, ДОКАТО ВСИЧКИТЕ **СПЯТ** [spăt] !!!*

Спомен на листа, Боко

СПЯТ [spăt]

Jednokrotne użycie formy czasownika z twardą wymową w wygłosie poświadczono zostało w utworze *Когато сърцето води (прават)*, przy czym raper SKF w pozostałych fragmentach tego samego utworu wykorzystuje wyłącznie formy czasowników z miękką w wygłosie. W utworze *Монтана сайфър 2* poświadczono zostały trzy takie formy wykorzystane przed dwójkę raperów – dwie przez rapera Raibara (*нося, хапя*) oraz jedna przez Iz (*водят*). W drugim przypadku należy podkreślić, że w pozostałych fragmentach raperka wykorzystuje wyłącznie standardowe miękkie spółgłoski w wygłosie. Raper Boko w utworze *Спомен на листа* wykorzystuje formę (*спят*) z twardą wymową w wygłosie w celu zachowania rymu do rzeczownika *път* (jednakże w tym przypadku transformacja ta nie została poświadczona w oficjalnej transkrypcji). Dwie podobne formy (lecz nieumotywowane zachowaniem rymu) poświadczono zostały również w utworze *Последно време*. W pozostałych utworach (jak i fragmentach utworu *Последно време*) raper wykorzystuje wyłącznie literackie formy.

Przewagę form literackich (z miękką wymową w wygłosie) obrazują poniższe przykłady:

*Събота вечер, брат, се **прая** [pràv'ɔ] мармалад / Цигара **наля** [pàl'ɔ] и избухвам в този мазен
трак [...] / Със зъби **отварям** [ɔtfàr'ɔm] бутилки / Цигарата да и **заманям** [zɔtɔp'ɔm] [...] /
Скъпа с това няма да ти **изпратя** [ispràt'ɔ] / **Мисля** [m'isl'ɔ] направо да те **заханя** [zɔχɔp'ɔ]
Marmalad, Morja & Ceneto*

прая [pràv'ɔ], spg > [práva]

наля [pàl'ɔ], spg > [pàla]

отварям [ɔtfàr'əm], spg > [ɔtfàram]
 затаням [zətàp'əm], spg > [zatàpam]
 изпратя [ispràt'ə], spg > [ispràta]
 Мисля [m'isl'ə], spg > [m'isla]
 захая [zəxàp'ə], spg > [zəxàpa]

чудя се [čùd'ə-se] как да започна.... [...] / и да ти **напрая** [nəpràia] бахти скеча! [...] / имам
 мисия [m'isl'ə] да върши! [...] / Настанала е война **летят** [let'ət] копия, кушуми [...] /
 Моля [mòl'ə] се за татко, **моля** [mòl'ə] се за мама [...] / уважение за всички, които следата
 си **оставят!!!** [ɔstàv'əm]
 Изия Апостол, Боко

чудя се [čùd'ə-se], spg > [čùda-se]
 напрая [nəpràia], spg > [napràa]
 мисия [m'isl'ə], spg > [m'isla]
 летят [let'ət], spg > [letàt]
 Моля [mòl'ə], spg > [mòla]
 моля [mòl'ə], spg > [mòla]
 оставят [ɔstàv'əm], spg > [ostàvam]

Cechy niewystępujące

8. Brak redukcji nieakcentowanych samogłosek

Zgodnie z opracowaniem Stojko Stojkowa gwara widyńsko-łomska (jako gwara zachodnia) charakteryzuje się brakiem redukcji nieakcentowanych głosek (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112). Redukcja jest jednak zauważalna w badanym materiale i stanowić może wpływ standardowego języka bułgarskiego lub sąsiednich gwar (np. bjałosłatińsko-pleweńskiej). Poświadczona redukcja jest słaba i nieakcentowane głoski swoją artykulacją zbliżają się do form niezredukowanych, tj. zjawisko jest słabsze niż w standardowym języku bułgarskim i obejmuje wyłącznie głoski [a] i [o]. Stan ten przedstawiam na podstawie poniższych fragmentów (autorstwa Boko, Grima i Alberta):

*Тука номера не минава - / само накажи се! / Палците те викат, / нямаш избор наведи се!!! /
 Чашата прелива, / наздраве почерпи се, / идваме си на думата, / земи мръдни - откажи се!!!
 / В последно време живеем , / всеки се чуди к'во става, / Содом и Гомор се изсива / със сяр
 ти чупи става!!!*

[tuká nòmerə ne-m'ináva - / sámə nəkəž'i-se / pəlc'ite te v'íkə / n'áməš ízbor nəved'i-se / čášəta prel'íva / nəzdrəve počerp'i-se / ídvəme-s'i nə-dúmətə / zemí mrədn'í otkəž'i-se / v-poślèdnə vrème ž'ivèem / fsèk'i se-čúđ'i kfo-stáva / sòđòm i-gòmòr se-izs'ipvə / səs-s'ərə ti-čúp'i stáva]

Мръдни, Боко

Банда ветерани от Хип Хона събрани / С музика лекуваме най-дълбоките си рани / Олд скуул хулигани / Правиме го с любов не за шибаните грами / Рими вадиме от сърцето на килограми / Звученето ни тежко нахва лирическите калпазани! [...] / Ей, любов си имам, имам нужда само от кеи. / Не съм скреж, аз съм свеж и съм запалена свещ. / Млад младеж, улетях в играта бая невеж, / Сега съм горещ като пещ и опасен водовъртеж. / Не за лев, а за кеф и щото сам съм си шеф. / За мен е чест, да съм THE BEST колкото и да е трудно днес

[bándə veterán'i ət-χ'ip-χopá səbrán'i / s-múz'ikə lekúvame nəjdəlbòk'ite-s'i rán'i / ə-òld-skúl χuligán'i / práv'ime-go səs-l'ubòv ne-zə-š'ibánite grám'i / r'ími vádime ət-dúšata na-k'ìlográmi zvučènetə-n'ì tèskə nəkəzvə l'ir'íčeskite kəlpazán'i (...) ej-l'ubòv si-íməmə íməmə núždə sámə ət-kèš / ne-səm skreš əz-səm sfež i-səm zapálenə sfeš / mlád mlədəž ulet'áχ v-igrátə bája nevèž / əz-səm gòrèšt katò pèšt i-òpásen vòđovərtèž / ne-zə-lèv ə-zə-kèf i-štòtə sám-səm s'i-šef / zə-men e-čest də-səm də-bèst kòlkotə i-də-e trúdnə-dnes]

Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и BOKO

9. Kontynuanty sonantów *r i *l

Według Jordana Iwanowa gwara widyńsko-łomska zachowała stary sonant [r], lecz czasem zastąpiła go grupą [ʀ], co przyczynić się miało do występowania oboczności typu [navʀže] : [navʀʒe] (Иванов 1994: 117). Żadna z występujących w analizowanym materiale jednostek nie poświadcza tego zjawiska. Stary sonant *r przyjmuje zatem formy tożsame z występującymi w standardowym języku bułgarskim, tj. grupy [ǣr] i [rǣ], co obrazują poniższe przykłady:

Бързо [bǣrzə] наливай – леда се разтапя [...] / Отново **довършвам [dovǣrʂvəm]** бутилка /
А тези които не могат на нашето темпо / си **тръгвам [trǣgvəm]** с носилка
Мармалад, Morja & Ceneto

Бързо [bǣrzə, spg > bʀzo : bʀzo]

довършвам [dovǣrʂvəm], spg > [dovʀʂvəm : dovʀʂvəm]

тръгвам [trǣgvəm], spg > [trʀgvəm : tʀgvət]

Постоянно звуци ми се въртят [vǎrt'ăt] в главата [...] / Медитация със дни върху [vǎrxú] стария диван [...] / Отново намирам се на кръстопът [krǎstopăt] [...] / Не виждат ли, че съм нетърпелив [netǎrpel'ív]

Прашинка, РММ

въртят [vǎrt'ăt], spg > [vrkát : vǎrkát]

върху [vǎrxú], spg > [vrxú : vǎrxú]

кръстопът [krǎstopăt], spg > [krstopăt : kǎrstopăt]

нетърпелив [netǎrpel'ív], spg > [netrpel'ív : netǎrpel'ív]

10. Przejście starych miękkich głosek [t'] i [d'] w [k'] i [g']

Kolejną cechą jest przejście miękkich spółgłosek [t'] i [d'] w palatalne [k'] i [g'], które wg Stojko Stojkowa i Jordana Iwanowa przedstawia na przykładach: *цвете* > *цвѐк'е*, *госте* > *гòск'е*, *ливаде* > *ливàг'е* и *грозде* > *грòзг'е*. A zatem alternacja ta zachodzi w wyniku jotacji tych głosek w pozycji przed głoskami ['a] oraz [i]. (Стойков 2002: 144, 214; Иванов 1994: 112). Choć miękkie [t'] i [d'] występują w analizowanym materiale (wyłącznie przed przednimi samogłoskami, lecz nie przed [e]), to ani razu nie jest zauważalne ich przejście w [k'] i [g'], co ilustrują poniższe przykłady:

Тя [t'a] те води напред, за тва не чувствам умора [...] / Ето погледнаха долу в локвата и видяха [v'id'axa] чисто небето [...] / Въртят [vǎrt'ăt] ни [???] още в ъглите на стари сгради [...] / Пукам за тях [t'ax] страничния ефект, различни плоди
Когато сърцето води, SKF

тя [t'a], spg > [ka]

видяха [v'id'axa], spg > [v'ígaxa]

Въртят [vǎrt'ăt], spg > [vǎrkát]

тях [t'ax], spg > [kax]

чудя [čúd'a] се как да започна.... [...] / Настанала е война летят [let'át] копия, куришуми,
13ия Апостол, Боко

чудя [čúd'a], spg > [čúgá]

летят [let'át], spg > [lekát]

11. Sufiks [-ka] w rzeczownikach rodzaju żeńskiego

Kolejną cechą określoną przez Stojko Stojkowa i Jordana Iwanowa, typową dla gwar zachodnich, jest występowanie miękkiej spółgłoski [k'] w końcówce rzeczowników rodzaju żeńskiego

типу *ма̀йк'а*, *дѐвдѝк'а* и *престѝлк'а* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112). W badanym materiale spotykane są leksemy rodzaju żeńskiego zakończone na *-ка*, ale w żadnym przypadku nie pojawia się palatalna głoska [kʲ], co obrazują poniższe przykłady:

*Скрил съм се на сянка, не ме хваца **дря̀мка** [dr'ámka] [...] / Събирам като банка, кифла с мене **ля̀нка** [l'ánkə] [...] / Имам повече трева от колкото **поля̀нка** [pɔl'ánkə]*

Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и БОКО

дря̀мка [dr'ámka], spg > [drèmka]

ля̀нка [l'ánkə], spg > [l'ènkə]

поля̀нка [pɔl'ánkə], spg > [polénka]

*Влизам с [????] хич не се притеснявам / Подавам ти **въ̀лничка** [váln'íčka] и те зарибявам*
Eat The Beat #DanceChallenge, Боко

въ̀лничка [váln'íčka], spg > [váln'íčka]

12. Miękkka zakończenie [-ńe] w rzeczownikach odczasownikowych

Kolejną typową dla zachodnich gwar cechą jest występowanie miękkiej spółgłoski [ń] w przyrostku [-ńe] występującym w rzeczownikach odczasownikowych typu *nomina actionis* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112). W analizowanym materiale występuje pięć tego typu leksemów w dwóch utworach, lecz ani razu nie występuje zjawisko zmiękczenia [n]:

*Естествен е прогреса ни, естествено е **разбирането** [rəzb'írənetɔ] [...] / Кротува совата, в **очакване** [očákvaɲe] на новия ден [...] / Подръж ми фаса имам още за **разпръвянеее** [rəspráv'əne] [...] / **Звученето** [zvučənetɔ] ни тежко нахва лирическите калпазани!*

Монтана сайфър 2, PMM, IZ, BECKZ, SKF, CENETO, MORJA, GRIM, ALBERT, RAIBR и БОКО

разбирането [rəzb'írənetɔ], spg > [razb'írańeto]

очакване [očákvaɲe], spg > [očákvan'e]

разпръвянеее [rəspráv'əne], spg > [raspráv'ańe]

Звученето [zvučənetɔ], spg > [zvučəńeto]

*Дали във **търсенето** [tərsenetɔ] открил съм своето призвание-*
Моят ден, PMM

търсенето [tǎrsenetɔ], spg > [tǎrseñeto]

13. Преход на мекка гласна [l'] в [ɭ]

Stojko Stojkov i Jordan Iwanow определят трансформацията на мекка гласна [l'] в [ɭ] като една от характерните особености на западния диалект: *лея* > *йѐйа*, *йѝйа* > *люя* и *зѐйе* > *зеле* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112). Въпреки че гласна [l'] се среща в изходния материал, тя никога не е била забелязана в нейната трансформация в [ɭ], което илюстрират следните примери:

Цигара наля [pál'a] и избухвам в този мажен трак / Не съм голяма [gɔl'ámə] гад, Монтана е градът [...] / и знам, че скоро не мисля [m'isl'a] да лягам [l'ágam] [...] / От много зелени [zelèn'i] бамбууууци [...] / Обичаш зелените [zelèn'ite] билки [...] / Бързо наливай – леда [ledá] се разтапя [...] / Мисля [m'isl'a] направо да те захая [...] / И после [pòsle] на улица [???] с тие цайси [...] / Кауза е на макс – две бутилки на изглед [ízgled]
Мармалад, Morja & Ceneto

наля [pál'a], spg > [páɭa]

голяма [gɔl'ámə], spg > [gɔɭəma]

мисля [m'isl'a], spg > [m'isɭa]

лягам [l'ágam], spg > [ɭagam]

зелени [zelèn'i], spg > [zeɭèn'i]

зелените [zelèn'ite], spg > [zeɭèn'ite]

леда [ledá], spg > [ɭedá]

Мисля [m'isl'a], spg > [m'isɭa]

после [pòsle], spg > [pòsɭe]

изглед [ízgled], spg > [ízɭied]

Забави времето, знам и ти криеш белези [bèlez'i] [...] / Чакайки любов [l'ubòv] като цвете увяхнали [...] / В безкрайна вселена [fselèna] открил своя кивот / На далечна [dàleč'iná] планета в барака без ток [...] / Че плямнате [pl'ámpate] глупости най-много ме дразни / Опитвам се да раздам малко любов [l'ubòv] / Получавам насреща поглед [pògled] суров
Прашинка, PMM

белези [bèlez'i], spg > [bèɭez'i]

любов [l'ubòv], spg > [ɭubòv]

вселена [fselèna], spg > [fsɛɭèna]

далечна [dàleč'iná], spg > [dàɭeč'iná]

плямname [pl'ámpate], spg > [piámpake]

любов [l'ubòv], spg > [iubòv]

поглед [pògled, spg > [pògied]

14. Przejście głoski [ɔ] w [u]

Zgodnie z opracowaniem Jordana Iwanowa w gwarze widyńsko-łomskiej stara głoska [ɔ] prócz przejścia w głoskę jerową [ǣ] (zob. Przejście starych akcentowanych głosek [ɔ] i [ɤ] w [ǣ]) może przejść również w [u]. (Иванов 1994: 116) Ten kontynuant nie jest jednak ani razu spotykany w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

Игра на думи пореден бийт безмилостно кѣсал [kǣsəl] [...] / Пѣтям [pǣt'ət] на слепците да показвам [...] / И защо ли? По рѣцете [rǣcète] трябва да има мазоли

Между редовете, PMM

кѣсал [kǣsəl], spg > [kúsəl]

Пѣтям [pǣt'ət], spg > [pútət]

рѣцете [rǣcète], spg > [rucète]

Няма грешни стѣпки [stǣpk'i], а топлина в интериора [...] / Брат на брат рѣка [rǣkà] подал и миналото зачертал [...] / Всеки пѣтеки [pǣtéka], колко щеш, дреме му че ходил пеш / Стѣпил [stǣp'a], виждал красотата, при тебе е мъгла [...] / И не един двубой спечелих, мислиш то съдбата [sǣdbàta]

Когато сърцето води, SKF

стѣпки [stǣpk'i], spg > [stùpk'i]

рѣка [rǣkà], spg > [rukà]

пѣтеки [pǣtéka], spg > [putéka]

Стѣпил [stǣp'a], spg > [stùpa]

съдбата [sǣdbàta], spg > [sudbàta]

REGION MONTANY (PODSUMOWANIE)

Łącznie 14 cech fonetycznych zostało wymienionych w modelu gwary, z czego 4 zgodne ze standardem literackim. Są nimi: przejście starych akcentowanych głosek [ɔ] i [ɤ] w [ɤ], np. [pǣtéka], [vǣtrešen], [zǣb'i]; przejście starej głoski [ɤ] w [e] (oraz sporadycznie w [ǣ]), np. [den], [ɔsemnàiset], [vdǣχnòvén]; ubezdźwięcznienie spółgłoski [v] w pozycji po [s], np. [sfǣrzan], [sfíknał], [zakúsfa]; zachowanie symetrii między dźwięcznymi i bezdźwięcznymi afrykatami [c] - [ɟ] i [č] - [ʃ], np. [žǣnka],

[ʒòbà]; rozwój starych grup spółgłoskowych **tj* i **dj* w [št] i [žd], np. [krešt'i], [mòstn'i], [povéždà], przy czym wyjątkiem jest partykuła futuralna, która zgodnie z modelem powinna przyjąć formę [če], lecz w materiale źródłowym przyjmuje formy [še] i [šte], np. [še-g'i-pràsna], [šte-gòn'a].

Dwie cechy gwarowe wymienione w modelu występują rzadko. Są nimi: zjawisko *ekania*, które poświadczono zostało wyłącznie w dwóch utworach, np. [gòlèm], [nèkf'i], [povèrvàm], podczas gdy w reszcie materiału formy zgodne są ze standardem literackim, np. [izc'àlò], [n'àkòj], [v'árvàm]; twarda wymowa w wygłosie w końcówkach czasownikowych w pierwszej osobie liczby pojedynczej i trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym występuje wyłącznie w pięciu utworach, np. [bòlät], [χápà], [vòdät], podczas gdy w reszcie materiału poświadczono zostały formy zgodne ze standardowym językiem bułgarskim, np. [m'isl'a], [pràv'a], [zaxàp'a].

Pozostałe osiem cech gwarowych nie zostało poświadczonych i formy, w których występują warunki do ich zaistnienia, rozwinęły się zgodnie z modelem literackim. Są nimi: brak redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. [dúmatà], [nòmerà], [sámò]; starego sonantu [r], przy jednoczesnym sporadycznym występowaniu formy z [ʰr], np. [bàrzò], [dovàršvàm], [kràstòpàt]; przejście starych miękkich głosek [t'] i [d'] w [k] i [g], np. [čúd'a], [let'át], [v'id'aχà]; miękki sufix [-ka] w rzeczownikach rodzaju żeńskiego, np. [dr'ámka], [pòl'ànka], [váln'ička]; miękka końcówka [-né] w rzeczownikach odczasownikowych, np. [očàkvàne], [tàrsenetò], [zvucènetò]; przejście miękkiej głoski [l'] w [i], np. [izgled], [l'ágam], [pál'a]; przejście głoski [ɔ] w [u], np. [kàsàl], [pàt'at], [raka].

Materiał źródłowy wykazuje się dużym stopniem literackości. Niemalże wszystkie cechy wymienione w modelu gwary widyńsko-łomskiej realizują się w tekstach według modelu literackiego. Cechy odróżniające język raperów związanych z Montaną ograniczają się wyłącznie do sześciokrotnego (łącznie w dwóch utworach) wykorzystania zjawiska *ekania*, sporadycznie występującej twardej wymowy w wygłosie w końcówkach czasownikowych (w pięciu z piętnastu utworach) oraz występowania partykuły futuralnej [še] obok standardowej [šte] (co jednak nie jest zgodne z modelem gwary). Powodem tego może być niższy prestiż lokalnej gwary w stosunku do takich ośrodków miejskich jak np. Sofia, co może prowadzić do celowego jej unikania przez artystów (może być odbierana jako *prowinjonalna* lub *wiejska*). Wykorzystanie języka niemalże tożsamego ze standardem literackim może z drugiej strony prowadzić do zwiększenia grona potencjalnych odbiorców.

4.3.2 REGION PLEWENU (GWARA BJAŁOSŁATIŃSKO-PLEWEŃSKA)

Cechy występujące regularnie

1. Redukcja nieakcentowanych samogłosek

Cechą łączącą gwarę bjałosłatińsko-pleweńską ze standardowym językiem bułgarskim (oraz gwarami wschodnimi) jest redukcja nieakcentowanych samogłosek [a] i [o] i ich zbliżenie się

artykulacyjne odpowiednio do [a] i [o]/[u], co odróżnia ją od pozostałych gwar zachodnich (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 114). Zjawisko występuje w całości analizowanego materiału, co obrazują poniższe przykłady:

*Уж се търкаляш на мадамите в леглата / Кво стана накрая? Обърна резбата / Странно?!
Мени се твоето мнение / Я го карай малко по-без напрежение / Днеска съм лош утре съм
пекан / Рапър ли да стана или да стана декан* [uʒ-se-tărkàl'aʃ nà-madàm'ite v-leglàtə / kfo-stàna
nàkràja ɔbărna rezbàtə / strãŋo mèn'i-se tvóetu mnèn'ie / ʝa-gu-kàraɪ mǎlku pòbez napreʒènie / dnèska
sǎm-lóʃ ùtre-sǎm pèkan / ràpăr l'i-da-stàna il'i da- stàna dekàn]

Биполярно поведение, Muden

*и ще бъде много яко / аз със теб ти със мен / но само за ден / и да бъде вечно лято / мисля, че
към нейната усмивка съм заробен / щом ти си до мен [...] / влизане по полов път без винетка
/ искам да лежиш до мен само по фланелка / ти си фенка на моите очи / на моите песни /
и много ти личи / че си луда... във кревата* [i-šte-bǎde mnògo ʝàko / ʌz-sǎs-tèb t'i-sǎs-mèn / nu-
sǎmu za-dèn / i-dǎ-bǎde vèçnu l'àto / m'isl'a çe-kǎm-nèɲnətə usm'ivkə sǎm-zar'iben / štòm-t'i-si-dɔ-
men (...) vl'izane pɔ-pòlov-păt bez-v'inètka / iskam dǎ-leʒ'is du-men sǎmo pɔ-flanèlkə / t'i-s'i-fènka
na-mòite uç'i / na-mòite pèsn'i / i-mnògu t'i-l'ic'i / çe-s'i-ludà vǎv krevàtə]

Samo za den, Lykicha x Kokicha OSV

2. Kontynuanty starych akcentowanych głosek *ɔ i *ɔ̃

Cechą zbieżną między gwarą bjałosłatińsko-pleweńską a standardowym językiem bułgarskim jest przejście starych akcentowanych głosek *ɔ i *ɔ̃ w tzw. głoskę jerową [ǎ] (Иванов 1994: 114). Zjawisko konsekwentnie jest obecne w materiale źródłowym, co obrazują poniższe przykłady:

*късам [kǎsǎm] им хастара [...] Ръцете [rǎcète] горе казах всички плевенски! (ДИГАЙ ГИ!) /
Сънувал [sǎnùvǎl] ли си Плевен не търси във съновника [sǎnòvnikǎ] [...] / Хората във Плевен,
брат, са си едни и същи [sǎšt'i] [...] / лакът във лицето (ДАН)! Добре дошъл във **вкъщи!**
[fkǎšt'i]*

Pleven, DMS

късам [kǎsǎm]

Ръцете [rǎcète]

Сънувал [sǎnùvǎl]

съновника [sǎnòvnikǎ]

същи [sǎšt'i]

вкъщи [fkǎšt'i]

*По грешен **път** [păt] да вървя / Загубен в **кръг** [krăg] да се въртя [...] / Бях на косъм, но светлина намерих в **най-тъмното** [najtămnoŋo]*

На косъм, Slaninata

път [păt]

кръг [krăg]

най-тъмното [najtămnoŋo]

3. Kontynuanty gloski *b

Cechą zbieżną między gwarą bjałosłatińsko-pleweńską (jako gwarą północnozachodnią) a standardowym językiem bułgarskim jest częste przejście starej głoski *b w [e], lecz w poszczególnych przypadkach zauważalne jest również przejście w samogłoskę jerową [ǎ] (Стойков 2002: 146; Иванов 1994: 114). Analizowany materiał nie wykazuje odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

*мисля, че към нейната усмивка съм **зарибен** [zər'iben] [...] / дори да съм **уморен** [umorèn] всеки **ден** [den] с нея е неприлично / всеки **ден** [den] със нея е като TIPICHNO [...] / викам panda food тя **пък** [păk] е нахранена*

Samo za den, Lykicha x Kokicha OSV

зарибен [zər'iben]

уморен [umorèn]

ден [den]

ден [den]

пък [păk]

*Много тъжно ,но без теб ми е **празен** [pràzen] филма. [...] / Уж **свободен** [sfɔbòden], а се чувствам тей на тясно [...] / Аз ли съм **виновен** [v'inòven] вече нямам план за бягство [...] / Ако и ти със мен **загубен** [zəgùben] си [...] / Не ти трябва покана пей си тази **песен** [pèsen] излекувай поредната рана!*

Когато ме няма, Plameniko x Kokicha OSV

празен [pràzen]

свободен [sfɔbòden]

виновен [v'inòven]

загубен [zəgùben]

песен [pèsen]

4. Występowanie afrykatów [ʒ] i [ʒ̥]

Gwara cechuje się tendencją do zachowania symetrii między spółgłoskami zwaro-szczelinowym, a zatem do występowania dźwięcznych odpowiedników głosek [c] i [č], tj. [ʒ] i [ʒ̥] (Иванов 1994: 115). Cecha ta występuje również w standardowym języku bułgarskim, choć nie zawsze w leksemach rodzimych. Wszystkie te formy wymieniam poniżej:

мога да те видя имаи нещо в джобовете [ʒòbɔvete]

Pleven, DMS

джобовете [ʒòbɔvete]

От куките бягам и от вагаджии [vəgəʒ'ii] *с Golf 3-ki.*

Brumchim, Kokicha OSV & Lykicha ft. Slaninata

вагаджии [vəgəʒ'ii]

Инхалатора е в задния джоб [ʒòb], *ма вадя го рядко*

Asthma Freestyle, Plameniko

джоб [ʒòb]

Имиджа [imiʒə] *ми е на чалгаджия* [čàlgəʒ'ia], *щот съм с фес и национална носия*

Фак Америка Viva Russia, Спенс

Имиджа [imiʒə]

чалгаджия [čàlgəʒ'ia]

МС-та диджеи [d'iʒei] *и бездомен гей ме ползват за ракета носител [...] / А на мен от*
толкова детски рими ми е ебаси Джурасика [ʒuràs'ika]

Време за любов, Spens feat. Minna

диджеи [d'iʒei]

Джурасика [ʒuràs'ika]

5. Ubezdźwięcznienie [v] w pozycji po [s]

Zgodnie z opracowaniem Jordana Iwanowa charakterystyczną cechą gwary białosłatińsko-łomskiej jest progresywna asymilacja [v] do [f] w pozycji przed [s] (Иванов 1994: 116). Zjawisko to zachodzi w całości analizowanego materiału, co obrazują poniższe przykłady:

*Водка в ампули и **записваме** [zap'isfame] с ДУЛИИ! [...] / **Лунсва** [l'ipsfə] ли ти старият рап,
на мене доста! [...] / Влизам на червен **светофар** [sfetufər], бутам се във празен бар
Старият рап, DMS*

записваме [zap'isfame]

Лунсва [l'ipsfə]

светофар [sfetufər]

*ако **света** [sfetə] е бийт ти си **своята** [sfòjətə] акустика
Неужни страници, Plameniko*

света [sfetə]

своята [sfòjətə]

6. Rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj w [št] i [žd]

Zgodnie z opracowaniami Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa grupa gwar północnozachodnich (w tym i gwara białosłatińsko-pleweńska) cechuje się występowaniem kontynuantów [št] i [žd] starych grup spółgłoskowych *tj i *dj, a zatem pod tym kątem rozwinęła się tak samo jak standardowy język bułgarski (Стойков 2002: 146; Иванов 1994: 114). Obrazują to poniższe przykłady:

*Странно как движиш твоето **туловище** [tulòvište] / Само аз съм **виждал** [v'izdɔl]
слънчогледово **ЧУДОВИЩЕ!!!** [čudòvište]
Биполярно поведение, Muden*

туловище [tulòvište]

виждал [v'izdɔl]

ЧУДОВИЩЕ!!! [čudòvište]

Щото помня с баща [bʌʃtə] ми колко трудно ви беше [...] / Параноята те хваща [χfʌʃtə] от собствената сянка [...] / Ся те виждам [v'izdɐm] по строежите бетона лееш / Не искам да обиждам [ɔb'izdɐm] уважавам всяка работа
Asthma Freestyle, Plameniko

баща [bʌʃtə]

хваща [χfʌʃtə]

виждам [v'izdɐm]

обиждам [ɔb'izdɐm]

Jedynym wyjątkiem od tej reguły (który również występuje w analizowanym materiale) są formy partykuły futuralnej, w której grupy te posiadają inne kontynuanty. Według Stojko Stojkova gwara bełosłatińsko-pleweńska wytworzyła dwie formy [šte] i [še] (Стойков 2002: 146-147). Georgi Armjanow zauważa jednak, że forma [še] z czasem zaczęła stopniowo zastępować starą [če], przy czym podkreśla, że alternacja ta stanowi cechę typową dla potocznego języka w zachodniej części bułgarskiego terytorium językowego (Амрянов 1989: 26).

Niezgodne ze standardem formy partykuły poświadczane zostały w siedmiu analizowanych tekstach artystów związanych z Plewenem (*Pleven*, *Старият рап*, *Brumchim*, *Криливи пузи*, *Asthma Freestyle*, *Когато ме няма* i *Време за любов*). Formy te prezentują się następująco:

там пише, че ще хапнеш [še-χəpneʃ] бой на Часовника
Pleven, DMS

ще хапнеш [še-χəpneʃ]

Ще идваш [še-idvɐm] да те ебем, да ти правя молебен! [...] / Гледам да съм позитивен, но ще те фрасна! [še-te-frəsna] [...] / Скоро ще те викам [še-te-v'ikɐm] на скороговорка! [...] / Толкова ме искаш, щ'и се пръсне [šti-se-prəsna] полата!
Старият рап, DMS

Ще идваш [še-idvɐm]

ще те фрасна! [še-te-frəsna]

ще те викам [še-te-v'ikɐm]

щ'и се пръсне [šti-se-prəsna], spl > ще ти се пръсне

*Ш ги убия [šǎ-g'i-ub'ijǎ] брато! [...] / Тая вечер **ще** изкъртиме [še-iskǎrt'ǎ] с мойте всички барове [...] / Май **ш** сменяш [šǎ-smen'ǎš] позата?*
Brumchim, Kokicha OSV & Lykicha ft. Slaninata

*Ш ги убия [šǎ-g'i-ub'ijǎ], spl > **ще** ги убия
ще изкъртиме [še-iskǎrt'ǎ]
ш сменяш [šǎ-smen'ǎš], spl > **ще** сменяш*

*Ако беше в мойте обувки бързо **ше** се откажеш [še-se-otkǎžeš]*
Asthma Freestyle, Plameniko
***ше** се откажеш [še-se-otkǎžeš], spl > **ще** се откажеш*

*Ако имах две чаши, **ще** седнеш [še-sèdneš] ли със мен да пиеш*
Когато ме няма, Plameniko
***ще** седнеш [še-sèdneš]*

*Казваш **ще** се променя [še-se-prǒmen'ǎ], за кой ли път го чувам [...] / След няколко дена **ще** падне [še-pǎdne] като завали*
Криливи ризи, Plameniko

***ще** се променя [še-se-prǒmen'ǎ]
ще падне [še-pǎdne]*

*Знам кифли комерс дет' **ше** гепът [še-gèpǎt] конденс*
Време за любов, Спенс

***ше** гепът [še-gèpǎt], spl > **ще** гепят*

W utworze *Pleven* grupy DMS występują łącznie trzy użycia partykuły futuralnej i choć wszystkie w transkrypcji zapisane zostały zgodnie ze standardem, to tylko jedna (w przedstawionym powyżej fragmencie) posiada kontynuant [š] (wypowiedziana została przez rapera Mudena, choć w pozostałych przypadkach korzysta on z formy standardowej). Ten sam raper w utworze *Старият пан* grupy DMS czterokrotnie powtarza gwarową formę, należy jednak zwrócić uwagę na ostatnią z nich (*щ 'u*), gdyż stanowi ona zlanie się dwóch leksemów, tj. *ше* (lub *ще*) oraz zaimka osobowego *ти*. W tym samym utworze pojawia się również jedna forma literacka (wypowiedziana przez rapera Stefoto). Wartym podkreślenia jest fakt, że raper Muden w utworze *Биполярно поведение* używa wyłącznie form

literackich. W utworze *Brmuchim* raper Kokicha OSV wykorzystuje formę [še] 10 razy, występuje m.in. w powtórzonym ośmiokrotnie refrenie, podczas gdy w innych utworach wykorzystuje wyłącznie formę literacką. Raper Plameniko w pozostałych utworach (jak i pozostałych fragmentach utworów *Криливи ризи* oraz *Когато ме няма*) wykorzystuje formy tożsame z literackimi. Raper Spens w pozostałych utworach (jak i we fragmencie utworu *Време за любов*) wykorzystuje wyłącznie formy literackie. Stosowanie form standardowych obrazują na podstawie poniższych przykładów:

*От Плевен град , чат-пат, хъм, **ще те засраим** [šte-te-zasràm'a] [...] / Познавам някой, който **ще го потвърди!** [šte-go-potfärd'i]*

Pleven, DMS

ще те засраим [šte-te-zasràm'a]

ще го потвърди! [šte-go-potfärd'i]

*Казваш **ще се променя** [šte-se-prømen'a], за кой ли път го чувам [...] / След няколко дена **ще падне** [šte-pädne] като завали. / Може би ще се получи, но **ще е в друг** [šte-e-drùg] живот [...] / Това ли **ще е края** [šte-e-kràia], всеки път се питам*

Криливи ризи, Plameniko

ще се променя [šte-se-prømen'a]

ще падне [šte-pädne]

ще е в друг [šte-e-drùg]

ще е края [šte-e-kràia]

Choć liczba użyć form zgodnych i niezgodnych ze standardem jest zbliżona (ich stosunek wynosi 27:20), należy mieć na uwadze, że zgodnie z opisem Stojko Stojkova obie de facto stanowią element charakterystyczny gwary bełosłatińsko-pleweńskiej.

Cechy występujące często

7. Kontynuanty sonantów *r i *l

Według Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa gwara bjałosłatińsko-pleweńska zachowała stare sonanty [r] i [l], lecz wykształciła równocześnie (spotykane np. w standardowym języku bułgarskim) grupy [rǎ]/[ǎr] i [lǎ]/[ǎl] (Стойков 2002: 147; Иванов 1994: 115). Jordan Iwanow określa jednak, że występują w niej przeważnie grupy [rǎ] i [lǎ] ze sporadycznym zachowaniem starych sonantów [r] i [l] (Иванов 1994: 115).

Чакам жената, да ми вложи **смисъл** [sm'isǎl] на душата / Да махне от сърцето ми **ръждата** [rǎždàtə] [...] / Тя е **мръсница** [mrǎsn'icǎ] не обича да се гушка [...] / Детектор на **лъжата** [lǎžatə]

Не ти ли писна, Cvetina, Kokicha OSV, Lykicha

смисъл [sm'isǎl], spg > [sm'isǎl : sm'isɪ]

ръждата [rǎždàtə], spg > [rǎždǎtə : rždǎtə]

мръсница [mrǎsn'icǎ], spg > [mrǎsn'icǎ : mɪsn'icǎ]

лъжата [lǎžatə], spg > [lǎžatə : lžatə]

Само аз съм виждал **слънчогледово** [slǎnčɔglèdɔvɔ] ЧУДОВИЩЕ!!! [...] / Накрая ще забравя, просто ми **ОМРЪЗНА** [ɔmrǎznə] [...] / Уж се **търкаляш** [tǎrkəl'aʃ] на мадамите в леглата / Кво стана накрая? **Обърна** [ɔbǎrnə] резбата [...] / Влюби се в мен тя в от **пръв** [prǎv] поглед [...] / Вчера ядох бял хляб днеска ям **ръжен** [rǎžèn] [...] / Да **пръднеш** [prǎdněʃ] ли само или да се наакаш?

Биполярно поведение, Muden

слънчогледово [slǎnčɔglèdɔvɔ], spg > [slǎnčɔglèdɔvɔ : slnčɔglèdɔvɔ]

ОМРЪЗНА [ɔmrǎznə], spg > [ɔmrǎznə : ɔmɪznə]

търкаляш [tǎrkəl'aʃ], spg > [tǎrkàl'aʃ : tɪkàl'aʃ]

Обърна [ɔbǎrnə], spg > [ɔbǎrnə : ɔbɪrnə]

пръв [prǎv], spg > [prǎv : pɪv]

ръжен [rǎžèn], spg > [rǎžèn : ržèn]

пръднеш [prǎdněʃ], spg > [prǎdněʃ : pɪdněʃ]

Cechy występujące rzadko

8. Częściowe przejście starej głoski [ɛ] w [ɔ]

Zgodnie z opisem Stojko Stojkova jedną z cech typowych dla gwary bełosłatińsko-pleweńskiej jest częściowe przejście starej przedniej nosówki w tylną. W analizowanym materiale zjawisko widoczne jest wyłącznie w krótkich formach zaimków *me*, *te* i *ce*, które według dialektologa przyjmować powinny formy *мъ*, *тъ* i *съ* (Стойков 2002: 147). Użyte zostały one w dwóch utworach:

Ами на розата. Твойта е бахти грозната, ама пак **използва та** [ispòlzvə-tə].

Kokicha OSV & Lykicha ft. Slaninata, *Brumchim*

използва та [ispòlzvə-tə], spg > [ispòlzvə-tǎ], spl > използва те

*Идваш ми без да та викам [d̪ə-t̪ä-v'ik̪əm] отговаряш ми без да та нитам [d̪ə-t̪ä-p'it̪əm] /
 питаш ме имам ли ритъм на трака ти моа са изникам [s̪ä-p'ik̪əm]
 Plameniko, Ненужни страници*

*да та викам [d̪ə-t̪ä-v'ik̪əm], spl > да те викам
 да та нитам [d̪ə-t̪ä-p'it̪əm], spl > да те питам
 са изникам [s̪ä-p'ik̪əm], spl > се изникам*

Представлените форми (мimo запису згодного з обечнā писовниā булгарскā, вг ктōреј глоска еровā в выглосие записыванā јест за помочā графему *a*) одповидајā станови диалекталнему описанеу през Стојко Стојковā. Належy једнак зврћић увагe, жe артысци сiгeгајā по те форми глōвне в целу захованiа ритму i рymōв. Швидчић можe о tym рōвнiеж факт, жe в утворах tych выкорzystане zostāлы форми литеракке tych займкōв – в *Brumchim* дзевiећiокротнiе *ме* oraz трзyкротнiе *се*, в *Ненужни страници* заш трзyкротнiе *ме* i двукротнiе *се*. В zostāлыах утворах (як i фрагментe утвору *Brumchim* выконываным през рапера Лыкiчe) tych, як i zostāлыах артыстōв плевењских пошвидачене zostāлы вылāчнiе форми литеракке, co образую понiжше прыклады:

*да имам слава и в класациите да се закова [se-z̪əkov̪ə] [...] / Обаче вишииж - живота се оказа
 доста гнил / и преди да се усетиш [se-us̪et'is̪] може да те е убил! [...] / Heeee искам да се
 праиш [se-pr̪is̪] на приятел или фен [...] / Чуват ме за първи път и ме наричат [me-n̪ə'it̪ət]
 откачен! [...] / НАВИТ ДА ТЕ ПРЕЦАКАМ [te-prec̪ək̪ət] И СМЕ КВИТ ЙО
 Щит, DMS*

*се закова [se-z̪əkov̪ə], spg > [s̪ä-zakov̪ə]
 се усетиш [se-us̪et'is̪], spg > [s̪ä-us̪et'is̪]
 се праиш [se-pr̪is̪], spg > [s̪ä-pr̪is̪]
 ме наричат [me-n̪ə'it̪ət], spg > [m̪ä-n̪ə'it̪ət]
 ТЕ ПРЕЦАКАМ [te-prec̪ək̪ət], spg > [t̪ä-prec̪ək̪ət]*

*МС-та диджеи и бездомен гей ме ползват [me-p̪olz̪v̪ət] за ракета носител [...] / Няма да ме
 нахраня [te-n̪əχ̪r̪ən'a] преди да ти го посоля [...] / Като се върна [se-v̪är̪n̪ə] зад във дните
 обичах рап тон [...] / и да се вкарвам [se-fk̪ərv̪ə] във филми че съм чичо праино
 Време за любов, Spens feat. MINNA*

*ме ползват [me-p̪olz̪v̪ət], spg > [m̪ä-p̪olz̪v̪ət]
 ме нахраня [te-n̪əχ̪r̪ən'a], spg > [t̪ä-n̪əχ̪r̪ən'a]*

се върна [se-vǎrnə], spg > [sǎ-vǎrna]

се вкарвам [se-fkàrvə], spg > [sǎ-fkàrva]

W analizowanym materiale formy literackie wykorzystane zostały kolejno: [se] – 109 razy (*uol* 91), [me] – 37 razy (*uol* 26) oraz [te] – 31 razy (*uol* 27).

9. Twarda wymowa w wygłosie w końcówkach czasownikowych

Jedną z cech charakterystycznych dla gwary bełosłatińsko-pleweńskiej (jako gwary zachodniej) jest twarda wymowa spółgłosek w wygłosie czasowników w czasie teraźniejszym w 1 os. lp. i 3 os. lm., np. *вѹда/вѹдим, мѹла/мѹлим* — *вѹдат, мѹлат* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 113, 115). W analizowanym materiale zjawisko zauważalne jest wyłącznie w czasownikach pierwszej i drugiej koniugacji. Poniżej przedstawiam przykłady zjawiska w leksemach, które w języku standardowym w 1 os. lp. posiadają końcówkę [-'a], gdyż w przypadku pozostałych (jak np. *чета*) rozróżnienie na dialektalne i literackie jest niemożliwe. Charakterystyka występuje w trzech utworach „pleweńskich”:

Живеа [ž'ivèə] *във страх от емоции и тръпки* [...] / *Търса* [tǎrsə] *синоним на думата убиец*
Трудни решения, Muden

Живеа [ž'ivèə], spl > *живея*

Търса [tǎrsə], spl > *търся*

Обичам двойни албуми с по 30 трака да редѹт [redǎt] [...] / *Знам кифли комерс дет 'ше генѹт*
[g'èpǎt] *конденс*
Време за любов, Спенс

редѹт [redǎt], spl > *редят*

генѹт [g'èpǎt], spl > *гепят*

А аз ще се наложи да си купа [kùpə] *ютия*
Ф.А.В.Р., Спенс

купа [kùpə] spl > *купя*

Ani razu formy te nie zostały umotywowane potrzebą zachowania rymu. W pozostałej części materiału raperów związanych z Plewenem występują wyłącznie formy standardowe – łącznie 76 razy (*uol* 62), co obrazują poniższe przykłady:

Накрая ще **забравя** [zəbràv'ə], просто ми **ОМРЪЗНА** [...] / Нормално като **сменям** [smèn'əm] хранителните навици [...] / **Живея** [ž'ivèiə] в Овча Купел да се **местя** [mèst'ə] ли във Бруклишин

Биполярно поведение, Mudén

забравя [zəbràv'ə], spg > [zabràva]

сменям [smèn'əm], spg > [smènam]

Живея [ž'ivèiə], spg > [ž'ivèa]

местя [mèst'ə], spg > [mèsta]

На косъм на косъм бях да **сваля** [sfàl'ə] етажа [...] / По грешен път да **вървя** [vǎrv'ə] / Загубен в кръг да се **въртя** [vǎrt'ə] [...] / Искат да ни **видят** [v'id'ət] долу

На косъм, Slaninata

сваля [sfàl'ə], spg > [sfàla]

вървя [vǎrv'ə], spg > [vǎrva]

въртя [vǎrt'ə], spg > [vǎrta]

видят [v'id'ət], spg > [v'idat]

10. Występowanie końcówki [-ъ] pod akcentem i [-ə] bez akcentu w formach czasowników pierwszej i drugiej koniugacji w pierwszej osobie liczby pojedynczej

Zgodnie z opracowaniami Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa w gwarze bjałosłatińsko-pleweńskiej w formach czasowników pierwszej i drugiej koniugacji w pierwszej osobie liczby pojedynczej oraz w rzeczownikach rodzaju męskiego z rodzajnikiem występuje zakończenie [-ъ] pod akcentem i [-ə] bez akcentu (Стойков 2002: 147; Иванов 1994: 116). W materiale źródłowym przeważnie występuje końcówka [-ə] bez względu na akcent, sporadycznie pojawia się [-ă].

От мен няма да чуеш, че **мразя** [mràz'ə] вече [...] / Обичам рап-вегани трируни във два куплета [kuplètə] / Обичам да ни берат римите майки от **факултета** [fakultètə] [...] / А аз щот ' съм готин викам „**моля?**“ [mòl'ə] [...] / Няма да те **нахраня** [nəxɾàn'ə] преди да ти го **посоля** [pəʂol'ɪə] / Обичам в **клипа** [kl'ipă] кучката да гледа хищно [...] / Като се **върна** [vǎrnə] зад във дните обичах рап тон [...] / **Пънча** [pǎnčə] не си е модерен вече пееш щото съм класика

Време за любов, Spens frat. Minna

мразя [mràz'ə]

куплета [kuplètə]

факултета [fəkultètə]

моля [mòl'ə]

нахраня [nəχràn'ə]

посоля [pəsol'jə], spg > [pəsol'jə]

клипа [kl'ipə], spg > [kìpə]

върна [vərna]

Пънча [pəncə]

мен ме боли **фара**, [fəra] / късам им **хастара** [χastàra] [...] / **вадя** [vəd'ə] кеи както вади бокс млад плевенчанин. [...] / в 9-та прайм с **Гнома** [gnòmə] шибан gangsta shit [...] / **мога** [mògə] да те **видя** [v'id'ə] имаи нещо в джобовите [...] / Сънувал ли си Плевен не търси във **съновника** [sənovn'ika], / там пише, че ще хапнеш бой на **Часовника** [časòvn'ika] [...] / **бръмча** [brəmčə] си с цигарата [...] / по **пътя** [pət'ə] наобратно всичките съм ви хранил (яж)

Pleven, DMS

фара, [fəra]

хастара [χastàra]

вадя [vəd'ə], spg > [vədə]

Гнома [gnòmə]

мога [mògə]

видя [v'id'ə]

съновника [sənovn'ika]

Часовника [časòvn'ika]

бръмча [brəmčə]

пътя [pət'ə]

На косъм на косъм бях да се **откажа** [otkàžə] / На косъм на косъм бях да **сваля** [sfəl'ə] **етажа** [etàžə] [...] / Бях на косъм да **спра** [sprə] / По грешен път да **вървя** [vərt'ə] / Загубен в кръг да се **въртя** [vərt'ə]

На косъм, Slaninata

откажа [otkàžə], spg > [otkàžə]

сваля [sfəl'ə]

етажа [etàžə], spg > [etàžə]

спра [sprə]

вървя [vǎrt'ǎ]
въртя [vǎrt'ǎ]

Cechy niewystępujące

11. Zjawisko *ekania*

Charakterystyczną cechą gwary bełosłatińsko-pleweńskiej jako gwary zachodniej jest stały kontynuant [e] starej głoski jać – bez względu na jej pozycję wyrazową (Стойков 2002: 147; Иванов 1994: 115). W gwarach zachodnich (zapewne ze względu podobieństwa do leksemów typu *някой*, *някога* etc.) zjawisko *ekania* obejmuje również czasownik *нямам* powstały od złożenia *не* + *имам* (Иванова 2021: 91). W żadnym utworze artystów związanych z Plewenem nie została poświadczona alternacja [a'] do [e]. Mimo że w jednej transkrypcji utworu rapera Spensa (*Who You Bol*) została ona zawarta, stanowi wyłącznie błąd w zapisie:

*пенционер, забравяйки че бяха новобранци [...] / в СССР, мен ме стяга четала от **техното***
[t'ǎχnɔtɔ] мнение, тях ги
Who You Bol, Spens feat. Polly

техното [t'ǎχnɔtɔ], spg > [tɛhnɔtɔ]

Resztę materiału obrazują poniższe przykłady:

*в сърцето ми остана само **гняв** [gn'av] и пламъци [...] / пълни със злоба кат виждат че той*
успява [usp'avɐm] [...] / сяда [s'adɐ] с врага си на маса пълни ненормалници [...] / кажи ми
*що си с **тях** [t'ǎχ] като виждаш, че не стават [...] / истинските ще са честни щото в тебе*
***вярват** [v'ǎrvɐm]*
Ненужни страници, Plameniko

гняв [gn'av], spg > [gnɛv]

успява [usp'avɐm], spg > [uspɛvɐm]

сяда [s'adɐ], spg > [sɛdɐ]

тях [t'ǎχ], spg > [tɛχ]

вярват [v'ǎrvɐm], spg > [vɛrvɐm]

*От околния **свят** [sf'at] по земята съм скриван [...] / Станах ли ги гад щото **бях** [b'ǎχ]*
*пеица [...] / От трап погрознях а **бях** [b'ǎχ] ариец*

свят [sf'ət], spg > [sfèt]

бях [b'əχ], spg > [bèχ]

бях [b'əχ], spg > [bèχ]

12. Прейście ко́нцѡвки *-a* w [-ǣ] w rzeczownikach rodzaju żéńskiego

Zgodnie z opracowaniami Stojko Stojkowa i Jordana Iwanowa w gwarze białostłatińsko-pleweńskiej wygłosowa samogłoska [a] w rzeczownikach rodzaju żeńskiego przechodzi w [ǣ], gdy znajduje się w pozycji akcentowanej (Стойков 2002: 147, Иванов 1994: 116). Zjawisko to ani razu nie występuje w analizowanym materiale, co widać na podstawie poniższych przykładów:

*Не всичко е пари, подай **ръка** [rǎkǎ] на човек до теб в **беда**, [bedǎ] / и от върха с усмивка се сецай за всяка пролята **сълза**. [sǎlzǎ].*

Последно време, Боко

ръка [rǎkǎ], spg > [rǎkǎ]

беда, [bedǎ], spg > [bedǎ]

сълза. [sǎlzǎ], spg > [sǎlzǎ]

*Шото ми цъка **главата** [glǎvǎtǎ], като елена на [???] със **рогата***

Jägermeister PROMO, Сланината

главата [glǎvǎtǎ], spg > [glǎvǎtǎ]

13. Прейście старых мѣкких глѡсек [t'] i [d'] w [k] i [g]

Kolejną cechą jest przejście miękkich spółgłosek [t'] i [d'] w palatalne [k] i [g], które wg Stojko Stojkowa i Jordana Iwanowa przedstawia się na przykładach: *цвете* > *цвѣк'е*, *госте* > *гѡск'е*, *ливаде* > *ливǎг'е* и *грозде* > *грѡзг'е*. A zatem alternacja ta zachodzi w wyniku jotacji tych głosek w pozycji przed głóskami [a] oraz [i]. (Stojkow 2002: 214, 144; Иванов 1994: 112, 116). Choć miękkie [t'] i [d'] występują w analizowanym materiale (wyłącznie przed przednimi samogłoskami, lecz nie przed [e]), to ani razu nie jest zauważalne ich przejście w [k] i [g], co obrazują poniższe przykłady:

*Ти си аз и аз съм ти и ме боли когато **видя** [v'id'ǎ], [...] / Но, ти не си от **тях** [t'ǎχ], щот*

*НАС не ни е имало, [...] / Уж свободен, а се чувствам тей на **тясно** [t'ǎsnǝ]*

Когато ме няма, Plameniko x Kokicha OSV

видя [v'id'a], spg > [v'ig'a]

тях [t'aχ], spg > [kaχ]

тясно [t'asnɔ], spg > [k'asnɔ]

Загубен в кръг да се въртя [vǎrt'ǎ] [...] / *Искат да ни видят* [v'id'ăt] долу

На косъм, Slaninata

въртя [vǎrt'ǎ], spg > [vǎrkǎ]

видят [v'id'ăt], spg > [v'igăt]

14. Суфикс [-ka] w rzeczownikach rodzaju żeńskiego

Kolejną cechą określoną przez Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa typową dla gwar zachodnich jest występowanie miękkiej spółgłoski [k] w końcówce rzeczowników rodzaju żeńskiego typu *майк'а, девойк'а i претилк'а* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112). W badanym materiale spotykane są leksemy rodzaju żeńskiego zakończone na *-ка*, lecz w żadnym z nich nie pojawia się palatalna głoska [k'], co obrazują poniższe przykłady:

Движа бързо със въздишка [vǎzd'iška] *тежка*

Трудни решения, Muden

въздишка [vǎzd'iška], spg > vǎzd'iškǎ]

Една голяма грешка [grěška] / *Роден съм цар, / Не не искам да съм нешка* [pěška] [...] / *Тя е в образа на гадна кучка* [kùčka]

Не ти ли писна, Cvetina, Kokicha OSV, Lykicha

грешка [grěška], spg > [grěškǎ]

нешка [pěška], spg > [pěškǎ]

кучка [kùčka], spg > [kùčkǎ]

15. Miękki zakończenie [-ne] w rzeczownikach odczasownikowych

Kolejną typową dla zachodnich gwar cechą jest występowanie miękkiej spółgłoski [n] w przyrostku [-ne] występującym w rzeczownikach odczasownikowych typu *nomina actionis* (Стойков 2002: 144). W „pleweńskim” materiale wyłącznie jedna taka forma została poświadczona:

влизана [vl'izane] *по полов път без винетка*

Samo za den, Lykicha x Kokicha OSV

влизана [vl'izəne], spg > [v̥izən'e]

Не появява се в нея jednak miękka spółgłoska [ɲ].

16. Преход на мека гласна [l'] в [i]

Stojko Stojkow i Jordan Iwanow определят трансформацията на мека гласна [l'] в [i] като една от характерните особености на западния диалект, което илюстрират на примера *лея* > *йейа*, *ййа* > *люля* и *зейе* > *зеле* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112, 116). Въпреки това гласна [l'] се появява в материала източник, а никога не е забележима нейната трансформация в [i].

Внимавай, аз съм от Плевен! [plevèn] [...] / *Ще идваш да те ебем, да ти правя молебен!* [mulèben] [...] / *Гледам* [glèdəm] *да съм позитивен, но ще те фрасна!* [...] / *Леко* [lèku] *си нахранен, леко* [lèku] *съм нахален!* [naχàlen] / *Не съм вледенен* [vledènen], *само малко съм запален!* [zapàlen] [...] / *Среден пръст е заместител на последния* [pɔslèdn'ia] *ми ред!* [...] / *Труден път - не е проблем* [prɔblèm]
Старият рап, DMS

Плевен! [plevèn], spg > [p̥ièven]
молебен! [mulèben], spg > [m̥uièben]
Гледам [glèdəm], spg > [g̥ièdəm]
Леко [lèku], spg > [ièku]
леко [lèku], spg > [ièku]
нахален! [naχàlen], spg > [naχ̥ièlen]
вледенен [vledènen], spg > [v̥ièdènen]
запален! [zapàlen], spg > [zap̥ièlen]
последния [pɔslèdn'ia], spg > [p̥ɔsièdn'ia]
проблем [prɔblèm], spg > [pr̥ɔbièm]

За оните очи – четъри Плевен [plevèn] *генг!* [...] / *Имам нужда от шот – Йегер с много лед* [led] [...] / *Репрезентинг Плевен* [plevèn] *генг* [???], *флекс* [fleks] / *Шото ми цъка главата, като елена* [elèna] *на* [???] *със рогата*
Jägermeister PROMO, Slaninata

Плевен [plevèn], spg > [p̥ièven]
лед [led], spg > [ièd]
Плевен [plevèn], spg > [p̥ièven]

флекс [fleks], spg > [f̥ieks]

елена [elèna], spg > [e̞jèna]

17. Utrata spółgłoski [χ] w formach aorystu czasowników w pierwszej osobie liczby pojedynczej i mnogiej

Według opracowania Jordana Iwanowa w gwarze białosłatińsko-pleweńskiej spółgłoska [χ] w końcówce czasownikowej w pierwszej osobie liczby pojedynczej i mnogiej w aoryście zanikła (Иванов 1994: 115). Zjawisko to ani razu nie występuje w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

Сега със теб на всичко сложихме [slòž'ixme] забравка, / Наслаждавах [na̯sləʒdàvax] се на любовта, макар че беше кратка. [...] / Просто знай, че сбърках [zbärkax] и че си забравима! [...] / Преди поне си бяхме [b'əχme] близки ся и тва е минало. / Ще мислиш със мен ако имах [iməχ] 100 въпроса

Когато ме няма, Plameniko x Kokicha OSV

сложихме [slòž'ixme], spg > [slòž'ime]

Наслаждавах [na̯sləʒdàvax], spg > [na̯sləʒdàva]

сбърках [zbärkax], spg > [sbärka]

бяхме [b'əχme], spg > [b'əme]

имах [iməχ], spg > [imə]

Уважавях [uvəʒàvax] и слушах [slùšax] трима стари дет' трапират [...] / Като се върна зад във дните обичах [ɔb'ičax] rap тон

Време за любов, Spens frat. Minna

Уважавях [uvəʒàvax], spg > [uvəʒàva]

слушах [slùšax], spg > [slùša]

обичах [ɔb'ičax], spg > [ɔb'iča]

REGION PLEWENU (PODSUMOWANIE)

W modelu gwary pleweńskiej wymienionych jest 17 cech fonetycznych. 6 z nich tożsamych jest z występującymi w standardowym języku bułgarskim (co potwierdza materiał źródłowy). Są nimi: redukcja nieakcentowanych samogłosek [a] do [ḁ], [o] do [ɔ]/[u], np. [baštà], [mnògu], [ɔbàrna]; przejście starych akcentowanych głosek [ɔ] i [ɤ] w [ǣ], np. [kǣsam], [rǣcète], [sǣnùva]; przejście starej głoski [ɤ] przeważnie w [e]/[ǣ], np. [pǣk], [v'inòven], [zǣr'iben]; zachowanie symetrii między

dźwięcznymi i bezdźwięcznymi afrykatami [c] - [ʒ] i [č] - [ž], np. [čàlgaž'ia], [vagaž'ii], [žòbòvete]; ubezdźwięcznienie [v] w pozycji po [s], [l'ipsfà], [sfetà], [zap'isfame]; rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj w [št] i [žd], np. [čudòvište], [χfàšta], [v'izdàl], przy czym wyjątkiem jest partykuła futuralna, która zgodnie z modelem prócz formy [šte] przybrać może również [še], np. [še-idvàm], [še-te-v'ikàm], [šte-pàdne].

Jedna z cech gwarowych występuje w materiale częściowo. Mowa tu o kontynuantach starych sonantów *r i */. Zgodnie z opisem, gwara bjałosłatińsko-pleweńska zachowała je przy jednoczesnym wykształceniu się grup [rā]/[ār] i [lā]/[āl]. W materiale występują jedynie te grupy, które występują również w standardowym języku bułgarskim, np. [mrāsn'icā], [sm'isāl], [tārkāl'aš].

Trzy cechy występują rzadko. Są to: częściowe przejście starej głoski [ɛ] w [ɔ] – widoczne jest wyłącznie w krótkich formach zaimków *me* i *ce*, które w dwóch utworach przyjmują formy, [tā] i [sā], np. [ispòlzvā-tā], [sā-p'ikàm], w reszcie materiału występują wyłącznie formy literackie, np. [te-precàkāt], [se-prāiš] (stosunek form gwarowych do literackich wynosi 4:77); twarda wymowa w wygłosie w końcówkach czasownikowych w pierwszej osobie liczby pojedynczej i trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym występuje wyłącznie pięciokrotnie w trzech utworach, np. [g'èpāt], [redāt], [ž'ivèa], lecz jednak częściej spotykane są formy literackie, bo 76 razy (*uol* 62), np. [mèst'a], [sfāl'a], [ž'ivèja]; występowanie końcówki -ъ pod akcentem i -à bez akcentu w formach czasowników pierwszej i drugiej koniugacji w pierwszej osobie liczby pojedynczej – obie końcówki występują, lecz nie ze względu na padający (lub nie) na nie akcent, np. [mòl'a], [pòsòl'ja], [vād'a].

Siedem pozostałych cech gwarowych nie zostało poświadczonych i formy, w których występują warunki do ich zaistnienia, rozwinęły się zgodnie z modelem literackim. Są nimi: zjawisko *ekania*, np. [gn'àv], [s'àdà], [sf'àt]; przejście końcówki -a w [-ǎ] w rzeczownikach rodzaju żeńskiego, np. [dupàra], [grèška], [sredàta]; przejście starych miękkich głosek [t'] i [d'] w [k'] i [g'], np. [t'àsno], [v'id'āt], [vārt'ǎ]; miękki sufix [-ka] w rzeczownikach rodzaju żeńskiego, np. [grèška], [kùčka], [vāzd'iška]; miękkie zakończenie [-ne] w rzeczownikach odczasownikowych – w materiale występuje tylko jedna taka forma i nie posiada ona miękkiej końcówki, tj. [vl'izane]; przejście miękkiej głoski [l'] w [j], np. [elèna], [glèdam], [zapàlen]; utrata spółgłoski [χ] w formach aorystu czasowników w pierwszej osobie liczby pojedynczej i mnogiej, np. [b'àχme], [nāslāždāvāχ], [slūšāχ].

Podobnie jak w przypadku tekstów raperów związanych z Montaną, materiał *pleweński* wykazuje się dużym nagromadzeniem cech literackich. Niemalże każde z wymienionych zjawisk fonetycznych wymienionych w modelu gwary bjałosłatińsko-pleweńskiej realizuje się według modelu literackiego. Cechy odróżniające język raperów związanych z Plewenem ograniczają się wyłącznie do czterokrotnego występowania reliktywów starego mieszania się samogłosek nosowych (w dwóch z siedemnastu utworów), pięciokrotnie występującej twardej wymowy w wygłosie w końcówkach czasownikowych (w trzech z siedemnastu utworów) oraz występowania partykuły futuralnej [še] obok standardowej [šte]. Tak samo jako w przypadku gwary widyńsko-łomskiej, powodem wykorzystania przez raperów języka przeważnie zgodnego ze standardem literackim związany może być niższy status

lokalnej gwary w stosunku do ośrodków miejskich. Można uznać to zatem za świadomy zabieg artystów hip-hopowych, którzy mogą chcieć uniknąć uznawania ich języka i twórczości za *provincjonalną* lub *wiejską*. Wykorzystanie języka niemalże tożsamego ze standardem literackim może z drugiej strony prowadzić do zwiększenia grona potencjalnych odbiorców.

4.3.3 REGION SOFII (GWARA SOFIJSKA)

Cechy występujące regularnie

1. Kontynuanty głosek [ɔ], [ɤ] i [ɛ]

Cechą charakterystyczną dla gwary sofijskiej jest częste przejście starych głosek [ɔ], [ɤ] i [ɛ] w [ǣ] w rdzeniu wyrazu (Стойков 2002: 154; Иванов 1994: 128). Jedynie w przypadku części morfemów stara głoska [ɤ] może przejść w [o] (zob. 10. Kontynuant głoski [ǣ] w sufiksie -ък oraz w przyimkach) Cecha ta obecna jest w całości analizowanego materiału, co obrazują poniższe przykłady:

Бъди [bǣd'i] *Архитект на мечите си, не инвеститорче [...]* / *Всичко е евтино и се правим, че е скъпо* [skǣpɔ] / *и ни размива всичко дето е тъпо* [tǣpɔ] [...] / *След теб върви едно недъгаво* [nedǣgavɔ] *поколение [...]* / **Бил съм** [b'il-sǣm] *меча. Сърна* [sǣrpǝ] *понякога съм брадва*
Made in Lulin, Alex P.

Бъди [bǣd'i]
скъпо [skǣpɔ]
тъпо [tǣpɔ]
недъгаво [nedǣgavɔ]
Бил съм [b'il-sǣm]
Сърна [sǣrpǝ]

А цялата стая пари щот' съм бил [sǣm-b'il] *там [...]* / **Вън** [vǣn] *ако засека някой преди да пресека се правя на ударен [...]* / **Постъпка** [pɔstǣpkǝ] *умна, след всяка стъпка* [stǣpkǝ] *правя дръпка чудна [...]* / *Разбра ли к'во значи да нямате никакъв* [n'ǣkǣkǣf] *начин да спра да ги дудна*

Пожари, Wosh MC feat. СЕКТА

съм бил [sǣm-b'il]
Вън [vǣn]

Постъпка [pɔstǎpkǎ]

стъпка [stǎpkǎ]

никакъв [n'ākākǎf]

2. Kontynuanty sonantów *r i */

Cechą łączącą gwarę sofijską ze standardowym językiem bułgarskim (jak i oddzielającą ją od innych gwar zachodnich, jak np. bjałosłatińsko-pleweńskiej i widyńsko-łomskiej) według Stojko Stojkova jest rozwój starych spółgłosek zgłoskotwórczych *r i */ do grup [rǎ] i [lǎ] (Стойков 2002: 154, 220). Jordan Iwanow dodaje jednak, że spotykane są również konstrukcje z kontynuantami [ǎr]/[r] oraz [ǎl]/[l] (Иванов 1994: 128). Analizowany materiał wykazuje się literackością, a zatem występowaniem obu wariantów [rǎ] i [lǎ] oraz [ǎr] i [ǎl], co obrazują poniższe przykłady:

*Че проблема се решава с гледане във точка **безмълвно**? [bezmǎlvno] [...] / Докато човека до себе си не източии **напълно**? [nǎpǎlno] [...] / Обувките **лъснати** [lǎsnat'i], цяла кола с братовчеди / **Избърсваме** [izbrǎsvame] бузи със плунка от целувки на радостни лели [...] / Аз си взимам вестника за **кръстословицата** [krǎstɔslɔvn'icǎtǎ] / **Тръгнах** [trǎgnax] нанякъде, но не знам дали запомних пътя [...] / Е **напълно** [nǎpǎlno] нормално и естествено да имаш леки болки в **кръста** [krǎstǎ] [...] / Почваме и **млъкваш** [mlǎkvax] все едно ти давам биберон [...] / За да живеят **по-дълго** [pɔdǎlgo]*

15 септември, Григовор

безмълвно [bezmǎlvno]

напълно [nǎpǎlno]

лъснати [lǎsnat'i]

Избърсваме [izbrǎsvame]

кръстословицата [krǎstɔslɔvn'icǎtǎ]

Тръгнах [trǎgnax]

напълно [nǎpǎlno]

кръста [krǎstǎ]

млъкваш [mlǎkvax]

по-дълго [pɔdǎlgo]

*Улицата е цинична, разбирам това **тепърва** [tepǎrvǎ] [...] / А нашите съдби решават **тлъстите** [tlǎst'ite] и алчните [...] / **Продължавам** [prɔdǎlžavam] да мачкам и да натискам напред [...] / Не можеш да го позная, изгубихме **връзката** [vrǎskǎtǎ] [...] / Лято на протести, **вълнения** [vǎlnen'ia] и арести [...] / Усещам във ръцете ми **сърцето** [sǎrcetu] му тупти, трепери [...] / А от тва, че **дълго** [dǎlgu] време отказвах да видя цялата гадост [...] / Но*

*дори и великаните били са във **сълзи** [sǎlz'i] [...] / Но това е живота и трябва да **продължим** [prɔdǎlʒ'im]*

Откровение 3, Fyre

***пепърва** [tɛpǎrvə]*

***тлъстуме** [tlǎst'ite]*

***Продължавам** [prɔdǎlʒavam]*

***връзката** [vrǎskatǎ]*

***вълнения** [vǎlnen'ia]*

***сърцето** [sǎrcetu]*

***дълго** [dǎlgu]*

***сълзи** [sǎlz'i]*

***продължим** [prɔdǎlʒ'im]*

3. Występowanie afrykatów [ʒ] i [ʒ̥]

Gwara cechuje się tendencją do zachowania symetrii między spółgłoskami zwaro-szczelinowym, a zatem do występowania dźwięcznych odpowiedników głosek [c] i [č], tj. [ʒ] i [ʒ̥] (Иванов 1994: 129). Cecha ta występuje również w standardowym języku bułgarskim, choć nie zawsze w leksemach rodzimych. Spółgłoska [ʒ̥] w materiale występuje łącznie 51 razy (*uol* 37 razy), zaś [ʒ] wyłącznie 3 razy. Występowanie tych głosek obrazują poniższe przykłady:

*Листа ти е на **двойкаджия** [dvòjkaʒ'ia] в седми клас, дет за първи път са го зарязали! [...] /*

*Музиката ти е като **джудже** [ʒuʒè] шофьор, щото стига само до педалите*

No Hook, DJAANY feat. Splitkid

***двойкаджия** [dvòjkaʒ'ia]*

***джудже** [ʒuʒè]*

*Безмилостен и **дзен** [ʒɛn]*

Просто фаза, Григовор

***дзен** [ʒɛn]*

*Рапа остарял, лошо брат, **Джони** [ʒòn'i] Ден [...] / Мастики, маслини с костилки, **дзадзики***

[ʒǎʒ'ik'i], хашиши завити, тръстики, персийски градини

Ред, Жлъч с Григовор

Джони [ʒòn'i]
џаџики [ʒàʒ'ik'i]

4. Rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj w [št] i [žd]

Zgodnie z opracowaniem Stojko Stojkova gwara widyńsko-łomska (podobnie jak standardowy język bułgarski) cechuje się występowaniem kontynuantów [št] i [žd] starych grup spółgłoskowych *tj i *dj (Стойков 2002: 149). Obrazują to poniższe przykłady:

*Са на пиедестала в общество [ɔpštɛstvótɔ] от тѣни путки [...] / Ще се грижа всяка моя цел да се осъществи [ɔsəštɛstv'i] [...] / Във ринга се вижда [v'izdɔ] какъв си [...] / Слаб се раждаш [rəʒdɔʃ], как умираш, ми от теб зависи
Всекиму Своето, FYRE*

общество [ɔpštɛstvótɔ]

осъществи [ɔsəštɛstv'i]

вижда [v'izdɔ]

раждаш [rəʒdɔʃ]

*Общуваме [ɔpštùvɔme] си със бележки, с които се целим преди това / Имам сейф и всички съобщения [səɔpštèn'ia] между [meždù] колеги се намират там [...] / Колко хотдога за 10 минути изяждаш? [iz'əʒdɔʃ] - Рекордът е 25 [...] / Доста ги ебавахме оказа се мащерка [màšterkɔ] [...] / Но няма връщане [vrəštɔne] назад, тря'а си пълен психопат
Младост ЕООД, Григовор с Trombobby & C-MO*

Общуваме [ɔpštùvɔme]

съобщения [səɔpštèn'ia]

между [meždù]

изяждаш? [iz'əʒdɔʃ]

мащерка [màšterkɔ]

връщане [vrəštɔne]

Wyjątkiem od tej reguły (który również występuje w analizowanym materiale) są formy partykuły futuralnej, w której grupy te posiadają inne kontynuanty. Według Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa gwara sofijska (podobnie jak np. gwara widyńsko-łomska) posiada formę [če] (Стойков 2002: 149-154; Иванов 1994: 129). Georgi Armjanow zauważa jednak, że forma [še] z czasem zaczęła stopniowo zastępować [če] i podkreśla, że alternacja ta stanowi cechę typową dla potocznego języka w zachodniej części bułgarskiego terytorium językowego (Армянов 1989: 26). Forma [če] podana

przez Stojkova ani razu nie występuje w analizowanym materiale, natomiast forma [še] określona przez Armjanowa w nim dominuje. Występuje 226 razy (*uol* 151). Nie zawsze jest to oddane w transkrypcjach utworów, co obrazują poniższe przykłady:

*гинкобилобата със тебе **ще напрай** [še-nəpràv'i] чудеса [...] / С тва умрело ранче **ще прежабиш** [še-prežàb'iš] бързо [...] / допуши ми фаса, **ие те еба** [še-te-ebà] у звездата [...] / Жалък палячо **ие си останеш** [še-s'i-ɔstàneš] завинаги*
Гръбнака на медузата, Buch

ще напрай [še-nəpràv'i]
ще прежабиш [še-prežàb'iš]
ие те еба [še-te-ebà]
ие си останеш [še-s'i-ɔstàneš]

***Ще бъдеш** [še-bǎdeš] ли там ако падна / Или **ие се скриеиш** [še-se-skr'ieš] и после **ие викаш** [še-v'ikaš] "съдбата е гадна" [...] / Кой **ие застане** [še-zàstàne] до тебе ако те нападнат [...] / Веднъж ако се настроя да разстроя тоя рапър **ие е в параноя** [še-e-pəɾənoja] [...] / Кво да мога, и с половината на тоя skill пак **ие бѣда** [še-bǎɖa] тона*
Ще бъдеш ли там?, DJAANY x Milioni

Ще бъдеш [še-bǎdeš]
ие се скриеиш [še-se-skr'ieš]
ие викаш [še-v'ikaš]
ие застане [še-zàstàne]
ие е в параноя [še-e-pəɾənoja]
ие бѣда [še-bǎɖa]

Dodatkowo w analizowanym materiale 15 razy (*uol* 11) występuje forma zredukowana – [šă], co obrazują poniższe przykłady:

*Не е гот, **и се разчье** [šă-se-rəščʲe] и такова, нося повече късмет от подкова! [...] / решиха, че при нас нещата **ще се заключат** [šă-se-zakl'ùčət]*
Benefiza, Alex P.

и се разчье [šă-se-rəščʲe]
ще се заключат [šă-se-zakl'ùčət]

Ш'сѣм [šă-sẵm] звер и на 35, даже ше редим като шибан изверг и залитнал един път, пак
ш'се окаже [šă-se-ɔkăže] че сѣм бил прав
Три живота, Жлъч

Ш'сѣм [šă-sẵm]
ш'се окаже [šă-se-ɔkăže]

W materiale źródłowym forma literacka, zachowująca grupę [št], poświadczona została 7 razy
– w siedmiu utworach:

Добре дошли в нашето шоу! Днес **ще правим [šte-pràv'im]** фокуси!
Името е Його, Yoko

ще правим [šte-pràv'im], spg > [če-pràv'im] : [še-pràv'im]

Болката е само твоя с нея **ще се справиш [šte-se-spràv'iš]**
Кажеш си, Yoko

ще се справиш [šte-se-spràv'iš], spg > [če-se-spràv'iš] : [še-se-spràv'iš]

Смитай че **ще те прибере [šte-te-pr'iberè]** до кинтите във сака
А пък аз, Yoko x STARTERAS

ще те прибере [šte-te-pr'iberè], spg > [če-te-pr'iberè] : [še-te-pr'iberè]

Обаче ако живея още малко, така някой **ще повярва [šte-pov'arva]** в мен
Чистилище, Жлъч

ще повярва [šte-pov'arva], spg > [če-pov'arva] : [še-pov'arva]

И 'Звяра', и 'Вяра' **ще ме спасяват [šte-me-spas'avat]**, когато се давя
Ред, Жлъч с Григовор

ще ме спасяват [šte-me-spas'avat], spg > [če-me-spas'avat] : [še-me-spas'avat]

Ще се постарая [šte-se-poŝtaɾàja] да бъда максимално кратък
Депутата Христо, Ицо Хазарта

***Ще се постарая* [šte-se-poŝtaràja], spg > [če-se-postaràja] : [še-se-postaràja]**

*Са **ие** **ми** **издам** [šte-izdàm] една тайна*

Ослушай се, Ъпсурт

***ие* *ми* *издам* [šte-izdàm], spg > [če-izdàm] : [še-izdàm]**

Yoko w utworze *Името е Йoko* łącznie wypowiada tylko 1 raz [šte], podczas gdy formę [še] 13 razy (*uol* 6). W *Кажу си* występuje wyłącznie forma standardowa. W pozostałych utworach wykorzystuje wyłącznie formę [še]. STARTERAs używa w tym utworze po jednej formie gwarowej i literackiej. Jluх w całości materiału tylko raz wypowiada formę [šte]. W jego wypowiedziach dominuje forma [še], aż 25 razy. Często wykorzystuje również formę [šă] – 8 razy (*uol* 4). W utworze *Ред* forma z [šte] została wypowiedziana przez Grigovora – w całości jego materiału dominuje jednak forma [še], bo występuje aż 39 razy (*uol* 29). Ico Hazarta tylko we wstępie do utworu *Денымата Хрусто* wykorzystuje formę [šte] – prawdopodobnie ze względu na fakt, że fragment ten naśladować ma przemówienia polityków, którzy powinni z założenia używają języka standardowego w swoich wypowiedziach. Drugą taką formą jest wykonywany przez niego fragment utworu *Ослушай се*. W reszcie materiału tego rapera dominuje forma [še], występuje aż 8 razy. Dwukrotnie wykorzystuje również formę [šă] w utworze *Ослушай се*.

Ponadto 2 razy w materiale spotykana jest forma [ké]. Należy podkreślić, że wykorzystanie formy [ké] w *Назад Назад* umotywowane jest częściową stylizacją utworu na pieśń ludową (na co wskazuje tytuł).

***Ке се престорам* [ké-se-preŝtòraṃ] на мъртва кука, да моа да зарадвам махлата!**

Назад Назад, DJAANY feat. Pamela

***Ке се престорам* [ké-se-preŝtòraṃ], spg > [če-se-preŝtòraṃ] : [še-se-preŝtòraṃ]**

*Нема го играеш нервен пич, отперем ли ти го - **ке** **летиш** [ké- letiš]*

Праат се (компромиси), Жлъч

***ке* *летиш* [ké- letiš]**

Cechy występujące często

5. Występowanie miękkiego zakończenia [-ńe] w rzeczownikach odczasownikowych

Typowym dla gwar zachodnich jest miękkie zakończenie [-ńe] w rzeczownikach odczasownikowych (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112, 128). W analizowanym materiale pozycji twardych jest 35 pięć (*uol* 28), zaś miękkich 42 (*uol* 20). Przykłady:

Че проблема се решава с гледане [glèdɔɲe] във точка безмълвно? / Със правене [pràvenɛ] на нищо [...] / Които не искат да участват на събранието [sǎbràɲetɔ] на дом съвета [...] / Потруден за разбиране [rǎzb'irɔɲe] от "Силмарилион"
15 септември, Григовор

*гледане [glèdɔɲe], spg > [glèdaɲe]
правене [pràvenɛ], spg > [pràveɲe]
събранието [sǎbràɲetɔ]
разбиране [rǎzb'irɔɲe], spg > [rǎzb'iranɲ]*

Мълчанието [mǎlčàɲetɔ] е злато, среброто ше е шепнене [šèpnene], начи т'ва тря'я да е ръждивото желязо у [...] / Искам просто да вляза хубаво, като сутрешен секс, но от то'а с очакване [ɔčàkfɔɲe], сякаш сме будни от 6 [...] / Мразен от малцина и 'сичките са на заден ход, да ме настигнат ми се иска, но не скъсяват разстоянието [rǎstɔjǎɲetɔ]
Три живота, Жлъч

*Мълчанието [mǎlčàɲetɔ]
шепнене [šèpnene], spg > [šèpneɲe]
очакване [ɔčàkfɔɲe], spg > [ɔčàkfaɲe]
разстоянието [rǎstɔjǎɲetɔ]*

Warto zwrócić uwagę, że w analizowanym materiale dwukrotnie spotykana jest twarde zakończenie [ne] w leksemie, który w języku standardowym posiada miękkie [ńe]:

Нещата са в лошо състояние [sǎstɔjǎne], мо'е да ги влошиме още, ако толко настоявате
Праат се (компромиси), Жлъч

състояние [sǎstɔjǎne], spg > [sǎstɔjǎɲe]

Благодаря за **вниманието** [vn'imànetɔ]

Депутата Христо, Ицо Хазарта

вниманието [vn'imànetɔ], spg > [vn'imànetɔ]

Obaj raperzy w pozostałych utworach wykorzystują formy z godne ze standardem literackim. Luch – trzykrotnie z [ńe] oraz ośmiokrotnie z [ne]. Ico Hazarta natomiast pięciokrotnie z [ńe] oraz trzykrotnie z [ne].

6. Twarda wymowa w wygłosie w końcówkach czasownikowych

Jedną z cech charakterystycznych dla gwary sofijskiej jako gwary zachodniej jest twarda wymowa spółgłosek w wygłosie czasowników w czasie teraźniejszym w 1 os. lp. i 3 os. lm., np. *вѝда/вѝдим, мѝла/мѝлим* — *вѝдат, мѝлат* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 113). W analizowanym materiale zjawisko zauważalne jest wyłącznie w czasownikach pierwszej i drugiej koniugacji, poniżej przedstawiam przykłady leksemów, które w języku standardowym w 1 os. lp. posiadają końcówkę [-a], gdyż w przypadku pozostałych (jak np. *чета*) rozróżnienie na dialektalne i literackie jest niemożliwe. W tych warunkach twarda wymowa występuje łącznie 278 razy (*uol* 173), podczas gdy miękka 153 razy (*uol* 96).

Аз го праа [pràa] да те праа [pràa], че не моеш! [...] / Не е гот, ш се разчуе и такова, нося [nòsa] повече късмет от подкова! [...] / Ще ти синя [s'ìpə], ще те купя [kùpə], аз съм Еър Джордан, ти си Supra [...] / Праа [pràa] квото права [pràa] тва е бийт, брат на брат ми не на Брад Пит

Benefiza, Alex P.

праа [pràa], spl > **правя**

праа [pràa], spl > **правя**

нося [nòsa]

синя [s'ìpə]

купя [kùpə]

Праа [pràa], spl > **правя**

права [pràa], spl > **правя**

*Бате **знаят** [znàɪ̯ɐt] те - колко лева [...] / Ето от какво **живея** [ʒ'ivè̯ɐ] [...] / **Играя** [igrà̯ɐ] сам на тва ниво и пак е моя ред [...] / Парите **говорят** [gɔvòrɐt] и ми трябва банков превод / И 'Звяра', и 'Вяра' ще ме спасяват, когато **се давя** [se-dàv'ɐ] [...] / **Редя се** [redǎ-se] на опашката но никога не идва мой ред [...] / Рап-шман - мноу **се налят** [pàlǎt]*

Ред, Жлъч с Григовор

знаят [znàɪ̯ɐt], spg > [znàat]

живея [ʒ'ivè̯ɐ]

Играя [igrà̯ɐ]

говорят [gɔvòrɐt]

се давя [se-dàv'ɐ], spg > [se-dàvɐ]

Редя се [redǎ-se]

налят [pàlǎt]

Cechy występujące rzadko

7. Оксытоничный акцент в формах аористу в первой форме числа единственного и в имесловых

Kolejną cechą charakterystyczną dla gwary sofijskiej (określoną przez Jordana Iwanowa) jest występowanie oksytonicznego akcentu w formach аористу czasowników w pierwszej formie liczby pojedynczej oraz w imiesłowach (Иванов 1994: 129). Zjawisko to przeważnie nie występuje w analizowanym materiale – formy z oksytonicznym akcentem występują wyłącznie tam, gdzie występowałyby w standardowym języku bułgarskim. Obrazują to poniższe przykłady:

*на протест не е **ходил** [χòd'il] и знаме не е **държал** [dǎrʒàl] / **Искал** [iskàl] е да пие вино от светия граал / пич отзад си се **зацапал** [zǎcàpal] и според мене не е кал [...] / от стадото се **отделих** [òdel'ix], не съм се **спрял** [spr'àl] [...] / Евгени не е Ватман вече, той е **преуспял** [preusp'àl]*

Държава Чао, Alex P.

ходил [χòd'il], spg > [χod'il]

държал [dǎrʒàl]

Искал [iskàl], spg > [iskàl]

зацапал [zǎcàpal], spg > [zacapàl]

отделих [òdel'ix]

спрял [spr'àl]

преуспял [preusp'əl]

*Адреса дет им **дадох** [dàdɔχ] не е дори близо до моя [...] / Пред тва да си легна точно с твойта бих **предпочел** [pretpɔçèl] да изучакам острилка / Vida loca, **виждал** [v'izdɔl] ли си стока за 100к, ей ? [...] / **Отворил** [ɔtfɔr'il] съм очите на мноо помяри [...] / Бандит голем, **ма клекнал** [kleknəl] пикаеш [...] / Всичките рапета дето ги **вкарах** [fkàrəχ] в играта никога да не забравят - Аз съм!*

Ще бъдеш ли там, DJAANY x Milioni

дадох [dàdɔχ], spg > [dadó]

предпочел [pretpɔçèl]

виждал [v'izdɔl], spg > [v'izdàl]

Отворил [ɔtfɔr'il], spg > [ɔtfɔr'il]

клекнул [kleknəl]

вкарах [fkàrəχ], spg > [fkará]

8. Zjawisko *ekania*

Jednym z charakterystycznych zjawisk wokalicznych występujących w gwarze sofijskiej (jako gwary zachodniej) wyszczególnionych m.in. przez Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa jest stały kontynuant [e] starej głoski jać – bez względu na jej pozycję wyrazową (Стойков 2002: 144, Иванов 1994: 124). W gwarach zachodnich (zapewne ze względu podobieństwa do leksemów typu *някой*, *някога* etc.) zjawisko *ekania* obejmuje również czasownik *нямам* powstały od złożenia *не* + *имам* (Иванова 2021: 91). Nie uwzględniając form literackich, w których dochodzi do transformacji [a] do [e], konsekwentnie występujących również w analizowanym materiale, regionalny kontynuant [e] występuje 251 razy (*uol* 157), zaś kontynuant [a] wykorzystany został 585 razy (*uol* 416). Obrazują to poniższe przykłady:

***Нема** [nèmə] балъци, избиха ги много отдавна [...] / Ако стоят срещу мене дружината **вярна** [v'ərɲə] [...] / **Цел** [cel] живот куче, **нема** [nèmə] да пусна аванта на шушумиги / Те са красавици, аз съм **звяра** [zv'ərə], брат ми вика "уби ги" [...] / Махлата щи стане **тясна** [t'əsɲə], София, брат, са най-харабия момчетата [...] / Казали са, че не **трябват** [tr'ə̀ə] думи, а дела [...] / И колкот и тежко да падна ше стана по-силен от **всякога** [fs'əkɔgə]
София е гадна, Milioni x FYRE x DJAANY*

Нема [nèmə]

вярна [v'ərɲə], spg > [vèrna]

Цел [cel]

нема [nèmə]

звяра [zv'ərə], spg > [zvèra]

тясна [t'əsna], spg > [tèsna]

трябват [tr'əə], spg > [trèa]

всякога [fs'əkəgə], spg > [fsèkoga]

Ня'ам [n'əəm] *последен етаж, къдет' съм тръгнал мо'а само да умрем от есктаз [...]* / *Ако*
тре'е [trèə] *ше скачаш, нема* [nèmə] *се плашиш [...]* / *Нито грам бело* [bèlɔ] *и съм най-*
напрегнатият / *Зи'ам само 'леб* [leb] *и не да'ам пет пари, брат* / *Вадете кетъринга, влизам*
с цяло [c'əlɔ] *племе и ше* *тря'а* [tr'əə] *зе'еме кинта [...]* / *'Шото днес е плодовит, ако не - да*
полетим към голямото [gɔl'əmɔtɔ] *всичко като Сент-Екзюпери*
Небостъргач, Жлъч

Ня'ам [n'əəm], spg > [nèam]

тре'е [trèə]

нема [nèmə]

бело [bèlɔ]

'леб [leb]

цяло [c'əlɔ], spg > [cèlo]

тря'а [tr'əə], spg > [trèa]

голямото [gɔl'əmɔtɔ], spg > [golèmoto]

9. Formy czasownikowe w 3 os. lm. praes.

Cechą charakterystyczną dla gwary sofijskiej jest przejście starej głoski [ɔ] w formach czasowników w trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym w długie [ā] przy jednoczesnej utracie wygłosowej spółgłoski [t] (Стойков 2002: 154; Иванов 1994: 129). W analizowanym materiale zjawisko to występuje łącznie 46 razy (*uol* 24), jednak formy zgodne ze standardem literackim poświadczone zostały częściej, 359 razy (*uol* 228).

Като чуям [čùjāt] *гласа - all eyes on me [...]* / *Излизаме само по тъмно, дори не знам как ми*
изглеждам [izglèždāt] *приятелите [...]* / *Лятото ги слагам да си лягам* [l'āgāt] *като зимен*
сън [...] / *Колкот искам* [iskāt] *моам* [mòā] *ме оплювам* [ɔplùvā], *че не са ми фенове да се*
преструвам [prestrùvāt] / *Ама най-тъжното във цялата работа, е че аз дори не знам че*
съществувам [sāštestfùvāt]
All Eyez on Me, DJAANY

чуям [čùjāt], spg > [čùjā]

изглеждат [izglèždāt], spg > [izglèždā]
 лягат [l'ägāt], spg > [l'ägā]
 искат [iskāt], spg > [iskā]
 моат [mòā]
 оплюват [ɔplùvā]
 преструват [prestrùvāt], spg > [prestrùvā]
 съществувам [săštestfùvāt], spg > [săštestfùvā]

Путат [p'itā] ме как ми е бийта [...] / Викам „здраси“ - тия полудеват [pɔludèvāt] [...] / Бате знаят [znàĭāt] те - колко лева [...] / За още няколко поколения плащат [plàštāt] си [...] / Парите говорят [gɔvòrāt] и ми тряа банков превод / И 'Звяра', и 'Вяра' ще ме спасяват [spas'ävāt], когато се давя [...] / Рап-шмап - мноу се палят [se-pàl'āt] [...] / Ток и вода, слава и кеш, Жлъч не го впечатляат [fpečàtl'ā] [...] / От малък ми казват [kàzvā] - „приятел, ти си избранник“

Ред, Жлъч с Григовор

*Путат [p'itā]
 полудеват [pɔludèvāt], spg > [poludèvā]
 знаят [znàĭāt], spg > [znàĭā]
 плащат [plàštāt], spg > [plàštā]
 говорят [gɔvòrāt], spg > [gɔvòrā]
 спасяват [spas'ävāt], spg > [spas'ävā]
 се палят [se-pàl'āt], spg > [se-pàl'ā]
 впечатляат [fpečàtl'ā]
 казват [kàzvā]*

Cechy niewystępujące

10. Brak redukcji głosek nieakcentowanych

Zgodnie z opracowaniami Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa, gwara sofijska jako gwara zachodnia charakteryzuje się brakiem redukcji nieakcentowanych głosek (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112). W analizowanym materiale zjawisko to nie występuje i zauważalna jest redukcja nieakcentowanych głosek [a] i [o].

Преди хиляди лета / Един на име Еклисиаст / Пратил по дяволите всичките злата / И написал 'всичко е суета' [pred'i χ'il'adi letá / ed'in nà-ime ekl'is'iašt / pràt'il pò-d'avòl'ite s'ìčk'ite zlatá / i-nàp'isāl s'ìčkò e-suetá]

Любов, Жлъч

Боли ме кура за onlyfans и камо ли за на твойта скандалното видео / Единственото по-дебело от пачката ми си остава криминалното минало! [bòl'i-me kùră ză-ɔnl'ifens i-kàmu-l'i ză-nà-tfòjtă skàndàlnoŭtu v'ideu / ed'instvenòtu pòdebèlu ɔt-pàčkātă mi-si-ɔstă kriminàlnoŭtu m'inaļu]

Назад Назад, DJAANY feat. Pamela

11. Kontynuant gloski [o] w sufiksie -ък oraz w przyimkach

Stojko Stojkow wskazuje, że w gwarze sofijskiej stara głoska [ǣ] w sufiksie -ък oraz przyimkach może przyjmować kontynuant [o], podczas gdy w innych sytuacjach przechodzi w [ǣ] (Стойков 2002: 149, 154; Иванов 1994: 128). Zjawisko to nie występuje w analizowanym materiale i formy, w których występują warunki do jego zaistnienia, są tożsame z tymi w standardowym języku bułgarskim, co przedstawiają poniższe przykłady:

Писък [p'isǎk] отеква, и всеки лабилен омеква [...] / Има толко кока по света, а ти пак си вреш носа във чуждите [vǎf-čùžd'ite] работи [...] / Чеша ги със слово [sǎs-slòvɔ] – Чехословакия [...] / Единстен съм, балък [bǎlǎk], един на брой съм [...] / Ама най-тъжното във цялата [vǎf-c'ǎlata] работа, е че аз дори не знам че съществуват
All Eyez on Me, DJAANY

Писък [p'isǎk], spg > [p'isok]

във чуждите [vǎf-čùžd'ite], spg > [vof-čùžd'ite]

със слово [sǎs-slòvɔ], spg > [sos-slòvo]

балък [bǎlǎk], spg > [balok]

във цялата [vǎf-c'ǎlata], spg > [vof-c'ǎlata]

Страх те е, че си страхливичък [strǎxl'iv'ičǎk] [...] / Ако има човек по-ненаясно със своя [sǎs-sfòɔ] скапан проблем - една крачка напред [...] / Живей със т'ва [sǎs-tfà] [...] / Некой ден апартамент с гледка и гараж със 3 [sǎs-tr'ì] коли [...] / Да си внесе малко яснота във дните [vǎv-dn'ite], да си оправа т'ва в гърдите
Живей със тва, Жлъч

страхливичък [strǎxl'iv'ičǎk], spg > [trǎxl'iv'ičok]

със своя [sǎs-sfòɔ], spg > [sos-sfòa]

със т'ва [säs-tfà], spg > [sos-tfà]

със 3 [säs-tr'i], spg > [sos-tr'i]

във дните [väv-dn'ite], spg > [vov-dn'ite]

12. Jotacja samogłosek w nagłosie i wygłosie

Zgodnie z opracowaniem Jordana Iwanowa cechą charakterystyczną dla gwary sofijskiej jest jotacja samogłosek w nagłosie i wygłosie (Иванов 1994: 129). W analizowanym materiale zjawisko nie występuje, co obrazują poniższe przykłady:

Растем и не мо' оstarеем [oʃtarèem] / *Монстр не е, но всеки момент ще озверее* [oʃverèe]
/ *ОЧЗ без да съдържа един* [ed'in] *тон шекер*
Ред, Жлъч с Григовор

оstarеем [oʃtarèem], spg > [ostarèiem]

озверее [oʃverèe], spg > [ozverèie]

един [ed'in], spg > [ied'in]

Добър вечер дами и господа, удобно ли е? [udòbnɔ-l'i-e] [...] / *Ох, удивителна* [ud'iv'itelnə]
история. Извинявам се предварително [...] / *Ще си траем* [tràem], *красива резиденция –*
знаем [znàem] / *Обичам възрожденци под наем* [nàem]
Депутата Христо, Ицо Хазарта

удовно ли е [udòbnɔ-l'i-e], spg > [iudòbno-l'i-je]

удивителна [ud'iv'itelnə] spg > [iud'iv'itelnə]

траем [tràem], spg > [tràiem]

знаем [znàem], spg > [znàiem]

наем [nàem], spg > [nàiem]

13. Utrata spółgłoski [χ] i spowodowane tym wydłużenie się samogłoski przed nią w formach aorystu

Jordan Iwanow określa, że aorystyczne formy czasowników w gwarze sofijskiej tracą w końcówkach spółgłoskę [χ] (Иванов 1994: 129). Zjawisko to nie jest obecne w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

Стария квартал смених [smen'ix] *със нов във свойто търсене* [...] / *Загубих* [zagùb'ix] *своя*
приятел, бащина фигура, брат [...] / *Не можех да го позная, изгубихме* [izgùb'ixme] *връзката*

[...] / **Усетих** [usèt'ix] мисията си тук, Бог това ми показа / **Получих** [pɒlùč'ix] дори любов
 във град обречен на умраза / **Намерих** [nəmèr'ix] своя другар, по-скоро той ме намери
 Откровение 3, Fyге

смених [smen'ix], spg > [smen'í]
Загубих [zagùb'ix], spg > [zagub'í]
изгубихме [izgùb'ixme], spg > [izgùb'íme]
Усетих [usèt'ix], spg > [uset'í]
Получих [pɒlùč'ix], spg > [poluč'í]
Намерих [nəmèr'ix], spg > [namer'í]

От бюрото не **успях** [usp'àx] боклука в коша да вкарам [...] / Аз съм предметите, които
натрупах [natrùpǎx] / Аз съм времето, което **загубих** [izgùb'ix]
 Просто фаза, Григовор

успях [usp'àx], spg > [usp'á]
натрупах [natrùpǎx], spg > [natrupá]
загубих [izgùb'ix], spg > [izgub'í]

14. Przejście starych miękkich głosek [t'] i [d'] w [k] i [g]

Kolejną cechą typową dla gwar zachodnich jest przejście miękkich spółgłosek [t'] i [d'] w palatalne [k] i [g]: *цвете* > *цвѐк'е*, *госте* > *гòск'е*, *ливаде* > *ливàг'е* и *грозде* > *грòзг'е*. Alternacja ta zachodzi w wyniku jotacji tych głosek w pozycji przed głoskami ['a] oraz [i]. (Стойков 2002: 214, 144; Иванов 1994: 112). Choć miękkie [t'] i [d'] występują w analizowanym materiale, to ani razu nie jest zauważalne ich przejście w [k] i [g], co obrazują poniższe przykłady:

Не мой да одиш [òd'iš] *подир* [pɒd'ir] *мен ако пееш на момчетата в синьо* [...] / *Махленски хайдутин* [xajdùt'in] *в масило* [mǎst'ilɒ], *улицата - мойто либе любимо* [...] / *Единственото* [ed'instvenɒtu] *по-дебело* [pɒdebèlu] *от пачката ми си остава криминалното минало!* [...] / *Махленско копеле до дъното на душата си натискащо* [nat'iskaštu] *и несломимо*
 Назад Назад, DJAANY feat. Pamela

одиш [òd'iš], spg > [ògiš]
подир [pɒd'ir], spg > [pɒgìr]
хайдутин [xajdùt'in], spg > [xajdùkin]
масило [mǎst'ilɒ], spg > [mǎskilɒ]

Единственото [edì'nstvenɔtu], spg > [eɣ̃instvenɔtu]

по-дебело [pɔdebèlu], spg > [pɔgebèlu]

натискащо [nət'iskəštu], spg > [nəkiskəštu]

Много лафят, много знаят, малко действия **видях** [v'id'əχ] [...] / *И на живо кат' ги* **видя** [v'id'ə] *в погледа* **чете** [četè] *се бяс* [...] / *Аз с едни и същи* **братя** [bràt'ə] *искаме да сме* **богати** [bɔgàt'i] / *Ходихме* [χòd'ixme] *пеши, а са' се возим по* **колите** [kɔl'ite] / *И преди* [pred'i] *ги имахме и са' ги имаме* **жените** [žen'ite]

Всекиму Своето, Fyre

видях [v'id'əχ], spg > [v'igəχ]

видя [v'id'ə], spg > [v'igə]

чете [četè], spg > [čekè]

братя [bràt'ə], spg > [brəkə]

богати [bɔgàt'i], spg > [bɔgàki]

Ходихме [χòd'ixme], spg > [χògixme]

колите [kɔl'ite], spg > [kɔl'ike]

преди [pred'i], spg > [preɣi]

жените [žen'ite], spg > [žen'ike]

15. Występowanie miękkiego sufiksu [-ka]

Kolejną cechą określoną przez Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa typową dla gwar zachodnich jest występowanie miękkiej spółgłoski [k] w wygłosie rzeczowników rodzaju żeńskiego typu *майк'а*, *девдойк'а* i *престилк'а* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112, 128). W badanym materiale spotykane są leksemy rodzaju żeńskiego zakończone na *-ка*, lecz w żadnym z nich nie pojawia się palatalna głoska [k̟], co obrazują poniższe przykłady:

Оди ми с **бутилка** [but'ilkă] *все едно че има бал* [...] / *Няма вид и няма* **физика** [f'iz'ikă] *и*

Style

Държава Чао, Alex P.

бутилка [but'ilkă], spg > [but'ilka]

физика [f'iz'ikă], spg > [f'iz'ika]

Лявата дясната **крачка** [kràčkǎ] са по-големи от голямата **начка** [pàčkǎ] / Не бъди **тъначка** [tǎpàčkǎ], не ми се отваряй шот ще те смачкам [...] / Винаги има **пътека** [pátekǎ] напред да видиш

Тежкото = Леко, YOKO

крачка [kràčkǎ], spg > [kràčka]

начка [pàčkǎ], spg > [pàčka]

тъначка [tǎpàčkǎ], spg > [tapàčka]

пътека [pátekǎ], spg > [páteka]

16. Przejście miękkiej głósłki [l'] w [i]

Stojko Stojkow i Jordan Iwanow określają transformację miękkiej spółgłoski [l'] w [i] jako jedną z charakterystycznych właściwości gwar zachodnich: *леля* > *йёйа*, *йёйа* > *люля* и *зёйе* > *зеле* (Стойков 2002: 144; Иванов 1994: 112). Choć sama głoska [l'] występuje w materiale źródłowym, to ani razu nie zauważalna jest jej transformacja w [i], co obrazują poniższe przykłady:

Преди хиляди [χ'il'ad'i] *лѐта* [letà] [...] / *От проклетите* [prɔklèt'ite] с *благословията* и *завинаги съм аз* [...] / *Нито се отличавам, нито съм специален* [spec'ialen] / *Като всички щастлив съм когато имам любовта* [l'ubòfta] [...] / *Но не искам да бъда съжален* [sǎžalèn] Любов, Жлъч

хиляди [χ'il'ad'i], spg > [χ'iad'i]

лѐта [letà], spg > [ietà]

проклетите [prɔklèt'ite], spg > [prokièt'ite]

специален [spec'ialen], spg > [spec'iaien]

любовта [l'ubòfta], spg > [iubòfta]

съжален [sǎžalèn], spg > [sǎžaièn]

Май тука всичко е илякано [šl'åkano], *изтъркано*, / *Отрепка да си тук и тва е стриктно позволено* [pɔzvòlèno] [...] / *Моя skill е яко бачкане, любов* [l'ubòn] и *вяра през годините* [...] / *Lulin* [l'ul'in] *Squad* е град, а беше малък клан [...] / а ти си глухия *слепец* [slepès] *дето псува* *Made in Lulin*, Alex P.

илякано [šl'åkano], spg > [šiàkano]

позволено [pɔzvòlèno], spg > [pozvoièno]

любов [l'ubòn], spg > [iubòn]

Lulin [l'ul'in], spg > [iuiin]

слепец [slepəc], spg > [slepəc]

Cechy inne

17. Przejście grupy [χv] do [f]

Dodatkową cechą nieopisaną przez Stojko Stojkova oraz Jordana Iwanowa jest przejście grupy spółgłoskowej [χv] do [f]. Zjawisko to obecne jest m. in. w standardowym języku macedońskim. W analizowanym materiale zjawisko to zazwyczaj następuje w nagłosie, czasem jednak spotykane jest przejście również w środku wyrazu. Łącznie transformacja spotykana jest 18 razy (*uol* 13), podczas gdy zachowanie grupy [χv] poświadczane zostało 21 razy.

Хвани [χfən'i] ме ако можеш де, ела ме дрџж
Кавазаци, Alex P.

Хвани [χfən'i]

Ше изфѣрла [isfərɫə] боклука зад завоя
Ти и Тя, BASSYMAMAta

изфѣрла [isfərɫə]

Фанал [fənəl] да ми разказва за грѣбнака на медузата
Грѣбнака на медузата, Buch

Фанал [fənəl]

Аз се дѣрпам на страна ти си фѣрляй [isfərɫ'aj] навета
А пѣк аз, Yoko x STARTERAs

фѣрляй [isfərɫ'aj]

Борчове, лихвари [l'ixfər'i], махленското ни Credissimo [...] / Гона, гона, лева и ше го хвана
[fənə]
ABRACADABRA, DJAANY

лихвари [l'ixfər'i]

хвана [fàɲa]

*Ако те **фанам** [fàɲat] всичко ще си каеш*

Ще бъдеш ли там, Milioni x DJAANY

фанам [fàɲat]

*Питаха ме кво те **хваща** [fàʃtə] баш в нея*

MISS МАХЛЕНСКА КИФЛА, DJAANY x Secta

хваща [fàʃtə]

*Не се усмихвам [se-usm'ixfəm] на хора, коит' не харесвам подминавам [...] / Не е **похвално** [poxfálno], че си отворен без задръжки*

Всекиму своето, Fyre

се усмихвам [se-usm'ixfəm]

похвално [poxfálno],

***Хванете** [fəɲète] си некой клоун, хаштаг Дани Девито*

Тутанкамон, Fyre

Хванете [fəɲète]

***Надъхвам се** [nadəxfəm-se], когато в боя вляза и пролея кръв [...] / Дори и да ме бият, няма да ме **хване** [xfəne] срам / Винаги на първа линия за първа **схватка** [sfătka]*

Искат да падна, Fyre

Надъхвам се [nadəxfəm-se]

[xfəne]

схватка [sfătka]

*Колко и кинти да **хвърлям** [fərlət] не могат да ме подкупят хб [...] / Рапът ви е скучен, не мо'е **'фане** [fəne] дивиш (Ха-Ха) [...] / И'ам мисия – **надъхвам** [nadəxfəm] малките във всеки град*

Момче от народа, Fyre

хвърлят [fàrlət]

'фане [fàne]

надъхвам [nadə̀χfəm]

Не мое ни хваниш [fàneš] кашетата

София е гадна, Milioni x Fyre x DJAANY

хваниш [fàneš]

Увяхвам [uv'ə̀χfət] лалетата

15 септември, Григовор

Увяхвам [uv'ə̀χfət]

С малките си тийнейджърски юмруци замахвам [zəmə̀χf'əm] към въздуха

Довиждане, Григовор

замахвам [zəmə̀χf'əm]

Намръзил е везди, но от алкохола се усмихва [se-usm'ixf'ə]

Драконов плод, Григовор

се усмихва [se-usm'ixf'ə]

Непохватно [nepə̀χf'ətnə] надраскали копчетата

Младост ЕООД, Григовор

Непохватно [nepə̀χf'ətnə]

'зехме си нова кола, много добра, Корола на газ, 1.8 двигател, 130 коня бегачка, оня не я беше стегнал и фанахме [fànə̀χme] промоцията

Трябва да затварям, Григовор

фанахме [fànə̀χme]

Всеки наш да хваща [fə̀štə] кинта

К.Б.К.С., Жлъч

хваица [fəštə]

Бате няма 'не', има само тегли, кихай, ако трябва ще има и начислена **лихва** [l'ixfə]

Небостъргач, Жлъч

лихва [l'ixfə]

Хвърчиме [χfärč'ime] след **хвърчащи** [färč'əšt'i] листчета - паре на вятъра (Гоним вечната Стоянка) [...] / За безплатните мечти във замразени активи, е с'а като загреем ги пра'им директно **лихвидни** [l'ixf'idn'i]

Ням-ням, Жлъя

Хвърчиме [χfärč'ime]

хвърчащи [färč'əšt'i]

лихвидни [l'ixf'idn'i]

Не че са боклуци, но няма се **изхвърлям** [isχfärl'əm] като тия [...] / Най ме дразнат тия със реален потенциал, който просто бива **захвърлен** [zəχfärlen], разхищаван и преебан Праат се (компромиси), Жлъч

изхвърлям [isχfärl'əm]

захвърлен [zəχfärlen]

Ако мо'еш **хванеш** [χfəneš] всичко, бате, Фабиен Бартез [...] / Не е просто глупаво, че с **лихви** [l'ixf'i] пари ти се **хвалят** [χfələt], а и е скучно отстрани, 'се едно някой Три живота, Жлъч

хванеш [χfəneš]

лихви [l'ixf'i]

хвалят [χfələt],

На заплата, **похвали** [pəχfəl'i] бедняка

Заради тебе, Ицо Хазарта

похвали [pəχfəl'i]

Остави бедняка да си избере *лихвара* [l'ixfàrə]

Депутата Христо, Ицо Хазарта

лихвара [l'ixfàrə]

REGION SOFII (PODSUMOWANIE)

Model zawiera 16 cech fonetycznych występujących w gwarze sofijskiej, z czego 4 tożsame są z występującymi w standardowym języku bułgarskim, co potwierdza materiał źródłowy. Są nimi: kontynuanty starych głosek [ɔ], [ɤ] i [ɛ]; rozwój starych sonantów *r i */, które rozwinęły się w [rǎ]/[ǎr] oraz [lǎ]/[ǎl] oraz sporadycznie w [ɾ] i [l]; zachowanie symetrii między dźwięcznymi i bezdźwięcznymi afrykatami [c] - [ʒ] i [č] - [ž]; rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj w [št] i [žd] (z wyjątkiem partykuły futuralnej, która zgodnie z modelem powinna przyjąć formę [če], lecz w materiale źródłowym przyjmuje formy [še] i [šte] oraz dwukrotnie [ke]).

Dwie cechy występują często. Są to: miękkie zakończenie [-ne] w rzeczownikach odczasownikowych oraz twarda wymowa w wygłosie w końcówkach czasownikowych w pierwszej osobie liczby pojedynczej i trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym (spotykane jest 268 razy (*uol* 173), podczas gdy jego brak 153 razy (*uol* 96), np. [gɔvòrət], [nòsə], [se-dàv'ə].

Trzy cechy występują rzadko. Są to: oksytoniczny akcent w formach aorystu w pierwszej osobie liczby pojedynczej oraz w imiesłowach – nie jest regularny, występuje wyłącznie tam, gdzie padałby w formach standardowych; zjawisko *ekania* występuje 251 razy (*uol* 157), zaś jego brak stwierdzono 585 razy (*uol* 416); przejście starej głoski [ɔ] w formach czasowników w trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym w długie [ā] przy jednoczesnej utracie wygłosowej spółgłoski [t].

Pozostałe cechy modelu gwarowego nie zostały poświadczone i formy, w których występują warunki do ich zaistnienia, mają postać zgodną z modelem literackim.

Wyniki przeprowadzonej analiza pokazują, że choć sofijski materiał źródłowy wykazuje się dużą literackością, to ma on nieznacznie więcej cech gwarowych w porównaniu do utworów raperów związanych z Montaną, Plewenem i Warną. Łącznie występują cztery zjawiska wyróżniające teksty sofijskie na tle reszty (niezgodne ze standardem literackim): przeważająca twarda wymowa w wygłosie w końcówkach czasownikowych, występowanie partykuły futuralnej [še] (oraz dwukrotnie [ke]) obok standardowej [šte] (co jednak nie jest zgodne z modelem gwary); zjawisko *ekania* (występujące w blisko 1/3 przypadków) oraz sporadyczne przejście starej głoski [ɔ] w formach czasowników w trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym w długie [ā] przy jednoczesnej utracie wygłosowej spółgłoski [t] (występujące w blisko 1/8 przypadków). Dodatkowo w analizowanym materiale występuje jedna cecha, która nie została wymieniona przez Stojko Stojkova oraz Jordana Iwanowa. Stanowi ona przejście sekwencji [ɣv] do [f]. Zachodzi wyłącznie w temacie leksemu i nigdy, gdy poszczególne głoski należą

do odrębnych morfemów, np. [se-usb'iχf'a], [isfãrl'ai], [fãštã]. Nie jest to zjawisko konsekwentne – spotykane jest 18 razy (*uol* 13), podczas gdy zachowanie grupy [χv] poświadczono zostało 21 razy.

Z powodu statusu stolicy, jaki posiada Sofia, można raczej wykluczyć świadome unikanie lokalnych cech gwarowych (jak w przypadku raperów związanych z Montaną, Plewenem i Warną), jest to najpewniej po prostu wpływ języka standardowego na lokalną gwarę i stopniowe jej zastępowanie. To z kolei może być spowodowane np. migracją ludności z różnych regionów kraju, dla których wspólnym kodem językowym jest właśnie standardowy język bułgarski.

4.3.4 REGION WARNO (GWARA ERKECKA)

Cechy występujące regularnie

1. Redukcja nieakcentowanych samogłosek

Charakterystycznym zjawiskiem dla gwary erkeckiej (jako gwary bałkańskiej) jest występowanie silnej redukcji nieakcentowanych samogłosek [a], [e] i [o], a zatem ich zbliżenie się artykulacyjne do odpowiednio [ã], [i] oraz [u] (Стойков 2002: 97, 107; Иванов 1994: 65, 71). W analizowanym materiale zjawisko to występuje konsekwentnie, przy czym nie zawsze dochodzi do pełnej redukcji i nieakcentowane samogłoski wymawiane są często jako [ã], [ẽ] oraz [õ]. Można przypuszczać, że ich stosowanie (jak i siła redukcji) związane jest z kilkoma czynnikami, w tym również pozajęzykowymi, np. danym idiolektem, ale też rytmem i melodią utworu. Obrazują to poniższe przykłady:

Няма так, пак, те са същите неща в махлата / Щото днес в абсолютно други филми са децата / Едно е нещото, което е още същото

Тва е музиката, схемите и дилърството

[n'ã-kãk-pãk, tẽ-sã-sãšt'itẽ nẽštã f-mãχlãtã / štõtõ-dnẽs f-apsõl'ũtnõ drũg'i fĩl'm'i sã-dẽcãtã / ẽdnõtõ ẽ-nẽštõ kõtẽtõ ẽ-õtẽ sãštõtõ / tã-ẽ-mũz'ikãtã sχẽm'itẽ i-d'ilẽrstvutũ]

Кръстопът, Dim4ou x EVG

Щото мишките обичат / Да говорят без да знаят / Вече не се обяснявам / Предпочитам да гадаят / Не внимание е това, което трябва да ти обърна / Мойче, минал съм през Ада / Не е проблем пак там да се върна!

[štõtõ m'ĩšk'itẽ õb'ĩčãt / dã-gõvõr'ãt bẽz-dã-znãjãt / vẽčẽ nẽ-sẽ-ubẽsn'ãvãm / prẽtpõč'itãm dã-gãdãjã / nẽ-vn'imãn'ẽ ẽ-tuvã kõtẽtũ tr'ã t'i-õbãrnã / mõjčẽ m'ĩnãl-sãm prẽz-ãdã / n'ẽ-ẽ-prõblẽm tãm-dã-sẽ-vãrnã]

С кого говориш, Боро Първи

2. Zjawisko *jakania*

Jednym z charakterystycznych zjawisk wokalicznych występujących w języku standardowym, jak i w gwarze erkeckiej, jest podwójna realizacja starej głoski jać *ǣ. Ta w pozycji akcentowanej przed twardą spółgłoską oraz w wygłosie czasowników rozwinęła się w [a], natomiast gdy znajdowała się przed miękką spółgłoską, w pozycji nieakcentowanej lub w wygłosie przysłówków i liczebników przekształciła się w [e] (Стойков 2002: 99; Иванов 1994: 66, 71). Zjawisko to konsekwentnie występuje w analizowanym materiale:

В леглото две са ме уплели [upèl'i], диви топ модели / Наредили са ми бели, бели, бели [bèl'i] и дебели [...] / Красиви и умни, големи [gul'èm'i] мръсници / Гореци телата [tèlätä] са пълни б-тици [...] / Фаса ти пляска [pl'askä] най-трудната / После я пляскам [pl'askäm] по шундата

Well Paid, 100 Kila

уплели [upèl'i]

бели [bèl'i]

големи [gul'èm'i]

телата [tèlätä]

пляска [pl'askä]

пляскам [pl'askäm]

Варненски хаузи с бели [bèl'i] ризи мислят схеми и пинизи / Всяка [fs'äkä] нутка ги киризи и дано няма марици [...] / Някой [n'ækøi] ден ще си звезда, но тази нощ си курва [...] / Ако зависеше от мене всички щяха [št'äxä] да ви вържат

Elmaz, Явката ДЛГ

бели [bèl'i]

Всяка [fs'äkä]

Някой [n'ækøi]

щяха [št'äxä]

W całym materiale występuje jedno odstępstwo od tej reguły, które pojawia się dwukrotnie w jednym z utworów rapera 100 Kila:

гледаш тяхни [t'äxn'i] клипове, слушаш тяхни [t'äxn'i] шитове

Lanec na vrata mi, 100 Kila

тяхни [t'əχn'i], spg > [tèχn'i]

тяхни [t'əχn'i], spg > [tèχn'i]

3. Kontynuanty sonantów *ʁ i *l

Cechą łączącą gwarę erkecką ze standardowym językiem bułgarskim jest także rozwój starych spółgłosek zgłoskotwórczych *ʁ i *l do grup [rǎ]/[ǎr] oraz [lǎ]/[ǎl] (Стойков 2002: 220). Zjawisko to widoczne jest w całości analizowanego materiału, co obrazują poniższe przykłady:

*Имам неволята на **бързи** [bǎrz'i] повиквания [...] / **Расъл** [ràsǎl] във **България** [bǎlgàr'ǐǎ],
научен да си **трая** [...] / **Знайи** че съм пораснал, **мъдър** [mǎdǎr] и си над нещата [...] / **Викам**
"айде наце", но престани **сърце** [sǎrcè] / **Ето** вися кат прани гащи - със **кръстени** [krást'en'i]
ръце [...] / **Ти пълниш** [pǎln'iš] ми стомаха, аз **пълня** [pǎln'ǎ] ти winatr-a
Събрания на първенци, Голям Юс*

бързи [bǎrz'i]

Расъл [ràsǎl]

България [bǎlgàr'ǐǎ]

мъдър [mǎdǎr]

сърце [sǎrcè]

кръстени [krást'en'i]

пълниш [pǎln'iš]

пълня [pǎln'ǎ]

*Запалили сме пури и шампанско да **пръска** [prǎškǎ] / Звъниш на абоната, ала няма **вързка**
[vrǎškǎ] [...] / **Хейта** мотивира мойта пачка, **тлъста** [tlǎstǎ] / Да имаш мрежа гъста и да
си **мърдаш** [mǎrdǎš] само **пръста** [prǎstǎ] / А пред гаража чака фантома ми **излъскан**
[izlǎskǎm]*

Naprao Gi Ubivam, Gery-Nikol feat. 100 Kila

пръска [prǎškǎ]

вързка [vrǎškǎ]

тлъста [tlǎstǎ]

мърдаш [mǎrdǎš]

пръста [prǎstǎ]

излъскан [izlǎskǎm]

4. Rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj

Kolejną cechą zbieżną między gwarą ercecką (jako gwarą wschodnią) oraz standardowym językiem bułgarskim jest rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj do [št] i [žd] (Стойков 2002: 99; Иванов 1994: 66, 71). Zjawisko obecne jest w materiale źródłowym, co obrazują poniższe przykłady:

Скоро взеха да ме заглеждам [zǎglɛždāt] всички куки [...] / Единия се изнерви щото виждаше [v'izdāšɛ] колата / Виждаше [v'izdāšɛ] пара в играта и в очите ни децата [...] / Заключиха ни на парното между [mɛždù] етажите [...] / Момчета ще са срещнем [srɛštɲ'ɛm] на кръстопътя с вас
Кръстопът, Dim4ou x EVG

заглеждам [zǎglɛždāt]

виждаше [v'izdāšɛ]

Виждаше [v'izdāšɛ]

между [mɛždù]

срещнем [srɛštɲ'ɛm]

виждах [viždāx] ги кат малък, виждам [viždām] ги и днес [...] / с парицата да взема къща [kǎštǎ] дет ми беше на корицата [...] / тая ма прегръща [prɛgrǎštǎ] за да ѝ усетя цицата, [...] / ще се връщам [vrǎštām] във квартала докато не загина.
Бизнес, Боро Първи

виждах [viždāx]

виждам [viždām]

къща [kǎštǎ]

прегръща [prɛgrǎštǎ]

връщам [vrǎštām]

W analizowanym materiale występuje jednak jeden wyjątek od zasady przejścia starych grup spółgłoskowych *tj i *dj w [št] i [žd]. Stanowi on partykułę futuralną *ще*, która prócz standardowej (jak i zgodnej z modelem gwary) formy [šte] jest wypowiedziana jako [še], a nawet [če]. To może jednak być efektem innych niegwarowych zjawisk, jak np. elizja lub wpływ gwar zachodnich (np. gwary sofijskiej).

Konstrukcje czasu przyszłego z zastosowaniem formy [šte] użyte zostały 37 razy, a ich wykorzystanie obrazują poniższe przykłady:

Louis *стяга*, само чехли *ще обье* [ʃtɛ-ɔbʲɪɛ] / и през вратата *ще избяга* [ʃtɛ-izbàgǎ]. В / самолета *ще те чака* [ʃtɛ-tɛ-čàgǎ], на лодка в / реката, банана *ще ти бели* [ʃtɛ-t'i-bel'i] и *ще* / *ти дава* [ʃtɛ-t'i-dàvǎ] по средата, на теб ти е

2SI, 100 Kila

ще обье [ʃtɛ-ɔbʲɪɛ]

ще избяга [ʃtɛ-izbàgǎ]

ще те чака [ʃtɛ-tɛ-čàgǎ]

ще ти бели [ʃtɛ-t'i-bel'i]

ще ти дава [ʃtɛ-t'i-dàvǎ]

Веднага ще се оттегля [ʃtɛ-sɛ-ɔtɛgl'ǎ] като Папа Бенедикт [...] / *Ще те остава* [ʃtɛ-tɛ-ɔstàv'ǎ] във блатото като Андрешко [...] / И май *ще стана* [ʃtɛ-stànǎ] пионер като Васил Гендов [...] / И дали *ще те разсмея* [ʃtɛ-tɛ-rǎsmèjǎ] с чурка или нещо сходно / *Ще го правя*, [ʃtɛ-gu-pràv'ǎ] защото за нервите ти е изгодно

Пожарогасител, Явката ДЛГ

ще се оттегля [ʃtɛ-sɛ-ɔtɛgl'ǎ]

Ще те остава [ʃtɛ-tɛ-ɔstàv'ǎ]

ще стана [ʃtɛ-stànǎ]

ще те разсмея [ʃtɛ-tɛ-rǎsmèjǎ]

Ще го правя [ʃtɛ-gu-pràv'ǎ]

Nieco częściej spotykaną formą (bo wykorzystaną 38 razy) jest [ʃɛ]. Jej występowanie obrazują następujące fragmenty:

Казват че се гордеят, накрая ще те обичам [ʃɛ-tɛ-ub'ičǎt] [...] / Дали *ще дойда* [ʃɛ-dòjdǎt] тук? Аз малко се съмнявам (се съмнявам) [...] / Напреде да вървя (все *ще вървя*) [ʃɛ-vǎrv'ǎ] [...] / И всеки днес *ще гледа* [ʃɛ-glèdǎ] 'къв акъл да ти налее

Помня, Dim4ou x EVG

ще те обичам [ʃɛ-tɛ-ub'ičǎt], spg > [ʃtɛ-tɛ-ub'ičǎt]

ще дойда [ʃɛ-dòjdǎt], spg > [ʃtɛ-dòjdǎt]

ще вървя [ʃɛ-vǎrv'ǎ], spg > [ʃtɛ-vǎrv'ǎ]

ще гледа [ʃɛ-glèdǎ], spg > [ʃtɛ-glèdǎ]

Сам ще се оправии [šɛ-sǎ-ɔprǎv'iš] / *Играта сам ще си разкажеи* [šɛ-s'i-rǎzkèžɛš] [...] / *Дали
ще се облажии* [šɛ-sǎ-ɔblǎž'iš], а?
Искам да ми кажеи, MADMATIC

ще се оправии [šɛ-sǎ-ɔprǎv'iš]
ще си разкажеи [šɛ-s'i-rǎzkèžɛš]
ще се облажии [šɛ-sǎ-ɔblǎž'iš]

Ostatnią formą jest [če], która występuje trzykrotnie w analizowanym materiale (w dwóch utworach):

барам, кой ще бара [čɛ-bàrǎ] *дуне*, / *аз ще барам* [čɛ-bàrǎm]
2SI, 100 Kila

ще бара [čɛ-bàrǎ], spg > [štɛ-bàrǎ]
ще барам [čɛ-bàrǎm], spg > [štɛ-bàrǎm]

Не ме вълнуват ще засня [čɛ-zàsp'ǎ] – Zzz
NMZ, Боро Първи с Dim4ou

ще засня [čɛ-zàsp'ǎ], spg > [štɛ-zàsp'ǎ]

Cechy występujące często

5. Słaba palatalizacja spółgłosek przez następujące po nich samogłoski przednie [e] i [i]

Zgodnie z opracowaniami Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa jedną z charakterystyk gwary erkeckiej jako gwary wschodniej jest słaba palatalizacja spółgłosek w pozycji przez samogłoskami przednimi [e] oraz [i] (Стойков 2002: 99; Иванов 1994: 66). W analizowanym materiale zaobserwować można, że jest konsekwentna w przypadku samogłoski [i], co obrazują poniższe przykłady:

Има кофти [kòft'i] *пари няма кофти* [kòft'i] *милион* [...] / *Кеф ти* [k'èf-t'i] *на плажа кеф ти*
[k'èf-t'i] *в махлата* / *За кеф да ти* [k'èf-dǎ-t'i] *кажа ме пускат в колата*
Kofti, Dim4ou x EVG

кофти [kòft'i]
кофти [kòft'i]

Кеф ти [k'èf-t'i]

кеф ти [k'èf-t'i]

кеф да ти [k'èf-də-t'i]

Уоу, уоу, уоу – човека с мега яката продукция [prudùkc'ĭă] *влиза!* [vl'iză] / *Искам да стана богат в държава на корупция* [kurùpc'ĭă] *и криза* [kr'iză] / *Където легалния* [l'ɛgàln'ĭă] *бизнес* [b'iznɛs] *е проституция* [prust'itùc'ĭă] *в пандиза* [pănd'iză] / *Не ги съди* [ne-g'i-săd'i], *ма достойството им съхне на корниза!* [kɔrn'iză]

Леш 3, Секта

продукция [prudùkc'ĭă]

влиза! [vl'iză]

корупция [kurùpc'ĭă]

криза [kr'iză]

легалния [l'ɛgàln'ĭă]

бизнес [b'iznɛs]

проституция [prust'itùc'ĭă]

пандиза [pănd'iză]

Не ги съди [ne-g'i-săd'i]

корниза! [kɔrn'iză]

Palatalizacja przed [e] często występuje w analizowanym materiale, lecz nie jest konsekwentna, co widać na przykładzie poniższych fragmentów:

За кеф [k'ɛf] *цена* [cɛnà] *няма ама има закон* [...] / *Кеф ти* [k'èf-t'i] *на плажа кеф ти* [k'èf-t'i] *в махлата* / *За кеф да ти* [k'èf-də-t'i] *кажа ме пускат в колата* [...] / *Когато завряна е в клетка* [kl'ètĭă] *душата* [...] / *Матеряла сам няма да са продаде* [prudəd'ɛ] / *Трябва да си там бачкай за да си добре* [dɔbrɛ] / *Колко пък добре кат са сетя* [s'èt'ă] *олеле* [òl'ɛlɛ]

Kofti, Dim4ou x EVG

кеф [k'ɛf]

цена [cɛnà], spg > [c'ɛnà]

Кеф ти [k'èf-t'i]

кеф ти [k'èf-t'i]

кеф да ти [k'èf-də-t'i]

клетка [kl'ètĭă]

продаде [prudəd'ɛ]

добре [dɔbrɛ], spg > [dɔbr'ɛ]

сетя [s'ɛt'ǎ]

олеле [ɔl'ɛlɛ], spg > [ɔl'ɛl'ɛ]

Уоу, уоу, уоу – човека [čuvɛkǎ] с мега [mɛgǎ] яката продукция влиза! [...] / Където легалния [l'ɛgàln'ijǎ] бизнес [b'iznɛs] е проституция в пандиза / Не ги съди [ne-g'i-sǎd'i], ма достойството им съхне [sǎxɛ] на корниза!

Леш 3, Секта

човека [čuvɛkǎ], spg > [čuv'ɛkǎ]

мега [mɛgǎ], spg > [m'ɛgǎ]

легалния [l'ɛgàln'ijǎ]

бизнес [b'iznɛs], spg > [b'izn'ɛs]

Не ги съди [ne-g'i-sǎd'i], spg > [n'e-g'i-sǎd'i]

съхне [sǎxɛ], spg > [sǎxn'ɛ]

6. Przejście [v] w [f], [w] i [ũ]

Zgodnie z opracowaniem Jordana Iwanowa, gwara erkecka wykazuje się przejściem [v] w [f], a także w [w] i [ũ] (Иванов 1994: 78). W analizowanym materiale zaobserwować można wyłącznie transformację do [f], będącą wynikiem ubezdźwięcznienia. Brak przy tym poświadczeń dla [w] i [ũ]. Obrazują to poniższe przykłady:

Всяка [fs'akǎ] вечер [vɛçɛr] на дебело с мойта банда [...] / От юни чак до август кат казарма [...] / Влизам с лунна стъпка във сякви [vǎf-s'ǎkf'i] заведения [zǎvɛdɛn'ijǎ] [...] / С други забавления [zǎbǎvlɛn'ijǎ] / тва [tfǎ] е кът от рая / няма никакви [n'ikǎkf'i] съмнения [...] / Искам кат си вляза в хола [f-χòlǎ] / Сеено съм в Банкок [vǎf-bǎnkòk] [...] / Добре дошъл във моя град [vǎf-mɔjǎ-grǎd]

Varna, Chefo

Всяка [fs'akǎ]

вечер [vɛçɛr], spg > [fɛçɛr] : [wɛçɛr] : [ũɛçɛr]

във сякви [vǎf-s'ǎkf'i]

заведения [zǎvɛdɛn'ijǎ], spg > [zǎfɛdɛn'ijǎ] : [zǎwɛdɛn'ijǎ] : [zǎũɛdɛn'ijǎ]

забавления [zǎbǎvlɛn'ijǎ], spg > [zǎbǎflɛn'ijǎ] : [zǎbǎwlɛn'ijǎ] : [zǎbǎũlɛn'ijǎ]

тва [tfǎ]

никакви [n'ikǎkf'i]

в хола [f-χòlǎ]

в Банкок [vǎv-bǎnkòk]

във моя град [vǎf-mojǎ-grǎd]

За да знам дали е **вярно** [v'ǎrnǒ] / **Тва** [tfǎ] което смятам че се мъчиш да покажеш / Колко грешки можеш да **направиш** [nǎprǎv'ĩš] [...] / **Живота** [ž'ivòtǎ] им комедия / Трагедия / **Шваргало** [šfǎrgàlǒ] / Сами не се **познават** [pǒznàvǎt], като котки в огледато [...] / Страхливци бягат **в Гърции** [vǎf-gǎrc'i] и Кипъри [...] / Бялата техника превърнах **във инокс** [vǎf-inòks] / Папагали **правят** [prǎv'ǎt] се на Рара Дос
Искам да ми кажеш, MADMATIC

вярно [v'ǎrnǒ], spg > [v'ǎrnǒ] : [w'ǎrnǒ] : [ũ'ǎrnǒ]

Тва [tfǎ]

направиш [nǎprǎv'ĩš], spg > [nǎprǎf'ĩš] : [nǎprǎw'ĩš] : [nǎprǎũ'ĩš]

Живота [ž'ivòtǎ], spg > [ž'ifòtǎ] : [žiwòtǎ] : [žiũòtǎ]

Шваргало [šfǎrgàlǒ]

познават [pǒznàvǎt], spg > [pǒznàfǎt] : [pǒznàwǎt] : [pǒznàũǎt]

в Гърции [vǎf-gǎrc'i]

във инокс [vǎf-inòks]

правят [prǎv'ǎt], spg > [prǎv'ǎt] : [prǎw'ǎt] : [prǎũ'ǎt]

Cechy niewystępujące

7. Występowanie podwójnego akcentu

Cechą charakterystyczną dla gwary erceckiej według Jordana Iwanowa jest występowanie podwójnego akcentu wyrazowego, przy czym drugi akcent ma charakter oksytoniczny. Odróżnia to tę gwarę od standardowego języka bułgarskiego (Иванов 1994: 78). Analizowane materiały pod względem akcentu wykazują literackość, co obrazują poniższe przykłady:

Трябвало да седна и да уча за нотариус / Не мога такива неща да правя като Мариус /
Огледай ме хубаво наборе това съм аз / Човека който зарибява майка ти в елмаз
[tr'ǎbvǎlǒ dǎ-sèdnǎ i-dǎ-ũčǎ zǎ-nutǎr'us / nǎ-mòǎ tǎk'ivǎ nèštǎ dǎ-prǎjǎ kǎtò mǎr'us / uglèdǎj mǎ-
χũbavǒ nǎbǒrǎ tuvǎ-sǎm-ǎs / čuvèkǎ kòjǐtǒ zǎr'ib'ǎvǎ mǎjǎkǎ-t'i f-ǎlmǎs]
Elmaz, Явката ДЛГ

(Първи) Няма да обеля дума, ей / Не обичам да са хваля, то са вижда кой да де е / Въобще не
ме вълнува кой какво бълнува, ей / Балкани пея трап, не е "Nuta Nuta Yeï"

[pǎrv'i n'àmə də-ɔbəl'a duma-ɛj / nɛ-ɔb'ičam də-sa-χfāl'a tɔ-sa-v'izda kòj-də-dɛ-ɛ / vǎupštɛ nɛ-mɛ-válnuvə kɔj-k'akfò válnuv'a-ɛj / bǎlkàn'in pèja-trap nɛ-ɛ-numa numa-ɛj]

Fortuna, 2Bona ft. Боро Първи, Brzo Trči Ljanmi & Lil Barty

8. Wydłużenie artykulacji samogłosek akcentowanych

Istotnym zjawiskiem charakterystycznym dla gwary erkeckiej według opracowania Stojko Stojkova jest wydłużenie artykulacji akcentowanych samogłosek (Стойков 2002: 116). Zjawisko nie występuje w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

Отдавна не бях влизал във бийт / Ще пусна пак рими във новият шийт / Флоуът, ъ! Счупен, пребит / В смисъл отседнал отново не мит / Нека ме гледат доволно / Живея охолно

[ɔdǎvnǎ nɛ-b'əχ vl'izāl vǎv-b'it / št'ɛ-pusnǎ pǎk-r'im'i vǎv-nòv'āt-šit / flòuāt-ǎ sčupɛn prɛb'it / f-sm'isālǎ utsɛd'inǎl utnòvɔ nɛ-m'it / nèkǎ mɛ-glédǎt duvòlnɔ / ž'ivèjǎ uχòlnɔ]

Гърми Брат, Big Sha

Прибрах се вкъщи с 3 лимона и 3 банана / Боровинки 300 грама за шейка ми / Не по програма / А да отсрамя обещанията си към тейко ми / А ти си fake, казвам ти го и офейквами / Живей healthy

[pr'ibrəχ-se fkǎšt'i s-tr'i-l'imònǎ i-tr'i-bǎnǎnǎ / bɔrɔv'ink'i tr'istǎ grǎmǎ zǎ-šɛjkǎ-m'i nɛ-pɔ-progrǎmǎ ǎ-dǎ-ɔtsrǎm'a ɔbɛštǎn'iatǎ-s'i kǎm-tèjko-m'i / a-ti-si-fèjk kǎzvǎm-t'i-gɔ i-ɔfèjkfǎm'i / ž'ivèj χèlt'i]

Health, MADMATIC feat. Жлъч

9. Przeglós [ʼa] do [e] w pozycji po miękkiej spółgłosce lub [š], [ž], [č] i [ž] lub przed miękką sylabą

Kolejnym zjawiskiem typowym dla gwary erkeckiej jest przejście [ʼa] w [e] w pozycji po miękkiej spółgłosce lub [š], [ž], [č] i [ž] lub przed miękką sylabą (Стойков 2002: 99, 107; Иванов 1994: 66). Zjawisko to (z wyłączeniem przypadków, gdy głoska [ʼa] stanowi kontynuant starej głoski jać) nie zachodzi w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

Искам 5 буркана мед да изям в частен [čàstɛn] джет [...] / Хиляди [χil'ǎdi] мои клонирани
Well Paid, 100 Kila

частен [čàstɛn], spg > [čèstɛn]

Хиляди [χil'ǎdi], spg > [χil'ɛdi]

Беше вчера чадехме [čàdɛχme] по партери [...] / Ядох лакти от батките като шитках
десятките [dɛs'atk'ite] / *Препяdstвие* [prɛp'jǎtstv'jɛ] след *препяdstвие* [prɛp'jǎtstv'jɛ].

участие [učàtst'ie] след *участие* [učàtst'ie] / *От часту* [čàst'i] *успях да чатна как са избягвам тва нещастие* [...] / *Крадахме* [krăd'əχme] *флакони от на тъмно и ходихме в Жечка да тагваме*

Входно ниво, Секта

чадохме [čàdəχmɛ], spg > [čèdəχmɛ]

десятките [dɛs'atk'itɛ], spg > [dɛs'ètk'itɛ]

Препядствие [prɛp'jătstv'ie], spg > [prɛpètstv'ie]

нрпядствие [prɛp'jătstv'ie], spg > [prɛpètstv'ie]

участие [učàtst'ie], spg > [učètst'ie]

участие [učàtst'ie], spg > [učètst'ie]

часту [čàst'i], spg > [čèst'i]

Крадахме [krăd'əχme], spg > [krăd'èχme]

10. Kontynuanty starych głosek *ɔ, *ɔ̃ i *ɔ̇

Zgodnie z opracowaniami Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa w gwarze erkeckiej stare głoski *ɔ, *ɔ̃ i *ɔ̇ przechodzą w szerokie [ê] w pozycji akcentowanej oraz w [a] w nieakcentowanej. Ze względu na dawny proces mieszania się samogłosek nosowych, kontynuanty te obejmować mogą też starą samogłoskę *ɛ (Стойков 2002: 98, 116; Иванов 1994: , 65, 78). W analizowanym materiale zjawisko to nie zachodzi i głoski posiadają takie same kontynuanty jak standardowy język bułgarski. W analizowanym materiale stare głoski [ɔ] i [ɔ̃] konsekwentnie przekształciły się w [ă], tak samo jak w standardowym języku bułgarskim. Widać to na przykładzie poniższych przykładów:

В джунглата пропраям пътеки [pătèk'i] [...] / *На много далеч откъдето* [ɔtkădètu] *си ти Гръми брат*, Big Sha

пътеки [pătèk'i], spg > [pătèk'i]

откъдето [ɔtkădètu], spg > [ɔtkădètu]

Моля? и кучката спира да бъде [bădɛ] *генгста* [...] / *Признавам че мъжете* [măžètɛ] *сме еднакви* [...] / *Не знам и аз вече като къв* [kăf] *да се изживявам* [...] / *Оставаи тъпа* [tăpə] *вафла колкото и да си хипер* [...] / *Недостъпни* [nɛdɔstăpn'i] *жени с непоносими мъже* [măžɛ]

Elmaz, Явката ДЛГ

бъде [bădɛ], spg > [bédɛ]

мъжете [măžètɛ], spg > [măžètɛ]

къв [kǎf], spg > [kǎf]

тъна [tǎpǎ], spg > [tépǎ]

Недостъпни [nədostǎpn'i], spg > [nədostépni]

мъже [mǎžè], spg > [mǎžè]

Dotyczy to również starej samogłoski [ɛ], która rozwinęła się w [e], tak samo jak w standardowym języku bułgarskim, co obrazują poniższe przykłady:

*Иска да ме види ако имам **време** [vrème] [...] / В 5:30 ще се **гледаме** [glèdǎmè] дремливо /*

*Щом се поздравя със други **гледа** [glèdǎ] горделиво*

Лични теми, MADMATIC

време [vrème], spg > [vrèmə]

гледаме [glèdǎmè], spg > [glédǎme]

гледа [glèdǎ], spg > [glédǎ]

*Ма нямам **време** [vrème] , **заем** [zǎèt] съм да си гоня мечтата [...] / Мрачни **погледи** [pòglèd'i]*

*в мене са втурачени [...] / А за жалост , ми е ясно още сякаш от **deme** [dètè]*

Живот, Секта

време [vrème], spg > [vrèmə]

заем [zǎèt], spg > [zǎét]

погледи [pòglèd'i], spg > [pògləd'i]

deme [dètè], spg > [dèté]

Jedynymi formami, które zgodne są z modelem gwary są formy zaimków *ме*, *те* i *се*. Ich wykorzystanie jest jednak niekonsekwentne i w analizowanym materiale mogą przyjmować tak formy literackie, jak i gwarowe, tj. [mə], [tə] i [sə]. Niekonsekwencję ich użycie obrazują poniższe fragmenty:

*да имаш къща на плажа, с вълните да **се плискаш** [sɛ-pl'iskǎš] [...] / Бутилки **се отварят***

*[sǎ-ɔtvàr'ǎt] шотове **се налят** [sɛ-p'ǎl'ǎt], / жените **се целуват** [sɛ-çèlùvǎt] и по циците **се***

***барат** [sǎ-bàr'ǎt] [...] / beat в главата **те кове** [tɛ-kuvè], баса брат ми леко е [...] / Жените*

*къде са **те**? Чукаш, чукаш, **чукаш се** [çùkǎt-sɛ]*

Lanec na vrata mi, 100 Kila

се плискаш [sɛ-pl'iskǎš], spg > [sǎ-pl'iskǎš]

се отварят [sǎ-ɔtvàr'ǎt]

се налят [sɛ-p'əl'ăt], spg > [sə-p'əl'ăt]

се целувам [sɛ-çɛlùvăt], spg > [sə-çɛlùvăt]

се барам [sə-bàr'ăt]

ме кове [tɛ-kuvè], spg > [tə-kuvè]

чукат се [čùkăt-sɛ], spg > [čùkăt-sə]

Мятах пликчета, песента по ТВ се върти [sə-vǎrt'i] / *Скоро взеха да ме заглеждат* [mə-zǎglèždăt] *всички куки* [...] / *Единия се изнерви* [sɛ-izn'èrv'i] *щото виждаше колата* [...] / *Единия полицаи със авера се качи* [sə-kăči] [...] / *Момчета ще са срещнем* [sə-srɛʃtn'ém] *на кръстопътя с вас*

Кръстопът, Dim4ou x EVG

се върти [sə-vǎrt'i]

ме заглеждат [mə-zǎglèždăt]

се изнерви [sɛ-izn'èrv'i], spg > [sə-izn'èrv'i]

се качи [sə-kăči]

са срещнем [sə-srɛʃtn'ém]

11. Przejście spółgłoski [f] w [χ] we wszystkich pozycjach

Cechą typową dla gwary erkeckiej (również na tle innych gwar bałkańskich) jest przejście spółgłoski [f] w [χ] we wszystkich pozycjach z wyjątkiem tych, które są wynikiem ubezdźwięcznienia [v] (Стойков 2002: 116; Иванов 1994: 78). Zjawisko to nie występuje w analizowanym materiale, co obrazują poniższe fragmenty:

Често ни наричат ксенофоби [ksɛnɔfòb'i] [...] / *Със главата на Дантон и някъв оперен фантом* [fǎntòm] [...] / *Изпитвам странен дискомфорт* [d'iskɔmfòrt] *когато чужди ме прегръщат* [...] / *Най-обичам софрите* [sɔfr'ite] *във Яжо с лютите ракиици* [...] / *Колкото албума продам 'се ще е файдица* [fǎjd'icǎ] / *Най-обичам кифли* [k'ifl'i] *със ниска цена пазарна* [...] / *Който не слуша се мушка като финтифлюшка* [f'int'ifl'ùškǎ]

Братски нож, Голям Юс

ксенофоби [ksɛnɔfòb'i], spg > [ksɛnɔχòb'i]

фантом [fǎntòm], spg > [χǎntòm]

дискомфорт [d'iskɔmfòrt], spg > [d'iskɔmχòrt]

софрите [sɔfr'ite], spg > [sɔχr'ite]

файдица [fǎjd'icǎ], spg > [χǎjd'icǎ]

кифли [k'ifl'i], spg > [k'ixl'i]

финтифлюшка [f'int'ifl'ùškă], spg > [χ'int'ixl'ùškă]

За началото на сцена и финал [f'inàl] [...] / *За недостиците в сферите* [sfèr'itè] ни / *За магьосниците и феите* [fèitè] ли ? [...] / *Една история за фльорцата* [fl'òrcatə] и умната [...] / *И се забърках в много кофти* [kòft'i] схема
Една История, Секта

финал [f'inàl], spg > [χ'inàl]

сферите [sfèr'itè], spg > [sχèr'itè]

феите [fèitè], spg > [χèitè]

фльорцата [fl'òrcatə], spg > [χl'òrcatə]

кофти [kòft'i], spg > [kòχt'i]

REGION WARNY (PODSUMOWANIE)

Zgodnie z modelem gwara erkecka wyróżnia się 11 cechami fonetycznymi. 3 z nich tożsame są z występującymi w standardowym języku bułgarskim (potwierdza to materiał źródłowy). Są nimi: zjawisko *jakania*, np. [št'əχă], [tèlätă], [upèl'i]; kontynuanty [ră]/[ăr] oraz [lă]/[ăl] starych sonantów *r i */, np. [bărz'i], [páln'iš], [prăstă]; kontynuanty starych grup spółgłoskowych *tj i *dj, np. [káštă], [mèždù], [viždām].

Jedyną konsekwentnie występującą cechą gwarową jest silna redukcja nieakcentowanych samogłosek, stojąca w opozycji do słabej redukcji w standardowym języku bułgarskim. Prowadzi ona do częściowego lub pełnego zbliżenia się artykulacyjnego samogłosek [a], [e] i [o] do [ă], [i] oraz [u], np. [èdnòtə], [gòvòr'ăt], [ubəsn'ävəm].

Dwie cechy gwarowe występują często. Są nimi: słaba palatalizacja spółgłosek przez następujące po nich samogłoski przednie [e] i [i] – ta konsekwentna jest w przypadku samogłoski [i], np. [kr'iză], [pänd'iză] oraz niekonsekwentna w przypadku samogłoski [e], np. [cənà], [čuvèkă], [k'èf]; przejście [v] do [f] (najczęściej w przyimkach), [w] i [ũ] – w materiale widoczna jest wyłącznie pierwsza z tych transformacji i wynika głównie z ubezdźwięcznienia, np. [fs'əkă], [n'ikákfī], [vèchər].

Pozostałe cechy gwarowe nie zostały poświadczane i formy, w których występują warunki do ich zaistnienia, realizują model literacki. Nie występuje więc: podwójny akcent wyrazowy; wydłużenie artykulacji samogłosek akcentowanych; przegłos palatalizującego ['a] do [e] w pozycji po miękkiej spółgłosce lub [š], [ž], [č] i [dž] lub przed miękką sylabą; rozwój starych głosek [ɔ], [ɛ] i [ɤ] do szerokiego [ê] w pozycji akcentowanej oraz w [a] w nieakcentowanej; przejście spółgłoski [f] w [χ].

Przeprowadzona analiza wykazuje, że utwory raperów związanych z Warną w największym stopniu z całej bułgarskiej części materiału wykazują się zgodnością ze standardem literackim języka bułgarskiego. Występują trzy zjawiska, które wyróżniają ten materiał na tle reszty (i są niezgodne ze

standardem literackim): konsekwentna redukcja nieakcentowanych samogłosek (zazwyczaj silniejsza od występującej w standardowym języku bułgarskim i obejmująca przejście samogłoski [e] w [ɐ]/[i]), słaba palatalizacja spółgłosek w pozycji przed samogłoskami [e] (choć niekonsekwentna) oraz sporadyczne wykorzystanie partykuł futuralnych [še] i [če] obok literackiej [šte].

Raperzy związani z Warną wykorzystują język, który w dużej mierze tożsamy jest ze standardowym językiem bułgarskim (mimo faktu, że model gwarowy notuje zbieżność tylko trzech z jedenastu cech). Powodem tego może być niższy prestiż lokalnej gwary w stosunku do większych ośrodków miejskich, co może prowadzić do celowego jej unikania przez artystów (ponieważ może być odbierana jako *provincjonalna* lub *wiejska*). Wykorzystanie języka niemalże tożsamego ze standardem literackim może z drugiej strony prowadzić do zwiększenia grona potencjalnych odbiorców. Dodatkowym aspektem może być fakt, że Warna stanowi największy ośrodek miejski na bułgarskim wybrzeżu (a zarazem największy we wschodniej części kraju). Z tego powodu lokalna odmiana języka znajduje się pod silnym wpływem języka standardowego.

4.4 MATERIAŁ MACEDOŃSKI

4.4.1 REGION BITOLI (GWARA BITOLSKA)

Cechy występujące regularnie

1. Akcent wyrazowy

Stały proparoksytoniczny akcent oraz jego syntagmatyczny charakter w gwarze bitolskiej (na całym jej obszarze) jest cechą łączącą ją ze standardowym językiem literackim. Obejmować on może również klityki wyrazowe, a w poszczególnych przypadkach, np. w leksemach dwusylabowych, padać na drugą sylabę od końca (Видоески 1998: 13, 17, 70, 189; Савицка, Геразов, Лаброска, Цихнерска, Травињска 2021: 69). Maksim Mladenow określił jednak, że typową cechą gwary bitolskiej jest występowanie paroksytonicznego akcentu wyrazowego (również w dłuższych wyrazach) (Младенов 2002: 175). Zjawisko to (potwierdzone także w opracowaniu Bożidara Widoeskiego) obecne jest w badanym materiale i nie zaobserwowałem odstępstw od niego, co obrazują poniższe fragmenty:

Кучињата пуштени сине, ало! / Дилерот сака сине да ме распакуваат / Пошо му зема од парата, јаш и камарата / Има зеленото, не е кафеното / Не е мончаното, не е осталото, сине / Убото, сврзјки снема / Земи си за тебе, земи за тотка / Земи си стотка, долу на југо / Па друга политика, вицови сине ко хасл и мујо / Памти ме убаво беше евтино / беше позелено по времето на Грујо

[kuč'in'ata pùšten'i s'ine, àlo d'ilerot sàka s'ine da-me-ràspakuvāt / pòšo mù-zema od-pàrata ĵaš-i-kamàrata / ĩma zelènoto ne-e-kafènoto / ne-e-mončànoto ne-e-ostàloto sine / ùboto svȳzajĳi snèma / zèm'i-si zà-tebe zèm'i-za totka / zèm'i-si stòtka dòlu nà- ĵugo / pà-druga pol'i'tika v'icovi s'ine kò-ħasĳ ĩ-muĳo / pàm't'i me-ùbavo bèše poèft'ino / bèše pozèleno po-vrèmeto nà-gruĳo]

Ne E Legalno, Donplaya ft. Prince\$\$ Donatsu & Bon Praskiza

Демек не сум добар доволно ако не сум ко нив, / да го вкусам отровот и пак да сум жив, / пукај во братот, не ќе си крив, / мртвот е градот, темен и сив, / flashback.. години назад, / заеби џони и џек, bodyback-от е казна / но ако сакаш да бидеш горе над нас, ќе бидиш распнат, / па пукаме во тилот назад, / нов левел мак рап.. / од град на конзулите, поетика тим репрезент

[dèmek nè-sum dòbar dòvolno àko nè-sum kò-nif / da-gò-fkusam òtvorot ĩ-pak dà-sum-ž'if / pùkaj vò-bratot ne-kè-s'i-kr'if / mŕtov è-gradot tèmen ĩ-s'if / flèšbek gòd'ini nàzad / zàebi žòn'i ĩ- žek bod'ibekot è-kazna / nò-ako sàkaš dà-b'ideš gòre nàd-nas kè-bidiš ràspnat / pa-pùkame vò-t'ilot nàzat / nòv-level màk-rap / òd-grat na-konzùl'ite poèt'ika t'im-rèprezent]

Problem?, Poetika & Bob Mc

2. Brak redukcji nieakcentowanych samogłosek

Dialekty zachodnie, w tym gwara bitolska, tak samo jak standardowy język macedoński charakteryzują się brakiem redukcji nieakcentowanych głosek (Видоески 1998: 13, 70). W analizowanym materiale nie ma odstępstw od tej reguły. Przykłady są widoczne w sekcji „1. Akcent wyrazowy”.

3. Rozwój jaci

Jednolity rozwój starej głoski [ĕ] do [e] jest nie tylko charakterystyczny dla standardowego języka macedońskiego, ale również dla większości jego gwar – w tym gwary bitolskiej (i sąsiadujących z nią innych gwar) (Видоески 1998: 12, 70). Ze względu na brak warunków do pojawienia się odstępstw we wszystkich pozycjach stara głoska jać przyjmuje kontynuant [e], co widoczne jest w poniższych fragmentach:

*Вредносна на хартија, **вечно** [vèčno] да заспијат [...] / статус на **човек** [čovek] што богат е, силен и опасен.. **верувај** [vèruvaj] [...] / земаш и **бегаш** [i-begaš] и тука работата свршена [...] / пукај земај и бегај, јас сум твојот **човек** [čòvek], твојата **совет** [sòvest] / Изговор нема, трета е **смена** [smèna], шефот на работа, каде ќе **бега**? [bega]*

Istrel, Poetika & Bob Mc

вечно [vèčno]

човек [čovek]
верувај [vèruvaj]
бегаиш [begaš]
човек [čòvek]
совест [sòvest]
смена [smèna]
бега [bega]

*GLADNI ZA LJUBOV KAKO PARCE **LEB** [lep] / NO TOA E TOA NEMA ROZEVO SEGA E SAMO
SIV I STUDEN **SVET** [sfet] [...] / DA **IZLEZI** [izlezi] OD PROBLEMOT [...] / KES NO
MATERIJALNIOT **SVET** [sfet] E MINLIV POGLEDNI KON NEBOTO I ZAPRASAJSE KOJ SI OD
KADE SI / DOSOL I STO **TREBA** [treba] DA NAPRAVIS
Zivotot, Don Antoni*

LEB [lep]
SVET [sfet]
IZLEZI [izlezi]
SVET [sfet]
TREBA [treba]

4. Kontynuanty starej gloski * $\varnothing$

Typowym dla dialektów zachodnich (w tym gwary bitolskiej) kontynuantem starej samogłoski * $\varnothing$ jest [a] we wszystkich pozycjach, co upodabnia ją do standardowego języka macedońskiego (Видоески 1998: 19, 70, 190). Potwierdza to także opracowanie Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 175). Obrazują to poniższe przykłady:

*Има кучиња со лат ама **некасам** [ne-kasat] / Колку убав свет, **гулаби** [gulab'i] во лет
Keva Brat, Bon Praskiza*

некасам [ne-kasat]
гулаби [gulab'i]

*на мајк стамина, горе **раце** [race] ко да е рација
Problem?, Poetika & Bob Mc*

раце [race]

W badanym materiale jednokrotnie występuje jednak kontynuant [u] starej głoski **ϕ*, co jest zapewne wpływem języka standardowego, w którym takie wyjątki występują:

*Со Али **куќама** [kukata] му пали, си шуткаме пенали*

Keva Brat, Bon Praskiza

куќама [kukata], spg > [kaškata]

5. Kontynuant starej głoski **ϕ*

Kolejną cechą zgodną między gwarą bitolską a standardowym językiem macedońskim jest stały kontynuant [e] starej samogłoski **ϕ* we wszystkich pozycjach (Видоески 1998: 13, 70). Potwierdza to także opracowanie Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 175). W badanym materiale brak jakichkolwiek odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

*тимот маришпа алијас тпц, **клетвама** [kletvata] памти ја*

Problem?, Poetika & Bob Mc

клетвама [kletvata]

*Zedov **deset** [deset] no mi borchat ushe peese*

PEESE, Donplaya

deset [deset]

6. Kontynuanty jerów **ъ* i **ь*

W gwarze bitolskiej, jak i w standardowym języku macedońskim stare jery **ъ* i **ь* rozwinęły się odpowiednio w [o] oraz [e] (Видоески 1999b: 41). W badanym materiale brak jakichkolwiek odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

***Таков** [takof] е бе брат (брат) / **Куров** [kurov] да ми јат (јат, јат, јат) / Кева брат, **куро** [kuro] ми го јат (јат) [...] / Праска ти **се** [se] **собра** [sobra] цел конгломерат (рат) / Сине кажи му, **куро** [kuro] ке ми јат (јат, јат) [...] / Кобри нет, **во тоалет** [vo-toalet] / Колку убав свет, гулаби **во лет** [vo-let] [...] / Леле брат се препуши **во сурато** [vo-surato] си блед*
Keva Brat, Bon Praskiza

Таков [takof]

Куров [kurov]

куро [kuro]

во тоалем [vo-toalet]

во лем [vo-let]

во сурато [vo-surato]

*Samo chill sine **denot** [denot] **takov** [takov] denes e [...] / Porano bev **trolot** [trolot] **sega** [sega]
visoko na **tronot** [tronot] [...] / Pleskame **beljot** [bel'iot] gi drzham chetirite asa
PEESE, Donplaya*

denot [denot]

takov [takov]

trolot [trolot]

sega [sega]

tronot [tronot]

beljot [bel'iot]

7. Wymowa sekwencji [oa]

Zgodnie z opisem Bożidara Widoeskiego cechą charakterystyczną gwary bitolskiej jest wymowa sekwencji samogłoskowej [oa] jako dyftongu [o^a], otwartego [o] lub długiego [ō] (Видоески 1998: 191). W materiale spotykane są wszystkie z możliwych realizacji – najczęściej spotykaną jest dyftong [o^a], występuje łącznie (i *uol*) 13 razy, drugą otwarte [o] – 8 razy (*uol* 3), zaś długie [ō] poświadczono wyłącznie 2 razy. Fragmenty zawierające wszystkie występujące formy przedstawiam poniżej:

*Како да го клат, **зато** [zato] ке го јат (јат) [...] / Манав седум вувузели сине, **зато** [zato]
кашлам брат / Кобри нег, во **тоалем** [to^alet]
Keva Brat, Bon Praskiza*

зато [zato], spl > затоа

зато [zato], spl > затоа

тоалем [to^alet]

*Zato [zato] da se zirnime neam totko vreme [...] / Tolku glupa **ito** [itō] ne go pravish ko sho treba ej
Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya*

Zato [zato], spl > затоа

ito [itō], spl > и тоа

*NO **TOA** [to^a] E **TOA** [to^a] NEMA ROZEVO SEGA E SAMO SIV I STUDEN SVET*

Zivotot, Don Antoni

***TOA** [to^a]*

***TOA** [to^a]*

*Prashvat sho e **toa** [to^a] sine znaesh xannoj se*

PEESE, Donplaya

***toa** [to^a]*

*Kuchkive se lepat, sin go sakat **toa** [to^a] sake ej*

Sake 酒, Donplaya x Sexy Marsa

***toa** [to^a]*

***zamo**a [zàto^a] сега е твојот момент, / земи го **mo**a [to^a] што е твое [...] / Дали виде дека лесно е? Богатство нема во **mo**a [to^a] што чесно е [...] / не се грижи за **mo**a [to^a], со тебе сум јас*

Istrel, Poetika & Bob Mc

***zamo**a [zàto^a]*

***mo**a [to^a]*

***mo**a [to^a]*

***mo**a [to^a]*

*сум оптимист **zamo**a [zàto^a] денес снима пак [...] / но **mo**a [to^a] не ни смета за песна квалитетна [...] / нос модел на микрофон нејќе еј **mo** [tō] ми воки / за **mo**a [to] грчи песната програмата на треспондик*

Vtor dom, Poetika & Bob Mc

***zamo**a [zàto^a]*

***mo**a [to^a]*

***mo** [tō]*

***mo**a [to]*

8. Przejście sekwencji samogłoskowych [ae] i [oe]

Według Bożidara Widoeskiego wymowa sekwencji samogłoskowych [ae] i [oe] jako [aj] i [oj] jest cechą charakterystyczną gwary bitolskiej (Видоески 1998: 191). Formy, w których występują warunki do realizacji tej cechy, poświadczone zostały 3 razy i obejmują wyłącznie transformację grupy [ae]:

tu si naproduja Солза и Смеа, K-15 [petnaɪse] скеч
Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

15 [petnaɪse], spl > петнаесет

*Пошто срамота е два нула **дваесет** [dvaɪse] [...] / Денес дајте се што е плус **осумнаесет** [osumnaɪse]*
Ne E Legalno, Donplaya ft. Prince\$\$ Donatsu & Bon Praskiza

дваесет [dvaɪse]

осумнаесет [osumnaɪse]

9. Kontynuanty sonantów *r i */

Zgodnie z opisem Bożidara Widoeskiego rozwój starych sonantów *r i */ przebiegł w ten sam sposób jak w języku literackim, odpowiednio *r zachowało swoją oryginalną postać (a zatem wymawiane jest jako [r]), zaś */ rozwinęło się w grupę [ol] (Видоески 1998: 19, 190, 193; Видоески 1999b: 55). Zgodność form ze standardem (jak i opisem gwary) potwierdzają poniże przykłady:

*BOLI KOGA KE SE SETAM ISTO KAKO **PRVIOT** [pr̩viot] DEN [...] / KAKO **VOLK** [volk] OSAMEN PO SVOJOT PLEN [...] / NO NA KRAJ OD **TRN** [tr̩n] SE RODI NOV CVET*
Blok, Don Antoni

***PRVIOT** [pr̩viot]*

***VOLK** [volk], spg > [volk : vālk]*

***TRN** [tr̩n]*

*Mnogu sine **drdoram** [d̩rdoram], Podobro da zakjutam / **Shmrkav** [š̩mr̩kav] sine polagram, **Brzo** [br̩zo] kje ja nalutam [...] / Pushime, pieme, gi **smrkame** [š̩mr̩kame] bonovite [...] / Iam sin od starite no **drzham** [d̩r̩žam] i od novite / Tableto za kamen e, ne **crtaj** [cr̩tai] na mobilen / Koga shtekot prazen e, odma si go **polnime** [p̩l̩nime]*
I Dvete Gi Sakam, Donplaya

drdoram [dɾdoram]

Shmrkav [šmɾkav]

Brzo [bɾzo]

crtaj [cɾtai]

polnime [pòlnime]

*Имам флоу како **Врчак** [vɾčak] / Муцките на Џејмс секогаш ги **брчам** [bɾčam] / На окупација во предава **нахрчам** [nàχɾčam] / Лани имав **хрчак** [χɾčak] и ми умре / и го чувам ... **брчаат** [bɾčāt] / **Хрчаком** [χɾčakot] од гроб стана ама има мала мана*

Rap Game Verica Pandilovska (demo), Prince\$\$ Donatsu

Врчак [vɾčak]

брчам [bɾčam]

нахрчам [nàχɾčam]

хрчак [χɾčak]

брчаат [bɾčāt]

Хрчаком [χɾčakot]

10. Występowanie afrykatów [ʒ] i [ʒ̥]

Gwara bitolska wykazuje tendencję do zachowania symetrii między spółgłoskami zwarto-szczelinowymi i charakteryzuje się występowaniem ich dźwięcznych i bezdźwięcznych odpowiedników (Видоески 1998: 19). W badanym materiale symetria ta widoczna jest na przykładzie leksemów występujących w języku standardowym:

*ти вака ни на сон, **хаџе** [χace] ко АСНОМ, [...] / политичар **чесен** [česen] е редок колку курва невина, / тиев ко **Џамбазов** [žambazof], стари добри времиња, [...] / секој рапер нека криши **чашии** [čaš'i] во оваа мизерија. [...] / сме песови што гризат бит, ко да си Арчи ќе скокаш од **sud** [ʒ'id] [...] / не сме **улица** [ul'ica] не сме ни клуб, уникат сме, ти тотално луд, / сум **Катица** [kat'ica] Јанева вокален криминал неможи кај мене, паѓаш на суд, / Возам на бит бесно ко русин, ако ми **пречиш** [preč'iš] на патот те тепам [...] / не сум јас Дади да глумам во сериш за **деџа** [deca] и млади, сум Мухамед Али, мали*

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

хаџе [χace]

чесен [česen]

Џамбазов [žambazof]

чашии [čaš'i]

suð [ʒ'id]

улица [ul'ica]

Камуца [kat'ica]

предиш [preč'iš]

деца [deca]

Reci [reč'i] *mu brat belo e daj mu od KAMENO* [...] / *Bela ciganka* [c'iganka] *ti pej pa STOJA e TAJA* / *10 dusi vo wc smrka cela* [cela] *RAJA* [...] / *Crnec* [cr̥nec] *sum od banda sine ne jadam PAPAJA* [...] / *Se kachiv* [kač'iv] *ja eham ko ZAJAK ZAJAK* / *Ja obeliv cela* [cela] *ko VALJAK VALJAK* [...] / *Gi izlizha celi* [cel'i] *JAJA TAJA* / [...] / *Decava* [decava] *dzabe* [žabe] *mi laat znaat TAJA*, Bon Praskiza ft Donplaya

Reci [reč'i]

ciganka [c'iganka]

cela [cela]

Crnec [cr̥nec]

kachiv [kač'iv]

cela [cela]

celi [cel'i]

Decava [decava]

dzabe [žabe]

11. Przejście [č] > [c] w starych grupach *čr̥ i *črě

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego zamiana spółgłoski dźwiękowej [č] w zębową [c] w starych grupach *čr̥ i *črě jest cechą typową tak dla gwary bitolskiej, jak i standardowego języka macedońskiego (Видоески 1998: 12, 190). Zgodnie z opracowaniem Maksima Mladenowa grupy te wykształcić się miały w sekwencje [čere-], [cere-] oraz [cre-] (Младенов 2002: 175). Występowanie tej cechy (odnotowanej także w opracowaniu Božidara Widoeskiego) zaobserwowane zostało w badanym materiale, lecz wyłącznie na podstawie form wywodzących się od czasownika *upma* oraz przymiotnika *upn* i brak w nich jakichkolwiek odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

Tableto za kamen e, ne crtaj [cr̥taj] *na mobilen*

I Dvete Gi Sakam, Donplaya

crtaj [cr̥taj]

*Црна [cɾna] чума не чува од колевка, [...] / пејсажот кој што не красеше врати со сивило,
темнина злоба со црнила [cɾn'ila] мрак. [...] / се будам од сонов вчумата црна. [cɾna]
Chuma, Poetika ft. Gengo*

*Црна [cɾna]
црнила [cɾn'ila]
црна. [cɾna]*

12. Zachowanie *vъ wyłącznie w przyimkach [v] i [vo]

Božidar Widoeski określił zachowanie *vъ wyłącznie w przyimkach [v] i [vo] jako cechę odróżniającą gwary zachodnie od wschodnich (Видоески 1998: 71). Zjawisko to poświadczane jest w analizowanym materiale, lecz ani razu nie został poświadczony przyimek [v]. Obrazują to poniższe przykłady:

*10 dusi vo wc [vo-vece] smrka cela RAJA [...] / Sine da e SKRAJA kameni vo JAJA [vo-jaia] [...] /
Ja zapoznav vo PATTAYA [vo-pataia] TAJA
TAJA, Bon Praskiza ft Donplaya*

*vo wc [vo-vece], spl > во/в веце
vo JAJA [vo-jaia], spl > во/в јаја
vo PATTAYA [vo-pataia], spl > во/в Патаја*

*Vo facata [vo-facata] te eham [...] / Vo klubot [vo-klubot] dojdov napushen i samiot si sedam ej
Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya*

*Vo facata [vo-facata], spl > во/в фаца
Vo klubot [vo-klubot], spl > во/в клубот*

13. Brak podwojenia przyimka [so]

Kolejną cechą zbieżną między gwarą bitolską (jako gwarą zachodnią) a standardowym językiem macedońskim jest brak podwojonej formy przyimka [so] (Видоески 1998: 71). Warto zauważyć brak krótkiej formy tego przyimka ([s]), która występuje w standardowym języku macedońskim:

*Totko glupa ne se jadi so krome [so-krote] so mote [so-mote] [...] / Обожавам кога тотки со
камен [so-kamen] шармирам (Шарм, шарм, шарм)
Toterina, Bon Praskiza*

со кроте [so-krote], spl > со/с кроте

со моте [so-mote], spl > со/с моте

со камен [so-kamen], spl > со/с камен

со тебе [so-tebe] сум не си сам, ќе имаме се, [...] / *со никој* [so-n'ikoj] не збореше дека си роб, [...] / *Речи му доле на колена, прв пат тој под тебе, со фаца* [so-faca] бледа [...] / *Прв пат неговиот костум е валкан, но не со кал* [so-kal] туку *со крв* [so-krf] и *со солзи!* [so-solzi] [...] / *Не се секирај со тебе* [so-tebe] сум, твојата совест, твојот човек! [...] / *не се грижи за тоа, со тебе* [so-tebe] сум јас, [...] / *со кој* [so-koj] бев и каде, не се секавам, [...] / *скини го писмото, дојди со мене* [so-mene],

Istrel, Poetika & Bob Mc

со тебе [so-tebe], spl > со/с тебе

со никој [so-n'ikoj], spl > со/с никој

со фаца [so-faca], spl > со/с фаца

со кал [so-kal], spl > со/с кал

со крв [so-krf], spl > со/с крв

со солзи [so-solzi], spl > со/с солзи

со тебе [so-tebe], spl > со/с тебе

со тебе [so-tebe], spl > со/с тебе

со кој [so-koj], spl > со/с кој

со мене [so-mene], spl > со/с мене

Cechy występujące często

14. Przejście miękkiego [ń] w [in]

Zgodnie z syntezą Bożidara Widoeskiego cechą charakterystyczną podgrupy prilepsko-bitolskiej gwar centralnych jest zjawisko przejścia palatalności z miękkiego [ń] do [i], a zatem wytworzenie się grupy spółgłoskowej [in]. Autor opracowania nawiązuje tutaj do prac Błaże Koneskiego, który wskazał na wytworzenie się w wyniku tego zjawiska grupy [in], którą nazywa „formą kompromisową”, spotykaną wyłącznie okazjonalnie (Видоески 1998: 191, 193; Конески 2020: 49). Sekwencja podana przez Widoeskiego występuje 1 raz w analizowanym materiale (w utworze *Chuma*), podczas gdy ta określona przez Koneskiego poświadczona została 7 razy. Natomiast formy zgodne ze standardem, czyli zachowujące miękką spółgłoskę [ń], występują 6 razy. Ponadto w materiale występuje jedna forma niezgodna ani z opisem gwar, ani ze standardem literackim, zawiera bowiem spółgłoskę [n] (w utworze *Keva Brat*).

Se ponasham ko da sum MANJAK MANJAK [maǰnak maǰnak]

TAJA, Bon Praskiza ft Donplaya

MANJAK MANJAK [maǰnak maǰnak]

*Праска аман јадене [ǰadene] нека ти дат (дат) [...] / Дека како се прај срањето [sraǰneto]
најдобро знат (знат) [...] / Има кучиња [kuč'ǰiǰna] со лат ама некасат / Има внуциња
[vnuč'ǰiǰna] со прат директ ратата / Има шортиња [šort'iǰiǰna] ват тоол на праиват брат
Keva Brat, Bon Praskiza*

јадене [ǰadene], spg > [ǰadeǰne] : [ǰadeǰne], spl > јадење

срањето [sraǰneto]

кучиња [kuč'ǰiǰna]

внуциња [vnuč'ǰiǰna]

шортиња [šort'iǰiǰna]

Се дупам, то се камењарки [kameǰark'i]

Toterina, Bon Praskiza

камењарки [kameǰark'i], spg > [kameǰnark'i] : [kameǰnark'i]

Pusham, da, si mozham svinjite [sfǰiǰite] duri me gonat ej

Sake 酒, Donplaya

svinjite [sfǰiǰite], spg > [suiǰn'ite] : [suiǰn'ite]

*спиеме дење [deǰne] - навечер будни [...] / [...] / тивка апокалипса за модерни зомбиња
[zombiǰna] [...] / сиви фасади зад сините комбиња [kombiǰna]*

Chuma, Poetika ft. Gengo

дење [deǰne]

зомбиња [zombiǰna], spg > [zombiǰna] : [zombiǰna]

комбиња [kombiǰna], spg > [kombiǰna] : [kombiǰna]

трпение [tɾpeɲie] не држи уште за да не лета во дворот [...] / наставата стварно не беше поважна од **стијмание** [stimajɲe] на алко [...] / **прашање** [prašaɲe] решено од мене тогаш ти трагани глас

Vtor dom, Poetika & Bob Mc

трпение [tɾpeɲie], spg > [tɾpeɲine] : [tɾpeɲie]

стијмание [stimajɲe]

прашање [prašaɲe], spg > [prašaɲine] : [prašaɲie]

15. Zanik spółgłoski [χ]

Według opracowania Bożidara Widoeskiego w dialektach zachodnich doszło do zaniku spółgłoski [χ] oraz jej przejścia w [v] lub [f] w wygłosie sylaby i przed spółgłoskami (Видоески 1998: 70). W przeważającej części materiału źródłowego można zaobserwować jej zanik lub przekształcenie w odpowiednich warunkach fonetycznych. Poświadczono są jednak również formy, w których spółgłoska [χ] się zachowała – stanowią one przeważnie formy wywodzące się ze standardu literackiego lub innych języków (np. angielskiego).

Formy zgodne z modelem gwary obrazują poniższe przykłady:

Бев [bef] на **оревче** [orefče] на **трап** (трап) / **Манав** [manaf] сине **ан** (ан) [ap] / **Ано** [apo] многу **јак** (јак) [...] / **Кева брат**, **пола град муабет** [muabet] ми **прат** (прат) [...] / **Не бе сине, апче** [apče] нека **дат** (дат) / **За апче** [apče] **имам глад**, **за тркалце не чад** / **Кева колку дојде сат** (сат) [sat] / **Кева колку дојде сат** (сат) [sat] [...] / **Манав** [manaf] седум **вувузели сине, зато каулам брат**

Keva Brat, Bon Praskiza

Бев [bef]

оревче [orefče]

Манав [manaf]

ан [ap]

Ано [apo, spl > apot]

муабет [muabet]

апче [apče]

апче [apče]

сат [sat]

сат [sat]

Манав [manaf]

*Tvojta grda enerdzija totko **mava** [mava] v teme [...] / Pola **sat** [sat] te **4ekav** [čəkaf] nekni totko da se sredi6 [...] / Za **niv** [n'if] si se grizham [...] / Vo klubot **dojdov** [dojdof] napushen i samiot si sedam ej [...] / **Manav** [manaf] tabla i me topi*

Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya

mava [mava]

sat [sat]

4ekav [čəkaf]

niv [n'if]

dojdov [dojdof]

Manav [manaf]

*Демек не сум добар доволно ако не сум ко **нив** [n'if] [...] / не беше мода да бидеме рапери, **бевме** [befme] малкумина, рапот се креваше [...] / несакаш против да **одиш** [od'iš] и не сакаш да бидиш борец паднат*

Problem?, Poetika & Bob Mc

нив [n'if]

бевме [befme]

одиш [od'iš]

W części leksemów spotykane jest jednak zachowanie głoski [χ]. W badanym materiale występuje ona łącznie 63 razy (uol 33). Obejmuje 13 jednostek stanowiących zapożyczenia z innych języków (angielskiego, greckiego i japońskiego), 2 nazwy własne oraz 10 jednostek rodzimych (w tym 3 dialektyzmy):

*Кур ме боли **харакипу** [χarak'ir'i]*

Neka Pusat Kur, Bon Praskiza

харакипу [χarak'ir'i], spg > [arak'ir'i]

*Totko ne sum **horny** [χorn'i] vecherva ne mi se pika [...] / Najsi drugo **hobi** [χob'i] [...] / Topkam dve tri **shemi** [sxem'i] novi*

Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya

horny [χorn'i], spg > [orn'i]

hobi [χob'i], spg > [ob'i]

shemi [sɣem'i], spg > [sem'i]

Hustlam, hustlam, hustlam, hustlam [ɣas!] [...] / *Сине си hustlam* [ɣǎslam] *ко Заев* / *Сине си hustlam* [ɣǎslam] *ко Гружо* [...] / *Hustlam* [ɣǎslam] *како Гружо сине* [...] / *Hustlam* [ɣǎslam] *како Бучко сине* / *Hustlam* [ɣǎslam] *како Тачи* / *Бране носи гане и хауууу* [ɣaš'iš]
Hustlam ko ZAEV, Donplaya

Hustlam [ɣas!], spg > [as!]

hustlam [ɣǎslam], spg > [ǎslam]

hustlam [ɣǎslam], spg > [ǎslam]

Hustlam [ɣǎslam], spg > [ǎslam]

Hustlam [ɣǎslam], spg > [ǎslam]

Hustlam [ɣǎslam], spg > [ǎslam]

хауууу [ɣaš'iš], spg > [aš'iš]

Sake sake sake sake sake od Holandija [ɣoland'ja]

Sake 酒, Donplaya x Sexy Marsa

Holandija [ɣoland'ja], spg > [oland'ja]

Па друга политика, вицови сине ко hustle [ɣas!] *и мујо*

Ne E Legalno, Donplaya ft. Prince\$\$ Donatsu & Bon Praskiza

hustle [ɣas!], spg > [as!]

не ебаат во ncuxa [ps'iɣa] - *современа оргија* [...] / *над нас е духом* [duɣot] *го убивме во негови раце сме пак* [...] / *духовен* [duɣoven] *мир лечиме болест* [...] / *воздухот* [vozduɣot] *чист природата цвета*

Chuma, Poetika ft. Gengo

ncuxa [ps'iɣa], spg > [ps'ia]

духом [duɣot], spg > [duot]

духовен [duɣoven], spg > [duoven]

воздухот [vozduɣot], spg > [vozduot]

Вредносна на хартија [χart'ja], вечно да заспијат [...] / за фимот наш, режисер јас, а ти ќе си главен лик, актер за восхум! [vozχ'it] / Оди! Земи го пиштолот, не мисли два пати, еден е исходом! [izχodot] [...] / не си кукавица туку херој! [χeroj] [...] / од каде јас храброст [χrabrost], пукав и крадев

Istrel, Poetki & Bob Mc

хартија [χart'ja], spg > [art'ja]

восхум! [vozχ'it], spg > [voz'it]

исходом! [izχodot], spg > [izodot]

херој! [χeroj], spg > [eroj]

храброст [χrabrost], spg > [vrabrost]

и звучната и микрофон и харџ [χard] дискот и сталакот [...] / како можеш пак да прегори тој наш харџ [χard] диск? [...] / со нерви појќе од ме мори ала харџ [χard] дискот

Vtor Dom, Poetika & Bob Mc

харџ [χard], spg > [ard]

харџ [χard], spg > [ard]

харџ [χard], spg > [ard]

ти вака ни на сон, хаџе [χace] ко АСНОМ [...] / пумпам рап – хемија [χem'ja], унаѓам – девијант [...] / ко да сум Урко те канам во ринг, за тебе Алфред Хичкок [χ'ičkok] хорор [χoror] филм [...] / не сум јас Дади да глумам во серији за деца и млади, сум Мухамед [muχamed] Али, мали

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

хаџе [χace], spg > [ace]

хемија [χem'ja], spg > [em'ja]

Хичкок [χ'ičkok], spg > [ičkok]

хорор [χoror], spg > [oror]

Мухамед [muχamed], spg > [muamed]

На окупација во предава нахрчам [naχrčam] / Лани имав хрчак [χrčak] и ми умре [...] / Хрчакот [χrčakot] од гроб стана ама има мала мана

Rap Game Verica Pandilovska (demo), Prince\$\$ Donatsu

нахрчам [naχrčam], spg > [navrčam]

хрчак [xřčak], spg > [vrčak]

Хрчаком [xřčakot], spg > [vrčakot]

16. Rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj

Zgodnie z opisem Božidara Widoeskiego (co potwierdza także Maksim Mladenow) kontynuantami starych grup *tj i *dj w gwarze bitolskiej (jako gwarze zachodniej) są fonemy [k̑] i [g̑], przy czym stare grupy [št] i [žd] rozwinęły się w [šč] i [šž] oraz [šk̑] i [žg̑] na południowym zachodzie (Видоески 1998: 13, 190-191; Младенов 2002: 175). W większości przypadków materiał wykazuje się zgodnością z modelem gwary. Kontynuant [k̑] występuje łącznie 69 razy (*uol* 57) oraz [g̑] 5 razy:

*Zato ne mi pisi poke [pȏke] totko mi si ma4na [...] / Nejka⁴jm [nȇkam] da te gledam ne
Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya*

poke [pȏke], spl > pojke

Nejkajm [nȇkam], spl > nejkam

*BRATOT KE GO NASAMARI [ke-go-nasamar'i] SVOJOT [...] / TATKOTO SINOT KAKO DA
E TUG [tȗg] A NE SVOJ [...] / NO NA KRAJ KE SE NAJDEME [ke-se-nȃdeme] PAK NA
ISTIOT PAT
Zivotot, Don Antoni*

KE GO NASAMARI [ke-go-nasamar'i]

TUG [tȗg]

KE SE NAJDEME [ke-se-nȃdeme]

*круната na4a [pȃga] и борец на колена, [...] / а човек се pa4a [rȃga] и умира за да се
памтат неговите дела
Chuma, Poetika ft. Gengo*

na4a [pȃga]

pa4a [rȃga]

*можеби после ке се покаам [ke-se-pokaam] и тие ке ми фалат [ke-m'i-falat] но, [...] / на од
на улица муабети на лу4е [lȗge] снимаме, [...] / нема сигнал ајде вторпат нека е со сре4а
[sȓȇka] [...] / нос модел на микрофон nejke [nȇke] ej то ми воки [...] / со нерви nojke [p̑ȏke]
од ме мори ала хард дискот [...] / нема изолација, ke беше [ke-beše] добро да ја имаше
Vtor Dom, Poetika & Bob Mc*

ке се покаам [ke-se-pokaam]
ке ми фалат [ke-m'i-falat]
среќа [srèĭka]
нејќе [nèĭke]
нојќе [pòĭke]
луѓе [lùge]
ќе беше [ke-beše]

W części utworów usłyszeć można dwa dodatkowe kontynuanty starej grupy **tj* będące de facto skrajną artykulacją spółgłoski [k], tj. tylnojęzykową głoskę [k] oraz podniebienną [ć]. Pierwsza z nich występuje w czterech utworach (łącznie 11 razy, *uol* 5), zaś drugi w trzech (łącznie 3 razy):

Со Али куќата [kukata] *му пали, си шуткаме пенали*
Keva Brat, Bon Praskiza

куќата [kukata]

Камсај дур си млада оти утре ќе си стрина [ke-s'i-str'ina] [...] / *Ама ако убавка е камче ќе му купам* [ke-mu-kupam] (*Gang*)
Toterina, Bon Praskiza

ќе си стрина [ke-s'i-str'ina]
ќе му купам [ke-mu-kupam]

Сине ќе настани [ke-nastan'i] *проблем. (СИНЕ!)*
Hustlam ko ZAEV, Donplaya

ќе [ke-nastan'i]

сме песови што гризат бит, ко да си Арчи ќе скокаш [ke-skokaš] *од суд*
Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc (Jove)

ќе скокаш [ke-skokaš]

Веќе [veće] *кажав да е фкусно*
Neka Pusat Kur, Bon Praskiza

Beke [veće]

Mnogu sine drdoram, Podobro da zakjutam [zaćutam] / Shmrkav sine polagram, Brzo kje ja nalutam [će-ja-nalutam]

I Dvete Gi Sakam, Donplaya

zakjutam [zaćutam]

kje ja nalutam [će-ja-nalutam]

Zatem kontynuantami **tj* są: [k] (78 razy, *uol* 66), [k] (11 razy), [ć] (3 razy), natomiast kontynuantami **dj* są głoski [ǵ] (5 razy).

Pod kątem starych grup [št] i [žd] materiał wykazuje się literackością, tj. zachowuje je, przy czym występuje w nim jedynie pierwsza z nich:

Тотко една ајде сега нушму [pušt'i] нуди фоте [...] / Поштовам [poštovam] апартмани или негде в станче

Toterina, Bon Praskiza

нушму [pušt'i], spg > [pušč'i] : [puški]

Поштовам [poštovam], spg > [poščovam] : [poškovam]

не би те нуштил [pušt'il] да збораш, ко да сум Андов Стојан, [...] / не би те нуштили [pušt'ile] на ТВ и да си газда на Канал 5

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

нуштил [pušt'il], spg > [pušč'il] : [puškil]

нуштили [pušt'ile], spg > [pušč'ile] : [puškile]

Cechy występujące rzadko

17. Występowanie nierelevantnego fonologicznie iloczasu

W gwarze bitolskiej w wyniku dodatkowych zjawisk fonetycznych dochodzi do powstania nierelevantnego fonologicznie iloczasu, który nieobecny jest w standardowym języku macedońskim (Видоески 1998: 18). W materiale źródłowym występują dwa zjawiska, które mogły przyczynić się do jego wytworzenia: transformacja sekwencji samogłoskowej [oa] oraz utrata interwokalicznej spółgłoski [v]. Jednakże w analizowanym materiale cecha ta spotykana jest wyłącznie pierwszym wypadku:

*Tolku glupa **ito** [itō] ne go pravish ko sho treba ej*
Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya

ito [itō], spl > и тоа

*нос модел на микрофон нејке ej **mo** [tō] ми воки*
Vtor dom, Poetika & Bob Mc

mo [tō], spl > тоа

Jednakże w przypadku pozostałych jednostek zawierających grupę [oa] nie dochodzi to powstania iloczasu, co obrazują poniższe przykłady (słyszalne również na tle utworów, które go posiadają):

*Манав седум вувузели сине, **zamo** [zato] каишам брат / Кобри пет, во **моалет** [toalet]*
Keva Brat, Bon Praskiza

***Zato** [zato] da se zirnime neam totko vreme*
Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya

*сум оптимист **zamo** [zàto^a] денес снимам пак [...] / но **mo** [to^a] не ни смета за песна*
*квалитетна [...] / за **mo** [to] грчи песната програмата на треспондик*
Vtor dom, Poetika & Bob Mc

18. Zamiana głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w pozycji przed [c] i [č] w [χ] a następnie w [f]

Kolejną cechą typową dla dialektów zachodnich występującą w gwarze bitolskiej jest przejście głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w [χ] w pozycji przed spółgłoskami [c] i [č], a następnie ich zamiana w [f] (Видоески 1998: 70). W analizowanym materiale zjawisko to występuje wyłącznie raz (w utworze *Chuma*). Leksem, którego dotyczy (*бавча*), wywodzi się z języka tureckiego *bahçe*. Należy jednak podkreślić, że forma ta obecna jest również w standardowym języku macedońskim. Nie zaobserwowałem tego zjawiska w leksemach rodzimego pochodzenia.

*душата **бавча** [bafča] земјата света*
Chuma, Poetika ft. Gengo

бавча [bafča]

денес сум сеуште тука единствено ради да обелам образ на **ценама** [scenata]

Problem?, Poetika & Bob Mc

ценама [scenata], spg > [fcenata]

Осекаш? Беќе те вози, па можеш да смислиме **цена** и мотив

Istrel, Poetika & Bob Mc

цена [scena], spg > [fcena]

19. Утрата интервokalичнеј спóглоски [v]

W dialektach zachodnich spóglóska [v] zanika, gdy usytuowana jest między dwiema samogłoskami, co odróżnia ją od standardowego języka macedońskiego (Видоески 1998: 70, 189). W materiale źródłowym zjawisko to występuje tylko w trzech z analizowanych utworów. Należy podkreślić, że występujący w utworach *Keva Brat* oraz *Sake* 酒 czasownik *npam* (wymawiany jako [prat]) może wywodzić się od [pravat], jeśli uznamy, że doszło w nim to utraty intervokalicznej głoski [v], lub od [prakat], gdzie wystąpiło zjawisko elizji. Warto dodatkowo zwrócić uwagę, że w wyniku tego zjawiska doszło do kontrakcji samogłosek, lecz nie do ich wydłużenia (powstania nerelevantnego iloczasu). Zjawisko spotykane jest 4 razy, podczas gdy form z zachowaną intervokaliczną spóglóską [v] poświadczonych zostało 116.

Незнам брат како да го **npam** (*npam*) [prat] [...] / Има внучиња со **npam** [prat] директ ратата
Keva Brat, Bon Praskiza

npam [prat], spg > [prāt], spl > прават / праќат

npam [prat], spg > [prāt], spl > прават / праќат

Томко, **најуба** [naḷuba] узра Senator Burning Hot e (Жим се)

Toterina, Bon Praskiza

најуба [naḷuba], spg > [naḷubā], spl > најубава

Не **pram** [prat] покје kreda, plugo sega mi e pchelar ej

Sake 酒, Donplaya x Sexy Marsa

npam [prat], spg > [prāt], spl > прават / праќат

W reszcie materiału źródłowego ani razu zjawisko to nie jest spotykane (również w utworach raperów Bona Praskizy i Donplaya'i), co obrazują poniższe przykłady:

Tvojta grda enerdzija totko mava [mava] v teme [...] / Znaes totelina deka ziveam [ž'iveam] na rabo / Znaes totelina deka ziveeam [ž'iveam] za 6tabo [...] / Topkam dve tri shemi novi [nov'i] Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya

mava [mava], spg > [mā], spl > мава

ziveam [ž'iveam], spg > [ž'ieam], spl > живеам

ziveeam [ž'iveam], spg > [ž'ieam], spl > живеам

novi [nov'i], spg > [noi], spl > нови

само земи ги..и не ги давај [davaј] назад [...] / статус на човек [čovek] што богат е, силен и опасен.. верувај [veruvaј] [...] / совет [sovest] ме гризи јас не сум таков [...] / за вас го направив [napravif] ова но, како ли око ќе склопам [...] / остави [ostavi] го пиштолот, сега си свој, / не си кукавица [kukav'ica] туку херој!

Istrel, Poetika & Bob Mc

давај [davaј], spg > [dāј]

човек [čovek], spg > [čoeck]

верувај [veruvaј], spg > [veruaј]

совет [sovest], spg > [soest]

направив [napravif], spg > [napraif]

остави [ostavi], spg > [ostai]

кукавица [kukav'ica], spg > [kukaica]

Cechy niewystępujące

20. Przejście starej grupy *ję w *jǝ, np. [jǝzik], [jǝčmen]

Kolejnym zjawiskiem łączącym dialekty zachodnie (w tym gwarę bitolską) ze standardowym językiem macedońskim jest przejście starej grupy *ję w *jǝ (Видоески 1998: 70, 190). Potwierdza to opracowanie Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 175). W badanym materiale brak jednak warunków, w których to zjawisko mogłoby wystąpić.

21. Przejście starego **ɛ*₂ w [e] przed [r] na południowym obszarze, np. [bister], [veter]

Na południowym obszarze gwary bitolskiej stara głoska **ɛ*₂ w pozycji przed spółgłoską [r] posiada kontynuant [e] (Видоески 1998: 193). W analizowanym materiale brak warunków, w których to zjawisko mogłoby zostać zaobserwowane.

22. Wymowa sekwencji [ea]

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego w gwarze bitolskiej sekwencja [ea] wymawiana jest jako dyftong [e^a], a w niektórych lokalnych gwarach jako szerokie [ɛ] lub długie [ē] (Видоески 1998: 191). Zjawisko to nie występuje w żadnym z analizowanych utworów, zamiast tego zaobserwować można rozbitcie tej sekwencji i jej przejście w [eja]. Cecha ta widoczna jest w trzech utworach:

*Znaes totelina deka **ziveam** [živeja^m] na rabo / Znaes totelina deka **ziveeam** [živeja^m] za 6tabo
Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya*

ziveam [živeja^m], spg > [žive^am], spl > живеам

ziveeam [živeja^m], spg > [žive^am], spl > живеам

*секој ден кај него сме ко да живееме во **неа** [neja^a]*

Vtor dom, Poetika & Bob Mc

неа [neja^a], spg > [ne^a]

*"рап **беа** [beja^a] само 90ти" - да да, јасно [...] / ти си пародуја Солза и **Смеа** [smeja^a], K-15*

скеч

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

беа [beja^a], spg > [be^a]

Смеа [smeja^a], spg > [sme^a]

W pozostałej części materiału źródłowego zachowane zostały sekwencje [ea], co obrazują poniższe przykłady (37, uol 7):

*Nemam [neam] totko vreme [...] / Zato da se zirnime **neam** [neam] totko vreme [...] / Neam [neam]
totko vreme*

Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya

neam [neam], spl > **неам** (nsd), **немам**

Odam sin do barsa gleam [gleam] *tetkata na kasa*

PEESE, Donplaya

gleam [gleam], spl > **глеам** (nsd), **гледам**

23. Pomijanie samogłosek w wymowie ze względu na występowanie klitki wyrazowej

Kolejną cechą gwary bitolskiej jest kontrakcja samogłosek, których sąsiedztwo uwarunkowane jest klityką wyrazową (Видоески 1998: 18). Zjawisko to ani razu nie występuje w badanym materiale, przy czym warto podkreślić, że również nie dochodzi do zlania się dwóch takich samych samogłosek (a tym samym i wytworzenia się iloczasu). Sytuację tę obrazują poniższe przykłady:

Mi go eba [mi-gò-eba] *filmo* [...] / *Ima drugi crnci ke ti kazam koj da adni6* [dà-adniš] [...] / *Totko*

tupani ke jadis ko ousmane [ko-òsmane] *dabo* [...] / *Vpichka ne te ebam* [ne-tè-ebam]

Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya

Mi go eba [mi-gò-eba], spg > [mi-g-eba]

da adni6 [dà-adniš], spg > [d-àdniš]

ko ousmane [ko-òsmane], spg > [k-òsmane]

ne te ebam [ne-tè-ebam], spg > [nè-t-ebam]

I dvete gi sakam Mi barat da odberam [da-òdberam] / *Vika ta me saka Nemom da i povervam*

[da-i-pòvervam] [...] / *Deno mi trae tri dena, Kamsam bez da odmoram* [da-òdmoram] [...] /

Cela vecher kamsame, doma ne si odime [ne-si-òdime]

I Dvete Gi Sakam, Donplaya

da odberam [da-òdberam], spg > [d-òdberam]

da i povervam [da-i-pòvervam], spg > [d-i-pòvervam]

da odmoram [da-òdmoram], spg > [d-òdmoram]

ne si odime [ne-si-òdime], spg > [ne-s-òdime]

24. Przejście [v] > [u] w starych grupach *cvb-, *svb-, *žvb-

Cechą odróżniającą gwarę bitolską od standardowego języka macedońskiego jest przejście [v] do [u] w starych grupach *cvb-, *svb-, *žvb-, a zatem przyjęcie przez nie form odpowiednio [cu-], [su-]

oraz [zu-] (Видоески 1998: 70, 190). Zjawisko to nie zostało poświadczone w analizowanym materiale źródłowym, co widoczne jest w poniższych przykładach:

*NO TOA E TOA NEMA ROZEVO SEGA E SAMO SIV I STUDEN **SVET** [sfet] / BRATOT KE GO
NASAMARI **SVOJOT** [sfojot] [...] / TATKOTO SINOT KAKO DA E TUG A NE **SVOJ** [sfoj] [...] /
KES NO MATERIJALNIOT **SVET** [sfet] E MINLIV POGLEDNI KON NEBOTO I ZAPRASAJSE
KOJ SI OD
Zivotot, Don Antoni*

SVET [sfet], spg > [suet], spl > свет
SVOJOT [sfojot], spg > [suojot], spl > svojot
SVOJ [sfoj], spg > [suoj], spl > svoj
SVET [sfet], spg > [suet]

*ти мислиш дека си квалитет не би те **посвоил** [posfoil] ниту Бојан [...] / ова е чудесен **свет**
[sfet], во исто време смешен, трагичен, брз е [...] / врвам со гас маска, кругот го растурам,
ран активист сум **најсвесен** [naɪsfesten] [...] / имаме повеќе теми од Ефтов во Центар,
сваќаме [sfaiKate]
Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc*

посвоил [posfoil], spg > [posuoil]
свет [sfet] spg > [suet]
најсвесен [naɪsfesten], spg > [naɪsuesen]
сваќаме [sfaiKate], spg > [suašKate]

25. Przejście [s] > [c] w przyrostku -ck(u) w pozycji po spółgłosce

Cechą typową dla gwary bitolskiej jest przejście spółgłoski szczelinowej [s] w [c] w przyrostku po spółgłosce (Видоески 1998: 192). Mimo występowania warunków do zaobserwowania tej cechy, w materiale źródłowym nie została ona odnotowana (trzy leksemy to nazwiska, jeden to przymiotnik):

*Пушам со Андреј **Жерновски** [žernovsk'i] рафали
Hustlam ko ZAEV, Donplaya*

Жерновски [žernovsk'i], spg > [žernovck'i]

ангелски [angelsk'i] круг небесен свод

Chuma, Poetika ft. Gengo

ангелски [angelsk'i], spg > [angelck'i]

Не е ова поема на Таневски [tanevsk'i] Драган а ни пропаганда на Павлович Латас

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

Таневски [tanevsk'i], spg > [tanevck'i]

Rap Game Веруца Пандиловска [pand'ilovska]

Rap Game Verica Pandilovska (demo), Prince\$\$ Donatsu

Пандиловска [pand'ilovska], spg > [pand'ilovcka]

26. Kontynuant [ɫ'] etymologicznego *l' oraz *lb oraz utrata labializowanego alofonu [ɫ] na południowym obszarze, a także występowanie dwuwargowego alofonu [ʉ] w wygłosie na obszarze zachodnim i północnozachodnim

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego na terytorium gwary bitolskiej stare głoski *l' oraz *lb posiadają jeden kontynuant, którym jest [ɫ']. Dodatkowo podkreśla on utratę labializowanego alofonu [ɫ] na południowym obszarze oraz występowanie dwuwargowego alofonu [ʉ] w wygłosie na obszarze zachodnim i północnozachodni (Видоески 1998: 19, 193-194). Na podstawie analizowanego materiału można zauważyć, że wszystkie te głoski rozwinęły się w sposób tożsamy z językiem standardowym (lub zostały z niego przejęte), co obrazują poniższe przykłady:

Rakata me boli [bol'i] od ovaj televizoro [telev'izoro]... [...] / Posle [posle] daj mu brat da srka na TAJA [...] / Se otkosti be Praska BO KOLKU [kolku] IMAS OSLABENO!? [...] / Ja obeliv [òbel'if] cela ko VALJAK VALJAK / TAJA TAJA TAJA sine ja ljubam [l'ubam] TAJA TAJA [...] / Gi izlizha celi [izliža] JAJA TAJA

TAJA, Bon Praskiza ft Donplaya

boli [bol'i], spg > [bol'i]

televizoro [telev'izoro], spg > [tel'ev'izoro]

Posle [posle], spg > [posl'e]

KOLKU [kolku], spg > [kol'ku]

obeliv [òbel'if], spg > [òbel'if] : [òbel'iũ]

ljubam [l'ubam], spg > [l'ubam]

*трпение не држи уште за да не лема [leta] во дворот [...] / можеби после ќе се покаам и тие
 ќе ми фалам [falat] но [...] / од сите проекти остана само текст на лист [list] [...] / пред да
 влезам [vlezam] во кабината се помолив [pomoliv] ја за*

Vtor dom, Poetika & Bob Mc

лема [leta], spg > [l'eta]

фалам [falat], spg > [fa'at]

лист [list], spg > [l'ist]

влезам [vlezam], spg > [v'ezam]

помолив [pomoliv], spg > [pomol'iv] : [pomol'iũ]

W utworze *TAJA* (we fragmencie wykonywanym przez rapera Donplaya) występuje dodatkowe zjawisko polegające na częściowym przejściu miękkości palatalnego [l'] w [i], a zatem powstanie grupy spółgłoskowej [iɫ'], która mogła wytworzyć się w ten sam sposób lub poprzez wpływ podobnego zjawiska, polegającego na przejściu miękkiego [ń] w [in] (które motywować mogło analogiczne występowanie grup [ik'] oraz [ig']), również występującym w tym samym utworze. Dotyczy to jednego leksemu powtórzonego dwukrotnie:

Ja obeliv cela ko VALJAK VALJAK [vajl'ak]

TAJA, Bon Praskiza ft Donplaya

VALJAK [vajl'ak], spg > [vaɫak], spl > валјак

27. Brak nowej jotacji w leksemach typu [drenje] i [trnje]

Wg opisu Bożidara Widoeskiego, w gwarze bitolskiej nie zaszła nowa jotacja w leksemach typu [drenje] i [trnje] (Видоески 1998: 193). W analizowanym materiale brak warunków fonetycznych do zaistnienia tego zjawiska.

Cechy inne

28. Występowanie samogłoski [ǣ]

Zgodnie z ustaleniami Bożidara Widoeskiego, gwara bitolska nie wykształciła w wyniku różnych zjawisk fonetycznych samogłoski [ǣ] (Видоески 1999b: 9, 19). Samogłoska ta występuje jednak w materiale źródłowym, ograniczona wszak do sporadycznych zapożyczeń z języka angielskiego. Obrazują to poniższe przykłady:

Na FB [na-fäbä] me lajka TAJA

TAJA, Bon Praskiza ft Donplaya

Na FB [na-fäbä]

*Сине си hustlam [χäslam] ко Заев / Сине си hustlam [χäslam] ко Гружо [...] / Hustlam [χäslam]
како Гружо сине [...] / Hustlam [χäslam] како Бучко сине / Hustlam [χäslam] како Тачи
Hustlam ko ZAEV, Donplaya*

hustlam [χäslam]

hustlam [χäslam]

Hustlam [χäslam]

Hustlam [χäslam]

Hustlam [χäslam]

29. Przejście miękkich [k] i [g] w [ik] i [ig]

Na podstawie analizowanego materiału zaobserwować można sporadycznie występujące zjawisko przejścia spółgłosek [k] i [g] odpowiednio w [ik] i [ig]. Warto podkreślić, że niektóre z tych form wywodzą się z potocznego języka macedońskiego (*hejkaм, nojke*). Przypomina to określone przez Božidara Widoeskiego przejście palatalnej głoski [ñ] w [in], tj. cechę typową dla gwary bitolskiej. Grupa [ik] poświadczona została łącznie 9 oraz [ig] 2 razy, podczas gdy przypadków, w których mogłaby zajść ta transformacja jest odpowiednio 69 (*uol* 57) i 3. Warto zwrócić uwagę, że w opracowaniu Božidara Widoeskiego zjawisko to charakterystyczne jest dla sąsiadującej gwary prilepskiej (z którą gwara bitolska tworzy podgrupę prilepsko-bitolską gwar centralnych) (Видоески 1998: 192). Poniżej prezentuję wszystkie formy, w których zachodzi to zjawisko:

*Zato ne mi pisi poke [pöike] totko mi si ma4na [...] / Nejkaјm [neikam] da te gledam ne
Neam Totko Vreme, Bon Praskiza x Donplaya*

poke [pöike], spg > [pöške], spl > pojke

Nejkaјm [neikam], spg > [neškeam], spl > nejkaм

*круната na4a [paiga] и борец на колена, [...] / а човек се pa4a [raiga] и умира за да се
памтат неговите дела
Chuma, Poetika ft. Gengo*

na4a [paiga], spg > [paizga]

paŕa [raiǵa], spg > [raiǰga]

*нема сигнал ајде вторпат нека е со **среќа** [srèǵka] [...] / нос модел на микрофон **нејќе** [nèǵke]
еј то ми воки [...] / со нерви **нојќе** [pòǵke] од ме мори ала хард дискот*

Vtor Dom, Poetika & Bob Mc

среќа [srèǵka], spg > [srèška]

нејќе [nèǵke], spg > [nèǰške]

нојќе [pòǵke], spg > [pòǰške]

*имаме повеќе теми од Ефтов во Центар, **сваќаме** [sfaiǵkate]*

Zlatna Bubamara, Poetika & Bob Mc

сваќаме [sfaiǵkate], spg > [sfaiška]

REGION BITOLI (PODSUMOWANIE)

W modelu gwary bitolskiej wyszczególniono 27 cech fonetycznych. Aż 11 łączy tę odmianę regionalną ze standardowym językiem macedońskim i zostały one poświadczone w materiale źródłowym. Są to: stały proparoksytoniczny akcent wyrazowy, np. [dòvolno], [poèt'ika], [pol'i'tika]; brak redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. [kuč'in'ata], [pùkame], [vrèmeto]; stały kontynuant [e] dla starej samogłoski *ě, np. [lep], [smèna], [vèčno]; kontynuant [a] starej samogłoski *ǫ, przy czym sporadycznie występuje kontynuant [u] w leksemach typu *кyќа*, np. [gulab'i], [kasat], [race]; kontynuant [e] starej samogłoski *ę, np. [deset], [kletvata]; kontynuanty [o] i [e] starych jerów *ǫ i *b, np. [denot], [sega], [takof]; kontynuanty [r] i [ol] starych sonantów *r i */, np. [břzo], [prvìot], [volk]; zachowanie symetrii między dźwięcznymi i bezdźwięcznymi afrykatami, np. [ž'id], [žabe], [žambazof]; przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě, np. [cřna], [cřn'ila], [cřtaǵ]; zachowanie *vъ w przyimkach *в*, *во*, np. [vo skopje], [v grat]; brak podwojenia przyimka [so], np. [so-kal], [so-tebe].

W modelu wyszczególniono również 16 cech gwarowych, które nie są tożsame z występującymi w standardowym języku macedońskim. Jedynie dwie z nich pojawiają się konsekwentnie w materiale źródłowym: wymowa sekwencji [oa] jako [o], [o^a] i [ō], np. [zàto], [to^alet], [itō]; przejście sekwencji samogłoskowych [ae] i [oe] w [aj] i [oj], np. [petnaǵse], [osumnaǵse], [dvaǵse].

Trzy cechy występują często: przejście miękkiego [ń] w [ǵn] występuje w 8 z 14 przypadków (włączając w to formę pośrednią [ǵn] określoną przez Blaže Koneskiego, np. [kuč'iǵna], [vnuč'iǵna], [šort'iǵna]); pod kątem utraty spółgłoski [χ] analizowany materiał wykazuje się literackością, tj. przeważnie zauważalne jest zjawisko jej całkowitego pominięcia lub zamiany z [v]/[f], np. [apče], [doǵdof] i [orefče], lecz w poszczególnych leksemach (literackich i zapożyczeniach) zachowuje się, np.

[duxot], [χart'ja], [χäslam]; rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj jako [k] i [g], np. [ke-beše], [srëjka], [tuğ], niezgodnością tutaj jest zachowanie grup [št] i [žd], które w gwarze powinny rozwinąć się do [šč] i [šž] (oraz [šk] i [žg] na południowym zachodzie), np. [pušt'i], [pušt'il], [pušt'ile].

Trzy z wymienionych we wzorcowym modelu gwary cech występują rzadko. W wypadku nierelevantnego fonologicznie iloczasu warunki do jego powstania ograniczyły się do jednej z trzech wymów sekwencji samogłoskowej [oa], np. [tō], [itō]. Zamiana głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w pozycji przed [c] i [č] w [χ] a następnie w [f] ogranicza się wyłącznie do jednego przypadku [bařca], który zaczerpnięty został z języka standardowego (etymologicznie stanowi zapożyczenie z języka tureckiego). Utrata interwokalicznej spółgłoski [v] zachodzi wyłącznie w leksemach [nàjuba] i [prat], przy czym nie doszło w tym przypadku do kontrakcji dwóch samogłosek.

Pozostałe cechy nie zostały poświadczone w materiale źródłowym. Należy jednak pokreślić, że dla trzech z nich (braku nowej jotacji w leksemach typu [drenje] i [tñje] i przejścia starej grupy *ję w *jō oraz *b₂ w [e] przed [r]) w materiale źródłowym nie było warunków. W tekstach zaobserwować można wymowę [ea] i [eja] sekwencji samogłoskowej [ea], która zgodnie z modelem gwary powinna przyjąć postać [ea], [ε], [ē], np. [neam], [neja], [živejam]. Pozostałe cechy gwarowe w ogóle nie występują, a odpowiednie miejsca realizują się w analizowanym materiale według modelu literackiego: pomijanie samogłosek w klitykach wyrazowych; przejście [v] > [u] w starych grupach *cvb-, *svb-, *žvb-; przejście [s] > [c] w przyrostku -ck(u) w pozycji po spółgłosce; występowanie kontynuantu [l'] etymologicznego *l' oraz *lb oraz utrata labializowanego alofonu [l] na południowym obszarze.

W analizowanym materiale występuje cecha, która nie została wymieniona przez Božidara Widoeskiego. Polega ona na przejściu spółgłosek [k] i [g] w [ik] i [ig], np. [paiga], [sfajkate], [srëjka]. Z jednej strony cecha ta może wynikać z podobieństwa do występujących form typu *hejka* i *nojke* ze stylu potocznego języka macedońskiego, z drugiej zaś wywodzić może z podobieństwa do występującego w gwarze (oraz w analizowanym materiale) przejścia palatalnej głoski [ñ] do [in]/[in̥]. Za drugim przypuszczeniem przemawia fakt, że prócz wyrazów typowych dla języka potocznego (*hejka*, *nojke*) formy takie nie występują w reszcie materiału źródłowego. Ponadto zauważalną cechą jest wymowa palatalnej spółgłoski [k] jako [č] – 11 razy (*uol* 5) oraz [k] – 3 razy.

Wyraźnie widać, że raperzy związani z Bitolą wykorzystują język, który w dużej mierze tożsamy jest ze standardowym językiem macedońskim, co wynika także z samego modelu gwarowego (16 z 27 modelowych cech zgodnych jest ze standardem). 5 cech jest częściowo zgodnych ze standardem (2 przeważnie są gwarowe, 3 przeważnie literackie). Jedynie 2 cechy konsekwentnie (poświadczone jednak zaledwie kilkoma przypadkami) stanowią niezgodność ze standardem. W przypadku kolejnych 3 cech niemożliwe było sprawdzenie jak się kształtują w mowie raperów ze względu na brak warunków do ich występowania.

Zbieżność ze standardem literackim wynika przede wszystkim z faktu, że ten w głównej mierze powstał na bazie gwar centralnych, do których należy m.in. gwara bitolska (Гривеска-Маџоска 2020: 241). Z tego powodu pominięcie pozostałych cech gwarowych mogło być również umotywowane

świadomością raperów na temat „literackości” ich gwary. Niewykluczone jest również, że świadome pominięcie cech regionalnych spowodowane jest ich „prowincjonalnym” (lub nawet *wiejskim*) charakterem, który prowadzić może do poczucia mniejszego prestiżu gwary. Zastąpienie ich elementami języka standardowego może zatem wynikać z chęci zwiększenia grona potencjalnych odbiorców.

4.4.2 REGION KUMANOWA (GWARA KUMANOWSKA)

Należy w tym miejscu nadmienić, że choć w części leksykalnej materiału analizie poddane zostały dwadzieścia trzy utwory artystów związanych z Kumanowem, to w tej części nie zostały uwzględnione cztery utwory rapera Enigmy: *Gospodin Fuck Off* (2017), *Samo Jako* (2017), *Gas*, (2021), *Pharaoh* (2022). Spowodowane to zostało nagłym brakiem ich dostępności (podczas analizy fonetycznej) na platformach streamingowych. Kontaktowałem się w tej sprawie z wytwórnią (1300 Records), ale nie otrzymałem żadnej informacji zwrotnej.

Cechy występujące regularnie

1. Akcent wyrazowy

Zgodnie z opracowaniem Bożidara Widoeskiego, gwara kumanowska w odróżnieniu od standardowego języka macedońskiego (oraz reszty omawianych w niniejszej pracy gwar) charakteryzuje się występowaniem ruchomego akcentu wyrazowego, który jest jednak stały pod względem morfologicznym (Видоески 1999a: 160, 162). Zjawisko to dokładnie w taki sposób poświadczono zostało w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

Nokjan univerzum zato oche kue chetiri nule / puna mesechina i tishina pretstava pochnue / dusha se razdelue na dva dela / stoju pred ogledalo ochi u ochi s's gjavola / dobro vecher Leo, dobro vecher Enigma / ima li prichina shto me vikash

[nóčan univèrzum zàto očèkue čèt'ir'i nùle / pùna meseč'ina i-tiš'ina prètstava póchnue / dùša se-razdèlue nà-dvà dèla / stóju pred-ogłèdało óč'i u-óč'i sàs-žàvòla / dóbro vèčer lèò, dóbro vèčer enìgma / imà-l'i prič'ina što-me-vikáš]

Tango s's Gjavola, Enigma

Све још од пелене ја сам бија трап бебе / Сви су увек добро знале Чомбе е пред време / Стварно не ги слушам људи, глув сам кд зборив за мене / Не ме пипа што ке каже глупача за трап бебе

[sfe-jóš od-pelène jà-sām biја trap-bèbe / sf'i-su-ùvek dóbrò znàle čómbe e-prèd vrème / stfàrnò ne-g'i-slùšam l'ùd'i glùv-sām kād-zbór'iy zà-mène / ne-me-p'ipa što-ke-kaže glùpača zà-trap-bèbe]

Trap Bebe, Luka Chombe

2. Redukcja nieakcentowanych samogłosek

Kolejną cechą wskazaną przez Božidara Widoeskiego jest redukcja, która obejmuje nieakcentowane samogłoski [a] i [o] przechodzące w półredukowane [ǎ] i [ǫ], podczas gdy nieakcentowane [e] wymawia się tak samo, jak akcentowane (Видоески 1999a: 166). Przykłady tego zjawiska mogą zostać zaobserwowane w sekcji „1. Akcent wyrazowy”.

3. Występowanie samogłoski [ǎ]

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego charakterystyczną cechą gwar północnych (w tym gwary kumanowskiej) jest występowanie samogłoski [ǎ], związane z procesami fonetycznymi, które opisane zostały poniżej (Видоески 1999b: 19-20): *zob.* 12. Kontynuanty starych jerów *ǎ i *ǫ; 15. Kontynuanty sonantów *r i */; 17. Podwojenie przyimka [so] – [sǎs].

4. Rozwój jaci

Rozwój starej gloski [ě] do [e] jest nie tylko charakterystyczny dla standardowego języka macedońskiego, ale również dla większości jego gwar, w tym gwary kumanowskiej i sąsiadujących z nią innych gwar (Видоески 1998: 12, 66; Видоески 1999b: 53). Ze względu na brak warunków do pojawienia się odstępstw we wszystkich pozycjach stara gloska jać przyjęła postać [e], co widoczne jest na przykładzie poniższych fragmentów:

cel [cel] zivot ke i bide (drama) [...] / Ova e svet [sfet] na licemeri (sve je laz) [...] / nema princovi i konji beli [bèl'i] (nema dami) [...] / da se napravi se za da se izbega [izbega] od boga [...] / mnogu brakja i kreteni skankovi linii beli [bèl'i], a ti mora
Sine, TyZee

cel [cel]

svet [sfet]

beli [bèl'i]

izbega [izbega]

beli [bèl'i]

*Град ке гори како што ни гори **цело** [cèlɔ] студио [...] / Директан spoj, **цело** [cèlɔ] студио у пламен [...] / идемо у напад до крај, без **бело** [cèlɔ] знаме*

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

цело [cèlɔ]

цело [cèlɔ]

бело [cèlɔ]

5. Kontynuanty starej gloski [ɔ]

Božidar Widoeski wskazuje, że gwara kumanowską posiada dwa kontynuanty starej gloski [ɔ]. Dominującym jest samogłoska [u], lecz występować mogą również leksemy posiadające w jej miejsce samogłoskę [a] (Видоески 1998: 26, 65; Видоески 1998: 160). Potwierdza to także opracowanie Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 170). Warto zwrócić uwagę, że część z leksemów posiadających ten kontynuant występuje w standardowym języku macedońskim, mimo że przeważa w nim kontynuant [a] (np. *зучт*, *кучка* i *суд*). W analizowanym materiale dominuje pierwszy z kontynuantów, co obrazują poniższe przykłady:

Сви су [su] уплашени, свите у шок [...] / Освен бога нема други што да судуе [sùd'iy]

Crime, Enigma x SVMRAK

су [su], spl > ce

судуе [sùd'iy]

kd e sranje gusto [gùstɔ] svi se trzav negde [...] / za pare puni [pùni] vrekje prodadi se dok ima vreme [...] / ne e sve za tebe pazi ruku [rùku] rime sushu [...] / dosta ziviv svi u muku [mùku] [...] / sto su [su] bile tuj kd kjutu

Boomerang, Chedo

gusto [gùstɔ]

ruku [rùku], spl > пака

muku [mùku], spl > мака

su [su], spl > ce

Golemi kukji [kùci] ni napravija familii mali / Golemi pari ni donesoa blud [blud] i skandali [...] /

Sakame kvantitet i go rugame [rugàme] kvalitetot

Paradox, TyZee

kukji [kùci]

blud [blud]

rugame [rugàme]

Kontynuant [u] widoczny jest konsekwentnie w pozycjach biernika w rodzaju żeńskim (co jest konstrukcją nieobecną w standardowym języku macedońskim).

Праву трапуљаву [tr̩pùlʔavu], у главу [glàvu] некој план / Запалу траву [tràvu] нема везе и турам на нишан / Душу [dùšu] да оставу било ми е увек с'н / Дрмам сваку [sfàku] траку [tràku] за да имам бољи д'н / Пишују некад текст некад почну с'с freestyle
Ne ga kri tam, BRONSON x SVRMRAK

трапуљаву [tr̩pùlʔavu], spl > трапуљава

главу [glàvu], spl > глава

траву [tràvu], spl > трева

Душу [dùšu], spl > душа

сваку [sfàku], spl > свака

траку [tràku], spl > трака

Много ми гори у веи, пуни морбу [tórbu] бејби, брзам терам after (y) [...] / Све под контролу [kóntrolu], нема траг, ке гори град слушај што ти збори брат [...] / Улаз у банку [bàнку] и сви смо с'с глок [...] / Фрљу димну [d'ìnnu] дими димна како да е змај
Crime, Enigma x SVMRAK

морбу [tórbu], spl > торба

контролу [kóntrolu], spl > контрола

банку [bàнку], spl > банка

димну [d'ìnnu], spl > димна

Брат ми, пљукам погадно од ламу [làmu] / Да застану ке ми треба нешто појако од храну [xrànu] [...] / Што имам да кажу, како се претставу [prètstàvu] [...] / Она плати за траву [tràvu], его нахрану
Trap Bebe, Luka Chombe

ламу [làmu], spl > лама

храну [xrànu], spl > храна

претставу [prètstàvu], spl > претстава

траву [tràvu], spl > трева

Kontynuant ten spotykany jest również w końcówce czasowników w pierwszej osobie czasu teraźniejszego, co kontrastuje z występującą w standardowym języku macedońskim końcówką [am]. Zjawisko to obejmuje wyłącznie czasowniki z i-grupy (typu *носи, моли*) oraz e-grupy (typu *плете, нее*). Przykłady:

stoju [stóju] *pred ogledalo ochi u ochi s's gjavola* [...] / *kisnu* [kìsnu] *na asvalt, josh uvek sam underground* [...] / *nemozhu* [ne-móžu] *da sam takv, nauchan sam da sam dobar* [...] / *shto da pravi*? [pràvu] *Bidi ogledalo sprema njima* [...] / *ja te sakam, ja te mrzu* [mřzu], *hahaha, ne seri Tango s's Gjavola, Enigma*

stoju [stóju], spl > стојам

kisnu [kìsnu], spl > киснам

nemozhu [ne-móžu], spl > не можам

pravi [pràvu], spl > правам

mrzu [mřzu], spl > мрзам

Само за пару разбуди [ràzbudu] *се рано* [...] / *Буди* [v'ìdu] *гу класну, кажу* [kàžu] *ву здраво*
Južna Koreja, Luka Chombe

разбуди [ràzbudu], spl > разбудам

Буди [v'ìdu], spl > видам

кажу [kàžu], spl > кажам

Праву [pràvu] *трапуљаву, у главу некој план* / *Запалу* [zàpàlu] *траву нема везе и турам на нишан* / *Душу да остау* [òstàvu] *било ми е увек с'н* [...] / *Пишују* [pišùju] *некад текст некад почну* [póčnu] *с'с freestyle*
Ne ga kri tam, BRONSON x SVRMRAK

Праву [pràvu], spl > правам

Запалу [zàpàlu], spl > запалам

остау [òstàvu], spl > оставам

Пишују [pišùju], spl > пишувам

почну [póčnu], spl > почнам

Jedynym przypadkiem, w którym występuje kontynuant [a], jest rzeczownik [pat] oraz czasownik [pati]. Te jednak pojawiają się wyłącznie w trzech utworach rapera TyZee. Warto podkreślić, że te formy, mimo że są zgodne z modelowym opisem gwary, występują również w standardowym języku macedońskim.

i koga od muka [mùkà] *volcite vijat* [...] / *te ceka mnogu pat* [pat] *i karma* [...] / *da plivas i u mutni* [mùtni] *vodi*
Sine, TyZee

muka [mùkə], spl > мака

pat [pat], spg > [put], spl > пат

mutni [mùtni], spl > матни

donesi za posleden pat [pat] [...] / *a si bevme sudeni* [sùdeñi] [...] / *pàtime* [pat'ime] *od lugje zli* [...] / *na mrak osudeni* [osùdeñi]

Suvenir, TyZee

pat [pat], spg > [put], spl > пат

sudeni [sùdeñ'i], spl > суден

patime [pàt'ime], spg > [pùt'ime], spl > патиме

osudeni [osùdeñi], spl > осуден

Imame siroki patista [pàt'išta] *no pogledi tesni*

Paradox, TyZee

patista [pàt'išta], spg > [put'išta], spl > патишта

W analizowanym materiale wyłącznie raz występuje forma zawierająca kontynuant [a], lecz poświadczona została w tekście, którego nie udało się skonfrontować z nagraniem audio:

Pogledu u tebe povishe od dovoljno dlaboko

Gospodin Fuck Off, Enigma

dlaboko, spg > [dlaboko] : [dluboko]

6. Kontynuant starej gloski [ɛ]

W gwarze kumanowskiej jak i w standardowym języku macedońskim stara gloska [ɛ] we wszystkich pozycjach przekształciła się w [e] (Видоески 1998: 13; Видоески 199b: 168). W badanym materiale brak jakichkolwiek odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

Бит те диза како нло, туј ce [se] *кида флоу / Туј ce* [se] *правиш лом, туј га правиш шоу [...] / Разбивам, наснифан, упадам на ритам, не сам натрипан, за хип хоп ке ринтам, и кт не свону... све на време* [vrème] *ми стиза [...] / Ако си свемирски брат, вади га грам или мани ce* [se] *там*
Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

ce [se]

ce [se]

време [vrème]

ce [se]

Imame siroki patista no pogledi [pógled'i] tesni / Gledam [glèdām] golemi lugje a karakteri mali [...]/ Pomalku citame knigi poise gledame [glèdāme] TV/ Mnogu planirame a imame sve pomalku vreme [vrème]

Paradox, TyZee

pogledi [pógled'i]

Gledam [glèdām]

gledame [glèdāme]

vreme [vrème]

7. Brak starego mieszania samogłosek nosowych

W gwarze kumanowskiej nie doszło do mieszania się samogłosek nosowych [ɔ] i [ɛ]. Potwierdza to analizowany materiał, zob. *Kontynuanty starej głoski [ɔ]* oraz *Kontynuant starej głoski [ɛ]*.

8. Przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě

Zamiana spółgłoski dźwiękowej [č] w zębową [c] w starych grupach *čr i *črě jest cechą typową dla gwary kumanowskiej, jak i standardowego języka macedońskiego (Видоески 1998: 12). Występowanie tej cechy zaobserwowano w badanym materiale, lecz wyłącznie w formach wywodzących się od przymiotników *црвен* i *црн*, brak tu odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

Црвена [cɾ̩vən̩] *зона, тих аларм, само 60 секунде ме делив од твоје дупе*

Crime, Enigma x SVMRAK

Црвена [cɾ̩vən̩]

Brz zivot bela jahta crveno [cɾ̩ven̩] ferrari

Paradox, TyZee

crveno [cɾ̩ven̩]

Иста црна [cɾ̩n̩], јака, чоколадна

Ronnie Coleman, Luka Chombe

црна [cɾ̩n̩a]

9. Występowanie trzech wariantów spółgłoski [l]

Gwara kumanowska charakteryzuje się występowaniem trzech wariantów spółgłoski bocznej: miękka spółgłoska [l'] powstała jako kontynuant starego *l'; w wyniku nowej jotacji [l] + [i] oraz zastępować ma czasem etymologiczne [l], średnia przed samogłoskami średnimi oraz twarda [l] (Видоеские 1999a: 170-171). Wszystkie trzy warianty słyszalne są w badanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

*Искачам **цел** [cel] насмеан, очи Јужна Кореја / Движи Mitsubishi, сви нè одма **гледав** [glèd̩aʋ] / Барем 20-ка е **фелна** [fèln̩a], твои снимив – **Телма** [tèlm̩a] / Пара **главна** [glàvn̩a] тема, фала слава не ми треба (не брат) [...] / **Боље** [bóle] кажи ву нека не ме чека туј [...] / Твоја **ложу** [lòʒ'i] се на мој фин outfit скуп / Или **cool** [kul] ву е тој што ме знае **цел** [cel] hood [...] / **Full** [ful] наступ, кине [...] / Томас **Милер** [m'iler] / **Маалски** [mál'sk'i] дилер [...] / Ради реда мене **људи** [l'ùd'i] не ми ги требав
Južna Koreja, Luka Chombe*

цел [cel]

гледав [glèd̩aʋ]

фелна [fèln̩a]

Телма [tèlm̩a]

главна [glàvn̩a]

Боље [bóle]

ложу [lòʒ'i]

cool [kul]

цел [cel]

Full [ful]

Милер [m'iler]

Маалски [mál'sk'i]

људи [l'ùd'i], spl > lyfe

*Легај [lèg̩aj] доле улаза [ulàz̩a] gang, маскирани фаџе и пун шаржер е (y) / Чека ме Johnny Dang да ми **bling-bling** [bl'ing- bl'ing] за добри паре (y) [...] / Улаз [ulàz̩] у банку и сви смо с'с глок [glók] / Сви су уплашени [upl̩àʃen'i], свите у шок / Чулив [čùl'iʋ] доле паничив [...] / **Фрљу** [fɾ̩l̩u] димну дими димна како да е змај / Зборив **људи** [l'ùd'i] паре давав га рај
Crime, Enigma x SVMRAK*

Легај [lègəj]
улаза [ulàzə]
bling-bling [bl'ing- bl'ing]
Улаз [ulàz]
глок [glók]
уплашени [uplāšen'i]
Чулив [čùl'iɥ]
Фрљу [fř̩ʎu], spl > фрлам
људи [ʎùd'i], spl > луфе

12. Rozwój starych grup *vъ i *vь

W gwarze kumanowskiej charakterystycznym zjawiskiem jest rozwój starych grup *vъ i *vь w [u] (Видоески 1998: 65). Potwierdza to także opracowanie Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 170). W analizowanym materiale widoczne jest to głównie na przykładzie przyimka [u] (spl во/в), w mniejszym stopniu również w formach pochodnych od czasownika [ulaza] (spl влезе). W analizowanym materiale grupy te rozwinęły się w [u], 125 razy:

Легај доле улаза [ulàzə] gang, маскирани фаце и пун шаржер е (y) [...] / Много ми гори у *vein* [u-vèin], пуни торбу бејби, брзам терам after (y) [...] / *Улаз* [ulàz] у *банку* [u-bàнку] и сви смо с'с *глок* / Сви су уплашени, свите у *шок* [u-šók] [...] / Чува ве бог, (nine milli) у *глок* [u-glók] [...] / Чал'м испада у *ход* [u-хóđ]

Crime, Enigma x SVMRAK

улаза [ulàzə], spl > влезе
у vein [u-vèin], spl > во/в vein
Улаз [ulàz], spl > влез
у банку [u-bàнку], spl > во/в банка
у шок [u-šók], spl > во/в шок
у глок [u-glók], spl > во/в глок
у ход [u-хóđ], spl > во/в ход

Radi nea vrne u dusa [u-dùšə] radi nea e ovoj zivot proklet / A *u glava* [u-glàvə] ko da mi vrti rulet [...] / I *u bela* [u-bèlə] haljina obleci se / Daj ostavi go *u rani* [u-ràn'i] ovoj vuk [...] / *vo ovie* [u-óv'ie] nokji studeni

Suvenir, TyZee

u dusa [u-dùšə], spl > во/в душа

u glava [u-glàvǝ], spl > во/в глава

u bela [u-bèlǝ], spl > во/в бела

u rani [u-ràn'i], spl > во/в рани

vo ovie [u-óv'ie], spl > во/в овие

W utworze *Omilena* występuje jedyna forma zgodna ze standardem:

Vo tebe [vǝ-tébe] *vidov nešto niedna go nema* [...] / *U tebe* [u-tébe] *vidov nešto*

Omilena, TyZee

Vo tebe [vǝ-tébe], spg > [u-tébe]

U tebe [u-tébe]

10. Zachowanie starej głoski [ń]

Gwara kumanowską zachowała starą palatalną głoskę [ń] (Видоески 1998: 65; Видоески 1999b: 171). Widoczne jest to również w analizowanym materiale, co prezentują poniższe fragmenty:

shto da pravu? Bidi ogledalo sprema njima [ńìma] [...] / *zaebi, ne ti treba.. ama bez njuma* [ńùmǝ]
sam sjeban..

Tango s's Gjavola, Enigma

njima [ńìma]

njuma [ńùmǝ]

pred njega [ńègǝ] *puna torba cdea pisue* [...] / *sve sto ide prema propast do njega* [ńègǝ] *lega ladno*
poraz ceka da ga stopli borac

Boomerang, Chedo

njega [ńègǝ]

njega [ńègǝ]

Pomalku citame knigi [kńìg'i] *poise gledame TV*

Paradox, TyZee

knigi [kńìg'i]

11. Zachowanie grupy spółgłoskowej [bn], np. [dèbne], [izdebnà]

W gwarach północnych (w tym w gwarze kumanowskiej) zachowała się stara grupa spółgłoskowa [bn] (Видоески 1998: 66). Warunki do wystąpienia tego zjawiska zachodzą w jednym z analizowanych utworów:

*Помага ни веруј, посебно [pósebnɔ] κ'д се брои [...] / Нема ништо посебно [pósebnɔ] / Само
потребно [pótrebno] и никад досадно...*

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

посебно [pósebnɔ]

посебно [pósebnɔ]

потребно [pótrebno]

13. Rozwój starych grup spółgłoskowych *tj i *dj

Cechą zbieżną pomiędzy gwarą kumanowską a standardowym językiem macedońskim są kontynuanty starych grup spółgłoskowych *tj i *dj, które w obu przypadkach przechodzą w [k] oraz [g] (Видоески 1999a: 160; Младенов 2002: 170). W większości przypadków potwierdza się to w analizowanym materiale, kontynuant [k] występuje łącznie 66 razy, zaś kontynuant [g] wyłącznie 3 razy. Obrazują to poniższe przykłady:

*i k'd imam i k'd nemam drushtvo osekjam [ósekʌm] se sam / aha, kur te boli, kje dojde [ké-dójde]
tvoe vreme [...] / do kd kje mi solish [ké-m'i-sól'iš] pamet? ja ne ti solu pamet [...] / zhimi kur, da
ne kje napravish [ké-naɣràv'iš] neshto protiv toj?*

Tango s's Gjavola, Enigma

osekjam [ósekʌm], spl > осеќам

kje dojde [ké-dójde], spl > ќе дојде

kje mi solish [ké-m'i-sól'iš], spl > ќе ми солиш

kje napravish [ké-naɣràv'iš], spl > ќе направиш

*Edna ke te rani [ké-te-ràn'i] edna ke ti bide [ké-t'i- b'ide] boooooool / drugite site ke bidat [ké-t'i-
b'idaɬ] ko skolo / no edna srce ke skrsi [ké-skřš'i] na pola [...] / A srejkata [srèkʌta] e izbor i nisto
ne e slucajnoo [...] / Ke pominat [ké-póm'inat] mnogu zurki zeni pari vodka i kokteli [...] / A koga
ke se rodish [ké-se-ród'iš] ke te staimе [ké-te-stàime] u dubak / ogranicime sloboda ke te ucime [ké-
te-ùč'ime] da odis / zboris [...] / nemoj taka sine zivotot ke nema smisla / lugje [lùge] ke se smeјat
[ké-se-smèjaɬ] od strana i ke bleјat*

Sine, TyZee

ke te rani [ké-te-ràn'i], spl > ке те рани
ke ti bide [ké-t'i- b'ide], spl > ке ти биде
ke bidat [ké-t'i-b'ida], spl > ке бидат
ke skrsi [ké-skř'ši], spl > ке скрши
srekjata [srèkàta], spl > среќата
Ke pominat [ké-póm'inat], spl > ке поминат
ke se rodís [ké-se-ród'iš], spl > ке се родиш
ke te staime [ké-te-stàime], spl > ке те ставиме
ke te ucime [ké-te-ùč'ime], spl > ке те учуме
lugje [lùge], spl > луѓе
ke se smejat [ké-se-smèja], spl > ке се смеат

W analizowanym materiale występują dodatkowe kontynuanty [ć] dla starej grupy *tj (38 razy) oraz [ǰ] (13 razy). Warto zwrócić uwagę, że najczęściej jedne i drugie formy (ze wszystkimi kontynuantami) występują w tych samych utworach, a zatem nie ma w nich wpływu idiolektu wykonawcy. Stanowią one bardziej działkową realizację fonemów [k] i [g] (Савицка, Травињска, Лаборска, Цихнерска, Геразов 2022: 249, 264) i możliwość ich występowania potwierdza Božidar Widoeski (Видоески 1999a: 169). Zaprezentuję to na przykładzie fragmentów tych samych utworów, co powyżej:

Nokjan [nóćan] univerzum zato oche kue chetiri nule [...] / stoju pred ogledalo ochi u ochi s's *gjavola* [ǰàvòla] [...] / *pa se osekjam* [ósećam] sjebano brat dobro me slushni [...] / *osekja* [ósećaj] e morbidan, treba pametno da mislish / dusha ti e p'na *gjubre* [ǰùbre], kako da go ischistish? [...] / *ke dojdesh* [će-dóideš] u stanje da me molish [...] / ti josh uvek si shupak, ne ti *dovagja* [dóvaža] pamet / ja sam tvoe *trekjo* [trećo] oko, ja sam tvoj najbolji savez
 Tango s's Gjavola, Enigma

Nokjan [nóćan], spg > [nókjan], spl > ноќен
gjavola [ǰàvòla], spg > [ǵàvòla], spl > ǵавол
osekjam [ósećam], spg > [ósećam], spl > осеќам
osekja [ósećaj], spg > [ósećaj], spl > чувство
gjubre [ǰùbre], spg > [ǵùbre], spl > ǵубре
ke dojdesh [će-dóideš], spg > [ké-dóideš], spl > ке дојдеш
dovagja [dóvaža], spg > [dóvaǵa], spl > доаǵа
trekjo [trećo], spg > [trećo], spl > трето

cel zivot ke i bide [će-i-b'ide] (drama) [...] / Parata ke leci [će-lèč'i] se sto pominalo [...] / mnogu brakja [bràčą] i kreteni skankovi linii beli, a ti mora [...] / Ke pominat [će-póm'inat] lizgavi tereni usponi padovi ceni / mnogu dushi prodadeni a ti lav megju [mèž'u] hieni sine moras [...] / nemoj taka sine zivotot ke nema smisla [...] / i zasto ti se obrakjam [òbràčam] a sueste te neam
Sine, TyZee

ke i bide [će-i-b'ide], spg > [ké-i-b'ide], spl > ке биде

ke leci [će-lèč'i], spg > [ké-lèč'i], spl > ке лечи

brakja [bràčą], spg > [bràčą], spl > браќа

Ke pominat [će-póm'inat], spg > [ké-póm'inat], spl > ке поминат

megju [mèž'u], spg > [mèž'u], spl > меѓу

obrakjam [òbràčam], spg > [òbràčam], spl > обраќам

W poszczególnych leksemach wstępują grupy [št] i [žd], co obrazują poniższe przykłady:

He ga uštekaaj [štèkaaj] tam, vadi ga [...] / Pan e veshitina [vēšt'inə] што ќе служи

Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK

uštekaaj [štèkaaj]

veshitina [vēšt'inə]

Често poštovaње [póštovaње] ga dobiју za netsto [...] / Ja kude i da se шетам, пазу, можда [móžda] ке сам мета

Trap Bebe, Luka Chombe

poštovaње [póštovaње]

можда [móžda]

Cechy występujące często

14. Kontynuanty starych jerów *b i *b

Jedną z charakterystycznych cech gwary kumanowskiej jako północnej jest kontynuant [ǎ] (w pozycji akcentowanej) i [a] (w pozycji nieakcentowanej) starych głosek *b i *b. Widać to we wszystkich rodzajach morfemów, np. [bǎčva], [dǎn] (w morfemach tematycznych), [dǎnǎs] (w sufiksach), [kǒñǎt] (w rodzajnikach) (Видоески 1998: 26, 65; Видоески 199a: 20, 167; Видоески 1999b: 42). Oba kontynuanty występują w materiale, ale wydaje się, że nie są one umotywowane

pozycją starych głosek *ѣ i *ѥ. Widać to na przykładzie rzeczownika *сон*, który przyjmuje formy z [ǣ] i [a] (obie pod akcentem). Formy rodzajnikowe, zawierające standardowy kontynuant [o], występują wyłącznie w utworach rapera TyZee.

*Душу да оставу било ми е увек **с'н** [sǎn] / Дрмам сваку траку за да имам бољи **ѡ'н** [dǎn] [...] /*
*Толко што е **кор т'мнина** [tǎmǎnina] свети у мене жар*
Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK

с'н [sǎn], spl > сон

ѡ'н [dǎn], spl > ден

т'мнина [tǎmǎnina], spl > темнина

*(Dobroveccher Leo) **D'n** [dǎn] mi beshe haos [...] / ja sam budan, ne spiju, ja samo **s'nuju** [sǎnuju]*
Josh Neko Dim, Enigma

D'n [dǎn], spl > ден

s'nuju [sǎnuju], spl > сонува

***Takov** [tǎkǎv] e zivot, ili ebesh ili te ebe [...] / nemozhu da sam **takv** [tǎkǎv], nauchan sam da sam*
dobar

Tango s's Gjavola, Enigma

Takov [tǎkǎv], spl > таков

takv [tǎkǎv], spl > таков

Jedynie TyZee konsekwentnie wykorzystuje kontynuant [a] (zgodny z językiem standardowym):

*Site **sanjaat** [sǎnǎt] za kariери slava i pari [...] / Site **mashtaат** [mǎštǎt] za pariz milano i bali*
Paradox, TyZee

sanjaat [sǎnǎt], spl > сонуваат

mashtaат [mǎštǎt]

***Lavot** [lǎvot] treba lavica ne ovci sto*

Omilena, TyZee

Lavot [lávɔt], spl > лавот

Rodzajniki mają już tylko [o], ale takie formy występują tylko w tekstach TyZee:

Harodoos [nàrɔdɔv] *е жива истина*

Куманово, TyZee

Harodoos [nàrɔdɔv]

Prviot [přv'ɪɔt] *kontakt so oči [...]* / **Ti si mojom [mòɪɔt]** *omilen čovek omilena kniga [...]* / **Ti go teraš čovekot [čóvekɔt]** *da klekne [...]* / **Lavot [lávɔt]** *treba lavica ne ovci sto*

Omilena, TyZee

Prviot [přv'ɪɔt]

mojom [móɪɔt]

čovekot [čóvekɔt]

Lavot [lávɔt]

Zivotot [ž'ivɔtɔt] *dava zivotot [ž'ivɔtɔt] zema* / **zivotot [ž'ivɔtɔt]** *treska od zemja pa kreva [...]* / *moras po srcha da gazis ti krvav ako si trgnal gore kon vrvot [vr̥vɔt] [...]* / *nemoj taka sine zivotot [ž'ivɔtɔt] ke nema smisla*

Sine, TyZee

Zivotot [ž'ivɔtɔt], spl > животот

zivotot [ž'ivɔtɔt], spl > животот

zivotot [ž'ivɔtɔt], spl > животот

vr̥vot [vr̥vɔt], spl > врвот

zivotot [ž'ivɔtɔt], spl > животот

Sakame kvantitet i go rugame kvalitetot [kfàl'itetɔt] / A posle kukame kade ni otide svetot [sfètɔt]

Paradox, TyZee

kvalitetot [kfàl'itetɔt], spl > квалитетот

svetot [sfètɔt], spl > светот

*Rmba i spie utre isti **filmot** [f'ilmɔt] ni e AJMO !!! [...] / **Narodot** [nàrɔdɔt] bos a pop u dzip-Ironija [...] / **Narodot** [nàrɔdɔt] bos a odza dzip-Ironija [...] / **Dolari** pecelbari **svetot** [sfètɔt] go vrtat pari*
Ironija, TyZee

filmot [f'ilmɔt], spl > филмот

Narodot [nàrɔdɔt], spl > народот

Narodot [nàrɔdɔt], spl > народот

svetot [sfètɔt], spl > светот

15. Kontynuanty sonantów *r i */

Zgodnie z opisem Božidara Widoeskiego w gwarze kumanowskiej zachował się stary sonant *r, podczas gdy */ posiada trzy kontynuanty w zależności od położenia: [u] w pozycji po spółgłoskach wargowych oraz [lǎ]/[lu] w pozycji po spółgłoskach dziąsłowych (Видоески 1998: 26, 65-66; Видоески 1999b: 55, 169). Zachowanie pierwszego z sonantów występuje w analizowanym materiale konsekwentnie. Drugi z nich natomiast ma dwa kontynuanty, przy czym jeden zgodny jest z opisem gwar [u], a drugi ze standardem literackim [ol]. Najpowszechniejszym kontynuantem jest [u], występuje łącznie 28 razy: 26 razy w formach pochodnych od przymiotnika [pun] (spl > полн) oraz dwukrotnie w rzeczowniku [vuk] (spl > волк). W materiale dominują formy zgodne z opisem gwary, co obrazują poniższe fragmenty:

*Легај доле улаза gang, маскирани фаџе и **пун** [pun] шаржер е (у) [...] / Много ми гори у vein, **пуни** [pùní] торбу бејџи, **брзам** [bɣzəm] терам after (у) / **Црвена** [cɣvenə] зона, тих аларм, само 60 секунде ме делив од твое дупе [...] / **Фрљу** [fɣɽu] димну дими димна како да е змај*
Crime, Enigma x SVMRAK

пун [pun], spl > полн

пуни [pùní], spl > полни

брзам [bɣzəm]

Црвена [cɣvenə]

Фрљу [fɣɽu]

***brzi** [bɣz'i] ko pagani zonda, / torbe se **puniv** [pùnív] kao sto gi **punu** [pùnu] konta [...] / moi **puniv** [pùnív] torbe dok za vikend praznu sef [...] / kroko sija mi na **grudi**/ [grùd'i]*
Pagani Zonda, Španac

brzi [bɣz'i]

puniv [pùñiv], spl > полнев

punu [pùnu], spl > полнам

puniv [pùñiv], spl > полнев

grudi [grùd'i], spl > гради

Грее ли слнце [slǎnce] – сви смо на кафе

Куманово, TyZee

слнце [slǎnce], spl > сонце

A u glava ko da mi vrti [vr̩t'i] rulet [...] / *Daj ostavi go u rani ovoj* **vuk** [vuk]

Suvenir, TyZee

vrti [vr̩t'i]

vuk [vuk]

Zgodny ze standardem kontynuant [ol] sonantu [l] występuje w dwóch utworach autorstwa TyZee:

postela vlazna no ne od solzi [sòlz'i] [...] / *i koga od muka* **volcite** [vòlc'ite] vijat

Sine, TyZee

solzi [sòlz'i], spg > [slǎz'i : slùz'i]

volcite [vòlc'ite], spg > [vùc'ite]

I ništo ne kažuvaj **molči** [mòlč'i] [...] / **Molči** [mòlč'i] i da tropaat do tolku vrega

Omilena, TyZee

molči [mòlč'i], spg > [mlǎč'i] : [mlǎč'i]

Molči [mòlč'i], spg > [mlǎč'i] : [mlǎč'i]

16. Zachowanie starej spółgłoski [l']

W gwarze kumanowskiej zachowuje się etymologiczna głoska [l'] (Видоески 1998: 65; Видоески 1999a: 170). Widoczne jest to w poniższych przykładach z materiału:

gasi bit daj gu **kosulju** [kòšul'ʉ]

Boomerang, Chedo

kosulju [kòšuʎu], spl > кошула

Фр.љу [fřʎu] димну дими димна како да е змај

Crime, Enigma x SVMRAK

Фр.љу [fřʎu], spl > фрлам

Фр.љаиш [fřʎaš] ли хејт? После га напаиш

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

Фр.љаиш [fřʎaš], spl > фрлам

Циљ [c'ij] е да направу милион [...] / У 3 потеза си шах мат, док си **иљаннат** [šʎaŋnat],
и напнат, иду у напад, кумани запад. [...] / Имамо **циљ** [c'ij] да биде реализирано све остварен

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

Циљ [c'ij], spl > цел

иљаннат [šʎaŋnat], spl > шлапнат

Брат ми, **п.љукам** [pʎukaŋ] погадно од ламу

Trap Bebe, Luka Chombe

п.љукам [pʎukaŋ], spl > плукам

Prawdopodobnie wszystkie te przykłady są wpływem języka serbskiego (gdyż w takiej postaci formach występują się w nim). Potwierdzeniem tego może być np. powtarzający się w materiale źródłowym leksem [ʎud'i] (który w dwóch utworach TyZee pojawia się również w formie standardowej języka macedońskiego):

Зборив **људи** [ʎud'i] наре давав га рај

Crime, Enigma x SVMRAK

људи [ʎud'i], spl > луѓе

Стварно не ги слушам **људи** [ʎud'i], глум сам кд зборив за мене

Trap Bebe, Luka Chombe

људи [ɽùd'i], spl > луѓе

*Ради реда мене **људи [ɽùd'i]** не ми ги требав*

Južna Koreja, Luka Chombe

људи [ɽùd'i], spl > луѓе

*Еве трака за **људи [ɽùd'i]** што ме сакаат, **људи [ɽùd'i]** што ме ценит само[...] / Многу јаки*

***људи [ɽùd'i]**, ама никој како мују*

Куманово, TyZee

људи [ɽùd'i], spl > луѓе

***Lugje [lùǵe]** ke se smejat od strana i ke blejat*

Sine, TyZee

Lugje [lùǵe], spg > [ɽùǵe : ɽùd'i], spl > луѓе

*Gledam golemi **lugje [lùǵe]** a karakteri mali*

Paradox, TyZee

lugje [lùǵe], spg > [ɽùǵe] : [ɽùd'i], spl > луѓе

***Frli [vr̩l'i]** maska daj mi pozitiva [...] / **Frli [vr̩l'i]** maska i bez paranoja / **Prefrli [prefr̩l'i]** se na mene bidi moja*

Paranoja, TyZee

Frli [vr̩l'i], spg > [fr̩l'i], spl > фрли

Prefrli [prevr̩l'i], spg > [prefr̩l'i], spl > префрли

17. Podwojenie przyimka [so] – [sās]

Gwara kumanowską charakteryzuje się występowaniem podwojonego przyimka [s] – [sās] (Видоески 1998: 26). Obie formy występują w analizowanym materiale łącznie 10 razy: forma pojedyncza dwukrotnie, zaś podwójna 8 razy. Wszystkie zawierające je fragmenty prezentuję poniżej:

*Пишују некад текст некад почну **c'c freestyle [sās-fr'istajl]***

Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK

***c'c freestyle* [säs-fr'istajl], spl > co/c фристајл**

Улаз у банку и сви смо c'c глок [säs-glòk]

Crime, Enigma x SVMRAK

***c'c глок* [säs-glòk], spl > co/c глок**

ss moi [säs-moi] *borci delu krunu* [...] / *ss brakja* [säs-bràćą] *eho da ga cuju* [...] / *da se budiv svi*

ss flow [säs-vlòu] *brat*

Boomerang, Chedo

***ss moi* [säs-moi], spl > co/c мон**

***ss brakja* [säs-bràćą], spl > co/c браќа**

***ss flow* [säs-vlòu], spl > co/c флоу**

stoju pred ogledalo ochi u ochi s's gjavola [säs-ǵavòlą] [...] / *ama imam golemo srce s's nikoga*

[säs-ńikògą] ne se diram

Tango s's Gjavola, Enigma

***s's gjavola* [säs-ǵavòlą], spl > co/c ǵавол**

***s's nikoga* [säs-ńikògą], spl > co/c никого**

Puma - slučaj, ubistvo c'c умислу [säs-ùm'islu] [...] / *Убиство на фит, c'c умислу* [s-ùm'islu] *e*

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

***c'c умислу* [säs-ùm'islu], spl > co/c смисла**

***c'c умислу* [s-ùm'islu], spl > co/c смисла**

***C'c mou* [s-moi] браќа да напуну стадион**

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

***C'c mou* [s-moi], spl > co/c мон**

Nie zgodna z modelowym opisem gwary (ale zgodna ze standardem literackim) forma [so] występuje łącznie czterokrotnie w trzech utworach rapera TyZee:

Prvriot kontakt so oči [sq-òč'i]

Omilena, TyZee

so oči [sq-òč'i], spg > [s-òč'i] : [säs-òč'i]

*So niedna [sq-ńiednə] žena ma daj, ne sum se osekjal ovaka [...] / Tie nikogaš nema da znaat
kolku so tebe [sq-tèbe] dušava e*

Paranoja, TyZee

So niedna [sq-ńiednə], spg > [s-ńiednə] : [säs-ńiednə]

so tebe [sq-tèbe], spg > [s-tèbe] : [säs-tèbe]

Ne im se znae bas koj so kogo [sq-kògə] spie mamò

Ironija, TyZee

so kogo [sq-kògə], spg > [s-kògə] : [säs-kògə]

Cechy występujące rzadko

18. Częste przejście [f] do [v]

Božidar Widoeski określa przejście bezdźwięcznej spółgłoski [f] w dźwięczną [v] jako często spotykaną cechę charakterystyczną dla gwary kumanowskiej (Видоески 1999a: 169). Zjawisko to występuje stosunkowo rzadko w analizowanym materiale, poświadczone zostało 19 razy, podczas gdy zachowanie bezdźwięcznego [f] 90 razy. Obrazują to poniższe przykłady:

*na binu flow [vlòu] da ga ispustu [...] / dok fekj [vejk] od scenu ne izbushu [...] / ja sam tesla u futur
[fùtur] [...] / film [f'ilm] e umri mlad, mnogo e cudan grad [...] / da se budiv svi ss flow [vlòu] brat
/ samo non stop da flowa [se-flòuə] (yeah) [...] / otvori oci sve e fora [vòrə]*

Boomerang, Chedo

flow [vlòu]

fekj [vejk], spl > фejк

futur [fùtur]

film [f'ilm]

flow [vlòu]

flowa [se-flòuə]

***fora* [vòrə]**

*Samo samo samo da si Rio, tell me tell me honey do you **feel** [fʰil] [...] / **Frli** [vrʲl'i] maska daj mi pozitivna [...] / I ostaj gi neka lajaat, i ljubi ko me ko na **pfobija** [fòb'ɪa] [...] / Samo samo samo da si Rio, tell me tell me honey do you **feel** [fʰil] / **Frli** [vrʲl'i] maska i bez paranoja / **Prefrli** [prefrʲl'i] se na mene bidi moja*

Paranoja, TyZee

feel [f'i:l]

Frli [vr̩l'i]

pfobija [fòb'ia], spl > фобија

feel [f'i:l]

Frli [vr̩l'i]

Prefrli [pɛfr̥l'i]

19. Dysymilacja grupy [mn] w [ml], np. [mlogo], [mlozina]

Typowe dla gwary kumanowskiej jako gwary północnej jest przejście spółgłoskowej grupy [mn] w [ml] (Видоески 1998: 66). W całym analizowanym materiale zjawisko występuje wyłącznie raz – względem 22 form zgodnych ze standardem literackim. Przykłady:

*Нема паузе, **много** [mɫõgɔ] ролам - тој ми маана [...] / Омаловажуев ме, а ја праву се **много** [mnõgɔ] луд [...] / **Много** [mnõgɔ] покажев се посрано [...] / Хејтери тишина, нема ги да едев **гомна** [gõmna]*

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

много [mlògə], spl > многу

много [mnògɔ], spg > [mlògɔ], spl > многу

Много [mnògə], spg > [mlògə], spl > многу

зомна [gòmna], spg > [gòmla]

W przypadku tego utworu należy zwrócić uwagę, że raper Mistri, w którego fragmencie usłyszeć można transformację [mn] w [ml] ([mlógo]), w drugim z leksemów zachowuje oryginalną grupę [mn] ([gómnal]).

Много [mnògɔ] *ми гори у vein, пуни торбу бејби, брзам терам after (y) [...]* / **Фрљу димну**
[d'ìmnu] *дими димна* [d'ìmna] *како да е змај*

Crime, Enigma x SVMRAK

Много [mnògɔ], spg > [mlògɔ], spl > многу
димну [d'imnu], spg > [d'imlu], spl > димна
димна [d'imnə], spg > [d'imlə], spl > димна

Ze względu na brak dostępności nagrań trzech utworów rapera Enigmy, nie udało się dokładnie sprawdzić, czy omawiane zjawisko w nich zachodzi. Na podstawie dostępnych transkrypcji zauważyć można, że występują w nich warunki do pojawienia się tego przekształcenia:

*Zborovi u kodovi i **mnogo** jako zvuchi [...] / A nema potreba poshto si **mnogo** plitak / I koj si ti u ovj svet za da bidesh **mnogo** bitan*
Gospodin Fuck Off, Enigma

*a ti ? какв си ? делуеш **многo** глуп [...] / UFO-flow **многo** е доброооуу,, бииааач lay low [...] / не ме слушај брат, **многo** сам ироничан (чан)*
Samo Jako, Enigma

*пун е напон, ред у хаос, све е **многo** јасно [...] / После **многo** делирични епизоде, осеќам се препороден [...] / пун е напон, ред у хаос, све е **многo** јасно*
Gas, Enigma

20. Prejotacija samogłoski [e] w nagłosie

Prejotacija samogłoski [e] w nagłosie jest cechą charakterystyczną dla gwary kumanowskiej, która odróżnia ją od standardowego języka macedońskiego (Видоески 1998: 66; Видоески 1999a: 169). W większości przypadków zjawisko to nie występuje (w części utworów np. *Boomerang*, *Kumanovo Cypher 2022* i *Trap Bebe* nie zachodzi ani razu). Przeliczając wszystkie formy, prejotacja (w wygłosie leksemów i sylab) zaobserwowana została w 16 przypadkach, podczas gdy jej brak w 164 pozycjach. Poniżej zamieszczam przykłady:

od realnost, sve ovoj da e sluchajnost [e-slùčajnost] [...] / sođzhina u pesme, u dushu budi esen [jesen] [...] / trkalo se vrti, a karma e bumerang [e-bùmerang] / zaebe [zaiebi], sranja i mrachni misle stavi gi u blant... [...] / ke spoju dobro i zlo, za da bidu edno [ednò] [...] / poshto raj e mesto [e-mèstɔ] kude shto ne se deshava nishto [...] / kd ti e preko [e-prèkɔ] kur i [...] / I sve e kul [e-kul]... Svi zboriv... / Deko sve e normalno [e-nòrmalno], mada ne mi e poznat [e-pòznat] tj poim
Josh Nekoј Dim, Enigma

e sluchajnost [e-slùčajnost], spg > [je-slùčajnost], spl > е случајност
esen [jesen], spl > есен

e bumerang [e-bùmerəŋ], spg > [i̯e-bùmerəŋ]

zaebi [za̯iebi]

edno [ednò], spg > [i̯ednò]

e mesto [e-mèstɔ], spg > [i̯e-mèstɔ]

e preko [e-prèkɔ], spg > [i̯e-prèkɔ]

e kul [e-kul], spg > [i̯e-kul]

e normalno [e-nòrməlɔ], spg > [i̯e-nòrməlɔ]

e poznat [e-pòznat], spg > [i̯e-pòznat]

Taj e maj [e-mà̯i] *бразилска градба* [...] / *Мала ми e Дува* [i̯e-d'iv̩a] *Населба, Серава* [...] / *Кд за час би кажале све што знаете* [zn̩à̯iete] *на глас (ајде)* [...] / *Препун e DM* [e-d'iem], *ej* [...] / *Сг e moj* [i̯e-mo̯i] *ред* [...] / *Ретко кој e знаја* [e-zn̩à̯i̯a] *дека Лука трап ке прави* [...] / *Прича e херојска* [e-χèrɔ̯isk̩a] - *Бајрам Шабани* [...] / *Види победа e моја* [e-mò̯i̯a], *ти се надај на пенали* [...] / *Од далеку гледа, а не смее* [smè̯ie] *да припари*
Ronnie Coleman, Luka Chombe

e maj [e-ma̯i], spg > [i̯e-mà̯i]

e Дува [i̯e-d'iv̩a]

знаете [zn̩à̯iete]

e DM [e-d'iem], spg > [i̯e-d'iem]

e moj [i̯e-mo̯i]

e знаја [e-zn̩à̯i̯a], spg > [i̯e-zn̩à̯i̯a]

e херојска [e-χèrɔ̯isk̩a], spg > [i̯e-zn̩à̯i̯a]

e моја [e-mò̯i̯a], spg > [i̯e-zn̩à̯i̯a]

смее [smè̯ie]

21. Utrata spółgłoski [χ] we wszystkich pozycjach

Kolejną cechą typową dla gwar północnych jest utrata spółgłoski [χ] we wszystkich pozycjach (Видоески 1998: 66; Видоески 1999a: 160, 169; Младенов 2002: 170). W analizowanych tekstach jest tak samo jak w języku literackim, tj. w wielu przypadkach głoski tej nie ma, ale mimo to występują leksemy, w których się zachowała. Choć Božidar Widoeski tego nie opisał, widoczne jest przejście tej spółgłoski w [v] w formach czasu przeszłego (być może jest to wpływ języka literackiego lub sąsiednich gwar południowych). Dziewięciokrotnie zauważono całkowite pominięcie głoski [χ], należy jednak mieć na uwadze, że wszystkie te formy zgodne są ze standardem literackim:

*znaci kje dehidriram **odma** [òdmə] (yeah) [...] / sve sto ide prema propast do njega lega **ladno** [lādno] poraz ceka da ga stopli borac*
Boomerang, Chedo

odma [òdmə]

ladno [lādno]

*kd vidish zrachu **ladno** [lādno] i pokazhuju slabost*
Josh Nekoј Dim, Enigma

ladno [lādno]

*Сфати лично, моја **маала** [màlɑ] најбољи, еи [...] / Напишемо, средимо **одма** [òdmə]*
Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

маала [màlɑ]

одма [òdmə]

*Ајде кладба, **одма** [òdmə] руку давам*
Ronnie Coleman, Luka Chombe

одма [òdmə]

*Движи Mitsubishi, сви нè **одма** [òdmə] гледав [...] / **Маалски** [màlsk'i] дилер*
Južna Koreja, Luka Chombe

одма [òdmə]

Маалски [màlsk'i]

*ваду маст **ладан** [lādɑn] како глечер*
Restart, Mistri x Chedo x Bronson

ладан [lādɑn]

*tvoja stoi mi u dm pa u klub mi dava **lep** [leɸ] [...] / kao london sve e **ladno** [lādno] kao london*
Pagani Zonda, Španac

lep [leḥ], spł > леб

ladno [lādno]

W znacznej liczbie przypadków głoska [χ] zastępowana jest głoską [v], co – choć nie odpowiada charakterystyce gwary kumanowskiej opisanej przez Božidara Widoeskiego – w pełni koresponduje ze standardem języka macedońskiego. Transformacja ta widoczna jest przeważnie w wygłosie:

*k'd demoni **pobesnev** [pòbesnev] i **srushiv** [srùš'iv] mi ga plan [...] / na tlo na **vr̥v** [vr̥v] na dno, bos i gol [...] / svi me neshto **zamarav** [zàmar̥av], svi neshto **ochekuev** [òčekuev] od mene [...] / **Vadiv** [vād'iv] me od takt do stepen na paranoju*

Josh Nekoј Dim, Enigma

pobesnev [pòbesnev], spg > [pòbesne]

srushiv [srùš'iv], spg > [srùš'i]

vr̥v [vr̥v], spg > [vr]

zamarav [zàmar̥av], spg > [zàmar̥a]

ochekuev [òčekuev], spg > [òčekue]

Vadiv [vād'iv], spg > [vād'i]

*Стварно не ги слушам људи, **глув** [gluv] сам кд **зборув** [zbòr'iv] за мене [...] / Ја сам **вр̥в** [vr̥v], а још не сам на престол [...] / Убију га бит, **судув** [sùd'iv] ме за прв степен [...] / Мене ме чекав, док тебе те **кратув** [kràt'iv] [...] / Мене сви ме **знаев** [znàev], ти небитан си како Ресен (хахаха)*

Trap Bebe, Luka Chombe

глув [gluv], spg > [glu]

зборув [zbòr'iv], spg > [zbòr'i]

вр̥в [vr̥v], spg > [vr]

судув [sùd'iv], spg > [sùd'i]

кратув [kràt'iv], spg > [kràt'i]

знаев [znàev], spg > [znàe]

*torbe se **puniv** [pùñiv] kao sto gi punu konta [...] / kd bi znale sve sto **nudiv** [nùd'iv] mi u dm sg za verse / moi **puniv** [pùñiv] torbe dok za vikend praznu sef [...] / oni **mavav** [máv] me zbog fame*

Pagani Zonda, Španac

puniv [pùñiv], spg > [pùñi]

nudiv [nùd'iv], spg > [nùd'i]

puniv [pùñiv], spg > [pùñi]

mavav [máv], spg > [má]

Jedynie w trzech przypadkach zauważalne jest przejście [χ] do [v] nie w wygłosie leksemu:

Маѡамо [màvəmɔ] *наре, али наре никад доста*

Južna Koreja, Luka Chombe

Маѡамо [màvəmɔ], spg > [màəmɔ]

moras po srcha da gazis ti krvav ako si trgnal gore kon vrvot [vr̥vɔt]

Sine, TyZee

vr̥vot [vr̥vɔt], spg > [vròt]

a si bevme [bèfme] *sudeni*

Suvenir, TyZee

bevme [bèfme], spg > [bème]

W sporej części leksemów spotykane jest jednak zachowanie głoski [χ]. Realizacje te występują łącznie 57 razy (*uol* 56) i obejmują czterdzieści jeden jednostek stanowiących głównie (31 razy) zapożyczenia z innych języków (w tym z angielskiego i greckiego) i jedną nazwę własną (Hitchcock w utworze *Kumanovo Cypher* 2022). Wyłącznie dziewięć jednostek stanowi leksykę rodzimą (formy te jednak zgodne są ze standardem języka macedońskiego):

Колко и да е факт ипак ставен у ѡах мат

Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK

ѡах [šax], spg > [ša]

ako uspeh [ùspeχ] *ne pogledne ne nema da se ljutu, uvek rokam sve od dushu, brakja da su [...]*

/ ss brakja eho [èχɔ] *da ga cuju [...]* / *na hop* [χɔp] *nemoz da se oduzu [...]* / *znaci kje dehidriram*

[dèχ'idr'irəm] *odma (yeah) [...]* / *sve drugo e hipnoza* [χ'ipnɔɲa]

Boomerang, Chedo

uspeh [ùspeχ], spg > [ùspe]

eho [èχø], spg > [χø]

hop [χop], spg > [op]

dehidriram [dèχ'idr'irəm], spg > [dèidr'irəm]

hipnoza [χ'ipnøɳə], spg > [ipnøɳə]

(Dobrovecher Leo) D'n mi beshe haos [χàøɕ] [...] / pojdu u pohod [pòχøɖ] po nebo, trazhu odgovor u zvezde [...] / prazni ruke a na prsti kristali od THC [tèχəce] [...] / Crni dupke u memoriju od harmoniju [χàrmøñu] na opium [...] / Haos [χàøɕ] mi beshe dn, zaglavi do kasno / mrachno e i tiho [t'ìχø], josh uvek odu nadvor

Josh Neko Dim, Enigma

haos [χàøɕ], spg > [àøɕ]

pohod [pòχøɖ], spg > [pòɖ]

THC [tèχəce], spg > [tèəce]

harmoniju [χàrmøñu], spg > [àrmøñu]

Haos [χàøɕ], spg > [àøɕ]

tiho [t'ìχø], spg > [t'ìø]

Црвена зона, mux [t'ìχ] аларм, само 60 секунде ме делив од твоје дупе [...] / Чал'м испада у хоџ [χøɖ]

Crime, Enigma x SVMRAK

mux [t'ìχ], spg > [ìχ]

хоџ [χøɖ], spg > [øɖ]

А звучив срање, звучив хаос [χàøɕ] [...] / Додај и бит, тој ми е храна [χràɳə] [...] / Ја сам корак испред, веруј ми бајо главан сам у хуџ! [χuɖ] [...] / А у хуџ [χuɖ] - Лео Енигма, Дејо Мистри [...] / Толко хаос [χàøɕ] што не може ни инвазија да исчисти [...] / Мои бракарда у твој хуџ [χuɖ] баратав / Фрљаи ли хејм? [χèit] После га папаи [...] / Миришу на успех [ùspeχ], осекам гу бину [...] / По пола крај, е на херон [χèrøn] [...] / Биле би броки, они херои [χèrøi] [...] / Хејмеру [χèitèr'i] тишина, нема ги да едев гомна

Kumanovo Cypher 2021, Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac

хаос [χàøɕ], spg > [àøɕ]

храна [χràɳə], spg > [ràɳə]

хуџ [χuɖ], spg > [uɖ]

xyð [χuð], spg > [uð]
xaoc [χàqs], spg > [àqs]
xyð [χuð], spg > [uð]
xejm [χèit], spg > [χèit]
ycnex [ùspeχ], spg > [ùspe]
xepøn [χèrøn], spg > [èrøn]
xepou [χèrøi], spg > [èrøi]
Xejmepu [χèiter'i], spg > [èiter'i]

Hood [χuð] *смо како Бруклин* [...] / *Hustle* [χàsl] *на ум на главу* *hoodie* [χùd'i] [...] / *Твој*
е пројден како да е *gloryhole* [glòr'ixō] [...] / *Нема бољи склоп за бољи* *xon* [χop] [...] / *Од трап*
до *xun-xon* [χ'ip-χop] *више не е битно* [...] / *real shit* *ко* *хичкок* [χ'ičkøk] [...] / *У 3 потеза си*
шах [šax], *мат, док си шљапнат, и напнат, иду у напад, кумани запад* [...] / *Разбивам,*
наснифан, упадам на ритам, не сам натрипан, за *xun xon* [χ'ip-χop] *ке ринтам, и кт не свону...*
све на време ми стиза [...] / *Дyx* [duχ] *на екиту ко да гори пламен* [...] / *За* *xejmepu* [χèiter'i]
и'пнују амен

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

Hood [χuð], spg > [uð]
Hustle [χàsl], spg > [àsl]
hoodie [χùd'i], spg > [ùd'i]
gloryhole [glòr'ixō], spg > [glòr'io]
xon [χop], spg > [op]
xun-xon [χ'ip-χop], spg > [ip-op]
хичкок [χ'ičkøk], spg > [ičkøk]
шах [šax], spg > [ax]
xun xon [χ'ip-χop], spg > [ip-op]
Дyx [duχ], spg > [du]
xejmepu [χèiter'i], spg > [èiter'i]

Да застапу ке ми треба нешто појакко од *храну* [χrànu] [...] / *Она плати за траву, его* *нахрану*
[naχrànu] [...] / *Дваесчетири седам* *хаслам* [χàslam], *премного сам вредан*
Trap Bebe, Luka Chombe

храну [χrànu], spg > [rànu]
нахрану [naχrànu], spg > [narànu]
хаслам [χàslam], spg > [àslam]

Прича е херојска [χèrɔjskə] - Бајрам Шабани

Ronnie Colmena, Luka Chombe

херојска [χèrɔjskə], spg > [èrɔjskə]

Или cool ву е тој што ме знае цел hood [χud]

Južna Koreja, Luka Chombe

hood [χud], spg > [ud]

*Пуна скала, урла пуна хала [χàlə] [...] / у хедонизам [χèdɔnizəm] ако не заглаву [...] / и да
xejmaui [χèitəʃ] симни капу*

Restart, Mistri x Chedo x Bronson

хала [χàlə], spg > [àlə]

хедонизам [χèdɔnizəm], spg > [èdɔnizəm]

xejmaui [χèitəʃ], spg > [èitəʃ]

u hotel [χòtel] all inklusiv [...] / i sve e pronto honey [χǎn'i] tuja nema bonton

Pagani Zonda, Španac

hotel [χòtel], spg > [òtel]

honey [χǎn'i], spg > [ǎn'i]

Мамичке млади у халенке [χàlenke] бреј

Куманово, TyZee

халенке [χàlenke], spg > [àlenke]

A niv ostavi gi da hejtaat [χèitəʔt]

Paranoja, TyZee

hejtaat [χèitəʔt], spg > [èitəʔt]

mnogu dushi prodadeni a ti lav megju hieni [χ'ieni] sine moras

Sine, TyZee

hieni [χ'ieñi], spg > [ieñi]

Visoka tehnologija [tèχnɔlɔg'ia] donese niski morali [...] / (Brz zivot bela *jahta* [iàχtə] crveno ferari) [...] / Sakame brza *hrana* [χràna] *alkoholi* [àlkɔχɔl'i] i brzi koli
Paradox, TyZee

tehnologija [tèχnɔlɔg'ia], spg > [tènɔlɔg'ia]

jahta [iàχtə], spg > [iàtə]

hrana [χràna], spg > [ràna]

alkoholi [àlkɔχɔl'i], spg > [àlkɔl'i]

Nema bajki placat majki ovde se kovat *hajki* [χàik'i] [...] / *Lideri* *hostapleri* [χòχštəplər'i] i *heroi* [χèrɔi] dezenterii
Ironija, TyZee

hajki [χàik'i], spg > [àik'i]

hostapleri [χòχštəplər'i], spg > [òštəplər'i]

heroi [χèrɔi], spg > [èrɔi]

Cechy niewystępujące

22. Przejście grupy [mɪ] w [mn']

Zgodnie z opracowaniem Bożidara Widoeskiego cechą gwar północnych (w tym gwary kumanowskiej) jest przejście grupy spółgłoskowej [mɪ] w [mn'] (Видоески 1998: 66). Zjawisko nie występuje w materiale źródłowym. Poniżej prezentuję wszystkie fragmenty, w których występują warunki do pojawienia się tego zjawiska. Jedynym leksemem jest pojawiający się trzykrotnie rzeczownik *zemja* (uol czterokrotnie):

zivotot treska od zemja [zèmià] *pa krev*
Sine, TyZee

zemja [zèmià], spg > [zèmnà]

Od svoja zemja [zèmià] *majko ne progonija*
Ironija, TyZee

zemja [zèmiǎ], spg > [zèmnǎ]

(Ja se dizam...) **Zemju** [zèmjũ] ne gu pipam

Gospodin Fuck Off, Enigma

Zemju [zèmjũ], spg > [zèmnũ]

12. Półdźwięczna wymowa w wygłosie

Cechą wyróżniającą gwarę kumanowską jako gwarę północną zgodnie z opisem Bożidara Widoeskiego jest półdźwięczna wymowa dźwięcznych spółgłosek w wygłosie (Видоески 1998: 66). W materiale zjawisko nie zachodzi, spotykana jest wyłącznie dźwięczna wymowa w wygłosie w każdych warunkach fonetycznych, tzn. bez względu na następującą po niej głoskę, przykłady:

Живот има **nað** [pad], **никаð** [ńikǎð] *да сам* **gað** [gad] / *Падни стани мутни фаце* **кружив** [krũž'v] *ни по* **grað** [grad] [...] / *Hejќев* [nèĩkev] *да ме гледав* [glèdǎv] *пошто профи ваду се од кал* [...] / *Само добар* **vibe** [vǎib] *и музика* [...] / *Тече добро план нема* **никаð** [ńikǎð] *да застане* [...] / *И ме диза ко кран,* **никаð** [ńikǎð] *нема да престане* [...] / *Иако ме* **викав** [v'ikǎv] *Мрак*
Ne ga kri tam, Bronson x SVMRAK

nað [pad], spg > [pað]

никаð [ńikǎð], spg > [ńikǎð]

gað [gad], spg > [gað]

кружив [krũž'v], spg > [krũž'v]

grað [grad], spg > [grað]

Hejќев [nèĩkev], spg > [nèĩkev]

гледав [glèdǎv], spg > [glèdǎv]

vibe [vǎib], spg > [vǎib]

никаð [ńikǎð], spg > [ńikǎð]

никаð [ńikǎð], spg > [ńikǎð]

викав [v'ikǎv], spg > [v'ikǎv]

Движу Mitsubishi, сви нѐ одма глѣдав [glèdǎv] / Барем 20-ка е фелна, твои снимиѣ [sn'ím'iv] – Телма [...] / Или cool ву е тој што ме знае цел hood [χud] [...] / Браќа гинев [g'inev] [...] / Бија сам по маале, добро знаев [znàev] ме сине / Трап ми е врук, никад [níkǎd] нема да остине / Сакав да ме стигнев [st'ignev], али џабе не ги иде [...] / Мавамо наре, али наре никад [níkǎd] доста [...] / Фини и тотијане, сакав да ме запознаев [zǎpòznǎev] / Види ги муријани, на наступ ме препознаев [prepóznǎev] [...] / За мене зборив [zbòr'iv] дела, види чека клиента Јужна Кореја, Лука Чомбе

глѣдав [glèdǎv], spg > [glèdǎv]

снимиѣ [sn'ím'iv], spg > [sn'ím'iv]

hood [χud], spg > [χud]

гинев [g'inev], spg > [g'inev]

знаев [znàev], spg > [znàev]

никад [níkǎd], spg > [níkǎd]

стигнев [st'ignev], spg > [st'ignev]

никад [níkǎd], spg > [níkǎd]

запознаев [zǎpòznǎev], spg > [zǎpòznǎev]

зборив [zbòr'iv], spg > [zbòr'iv]

Inne cechy

23. Przejście grupy [ol] w wygłosie w [ō]

Czterokrotnie w badanym materiale wygłosowa grupa [ol] przechodzi w długie [ō], tak samo jak w języku serbskim. Natomiast w odmianie tych wyrazów [l] występuje. Zjawisko nie obejmuje jednosylabowych leksemów, zauważalne jest natomiast w przypadku wyrazów dwu- i trzysylabowych. Cecha ta nie została uwzględniona w opisie Božidara Widoeskiego, stanowić może zatem zjawisko powstałe w wyniku wpływu sąsiadującego z tą gwarą serbskiego terytorium językowego.

tesna mi e koza gjavol [ǰǎvō] saka kontra

Boomerang, Chedo

gjavol [ǰǎvō], spg > [ǰǎvō]

*Josh nekoj dim... josh malko da uzhivam u **bol** [bol] / na tlo na vrv na dno, bos i **gol** [gol] [...] / i mrdnesh se s's pamet i uzhivash u **bol** [bol] i bes [...] / **gjavol** [ǰàvō] potpren na ramo , vika mi samo jako*

Josh Neko Dim, Enigma

bol [bol]

gol [gol]

bol [bol]

gjavol [ǰàvō], spg > [ǰàvōl]

*stoju pred ogledalo ochi u ochi s's **gjavola** [ǰàvōlǝ]*

Tango s's Gjavola, Enigma

gjavola [ǰàvōlǝ]

*Твој е пројден како да е **gloryhole** [glòr'ixō]*

Kumanovo Cypher 2022, SVMRAK, REIGN, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri

gloryhole [glòr'ixō], spg > [glòr'ixōl]

*Ја сам врв, а још не сам на **нрестол** [prèstō]*

Trap Bebe, Luka Chombe

нрестол [prèstō], spg > [prèstōl]

*Порано било – **рокенрол**! [ròkenrō] Сега ничи – турбофолк!*

Куманово, TyZee

рокенрол! [ròkenrō], spg > [ròkenrōl]

REGION KUMANOWA (PODSUMOWANIE)

W modelu gwary kumanowskiej wyszczególniono 23 cechy fonetyczne. 5 z nich występuje zarówno w niej jak i standardowym języku macedońskim, zostały one poświadczane konsekwentnie w materiale źródłowym. Są to: kontynuant [e] samogłoski *ě, np. [bèl'i], [izbega], [sfet]; kontynuant [e] starej samogłoski *ę, np. [glèdam], [se], [vrème]; przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě, np.

[cřna], [cřvena], [cřveno]; zachowanie starej grupy spółgłoskowej [bn], np. [pósebnø], [pótřebnø]; kontynuanty [k] i [g] starych grup spółgłoskowych *tj i *dj, np. [ósekam]; [lùge], [srèkàta].

18 pozostałych cech wymienionych w modelu gwary nie jest tożsamy z standardem literackim. Osiem z nich występuje konsekwentnie w analizowanym materiale: akcent wyrazowy ruchomy, lecz stały pod względem morfologicznym, np. [stfàrnø], [ké-skř'ši], [žàvø] - [žàvøla]; redukcja nieakcentowanych samogłosek [a] i [o], np. [glèdam], [gùstø], [østàvu]; występowanie samogłoski [ǣ], np. [sǣnuju], [tǣkǣv], [tǣmnina]; kontynuant [u] starej głoski [ø], np. [rùku], [rugàme], [stòju]; brak mieszania się starych nosówek; występowanie trzech wariantów spółgłoski [l]; rozwój starych grup *vǣ i *vǣ w [u], np. [ulàza], [u-bàunku], [u-glàva] (jednokrotnie pojawia się wyjątek [vø-tèbe]), zachowanie starej głoski [ń], np. [nèga], [ńima], [ńuma].

4 cechy występują często: przejście starych głosek *b i *b w [ǣ] oraz w [a] w pozycji nieakcentowanej i formach rodzajnikowych, np. [dǣn], [sǣn] – [sǣnǣt], [tǣkǣv], choć w formach rodzajnikowych spotykane są formy zgodne ze standardem, np. [čòvekøt], [lǣvøt], [nǣrødøv]; kontynuanty [r] i [u] (a po spółgłoskach dźwiękowych [lǣ]/[lu]) starych sonantów *r i */, np. [břzam], [pun], [slǣnce], choć sporadycznie spotykany jest literacki kontynuant [ol] dla starego sonantu */, np. [mòlč'i], [sòlč'i], [vòlč'ite]; zachowanie etymologicznej spółgłoski [l'], np. [fř'u], [kòšul'u], [pl'ùkǣt]; podwojenie przyimka [so] - [sǣs] występuje łącznie 8 razy, np. [sǣs-brǣca], [sǣs-glòk], [s-moi] - [sǣs-moi], podczas gdy forma literacka występuje 4 razy (wyłącznie w tekstach jednego z raperów – TyZee), np. [sø-kògø], [sø-òč'i], [sø-tèbe].

4 cechy występują rzadko. Są to: przejście [f] do [v] – obejmuje 19 z 99 przypadków, np. [vejk], [vløu] – [se-fløua], [f'ilm]; dysymilacja grupy [mn] do [ml] – występuje wyłącznie 1 raz; prejotacja samogłoski [e] w nagłosie – występuje w 16 ze 180 przypadków, np. [e-mèstø], [ednø], [jesen]; utrata spółgłoski [χ] we wszystkich pozycjach – pod kątem tej cechy materiał wykazuje się literackością, jedynie w poszczególnych leksemach (literackich i zapożyczeniach) spółgłoska się zachowuje, np. [χèter'i], [χràna], [ùspeχ].

Kolejne dwie cechy mimo występowania warunków fonetycznych nie zostały poświadczone w materiale źródłowym: przejście grupy [mj] w [mn'] i półdźwięczna wymowa spółgłosek w wygłosie – w materiale zauważalna jest za to dźwięczna wymowa w wygłosie, np. [nèk'ev], [ńikǣd], [vǣjb].

Artyści związani z Kumanowem w swojej mowie często wykorzystują cechy języka, które w dużym stopniu odróżniają ich od raperów z innych części kraju. Konsekwentnie wykorzystują 7 regionalnych cech fonetycznych. Ponadto w ich mowie spotykane są dodatkowe 4 cechy gwarowe, które mimo pewnych odstępstw przeważają w materiale źródłowym. Dodatkowo sporadycznie spotykane są pewne odstępstwa od standardu dotyczące kolejnych kilku cech regionalnych. Dodatkowo w analizowanym materiale występuje niestandardowa cecha, która nie została wymieniona przez Božidara Widoeskiego: przejście sekwencji [ol] w wygłosie w długą samogłoskę [ø] w wyrazach dwu- i więcej sylabowych, co zapewne jest wynikiem wpływu sąsiadującego z gwarą terytorium języka serbskiego.

Nie ulega wątpliwości, że ze względu na znaczące różnice między gwarą kumanowską a standardowym językiem literackim, wykorzystanie cech regionalnych przez raperów jest świadomym zabiegiem stylizującym. Poczucie odrębności językowo-kulturowej jest zjawiskiem często spotykanym wśród młodzieży kumanowskiej (w tym wśród członków subkultury hip-hopowej), która nie tylko utożsamiać się może bardziej z samym miastem aniżeli z krajem, lecz również nadaje gwarze szczególną rolę (Balandina 2017: 75). Do popularności gwary może przyczyniać się również fakt, że Kumanowo należy do największych miast w Macedonii Północnej, a zatem jego regionalna odmiana języka odznaczać się może większym prestiżem niż z innych mniejszych miast. Gwara kumanowska posiada również pewną tradycję piśmienniczą, czego przykładem jest sztuka teatralna *Lancze Kumanovcze* (mac. *Ланче Кумановче*) autorstwa Wasila Iljoskiego z 1927 roku (Boškovska 2017: 266-267).

4.4.3 REGION SKOPJA (MIEJSKA GWARA SKOPIAŃSKA)

Cechy występujące konsekwentnie

1. Akcent wyrazowy

Cechą łączącą gwarę skopiańską jako gwarę środkową i standardowy język macedoński jest występowanie stałego proparoksytonicznego akcentu wyrazowego (wraz z jego syntagmatycznym charakterem). W obu przypadkach obejmować on może również klityki wyrazowe, lecz w poszczególnych przypadkach, np. w leksemach dwusylabowych, pada na drugą sylabę od końca (Видоески 1998: 13, 17, 70, 189; Савицка, Геразов, Лаброска, Цихнерска, Травињска 2021: 69). W analizowanym materiale brak odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

После мене под хипноза, остај ме да те возам / Соблечи се до гола кожа чим на саатот видиш три / А ти се свиѓа што сум лоша, љута и нервозна / Ќе ме држел под контрола, а може ли?

[pòsle mène pod-χ'ipnoza òstaj da-tè-vozam / soblèč'i-se dò-gola kòža č'im-nà-satot v'id'iš-tr'i / a-t'i-sè-sf'iigà što-sùm-loša l'ùta i-nèrvозна / ke-mè-držel pod-kòntrola a-mòže-l'i]

OnlyFans, Dijana OG

Иако не летам многу високо сум горе / Меѓу сите ѕвезди бескрајот е мое поле / Секој сака да е овде затоа што таму тоне / Крилја не се доволни за бегството од доле

[jàko nè-letam mnògu v'isoko sùm-gore / mègu s'ite zvèzd'i bèskrajot è-moe pòle / sèkoj sàka da-è-ovde zàtoa štò-tamu tòne / kr'ijà ne-se-dòvoln'i za-bègstvoto òd-dole]

Серенада, Тони Зен

2. Brak redukcji nieakcentowanych samogłosek

Gwara skopiańska tak samo jak standardowy język macedoński charakteryzuje się brakiem redukcji nieakcentowanych głosek (Видоески 1998: 13, 70). W analizowanym materiale brak odstępstw od tej reguły. Przykłady tego zjawiska ilustruje cytat w sekcji „1. Akcent wyrazowy”.

3. Występowanie samogłoski [ǣ]

Zgodnie z ustaleniami Božidara Widoeskiego charakterystyczną cechą miejskiej gwary skopiańskiej jest występowanie samogłoski [ǣ], choć jest ono bardziej ograniczone niż w przypadku np. gwar północnych (w tym kumanowskiej) i może występować wyłącznie w wyniku rozwoju starej samogłoski *ǫ (zob. 16. Kontynuanty starej gloski *ǫ) (Видоески 1999b: 19-21). Głoska ta może występować również w zapożyczeniach z innych języków (np. angielskiego i niemieckiego), a także w wyniku elipsy fonetycznej, co obrazują poniższe przykłady:

A, ja сум outsider [aùtsǣider], gastarbeiter [gastǎrbajter]
Zeus, 2Bona

outsider [aùtsǣider]
gastarbeiter [gastǎrbajter]

кога з'зом му [gǣzot-t'i] е толку Share-уван
Odisea, Slatkaristika

з'зом му [gǣzot-t'i], spl > газот ти

Секоаш фалат пари, среќа али баи лесно е да си фејмс [fèimǣs]
VWBMW, Traker

фејмс [fèimǣs]

голем е пораснал малиот змба [zǣmba]
Тони Зен, Планот

змба [zǣmba]

4. Rozwój jaci

Rozwój starej gloski [ě] w [e] jest nie tylko charakterystyczny dla standardowego języka macedońskiego, ale również dla większości jego gwar, w tym gwary skopiańskiej (i sąsiadujących

z nią innych gwar) (Видоески 1998: 12, 70, 199; Видоески 1999b: 53). Ze względu na brak warunków do pojawienia się odstępstw, we wszystkich pozycjach w analizowanych tekstach stara głoska jać przyjęła postać [e], co widoczne jest na przykładzie poniższych fragmentów:

*Веќе не ме држи **место** [mèsto] / Тука веќе ми е **месно** [tèsno] [...] / Само дај ми рака одма
идеме **низ свет** [n'is-sfet] [...] / По **свезди** [pò-zvezd'i] сме надвор, *bailando que ando*
Ma idemo, Cvija x Tasko*

место [mèsto]

месно [tèsno]

низ свет [n'is-sfet]

По свезди [pò-zvezd'i]

*само од орбита мрднав, не ми е прв пат **забегал** [zàbegal] Тони со умот се мрднал [...] / **голем**
[gòlem] е пораснал малиот змба [...] / легендите **зреат** [zrèat] у својата старост / **на свезда**
[nà-zvezda] падот летам скромно [...] / **светам** [sfètam] **вечно** [vèčno] као будала
Планот, Тони Зен*

забегал [zàbegal]

голем [gòlem]

зреат [zrèat]

на свезда [nà-zvezda]

светам [sfètam]

вечно [vèčno]

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego wyjątkiem powinien być przedrostek [pra-], w którym jać rozwinęła się w [a]. W analizowanym materiale widoczny jest jednak kontynuant [e] w tej pozycji – tak samo jak w standardowym języku macedońskim. Obrazują to poniższe przykłady:

*Но мора да наплатам се, изгубив **премногу** [prèmnogu] време (А-а-а) [...] / Сум **премногу**
[prèmnogu] сит од тоа што ти е cool*
Нето, 2Bona

премногу [prèmnogu], spg > [pràmnogu]

премногу [prèmnogu], spg > [pràmnogu]

Али прави браќата да се изедат (**ПРЕДАВНИК**) [prèdavn'ik] [...] / Бегат од **превара** [prèvara] [...] / На наши страни да **се прелетнам** [se-prèletnat] [...] / Мили мили **претера** [prètera]

Raspukala Šar Planina, Slatkaristika

ПРЕДАВНИК [prèdavn'ik], spg > [pràdavn'ik]
превара [prèvara], spg > [pràvara]
се прелетнам [se-prèletnat], spg > [se-pràletnat]
претера [prètera], spg > [pràtera]

5. Kontynuant starej gloski [ɛ]

Kontynuant [e] starej samogłoski [ɛ] jest cechą zbieżną ze standardowym językiem macedońskim oraz gwary skopiańskiej (Видоески 1998: 13, 70). W badanym materiale brak jakichkolwiek odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

Имате среќа дур све ни **се чини** [sè-č'in'i] [...] / **Гледаат** [glèdaat] бледо а лаат [...] / Имаш
уште **две од nemme** [dve-òt-pete] минути да доприш [...] / Мангуни **тешки** [tèšk'i], муда ко
лешник [...] / Кој сака нека проба отпосле нека **се чеша** [se-čèša]
Feshti, Dijana OG x Srna

се чини [sè-č'in'i]
Гледаат [glèdaat]
две од nemme [dve-òt-pete]
тешки [tèšk'i]
се чеша [se-čèša]

Сега дојде **време** [vrème] за се / Сега пунам маса, **глеј ме** [glèj-me] пунам каса / **Пет no**
нетсто [pet-pò-petsto] у штек
Bad Boy, Tasko

време [vrème]
глеј ме [glèj-me]
Пет no нетсто [pet-pò-petsto]

6. Przejście starej grupy *ję w *jǝ

Cechą zbliżającą gwarę skopiańską do standardowego języka macedońskiego jest także przejście starej grupy *ję w *jǝ (Видоески 1998: 70). W analizowanym materiale występuje wyłącznie jeden przykład tego zjawiska (wykorzystany dwukrotnie), brak przy tym jakichkolwiek odstępstw:

*Зборат дека сум лесна, боље да скратат **јазик** [jǝz'ik]*

Feshti, Dijana OG x Srna

јазик [jǝz'ik]

*Ne, ova ne e **јазикот** [jǝz'ikot] na ljubovta*

Gusari, Slatkaristika

јазикот [jǝz'ikot]

7. Kontynuanty starych jerów *ъ i *ѣ

Kolejną cechą zbliżającą gwarę skopiańską do standardowego języka macedońskiego jest przejście starych jerów *ъ i *ѣ w odpowiednio [o] i [e]. (Видоески 1999b: 41). Ze względu na brak warunków do występowania odstępstw, zjawisko widoczne jest w całym analizowanym materiale:

*Биди мојот **ден** [den] ја да бидам твоја сенка [...] / И **денес** [dènes] и утре со тебе сакам само [...] / И **денес** [dènes] и утре со тебе сакам стално [...] / Ме оставаш без **сон**, **сон**, **сон**, **сон**, **сон** [son]*

Belja, Dijana OG

ден [den]

денес [dènes]

денес [dènes]

сон [son]

*Несоници [nesòn'ic'i] со **денови** [dènov'i] и **денови** [dènov'i] [...] / Види каде **денес** [dènes] си*

Низ мојот живот, Страјк

Несоници [nesòn'ic'i]

денови [dènov'i]

денови [dènov'i]

денес [dènes]

8. Występowanie afrykatów [ʒ] i [ʒ̥]

Gwara cechuje się tendencją do zachowania symetrii między spółgłoskami zwarto-szczelinowym, a zatem do występowania dźwięcznych odpowiedników głosek [c] i [č], tj. [ʒ] i [ʒ̥] (Видоески 1998: 19). Cecha ta występuje również w standardowym języku macedońskim. W materiale brak odstępstw od tej reguły:

*Вие не сте ни блиску, **μин [ʒ'in]** ме лади коа lit сум / Газди **свонам [ʒvònat]** пали нов клуб
Нето, 2Bona*

μин [ʒ'in]

свонам [ʒvònat]

*Вотка Smirnoff, Bombay **μин [ʒ'in]**, pretty face иам стил [...] / Hustle-ам секој ебан ден за во
μеб [ʒeb] да се евра [...] / Играва бара играчи, **μабе [ʒàbe]** лупате жетони
Alo, Tasko*

μин [ʒ'in]

μеб [ʒeb]

μабе [ʒàbe]

*на **свезда [ʒvèzda]** падот летам скромно
Планот, Тони Зен*

свезда [ʒvèzda]

9. Przejście [č] > [c] w starych grupach *čr̥ i *črě

Kolejną cechą łączącą gwarę skopiańską ze standardowym językiem macedońskim jest przejście [č] > [c] w starych grupach *čr̥ i *črě (Видоески 1998: 12, 190). Brak odstępstw od tej reguły w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

***Crna [c'rna]** duša kako Vlado, **crno [c'рно]** tikveško [...] / Dur sanjav kako ja vozam u **crveno [c'veno]** Ferrari
Bypass, Slatkaristika*

Crna [c'rna]

crno [c'рно]

crveno [c'veno]

прв таг е со мене, кога цртав [crtav] и прва борба
Носталгија, Страјк

цртав [crtav]

10. Przejście starego *l' w [l]

Cechą charakterystyczną dla gwary skopiańskiej jest przejście starego miękkiego *l' w [l], choć w porównaniu do chociażby gwary weleskiej dopuszcza ona sporadyczne zachowanie palatalności (Видоески 1998: 203). Zjawisko to widoczne jest w całości analizowanego materiału:

*Ќе ти даам да си боље [da-s'i-boŕe], тука гордост неам [...] / Многу сè би дале [se-b'i-dale]
само да нè видат доле [dòle] [...] / До нас стои bodyguard, за селјаџи [sèŕac'i] ко вас да не ги
фати еуфорија / Еј, раџеве се чисти, глеј [glej]*
Zeus, 2Bona

да си боље [da-s'i-boŕe]

сè би дале [se-b'i-dale]

доле [dòle]

селјаџи [sèŕac'i]

глеј [glej]

*у лева [ù-ŕeva] иам хит, а со десна цртам мета / сценава е тужна вальда [vàŕda] нема да ви
сметам [...] / нема леб [nèma-leb] без мотика, а пак се врти пара [...] / будни цела ноќ циљаме
[c'iŕame] на боље [nà-boŕe] утре [...] / а екипава е љута [è-ŕuta] може само да се збунат*
OG, Dijana OG

у лева [ù-ŕeva]

вальда [vàŕda]

нема леб [nèma-leb]

циљаме [c'iŕame]

на боље [nà-boŕe]

е љута [è-ŕuta]

11. Zachowanie fonemu [f]

Gwara skopiańska, podobnie jak standardowy język macedoński, zachowała spółgłoskę [f]. Cecha ta odróżnia inne gwary w okolicy Skopja (Видоески 1998: 202-203). Widoczne jest to w analizowanym materiale źródłowym, co obrazują poniższe przykłady:

*Pit stop , kade ste ?! **frka** [fṛka] e! [...] / **fala** [fàla] do pekolo sto [...] / tuka se uci za **sef** [sef],
provala [...] / So sekoj sto sme **fateni** [fàten'i]
Pit Stop, TyTE x Srna*

frka [fṛka]

fala [fàla]

sef [sef]

fateni [fàten'i]

*Кило у **фолксваген** [fòlksfagen], (пола каде) пола у бмв / мотаме **фору** [fòr'i] и мотаме ге,
нема да заминеме [...] / Остануеме ко **флека** [flèka] сигурно пополека [...] / Мојот **филм** [f'ilm]
иде yolo нема парт 2 / Секоаш **фалат** [fàlat] пари, среќа али баш лесно е да си **фејмс** [fèiməs]
VWBMW, Traker*

фолксваген [fòlksfagen]

фору [fòr'i]

флека [flèka]

филм [f'ilm]

фалат [fàlat]

фејмс [fèiməs]

12. Rozwój starych grup spółgłoskowych *tj, *dj, *kt', *tʃj- i *dʃj (oraz nowszych grup [tj] i [dʃ]) w [k] i [g]

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego w gwarze skopiańskiej (tak jak w standardowym języku macedońskim) stare grupy spółgłoskowe *tj, *dj, *kt', *tʃj- i *dʃj rozwinęły się w [k] i [g]. Zjawisko to obejmuje również nowsze złożenia [tj] i [dʃ]. (Видоески 1998: 13, 190). W analizowanym materiale brak jakichkolwiek odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

*Што **новеке** [pòveke] давааш, е толку **новеке** [pòveke] немааш [...] / Некој пати други **среќни** [srèkn'i] во живот [...] / **Луѓе** [lùge] кои итекале да имаат на маса храна / **Луѓе** [lùge] изгубени и тажни [...] / Па не заборавaj, ова **ке остане** [ke-òstane]
Низ мојот живот, Страјк*

новеке [pòveke]

новеке [pòveke]

среќни [srèkn'i]

Луѓе [lùge]

Луѓе [lùǵe]
ќе остане [ќe-òstane]

Беќе [vèќe] *не ме боли дур* [...] / *се враќам* [sè-vraќam] *дупло појак и со плус две жени* [...] /
веќе трет ден [veќè-tret-den] *сум као чуден* [...] / *Во ноќта* [vò-noќta] *се крие ангел ко* *ѓавол*
[ǵàvol] [...] / *Ја перцепирам луѓе* [lùǵe] *со никаков став*
Ne me boli, Traker & Tasko

Беќе [vèќe]
се враќам [sè-vraќam]
веќе трет ден [veќè-tret-den]
Во ноќта [vò-noќta]
ѓавол [ǵàvol]
луѓе [lùǵe]

Cechy występujące często

13. Kontynuanty sonantów *r i */

Zgodnie z opisem Božidara Widoeskiego w miejskiej gwarze skopiańskiej zachował się stary sonant *r, podczas gdy */ rozwinął się w [u] (Видоески 1998: 187, 190, 203; Видоески 1999b: 55). Zachowanie pierwszego z sonantów zachodzi w analizowanym materiale konsekwentnie, co obrazują poniższe przykłady:

Pit stop , *kade ste ?!* *frka e!* [fṛka-e] [...] *pit stop grmi* [p'it-stop-grm'i] *cel kvart* [...] / *Zdravo*
krvava [kṛvava] *tetratko!* [...] / *stilot vas e od pozadi grb* [ot-pozàd'i-grb] , [...] / *stilot nas e kacem*
na vrv [nà-vṛf] [...] / *koga zborev deka ke bidam prv!* [ќe-b'ìdam-prṫf]
Pit Stop, TyTE x Srna

frka e [fṛka-e]
pit stop grmi [p'it-stop-grm'i]
krvava [kṛvava]
od pozadi grb [ot-pozàd'i-grb]
na vrv [nà-vṛf]
ke bidam prv! [ќe-b'ìdam-prṫf]

*прв таг е [přf-tag-e] со мене, кога цртав [cřtaf] и прва [i-prva] борба / прва [přva] цигара
запалена на мезанин во порта [...] / кој трип е на скејт прв кикфлип [přf-k'ikfl'ip]
Носталгија, Страјк*

*прв таг е [přf-tag-e]
цртав [cřtaf]
и прва [i-prva]
прва [přva]
прв кикфлип [přf-k'ikfl'ip]*

W przypadku starego */ w materiale widoczne są dwa kontynuanty. Wymieniony przez Božidara Widoeskiego [u] oraz zgodny ze standardem literackim [ol]. Pierwszy z nich występuje 28 razy (uol 22), lecz obejmuje wyłącznie formy pochodne od przymiotnika [pun] (spl > полн). Obrazują to poniższe przykłady:

*Пуна [pùna] гас не глеам на сат / се пунам [sè-punam] со кеш као познат адвокат [...] /
абракадабра пуна [pùna] банка
Cash money, RAUS x FYRE*

*Пуна [pùna], spl > полна
се пунам [sè-punam], spl > се полнам
пуна [pùna], spl > полна*

*Пун на [pùna] гас низ град [...] / Сега пунам [pùnam] маса, глеј ме пунам [pùnam] каса [...] /
Глеј у мене се пуно [pùno] кошта
Bad Boy, Tasko*

*Пун на [pùna], spl > полна
пунам [pùnam], spl > полнам
пунам [pùnam], spl > полнам
пуно [pùno], spl > полно*

Drugim kontynuantem jest [ol], który występuje 19 razy. Obejmuje on leksemy pochodne od [dolg] – trzykrotnie, [kolnat] – dwukrotnie, [poln] – dziesięciokrotnie, [solza] – jednokrotnie oraz [volk] – trzykrotnie. Ich wykorzystanie obrazują poniższe przykłady:

џебот е полн [è-poln], а и овците на број си [...] / тече на сегде, преполни [prepòln'i-se] се сите чаши

Карма, Тони Зен

е полн [è-poln], spg > [è-pun]

преполни [prepòln'i-se], spg > [prepùn'i-se]

Љубомора, зборат и колнат [i-kolnat] [...] / Ја ќе те побарам, ќе биде свето, долго [dòlgo] топло лето [...] / Легијата на проколнатите [pròkolnat], отиде денес во легенди

Великани, Страјк

колнат [i-kolnat], spg > [i-kunat]

долго [dòlgo], spg > [dlùgo]

проколнатите [pròkolnat], spg > [pròkunat]

14. Rozwój starych grup *vъ i *vъ

W gwarze skopiańskiej charakterystycznym zjawiskiem jest przejście starych grup *vъ i *vъ w [u]. Božidar Widoeski zwraca jednak uwagę, że w leksemach innych niż przyimki zachować się może sporadycznie spółgłoska [v] (Видоески 1998: 187, 190). W analizowanym materiale transformacja ta widoczna jest wyłącznie w przyimkach [u] oraz [uz] – pierwszy występuje łącznie 186 razy (*uol* 126), zaś drugi wyłącznie 1 raz (w utworze *OG*). Obrazują to poniższe przykłady:

А тука галама у џебот [ù-žebot] два грама [...] / Знае у градов [ù-gradof] сум само до пет [...] / Викам ти треси, треси-треси, горе-доле ко у Benzo [ù-benzo] [...] / Тен latina mi amor у Dior [ù-d'iior]

Enzo, 2 Bona

у џебот [ù-žebot], spl > во/в џебот

у градов [ù-gradof], spl > во/в градов

у Benzo [ù-benzo], spl > во/в Бензо

у Dior [ù-d'iior], spl > во/в Диор

Wake & Bake у ризла [ù-r'izla] мотам песна, / уз кафе [ùz-kafe] иде бит пошо OG репрезентам, / у лева [ù-leva] иам хит, а со десна цртам мета [...] / секоаш у блок [ù-blok] нема шанси да не утнеш [...] / јаки ко тоб, хаге у бонг [hagè-u-bong], иаме провод [...] / У градов [ù-gradof] не се дише сегде од курва до курва

OG, Dijana OG

у ризла [ù-r'izla], spl > во/в ризла
 уз кафе [ùz-kafe], spl > воз кафе
 у лева [ù-leva], spl > во/в лева
 у блок [ù-blok], spl > во/в влок
 хаге у бонг [hagè-u-bong], spl > хаге во/в бонг
 У градов [ù-gradof], spl > во/в градов

Typowa dla standardowego języka macedońskiego forma przyimka [vo] występuje łącznie 129 razy (uol 82). Obrazują to poniższe przykłady:

Vendetta, во очи [vò-oč'i] крие одмазда [...] / Во очи [vò-oč'i] крие оган и одмазда, веќе во никој нема верба / Не верува на никој сега, а во мене [vò-mene] она повторно гледа [...] / Она лежи, победува во се [vò-se] во нејзе [vò-nejze] зори Vendetta
Vendetta, Tasko ft. Josif

во очи [vò-oč'i], spg > [ù-oč'i]
 Во очи [vò-oč'i], spg > [ù-oč'i]
 во мене [vò-mene], spg > [ù-mene]
 во се [vò-se], spg > [ù-se]
 во нејзе [vò-nejze], spg > [ù-nejze]

Палици во рацете [vo-ràcete] на мојот народ / Добредојде во куќата [vo-kùkàta] на стравот [...] / Тоа не во ред [nè-vo-ret] е боље да пецнеш [...] / Лага во вистината [vo-v'ist'inata] нема никад да растворам / Мал град и се крстиме у иљадарка [u-il'ādarka]
Луѓе зловни, Страјк

во рацете [vo-ràcete], spg > [u-ràcete]
 во куќата [vo-kùkàta], spg > [u-kùkàta]
 не во ред [nè-vo-ret], spg > [nè-u-ret]
 во вистината [vo-v'ist'inata], spg > [u-v'ist'inata]
 у иљадарка [u-il'ādarka], spl > во/в иљадарка

W pozostałych leksemach niesłyszalne są odstępstwa od standardu literackiego (nawet jeśli są dopuszczalne wg ujęcia Božidara Widoeskiego), co widać w poniższych fragmentach:

А со мене влечам [vlëčam] среќа, парите пуна вреќа
VWBMW, Traker

влечам [vlèčam]

Голи и боси од внатре [òt-vnatre] а од надвор со стил [...] / Така ќе знаеш од внатре [òt-vnatre] кој се големите [...] / Низ портата без врата пробай влезу [vlèz'i] без да отвориш
Серенада, Тони Зен

од внатре [òt-vnatre]

од внатре [òt-vnatre]

влезу [vlèz'i]

15. Zanik spółgłoski [χ]

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego w gwarach zachodnich (w tym w gwarze skopiańskiej) doszło do zaniku głósłki [χ], przy czym w pozycji przed spółgłoskami oraz w wygłosie sylaby przeszła ona w spółgłoskę [v] (Видоески 1998: 70). Analizowany materiał pod kątem tej cechy wykazuje się literackością, tj. w sporej liczbie leksemów zachowana została głósłka [χ], podczas gdy w innych jest wynik zgodny z modelowym opisem gwary:

Ladno [làdno] pravi prostor, Moskva-Vladivostok [...] / Kao Hari [χàr'i] Kostov, ya ya [...] / Laden [làden] pogled misli nemirni [...] / Ja megu niv [ja-mègu-n'if] ladno kako duh [kàko-duχ] / Za site prikazni i slep i gluv [i-gluv] (Pssst) [...] / Ja ja kupiv [ja-ja-kupif] nea, ona si kupi telo (Mwa)
Bypass, Slatkaristika

Ladno [làdno]

Hari [χàr'i], spg > [àr'i]

Laden [làden]

Ja megu niv [ja-mègu-n'if]

kako duh [kàko-duχ], spg > [kàko-duv]

i gluv [i-gluv]

Ja ja kupiv [ja-ja-kupif]

нив ги јаде [n'iv-g'i-jaðe] љубомора [...] / hustle-ам [χàstlam] преку ноќ се ви пропаѓа у вода [...]
Секад гледав [glèðav] за другите и заворавув [zabòrav'iv] на себе [...] / се заколнав во успех [vò-uspeχ] и кон тоа уште одам! [òdam] ON GANG ! [...] / дај, ударам ко hitman [kò-χ'itmen]

Air Max, Tasko ft. Kun

нив ги јаде [n'iv-g'i-jaðe]

hustle-am [χàstlam], spg > [àstlam]
зледав [glèdav]
заборавиe [zabòrav'iv]
во уснex [vò-uspeχ], spg > [vò-uspev]
одам! [òdam]
ко hitman [kò-χ'itmen], spg > [kò-itmen]

Cechy występujące rzadko

16. Kontynuanty starej głoski *ǝ

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego gwara skopiańska posiada trzy kontynuanty starej głoski [ǝ]. Dominująca jest samogłoska [u], lecz występować mogą również leksemy posiadające w jej miejscu samogłoskę [a] (w przypadku, gdy ta wywodzi się ze starej samogłoski [ǝ]). Dodatkowo w poszczególnych przypadkach stara samogłoska [ǝ] może przejść w [ǣ] (Видоески 1998: 187, 199, 201, 203). Warto zwrócić uwagę, że część leksemów posiadających kontynuant [u] występuje w standardowym języku macedońskim, mimo że przeważa w nim kontynuant [a] (np. *кpyг*, *кyкa* i *cyд*). Analizowany materiał pod kątem tej cechy przeważnie charakteryzuje się literackością, występuje jedynie kilka odstępstw. Leksem *скyп* konsekwentnie wymawiany jest zgodnie z modelem gwary:

Клучеви bimter и *namуkи* [pàt'ik'i] *Jordan* / *Пребрзо живеам скyпо* [skùpo] *ме кошта*
Enzo, 2Bona

namуkи [pàt'ik'i], spg > [pùt'ik'i]
скyпо [skùpo], spl > скапо

Причата real ми e, *скyпо* [skùpo] *ja платив* [...] / *Пацеве* [ràceve] *ме болат пошо бројам многу*
напу
Barbie, Dijana OG

скyпо [skùpo], spl > скапо
Пацеве [ràceve], spg > [rùceve]

Skupi [skùp'i] *koli ženi evtini (Skrrr)* [...] / *U moјot kpyг* [krug] *vrti samo CIRCLE Hoodie*
Bypass, Slatkaristika

Skupi [skùp'i], spl > скапи

krug [krug]

Leksem *мака* występuje w dwóch realizacjach (w dwóch utworach), a zatem posiada formy z kontynuantem [a] lub [u]:

*Го праам **namom** [pàtot] за кон боље да ме однесе [...] / Баџи ја **раката** [ràkata], баџи го напата / така ќе пројде и **маката** [màkata]*
Ратата, 3ject ft. Тони Зен

namom [pàtot], spg > [pùtot]

раката [ràkata], spg > [rùkata]

маката [màkata], spg > [mùkata]

*Види **каде** [kàde] денес си [...] / Некој **наму** [pàt'i] други среќни во живот / Некој **на namom** [na-pàtot] изгубени во лавиринтот [...] / Лагата за која **мука ми е** [mukà-m'i-e] и да зборам*
Низ мојот живот, Страјк

каде [kàde], spg > [kùde]

наму [pàt'i], spg > [pùt'i]

на namom [na-pàtot], spg > [na-pùtot]

мука ми е [mukà-m'i-e], spl > **мака ми е**

Ostatnim kontynuantem jest [ǎ]. Występuje on pięciokrotnie, wyłącznie w formach pochodnych od przymiotnika [dlabok]. Poświadczony został w czterech utworach rapera Toniego Zena (*Koan, Серенада, Тишина* oraz *Prvata Nota*). Obrazują to poniższe przykłady:

***nam** [pat] на честност и пад од бина [...] / одам **no namom** [pò-patot] на четката, Шодо [...] /*
***длабоко** [dlǎboko] диши и мирен е бродот*
Prvata Nota, Toni Zen ft. Nino Vaskov

nam [pat], spg > [put]

no namom [pò-patot], spg > [pò-putot]

длабоко [dlǎboko]

***no nameka** [pò-pateka] со трња, низ директни искуства / **Длабоко** [dlǎboko] во себе сум,*
*осетлив на секој шум [...] / Низ трагањево **длабочина** [dlǎbòč'ina] ме зема*
Тишина, Тони Зен

длабочина [dlǎbòč'ina]

Kolejną cechą typową dla gwary skopiańskiej jest przejście głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w [h] w pozycji przed spółgłoskami [c] i [č], a następnie ich zamiana w [f] (Видоески 1998: 70). Zjawisko występuje wyłącznie w jednym z analizowanych utworów:

Privata Nota, Toni Zen ft. Nino Vaskov

глуци [glùfc'i]

W czterech innych utworach pojawiają się warunki do wystąpienia transformacji [sc] > [hc] > [fc], lecz ta nie zachodzi. Należy podkreślić, że przypadki te obejmują jednak zapożyczenia:

Not sorry, 2Bona

фасцинира [fasc'in'ira], spg > [fafc'in'ira]

OG, Dijana OG

ценава [scènavə], spg > [fcènavə]

Get Down More, Slatkaristika ft. Mom4eto

Discipliran [d'isc'ipl'iran], spg > [d'ifc'ipl'iran]

Rutina, Tasko

цена [scèna], spg > [fcèna]

18. Miękka spółgłoska [ń] w śródgłosie i wygłosie

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego kolejną cechą charakterystyczną dla gwary skopiańskiej jest występowanie miękkiej głoski [ń] w śródgłosie i wygłosie (Видоески 1998: 204). W analizowanym materiale zjawisko występuje wyłącznie sporadycznie. Obrazują to poniższe przykłady:

на празен [pà-prazen] ни е шанкот [n'i-è-šankot] / кафана [kàfana] ни е спасот [...] / Имам еден сон [èden-son] и за него се ќе дадам, / мене [mène] не ми дава ниту тато ниту мама [...] / ова е почеток значи почињам [pòč'ínam] да градам / Па се шетам као растаман [ràstaman], (ја)

Medrano, Dijana OG

*на празен [pà-prazen], spg > [pà-prazeń]
ни е шанкот [n'i-è-šankot], spg > [n'i-è-šańkot]
кафана [kàfana], spg > [kàfańa]
еден сон [èden-son], spg > [èdeń-soń]
мене [mène], spg > [meńe]
почињам [pòč'ínam]
растаман [ràstaman], spg > [ràstańa]*

*Последна [pòsledna] рудна последен [pòsleden] другар [...] / Бевме екипа озогласена [ozloglàsena] [...] / А денес [à-denes] само сакам да те видам пак да застамам [zàstanam] [...] / Биди понастрана [ponàstrana] од луѓе подмолни [...] / Сонцето [sònceto] доаѓа по дождот на пролет [...] / Некако сакам да те најдам а те чувам како тајна [tàjna] / Војна [vòjna] кога тивка е мојата борба
Уште еднаш, Страјк*

*Последна [pòsledna], spg > [pòsledńa]
последен [pòsleden], spg > [pòsledeń]
озогласена [ozloglàsena], spg > [ozloglàseńa]
А денес [à-denes], spg > [à-deńes]
застаман [zàstanam], spg > [zàstańam]
понастрана [ponàstrana], spg > [ponàstrańa]
Сонцето [sònceto], spg > [sòńceto]
тајна [tàjna], spg > [tàńa]
Војна [vòjna], spg > [vòńa]*

Cechy niewystępujące

19. Występowanie nierelevantnego fonologicznie iloczasu

Zgodnie z ustaleniami Božidara Widoeskiego, w gwarze skopiańskiej w wyniku dodatkowych zjawisk fonetycznych dochodzi do powstania nierelevantnego fonologicznie iloczasu, który nieobecny jest w standardowym języku macedońskim ((Видоески 1998: 18). Przykładem takiego zjawiska jest utrata interwokalicznej głoski [v]. Ta cecha nie została poświadczona w analizowanym materiale.

20. Pomijanie samogłosek w wymowie ze względu na występowanie klitki wyrazowej

Kolejną cechą odróżniającą gwarę skopiańską od standardowego języka macedońskiego jest kontrakcja samogłosek, których sąsiedztwo uwarunkowane jest klityką wyrazową (Видоески 1998: 18). Zjawisko to ani razu nie występuje w badanym materiale, przy czym warto podkreślić, że również nie dochodzi do zlania się dwóch takich samych samogłosek. Przykłady:

Da me izvadi [da-me-izvad'i] *od takt yeah* [...] / *Ne mi objasnuvaj* [ne-m'i-ob'asnuvaj], *nemoj, nemoj, nemoj*. / *Idi da go užasnuvaš* [da-go-užasnuvaš] *nego, nego, nego* [...] / *Nema što da kažeš, te ispolnuva* [te-ispòlnuva] *mojot život prazen*

Gusari, Slatkaristika

Da me izvadi [da-me-izvad'i], spg > [da-m-izvad'i]

Ne mi objasnuvaj [ne-m'i-ob'asnuvaj], spg > [ne-m-ob'asnuvaj]

da go užasnuvaš [da-go-užasnuvaš], spg > [da-g-užasnuvaš]

te ispolnuva [te-ispòlnuva], spg > [t-ispòlnuva]

Па останав [pa-òstanaf] *последен као самурај* [...] / *Ич не ги ебам* [ič-ne-gì-ebam], *дома не ми дале денар едно година дена, утре ќе уам син* [ke-ìam-s'in] *што ќе бара нема шанси да му речам дека неам* / *У мене има леб не лебар. Дома не ми дале денар па работиме на евра* [nà-evra] [...] / *Муабети не ме интересира* [ne-me-interès'ira], *пакуевме грамове за да продааме 'зика*

Sampioni, Traker

Па останав [pa-òstanaf], spg > [p-òstanaf]

Ич не ги ебам [ič-ne-gì-ebam], spg > [ič-nè-g-ebam]

ќе уам син [ke-ìam-s'in], spg > [k-ìam-s'in]

на евра [nà-evra], spg > [n-èvra]

не ме интересира [ne-me-interès'ira], spg > [ne-m-interès'ira]

21. Przejście [v] > [u] w starych grupach *cvb-, *svb-, *zv̥b-

Cechą odróżniającą gwarę skopiańską od standardowego języka macedońskiego (natomiast zbliżającą do np. gwary bitolskiej i weleskiej) jest przejście [v] w [u] w starych grupach *cvb-, *svb-, *zv̥b-, a zatem przyjęcie przez nie odpowiednio form [cu-], [su-] oraz [zu-] (Видоески 1998: 70, 190). Zjawisko to nie zostało poświadczane w analizowanych tekstach:

*Нека судат сите само господ ми е **сведок** [sfèdok] [...] / Газди **свонам** [zvònat] пали нов клуб
Немо, 2Bona*

сведок [sfèdok], spg > [suèdok]

свонам [zvònat], spg > [zuònat]

*Кoj **сведочи** [sfèdoč'i] и koj за кому прашува [...] / Koj е центарот на мојот **свет** [sfet],
твојот **свет** [sfet] / Исто убави се твојот **цвет** [cfet], мојот **цвет** [cfet]
Вистина, Тони Зен*

сведочи [sfèdoč'i], spg > [suèdoč'i]

свет [sfet], spg > [suet]

свет [sfet], spg > [suet]

цвет [cfet], spg > [cuet]

цвет [cfet], spg > [cuet]

22. Podwojenie przyimka [so] – [sos]

Gwara skopiańska (tak samo jak np. kumanowską) charakteryzuje się występowaniem podwojonego przyimka [s] – [sos] (Видоески 1998: 199f). W analizowanym materiale zjawisko jednak nie występuje i jedyną formą przyimka jest [so]. Co ciekawe, zgodne jest to z formą, którą Božidar Widoeski określa jako najczęściej spotykaną w gwarach środkowych (Видоески 1998: 71), może zatem wynikać z wpływu nie tylko języka standardowego na język twórców związanych ze Skopjem, lecz również z sąsiadujących gwar centralnych. Sytuację tę obrazują poniższe przykłady:

*Пливам **со ајкулите** [so-aĭkùl'ite] (Yea) [...] / He ќе се умарам **со такви** [sò-takf'i] фаџи
прости
Not sorry, 2Bona*

со ајкулите [so-aĭkùl'ite], spg > [sos-aĭkùl'ite]

со такви [sò-takf'i], spg > [sòs-takf'i]

So policija [so-pòl'ic'ija] rabotam epten [...] / Samo turisti so pari [sò-par'i] se OK ko ke čujat
Batman, Slatkaristika

So policija [so-pòl'ic'ija], spg > [sos-pòl'ic'ija]
so pari [sò-par'i], spg > [sòs-par'i]

23. Zanik interwokalicznej głoski [v]

Zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego, gwara skopiańska charakteryzować się ma także zanikiem spółgłoski [v] w pozycji między dwiema samogłoskami w bardziej złożonych formach przyrostkowych. Zachowuje się jednak w morfemach tematycznych (Видоески 1998: 70, 189). W analizowanym materiale interwokaliczna głoska [v] się zachowuje, co obrazują poniższe przykłady:

Оваков [òvakof] сум и убав [...] / Гори па у лед се менува [mènuva] [...] / Ајде да правиме [pràv'ime] movie, movie [...] / Гори ко керозин, спремна е да прави [dà-prav'i] стресови [strèsov'i]

Fortuna, 2Bona ft. Боро Първи, Brzo Trči Ljanmi & Lil Barty

Оваков [òvakof]
менува [mènuva], spg > [mènua]
правиме [pràv'ime]
да прави [dà-prav'i]
стресови [strèsov'i], spg > [strèsoi]

А секој ден разминувааш [razm'ínuvaš] ликови [l'ikov'i] ко мене [...] / Frank брат значи, направено [napràveno] на мој начин [...] / Ги погаѓам во глава [ù-glava] како снајпер
Sim Simma, Страјк

разминувааш [razm'ínuvaš], spg > [razm'ínuaš]
ликови [l'ikov'i], spg > [l'ikoi]
направено [napràveno]
во глава [ù-glava]

Cechy inne

24. Prejotacja samogłoski [e] w nagłosie

W analizowanym materiale zauważalna jest sporadyczna prejotacja samogłoski [e] w nagłosie. Spotykana jest ona w czterech z dziesięciu utworów rapera Slatkaristiki oraz w jednym utworze 2Bona. W całym materiale (prócz utworu *OnlyFans*) znajdują się warunki do zaistnienia tej cechy, lecz pojawia się ona jedynie pięciokrotnie, podczas gdy forma zgodna ze standardem i modelem gwary pojawia się 400 razy (*uol* 301). Obrazują to poniższe przykłady (z uwzględnieniem wszystkich form z prejotacją):

Права mexicana e [meks'ikàna-je] [...] / *Cynep e ce* [supèr-e-se] [...] / *Toa e flex* [toà-e-fleks],
на врат ми e tozla [è-tozla]
Enzo, 2Bona

mexicana e [meks'ikàna-je]
Cynep e ce [supèr-e-se]
Toa e flex [toà-e-fleks]
e tozla [è-tozla]

Један, два, три. [jèn-dva-tr'i]
Gledai Me, Gery-Nikol feat. Slatkaristika

Један, два, три. [jèn-dva-tr'i]

Па светов тетки, сегаде e ucmo [è-isto] [...] / *А политика је крва* [jè-kurva] [...] / *Ekuna*
[èk'ipa] *јака као југославија!*
Raspukala Šar Planina, Slatkaristika

e ucmo [è-isto]
је крва [jè-kurva]
Ekuna [èk'ipa]

Skupi koli ženi evtini [jèft'in'i] (*Skrrr*) [...] / *Gzot i e GOD DAAAMN* [è-gad-em] (*Damn*)
Bypass, Slatkaristika

evtini [jèft'in'i]

e GOD DAAAMN [è-gad-em]

jebi [jèb'i] respect toa ide u paket so novo BMW [...] / što bilo včera denes e golem kûr [e-gòlem-kur] [...] / Ova e divljina [e-d'iv'ina] moram da bidam savage

Novo BMW, Slatkaristika

jebi [jèb'i]

e golem kûr [e-gòlem-kur]

e divljina [e-d'iv'ina]

REGION SKOPJE (PODSUMOWANIE)

W modelu gwary skopiańskie wyszczególniono 23 cechy fonetyczne, z czego 10 jest identycznych z językiem literackim. Są to: stały proparoksytoniczny akcent wyrazowy, np. [da-è-ovde], [ne-se-dòvoln'i], [v'isoko]; brak redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. [bèskrajot], [gòlem], [prèvara]; stały kontynuant [e] dla starej samogłoski *ě, np. [mèsto], [tèsno], [zrèat]; kontynuant [e] starej samogłoski *ę, np. [glèdaat], [petsto], [tèšk'i]; przejście starej grupy *ję w *jǫ, tj. [jàz'ik], [jàz'ikot]; kontynuant [ǣ] starych jerów *ъ i *b, np. [den], [dènes], [son]; zachowanie symetrii między dźwięcznymi i bezdźwięcznymi afrykatami, np. [ʒvèzda], [ʒvònat], [žeb]; przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě, np. [cína], [cino], [cítav]; zachowanie spółgłoski [f]; rozwój starych grup spółgłoskowych *tj, *dj i *kt' (oraz nowszych grup) w [k] i [g], np. [gàvol], [lùge], [pòveke],

Dwie cechy gwarowe występują regularnie w analizowanym materiale: samogłoska [ǣ], np. [aùtsǣider], [fèjmǣs], [gastǣrbajter] oraz przejście starej palatalnej spółgłoski *l' w [l], ze sporadycznym zachowaniem palatalności, np. [leb], [boľe], [dòle].

Trzy cechy występują często. Są to: kontynuanty [r] i [u] starych sonantów *r i */, np. [cřtaf], [pùna], [přva] (przy czym w przypadku drugiego z sonantów spotykany jest również literacki kontynuant [ol], np. [dòlgo], [kolnat], [poln]); rozwój starych grup *vъ i *vъ w [u], spotykany przeważnie (186 razy) w formach przyimków [u]/[uz], np. [u-žebot], [u-gradof], [ùz-kafe], a przyimki literackie 129 razy, np. [vo-kùkata], [vò-oč'i], [vo-ràcete], w pozostałych leksemach zachowuje się spółgłoska [v], np. [vlècam], [vlèz'i], [vnatre]; zanik spółgłoski [χ] i jej przejście w [v] w wygłosie sylaby i przed spółgłoskami, np. [gluv], [lāden], [òdam], choć w materiale źródłowym w części leksemów (literackich i zapożyczeniach) spółgłoska ta jednak się zachowuje, np. [duχ], [χàr'i], [uspeχ].

Trzy cechy występują rzadko: kontynuanty [u]/[ǣ] starej głoski [ǫ] oraz gdy ta wywodzi się ze starej głoski [ę] i przechodzi w [a] – materiał źródłowy przeważnie wykazuje się pod tym względem zgodnością ze standardem literackim, np. [krug], [pàt'ik'i], [ràceve], występują jednak formy zgodne z modelem gwary, np. [dlāboko], [mukà], [skupo]; zamiana głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w pozycji

przed [c] i [č] w [χ] a następnie w [f] ogranicza się do jednego przypadku; występowanie miękkiego [ń] w śródgłosie i wygłosie ogranicza się do kilku leksemów.

Pozostałe cechy gwarowe nie zostały potwierdzone w materiale źródłowym i realizowane są całkowicie według modelu literackiego.

Dodatkową niewystępującą w modelu gwarowym cechą jest prejotacja samogłoski [e] w nagłosie wyrazu, np. [meks'ikàna-je], [jèft'in'i], [jèn-dva-tr'i]. Zjawisko to występuje pięciokrotnie, podczas gdy formy bez prejotacji występują łącznie 400 razy (*uol* 301).

Przeprowadzona analiza pokazuje, że język raperów związanych ze Skopjem charakteryzuje się przeważnie występowaniem form literackich, ale też pojawia się w nim kilka cech, które odróżniają go od artystów związanych z innymi ośrodkami miejskimi. Cechami tymi są zachowanie palatalności starej spółgłoski [l'], częste przejście starego sonantu */ w [u] obok literackiego [ol] (co zbliża teksty *skopiańskie* do materiału *kumanowskiego*), rozwój starych grup *v̥ i *v̥b w [u] w przyimkach (obok rzadziej spotykanych form literackich); sporadyczne występowanie kontynuantów [u]/[ǣ] starej głoski *o oraz niewymieniona przez Bożidara Widoeskiego prejotacja samogłoski [e] w nagłosie wyrazu (co również zbliża teksty *skopiańskie* do *kumanowskich*).

Model miejskiej gwary skopiańskiej w porównaniu do modelu gwary bitolskiej oraz miejskiej gwary weleskiej w mniejszym stopniu pokrywa się ze standardowym językiem macedońskim. Tłumaczyć to może wykorzystanie przez raperów większej liczby cech dystynktywnych. Z drugiej jednak strony analizowany materiał wykazuje się nagromadzeniem cech zbieżnych ze standardem literackim. Z powodu statusu stolicy można wykluczyć świadome unikanie lokalnych cech gwarowych przez wykonawców ze Skopja (jak jest np. w przypadku raperów związanych z bułgarskimi miastami Montaną i Plewenem). Jest to więc zapewne wynik wpływu języka standardowego na lokalną gwarę i ilustruje jej zastępowanie.

4.4.4 REGION WELESU (MIEJSKA GWARA WELESKA)

Cechy występujące regularnie

1. Akcent wyrazowy

Cechą łączącą gwarę weleską i standardowy język macedoński jest stały proparoksytoniczny akcent wyrazowy (wraz z jego syntagmatycznym charakterem). W obu przypadkach obejmować on może również klityki wyrazowe, lecz w poszczególnych przypadkach, np. w leksemach dwusylabowych pada na drugą sylabę od końca (Видоески 1998: 13, 17, 70, 189, 205; Савицка, Геразов, Лаброска, Цихнерска, Травињска 2021: 69). W analizowanym materiale brak odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

*Од се што конзумирам само ти си здрава храна / Друго се ми е воалот само алкохол кафана
/ Имам разлога да волим имам мана / После толку пива – не знам шо ми стана / Седни
с поздрава храна и програма / Од веќе изпаја ко паун затоа мора на страна / Не му е завист,
само навика му стана / Стега в заби длабоко е – како би рана*

[òd-se-što konzùmíram sàmo t'i-s'i-zdrava χràna / drùgo se-m'i-e-vòalot sàmo àlkoχol kàfana / ìmam
ràzloga dà-vol'ím ìmam màna / pòsle tòlku p'ìva nè-znam šo-m'i-stana / sèdn'i s-pòzdrava χràna i-
prògrama / òd-veče izpàja kò-paun zàtoa mòra nà-strana / ne-mu-è-zav'ist sàmo nàv'ika mù-stana /
stèga v-zàb'i dlabòko-e kàko b'i-rana]

Ne Znam Sto Ti Stana, Dopamine

*Ова е Балкан, слика стара / таму каде израснав и почнав да се градам / традиција се претвори
во сурова транзиција / па боли ко ќе видам младиве се без амбиција / И нема живот ко шо
глеам се е сиво / сивило сигурно стари памтиш како ти било / била спокојна фамилија, спокој
во Југославија / па сменето е времето разложено иронија*

[òva-e bàlkan, slika stàra / tàmu kàde izrasnav ì-počnav da-sè-gradam / ot-tràdic'ia se-prètvor'i vo-
sùrova trànz'ic'ia / pà-boli ko-ķè-vidam mladive-se bez-àmbb'ic'ia / ì-nema ž'ivot ko-šò-gleam sè-e-
sivo / cv'ilo s'ìgurno stàri pàmtiš kàko ti-bilo / b'ila spòkojna fàm'il'ia spòkoj vo-ìugòslav'ia / pa-
smèneto e-vrèmeto razlòženo ìron'ia]

Балканизам, Нешо

2. Brak redukcji nieakcentowanych samogłosek

Podobnie jak standardowy język macedoński, gwara weleską (zgodnie z opracowaniem Božidara Widoeskiego) charakteryzuje się brakiem redukcji nieakcentowanych głosek (Видоески 1998: 13, 70). W analizowanym materiale brak odstępstw od tej reguły. Przykłady tego zjawiska widoczne są w sekcji „1. Akcent wyrazowy”.

3. Rozwój jaci

Rozwój starej głoski [ě] w [e] jest nie tylko charakterystyczny dla standardowego języka macedońskiego, ale również dla większości jego gwar – w tym gwary weleskiej. Wyjątkami od tej reguły (wskazanymi przez Božidara Widoeskiego) są: rzeczownik [trava], czasownik [ora] i przedrostek [pra-], w których występuje kontynuant [a] (Видоески 1998: 12, 70; 205). W całości materiału źródłowego widoczny jest wyłącznie kontynuant [e], w tym również w prefiksie [pra-]. Obrazują to poniższe przykłady:

*Го нема детето во мене но ми **треба** [treba] [...] / прими ја ко птица што нема свои **гнезда**
[gnezda] / бори се со себе земи пораз ако **треба** [treba] [...] / се **променив** [promeniv] во себе
ќе го променам и **светом** [sfetot] [...] / И **ВЕРУЈ** [veruj] **НЕСАКАШ** **ДА** **БИДЕШ** **ВО** **ТУЌИОТ***

ПРОБЛЕМ / НЕ НЕ НЕЕЕМААА НЕМА УСПЕХ [uspeχ] БЕЗ БОРБА [...] / *пренеси* [prenes'i]
ја после тебе биди поучен дилер
Борба, Нешо

треба [treba]
гнезда [gnezda]
треба [treba]
променив [promeniv]
светот [sfetot]
ВЕРУЈ [veruĭ]
УСПЕХ [uspeχ]
пренеси [prenes'i], spg > [pranes'i]

Влезе [vleze] ми длабоко – некако плитко [...] / *Премногу* [premnoġu] штамово димот глас
[...] / *Месту* [mest'i] го дилерот *треба* [treba] да вратијаш [...] / *Стресот е голем* [golem]
– ладна е пода [...] / Можам да кажам – *проклета* [prokleta] земја [...] / *Премногу*
[premnoġu] глад и суво грло
Uslov, Sasha

Влезе [vleze]
Премногу [premnoġu], spg > [pramnoġu]
Месту [mest'i]
треба [treba]
голем [golem]
проклета [prokleta]
Премногу [premnoġu], spg > [pramnoġu]

4. Kontynuant starej ɡłoski *ę

Kontynuant [e] starej samogłoski *ę jest cechą wspólną dla standardowego języka macedońskiego i gwary weleskiej (Видоески 1998: 13, 70). W badanym materiale brak jakichkolwiek odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

demek drzat red [red] i *mir se e NADVOR* [se-e-nadvor] OD KONTROLA [...] / BENG BENG
dvaes chetiri deset [deset] [...] / *deneska e crn den policijata go trese* [trese]
Beng Beng, Sasha ft. Nesho

red [red]

se e NADVOR [se-e-nadvor]

deset [deset]

trese [trese]

се крева [se-kreva] *ново сонце на слободата [...]* / *уште пред дваесет години почеток* [početok] *недерски паун [...]* / *што крие богатство како светуот* [sfet'iot] *грал*

Македонија, Авторизација

се крева [se-kreva]

почеток [početok]

светуот [sfet'iot]

5. Прейście starej grupy *ję w *jɔ

Cechą zbliżającą gwarę weleską do standardowego języka macedońskiego jest przejście starej grupy *ję w *jɔ (Видоески 1998: 70). Potwierdza to również opracowanie Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 173). W analizowanym materiale występuje 1 przykład tego zjawiska, zgodny z modelem gwary:

работи на себе јазикот [jaz'ikot] *ти пушта гомна*

RAPCORE, Нешо

јазикот [jaz'ikot]

6. Kontynuanty starych jerów *ъ i *ъ

Kolejną cechą zbliżającą gwarę weleską do standardowego języka macedońskiego jest przejście starych jerów *ъ i *ъ w odpowiednio [o] i [e]. (Видоески 1999b: 41). Potwierdza to opracowanie Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 173). Ze względu na brak warunków do występowania odstępstw, zjawisko widoczne jest w całym analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

После тоа ништо не е исто денеска [deneska] [...] / *Твојот* [tfojot] *поглед кажува “се е во ред”* [...] / *Со солзи се трудеше да ме израснеш ваков* [vakov] [...] / *Секој ден* [den] *муабет ми го покажа патот* [patot] [...] / *Ме остави да шетам да бидам слободен* [sloboden] [...] / *Со тешка болка бев во срцето поведен* [poveden] [...] / *И секогаш беше до мене за мојте сонови* [sonov'i] [...] / *Имаше помена додека животот* [ž'ivotot] *е краток* [kratok] [...] / *Што било било од денес* [denes] *јас сум друг*

Мато, Danev

денеска [deneska]

Твојот [tfojot]

ваков [vakov]

ден [den]

патот [patot]

слободен [sloboden]

поведен [poveden]

сонови [sonov'i]

животот [ž'ivotot]

краток [kratok]

денес [denes]

Лавот [lavot] јаде месо а тука само хиени [...] / Од Бог до Бог **градов** [gradov] нема крвоток
[...] / И секој умрен **сон** [son] секој пат што потиснува стари млад буди зло невидено [...] /
Немате енергија ни преку ноќ и **ден** [den] [...] / Немате енергија ни преку ноќ и **ден** [den] [...] /
Пошто има премногу курви во **градом** [gradot]

Reshetki, Urbanski ft. Sasha

Лавот [lavot]

градов [gradov]

сон [son]

ден [den]

ден [den]

градом [gradot]

7. Przejście starego *b₂ w [a] przed [r]

Kolejną cechą łączącą standardowy język macedoński i gwarę weleską (a konkretniej jej południowy obszar) jest przejście starej głoski *b₂ w [a] przed spółgłoską [r] (Видоески 1998: 205). Zjawisko występuje również w analizowanym materiale (7 razy), co przedstawiam w poniższych fragmentach:

Сменив друштво сега сум во **добар** [dobar] круг

Мато, Danev

добар [dobar]

*после сите срања пробувам да стојам **бистар** [bistar] БУМММ*
Дистанца, Нешо

бистар [bistar]

*знај дека сум бил **добар** [dobar] човек ќе ти велат*
Борба, Нешо

добар [dobar]

*а омразата е присутна цела ко **добар** [dobar] ден*
Балканизам, Нешо

добар [dobar]

*zaebi politika i bidi malku **bistar** [bistar]*
Slepilo, Нешо

bistar [bistar]

*ставени пари во **Kunap** [kipar] и во швајцарска банка*
Македонија, Авторизација

Kunap [kipar]

*problemi ko sekoj den, prisutni ko **dobar** [dobar] den*
Beng Beng, Sasha ft. Nesho

dobar [dobar]

8. Występowanie afrykatów [ʒ] i [ʒ̥]

Gwara cechuje się tendencją do zachowania symetrii między spółgłoskami zwaro-szczelinowym, a zatem do występowania dźwięcznych odpowiedników głosek [c] i [č], tj. [ʒ] i [ʒ̥] (Видоески 1998: 19). Cecha ta występuje również w standardowym języku macedońskim. W materiale brak odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

*Цабе [ʒabe] беше колку и да плачам [plačam] [...] / Ме учеше [učeše] добра [...] поставам /
И другар на цедило [ced'ilo] да не оставам [...] / Сонцето [sonceto] и свездите [zvezd'ite]
светат ко твојто лице [l'ice] [...] / Чука [čuka] убрзано кога си распеана
Мато, Danev*

*Цабе [ʒabe]
плачам [plačam]
учеше [učeše]
цедило [ced'ilo]
Сонцето [sonceto]
свездите [zvezd'ite]
лице [l'ice]
Чука [čuka]*

*нова ситуација [s'ituac'ja] во моментот ти иде [...] / на ја изборка ко куче [kuče] без пардон
биди смирен [...] / кредитот ме мачи [mač'i] брат ми рече [reče] ај ќе биде [...] / свони
[zvon'i] телефонот повикот е строго итен [...] / шо ќе биде учиме [uč'ime] искуството од
пример
Ќе Биде, Нешо*

*ситуација [s'ituac'ja]
куче [kuče]
мачи [mač'i]
рече [reče]
свони [zvon'i]
учиме [uč'ime]*

9. Przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě

Kolejną cechą łączącą gwarę weleską ze standardowym językiem macedońskim jest przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě (Видоески 1998: 12, 190). Brak odstępstw od tej reguły w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

*И бјелото е црно [cɾno] така викаат сто по сто
Vekje E Dosta, Sasha & Urbanski*

црно [cɾno]

plava i crvena [cr̩vena] se boi shto gi drma
Slepilo, Нешо

crvena [cr̩vena]

Цртам [cr̩tam], со боите од мое минато од Велес [...] / некористам нацрти [nac̩rt'i] додека
планови си кројам
RAPCORE, Нешо

Цртам [cr̩tam]
нацрти [nac̩rt'i]

10. Przejście starego *l' w [l]

Cechą charakterystyczną dla gwary weleskiej jest przejście starego miękkiego *l' w [l] (Видоески 1998: 205). Zaobserwować to można w całości analizowanego materiału z danego regionu, co obrazują poniższe fragmenty:

*Трчаат маратони додека **полека** [poleka] крузам [...] / **Наменале** [natepale] Турци сега не*
*теб а просто (???) а [...] / А нема поволно не успеало **племето** [plemeto] / Митски муабети*
***биле** [b'ile] јаки на времето [...] / Партија не **дале** [dale] работа срамота ептен безобразни*
*[...] / И **колку** [kolku] ноќи буден да ти докажам?*
Reshetki, Urbanski ft. Sasha

полека [poleka]
Наменале [natepale]
племето [plemeto]
биле [b'ile]
дале [dale]
колку [kolku]

колку [kolku] и да бидеи трпелив веруј ќе биде [...] / Колку [kolku] и да имаш години мотив
*е битен [...] / но ете виде како **родителот** [rod'itelot] си отиде / на другарите со почит*
***велат** [velat] брату ај ќе биде [...] / губиш у казино **следен** [sleden] пат ќе биде*
Ќе Биде, Нешо ft. Valery

колку [kolku]
Колку [kolku]

родителот [rod'itelot]

велат [velat]

следен [sleden]

11. Rozwój starych grup *vъ i *vъ w przyimkach w [v], [vo] i [u]

Božidar Widoeski uznał zachowanie *vъ wyłącznie w przyimkach [v] i [vo] za cechę odróżniającą gwary zachodnie od wschodnich. Jednakże w gwarze weleskiej (podobnie jak w skopiańskiej) wykształciła się również forma z [u] (Видоески 1998: 71, 206). W analizowanym materiale występują wszystkie warianty, a ich dystrybucja przedstawia się następująco: [vo] poświadczono zostało łącznie 177 razy (*uol* 97), [u] 29 razy oraz [v] jeden raz. Użycie przyimków obrazują poniższe fragmenty:

Стега в заби [v-zab'i] длабоко е – како би рана [...] / Во очи [vo-oč'i] среќа и на грло има капка / Па се наполнив со љубов ко вода во езеро [vo-ezero] Матка / Затоа пази кај се параи во презгатка [vo-pregratka] [...] / Живим у бахарт [u-baxart] пола на апарати, BMW-то ми е на рати

Ne Znam Sto Ti Stana, Dopamine

в заби [v-zab'i]

Во очи [vo-oč'i]

во езеро [vo-ezero]

во презгатка [vo-pregratka]

у бахарт [u-baxart]

Туризам на апсурд у која [u-koja] дупка сум се чутал [...] / Експерти у кафана [u-kafana] во разводот [vo-razvodot] комунизам [...] / Попа жена му купица кармин како сте по дома арни у 30 [u-tr'iese] квадрати [...] / што у ствари [u-stvar'i] возиш метадон песнава филм ти прави [...] / Во твојот [vo-mojot] свет има многу лош квалитет [...] / Пошто има премногу курви во градот [vo-gradot] / Жена ми се плаши да сум и на пиво јас во пабот [vo-pabot] стравот

Reshetki, Urbanski ft. Sasha

у која [u-koja]

у кафана [u-kafana]

во разводот [vo-razvodot]

у 30 [u-tr'iese]

у ствари [u-stvar'i]

Во твојот [vo-mojot]
во градом [vo-gradot]
во набот [vo-pabot]

12. Brak podwojenia przyimka [so]

Cechą łączącą wszystkie gwary zachodnie (w tym gwarę weleską) ze standardowym językiem macedońskim jest brak podwojenia przyimka [so] (Видоески 1998: 71). Widoczne jest to w materiale źródłowym, co obrazują poniższe przykłady:

на другарите со почит [so-poč'it] велат брату ај ќе биде [...] / *Животот продолжува со мото* [so-moto] ај ќе биде [...] / *запозна и нова девојка со нови* [so-nov'i] квалитети [...] / *Се будиш наутро со помисла* [so-pom'isla] ќе биде [...] / *типот испарил со паруме* [so-par'ite] што ти ги ветува
Ќе Биде, Нешо ft. Valery

со почит [so-poč'it]
со мото [so-moto]
со нови [so-nov'i]
со помисла [so-pom'isla]
со паруме [so-par'ite]

Со солзи [so-solz'i] се трудеши да ме израснеш ваков [...] / *Со тешка* [so-teška] болка бев во срцето поведен [...] / *Со тие* [so-t'ie] твои раце меки како волна [...] / *Дојде и со добра* [so-borba] и со лоша вест / *Ме поменуваа со твои* [so-tvoi] зборови [...] / *Претерувам со моа* [so-toa] што стварам нервози
Мато, Danev

Со солзи [so-solz'i]
Со тешка [so-teška]
Со тие [so-t'ie]
со добра [so-borba]
со твои [so-tvoi]
со моа [so-toa]

W jednym utworze pojawia się jednak odchylenie od tej reguły, co może być wynikiem wpływu sąsiednich gwar.

Запрогресено с'с плодом [säs-plodot] лошо процене

Vekje E Dosta, Sasha & Urbanski

с'с плодом [säs-plodot], spg > [s-plodot]

13. Zachowanie etymologicznych grup [str], [zdr] i [sr], [zr]

W gwarze weleskiej zachowały się stare grupy spółgłoskowe [str], [zdr] oraz [sr] i [zr] (Видоески 1998: 205). Warunki do występowania tego procesu pojawiają się w jednym z analizowanych utworów:

Од се што конзумирам само ти си здрава [zdrava] храна [...] / Седни с поздрава [pozdrava] храна и програма / Од веќе изнаја ко паун затоа мора на страна [strana] [...] / Во очи среќа [sreka] и на грло има капка

Ne Znam Sto Ti Stana, Dopamine

здрава [zdrava]

поздрава [pozdrava]

страна [strana]

среќа [sreka]

tie dve raboti do sozrevanje [sozrevan'e] ne vodea [...] / mnogumina zaminavme ponastrana [ponastrana], vo stranstvo [stranstvo] [...] / kako li ke bideš sreken [sreken] ili zadovolenm Mojot svet, El Makedoner

sozrevanje [sozrevan'e]

ponastrana [ponastrana]

stranstvo [stranstvo]

sreken [sreken]

14. Zachowanie sekwencji [vd], [mn] i [vn]

Podobnie jak standardowy język macedoński, gwara weleska (zgodnie z opisem Božidara Widoeskiego) zachowała grupy spółgłoskowe [vd], [mn] i [vn] (Видоески 1998: 205). Widoczne jest to w całym analizowanym materiale (z wyjątkiem grupy [vd]), co obrazują poniższe przykłady:

Помни [pomn'i] тебе и брат секогаш да има [...] [...] / Во цела тага и темнина [temn'ina] да те осветлам

Мато, Danev

Помни [pomn'i]
темнина [temn'ina]

*Цело село бегаат **активно** [akt'ivno] е дело [...] / Имаш **седумнаесет** [sedumnaeset] и мора
да преболиш
Ne Znam Sto Ti Stana, Dopamine*

активно [akt'ivno]
седумнаесет [sedumnaeset]

*небитно кога и каде беше **многу** [mnogu] импулсивен [...] / казна **условно** [uslovno] во судот
седиш викаш ај ќе биде
Ќе Биде, Нешо ft. Valery*

многу [mnogu]
условно [uslovno]

15. Brak asymilacji w grupie [l̩]

Zgodnie z opracowaniem Bożidara Widoeskiego w gwarze weleskiej nie dochodzi do asymilacji w grupie spółgłoskowej [l̩] (Видоески 1998: 205). Zauważalne jest to w całości analizowanego materiału, co obrazują poniższe przykłady:

*osvem **ljubov** [l̩'jubof] i počit drugo ništo ne baravme, [...] / život bez bliski, život bez **ljubov** [l̩'jubof]
ništo ne ti znači!
Mojot Svet, El Makedoner*

ljubov [l̩'jubof]
ljubov [l̩'jubof]

*boite pred sekoj a **foteljata** [fotel'ja] e prva [...] / dva **miliona** [mil'iona] treba da ziveeme ko bog
Slepilo, Нешо*

foteljata [fotel'ja]
miliona [mil'iona]

16. Kontynuanty grup spółgłoskowych *tj, *dj, *kt', *tʃj- i *dʃj (oraz nowszych grup [tj] i [dj])

Zgodnie z ustaleniami Božidara Widoeskiego (co potwierdza również Maksim Mladenow) w gwarze weleskiej (tak jak w standardowym języku macedońskim) stare grupy spółgłoskowe *tj, *dj, *kt', *tʃj- i *dʃj rozwinęły się w [k] i [g]. Zjawisko to obejmuje również nowsze złożenia [tj] i [dj]). Zachować się mogą również formy z [št] i [žd] (Видоески 1998: 13, 205; Младенов 2002: 173). W analizowanym materiale brak odstępstw od tej reguły, co obrazują poniższe przykłady:

За да почнам да те гледам насмеана, да те гледам среќна [srekŋa] / Ќе те прашам [ke-te-prašam] дал ќе бидеш [ke-b'ideš] тука вечно [...] / Помеѓу [pomeɡu] тебе и брат ти секогаш да има слога [...] / Ќе ги остварам [ke-g'i-ostfaram] и ветувам само никој да не те земе [...] / Биди среќна [srekŋa], те сакам, ми значии!
Мато, Danev

*среќна [srekŋa]
Ќе те прашам [ke-te-prašam]
ќе бидеш [ke-b'ideš]
Помеѓу [pomeɡu]
Ќе ги остварам [ke-g'i-ostfaram]
среќна [srekŋa],*

До вчера прости луѓе [luɡe] антихристи [...] / владеат со луѓето [luɡeto] ко да сме отпадоци / фрлени во ѓубре [ɡubre] интелектуални мозоци [...] / народот кутал [kutal] они држеле суети говори [...] / без смири куќен [kuken] ред ни на материјален отчет [...] / или поштувај го трудот или кутти [kut'i] момки трај
Македонија, Авторизација

*луѓе [luɡe]
луѓето [luɡeto]
ѓубре [ɡubre]
кутал [kutal]
куќен [kuken]
кути [kut'i]*

Występują też poszczególne leksemy, w których zachowały się kontynuanty [št] i [žd], podobnie jak w standardowym języku bułgarskim, co obrazują poniższe przykłady:

Премногу **штамово** [štamovo] димот глас [...] / Ладен е бетоноот на него **друштва** [društfa]
[...] / Крикот е **пуштен** [pušten] во роки и зори
Uslov, Sasha

штамово [štamovo]

друштва [društfa]

пуштен [pušten]

пушти [pušt'i] зрак нека ме грее.... брате ми сениш ! [...] / морам да го **штумам** [št'itam]
од трул менталитет
Дистанца, Непо

пушти [pušt'i]

штумам [št'itam]

Cechy występujące często

17. Kontynuant starej głoski *ϕ

Gwara weleska charakteryzuje się występowaniem kontynuantu [a] dla starej samogłoski *ϕ. Dodatkowym zjawiskiem jest występowanie protetycznej głoski [i] w nagłosie (Видоески 1998: 70). Potwierdza to również opis Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 173). O ile sam kontynuant [a] występuje regularnie w analizowanym materiale, to brak w nim przykładów, gdzie stara głoska *ϕ znajdowałaby się w nagłosie:

И секој умрен сон секој **нам** [pat] што потиснува стари млад буди зло невидено [...] / Ха
и како кадило те клати **раката** [rakata] на (???) гледате ко мафија [...] / Фативте религија
како бижутерија на **рака** [raka]
Reshetki, Urbanski ft. Sasha

нам [pat]

раката [rakata]

рака [raka]

*а спие **некаде** [nekade] во држава кај шо е странец / сам на **нам** [pat] изигран и преварен е од балканец [...] / Со **маки** [mak'i] сме се родиле сме децата на БАЛКАН / **Каде** [kade] и да одам носам спомени од БАЛКАН*

Балканизам, Нешо

некаде [nekade]

нам [pat]

маки [mak'i]

Каде [kade]

W analizowanym materiale występują pewne odstępstwa od tej reguły i spotykane są pojedyncze leksemy z kontynuantem [u] – te same, które występują w języku standardowym:

*Менталитетот **судбина** [sudb'ina] за мали деца с казни [...] / многу пара бити **пукал** [pukal] пошто многу сте банални*

Reshetki, Urbanski ft Sasha

судбина [sudb'ina]

пукал [pukal]

*а омразата е **присутна** [pr'isutna] цела ко добар ден*

Балканизам, Нешо

присутна [pr'isutna]

18. Kontynuanty sonantów *ʃ i *ʎ

Gwara weleska zachowała stary sonant *ʃ, podczas gdy *ʎ został zastąpiony przez połączenie [ǎl] (Видоески 1998: 19, 190, 205; Видоески 1999b: 55). W przypadku tego pierwszego sonantu (który tak samo występuje w standardowym języku literackim) brak w analizowanym materiale jakichkolwiek odstępstw, co prezentują poniższe przykłady:

***Врми** [vr̥t'i] волан само вози оди право [...] / Околина има многу **брзи** [br̥z'i] промени*

Nasheto Maalo, Danev

Врми [vr̥t'i]

брзи [br̥z'i]

*Ебана држава [dřžava] само ти види ја [...] / Не држ [dřž] се туку те менаат сфатија [...]
 / Премногу глад и суво грло [grlo] / Многу сме овци а едно е трло [trlo]
 Uslov, Sasha*

држава [dřžava]

држ [dřž]

грло [grlo]

трло [trlo]

W przypadku drugiego sonantu analizowany materiał charakteryzuje się przeważnie obecnością spotykanej w standardowym języku macedońskim grupy [ol], która występuje łącznie (i uol) dziesięciokrotnie. Jedyne raz w całym weleskim materiale występuje kontynuant zgodny z modelem gwary:

*Деца млади полни [pāln'i] во гради
 Uslov, Sasha*

полни [pāln'i]

Przewagę form zgodnych ze standardem ilustrują poniższe przykłady:

*Со солзи [solz'i] се трудеше да ме израснеш ваков [...] / Не пуштај солза [solza] што лошо
 и да слушнеш [...] / Со тие твои раце меки како волна [volna] [...] / И иако никогаш тоа долго
 [dolgo] не траеше
 Мато, Danev*

солзи [solz'i], spg > [sālz'i]

солза [solza], spg > [sālza]

волна [volna], spg > [vālna]

долго [dolgo], spg > [dālgo]

*Животот продолжува [prodolžuva] со мото ај ќе биде [...] / долго [dolgo] ќе го нема па си
 викаш ај ќе биде
 Ќе Биде, Нешо*

продолжува [prodolžuva], spg > [prodālžuva]

долго [dolgo], spg > [dālgo]

19. Zanik spółgłoski [χ] i jej przejście w [v] w wygłosie sylaby i przed spółgłoskami

W analizowanych tekstach w wielu przypadkach głoski tej nie ma, ale sporadycznie występują leksemy, w których się zachowała, przede wszystkim w zapożyczeniach (bez względu na jej pozycję w wyrazie) (Видоески 1998: 18, 205). Potwierdza to opracowanie Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 174). Pod tym względem analizowane teksty wykazują się zbieżnością ze standardem literackim.

Leksemy rodzime (+ stare zapożyczenia):

*Дали е слобода сијај сонце **мислев** [m'islev] за сите [...] / Македонија ко мртов човек **одител** [od'itel] на чување [...] / љубов ко сите блиски **духовно** [duχovno] проследување [...] / во две **илјади** [il'jad'i] и прва наредба сите во ровови
Македонија, Авторизација*

мислев [m'islev]

одител [od'itel]

духовно [duχovno], spg > [duovno]

илјади [il'jad'i]

*Од се што конзумирам само ти си здрава **храна** [χrana] [...] / Седни с поздрава **храна** [χrana] и програма [...] / Па се **наполнив** [napoln'if] со љубов ко вода во езеро Матка
Ne Znam Sto Ti Stana, Dopamine*

храна [χrana], spg > [rana]

храна [χrana], spg > [rana]

наполнив [napoln'if]

Nowsze zapożyczenia:

*остана **химна** [χ'imna] и начин за преживување [...] / До вчера прости луѓе **антихристи** [ant'iχ'ist'i] [...] / мојата нација во силен **хендикен** [χend'ikep]
Македонија, Авторизација*

химна [χ'imna], spg > [imna]

антихристи [anti'χ'ist'i], spg > [ant'isti]

хендикен [χend'ikep], spg > [end'ikep]

*Друго се ми е воалот само **алкохол** [alkoχol] кафана [...] / Живим у **бахарт** [baχart] пола на апарати, BMW-то ми е на рати*
Ne Znam Sto Ti Stana, Dopamine

алкохол [alkoχol], spg > [alkōl]

бахарт [baχart], spg > [bārt]

Cechy występujące rzadko

20. Występowanie samogłoski [ǣ]

Charakterystyczną cechą miejskiej gwary weleskiej jest występowanie samogłoski [ǣ], choć jej pojawianie się jest znacznie ograniczone w stosunku np. do gwar północnych (w tym kumanowskiej). Zgodnie z opracowaniem Bożidara Widoeskiego może występować wyłącznie w wyniku rozwoju starego sonantu */ (zob. 19. Kontynuanty sonantów */ i */) (Видоески 1999b: 19). Jednokrotnie pojawia się (choć niezgodnie z modelem gwary) w podwojonej formie przyimka [so] (zob. 12. Brak podwojenia przyimka [so]).

21. Przejście [n] w [ń]

Według opracowania Bożidara Widoeskiego w gwarze weleskiej może sporadycznie dochodzić do przejścia twardego [n] w palatalne [ń], przeważnie w wygłosie wyrazu (Видоески 1998: 205). W analizowanych tekstach zjawisko występuje wyłącznie w dwóch utworach i zachodzi wtedy, gdy głoska [n] znajduje się w wygłosie lub w pozycji przed samogłoską [a]:

*За да почнам да те гледам насмеана, да те гледам **среќна** [srećńa] [...] / За се тоа сеа веруј еден **дењ** [deń] ќе ти вратам [...] / Биди **среќна** [srećńa], те сакам, ми значиш!*
Мато, Danev

среќна [srećńa]

дењ [deń]

среќна [srećńa]

*си кажа **лојален** [lojaleń] ќе бидам самиот си вети*
Ќе Биде, Нешо ft. Valery

лојален [lojaleń]

W większości przypadków jednak zjawisko nie zachodzi, co obrazują poniższe przykłady:

*Дознав [doznav] се но не сакав да плачам [...] / Секој ден [den] муабет ми го покажа патот
/ Ме остави да шетам да бидам слободен [sloboden] [...] / Но еден ден [den] ветувам ќе
бидеш горда
Мато, Danev*

*Дознав [doznav], spg > [dozńav]
ден [den], spg > [deń]
слободен [sloboden], spg > [slobodeń]
ден [den], spg > [deń]*

*и да бидеш осамен [osamen] пак ќе одиш против сите [...] / Колку и да имаш години мотив
е бимен [b'iten] [...] / нова ситуација во моментот ти иде [...] / запозна [zapozna] и нова
девојка со нови квалитети [...] / небитно кога и каде беше многу импулсивен [impulziven]
Ќе Биде, ft. Valery*

*осамен [osamen], spg > [osameń]
бимен [b'iten], spg > [b'iteń]
запозна [zapozna], spg > [zapozńa]
импулсивен [impulziven], spg > [impulziveń]*

22. Przejsćie [k] i [g] przed samogłoskami przednimi w [k] i [g]

W gwarze weleskiej spółgłoski [k] i [g] w pozycji przed samogłoskami przednimi podlegają palatalizacji i przechodzą w miękkie [k'] i [g'] (Видоески 1998: 205). Zjawisko poświadczone zostało tylko w jednym utworze i dotyczy spółgłoski [k] w pozycji przed samogłoską [e]:

*kešot [kešot] stana problem i po podrobno ne razdvoija, / potragite po keš [keš] i po podobro ne
razvoija, / toa go pravi našata mila Makedonija [makēdon'ja]
Mojot svet, El Makedoner*

*keš [keš]
Makedonija [makēdon'ja]*

W reszcie materiału zjawisko nie występuje ani razu, co widać w poniższych przykładach. Spółgłoski [k] i [g] zachowują się w pozycji przed [a]:

Ова е Балкан [balkan], слика [sl'ika] стара / таму каде [kade] израснав и почнав да се градам [...] / А стара мајка [maĭka] прашува "каде [kade] си сине?" / синот печали на страна активен и кога [koga] спие! [...] / Во мене балканец [balkanec] нема бегање [begaње] од БАЛКАН

Балканизам, Нешо

Балкан [balkan], spg > [balkán]
слика [sl'ika], spg > [sl'íka]
каде [kade], spg > [káde]
мајка [maĭka], spg > [maĭ́ka]
кога [koga], spg > [kóga]
балканец [balkanec], spg > [balkánec]
беганье [begaње], spg > [beǵaње]

od sedenje po klupi i brkanja [brkańa] niz parkovi, [...] / kako [kako] što rastevme tie raboti se smenija, / ne znaevme deka [deka] idat mnogu drugi vremenja, / nekoj vo matnite vodi i vo droga [droga], / nekoj drugo od alkohol i cigari ne proba
Mojot svet, El Makedoner

brkanja [brkańa], spg > [brkáńa], spl > брања
kako [kako], spg > [káko], spl > како
deka [deka], spg > [deka], spl > дека
droga [droga], spg > [droǵa], spl > дрога

- również w pozycji przed [e]:

Ко Македонец [makedonec] гордо стоиш цврсто камен [...] / Геноцид [genoc'id] на нација во душата на БАЛКАН [...] / гори Македонија [makedon'ja] од Тетово до Преспа [...] / Дали вреди земи кути превара у твои гени [gen'i] [...] / многу биле прават кеш [keš], а почнале од нула

Балканизам, Нешо

Македонец [makedonec], spg > [makédonec]
Геноцид [genoc'id], spg > [ǵenoc'id]
Македонија [makedon'ja], spg > [makédon'ja]
гени [gen'i], spg > [ǵen'i]
кеш [keš], spg > [kéš]

Гето [geto] принцип – гето [geto] концепт [...] / Не е мебот само за кеи [keš], стопли му раце на некој [...] / Бенг бенг исто како гето [getto]
Vekje E Dosta, Sasha & Urbanski

Гето [geto], spg > [ǵeto]
кеи [keš], spg > [kǵeš]

- oraz w pozycji przed [i]:

brate правата ги [g'i] имаи но се вее туѓо знаме [...] / ни перат могоци се краде истите ги [g'i] снемуга [...] / Со маки [mak'i] сме се родиле сме децата на БАЛКАН [...] / у крвта ракија [rak'ja] па сите ни се криви извини
Балканизам, Нешо

ги [g'i], spg > [ǵi]
маки [mak'i], spg > [makǵi]
ракија [rak'ja], spg > [rakǵja]

Писи се рило тука ради психолошки [ps'ixološk'i] азил [...] / Митски [m'itski'i] муабети биле јаки [jak'i] на времето [...] / Се смјатам оти дека за кур не ги [g'i] бива не благодарнија [...] / Секој со својот систем и своите решетки [rešetk'i] / Лажни идеали за ниски [n'isk'i] оди против себе си [...] / Немате енергија [energ'ja] ни преку ноќ и ден [...] / Фативте религија [rel'ig'ja] како бижутерија на рака / Премногу среќа имам – имам златна екипа [ek'ipa]
Reshetki, Urbanski ft. Sasha

психолошки [ps'ixološk'i], spg > [ps'ixološki]
Митски [m'itski'i], spg > [m'itski]
јаки [jak'i], spg > [jaki]
ги [g'i], spg > [ǵi]
решетки [rešetk'i], spg > [rešetki]
ниски [n'isk'i], spg > [n'iski]
енергија [energ'ja], spg >
религија [rel'ig'ja], spg > [rel'ig'ja]
екипа [ek'ipa], spg > [ekipa]

Cechy niewystępujące

23. Pomijanie samogłosek w wymowie ze względu na występowanie klitki wyrazowej

Cechą odróżniającą gwarę weleską jako gwarę zachodnią od standardowego języka macedońskiego jest kontrakcja samogłosek, których sąsiedztwo uwarunkowane jest klityką wyrazową (Видоески 1998: 18). Zjawisko to ani razu nie występuje w badanym materiale, przy czym warto podkreślić, że również nie dochodzi do zlania się dwóch takich samych samogłosek. Obrazują to poniższe przykłady:

*си градел зал во оваа [vo-ovā] земја не прават криминал [...] / сакам просто помилување
шанса пак за уништување [za-un'ištuvaŋe] / но не остана [ne-ostana] ништо за зошто
е бунтување*

Македонија, Авторизација

во оваа [vo-ovā], spg > [v-ōvā]

за уништување [za-un'ištuvaŋe], spg > [z-un'ištuvaŋe]

не остана [ne-ostana], spg > [n-ostana]

*патот многу ми е познат што го одам [go-ogam] [...] / Препреки на патот се илузија [se-
iluz'ja] у видик*

RAPCORE, Нешо

го одам [go-ogam], spg > [g-ōgam]

се илузија [se-iluz'ja], spg > [s-iluz'ja]

24. Występowanie nierelevantnego fonologicznie iloczasu

W gwarze weleskiej w wyniku dodatkowych zjawisk fonetycznych dochodzi do powstania nierelevantnego fonologicznie iloczasu, który nie występuje w standardowym języku macedońskim (Видоески 1998: 18). Przykładem takiego zjawiska jest zanik interwokalicznej głoski [v]. Procesy te nie zostały poświadczone w analizowanym materiale.

25. Zanik fonemu [f] oraz jego przejście w [v] w leksemach obcego pochodzenia

Według Bożidara Widoeskiego w gwarze weleskiej doszło do zaniku fonemu [f] oraz przejścia w [v] w leksemach obcego pochodzenia (Видоески 1998: 205). Potwierdza to opracowanie Maksima Mladenowa (Младенов 2002: 173). Oba zjawiska nie zostały poświadczone w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

samo što gi smenivme klupite za **kafani** [kafan'i] [...] / i odma **sfativ** [sfat'if] koi se loši, a koi pravi

Mojot Svet, El Makedoner

kafani [kafan'i], spg > [kavan'i]

sfativ [sfat'if], spg > [zvat'iv]

korumpiranite **faci** [fac'i] se banditi [...] / znam deka ne si am ich **profitabilen** [prof'itabilen] [...] / godini na **S.A.F** [saf] Smilen epa bidi kreativen / nekogash si **full** [ful] negativen toa znam / ljubov koga gubish od najlojalen **fan** [fan] [...] / dali po **kafichite** [kaf'ič'ite] sedat manekenki
Realizam, Nesho

faci [fac'i], spg > [vac'i]

profitabilen [prof'itabilen], spg > [prov'itabilen]

S.A.F [saf], spg > [sav]

full [ful], spg > [vul]

fan [fan], spg > [van]

kafichite [kaf'ič'ite], spg > [kav'ič'ite]

26. Przejście [v] w [u] w starych grupach *cvb, *svb, *žvb

Charakterystyczną cechą gwary weleskiej jest przejście głoski [v] w [u] w starych grupach *cvb, *svb, *žvb (Видоески 1998: 70, 190). W analizowanym materiale występują wyłącznie formy zgodne ze standardem literackim języka macedońskiego, co potwierdzają poniższe przykłady:

Сонцето и **свездуме** [zvezd'ite] **свемат** [svetat] ко твојто лице [...] / Еве дојде ден песна да ти **посвемат** [posvetam] / Во цела тага и темнина да те **осветлам** [osvetlam]

Мато, Danev

свездуме [zvezd'ite], spg > [zuezd'ite]

свемат [svetat], spg > [suetat]

посвемат [posvetam], spg > [posuetam]

осветлам [osvetlam], spg > [osuetlam]

Експерти у кафана во **разводот** [razvodot] комунизам [...] / Секој со **својот** [svoiot] систем и **своуме** [svoite] решетки [...] / Во твојот **свем** [svet] има многу лош квалитет

Reshetki, Urbanski ft. Sasha

разводот [razvodot], spg > [razuodot]

својот [svoјot], spg > [suoјot]

своите [svoite], spg > [suoite]

свет [svet], spg > [suet]

27. Zamiana głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w pozycji przed [c] i [č] w [χ] a następnie w [f]

Kolejną cechą typową dla gwary weleskiej jest przejście głosek szczelinowych [s], [z] i [š] w [χ] w pozycji przed spółgłoskami [c] i [č], a następnie ich zamiana w [f] (Видоески 1998: 70). W analizowanym materiale brak warunków fonetycznych do realizacji tego procesu.

28. Zanik interwokalicznej spółgłoski [v]

W dialektach zachodnich spółgłoska [v] zanika, gdy usytuowana jest między dwiema samogłoskami, co odróżnia je od standardowego języka macedońskiego (Видоески 1998: 70, 189, 205). Zjawisko to ani razu nie występuje w analizowanym materiale, co obrazują poniższe przykłady:

Сега на татковинама [tatkov'inata] / се крева [kreva] ново [novo] сонце на слободата [...] / зошто не ставаш [stavaš] шпион и транзициски крал [...] / си градел зал во оваа [ovā] земја не прават [pravat] криминал [...] / за нас беше тоа замка не е слепо верување [veruvañe] Македонија, Авторизација

татковинама [tatkov'inata], spg > [tatkoinata]

крева [kreva], spg > [krea]

ново [novo], spg > [nō]

ставаш [stavaš], spg > [stāš]

оваа [ovā], spg > [oā]

прават [pravat], spg > [prāt]

верување [veruvañe], spg > [veruañe]

човек [čovek], spg > [čoeck]

Ušte od mali znaevme da cenime pravo [pravo] drugarstvo [...] / od sedenje po klupi i brkanja niz parkovi [parkovi] / toa bea sonovi [sonov'i] od koi nikoj ne ne razbudi [...] / tie dve raboti do sozrevanje [sozrevañe] ne vodea, [...] / toa go pravi [prav'i] našata mila Makedonija, [...] / kako li ke bideš sreken ili zadovolen [zadovolen]

Mojot svet, El Makedoner

pravo [pravo], spg > [prao]

parkovi [parkovi], spg > [parkoi]

sonovi [sonov'i], spg > [sonoi]

sozrevanje [sozreva'ne], spg > [sozrea'ne]

pravi [prav'i], spg > [prai]

zadovoljen [zadovol'en], spg > [zadölen]

REGION WEŁESU (PODSUMOWANIE)

Model gwary wełeskiej wymienia 28 cech fonetycznych, z czego aż 16 zgodnych jest ze standardowym językiem macedońskim. Cechami występującymi konsekwentnie w materiale źródłowym są: stały proparoksytoniczny akcent wyrazowy, np. [izrasnaf], [nà-strana], [spòkojna]; brak redukcji samogłosek nieakcentowanych, np. [dlabòko-e], [mladìve-se], [razlòženo]; stały kontynuant [e] dla starej samogłoski *ě, np. [golem], [promeniv], [treba]; kontynuant [e] starej samogłoski *ę, np. [deset], [početok], [red]; przejście starej grupy *ję w *jǫ, tj. [jaz'ikot]; kontynuanty [o] i [e] starych jerów *ъ i *ѣ, np. [deneska], [lavot], [sonov'i]; przejście starego *ъ₂ w [a] przed [r], np. [bistar], [dobar], [kipar]; zachowanie symetrii między dźwięcznymi i bezdźwięcznymi afrykatami, np. [zvezd'ite], [zvon'i], [žabe]; przejście [č] > [c] w starych grupach *čr i *črě, np. [cǫno], [cǫtam], [cǫvena]; przejście palatalnej spółgłoski *l' do [l], np. [kolku], [poleka], [rod'itelot]; rozwój starych grup *vъ i *vъb w przyimkach do [v], [vo] i [u], np. [v-zab'i], [vo-ezero], [u-kafana]; brak podwojenia przyimka [so], np. [so-borba], [so-poč'it], [so-teška], choć występuje jedno odstępstwo [sàs-plodot]; zachowanie etymologicznych grup [str], [zdr] i [sr], [zr], np. [strana], [zdrava], [sreka], [sozrevan'e]; zachowanie sekwencji [vd], [mn] i [vn], np. [mnogu], [pomn'i], [akt'ivno]; brak asymilacji w grupie [lj], np. [fotel'ja], [l'jubof], [mil'iona]; rozwój starych grup spółgłoskowych *tj, *dj i *kt', *tbj- i *dbj (oraz nowszych grup) w [k] i [g], np. [kuken], [kut'i], [pomegu], przy czym zachowały się też pewne formy z grupami [št] i [žd], np. [društfa], [pušten], [št'itam].

Trzy cechy gwarowe występują często: kontynuant [a] starej głoski [ǫ], np. [nekade], [pat], [raka], lecz spotykane są również leksemy z kontynuantem [u], które w tej formie występują w języku literackim, np. [pr'isutna], [puka], [sudb'ina]; kontynuanty [r] i [ǣ] starych sonantów *r i */, np. [brz'i], [pǣln'i], [vǣt'i], jednakże kontynuant [ǣ] wyłącznie raz występuje w formie zgodnej z modelem gwary, w pozostałych 10 przypadkach formy zgodne są ze standardem literackim, np. [dolgo], [solza], [volna]; zanik spółgłoski [χ] i jej przejście w [v] w wygłosie sylaby i przed spółgłoskami, np. [il'jad'i], [mislev], [od'itel], w materiale źródłowym w części leksemów (literackich i zapożyczeniach) spółgłoska ta się jednak zachowuje, np. [duχovno], [χ'imna], [χrana].

Trzy cechy gwarowe występują rzadko: samogłoska [ǣ] wyłącznie w dwóch leksemach [pǣln'i] i [sàs-plodot]; przejście [n] w [ń] oraz przejście [k] i [g] przed samogłoskami przednimi w [k] i [g] zauważalne jest jedynie w kilku przypadkach.

Pozostałe cechy gwarowe nie zostały potwierdzone w materiale źródłowym i realizowane są według modelu literackiego.

Teksty raperów związanych z Weleşem w największym stopniu z całego analizowanego materiału macedońskiego zgodne są ze standardem literackim. Odstępstwa od niego (zgodne z modelem gwary) są wyłącznie jednostkowe. Ograniczają się do jednokrotnego użycia gwarowego kontynuantu [ǎ] dla starego sonantu *ǎ (w utworze *Uslov*), czterokrotnego przejścia spółgłoski [n] w [ń] (w utworach *Mamo* i *Ķe Bude*) oraz trzykrotnego przejścia spółgłosek [k] i [g] przed samogłoskami przednimi w [k̑] i [g̑] (w utworze *Mojot svet*).

Zbieżność ze standardem literackim wynika przede wszystkim z faktu, że ten w głównej mierze powstał na bazie gwar centralnych, do których należy m.in. miejska gwara weleśka (Грѣвска-Маѣоска 2020: 241), co potwierdza zresztą sam model gwary (16 z 27 cech jest tożsamy). Z tego powodu pominięcie pozostałych cech gwarowych może być umotywowane przekonaniem raperów o literackości ich języka. Niewykluczone jest również, że świadome pominięcie cech regionalnych spowodowane jest ich *provincjonalnym* (lub nawet *wiejskim*) charakterem, który prowadzić może do obniżenia prestiżu i poprawności używanego języka.

4.5 PODSUMOWANIE

Wynik przeprowadzonej analizy fonetycznej dowodzi, że język artystów hip-hopowych co do zasady nie wykazuje istotnego zróżnicowania pomiędzy poszczególnymi ośrodkami miejskimi. Jedną z głównych przyczyn może być znacząca zbieżność szeregu cech fonetycznych występujących tak w różnych gwarach danego języka, jak i w samym odpowiednim języku standardowym. Już z samej listy cech w tzw. *wzorcowych modelach gwar*, sporządzonej na podstawie literatury naukowej, wyraźnie widać, że ich część, określana jako gwarowa/dialektalna, pokrywa się ze standardami literackimi. Cechy te zatem jednocześnie stanowią element poszczególnych standardów literackich, jak i danych odmian regionalnych.

W materiale bułgarskim cechy te obejmują przejście starych głosek [ǫ], [ɛ] i [ɐ] w tzw. samogłoskę jerową [ǣ] – obecne w modelach gwary widyńsko-łomskiej, bjałosłańsko-pleweńskiej oraz sofijskiej. W przypadku dwóch pierwszych stara głoska *ǣ posiada również kontynuant [e]. Podobnie te trzy gwary charakteryzują się występowaniem afrykatów [ʒ] i [ʒ̑]. Dodatkowo gwara bjałosłańsko-pleweńska charakteryzuje się słabą redukcją nieakcentowanych samogłosek [a] i [o] i choć zjawisko to występuje również w gwarze erceckiej, to jest ono silniejsze, a więc nie można go uznać za identyczne z tym w standardowym języku bułgarskim. Ze wzorcowych modeli wynika, że gwara sofijaska, ercecką oraz (do pewnego stopnia) bjałosłańsko-pleweńska rozwinęły stare sonanty *r i *l w grupy [rǣ]/[ǣr] i [lǣ]/[ǣl]. Warto jednak podkreślić, że w gwarze sofijskiej spotykane są również formy z zachowanymi sonantami [r] i [l]. Z omawianych w pracy jedynie gwara ercecka charakteryzuje się tzw. *jakaniem* oraz słabą palatalizacją spółgłosek w pozycji przed samogłoskami [e] oraz [i]. Do pewnego stopnia cechą literacką występującą we wszystkich bułgarskich modelach gwarowych są kontynuanty starych grup

spółgłoskowych **tj* oraz **dj*. Wyjątkiem jest jedynie partykuła futuralna, która w gwarach zachodnich może przyjmować inne warianty (Стойков 2002: 97-100, 107, 116, 144-150; Иванов 1994: 66, 70-71, 77-78, 115-117, 128-129).

Podobnie wygląda to w materiale macedońskim. Trzy cechy literackie występują w każdym ze wzorcowych modeli: kontynuant [e] starej jaci bez względu na pozycję w wyrazie; przejście starej samogłoski [ɛ] w [e]; przejście [č] > [c] w starych grupach **čr* i **črě*. Cechami, które przynajmniej w części występują we wszystkich wykorzystanych modelach, są: zachowanie starego sonantu **r*, przy czym jedynie gwara bitolska rozwinęła stary sonant **r* w taki sam sposób jak język literacki, a także kontynuanty [k] i [g] starych grup spółgłoskowych **tj* i **dj*. Gwarę bitolską, miejską skopiańską i miejską weleską ze standardowym językiem literackim łączą ponadto: syntagmatyczny proparoksytoniczny akcent wyrazowy; brak redukcji nieakcentowanych samogłosek; przejście starej grupy **jε* w **jɔ*; występowanie afrykatów [ʒ] i [ʒ̥] oraz brak podwojenia przyimka [so]. Trzy cechy łączą również standard literacki z gwarą bitolską i miejską weleską: kontynuant [a] starej głoski **ɔ* (oraz występowanie protetycznej głoski [i], gdy ta znajduje się w nagłosie); rozwój starych jerów **b* i **b* w [o] i [e] oraz przejście starego **b₂* w [e] w pozycji przed [r]. Ponadto gwara kumanowska jako jedyna zachowała grupę spółgłoskową [bn], zaś miejska skopiańska spółgłoskę [f]. Właściwościami miejskiej gwary weleskiej, które nie występują w pozostałych modelach gwarowych są: sporadyczne przejście [n] w [n'], przejście [l'] w [l], zachowanie starych grup spółgłoskowych [str], [zdr] i [sr], [zr], zachowanie sekwencji [vd], [mn] i [vn] oraz brak asymilacji w grupie [li] (Видоески 1998: 13, 16-19, 26, 43, 65-66, 69-70, 189-190, 193-194, 199-200, 203-206, Видоески 1999a: 160-171, Видоески 1999b: 41, 53, 55). Analizowany materiał zawiera wszystkie z wyżej wymienionych cech.

Interesujące jest występowanie w materiale źródłowym kilku cech fonetycznych, które nie zostały uwzględnione we wzorcowych modelach gwar, lecz w trakcie analizy wydały się istotne, ponieważ ilustrują pewien stopień zróżnicowania regionalnego. W utworach raperów związanych z Sofią zaobserwować można częste przejście sekwencji spółgłoskowej [ɣv] w [f], np. [färč'áš't'i], [is'färlä]. Spotykane jest 18 razy (*uol* 13). Utwory raperów związanych z Bitolą z kolei charakteryzują się jako jedyne przejściem palatalnych spółgłosek [k] i [g] odpowiednio w [j̥k] i [j̥g], np. [sr̥j̥ka], [pḁj̥ga]. Z jednej strony może to być wynik wpływu występujących w języku potocznym form typu *nejkam* i *nojke* (które również poświadczone zostały w tej części analizowanego materiału), z drugiej natomiast mogły wytworzyć się poprzez analogię do charakterystycznego dla gwary bitolskiej przejścia palatalnego [ń] do [j̥n], przeważnie realizowanego w materiale jako [j̥n] (Видоески 1998: 191, 193; Конески 2020: 49). Ponadto w materiale *bitolskim* spotykana jest sporadycznie samogłoska [ä], której występowanie jest charakterystyczne dla reszty macedońskiego materiału źródłowego (Видоески 1999b: 19-21), a zatem nie jest cechą wyróżniającą język raperów związanych z Bitolą, a wręcz przeciwnie – zbliżeniu go do języka raperów z innych regionów kraju. W tekstach raperów związanych z Kumanowem konsekwentnie występuje przejście grupy [ol] w wygłosie w długie [ō] w leksemach dwu- i więcej sylabowych, np. [rókenrō], [žávō] – [žávōlā]. Warto zaznaczyć, że cecha ta obejmuje nie

tylko wyrazy rodzime, ale i również nowsze zapożyczenia. W materiale *skopiańskim* natomiast zauważyć można zjawisko prejotacji samogłoski [e] w nagłosie wyrazu, np. [iěft'in'i], [meks'ikána-ję]. Występuje ono jednak wyłącznie sporadycznie, przy czym w tych samych utworach występują również formy bez prejotacji. Cecha ta stanowić może być przejawem wpływu sąsiednich gwar, np. kumanowskiej (Видоески 1998: 66; Видоески 1999a: 169) lub języka serbskiego.

Pewne cechy fonetyczne niezgodne ze standardami literackimi występują w więcej niż jednej gwarze. Z tego powodu one nie mogą kategorycznie świadczyć o regionalnym zróżnicowaniu języka raperów związanych z różnymi ośrodkami miejskimi. Cechą niestandardową łączącą cały materiał bułgarski jest występowanie partykuły futuralnej [še] obok standardowej [šte], np. [še-dějstvāš], [še-go-stòr'i] (Montana), [še-χəpneš], [še-ìdvām] (Plewen), [še-bādeš], [še-nəprāv'i] (Sofia), [šę-glèdā], [šę-vārv'ā] (Warna). Warto mieć na uwadze, że forma ta zgodna jest jedynie z modelem gwary bjałosłatińsko-pleweńskiej (Стойков 2002: 146-147). Georgi Armjanow podkreśla, że stanowi ona element potocznej odmiany języka w zachodniej części bułgarskiego terytorium językowego (Амрянов 1989: 26). Jej obecność w materiale *warneńskim* wynikać może z rozprzestrzeniania się również na inne części terytorium językowego, prawdopodobnie głównie za sprawą gwary sofijskiej. Ponadto teksty raperów związanych z Montaną, Plewenem i Sofią (a zatem reprezentujące zachodni typ) łączy twarda wymowa spółgłosek w wygłosie czasowników w czasie teraźniejszym w 1 os. lp. i 3 os. lm., np. [bòlāt], [χápa] (Montana), [g'èpāt], [redāt] (Plewen), [gòvòrāt], [nòsā] (Sofia). Dodatkowo teksty raperów związanych z Montaną i Sofią łączy sporadyczne przejście samogłoski [a] w [e] (w wyniku tzw. *ekania*), np. [gòlēm], [pòvèrvām] (Montana), [bèlo], [nèmə] (Sofia). Teksty raperów związanych z Plewenem i Warną z kolei łączy sporadyczne występowanie pozostałości po starym mieszanu się samogłosek nosowych, np. [sā-p'ikām] (Plewen), [sā-bār'āt] (Warna).

Cechą typową dla całości analizowanego materiału jest występowanie samogłoski [ǎ], choć w poszczególnych regionach nie zawsze w tych samych pozycjach/okolicznościach. O ile jej występowanie jest powszechne w języku bułgarskim i jego gwarach, o tyle w języku macedońskim charakterystyczne jest dla mowy niestandardowej. Istotne jest, że standard literacki nie dopuszcza jej użycia (Савицка, Травињска, Лаборска, Цихнерска, Геразов 2022: 112). Najczęściej jest ona spotykana w utworach raperów związanych z Kumanowem. Pojawia się jako kontynuant starych głosek **ъ* i **ъ*: [sǎn], [tǎmnina], [tǎkǎv] oraz w wyniku podwojenia przyimka [so]: [sǎs-fr'istajǎ], [sǎs-brǎcǎ], [sǎs-žǎvǎlǎ]. Oba zjawiska nie obejmują jednak tekstów rapera TyZee, jednakże on jako jedyny (w utworze *Куманово*) używa głoski [ǎ] w grupie [lǎ] będącej kontynuantem starego sonantu */: [slǎnce]. W pozostałej części materiału grupa ta (występująca wyłącznie w pozycji po spółgłosce dźwiękowej) wymawiana jest zgodnie ze standardem literackim, tj. [ol], np. [sólz'i]. W tekstach raperów związanych ze Skopjem głoska ta występuje natomiast jako kontynuant starej głoski nosowej [o], lecz jej użycie ogranicza się wyłącznie do dwóch leksemów wywodzących się od przymiotnika *длабоко*: [dlǎboko], [dlǎbóč'ina]. Ponadto spotykana jest w zapożyczeniach z innych języków oraz w wyniku elipsy fonetycznej, np. *outsider* [aùtsǎjder], *с'зом му* [gǎzot-t'i], *Gastarbeiter* [gastǎrbajter].

Cechą łączącą teksty raperów związanych z Kumanowem, Skopjem i Welesem jest przejście starych grup **vъ* i **vь* w [u], np. [ulàz], [u-šók] (Kumanowo), [ù-žebot], [ù-gradof] (Skopje), [u-baxart], [u-kafana] (Weles). W tekstach *skopiańskich* i *weleskich* zjawisko to ogranicza się wyłącznie do przyimków [u] i [uz]. Ponadto dwie kolejne cechy łączą teksty *kumanowskie* i *skopiańskie*. Jedną z nich jest rozwój starej głoski **ǫ* w [u], np. [mùku], [rùku] (Kumanowo), [muka] [skùpo] (Skopje). Kolejną jest częste przejście starego sonantu **l* w [u], np. [pùñiv], [vuk] (Kumanowo), [pùna], [punam] (Skopje). (Видоески 1999b: 60). Poza tym teksty raperów z obu miast charakteryzują się prejotacją samogłoski [e], choć w przypadku tekstów *skopiańskich* ogranicza się to wyłącznie do sporadycznego występowania w nagłosie, np. [jesen], [znàjete] (Kumanowo), [jèb'i], [jèft'in'i] (Skopje).

Cechą charakterystyczną dla języka macedońskiego jest występowanie palatalnych głosek [k'] i [g'] (zazwyczaj powstałych w wyniku rozwoju starych grup spółgłoskowych **tj* i **dj*). Ich artykulacja może się jednak różnić w zależności od regionu i konkretnego idiolektu, obejmuje zatem spektrum wymowy od podniebiennej do tylnojęzykowej (Савицка, Травињска, Лаборска, Цихнерска, Геразов 2022: 249, 264). W większości materiału wymowa ta znajduje się wewnątrz tego spektrum i była transkrybowana przeze mnie jako [k'] i [g']. Jednakże w dwóch z analizowanych regionów macedońskich występują „skrajne” typy wymowy, w tym całkowite przejście (być może pod wpływem języka serbskiego) do niespotykanych w standardowym języku macedońskim spółgłosek [č] i [ž], jak w utworach raperów związanych z Bitolą, poświadczona 3 razy: [veče] (*Neka Pusat Kur*, Bon Praskiza), [začutam] i [če] (*I Dvete Gi Sakam*, Donplaya). Z kolei w tekstach raperów związanych z Kumanowem głoska ta występuje aż 38 razy, np. [nóčan], [bráča], [ósečaj] oraz 13 razy występuje fonem [ž], np. [žúbre], [dóvaža], [méžu]. W *bitolskiej* części materiału spotykana jest z kolei całkowicie tylnojęzykowa wymowa spółgłoski [k'], np. [kukata], [ke-mu-kupam] oraz [ke-skokaš].

Analiza materiału źródłowego wykazała, że występują też pojedyncze cechy niestandardowe, które wykorzystywane są wyłącznie w danych ośrodkach miejskich. W materiale bułgarskim cechy takie występują wyłącznie w tekstach raperów związanych z Sofią oraz Warną, zaś w macedońskich w przypadku każdego z ośrodków miejskich, ale przede wszystkim w tekstach z Kumanowa.

Cechy dystynktywne w tekstach raperów związanych z Sofią ograniczają się do dwóch: przejścia starej głoski [ǫ] w formach czasowników w trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym w długie [ā] przy jednoczesnym zaniku wygłosowej spółgłoski [t] oraz (nieopisanego przez Stojko Stojkova i Jordana Iwanowa) przejścia sekwencji [χv] do [f], np. [se-usb'm'ixfa], [isfārl'aj], [fāšta]. W przypadku materiału *warneńskiego* również możemy mówić o dwóch cechach: konsekwentnej redukcji nieakcentowanych samogłosek (silniejszej niż w języku standardowym i obejmującej również samogłoskę [e]), np. [ėdnòto], [gòvòr'āt], [ubėsn'avām] oraz niekonsekwentnej słabej palatalizacji wszystkich spółgłosek przed [e], np. [k'ėf], [prudād'ė], [s'ėt'ā].

Największa liczba wyróżniających zjawisk fonetycznych występuje w utworach raperów związanych z Kumanowem. Obejmują one: ruchomy akcent wyrazowy (lecz stały pod względem morfologicznym) wraz z redukcją nieakcentowanych samogłosek [a] i [o], np. [dójde], [žāvō] -

[ʒàvɔlɔ], [ɔstàvu]; występowanie trzech wariantów spółgłoski [l], np. [fèlnɔ], [lègai], [l'ùd'i]; zachowanie starej głoski [ń], np. [néga], [nímɔ], [númɔ]; częste przejście starych głosek *ɔ i *ɔ w [ǎ], np. [sǎnuju], [tǎkǎv], [tǎmnina]; zachowanie etymologicznej spółgłoski [l'], np. [fřl'u], [kòšul'u], [pl'ùkɔt]; podwojenie przyimka [so] - [sǎs], np. [sǎs-bràcɔ], [sǎs-glòk], [s-moi] - [sǎs-moi] oraz sporadyczne przejście spółgłoski [f] w [v], np. [vejk], [vlòu] – [se-flòuɔ], [f'ilm]. Jednostkowo poświadczono zostały dwie dodatkowe cechy (zgodne z modelem gwary): kontynuant [lǎ] starego sonantu */ ([slǎnce]) oraz dysymilacja grupy [mn] do [ml] ([mlògɔ]). Dodatkową cechą występującą konsekwentnie w tekstach *kumanowskich* jest przejście grupy [ol] w wygłosie w [ō], np. [ʒàvō], [glòr'ixō], [ròkenrō].

WNIOSKI KOŃCOWE

Przeprowadzona w niniejszej rozprawie analiza skłania do stwierdzenia, że poziom funkcjonalno-stylistycznego i gwarowo-dialektalnego zróżnicowania w ramach korpusu zbadanych tekstów jest zauważalny, jednakże nie może być uznany za całkowicie wyraźny i ostry. Badanie pozwoliło ustalić pewne widoczne tendencje, które w przyszłości mogą być potwierdzone lub zanegowane na podstawie odmiennego i/lub szerszego materiału źródłowego. Trzeba też podkreślić, że częste wykorzystywanie przez artystów danych jednostek leksykalnych lub wprowadzanie pewnych cech fonetycznych jest w dużej mierze powiązane albo bezpośrednio z treścią samego utworu, albo z rytmiką jego wykonywania.

W przypadku leksyki należy zwrócić uwagę na płynność oraz mieszanie się poszczególnych rejestrów, np. potocyzmów i wulgaryzmów (które obejmują rodzime jednostki jak np. *eōa* / *eōe*, *cepa* / *cepe*), wulgaryzmów i zapożyczeń (m.in. *fuck* wywodzące się z języka angielskiego i *jeбyзa* z serbskiego), zapożyczeń i żargonizmów (wszystkie leksemy odnoszące się do subkultury hip-hopowej wywodzące się z języka angielskiego), zapożyczeń i regionalizmów (leksemy o ograniczonym terytorialnie zasięgu, które obecne są również w języku serbskim, np. *никад*, *cbe*), potocyzmów i regionalizmów (np. *nozadu*, *moйче*). Występujące w materiale żargonizmy nie tylko stanowią element języka subkultury hip-hopowej, lecz również zapożyczenia. Często powstały w wyniku neosemantyzacji leksemów angielskich i wejścia do amerykańskiego slangu, a następnie zaadaptowane zostały do systemów fonetycznych (niejednokrotnie również graficznych) języka bułgarskiego i macedońskiego. Ze względu na silny związek z subkulturą hip-hopową, tj. bardzo ekspresywne nazywanie osób, rzeczy i zjawisk, ich wykorzystanie umotywowane jest głównie treścią utworu (wyjątek stanowią wykrzyknienia typu *yo* i *yeah*).

Choć w ramach poszczególnych narodowych scen hip-hopowych zróżnicowanie tekstów nie jest bardzo wyraźne, jeśli chodzi o nasycenie leksemami potocznymi (w materiale bułgarskim te liczą piętnaście, zaś w macedońskim czternaście jednostek), to zauważalne jest ich częstsze występowanie w utworach raperów z bułgarskich ośrodków miejskich, niż macedońskich. Liczba wykorzystywanych jednostek w tekstach bułgarskich wynosi: 14 w *sofijskich*, 11 w *warneńskich*, 6 w *pleweńskich* oraz 5 w *montańskich*, podczas gdy w tekstach macedońskich mamy: 10 w *skopiańskich*, 6 w *bitolskich*, 5 w *kumanowskich* oraz 4 w *weleskich*. Widoczną różnicę między obiema scenami hip-hopowymi w tym zakresie obrazuje średnia arytmetyczna: stosunek występowania jednostek potocznych w bułgarskiej i macedońskiej części materiału wynosi odpowiednio 9 do 6¼.

W podobny sposób nagromadzenie wulgaryzmów pod kątem występowania poszczególnych jednostek nie wykazuje znacznego rozróżnienia pomiędzy materiałem bułgarskim i macedońskim, gdyż w obu przypadkach leksemy te liczą po 11 jednostek (mowa o jednostkach rodzimych, jak i zapożyczonych z innych języków). Jednak pod kątem poszczególnych ośrodków miejskich widoczne

jest nieco częstsze występowanie tych jednostek w materiale macedońskim, ich liczba w tekstach wynosi: 11 w *skopiańskich*, 9 w *kumanowskich*, 7 w *weleskich* oraz 5 w *bitolskich*, natomiast w bułgarskim: 9 w *warneńskich*, 8 w *sofijskich*, 7 w *pleweńskich* oraz 2 w *montańskich*. Zatem podobnie jak w przypadku potocyzmów, zauważalna jest asymetria, którą obrazuje średnia arytmetyczna występowania wulgaryzmów w bułgarskie i macedońskiej części materiału, wynosząca odpowiednio 6½ do 8. Dodatkowo, w przypadku materiału macedońskiego wyekscerpowano 5 wulgaryzmów, których użycie jest widoczne w całości materiału źródłowego (*ебе, заебава, кур, курва* i *срање*), podczas gdy w przypadku tekstów bułgarskich wulgaryzmów występujących w utworach raperów związanych ze wszystkimi omawianymi ośrodkami miejskimi nie ma.

W całości materiału poświadczonych zostało 13 regionalizmów leksykalnych. Znamienny jest przy tym obszerniejszy zasób regionalizmów w tekstach raperów związanych z macedońskimi ośrodkami miejskimi, gdyż obejmuje 9 z nich. Zauważalna jest jednak ich nierówna dystrybucja pomiędzy ośrodkami miejskimi, tj. w tekstach z Kumanowa i Skopja poświadczonych zostało po 9, podczas gdy w pozostałych ośrodkach (w tym również bułgarskich) ich liczba ogranicza się wyłącznie do 1 w każdym. Jedną z przyczyn występowania większej liczby jednostek (które mogą zostać uznane za regionalne) w macedońskiej części materiału źródłowego może być krótsza o blisko sto lat historia standardu literackiego (połowa XX wieku) w porównaniu do języka bułgarskiego (połowa XIX wieku). Można zaryzykować przypuszczenie, że w wypadku tekstów macedońskich mamy do czynienia z nieco mniejszą świadomością raperów co do przynależności poszczególnych elementów języka do odpowiedniego rejestru stylistycznego lub ich pochodzenia, a tym samym ze zrównaniem leksemów pochodzących z regionalnych odmian z językiem potocznym. Oczywiście, jest to jedynie przypuszczenie, które nie może być traktowane kategorycznie.

Choć wykorzystane w tekstach jednostki leksykalne należą do odmiennych, choć powiązanych rejestrów (tj. potocyzmy, wulgaryzmy, regionalizmy, żargonizmy), pełnią one zbieżną funkcję. Przede wszystkim ich użycie zdeterminowane jest przez typową dla tekstów utworów hip-hopowych tendencję do odzwierciedlania mowy ulicznej i używanej na co dzień. Zabieg ten prowadzi nie tylko do uwiarygodnienia w oczach odbiorców wykorzystywanego przez artystów języka (a w konsekwencji potwierdzenia autentyzmu przekazywanych przez nich treści), lecz również do skrócenia dystansu między autorami / wykonawcami a słuchaczami. W tym samym celu wykorzystane są liczne żargonizmy, które – mimo że nie odzwierciedlają bezpośrednio mowy ulicznej i używanej na co dzień – tworzą bliskość między nadawcą a odbiorcą jako członkami tej samej subkultury, a także odróżniają ich od osób z nią niezwiązanych i nieużywających specyficznego dla tej subkultury żargonu (wprowadzają zatem rozróżnienie na kategorie „my-oni”, „swoj-obcy”). Ponadto, tego typu rozróżnienie widoczne jest również w przypadku regionalizmów, które nie tylko nawiązują do wykorzystywanej na co dzień mowy, lecz również mogą prowadzić do wytworzenia więzi między użytkownikami pochodzącymi z tych samych ośrodków miejskich lub regionów i do swoistego „oddzielenia” ich od ludzi „z zewnątrz”.

Tym, co łączy wykorzystane w przebadanych tekstach leksemy, jest również świadome (lub nieświadome) wynikające ze specyfiki stylu muzyki hip-hopowej upodobnienie języka do wykorzystywanego w tekstach utworów artystów amerykańskich. Wiodącą rolę stanowią w tym przypadku żargonizmy, które rolę tę spełniają nie tylko poprzez odnoszenie się bezpośrednio do osób, rzeczy i zjawisk związanych z subkulturą, lecz bezpośrednio wywodzą się z języka angielskiego w odmianie amerykańskiej. Z kolei wykorzystane przez artystów zarówno bułgarskich, jak i macedońskich wulgaryzmy (spełniające rolę ekspresywną i wartościującą wobec otaczającej rzeczywistości) oraz potoczizmy (odzwierciedlające język uliczny) stanowić mogą dodatkową próbę odzwierciedlenia na rodzimym podłożu tekstów amerykańskich, przy czym ta grupa wyrazów również zawiera pewne zapożyczenia z języka angielskiego.

Podczas analizy znamienne było również występowanie jednostek leksykalnych stanowiących zapożyczenia z innych języków niż język angielski i serbski, które nie należą do standardów literackich i odmiany potocznej języka bułgarskiego i macedońskiego. Przykładem mogą być zapożyczenia z języka niemieckiego (np. *wunderbar*, *zeitgeist*, *uuecmep*), jamajskiego (np. *bomboclaat*, *wagwan*), hiszpańskiego (*loco*), francuskiego (*мохамыр*, *Mon Chéri*) czy łaciny (*nemo*), jak i wywodzące się z nich całe wersy czy frazy (np. *npaeda u mup erga omnes* w utworze *Chuma* oraz *Audi Autobahn Achtung / Fünf Polizei from Frankfurt* w utworze *Няма такава жена*). Ze względu na ich niewielką powtarzalność (od jednokrotnej do maksymalnie trzykrotnej, przeważnie w obrębie pojedynczego utworu) nie zostały one objęte systematyczną analizą.

Podobne do wyżej omówionych wyniki wykazała analiza zróżnicowania fonetycznego tekstów utworów hip-hopowych. Choć udało się zidentyfikować i opisać pewne odbiegające od standardów językowych zjawiska, których użycie jest unikalne dla poszczególnych ośrodków miejskich, natężenie ich występowania nie zawsze jest jednorodne: mniejsze w tekstach bułgarskich, większe w macedońskich. Wyciągając średnią arytmetyczną w tym zakresie dla narodowych scen hip-hopowych, obserwujemy stosunek odpowiednio 1¼ do 4½.

Największym zasobem cech dystynktywnych charakteryzują się teksty raperów związanych z Kumanowem (11 cech). Składa się na nie 8 cech, których występowanie zgodne jest z opracowaniami dialektologicznymi, tj. ruchomy akcent wyrazowy (i stały pod względem morfologicznym), redukcja nieakcentowanych samogłosek [a] i [o], występowanie trzech wariantów spółgłoski [l], zachowanie starej głoski [ń], zachowanie etymologicznej głoski [l'], częste przejście starych głosek **b* i **b* w [ǣ], podwojenie przyimka [so] – [sǣs] i sporadyczne przejście spółgłoski [f] w [v]. Dodatkową konsekwentnie występującą w materiale cechą (nieopisaną jednak w dostępnej literaturze) jest przejście grupy [ol] w wygłosie w [ō] (która występuje np. w języku serbskim). Ponadto jednostkowo poświadczone zostało przejście starego sonantu */ w [lǣ] oraz dysymilacja grupy [mn] do [ml]. W tekstach artystów związanych z Bitolą występują natomiast trzy cechy dystynktywne, na które składają się 2 zgodne z opracowaniami dialektologicznymi (donoszące się do odpowiadającej im gwary regionalnej): konsekwentna wymowa sekwencji [oa] jako [o], [o^a] i [ō] i przejście miękkiego [ń] w [in]

oraz sporadyczne przejście palatalnych [k] i [g] w [ik] i [ig] (które przyporządkowane jest jednak gwarze prilepskiej). Trzy cechy dystynktywne również stwierdzone zostały w tekstach raperów związanych z Weleşem, choć ich występowanie jest rzadsze. Obejmują one sporadyczne przejście [n] w [ń], np. [deń], [lojaień], [srekńa] oraz poświadczone w jednym utworze przejście [k] i [g] przed samogłoskami przednimi w [k] i [g] i jednokrotny rozwój starego sonantu */ w [ǎl]. W tekstach raperów związanych ze Skopjem występuje jedynie jedna unikalna cecha, tj. rozwój starej głoski *ǝ w [ǎ], przy czym należy zwrócić uwagę, że ogranicza się to wyłącznie do formy [dlabok].

W bułgarskiej części materiału nie stwierdzono żadnych unikalnych cech dystynktywnych dla tekstów raperów związanych z Montaną i Plewenem. W tekstach raperów związanych z Warną zauważalna jest silniejsza niż w standardowym języku bułgarskim redukcja (która obejmuje również samogłoskę [e]), niekonsekwentna słaba palatalizacja spółgłosek w pozycji przed samogłoską [e] oraz sporadyczne wykorzystanie partykuły futuralnej [če] (przyporządkowanej zgodnie z wykorzystaną literaturą przede wszystkim do gwary sofijskiej i widyńsko-łomskiej) obok literackiej [šte] i niestandardowej, lecz spotykanej również w pozostałej części materiału [še]. W tekstach wykonawców sofijskich z kolei niekonsekwentnie występuje przejście starej głoski [ǝ] w [ǎ] w formach czasowników w trzeciej osobie liczby mnogiej w czasie teraźniejszym przy jednoczesnej utracie wygłosowej spółgłoski [t], a także niewymienione w wykorzystanej literaturze przejście [χv] do [f] (które obecne jest np. w standardowym języku macedońskim).

Pozostałe poświadczone w materiale źródłowym cechy nie wykazują znaczącego zróżnicowania tekstów. Choć występują dodatkowe cechy niezgodne ze standardami literackimi języka bułgarskiego i macedońskiego, nie charakteryzują się one unikalnym użyciem w poszczególnych ośrodkach miejskich. Z jednej strony można mówić tu o zjawiskach obejmujących całość tekstów bułgarskich (wykorzystanie partykuły futuralnej [še]) oraz macedońskich (występowanie samogłoski [ǎ]). Z drugiej zaś można wskazać takie, które łączą poszczególne regiony w większe jednostki (choć o różnym stopniu częstotliwości użycia), jak na przykład wykorzystanie „twardej” wymowy w końcówkach czasownikowych w czasie teraźniejszym w I os. lp. i III os. lm. w tekstach raperów związanych z Montaną, Plewenem i Sofią, a także rozwój starych grup *vǝ* i **vǝ* w [u] zaobserwowany w tekstach wykonawców związanych z Kumanowem, Skopjem i Weleşem.

Dodatkowym czynnikiem ograniczającym zróżnicowanie gwarowo-dialektalne tekstów jest nagromadzenie w nich cech, które swoją formą odpowiadają zarówno standardom literackim, jak i regionalnym odmianom języka. Mowa tu o zjawiskach, które w podobny sposób zostały wyszczególnione w opracowaniach dialektologicznych, na przykład rozwój starych grup spółgłoskowych **tj* i **dj* (w całości materiału), przejście starych głosek [o] i [ɤ] w [ǎ] (w materiale *montańskim*, *pleweńskim* i *sofijskim*) oraz występowanie proparoksytonicznego akcentu wyrazowego (w materiale *bitolskim*, *skopiańskim* i *weleskim*). Znamienny jest również wpływ języków standardowych, których cechy w znacznym stopniu lub całkowicie zastąpiły te rozróżniające poszczególne regionalne odmiany (np. redukcja samogłosek nieakcentowanych w tekstach *montańskich*

i *sofijskich* oraz niepomijanie samogłosek w klitykach wyrazowych w tekstach *bitolskich*, *skopiańskich* i *weleskich*).

Mimo występowania pewnych cech wyróżniających i charakteryzujących teksty pochodzące z konkretnych ośrodków miejskich na tle całości materiału źródłowego, nie można w sposób kategoryczny twierdzić o ich pełnym zróżnicowaniu. Trudność stanowi zauważalny synkretyzm (jeśli chodzi o przynależność do odmian czy rejestrów języka ogólnego) cech fonetycznych, prowadzący do swoistego „wymieszania” cech pomiędzy poszczególnymi regionami. Przykładem tego zjawiska jest chociażby poświadczony w tekstach raperów związanych z Sofią przejście grupy spółgłoskowej [xv] w [f], które obecne jest w gwarach i standardzie języka macedońskiego oraz antycypacja miękkości w tekstach wykonawców związanych z Bitolą, spotykana w sąsiedniej gwarze prilepskiej, sporadyczne występowanie w tekstach warneńskich partykuły futuralnej [če], charakterystycznej dla gwar zachodniej Bułgarii – w tym sofijskiej i widyńsko-łomskiej. Z tego powodu nie można wykluczyć, że analiza obejmująca obszerniejszy lub inny korpus tekstów hip-hopowych mogłaby wykazać powiązanie pomiędzy poszczególnymi ośrodkami miejskimi i regionami, a tym samym w większym stopniu zobrazować stopień zróżnicowania tekstów.

Na podstawie przeanalizowanego materiału źródłowego nie da się w sposób całkowicie kategoryczny uznać występowania w konkretnych tekstach poszczególnych cech jako charakterystycznych wyłącznie dla odmiany języka jednego danego ośrodka miejskiego. W szerszym kontekście mogą one bowiem stanowić element charakterystyczny dla większego areału, gwary lub dialektu. Mimo że wyniki przeprowadzonych w tej rozprawie doktorskiej badań nie pozwalają na opracowanie „map hip-hopowych” Bułgarii i Macedonii Północnej przedstawiających zróżnicowanie analizowanych tekstów, ukazują one zauważalne tendencje, którymi mogą charakteryzować się poszczególne ośrodki miejskie, a także różnice między obiema narodowymi scenami hip-hopowymi.

Widoczna jest zatem przede wszystkim większa tendencja artystów macedońskich do wykorzystywania w swoich tekstach regionalnych (gwarowo-dialektalnych), a także niestandardowych transformacji fonetycznych, podczas gdy w bułgarskich – do częstszego użycia potocyzmów, przy jednoczesnym zachowaniu elementów odpowiadających standardowi literackiemu. To może z jednej strony wywodzić się z (a drugiej – prowadzić do) mniejszego utrwalenia w świadomości wykonawców i odbiorców rozróżnienia poszczególnych nieodpowiadających standardowi literackiemu rejestrów języka, a zatem do odbierania cech regionalnych jako elementów języka potocznego. Tłumaczy to poniekąd większe (choć w dalszym stopniu nie bezwyjątkowe) zróżnicowanie tekstów artystów macedońskich niż bułgarskich. Dodatkowo zauważalne jest częstsze wykorzystanie przez artystów macedońskich leksyki wulgarnej, co może wskazywać na większą potrzebę ekspresji lub jej nieco mniejsze skrępowanie.

Należy wreszcie mieć na uwadze, że motywacji wykorzystania wszelkich przytoczonych w rozprawie doktorskiej cech nieodpowiadających standardom literackim można dopatrywać się również w samej treści utworów. Przykładowo, teksty poruszające kwestie pochodzenia artystów (np.

Монтана сајфър 2 i *Kumanovo Cypher 2021*) mogą częściej sięgać po elementy języka regionalnego, zaś te poświęcone krytyce pewnych osób i zjawisk, jak i wyrażaniu ogólnego niezadowolenia z sytuacji społecznej (np. *Not sorry* i *PITBULL*) mogą motywować użycie większej liczby leksyki wulgarnej.

Warto zaznaczyć, iż zaprezentowana w rozprawie doktorskiej próba ukazania stopnia zróżnicowania zanalizowanych tekstów może przyczynić się do formułowania przyszłych tematów do badań poświęconych tekstom utworów hip-hopowych. Zaprezentowane wyniki posłużyć mogą jako uzupełnienie lub punkt odniesienia dla przyszłych prac poświęconych m.in. podobieństwom i zróżnicowaniu języka wykonawców muzyki hip-hopowej w szerszym kontekście, np. w porównaniu z artystami polskimi, serbskimi lub nienależącymi do słowiańskiego obszaru językowego. Podobnie wyniki analizy fonetycznej posłużyć mogą jako pewne uzupełnienie opracowań poświęconych obecnemu stanowi zróżnicowania regionalnego języka bułgarskiego i macedońskiego w ośrodkach miejskich, a nawet w większych jednostkach terytorialnych.

Wyniki przeprowadzonego w rozprawie doktorskiej badania odsłaniają ponadto pewne zagadnienia, które wartę są dogłębszej analizy w przyszłości. Jednym z nich jest wykorzystanie w tekstach hip-hopowych niestandardowych zjawisk i form o charakterze morfologicznym. Choć w perspektywie całości materiału źródłowego występowanie dystynktywnych cech z tego podsystemu jest sporadyczne, to np. teksty raperów związanych z Kumanowem wykazują mimo wszystko tendencję to ich częstego użycia. Dokładniejsza analiza tego zagadnienia wymagałaby jednak szerszej bazy źródłowej. Pewnym potencjałem analitycznym cechuje się również składnia tekstów utworów hip-hopowych, jednak ze względu na jej odmienny charakter od leksyki czy fonetyki, powiązany głównie z czynnikami pozajęzykowymi (jak np. uzależnienie od rymów i rytmu utworu), wymagałaby odmiennego podejścia, opierającego się na badaniu w pierwszej kolejności osobnych tekstów i poszczególnych idiolektów wykonawców bądź też podgatunków muzyki-hip-hopowej.

Oczywistym rozwinięciem przedstawionego w niniejszej rozprawie badania może być analiza występowania poszczególnych cech dialektalno-gwarowych i funkcjonalno-stylistycznych w ujęciu diachronicznym. Tego typu badanie mogłoby przedstawić dynamikę zmian, jakie obecne były w tekstach utworów hip-hopowych danego języka na przestrzeni lat. Z kolei z perspektywy szerszej niż lingwistyczna warto byłoby poddać analizie tzw. „dominanty tematyczne” utworów hip-hopowych z próbą przedstawienia ich zróżnicowania w poszczególnych ośrodkach miejskich. Również w tym przypadku interesującym kierunkiem może być badanie dominant (w poszczególnych ośrodkach lub w całości danej sceny hip-hopowej) w kontekście diachronicznym. Zagadnieniem wykazującym spory potencjał badawczy może być również próba wskazania wpływu języka tekstów utworów hip-hopowych na standard literacki lub styl potoczny języka bułgarskiego i macedońskiego.

BIBLIOGRAFIA

- Balandina 2017: Balandina A., *Rap music as a cultural mediator in postconflict Yugoslavia* [w:] Miszczynski M., Helbig A. (red.), *Hip Hop at Europe's edge: Music, agency, and social change*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, s. 3-83
- BDA 2001: *Български диалектен атлас. Обобщаващ том. I-III. Фонетика. Акцентология. Лексика*, София: Книгоиздателска къща „Труд“
- BDA 2016: *Български диалектен атлас. Обобщаващ том. IV. Морфология*, София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
- BDLT 2011: *Bulgarian dialectology as Living Tradition*, <http://bulgariandialectology.org/> [dostęp: 21.11.2023]
- Błaszak 2014: Błaszak M., *Imperceptywność w języku macedońskim i polskim*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu śląskiego
- Błaszak 2018: Błaszak M., *Partykula „ajde” w stylu potocznym języka macedońskiego w konfrontacji z językiem polskim*, w: Piotrowicz A., Witaszek-Samborska M., Skibski K., *Kultura komunikacji potocznej w językach słowiańskich*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, s. 11-20
- Boškovska 2017: Boškovska N., *Yugoslavia and Macedonia before Tito. Between Repression and Integration*, London, New York: I.B.Tauris
- Bugarski 2003: Bugarski R., *Žargon*, Beograd: Knjižara Krug
- Bugarski 2012: Bugarski R., *Portret jednog jezika*, Beograd 2012
- Choraży 2017: Choraży A., *O hiphopowej intertekstualności jako rozmowie. Rap i popkultura: follow-upy i hashtagi*, [w:] „Teksty Drugie”, 5, 2017, ISSN 0867-0633, s. 129-146
- Dalewska-Greń 1997: Dalewska-Greń H., *Języki słowiańskie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- DLASB 2021: *Digital Linguistic Atlas of Eastern Serbia and Western Bulgaria*, <https://shiny.iling.spb.ru/saoswb/> [dostęp: 21.02.2023]
- Đorđević 2016: Đorđević D. *Mala crna muzika. Hip-hop nacija, nacionalna istorija, država i njeni neprijatelji*, Loznica: Karpos
- DRMD: *Дигитални ресурси на македонските дијалекти* <http://dijalekti.manu.edu.mk/> [dostęp: 07.08.2022]
- Dziewiałtowski-Gintowt 2005: Dziewiałtowski-Gintowt, *Język jako argument w dyskusji wokół kwestii macedońskiej w XX wieku*, [w:] Stawowy-Kawka I. (red.), *Miejsce Macedonii na Balkanach*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 137-142
- Fenn, Perullo 2000: Fenn J., Perullo A., *Language Choice and Hip Hop in Tanzania and Malawi*, [w:] Burns G. (red.), „Popular music and society”, 24.3, ISSN 0300-7766

- Gajda 2001: Gajda S., *Historia XX-wiecznej polszczyzny literackiej i jej odmian stylowych* [w:] Dubisz S., Gajda S. (red.), *Polszczyzna XX wieku: ewolucja i perspektywy rozwoju*, Warszawa: Dom wydawniczy Elipsa, s. 175-192
- Goldsmith, Jonesca 2019: Dawn Goldsmith M. U., Jonesca. A. J. (red.), *Hip hop around the world: an encyclopedia*, Santa Barbara: Greenwood
- HHA: *Hip-Hop Archives*, <http://hiphoparchive.org/scholarship/bibliography> [dostęp: 12.12.2022 r.]
- IBEBAN 1978: *Единството на български език в миналото и днес* [w:] „Български език“, 1978, кн. 1, s. 3-43
- Jurkowski 1999a: Jurkowski J., *Balkańska liga językowa* [w:] Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wydanie II (wydanie pierwsze 1993), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 71
- Jurkowski 1999b: Jurkowski M., *Bułgarski język* [w:] Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wydanie II (wydanie pierwsze 1993), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 80
- Kołodziejek 2015: Kołodziejek E., *Człowiek i świat w języku subkultur*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego
- Kozłowska 2012: Kozłowska M., *Ideologia hip-hopowa na przykładzie tekstów hip-hopowych*, [w:] „Kultura–Społeczeństwo–Edukacja”, Nr 2/2012, ISSN 2300-0422, s. 119-133
- Kukołowicz 2014: Kukołowicz T., *Pętle, sample i podbicia: techniki kompozycji i struktura utworu hip-hopowego* [w:] Miszczyński M. (red.) *Hip-hop w Polsce. Od blokowisk do kultury popularnej*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 21-38
- LAMD 2020: *Лингвистички атлас на македонските дијалекти (според материјалите на опитословенскиот лингвистички атлас – ОЛА)*, Скоје: Македонска академија на науките и уметностите
- Małecki 1934: Małecki M., *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Sołuńskim). Część I: Teksty*, Kraków: Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa
- Maljevac 2017: Maljevac I., *Digitalni resursi za proučavanje makedonskih dijalekata*, [w:] „Univerzitetska misao – časopis za nauku +, kulturu i umjetnost“, Vol. 16, ISSN 1451-3870, s. 106-116
- Martis 1993: Martis K. N., *Falszowanie historii Macedonii: hebrajskie źródła i świadectwa o Macedonii*, tłum. Gawłowska W., Szelańiewicz-Ellenikos I., Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
- Mastalski 2014 : Mastalski A. S., *Rap jako rodzaj współczesnej melorecytacji*, [w:] Miszczyński M. (red.) *Hip-hop w Polsce. Od blokowisk do kultury popularnej*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 103-123
- Mazon 1923: Mazon A., *Contes Slaves de la Macédoine Sud-Occidentale. Étude linguistique; textes et traduction; notes de folklore*, Paris: Librairie ancienne honore champion

- MDA 2008 : *Македонски дијалектен атлас. Прологомена*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”
- Miladinovci 1861: Димитър и Константин Миладиновци, *Български народни пѣсни*, Загребъ, Книгопечатница-та на А. Якича
- Mitchell 2001: Mitchell T. (red.), *Global Noise: Rap and Hip Hop outside the USA (Music / Culture)*, Middletown: Wesleyan University Press
- Moch 2008: Moch W., *Hip Hop – Kultura miasta. Leksyka subkultury hiphopowej w Polsce*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSG
- Olszewski 2010: Olszewski P., *Macedonia. Historia i współczesność*, Radom: Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu
- Polański 1999a: Polański K., *Dialekt*, w: Polański K., *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wydanie II (pierwsze wydanie: 1993), s. 118
- Polański 1999b: Polański K., *Ekonomia w języku* [w:] Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wydanie II (wydanie pierwsze 1993), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 137
- Polański 1999c: Polański K., *Gwara*, w: Polański K., *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wydanie II (pierwsze wydanie: 1993), s. 232
- Polański 1999d: Polański K., *Język etniczny* [w:] Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wydanie II (wydanie pierwsze 1993), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 270
- Ronelle, Zhobov 2022: Ronelle A., Zhobov V., *Bulgarian Dialects. Living Speech in the Digital Age*, Bloomington: Slavica
- Rybka 2015: Rybka P., *Międzynarodowy alfabet fonetyczny w slawistyce*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
- Saloni 1999a: Saloni Z., *Dialekt kulturalny* [w:] Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wydanie II (wydanie pierwsze 1993), Wrocław 2003: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 118
- Saloni 1999b: Saloni Z., *Język literacki* [w:] Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wydanie II (wydanie pierwsze 1993), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 271
- Saloni 1999c: Saloni Z., *Styl*, [w:] Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wydanie II (wydanie pierwsze 1993), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 567

- Saloni 1999d: Saloni Z., *Stylizacja językowa*, [w:] Polański K. (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wydanie II (wydanie pierwsze 1993), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, s. 568
- Saloni 1999e: Saloni Z., *Hapaks legomenon* [w:] red. Polański K., *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, II wydanie (I wydanie 1993), Wrocław 1999: Ossolineum, s. 233
- Saloni 1999f: Saloni Z., *Wulgaryzm* [w:] red. Polański K., *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, II wydanie (I wydanie 1993), Wrocław 1999: Ossolineum, s. 644
- Sendek 2011: Sendek R., *Język macedoński*, [w:] Oczkova B., Szczepańska E. (red.), *Słowiańskie języki literackie*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 241-242
- Sławski 1962: Sławski F., *Zarys dialektologii południowosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe
- Smolej 2012: Smolej M., *Besedilne vrste v spontanem govoru*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
- Sojda 2018: Sojda S., *Kategoria intensywności w stylu potocznym języka słowackiego*, [w:] Piotrowicz A., Witaszek-Samborski M., Skibski K. (red.), *Kultura komunikacji potocznej w językach słowiańskich*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, s. 349-363
- Stawowy-Kawka 2010: Stawowy-Kawka I., *Historia Macedonii*, Wrocław 2010: Zakład Narodowy im. Ossolińskich
- Sussex, Cubberley 2006: Sussex R., Cubberley R., *The Slavic Languages*, Cambridge: Cambridge University Press
- Szczerbowski 2018: Szczerbowski T., *Polskie i rosyjskie słownictwo slangowe*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego
- Wilkoń 2000: Wilkoń A., *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
- Wójciuk 2017: Wójciuk A., *Ekspresywność języka subkultury hip-hopowej*, [w:] „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ Nauki Humanistyczne”, Nr 18 (3/2017), ISSN 2082-9469, s. 67-79
- Wróbel 2001: Wróbel H., *Gramatyka języka polskiego*, Kraków: Spółka Wydawnicza „OD NOWA”
- Армянов 1995: Армянов Г., *Българският жаргон*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
- Бойковска 2003: Бойковска С., *Радовишкиот говор*, Скопје: ИМЖ „Крсте Мисирков“
- Бояджиев 2012: Бояджиев Т., *Книжовен език и диалекти*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
- Бунева 2011: Бунева М. (red.), *Правопис и пунктуация на български език. Основни правила*, София 2011: Просвета – София
- Велковска 2020: Велковска С. (red.), *Погледи за македонскиот јазик*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите

- Венкова 2008: Венкова Ц., *Уличният език в рап музиката – митове и реалност*, [w:] Цанков К. (red.), *Проблеми на социолингвистиката IX. Агресията на уличния език*, София: Международно социолингвистическо дружество, s. 176 – 182
- Верковић 1860: Верковић С. И., *Народне песме македонски Бугара*, Београд: Правителствена Књигопечатња
- Виденов 1999: Виденов М., *Езикът и общественото мнение*, София 1999: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“
- Виденов 2010: Виденов М., *Езикът на града*, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
- Виденов 2019: Виденов М., *Избрани студии*, София: Издателство „Захарий Стоянов“
- Виденов 2020: Виденов М., *Езиковедски ситнежи*, София: Издателство „Захарий Стоянов“
- Видоески 1962: Видоески Б., *Кумановскиот говор*, Скопје: Институт за македонски јазик - Скопје
- Видоески 1998: Видоески Б., *Дијалектите на македонскиот јазик*, t. I, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите
- Видоески 1999a: Видоески Б., *Дијалектите на македонскиот јазик*, t. II, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите
- Видоески 1999b: Видоески Б., *Дијалектите на македонскиот јазик*, t. III, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите
- Видоески 2014: Видоески Б., *Прилози за развојот на македонистичката лингвистика*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите
- Григорович 1877: Григорович В., *Очерк патушества по Европeйској Турцији*, Москва: Типографія М. Н. Лаврова и Ко, Wydanie II (pierwsze wydanie: 1848)
- Груевска-Маџоска 2020: Груевска-Маџоска С., *За стандардизацијата на македонскиот јазик во XX век*, [w:] Ќулавкова К. (red.), *Македонски јазик. Континуитет во простор и време – континуитет во простор и време*, Скопје 2020: Македонија академија на науките и уметностите, s. 239-256
- Драганов 1894: Драганов П., *Македонско-славјански сборник*, Петроград, Тип. Е. Евдокимова
- Дуриданов 1996: Дуриданов И., *Значението на топонимията за етническа принадлежност на македонските говори*, w: Иванова-Мирчева Д., Кочев И. (red.), *Лингвистични студии за Македонија*, София: Македонски научен институт
- Иванов 1994: Иванов Ы., *Българска диалектология*, Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“
- Иванова-Мирчева, Кочев 1996: Иванова-Мирчева Д., Кочев И. (red.), *Лингвистични студии за Македонија*, София: Македонски научен институт
- ИДКБЕ: *Интерактивна диалектна карта на българския език*, <https://ibl.bas.bg/interaktivna-dialektna-karta-na-balgarskiya-ezik/> [dostęp: 21.02.2023]

- Јашар-Настева 1978: Јашар-Настева, О., *Лексиката на македонските тајни јазици од морфолошки и семантичко-стилистички аспект*, (Одделен отпечаток), [w:] Годишен зборник на филолошкиот факултет на Универзитетот во Скопје, Книга III, s. 47-76
- Каранфиловски 2019: Каранфиловски М., *Македонскиот јазик на почетокот на XXI век*, [w:] *Македонистика и славистика*, Скопје: Бата Прес
- Караџић 1822: Караџић В., *Додатак к санктпетербургским сравнителним рјечницима свију језика и наречја с особитим огледима бугарског језика*, Виена
- Ковилоски 2023: Ковилоски С., *Македонскиот хип-хоп: колку што може да биде*, [w:] „Балкански хип-хоп студии”, No. 1, ISSN 2955-2206, Скопје: Урбан Институт-Скопје, s. 49-55
- Конески 1949: Конески Б., *Прилепскиот говор*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, кн. 2, Скопје
- Конески 2020: Конески Б., *Прилепскиот говор*, [w:] *Целокупни дела на Блаже Конески. Критичко издание. Том VIII: Дијалектолошки, балканистички и ономастички прилози*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, s. 33-93
- Крастойчева 1988: Крастойчева Ц., *Българският младежки говор*, София 1988: Наука и Изкуство
- Крџев 2012: Крџев К., *Българската кирилица като знак за идентичност*, [w:] „Култура“, 2012, nr 20 (2808), s. 6-7
- Кузов 1921: Кузов А., *Костурският говор*, Известия на Семинара по славянска филологија, IV, s. 86-125
- Лаброска 2008: Лаброска В., *Кичевскиот говор*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мириков”
- Маслов 2005: Маслов Ю.С., *Болгарский язык*, [w:] Молдован А.М., Скорвид С.С., Кибрик А.А., Рогова Н.В., Якушкина Е.И., Журавлев А.Ф., Толстая С.М. (red.), *Языки мира: Славянские языки*, Москва 2005: Academia, s. 69-102
- Методијески 2023: Методијески Д., *Вториот бран на бугарскиот хип-хоп: анализа на музичките издавачки куќи Sniper и R’N’B*, [w:] „Балкански хип-хоп студии”, No. 1, ISSN 2955-2206, Скопје: Урбан Институт-Скопје, s. 57-68
- Милошев 1947: Милошев Ѓ., *Титов-велешкиот говор*, Нов ден, III, бр. 3, Скопје
- Минова-Ѓуркова 2003: Минова-Ѓуркова Л., *Стилистика на современиот македонски јазик*, Скопје: Магор
- Мисирковъ 1903: Мисирковъ К. П., *За македонските работи*, София: Печатница на „Либералний Клубъ“
- Младенов 2002: Младенов М. Сл., *Българските диалекти във Вардарска и Егейска Македонија* [w:] Стойков С., *Българска диалектология*, 4-то изд (wydanie pierwsze: 1962) София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, s. 170-187)

- Молдован, Супрун 2005: Молдован А.М., Супрун А.Е., *Старославянский и церковнославянский язык*, [w:] Молдован А.М., Скорвид С.С., Кибрик А.А., Рогова Н.В., Якушкина Е.И., Журавлев А.Ф., Толстая С.М. (red.), *Языки мира: Славянские языки*, Москва 2005: Academia, s. 29-69
- Москов 1974: Москов М., *Български език и стил*, София 1974: Наука и изкуство
- Николов 2020: Николов В. (red.), *За официалниот јазик на Република Северна Македонија*, София 2020, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов”
- Пандев 2009: Пандев Д., *Вовед во македонистика*, Скопје: Македонска реч
- Пачев 1993: Пачев А., *Малка енциклопедия на социолингвистиката*, Плевен: Евразия-Абагар
- Поп-Атанасов 2015: Поп-Атанасов Ѓ., *Македонската глаголица*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите
- Ристовски 2000: Ристовски Б., *Мисирковата кодификација во светлоста на кодификацијата на соседните словенски јазици*, [w:] Ристовски Б., Тополињска З., Тодоровски Г. (red.), *Процесот на стандардизацијата на македонскиот јазик во споредба со соодветните процеси во другите словенски и балкански јазици*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, s. 55-71
- Ристовски 2001: Ристовски Б., *Духот на нормираниот јазичен систем како мерка за слободата на авторот*, [w:] Ристовски Б. (red.), *Слободата на јазикот во творештвото*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, s. 7-13
- Савицка, Геразов, Лаброска, Цихнерска, Травињска 2021: Савицка И., Травињска А., Лаброска В., Цихнерска А., Геразов Б., *Фонетика и фонологија на македонскиот стандарден јазик: Супрасегментална фонетика и фонологија*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите
- Савицка, Травињска, Лаброска, Цигнерска, Геразов 2022: Савицка И., Травињска А., Лаброска В., Цихнерска А., Геразов Б., *Фонетика и фонологија на македонскиот стандарден јазик: Сегментална фонетика и фонологија*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите
- Серафимов 2021: Серафимов Ц. (red.), *Бјела книга за езиковиот спор меѓу Бугарија и Република Северна Македонија*, София: Орбел
- Ставицка 2005: Ставицка Л., *Арго, жаргон, сленг: Социјална диференцијација украинској мови*, Кијв 2005: Критика
- Станков 2000: Станков В., *Книжовен јазик и народни говори*, [w:] Русинов Р., Георгиев С. (red.), *Енциклопедия на современен български јазик*, Велико Търново: ИПК „Свети Евтимий Патриарх Търновски”
- Стоевска-Денчова 2004: Стоевска-Денчова Е., *Кривопаланечкиот говор*, Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“

- Стойков 1963: Стойков С., *Основно диалектно деление на български език*, [w:] *Славянска филология*, Т. III, София: Българска академия на науките. Български комитет на славистите
- Стойков 2002: Стойков С., *Българска диалектология*, 4-то изд (wydanie pierwsze: 1962), София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“
- Стоянов 1994: Стоянов С., *Български език*, [w:] Стоянов С., (red.), *Славянски езици. Граматични очерци*, София: Издателство на Българската академия на науките
- Търпоманова 2020: Търпоманова Е., *Функции на местоименията в балканските езици*, София 2020: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
- Угринова 1951: Угринова Р., *Говорите во Скопско*, Скопје: Филозофски факултет на универзитетот
- Усикова 2005: Усикова Р.П., *Македонскиот јазик*, [w:] Молдован А.М., Скорвид С.С., Кибрик А.А., Рогова Н.В., Якушкина Е.И., Журавлев А.Ф., Толстая С.М. (red.), *Языки мира: Славянские языки*, Москва: Academia, s. 102-139
- Харалампиев 2000: Харалампиев И., *Българска азбука*, [w:] Русинов Р., Георгиев С. (red.), *Енциклопедия на съвременен български език*, Велико Търново: ИПК „Свети Евтимий Патриарх Търновски“
- Цанков 2008: Цанков К., *Между чалгата и рапа*, [w:] Цанков К. (red.), *Проблеми на социолингвистиката IX. Агресията на уличния език*, София: Международно социолингвистическо дружество, s. 129 – 132
- Чаралозова 2022: Чаралозова К., *Кодификация на нормите на българския книжовен език от края на XIX век и началото на XX век (1879-1921)*, София 2022: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

SŁOWNIKI

- BPSLP: Sotirov P., Mostowska M., Mokrzycka A., *Bułgarsko-polski słownik leksyki potocznej*, t. 1-2, Lublin 2011-2013, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
- CRBE: *Читанка. Речник на българския език*, <https://technik.chitanka.info/> [dostęp: 30.08.2024]
- DAS: Chapman R. L., (red.), *Dictionary of American Slang*, 3rd edition (pierwsze wydanie 1995), New York 1998: HarperCollins Publishers
- DRMJ: *Дигитален речник на македонскиот јазик*, <http://drmj.eu> [dostęp: 30.08.2024]
- HHS: Fliciński P., Wójtowicz S., *Hip-hop słownik*, Warszawa 2007, Wydawnictwo Naukowe PWN
- HHSAP: Ratajczak P., *Hip-hop: słownik angielsko-polski*, Zielona Góra 2006: Kanion
- NRUZ: Стоименова Н. (red.), *Нов речник на уличния жаргон*, 2017: millenium
- PSBP: Sławski F., *Podręczny słownik bułgarsko-polski*, t. 1-2, Warszawa 1987: Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna

- RBEBAN: *Речник на българския език (онлайн)*, <https://ibl.bas.bg/rbe/> [dostęp: 30.08.2024]
- RBZ: Г., *Речник на българския жаргон*, София 1993: Издателска група 7М+Логис
- RCD: Габеров И., Стефанова Д., *Речник на чуждите думи*, Wydanie II (pierwsze wydanie 2001), Велико Търново 2008: Gaberoff
- RD: *Rap dictionary. An A-Z Guide to Rap/Hip-Hop*, <https://rapdictionary.com/> [dostęp: 30.08.2024]
- RDMAS: Dalzell T. (red.), *The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English*, 8th edition (pierwsze wydanie 1984), New York and London 2009: Routledge Tylor & Francis Group
- RMJ: Мутроски З., *Речник на македонскиот јазик*, Скопје 2005: Филолошки факултет "Блаже Конески"
- RNU: *BGЖаргон. Речник на улицата*, <http://www.bgjargon.com> [dostęp: 30.08.2024]
- RSJ: Николић М. (red.), *Речник српскога језика*, Нови Сад 2011: Матица српска
- RSŽ: Grezić G., *Rečnik srpskog žargona*, Beograd 2012: SAI
- RTADR: Белчев Т., *Речник на турцизми, архаизми, дијалектизми и ретко употребувани зборови во македонскиот јазик*, Штип 2016: Универзитет „Гоце Делчев"
- SMPPM: Pianka W., Topolińska Z., Vidoeski B., *Słownik macedoński-polski i polsko-macedoński*, Warszawa 1990: Państwowe Wydawnictwo Naukowe
- STRBE: Буров С. (red.), *Съвременен тълковен речник на българския език с приложения*, 3-то издание (pierwsze wydanie: 1994), Велико Търново 2000: Gaberoff
- TRMJ: Конески К., Цветовски Ж., Велковска С. (red.), *Толковен речник на македонскиот јазик*, Том I-III, Скопје 2003-2006: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков"
- UD: *Urban Dictionary*, <https://www.urbandictionary.com/> [dostęp: 30.08.2024]
- ŽMK: *ЖаргонМК*, <https://web.archive.org/web/20190521052425/http://zargon.mk/> [dostęp: 30.08.2024]

DYSKOGRAFIA

- 100 Kila feat. DJ Emotion & DJ Diamondz, 2018, „Slivenskiat Kashkaval”, Facing The Sun, Bułgaria
- 100 Kila, 2017, „Well Paid”, singiel, Jabulah Ent., Bułgaria
- 100 Kila, 2017, „Няма Такава Жена”, singiel, Jabulah Ent., Bułgaria
- 100 Kila, 2018, „Chujdi grehove”, singiel, Jabulah Ent., Bułgaria
- 100 Kila, 2018, „Di Boss”, singiel, wydanie własne, Bułgaria
- 100 Kila, 2021, „Lanec na vrata mi”, singiel, wydanie własne, Bułgaria
- 100 Kila, 2021, „Prodigy”, singiel, Jabulah Ent., Bułgaria
- 100 Kila, 2022, „2SI”, singiel, Wave Records, Bułgaria
- 2Bona ft. Боро Първи, Brzo Trči Ljanmi & Lil Barty, 2022, „Fortuna”, *Zeus*, Groilla TV, Macedonia Północna
- 2Bona, 2022, „ENZO”, *Zeus*, Gorilla TV, Macedonia Północna
- 2Bona, 2022, „Gasolina”, *Zeus*, Gorilla TV, Macedonia Północna
- 2Bona, 2022, „Mon Chéri (Bonbon)”, *Zeus*, Gorilla TV, Macedonia Północna
- 2Bona, 2022, „Nemo”, *Zeus*, Gorilla TV, Macedonia Północna
- 2Bona, 2022, „Not sorry”, *Zeus*, Gorilla TV, Macedonia Północna
- 2Bona, 2022, „Ostaj toa”, *Zeus*, Gorilla TV, Macedonia Północna
- 2Bona, 2022, „Raj”, *Zeus*, Gorilla TV, Macedonia Północna
- 2Bona, 2022, „Zeus”, *Zeus*, Gorilla TV, Macedonia Północna
- 3ject ft. Toni Zen, 2020, „Патата”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna
- Alex P., 2017, „Benefiza”, singiel, Lulin Squad, Bułgaria
- Alex P., 2019, „До пара”, singiel, Lulin Squad, Bułgaria
- Alex P., 2020, „Държава Чао”, singiel, Lulin Squad, Bułgaria
- Alex P., 2021, „Made in Lulin”, singiel, Lulin Squad, Bułgaria
- Alex P., 2022, „Кавазаки”, singiel, Lulin Squad, Bułgaria
- Авторизација, „Македонија”, *Убитон*, wydanie własne, Macedonia Północna
- BASSYМАМАта, 2020, „Ти и Тя”, singiel, STICK INSECT Records, Bułgaria
- Big Sha, 2018, „Гърми Брат”, singiel, wydanie własne, Bułgaria
- Bon Praskiza, 2015, „Neka Pusat Kur”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna
- Bon Praskiza ft Donplaya, 2017, „ТАЈА”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna
- Bon Praskiza x Donplaya, 2019, „Neam Totko Vreme”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna
- Bon Praskiza, 2018, „Keva Brat” singiel, MVRSVR, Macedonia Północna
- Bon Praskiza, 2020, „Toterina”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna
- Bronson x SVMРАК, 2022, „Ne ga kri tam”, *1300 – Све или ништо*, 1300 Records, Macedonia Północna

Buch, 2020, „Гръбнака на медузата”, singiel, BUCH Entertainment, Bułgaria
 Chedo, 2021, „Boomerang”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna
 Chefo, 2020, „Varna”, singiel, wydanie własne, Bułgaria
 Cvetina, Kokicha OSV, Lykicha, 2020, „He ти ли писна“, singiel, wydanie własne, Bułgaria
 Cvija x Tasko, 2022, „Ma idemo”, singiel, wydanie własne, Serbia
 Danev, 2019, „Mamo”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna
 Danev, 2019, „Nasheto Maalo”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna
 David Guetta feat. Boro Purvi, 2021, „Get Together”, singiel, Adamand, Bułgaria
 Dijana OG x Srna, 2022, „Feshti”, singiel, Gorilla TV, Macedonia Północna
 Dijana OG, 2019, „Medrano”, singiel, Red Light District, Macedonia Północna
 Dijana OG, 2019, „OG”, singiel, Red Light District, Macedonia Północna
 Dijana OG, 2020, „19”, singiel, Gorilla TV, Macedonia Północna
 Dijana OG, 2020, „Belja”, singiel, Gorilla TV, Macedonia Północna
 Dijana OG, 2021, „Barbie”, singiel, Gorilla TV, Macedonia Północna
 Dijana OG, 2022, „OnlyFans”, singiel, Gorilla TV, Macedonia Północna
 Dim4ou x EVG, 2022, „Kofti”, singiel, wydanie własne, Bułgaria
 Dim4ou x EVG, 2022, „Имам работа”, singiel, wydanie własne, Bułgaria
 Dim4ou x EVG, 2022, „Кръстопът”, *Шахмат*, wydanie własne, Bułgaria
 Dim4ou x EVG, 2022, „Помня”, *Шахмат*, wydanie własne, Bułgaria
 DJAANY feat. Splitkid, 2022, „No Hook”, *Bar & Drill*, Kartela Records, Bułgaria
 DJAANY x FYRE, 2022, „Pitbull”, *Bar & Drill*, Kartela Records, Bułgaria
 DJAANY x Milioni, 2022, „Ще бъдеш ли там?”, *Bar & Drill*, Kartela Records, Bułgaria
 DJAANY x Pamela, 2022, „Назад Назад“, *Bar & Drill*, Kartela Records, Bułgaria
 DJAANY x Secta, 2022, „MISS МАХЛЕНСКА КИФЛА”, *Bar & Drill*, Kartela Records, Bułgaria
 DJAANY, 2022, „ABRACADABRA”, *Bar & Drill*, Kartela Records, Bułgaria
 DJAANY, 2022, „All Eyez on Me”, *Bar & Drill*, Kartela Records, Bułgaria
 DJAANY, 2022, „Besen”, *Bar & Drill*, Kartela Records, Bułgaria
 DJAANY, 2022, „Zasaady”, *Bar & Drill*, Kartela Records, Bułgaria
 DMS, 2017, „Pleven”, singiel, wydanie własne, Bułgaria
 DMS, 2017, „Старият рап“, singiel, Facing The Sun, Bułgaria
 DMS, 2018, „Щит”, singiel, wydanie własne, Bułgaria
 DNK ft. Tasko, 2022, „Lava”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna
 Don Antoni, 2021, „Blok” singiel, wydanie własne, Macedonia Północna
 Don Antoni, 2021, „Zivotot”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna
 Donplaya ft. Prince\$\$ Donatsu & Bon Praskiza, 2020, „Ne E Legalno”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna
 Donplaya x Sexy Marsa, 2017, „Sake 酒”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna

Donplaya, 2017, „Hustlam ko ZAEV”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna

Donplaya, 2019, „PEESE”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna

Donplaya, 2020, „I Dvete Gi Sakam”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna

Dopamine, 2022, „Ne Znam Sto Ti Stana”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

El Makedoner, 2017, „Mojot Svet”, singiel, wydanie własne, Słowenia

Enigma x SVMRAK, 2022, „Crime”, *1300 – Све или ништо*, 1300 Records, Macedonia Północna

Enigma, 2017, „Josh Nekoј Dim”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna

Enigma, 2017, „Samo Jako”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna

Enigma, 2017, „Gospodin Fuck Off”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna

Enigma, 2020, „Tango s’s gjavola”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna

Enigma, 2021, „Gas”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna

Enigma, 2021, „Pharaoh”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna

FYRE, 2020, „Бумер 7“, *Всекиму своето*, 02 Creative Ltd., Bułgaria

FYRE, 2020, „Всекиму своето“, *Всекиму своето*, 02 Creative Ltd., Bułgaria

FYRE, 2020, „Тутанкамон“, *Всекиму своето*, 02 Creative Ltd., Bułgaria

FYRE, 2022, „Здрав. Як. Силен. Стабилен.“, *Откровение II*, 02 Creative Ltd., Bułgaria

FYRE, 2022, „Искат да падна“, *Откровение II*, 02 Creative Ltd., Bułgaria

FYRE, 2022, „Момче от народа“, *Откровение II*, 02 Creative Ltd., Bułgaria

FYRE, 2022, „Откровение 3“, *Откровение II*, 02 Creative Ltd., Bułgaria

Gery-Nikol & 100 Kila, 2019, „Држете Се Мъжки”, singiel, GN Music Label, Bułgaria

Gery-Nikol feat. 100 Kila, 2017, „Naprao Gi Ubivam”, singiel, GN Music Label, Bułgaria

Gery-Nikol feat. Slatkaristika, 2020, „Gledai Me”, GN Music Label, Bułgaria

Iz, 2022, „#MCLiveSession“, singiel, The Natural Progress, Bułgaria

Kokicha OSV & Lykicha ft. Slaninata, 2022, „Brumchim”, singiel, Pleven Gang, Bułgaria

Luka Chombe, 2020, „Trap Bebe”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Luka Chombe, 2021, „Ronnie Coleman”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna

Luka Chombe, 2022, „Južna Koreja”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Lykicha x Kokicha OSV, 2021, „Samo za den”, singiel, wydanie własne, Bułgaria

MADMATIC feat. Жлъч, 2020, „Healthy”, *MADHOUSE*, wydanie własne, Bułgaria

MADMATIC, 2020, „Злодеят”, *MADHOUSE*, wydanie własne, Bułgaria

MADMATIC, 2020, „Искам да ми кажеш”, *MADHOUSE*, wydanie własne, Bułgaria

MADMATIC, 2020, „Лични теми”, *MADHOUSE*, wydanie własne, Bułgaria

MADMATIC, 2020, „Морска Гара Варна”, *MADHOUSE*, wydanie własne, Bułgaria

Mascota&D-Trax feat. Ицо Хазарта, 2019, „Известна“, *Неправилен Пан*, Facing The Sun, Bułgaria

Milioni x FYRE x DJAANY, 2021, „София е гадна”, singiel, Kartela Records, Bułgaria

Mistri x Chedo x Bronson, 2022, „Restart”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna

Mistri, Luka Chombe, Enigma, Don Rikardo, Leopard, Pikac, 2021, „Kumanovo Cypher 2021”, singiel, 1300 Records, Macedonia Północna

Mom4eto x FYRE, 2022, „Тора на banketa”, singiel, MOMO Records, Bułgaria

Morja & Ceneto, 2020, „Мармалад”, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Muden, 2021, „Биполярно поведение”, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Muden, 2021, „Трудни решения”, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Nesho, 2014, „Realizam”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Plameniko x Kokicha OSV, 2021, „Когато ме няма”, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Plameniko, 2020, „Криливи ризи”, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Plameniko, 2021, „Asthma Freestyle”, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Plameniko, 2021, „Ненужни страници”, singiel, wydanie własne, Bułgaria

PMM, 2018, „Баланс”, *EP Баланс*, The Natural Progress, Bułgaria

PMM, 2018, „Имам нужда”, *EP Баланс*, The Natural Progress, Bułgaria

PMM, 2018, „Моят ден”, *EP Баланс*, The Natural Progress, Bułgaria

PMM, 2018, „Някъде там”, *EP Баланс*, The Natural Progress, Bułgaria

PMM, 2018, „Прашинка”, *EP Баланс*, The Natural Progress, Bułgaria

PMM, Iz, Beckz, SKF, Ceneto, Morja, Grim, Albert, Raibar, Бобо, 2020, „Монтана сайфър 2”, singiel, The Natural Progress, Bułgaria

Poetika & Bob Mc, 2017, „Istrel”, *Артефакт*, wydanie własne, Macedonia Północna

Poetika & Bob Mc, 2017, „Problem?”, *Артефакт*, wydanie własne, Macedonia Północna

Poetika & Bob Mc, 2017, „Vtor Dom”, *Артефакт*, wydanie własne, Macedonia Północna

Poetika & Bob Mc, 2017, „Zlatna Bubamara”, *Артефакт*, wydanie własne, Macedonia Północna

Poetika & Gengo, 2017, „Chuma”, *Артефакт*, wydanie własne, Macedonia Północna

Prince\$\$ Donatsu, 2015, „Rap Game Verica Pandilovska (demo)”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna

Rasta x Tasko, 2022, „Тайне”, singiel, wydanie własne, Serbia

RAUS x FYRE, 2021, „Cash money”, singiel, Gorilla TV, Macedonia Północna

Sasha & Urbanski, 2015, „Vekje E Dosta”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Sasha ft. Nesho, 2015, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Sasha, 2020, „Uslov”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

SKF, 2019, „Когато сърцето води”, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Slaninata, 2020, „Jägermeister PROMO”, singiel, Pleven Gang, Bułgaria

Slaninata, 2021, „На косъм”, *Мазнотия*, Pleven Gang, Bułgaria

Slatkaristika ft. Mom4eto, 2020, „Get Down More”, Facing The Sun/Inovativa Group, Bułgaria

Slatkaristika, 2019, „Batman”, singiel, Inovativa Group, Macedonia Północna

Slatkaristika, 2019, „Odisea”, Inovativa Group, Macedonia Północna

Slatkaristika, 2020, „Jas imam nekoj”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Slatkaristika, 2020, „Raspukala Šar Planina”, singiel, Inovativa Group, Macedonia Pólnocna
 Slatkaristika, 2021, „Bypass”, singiel, wydanie własne, Macedonia Pólnocna
 Slatkaristika, 2022, „Bezobrazna si ti”, Inovativa Group, Macedonia Pólnocna
 Slatkaristika, 2022, „Gusari”, singiel, Inovativa Group, Macedonia Pólnocna
 Slatkaristika, 2022, „Novo BMW”, singiel, Inovativa Group, Macedonia Pólnocna
 Španac , 2022, „Pagani Zonda”, singiel, 1300 Records, Macedonia Pólnocna
 SPENS feat. MINNA, 2021, „Време за любов”, singiel, Сам Съм Си Рекърдс, Bułgaria
 Spens feat. Polly, 2015, „Who You Bol”, singiel, Сам Съм Си Рекърдс, Bułgaria
 Srna, 2021, „Pit Stop”, singiel, Honey Money Gang, Macedonia Pólnocna
 SVMRAK, Reign, Manto, Don Rikardo, Enigma, Bronson, Mistri, 2022, „Kumanovo Cypher 2022”,
 1300 Records, Macedonia Pólnocna
 Tasko ft. Josif, 2019, „Vendetta”, singiel, Urban Records, Macedonia Pólnocna
 Tasko ft. Kun, 2018, „Air Max”, singiel, Urban Records, Macedonia Pólnocna
 Tasko, 2018, „Rutina”, singiel, Urban Records, Macedonia Pólnocna
 Tasko, 2019, „Alo”, singiel, Urban Records, Macedonia Pólnocna
 Tasko, 2022, „Bad Boy”, singiel, Urban Records, Macedonia Pólnocna
 Toni Zen ft. Nino Vaskov, 2022, „Prvata Nota”, singiel, wydanie własne, Macedonia Pólnocna
 Traker & Tasko, 2018, „Ne me boli”, singiel, Urban Records, Macedonia Pólnocna
 Traker ft Tasko, 2019, „Crna Mecka”, singiel, Urban Records, Macedonia Pólnocna
 Traker, 2019, „Sampioni”, singiel, Urban Records, Macedonia Pólnocna
 Traker, 2019, „VWBMW”, singiel, Urban Records, Macedonia Pólnocna
 TyZee, 2013, „Kumanovo”, *Нешто поинакво*, Иноватива Ентертејмент, Macedonia Pólnocna
 TyZee, 2017, „Omilena”, singiel, Balkaton, Macedonia Pólnocna
 TyZee, 2018, „Paranoja”, singiel, Balkaton, Serbia
 TyZee, 2020, „Sine”, singiel, Balkaton, Macedonia Pólnocna
 TyZee, 2021, „Paradox”, singiel, wydanie własne, Macedonia Pólnocna
 TyZee, 2022, „Ironija”, singiel, wydanie własne, Macedonia Pólnocna
 TyZee, 2022, „Suvenir”, singiel, Gorilla TV, Macedonia Pólnocna
 Urbanski Ft. Sasha, 2020, „Reshetki”, singiel, wydanie własne, Macedonia Pólnocna
 Wosh MC feat. Secta, 2021, „Пожари”, *Unpleasant*, STICK INSECT Records, Bułgaria
 Wosh MC x Yoko x Pro2type, 2018, „Страшно“, singiel, STICK INSECT Records, Bułgaria
 YOKO x STARTERAs, 2021, „А пък аз”, singiel, wydanie własne, Bułgaria
 YOKO, 2021, „Мечти”, singiel, STICK INSECT Records, Bułgaria
 Боко, 2018, „Последно време“, singiel, The Natural Progress, Bułgaria
 Боко, 2019, „Eat The Beat #DanceChallenge“, singiel, The Natural Progress, Bułgaria
 Боко, 2019, „Спомен на листа“, singiel, wydanie własne, Bułgaria
 Боко, 2020, „Мръдни“, сингъл, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Боко, 2021, „13ия Апостол“, singiel, wydanie własne, Bułgaria
 Боко, 2021, „Между редовете“, singiel, Black Hills Entertainment, Bułgaria
 Боро Първи с Dim4ou, 2021, „NMZ“, singiel, Adamand, Bułgaria
 Боро Първи, 2022, „Бизнес“, singiel, Adamand, Bułgaria
 Боро Първи, 2022, „С кого говориш“, singiel, Adamand, Bułgaria
 Голям Юс, 2018, „Но Юс“, *Избрани Съчинения в Три Тома*, wydanie własne, Bułgaria
 Голям Юс, 2018, „Бахър“, *Избрани Съчинения в Три Тома*, wydanie własne, Bułgaria
 Голям Юс, 2018, „Братски Нож“, *Избрани Съчинения в Три Тома*, wydanie własne, Bułgaria
 Голям Юс, 2018, „Събрания На Първенци“, *Избрани Съчинения в Три Тома*, wydanie własne, Bułgaria
 Голям Юс, 2018, „Три Вкуса“, *Избрани Съчинения в Три Тома*, wydanie własne, Bułgaria
 Григовор с Trombobby & С-МО, 2021, „Младост ЕООД“, *Цех Депреция*, Facing The Sun, Bułgaria
 Григовор, 2021, „15 септември“, *Цех Депреция*, Facing The Sun, Bułgaria
 Григовор, 2021, „Вкъщи“, *Цех Депреция*, Facing The Sun, Bułgaria
 Григовор, 2021, „Довиждане“, *Цех Депреция*, Facing The Sun, Bułgaria
 Григовор, 2021, „Долу“, *Цех Депреция*, Facing The Sun, Bułgaria
 Григовор, 2021, „Драконов плод“, *Цех Депреция*, Facing The Sun, Bułgaria
 Григовор, 2021, „Просто фаза“, *Цех Депреция*, Facing The Sun, Bułgaria
 Григовор, 2021, „Речта на президента“, *Цех Депреция*, Facing The Sun, Bułgaria
 Григовор, 2021, „Трябва да затварям“, *Цех Депреция*, Facing The Sun, Bułgaria
 Жлъч с Григовор, 2020, „Ред“, *Вяра*, wydanie własne, Bułgaria
 Жлъч, 2020, „Живей със тва“, *Вяра*, wydanie własne, Bułgaria
 Жлъч, 2020, „К.Б.К.С.“, *Вяра*, wydanie własne, Bułgaria
 Жлъч, 2020, „Любов“, *Вяра*, wydanie własne, Bułgaria
 Жлъч, 2020, „Небостъргач“, *Вяра*, wydanie własne, Bułgaria
 Жлъч, 2020, „Ням-ням“, *Вяра*, wydanie własne, Bułgaria
 Жлъч, 2020, „Праат се (компромиси)“, *Вяра*, wydanie własne, Bułgaria
 Жлъч, 2020, „Три живота“, *Вяра*, wydanie własne, Bułgaria
 Жлъч, 2020, „Чистилище“, *Вяра*, wydanie własne, Bułgaria
 Ицо Хазарта feat. Homelesz, 2019, „Имам човек“, *Неправилен Рап*, Facing The Sun, Bułgaria
 Ицо Хазарта feat. Valentina, 2021, „Само споко“, singiel, Facing The Sun, Bułgaria
 Ицо Хазарта, 2019, „Браво“, *Неправилен Рап*, Facing The Sun, Bułgaria
 Ицо Хазарта, 2019, „Гладен“, *Неправилен Рап*, Facing The Sun, Bułgaria
 Ицо Хазарта, 2019, „Заради тебе“, *Неправилен Рап*, Facing The Sun, Bułgaria
 Ицо Хазарта, 2019, „Нафта“, *Неправилен Рап*, Facing The Sun, Bułgaria
 Ицо Хазарта, 2022, „Депутата Христо“, singiel, Facing The Sun, Bułgaria
 ЙОКО, 2019, „Името е Йоко“, singiel, STICK INSECT Records, Bułgaria

ЙОКО, 2019, „Тежкото = Леко“, singiel, STICK INSECT Records, Bułgaria

ЙОКО, 2021, „Кажи си“, singiel, STICK INSECT Records, Bułgaria

Нешо ft Valery, 2019, „Ќе Биде“, *Балканизам*, Sidechain Productions, Macedonia Północna

Нешо, 2017, „Slepilo“, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Нешо, 2019, „RAPCORE“, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Нешо, 2019, „Балканизам“, *Балканизам*, Sidechain Productions, Macedonia Północna

Нешо, 2019, „Борба“, *Балканизам*, Sidechain Productions, Macedonia Północna

Нешо, 2019, „Дистанца“, *Балканизам*, Sidechain Productions, Macedonia Północna

Секта feat. Chibook, 2019, „Wagwan“, *Клас А*, wydanie własne, Bułgaria

Секта feat. MBT, 2019, „Класно“, *Клас А*, wydanie własne, Bułgaria

Секта, 2019, „Входно Ниво“, *Клас А*, wydanie własne, Bułgaria

Секта, 2019, „Живот“, *Клас А*, wydanie własne, Bułgaria

Секта, 2019, „Казах не“, *Клас А*, wydanie własne, Bułgaria

Секта, 2019, „Леш 2“, *Клас А*, wydanie własne, Bułgaria

Секта, 2021, „Една История“, *Носталгия*, wydanie własne, Bułgaria

Секта, 2022, „Леш 3“, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Спенс, 2015, „Ф.А.V.R.“, singiel, Сам Съм Си Рекърдс, Bułgaria

Страјк, 2015, „Носталгија“, *Земен Рај*, Шурикен Рекордс, Macedonia Północna

Страјк, 2019, „Sim Simma“, *Низ мојот живот*, wydanie własne, Macedonia Północna

Страјк, 2019, „Луѓе зловни“, *Низ мојот живот*, wydanie własne, Macedonia Północna

Страјк, 2019, „Низ мојот живот“, *Низ мојот живот*, wydanie własne, Macedonia Północna

Страјк, 2019, „Поблиску до Бог“, *Низ мојот живот*, wydanie własne, Macedonia Północna

Страјк, 2019, „Уште еднаш“, *Низ мојот живот*, wydanie własne, Macedonia Północna

Страјк, 2022, „ВеликаниЌ“, singiel, BOOTLEGS BASEMENT LAB, Macedonia Północna

Тони Зен, 2019, „Вистина“, *Од изворот на изборот*, СТ Продукција, Macedonia Północna

Тони Зен, 2019, „Градот липа“, *Од изворот на изборот*, СТ Продукција, Macedonia Północna

Тони Зен, 2019, „Карма“, *Од изворот на изборот*, СТ Продукција, Macedonia Północna

Тони Зен, 2019, „Коан“, *Од изворот на изборот*, СТ Продукција, Macedonia Północna

Тони Зен, 2019, „Серенада“, *Од изворот на изборот*, СТ Продукција, Macedonia Północna

Тони Зен, 2019, „СУМ“, *Од изворот на изборот*, СТ Продукција, Macedonia Północna

Тони Зен, 2019, „Тишина“, *Од изворот на изборот*, СТ Продукција, Macedonia Północna

Тони Зен, 2022, „Планот“, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Ѕпсурт, 2013, „Ослушай се“, singiel, Facing The Sun, Bułgaria

Ѕпсурт, 2017, „Този Танц“, singiel, Facing The Sun, Bułgaria

Јвката ДЛГ, 2014, „Пожарогасител“, singiel, Facing The Sun, Bułgaria

Јвката ДЛГ, 2019, „Elmaz“, singiel, wydanie własne, Bułgaria

Јвката ДЛГ, 2019, „Лазур“, singiel, wydanie własne, Bułgaria

STRESZCZENIE

Niniejsza rozprawa doktorska zatytułowana *Język bułgarskich i macedońskich utworów hip-hopowych: dialektalno-gwarowe i funkcjonalno-stylistyczne zróżnicowanie tekstów* wpisuje się w nurt badań językoznawstwa konfrontatywnego i synchronicznego, a także stylistyki i dialektologii.

Od wielu lat zauważalna jest rosnąca popularność twórczości hip-hopowej i związanej z nią subkultury, wyrażającej się również w języku. To prowadzi nie tylko do zwiększenia się liczby wykonawców związanych z tym gatunkiem muzycznym, lecz również do wytworzenia się lokalnych ośrodków. Ich reprezentanci niejednokrotnie podkreślają indywidualność swoich ośrodków na tle pozostałych. To z kolei motywować może widoczne już przy wstępnej analizie tekstów nagromadzenie niestandardowych zjawisk, wywodzących się z funkcjonalnych oraz regionalnych odmian języka, które mogą wpływać na budowanie zróżnicowania językowego twórczości hip-hopowej z poszczególnych ośrodków miejskich. Podjęty w rozprawie temat ukierunkowany jest zatem na poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o stopień zróżnicowania funkcjonalno-stylistycznego i dialektalno-gwarowego bułgarskich i macedońskich tekstów hip-hopowych oraz o jego przyczyny.

Materiał źródłowy rozprawy doktorskiej stanowi korpus obejmujący teksty 246 utworów hip-hopowych, reprezentujące osiem ośrodków miejskich w Bułgarii (Montana, Plewen, Sofia i Warna) i w Macedonii Północnej (Bitola, Kumanowo, Skopje i Weles). Materiał językowy przebadany został pod kątem występowania niezgodnych ze standardami literackimi języka bułgarskiego i macedońskiego jednostek leksykalnych oraz specyficznych dla danego regionu cech fonetycznych (wraz z uwzględnieniem wynikających ze zmian fonetycznych osobliwości morfologicznych). Analiza niestandardowej leksyki objęła jednostki, które wykazują się najszerzym użyciem, największą frekwencją na tle całości materiału źródłowego oraz i dużym potencjałem analitycznym. Na podstawie opracowań leksykograficznych stwierdzona została ich przynależność do poszczególnych rejestrów funkcjonalno-stylistycznych (żargonizmy, potoczmy, wulgaryzmy, dialektyzmy), a także podjęta została próba wyjaśnienia motywacji ich użycia w konkretnych utworach. Teksty zostały również systematycznie przeanalizowane pod kątem przede wszystkim fonetycznych cech gwar terytorialnych języka bułgarskiego i macedońskiego, z uwzględnieniem poszczególnych ośrodków miejskich.

Na podstawie przeprowadzonej analizy ukazane zostały tendencje, które charakteryzują teksty z poszczególnych ośrodków miejskich oraz – szerzej – mogą wskazywać na specyfikę językową narodowych scen hip-hopowych w Bułgarii i Macedonii Północnej.

Słowa kluczowe: językoznawstwo konfrontatywne; język bułgarski; język macedoński; hip-hop; rap; dialektologia; stylistyka; żargon

SUMMARY

The present doctoral dissertation entitled *Język bułgarskich i macedońskich utworów hip-hopowych: dialektalno-gwarowe i funkcjonalno-stylistyczne zróżnicowanie tekstów* (*The Language of Bulgarian and Macedonian hip-hop songs: Dialectal-vernacular and functional-stylistic variation of the lyrics*) pertains to the discipline of confrontational and synchronic linguistics as well as stylistics and dialectology.

For many years, the growing popularity of hip-hop works and the subculture related to it, also expressed in language, has been noticeable. This leads not only to an increase in the number of performers associated with this musical genre, but to the creation of local centres as well. Their representatives often emphasize the individuality of their centres in comparison to others. This, in turn, may motivate the accumulation of non-standard phenomena originating from functional and regional varieties of the language and visible already during the initial analysis of the lyrics. Such phenomena may influence the development of linguistic diversity of hip-hop works from individual urban centres. The topic taken up in the dissertation is therefore focused on finding an answer to the question about the degree of functional-stylistic and dialectal-vernacular diversity of Bulgarian and Macedonian hip-hop lyrics and its causes.

The source material for this doctoral dissertation is a corpus of 246 hip-hop lyrics representing eight urban centres in Bulgaria (Montana, Pleven, Sofia and Varna) and North Macedonia (Bitola, Kumanovo, Skopje and Veles). The linguistic material was examined for the occurrence of lexical units that are inconsistent with the literary standards of Bulgarian and Macedonian and for phonetic features specific to a given region (along with the morphological phenomena resulting from phonetic changes). The analysis of non-standard lexis covered units that demonstrate the widest usage, the highest frequency in the background of the entire source material and noticeable analytical potential. Based on lexicographic studies, their affiliation with individual functional-stylistic registers was established (jargonisms, colloquialisms, vulgarisms, dialectisms) and an attempt to explain the motivation for their usage in specific works was made. Lyrics originating from the individual urban centres were also systematically analysed, primarily in terms of phonetic features of the territorial dialects of Bulgarian and Macedonian.

The conducted analysis revealed tendencies that characterise lyrics from individual urban centres and – more broadly – may indicate the linguistic specificity of the national hip-hop scenes in Bulgaria and North Macedonia.

Keywords: confrontational linguistics; Bulgarian language; Macedonian language; hip-hop; rap; dialectology; stylistics; jargon

РЕЗЮМЕ

Настоящата докторска дисертация на тема *Język bułgarskich i macedońskich utworów hip-hopowych: dialektalno-gwarowe i funkcjonalno-stylistyczne zróżnicowanie tekstów* (Езикът на българските и македонските хип-хоп песни: диалектно-говорна и функционално-стилистична диференциация на текстовете) е част от изследователското направление на конфронтативната и синхронната лингвистика, както и на стилистиката и диалектологията.

През последните години е забележима нарастващата популярност на хип-хоп изпълненията и свързаната с тях субкултура, което се отразява и в езика. Това води не само до увеличаване на броя на изпълнителите, свързани с този музикален жанр, но и до създаването на локални центрове. Техните представители често подчертават индивидуалността на центровете си в сравнение с останалите. Това пък може да мотивира натрупването на нестандартни явления, видими още при първоначалния анализ на текстовете, които произхождат от функционалните и регионалните разновидности на езика, които могат да влияят върху развитието на езиковото разнообразие на хип-хоп произведенията от отделните градски центрове. Така темата, която се разглежда в дисертацията, е насочена към търсенето на отговори на въпроса за степента на функционално-стилистичната и диалектно-говорната диференциация на българските и македонските хип-хоп текстове и нейните причини.

Изворовият материал на докторската дисертация е корпус, съдържащ текстовете на 246 хип-хоп песни, представящи осем градски центъра в България (Монтана, Плевен, София и Варна) и Северна Македония (Битоля, Куманово, Скопие и Велес). Езиковият материал е изследван за наличие на лексикални единици, които не съответстват на книжовните стандарти на българския и македонския езици, а също така за фонетични особености, характерни за даден регион (включително морфологични особености, произтичащи от фонетични промени). Анализът на нестандартната лексика включва единици с най-широка употреба, най-висока честота в сравнение с целия изворов материал и голям аналитичен потенциал. Въз основа на лексикографски изследвания е определена принадлежността им към определени функционални и стилистични регистри (жаргонизми, колоквиализми, вулгаризми, диалектизми) и е направен опит да се обясни мотивацията за използването им в отделни произведения. Текстовете са анализирани и систематично, предимно от гледна точка на фонетичните особености на териториалните говори на българския и македонския езици, като се вземат предвид отделните градски центрове.

Въз основа на анализа са посочени тенденциите, които характеризират текстовете от отделните градски центрове и в по-широк план могат да покажат езиковата специфика на националните хип-хоп сцени в България и Северна Македония.

Ключови думи: конфронтативна лингвистика; български език; македонски език; хип-хоп; рап; диалектология; стилистика; жаргон

РЕЗИМЕ

Оваа докторска дисертација со наслов *Język bułgarskich i macedońskich utworów hip-hopowych: dialektalno-gwarowe i funkcjonalno-stylistyczne zróżnicowanie tekstów* (Јазикот на бугарските и македонските хип-хоп песни: дијалектно-говорна и функционално-стилска диференцијација на текстовите) е дел од истражувачката насока на конфронтирачката и синхроната лингвистика, како и стилистиката и дијалектологијата.

Во последните неколку години забележлива е сè поголемата популарност на хип-хоп делата и со нив поврзаната супкултура која е изразена и во јазикот. Ова води не само кон зголемување на бројот на изведувачи поврзани со овој музички жанр, туку и до создавање на локални центри. Нивните претставници често ја нагласуваат индивидуалноста на своите центри во споредба на останатите. Тоа мотивира акумулација на нестандартни појави, видливи веќе при првичната анализа на текстовите, кои потекнуваат од функционални и регионални варијанти на јазикот, кои можат да влијаат врз развојот на јазичната разновидност на хип-хоп творбите од поединечни урбани центри. Затоа, темата во оваа дисертација е насочена кон барање одговори на прашањето за степенот на функционално-стилската и дијалектно-говорната диференцијација на бугарските и македонските хип-хоп текстови и нејзините причини.

Изворниот материјал на докторската дисертација е корпус кој содржи текстови на 246 хип-хоп песни, кои претставуваат осум урбани центри во Бугарија (Монтана, Плевен, Софија и Варна) и Северна Македонија (Битола, Куманово, Скопје и Велес). Јазичниот материјал подлежи на анализа со цел утврдување присуство на лексички единици кои не се во согласност со литературните стандарди на бугарскиот и македонскиот јазик, и за фонетските карактеристики специфични за даден регион (вклучувајќи ги и морфолошките особености што произлегуваат од фонетските промени). При анализата на нестандартниот вокабулар се опфатени единици кои имаат најширока употреба, најголема фреквенција во споредба со целиот изворен материјал и висок аналитички потенцијал. Врз основа на лексикографските студии е утврдена нивна припадност на одредени функционални и стилски регистри (жаргонизми, колоквијализми, вулгаризми, дијалектизми) и е направен обид да се објасни мотивацијата за нивната употреба во конкретни песни. Текстовите се систематски анализирани пред сè од аспект на фонетските карактеристики на територијалните дијалекти на бугарскиот и македонскиот јазик, земајќи ги предвид поединечните урбани центри.

Врз основа на анализата се појавуваат тенденции кои ги карактеризираат текстовите од поединечни урбани центри и пошироко, а тоа укажува на лингвистичката специфичност на националните хип-хоп сцени во Бугарија и Северна Македонија.

Клучни зборови: конфронтирачка лингвистика; бугарски јазик; македонски јазик; хип-хоп; рап; дијалектологија; жаргон

ANEKS

MATERIAŁ BULGARSKI

BASSYMAAta, 2020, „Ти и Тя“, singiel, STICK INSECT Records, Bulgaria

Следното действие се развива по всяко
време на денонощието
Сутрин, обед, вечер (x3)

Ще ти пусна кафенце, любов моя
Ще отвора на котките балкона
Ще изфърла боклука зад завоя
И завинаги ще си остана твоя
Ще напраа закушчица няква
Ще отида на пазара ако трябва
Ще наточа и ножа и брадва
Само покажи, че това те радва

Ти! Как да ти кажа?
Че ти си всичко за мен?
Ей, ти! Как да ти кажа?
Че ти си всичко за мен?

Искам да те виждам винаги до мене
Сутрин да те гушкам, да чувам ръмжене
Моя ден е гадост без тебе, моя сладост
Ти си моя тютюн, деня без теб е тъмен

Ей, ти! Как да ти кажа? [...]

Ти си моя тигър, света не ти достига
Натискаш моя trigger по тебе няма bigger
Големо диванулки със теб сме си мамунки
Аз дала съм ти кулка и твоите съм кратунка

Ей, ти! Как да ти кажа? [...]

Ти си моя глетчер от сутринта до вечер
В очите си ми огън, на смешките си богат
Ти си ми маменче, бетона не ти менче
Акцента, не акцентче, за това родих и ти
детенце

Сега ти и тя, ти и тя
Ти и тя сте ми всичко
Само ти, само тя
Знаете го отлично
Колко аз? Много аз
Безкрайно аз ви обичам
Може ли мъничко?
На тва му леко приличам

Ей ти и тя! Как да ви кажа? [...] (x2)

Big Sha, 2018, „Гърми Брат“, singiel, wydanie własne, Bulgaria

Отдавна не бях влизал във бийт
Ще пусна пак рими във новият шийт
Флоуът, ъ! Счупен, пребит

В смисъл отседнал отново не мит
Нека ме гледат доволно
Живея охолно

Бягат от мен като болен от каста
Слагам на масата паста
Вдигам глава
Отново летя
Мразя гравитацията
Майстор на адаптацията
В джунглата пропраям пътеки
Сега нови момечи
Шампанско гърмим като конфетюр
Отново ми плащат зелени барети

Този бийт гърми, брат
Гърми, брат (x3)

Този бийт гърми, брат [...]

Ето ме тука във сока

Ерегус съм, спирам ви тока
Свежарка излиза пред блока
Жив съм вкарвам им шока
Правене във [??] проветки
Работят ми само за сметки
Живот в затворени клетки
Мечтаят да хвърлят салфетки
Питам ги само „луд ли съм?“
„Във римите чут ли съм?“
„Мазен като мамут ли съм?“
„Изпразнен капут ли съм?“
Не мога да знам ще кажеш ти
Отново съм сам, но не боли
Във стая съм със много врати
На много далеч откъдето си ти

Този бийт гърми, брат [...] (x2)

Iz, 2022, „#MCLiveSession“, singiel, The Natural Progress, Bulgaria

Мотая се низ празни редове, черта след
черта
оставяйки с прости думи, како тайна следа
На фона на бледния хаус оставам моята
война,
която равнява се на невинна детска игра

Нюанси, римови куплети, цветни плетки
пълнят прашна папка от сюжети
Житейския сценарий със контрасти
криещ в себе си океана бушуващите страсти

Здрасти! Как си? Банални въпроси
Всички знам, че в днешно време поне здрав
Но си, гол и бос и чувства вехти
И евтиния поглед не крещи на право ехти

Сам в планина от емоции,
лавина от наивности за къпани пороци
Днешния пример за децата
които рано за жалост влизат във играта

Ех, кажи това ли е цената?
Месечен данък, застраховка на душата
Пазя тия от избор лично мнение
С бързи темпове напред седа в мен падение

Като мрачно видение
Често срещана реплика впитва одобрение
Мене си познал,
качество се оценява по тва кво си дал

Становището май нещо не е разбрано
Племето от властите пак е изиграно

Не, не политика, говоря за стабилност
Говоря за езика на твоята същност
Не това което ти си всъщност

Размисли страсти на контрасти
Бесове, хаусове и бакалски
Хиляди парченца от душевния пъзел
Само го пази утре здрав си ние взел

Morja & Ceneto, 2020, „Мармалад“, singiel, wydanie własne, Bulgaria

Бо... бо... ъ
Събота вечер, брат, се прая мармалад
Цигара паля и избухвам в този мазен трак
Не съм голяма гад, Монтана е градът
Представям себе си, просто тебе те е яд

Събота вечер, брат, се прая мармалад [...]

Събота вечер я чакам
У Шотове шотове мятам
За парното се стягам
и знам, че скоро не мисля да лягам
Главата ми пълна със звуци
От много зелени бамбууууци
Виновен за ваши [???]
С това че съм много над много боклуци
И стрелвам се пак към небетото
Системата дава заето
Здравейте! Аз съм момчето,
което със рими ти прави решето
Отново на моята мушка
Отново пред моята пушка

Въглитам те като градушка
Хвани се за нещо да не те се клатушка
Обичаш зелените билки
Очите червени на снимки
А твоята дарба каква е? А?
Със зъби отварям бутилки
Цигарата да и затапям
Бързо наливай – леда се разтапя
Скъпа с това няма да ти изпратя
Мисля направо да те захая
Пълна батерия – влизам във серия
Отново довършвам бутилка
А тези които не могат на нашето темпо
си тръгват с носилка
Йегермайстер с [???] и двайсет
И после на улица [???] с тие цайси
Червена точка и минимум от осемнайсет
Кауза е на макс – две бутилки на изглед

Събота вечер, брат, се прая мармалад [...]
(x2)

Muden, 2021, „Трудни решения“, singiel, wydanie własne, Bulgaria

От околния свят по земята съм скриван
Замисла ли се брат двеста пъти съм убиван
Живеа във страх от емоции и тръпки
Скъп страх пак от прекалени отстъпки
Движа бързо със въздишка тежка

Станах ли ги гад шото бях пешка
Търса синоним на думата убиец
От трап погрозняха ех а бях ариец
Избухвам на моменти само те да ахнат
Вътрешни агенти искат да ме махнат

Не заставай срещу нас да не видиш зор
Че в главата ми пее църковния хор

Убиец ненаситник с тъжните дублажи
Сирак-скитник на тъмните пейзажи

Единствено и само за тебе пиша
Не ме убивай – остави ме да дишам

Убиец ненаситник с тъжните дублажи...

SKF, 2019, „Когато сърцето води“, singiel, wydanie własne, Bulgaria

Йе
Когато сърцето води, няма излишни хора
Няма грешни стъпки, а топлина в интериора
Когато съм надеждна кауза, цялата си воля
Тя те води напред, за тва не чувствам умора

Когато сърцето води, няма излишни хора
[...]

От къде всичко тръгна, химикал и стая
тъмна
Касетофони и касети, куки, ъндърграунд
сюжети
Улици от кръв и кал съм облечен на провал
Брат на брат ръка подал и миналото
зачертал

Стоил и тръгнал без кеш, със слушалки и
копнеж
Винаги да бъдеш с пеш, покрит със тежко
не вървеж
Всеки пътеки, колко щещ, дреме му че
ходил пеш
Стъпил, виждал красотата, при тебе е мъгла
Дълбоко в личността на всеки от нас си
крие войн
Но не устата прават такъв, а дела без брой
За тва излизайки навън насякъде със [???]
свой

Дори [???] свърши спасение е го измислил
Ной
И не един двубой спечелих, мислиш то
съдбата
Ето погледнах долу в локвата и видяха
чисто небето
Да градим спомените с [???] и да живеем
И то върховно за да изчезне като дим

Когато сърцето води на мислещи хора
Няма грешни стъпки, а топлина в интериора
Когато съм на днешна кауза, цялата си воля
Тя те води напред, за тва не чувствам умора

Когато сърцето води на мислещи хора [...]

Колко бързо са му минаха годините
Нищо не същото, останаха ни само римите
Четири стени, празни инструментали
И пие мен и бийта нека ухото да гали
Пускаме вокали обесващи инструментали
Въртят ни [???] още в ъглите на стари
сгради
Бяхме млади, но сега растем, но не стареем
Щот лицата са сериозни, а душата все
куфер
Време се пилее, едните редим овцете
Да му зайка правим и кафе

И мечтая, щот на края утайка нямам
божествен и счупена ратайка
Но душата е заредена с топлина, любов
ухаещи
На лайка с билки с майка и бийта свивам
паля викам търся време
Отнето свиквам [??] под небето
Изписано е на лицето със сълза и смях

Пукам за тях страничния ефект, различни
плоди
Важно сърцето да те води

Когато сърцето води, няма излишни хора
[...] (x2)

Няма грешни стъпки, а топлина в интериора
За тва не чувствам умора! Йе!

Slaninata, 2020, “Jägermeister PROMO”, singiel, Pleven Gang, Bulgaria

Йегермайстер, Сейв де найт!
Екхм! Оп! Коронавайрус!
За оните очи – четъри Плевен генг!
Репрезентинг севера! Ей! Ей! Я!

Не съм рокстар че да пия Моет
Имам нужда от шот – Йегер с мноо лед
Минус осемнайс, 56 билки
Една не моо ми стигни
Зимай три бутилки

Не съм рокстар че да пия Моет
Имам нужда от шот – Йегер с мноо лед
Минус осемнайс, 56 билки
Една не моо ми стигни
Зимай три бутилки

Сипи, сипи, сипи – не ми дай акъл!
Шот се пие на екс – не със гоу гоу!
Поздрав за ма френдо ендо! TRS
Репрезентинг Плевен генг [??], флекс
Шото ми цъка главата, като елена на [??}
със рогата

Влизам със рататата – за Йегер пръстен
заплата
Постоянно вдигам нивата – вече
наближавам боза
К‘во ще пием довечера? Реторичен е
въпроса
Имам един, два, три, четири шота пред мен
на бара
Една, две, три, четири кучки само по дупара
Имам връгове – мноо имам [??] една
камара
Мойче, ния спра като Ламбо на светофара
Има един, два, три, четири шота пред мен
на бара
Една, две, три, четири кучки само по дупара
Имам връгове – мноо имам на [??] камара
Флоуа ми е черен, не съм бял като извара

Не съм рокстар че да пия Моет [...]

Хич! Йе!

SPENS feat. MINNA, 2021, „Време за любов“, singiel, Сам Съм Си Рекърдс, Bulgaria

Обичам политиците със усет към
изкуството
и да преливат МС-тата от празното във
пустото
От мен няма да чуеш, че мразя вече
А [??] трап сопол ма бягай надалече
Обичам рап-вегани стририни във два
куплета
Обичам да ни берат римите майки от
факултета
Обичам метро секс мъжкия идеал
Обичам да шофирам и натискам долен ляв
педал
и на честен педо-толерантен изпълнител
МС-та диджеи и бездомен гей ме ползват за
ракета носител
А аз щот' съм готин викам „моля?“
Няма да те нахраня преди да ти го посоля

Време да ви пръсна от любов

Обичам в клипа кучката да гледа хищно
Обичам вместо да каже нищо да не казвам
нищо
Обичам двойни албуми с по 30 трака да
редят

Разменяш им заглавията едва ли ще
разберем
Уважавах и слушах трима стари дет'
трапират
Нови трима мъекат и Доньо Донеv
инспирират
Обичам да мье поръчват като правиме
купон
Абе тва не е чалга! Това е регетон!
Като се върна зад във дните обичах рап тон
Сега обичам да слушам рап Дует Ритон
Обичам в тоа рап от фирми да стане
страшно
и да се вкарват във филми че съм чичо
прашно
А на мен от толкова детски рими ми е ебаси
Джурасика
Пънча не си е модерен вече пееш щото съм
класика
Като стария брейкденс и не знам дали от
новия или стария Спенс
Знам кифли комерс дет' ше гепът конденс

Време да ви пръсна от любов

Wosh MC x Yoko x Pro2type, 2018, „Страшно“, singiel, STICK INSECT Records, Bulgaria

[Yoko]
Кака не чака тълпата
Кака и сама ще запали зарята
Кака си праи ташака
Както със 'секи така и със 'сяка
От спусъкът до лодката

От скуката до вратата
Пука ми точно какво ми наливаш
Скута ми е чешмата

[Wosh MC]
Уч тапа – първо на дърво

После твърдо съм далпа
 Дърт съм, но не скърпам
 Още мърдам и не съм т'ва
 Алфа – колега лош те остана тега
 Две думи – нокаут, на там ти тря лекар
 Любимото ми копче – река
 Да не го вида повече – нека
 Check your money maker
 И във всяко джобче – две К
 К'во ти риза долче балачена
 Ше колко лесно влиза в голче бе момче
 Да не се въртиш и питаш
 Кой ...
 Не мое да станеш от т'ва бутирно столче
 Все едно момче, кат' мене си големо
 сополче
 Т'ва да запомниш и нема смисъл от по'ече
 Приключвам – стига ти толко, че ми писна
 [??]

[Yoko, Wosh MC]

Това е страшно!
 Тупаш ли килима с бело брашно?
 Това е страшно!
 Ходиш ли на парти без домашно?
 Това е страшно!
 Решаваш ли проблеми ръкопашно?
 Не му придавай важно, щото просто не е
 важно

[Yoko]

Най-голямата съм си от малка

Бого, 2019, „Eat The Beat #DanceChallenge“, singiel, The Natural Progress, Bulgaria

One step, two steps
 Three steps, what da...?

Ако някой каже друго те будалка
 Аре са ко обичате всичките дами с драми да
 се обличате
 Всичките сте различни, знам а шо така се
 приличате
 Котенце, саме дала майка да на поличките
 Куклите, косичките, играем си на колички,
 ве

[Pro2type]

Грай май хипстери и мълчите там
 Плахите ви опити и секвам (swag)
 Скептай брат му на парти вчерпан
 Праих на пого на рапа на стран
 Не сцената мога но няма да дам
 Сополи за вас имам кожен салам
 Пдруки кърди голям великан
 Редим си тихо – не бием тупан
 А ти wonna бе дължиш пари
 Хиляди левове се наби
 Моето сухо отваря врати
 И няма го твое, твоето спи
 Комерса е мъж, ама с цици
 Ъндър говори за наркотици
 На попа продава мекици
 Във бара ми черпи девиси със трици

[Yoko, Wosh MC]

Това е страшно! [...] (x2)

Wosh MC, Yoko, Pro2type, bitches!
 Suck my dick! Знам, че го обичаш!

One step, two steps, three steps, four!
 Всички танцуваме в големия двор

Ела и ти, разкърши се със нас
Недей бяга, ела тук не трябва да си пас

Като за начало първо в ритъма се клати
След това бързо, топ рок прибави
Dance machines са готови да те обучат
И на яки синхрони да те научат
Не в думи а дела, състои се наща сила
В движенията ни готови да повдигнат крила
Аре брат давай разкърши се
От никой да не ти пука давай изяви се
А този който не може да танцува и се
срамува
Се седнал е в калта и не спира да боксува
Тези танци са си дар от Бога
Но въпреки това недей да казваш „не мога“

One step, two steps, three steps, four! (x3)
Everybody, jump! Jump! Jump!

Да, дабъ, да да, дабу, дабъ, да, да,
Почвам да си оплитам езика в ритъма на
песента
Правя го докато правя обороти на глава
Step by step, взривяваме таа тълпа

ЙОКО, 2019, „Името е Йоко“, singiel, STICK INSECT Records, Bulgaria

Добър вечер! Добър вечер, дами и господа!
Добре дошли в нашето шоу! Днес ще
правим фокуси!

Отивам на високо, ще вляза на дълбоко
Името е Йоко, чувствам се жестоко
Отивам на високо, ще вляза на дълбоко
Името е Йоко, тука ли съм, споко?

Всички crew-та, всяка b-girl и всеки b-boy
Яхва в бийта, влиза в ролята на каубой
[???] ден се планира и насам не стой
Всички критерии и баира дори тука да има
порой
Обектива на мига така че висшата лига
Пристига да ти покаже как всичко се
постига, my nigga!
[Обичате лига в твоята чест ще забия
в...???]
Брат за брат е захват една любов, peace!
Влизам с [????] хич не се притеснявам
Подавам ти вълничка и те зарибявам
Непротивоконституциооснователствуваме
eat the beat много ясно няма да гладуваме

Поеми тоа сет! Поеми тоа сет!
Поеми тоа сет! (Йе) Е, то било могло, бе!
(Йе)

One step, two steps, three steps, four! (x3)
Everybody, jump! Jump! Jump!

One step, two steps, three steps, four! (x3)
Everybody, jump! Jump! Jump!

Да се разходим из годините,
първите ми дни на сцена
Не бях толку добра, бях притеснена
Излизах по баталии с разни приятели
И се оказвах от тях по-добра
Текстовете писах на поразия
Думите ми идваха на магия
Ако не ме кефи нешо го трия
С римите си исках да ги убия

Сега не е различно, не не
Просто съм по-добра от себе си
Подвес похопка на сцената опия
Нена, все така устремена

Високо, ще вляза на дълбоко
Името е Йоко, чувствам се жестоко
Отивам на високо, ще вляза на дълбоко
Името е Йоко, тука ли съм, споко?

Wosh MC беше в мойта посока
Ходихме двамата боси в песока
Нашия рап стана вашата кока
Ако не те кефи лапай патока
И толко с нова любов, с ново желание
Stick Insect стана нашето название
Буболечката направи засечка на мечката
И си легна на отново на клечката
Стоперси влязоха в играта
Wosh MC, FeeL, Йоко и Пирата
Кажете ми сега коя е най-добрата група?
С тичица си построих хралупа

ЙОКО, 2019, „Тежкото = Леко“, singiel, STICK INSECT Records, Bulgaria

Yo!
Аз няма да се предам! (x2)
Казах!

Yo! Няма да се предам!
Нека напраиме тежкото леко!

Бро, кажи ми накъде си тръгнал споко
Скоростта е никак важна лявото и дясно
око
Ский кво бих ти дала съвета да не побързаш

Високо, ще вляза на дълбоко [...]

Две и деветнайста вече двайсет години
Кака ти Йоко говори си в рими
Имам не една, а много любими парчета
Разити в шкафа под книги
Дори и да праща са няма грижи
Ще си напраа нов трак да движи
Слика е купата, ще се потупам
По рамото и с римите ще те затрупам

Отивам на високо, ще вляза на дълбоко [...]
(x3)

Довиждане, довиждане!
Ladies and gentlemen, заповядайте
следващия път
Когато ще разгадаем мистерията около
българската хип-хоп сфера!
А сега, довиждане!

А да внимаваш брато с кой и кво точно се
обвързваш
Лявата дясната крачка са по-големи от
голямата пачка
Не бъди тъпачка, не ми се отваряй шот ще
те смачкам
Да не бъдем зли предлагам аз не ти посягам
Газ и фас не лягай не ме карай да се
повтарям, щото... Yo!

Аз няма да се предам
Никога няма да се предам

Казах

Уо! Няма да се предам!

Нека напраиме тежкото леко!

Човеко, не го би кураж

Винаги има пътека напред да видиш

Да искаш да бъдеш да можеш

А не само да мислиш къде да го слоиш

Полека, аре си хоиш, ако не моеш да бъдеш

Поне малко по-добър и да положиш любов

И усилие напред към успеха

Стой си там

Недей да идваш и не ме търси

В твоите очи не виждам звезди

Вали, там, вали

Тъмно е и скучно

Мислиш само за пари

Уо! Няма да се предам!

Никога няма да се предам

Казах

Уо! Няма да се предам

Нека напраиме тежкото леко

Come on!

Уо! Аз няма да се предам!

Никога няма да се предам!

Казах! Come on!

Уо! Аз няма да се предам!

Нека напраиме тежкото леко!

YOKO x STARTERAs, 2021, „А пък аз“, singiel, wydanie własne, Bulgaria

[YOKO]

Уо! Дали разбираш?

Че не съм тук за да се перча?

Нито не искам да ти преча

Нито ще си вада меча

По-спокойно!

Не е нужно да ми се караш, мац

Прибери си знаците и вади ги на твоите
глупаци

Значи! Тук ще идваш с уважение

Мойто мнение може да се окаже

Твойто лично поражение

Факти! Минавай със прибрани лакти

Шото кака ти има също некой интереси
фатки

Бам бам

Не съм тук за да се перча

Нито не искам да ти преча

Нито ще си вада меча

Не съм тук за да се перча [...] (x3)

Във тоа живот има и други неща

Които тря да се приемат

Поемаш пътя ся там съм аз, дявола да взема

Си викаш: „Абе, ква е тя? Как да мина аз
там?“

Ами братленце не знам! Не знам! Не знам!

Ще тря да спреш да се ядосваш покрай
мене

Ти си в моя град и във живота съм ти фак

Няма да казваме на никого че съм ти трън в
очите

И ще се праиме докраа че сме заедно
добрите

А пък аз
Не съм тук за да се перча
Нито не искам да ти преча
Нито ще си вада меча

А пък аз [...] (x3)

Аре вече да приключваме с таа история
Че ми писна тука съм от сто години
И си кисна сестричке
Подай ми ръка, изпей ми нещо като птичка
И ще съм такаа добричка ти и да влезеш в
мойта сричка
Ако пък не?
Играй си игричка надменна над всички
Бъди си самичка
Ако пък не?
Вдигни си брадичката и си повярвай че си
страшна пичка
Нека всеки си говори който каквото иска
Нека света е толкова различен колкото има
живи човека
Аз се дърпам на страна ти си фърляй павеа
Във ума си на пастета
Във носа си пътека
А пък аз

[STARTERAs]

Здрасти! См батко на кака ти
В хип-хоп са претенциите пилешки кокали

ЙОКО, 2021, „Кажи си“, singiel, STICK INSECT Records, Bulgaria

Дръж си болката! Дръж си болката! (x3)

Смитай че ще те прибере до кинтите във
сака

Си и Стефо и Пъф ще ти се смеят много
някак си

А пък ти викаш споко – няма споко, щото
сме...

За секунди става най-доброто от доброто
Няма авто в нащо мото

Няма акцент на облеклото

На богато за сърцето деколтето не е широко

Гледаш мен от високо, значи си яхнал дрон

Гордо плуваш на дълбоко в кисело мляко
пирон

Супер сладък си лекуваш диабет с бонбон

Ярост с ум *ямяваш шахших* на бадминтон

Да му виден си всъщност имаш набито око

И не виждаш щото някой ударил към рап
волтон

Стилен е гига като силен ритмик

Силен е стиха като стилно си бит

Мирен е гига щото нямаш шанс за
конфликт

... изтикат монофоничен ...

А пък аз – нито съм тук нито се перча

Имаш нужда от нещо би помогнал без да се
лепя

Щото в смисъл търся рима само
споделенето летва

На награди и критики няма дори и смешка

[YOKO]

А пък аз [...] (x7)

Дръж си болката! Дръж си болката! (x3)

Никой няма да я земе, дръж си я за теб
Болката е само твоя, тя е при теб дошла е
Иска нещо да ти каже, нещо ти да знаеш
Колкото и да е трудно трябва да се спреш
Мокрите очи красиви трябва да опазиш
Болката е само твоя с нея ще се справиш

Да се дам ли? Да се примиря ли?
Тук да падна да се извися ли?
Да си кажа или да мълча?

Да се дам ли? Да се примиря ли? [...]

Дръж си болката! Дръж си болката! (х3)
Дай им любовта!

Дръж си болката! Дръж си болката! (х3)

Дай им любовта!

Колко дни? Колко нощи трябва да отминат?
За да спра да мисля? Очите ми не мигат
Ти си там, а аз съм тук – ръцете ни не
стигат

Да се дам ли? Да се примиря ли?
Тук да падна да се извися ли?
Да си кажа или да мълча?

Дръж си болката! Дръж си болката! (х3)
Дай им любовта!

Да си кажа да мълча ли?
Тук да падна да се освободя ли?
Мокрите очи изпълнени с мечти

YOKO, 2021, „Мечти“, singiel, STICK INSECT Records, Bulgaria

Усеща ли ги? Усеща ли ги?
Тревата? Босите крака?
Оглежда ли се? Оглежда ли се?
Водата в нашите лица?

Вижда ли те? Вижда ли те?
Небето има ли очи? Има ли очи?
Чува ли те? Чува ли те?
Докато вятъра лети! Вятъра лети!
Вятъра лети! Вятъра лети!
Вятъра лети!

Дали си спомням? Дали си спомням?

Морето? Нашите тела?
Дали привлича? Дали привлича?
Луната? Нашта светлина?
Нашта светлина? Нашта светлина?
Нашта светлина?

Виждаш ли го? Виждаш ли го?
Небето има ли звезди?
Питаш ли го? Питаш ли го?
Сърцето има ли мечти?

Имаш ли мечти? Имаш ли мечти? (х4)

Danev, 2019, „Mamo”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Тежок момент преживеа ти
Добро слушни мамо за тебе е секој стих
Дознав се но не сакав да плачам
Во таа болка шо друго да правам

После тоа ништо не е исто денеска
За да те видам, чекав да помине цела недела
Те видов, дојде пребледена како снег
Твојот поглед кажува “се е во ред”

Тогаш пробав се за да се сменам
За да почнам да те гледам насмеана, да те
гледам среќна
Ќе те прашам дал ќе бидеш тука вечно
Кажи ми искрено колку и да е тешко

Со солзи се трудеше да ме израснеш ваков
Секој ден муабет ми го покажа патот
Ме остави да шетам да бидам слободен
Со тешка болка бев во срцето поведен

Џабе беше колку и да плачам
Времето не можев да го вратам
Ме учеше добра [??] поставам
И другар на цедило да не оставам

Се уште сум во тие години луди
Сакам цел живот мамо ти да ми судиш
Твоето знаење цело да ми го пружиш
Знаеш дека покрај нас на никој не треба да
служиш

Ме научи дека секој чекор е плус
Се вратив во живот, имаше мал пулс
После тоа ми викаше сине сакам да сум
горда
Помни тебе и брат секогаш да има слога

Не си одете во очи за тие пусти пари
Тој да падне пуштете си рака кажете си
[??]
Тие зборови твои ќе останат во мене
Ќе ги остварам и ветувам само никој да не
те земе

Не пуштај солза што лошо и да слушнеш
Одвај чекам да дојдеш пак да ме гушнеш
Со тие твои раце меки како волна
Се грижеше за мене иако беше тешко болна

Не се предаде никад на таа болест
Дојде и со добра и со лоша вест
Ме поменувахе со твои зборови
И секогаш беше до мене за мојте сонови

Имаше помена додека животот е краток
Работеше на две места за мен и за бато
Ни ја покажа која е за тоа причината
Ти кога се врати дома блесна месечината

Сонцето и свездите светат ко твојто лице
Посебно место имаш во моето срце
Чука убрзано кога си распеана
Омраза нема секогаш си насмеана

Нема зборови ова да ти го кажам
Кај и да бидам знај дека те сакам
Знам дека се што кажав ми веруваш
Правам грешки некогаш претерувам

Претерувам со тоа што стварам нервози
Ради мене некогаш не те трошат нози
Што било било од денес јас сум друг
Сменив друштво сега сум во добар круг

Се гледав во огледало и сам се пцуев
Ради тоа што го правев а ти за мене гинеш
Се каам за тоа што сме се карале
И иако никогаш тоа долго не траеше

Ми рече дека може да се врати таа болест
Од тогаш мислам на тоа и ковам совест
Некои работи не можам да ги сфатам
За се тоа сеа веруј еден дењ ќе ти вратам

Не мислам на пари или бројка
Но еден ден ветувам ќе бидеш горда
Нема лошо кога да слушнеш за мене
Само да го дочекаш да дојде тоа време

Еве дојде ден песна да ти посветам
Во цела тага и темнина да те осветлам
Кока ќе ја слушнеш те молам не плачи
Биди среќна, те сакам, ми значиш!

Danev, 2019, „Nasheto Maalo”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Велес наше место, наше минато до сега
Тука минев деца, тука пораснав и бегав
Се лажев дека тука ќе останам за секогаш
Ама не е исто сега не е како некогаш

Врти волан само вози оди право
Добредојден си го градов – Велес е наше
маало!
Велешката култура е нешто [??] во градот
Мојата екипа позната по скејтот и по рапот

Е тоа ти е сине, целиот град се тресе
Тука сите [??] луѓе, ама никој чесен
Никој не е трезен, полни сме со алкохол
Тука ќе ти успееш ако голем ти е таткото

Со нови секој мар кој ги остварил [...]
Тука се раѓаш и веќе си се покварил
На овој бетон нема никој да те сложи ли

Тоа е најјача, па сме [??] или победи
Со нови секој мар кој ги остварил [...]

Постави рекорд и нека чујат пушти глас
Тука музиката се цени знаеш ми е страст
Пуштам глас да се знае да се чуе
Напорно работиме за некој да не пцуе

Град на артисти нема его сите блиски
Играм fair play без удари ниски
Околина има многу брзи промени
Во овој [??] многу трауми и спомени

Ова место го знам уште од мал
Тука пораснавме и јас и мојот клан
Тука ништо не тече по план
Шо и да кажеш се сум чул, веќе знам

Со нови секој мар кој ги остварил [...] (x4)

Donplaya ft. Prince\$\$ Donatsu & Bon Praskiza, 2020, „Ne E Legalno”, singiel, MVRSVR, Macedonia Pólnocna

[Donplaya]

Пушам зато сакам да е легално

Нема шанси сине имаш забегано

Сакам треви пошто јас сум вегано

Има бизнис оти не е легално, еј!

Легално! Напрајте го легално! Еј!

Не е легално! Сакам да е легално! Еј!

Легално! Напрајте го легално! Еј!

Легално! Има бизнис оти не е легално!

Кучињата пуштени сине, ало!

Дилерот сака сине да ме распакуваат

Пошо му зема од парата, јаш и камарата

Има зеленото, не е кафеното

Не е мончаното, не е останото, сине

Убото, сврзајќи снема

Земи си за тебе, земи за тотка

Земи си стотка, долу на југо

Па друга политика, вицови сине ко hustle и мујо

Памти ме убаво беше евтино

Беше позелено по времето на Грујо

Пушам зато сакам да е легално

Нема шанси сине имаш забегано

Сакам треви пошто јас сум вегано

Има бизнис оти не е легално, еј!

Легално! Напрајте го легално! Еј! [...]

[Prince\$\$ Donatsu]

Трева, трева, секс, секс

Камен, камен, екс, екс

Не се плашам, не се кријам

Немам ни комплекс

Џанки, ѓанки, фејс, фејс

Секогаш на тест, тест

Носам празен ранец

Зошто ќе ме снајде претрес

[Bon Praskiza]

Како може брат да не е леглано?

Тревуљата која не јаде то на вегано

Да не има нешто згрешба по законите

Пошто не знаш брат за тревит сами гонат те

Пошто срамота е два нула дваесет

Не треба пуша да пишам legaliseee it

Денес дајте се што е плус осумнаесет

Секој тој што кој што сака нека прај се

[Donplaya]

Пушам зато сакам да е легално [...]

Легално! Напрајте го легално! Еј! [...]

Dopamine, 2022, „Ne Znam Sto Ti Stana”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Од се што консумирам само ти си здрава
храна

Друго се ми е воалот само алкохол кафана
Имам разлога да волим имам мана
После толку пива – не знам шо ми стана
Седни с поздрава храна и програма
Од веќе изпаја ко паун затоа мора на страна
Не му е завист, само навика му стана
Стега в заби длабоко е – како би рана

Цело село бегаат активно е дело
А ја штедам пари за да си купам ново одело
Да се пуштам одозгора Маврово или на
шапка
примам се што е бело – во најкратка
постапка
Во очи среќа и на грло има капка
Па се наполнив со љубов ко вода во езеро
Матка
Затоа пази кај се параш во прегртка
Мора повеќе да трае да не ебаш толку
кратка

Ја имам разлога да волим волим
и да боли боли – тоа е сосем нормално
Јас и ти кога сме голи голи
Знам не те боли боли, кога те јадат
дентално

Ја имам разлога да волим волим [...]

Имаш седумнаесет и мора да преболиш
Сме што е да кажеш – немаш разлога да
волиш
Твој живот е различен – не е
Како на дома пази со кој се преткаш што ти
направи насекома
Дан да најдеш некој роб да ти направи дете
Мајка ти уште е млада за каучиња да плете
Тогаш ќе си ја пееш немам разлога да
волим
Па покрај се ебе зашто други да оболим

Воли ме воли воли воли ме воли
Не се палиш на карактер ти само на јаки
коли
Сакаш дечко со Мерцедес, татко ти си вози
Југо
Мајка ти знам не е глупа, за тебе ја мислам
друго
Живим у бахарт пола на апарати, BMW-то
ми е на рати
Мислам возам со Bugatti
Глумење мафија филмови не ги лечат
Други комплекси со време не можам јас да
ги спречам

Ја имам разлога да волим волим [...] (x2)

Prince\$\$ Donatsu, 2015, „Rap Game Verica Pandilovska (demo)”, singiel, MVRSVR, Macedonia Północna

Роко Сифреди пишеше со креди
Пораки бледи него даваја на меди

Тупорко се навреди
Мјалко на газо си седи

Мики за малку да ми среди
 Џејмс Дин ми го наби како клин
 Роко е стар, Џејмс сега е ин
 Борја Џејмс Дин него Аладин
 Нито и џин со куро син
 Колата ми е на плин
 Тој е кучкин син
 Rap Game Верица Пандиловска
 Rap Game Boy Color или зли зли

 Тејлор јас ќе бидам кантер ти ќе бидеш
 терор

Кигам додека не се јави error
 Имам флоу како Врчак
 Муцките на Џејмс секогаш ги брчам
 На окупација во предава нахрчам
 Лани имав хрчак и ми умре
 и го чувам [??] брчаат
 Хрчакот од гроб стана ама има мала мана
 Нема едно око остана во гробо
 50 shades of Grey
 50 hamsters in my grave
 На твитер добив фејм
 Никогаш нема давам save

Sasha & Urbanski, 2015, „Vekje E Dosta”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Гето принцип – гето концепт
 Живот комплициран процесот
 По некој процеп секој потег
 Запрогресено с'с плодот лошо процене
 Болен подот болен се та сте здобива потрес
 голем
 А доле колку видови да видам
 Гонеме ко Атлантида секој статус кво
 судени на тишина
 Денови минаат третиран ко куче згина
 Без храна се трпи [???], нештата гинат
 Не е џебот само за кеш, стопли му раце на
 некој
 Во светов кој е пекол за презадоволни каде
 алтерие
 Кој има секој и во двете сујете
 Уби го своето его во дупла форма ти си
 ветер

 Кажи на кого да простам
 Давам остав веќе е доста
 Каде сликата е матна

Крива градба веќе е доста
 Кога нема веќе светло
 Во тунело веќе е доста
 Кога го нема веќе фронто
 На хоризонто тогаш е доста

 Бенг бенг исто како гето
 За некој приказнија живеат во него
 Уште како дете таму постануваат
 Луѓето што ги запозна станавте само верни
 Премногу политиката напукана во твојот
 мозок
 И бјелото е црно така викаат сто по сто
 Простор ти треба верувај никој го нема
 Секој нешто фали други дури ќе го земат
 Па депресија, дилема, во тебе живее тема
 Имаш граница на четирите страни имам на
 печат
 Ќе речат дека ти си дилерот си дават
 Крева паника родителот па вика да го
 немаат
 Цел живот е таа тема во меѓу добро и лошо

б кариера друг те топи како восок

Кажи на кого да простам [...]

Sasha, 2020, „Uslov”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

Пишувам текстот – длабоки мисли
Смирувам – душата така се чисти
Барам начин само во стихот
Влезе ми длабоко – никако плитко
Дали е битно – високо-ниско
Како ќе стоиме – право или криво
Живееме сите под небото сино
Подруго движиме него со тилот
Сега брат во Велес сум јас
Роден како во Алкатраз
Како да има и полициски час
Премногу штамово димот грас
Деца млади полни во гради
Или на бицепс стегнати ласти
Растроен мозок како политика
Ебана држава само ти види ја
Богати фаци [???]
Дадени пари на проституција
Премногу лоша е ова нација
Дигнете раце па на летарација
Не држ се туку те тепаат сфатија
Мести го дилерот треба да вратијаш
[???] слобода мириса
[???] психа чекорот на назад

Не сум ја луд, па не си ни ти
Црвено-плави ограничени
Нејќеме војна – немаме војска
Како да удрам – немаме оган
Немаме пракса – немаме проба
Угинати сили – падната борба
2001 само ќе спомнам
Стресот е голем – ладна е пода
Патриотизам – малку се луѓе
Вистината како – куче не умре
Сите недела нигде не нејќат
Можам да кажам – проклета земја
Пак е тук, но нека чујат
Што ни треба на младите тука
Ајде ни услов – кука не клупа
Ладен е бетонот на него друштва
Дали ме слушна – каде не боли
Крикот е пуштен во роки и зори
Изгубени чувства [???] молци
Патово мислам негде ме носи
Или не вози нешто во умот
Не не памтам ништо друго
Премногу глад и суво грло
Многу сме овци а едно е трло

TyZee, 2013, „Kumanovo”, *Нешто поинакво*, Иноватива Ентертејмент, Macedonia Północna

Људи што ме ценит само
Респектирам публику на запад - Кумани
кидав јако!
Ку-ма-но-во! – Најсилно! Ова е мој град,
мој дом!

Ку-ма-но-во! – Најјако! Тук сам роден, ту
ќе умру, бро!
Народов е жива истина
Прича за град што е мој и га бива

Сви на печалку, а некој индила
Питбули спорташи – Куманово е сила
Свака втора клупа има премного дим
А деца навлечени на амфетамин
На сабајле се пие, па једе се пица
Још триесет године ќе гласамо за цица
Још од време на Батка Горѓију
Терамо сири пиемо ракију
Нико не може, а сви у WC брачо
Онаму клуб терасу и пабчу
У верса касапски купи агору
На крај у тунел не можу да зборува
Корзо и Франш, Цвикери и парфеми
Ако немаш паре земи едно пиво и дреми
Види га, види га, види га, види га
Види га – А-Авгаництанац!
Пиче га сака, чопер му брчи
Пуна му сметка – златан му ланац
Порано било – рокенрол! Сега пичи –
турбофолк!
На наши певачи – розе шоу! Дојде ли
Србин – сви су лом!

Еве трака за људи што ме сакаат, људи што
ме ценит само
Респектирам публику на запад - Кумани
кидав јако!

Ку-ма-но-во! – Најсилно! Ова е мој град,
мој дом!
Ку-ма-но-во! – Најјако! Тук сам роден, ту
ќе умру, бро!

Муж ву у странство, она трудна два пута
Нема слнце он носи цвикери и капу,
овој е град на шалу, на пиво
Сви су потезе, по некое пиво,
кој нема нема некој богами има
Римици пуне кафане и казина
Има и на бранка, има и на грују
Многу јаки људи, ама никој како мују
Кошарка се игра, сви смо у залу
Комшије се караа, сви смо на прозор
Нема да се лаже сега е океј
Мамичке млади у халенке бреј
Грее ли слнце – сви смо на кафе
Дан преко друго, ама сви смо на кафе
Овдека други, све знаев за тебе
И не се знае баш, кој кога ебе

Еве трака за људи што ме сакаат, људи што
ме ценит само [...]

Еве трака за људи што ме сакаат, људи што
ме ценит само [...]

Urbanski Ft. Sasha, 2020, „Reshetki”, singiel, wydanie własne, Macedonia Północna

[Урбански]
Три декади чекавме да се смени
Лавот јаде месо а тука само хиени
Трчаат маратони додека полека крузам
Туризам на апсурд у која дупка сум се
чутал
И се некој мрази се некој некога гази

Писи се рило тука ради психолошки азил
Од Бог до Бог градов нема крвоток
Натепале Турци сега не теб а просто [??] а
Порано загадени буквално сега духовно
Мирис на изгорени кариери смрдат
брутално
А нема поволно не успеало племето

Митски муабети биле јаки на времето
Експерти у кафана во разводот комунизам
Се смјатам оти дека за кур не ги бива не
благодарнија
Попа жена му купила кармин како сте по
дома арни у 30 квадрати
Партија не дале работа срамота ептен
безобразни
Менталитетот судбина за мали деца с казни
Секој со својот систем и своите решетки
Лажни идеали за ниски оди против себе си

[Урбански]

Оваа земја овој град е рат а сега душевно не
има сите баш убиено
И секој умрен сон секој пат што потиснува
стари млад буди зло невидено

Оваа земја овој град е рат а сега душевно не
има сите баш убиено [...]

[Саша]

Ти си гад – имам гард и ќе останам
И колку ноќи буден да ти докажам?
Ти си фејк, не ме глеј, имам сленг секој ден
Имам репетирам памт'ш, нешто сум ти
накурчен

Ха и како кадило те клати раката на [??]
гледате ко мафија
што у ствари возиш метадон песнава филм
ти прави
многу пара бити пукал пошто многу сте
банални
Во твојот свет има многу лош квалитет
Немате енергија ни преку ноќ и ден
Мрш! Тоа е овој звук што од срце ти го
немаш
И како јас и ти на исто мера
Премногу сте евтини до сега никој не ви
кажал

Фативте религија како бижутерија на рака
Премногу среќа имам – имам златна екипа
Ако гомна јадеш има без дрога да трипаш
Пошто има премногу курви во градот
Жена ми се плаши да сум и на пиво јас во
пабот стравот
Те јаде како црв баја те има крв
Удри му шамар на копилето и среден прст

[Урбански]

Оваа земја овој град е рат а сега душевно не
има сите баш убиено [...]

Оваа земја овој град е рат а сега душевно не
има сите баш убиено [...]

Авторизација, „Македонија”, *Убитон*, wydanie własne, Macedonia Północna

Сега на татковината
се крева ново сонце на слободата
но дали е исто за ситене
дали е секое исто питање
дали е секое исто бите

Дали е слобода сјај сонце мислев за сите
наем да се спушти мрак и се сфати не си им
битен
за некој живот е битен ти си ситен и мал
зошто не ставаш шпион и транзициски
крал

некој те бутна во фаул некој те бутна во кал
а сам ти уште се чудиш што боли се што си
дал
си градел зал во оваа земја не прават
криминал
уште пред дваесет години почеток педерски
паун
што крие богатство како светиот грал
тоа ти е сине напосто секој газот го дал
битно да расте таа гранка инфлација, жица,
танка
ставени пари во Кипар и во швајцарска
банка
за нас беше тоа замка не е слепо верување
Македонија ко мртов човек одител на
чување
мислам веруваме во лажно делување
пак се перат преку финта на слободно
изразување
сакам просто помилување шанса пак за
уништување
но не остана ништо за зошто е бунтување
остана химна и начин за преживување
љубов ко сите блиски духовно
проследување

До вчера прости луѓе антихристи
позиција на власт денес [??] активисти
владеат со луѓето ко да сме отпадоци
фрлени во ѓубре интелектуални мозоци
ко некогаш робови навадените богови
народот кутал они држеле суети говори
гинеме толку млади но друг да се задоволи
во две илјади и прва наредба сите во ровови
мојата нација во силен хендикеп
без смири куќен ред ни па материјален
отчет
пластичен менталитет наместо млеко и мед
тече крв на улица планица во мојот свет
а кој е крив пошто таков ни е кругот
деца на транзиција бум не достигна љубов
или поштувај го трудот или кути момки
трај
знам дека сакаме да биде рози рај
дај не ме кочи стој јасно ми е кој е кој
кој е реален, а кој го гледа интересот свој
милион луѓе чекаат за подобро да биде
но до кога веќе сфатите дека [??]

Сега на татковината [...] (x3)